

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

احیاء الفکر

فارسی ترجمہ

تالیف

فقیر العصر مفتی اعظم
حضرت مفتی رشید الحسن صاحب دہلی

مترجم

مولوی نصر اللہ منصور دہلوی

مکتبہ اشرفیہ

محکمہ دینی امور

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاؤن لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

تفاسیر	خطبات	منطق
احیث	سیرت	معانی
فقہ	تاریخ	تصوف
سوانح حیات	صرف	تقابل ادیان
درس نظامی	نحو	تجوید
لغت	فلسفہ	نعت
فتاوی	حکمت	تراجم
اصلاحی	بلاغت	تبلیغ و دعوت
آڈیو دروس	مناظرے	تمام فنون

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿مَنْ تَلَّهَا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾

وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

إِنَّمَا هِيَ قَاءُ الْعَقْرِ الشُّوَالِ الْعِدْبِ

احسن الفتاویٰ

جلد ششم

(بعطف مکررات و تغریجات فرائض و مسائل غیر مهمہ)

تالیف : فقیر العصر مفتی اعظم حضرت مفتی رشید احمد صاحب

مترجم : مولانا سید داؤد (ہاشمی)

ناشرین

مولوی محمد ظفر «حقانی» مولوی امجد علی اللہ «شیرانی»

آدرس : مکتبہ فریدیہ محلہ جنگی، قصہ خوانی، پشاور

جملہ حقوق طبع بحق ناشر محفوظ است

مشخصات کتاب

- نام کتاب: احسن الفتاویٰ (فارسی) (جلد ششم)
 تألیف: فقیہ العصر مفتی اعظم حضرت مفتی رشید احمد صاحب
 مترجم: مولانا سید داؤد (ہاشمی)
 سال طبع :
 کمپوز : خالد کمپوز سنٹر
 کمپوزر : خالد
 ناشرین : مولوی محمد ظفر (حقانی) مولوی امیر اللہ (شیرانی)
 آدرس : مکتبہ فریدیہ محلہ جنگی قصہ خوانی پشاور
 مسؤل مکتبہ : مولوی محمد ظفر (حقانی) صاحب

كتاب الجهاد

﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَهَذَا عَلَيْكَ فِي الثَّوَابِ وَالْإِصْلَاحِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَرْكَبْ بِهِمُوهُ مِنَ اللَّهِ فَأَسْتَبْشِرُوا بِيَدِيكُمْ أَلَيْسَ بِالْعَزِيزِ الْمُظِيمِ ٣١﴾
﴿٣١:١﴾

﴿قَدْ إِنْ كَانَ أَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ رَضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ٣٢﴾ ﴿٣٢:١﴾

﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَالٌ لَكُمُ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَتَأْتِلُوهَا الْأَرْضَ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَّعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ٣٣﴾
﴿٣٣﴾ إِلَّا تَنْبَرُوا بِمَذَنِبِكُمْ مِثْلًا بَلَاغًا وَتَسْتَبْدِلُ قَوْمًا صَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ٣٤﴾ إِلَّا تَضُرُّوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ إِذْ هُمَا فِي الْكَافِرِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَخْزَنْ إِنَّا اللَّهُ مَنَّآ فَاَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ٣٥﴾
﴿٣٥﴾ أَنْفُسُكُمْ خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَنَاحًا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ٣٦﴾ لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَدَّتْ عَلَيْهِمُ السُّفْهُاءُ رَمَسِيخُوهُمْ وَاللَّهُ لَوْ اسْتَضَلَّنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

کتاب الجهاد

حکم هجرت از دار الحرب

سوال : مسلمانان کشور (برما) که تحت شکنجه و ظلم قرار دارند و از رکن اعظم اسلام (حج) منع گردیده اند آیا هجرت در حق آنان ضرورى است یا خير ؟ بينا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : درجائیکه دين، جان و مال مسلمانان محفوظ نباشد از آنجا هجرت نمودن فرض است اما مطلق دارالحرب بودن موجب هجرت نیست، اگر مردم برما از نماز، روزه و قربانی باز داشته می شوند بر آنان هجرت نمودن لازم است، اما تنها جهت پابندی حج بر آنها باید هجرت فرض نگردد، چراکه بدون اظهار اراده حج هم خیر اداء میشود و در مذهب از جانب شخص دوم حج نمودن فرض است پس عذر آنان ختم شود در تصحیح آن اختلاف آمده علماء میفرمایند در این صورت و قتیکه بعد از پابندی حکومتی حج فرض گردید بر مذهب صاحبین عمل نموده شود اما در صورت فرضیت حج قبل از پابندی به اتفاق علماء حج درست است که عوض او کسی دیگر حج کند .

قال في العلائقية غير مجبوس وغائف عن سلطان يمنع منه . وفي الشامية فلا يجب على مقصد ومفلوج وشيخ كبير لا يذهب على الراحة بنفسه واعى ان وجد قائدا ومجبوس وغائف من سلطان لا بانفسهم ولا بالنمابة في ظاهر المذهب وهو رواية عنهما وظاهر الرواية عنهما وجوب الاجهاج عليهم ومجزيهم ان حام العجز وان زال اعادوا بانفسهم . والحاصل من شرائط الوجوب عند قوم من شرائط وجوب الاداء عندهما وثمره الخلاف تظهر في وجوب الاجهاج والايضاء كما ذكرنا وهو مقيد بما اذا لم يقدر على الحج وهو صحيح فان قدر ثم عجز قبل الخروج الى الحج تقرر ديناً في فتمته فيلزمه الاجهاج (الى قوله) وظاهر الصفة اختيار قولهما وكذا الاسبيجاني وقواة في الفتح ومضى على ان الصحة من شرائط وجوب الاداء من المهر والنهر وحكى في اللباب اعتلاف التصحيح وفي شرحه انه مفسى على الاول في النهاية وقال في المهر العميق انه المذهب الصحيح وان الثاني صحه قاضى خان في شرح الجامع واعتارة كثير من المشايخ ومنهم ابن الهمام (رد المحتار ج ٥ ص ٥٠) فقط والله تعالى اعلم .

قاچاق نمودن در دارالحرب

سوال : مملکت برما یک کشور کفار است و قتیکه مسلمانان آن ملک قاچاق میکنند متصل سرحد آن مملکت مسلمانان قرار دارد علماء فتوی میدهند که این ملک دارالحرب است از آنجا قاچاق نمودن به دارالاسلام جواز دارد حکم شرع در این موجود چیست؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر بین مسلمانان بر ما و حکومت آن محاربه علانیه نباشد پس از آنجا قاچاق نمودن اموال جواز ندارد. فقط . والله سبحانه وتعالى اعلم .

۱۱ / جمادی الاولی سنه ۹۳ هـ

مسلمانان دارالحرب حق مقابله حکومت مسلمه را ندارند

سوال : در لشکر کفار لشکر مسلمانان هم بودند و این لشکر مسلمانان در اثنای جنگ بر کدام مسلمان حمله نمودند و این لشکر مسلمانان از طرف کفار می جنگیدند اگر از دست مسلمانان بقتل برسند آیا شهید گفته میشوند ؟ در حالیکه جبراً برده شده اند نوکر و خادمان اند در حکومت مجبوراً حکم را تعمیل نموده اند و یا این لشکر مسلمانان طبق آیات : (ومن یقتل مؤمناً متعمداً - الایه) جهنمی میباشد یعنی اگر قاتل و یا مقتول واقع شوند حکم شرع در این مورد چیست ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر مسلمان جهت حمایت کفار بیاید از جمله آنان شمرده شوند اگر از دست کدام فرد حکومت مسلمه به قتل برسد شهید هستند و اگر او را حکومت مسلمه قتل کرد شهید نیستند او مجبور نیست اختیار دارد تا در حکومت کفار ملازمت نکند و از طرف حکومت کفار اگر جبر باشد باز هم خروج او خلاف مسلمانان حرام است و اگر از طرف حکومت کفار تهدید به قتل شود باز هم قتل مسلمان برایش جائز نیست و اگر حکومت او را قتل کرد شهید است .

قال فی شرح التنویر و رخص له اطلاق مال مسلم او ذمی اختیار بقتل و بقطع و بوجع و بضر این ملک (الی قوله) لا یرخص قتله اوسبه او قطع عضوه و مالا یرستأح بحال اختیار. وقال العلامة ابن عابدین رحمه الله تعالی (قوله اوسبه) مخالف لما فی القهاسستانی عن المضمر اعم من انه یملک ییرخص شتم المسلم و انه لو اکره علی الافتراء علی مسلم یرجى ان یرسخه کما فی الظهوریه اهو قال فی العاتر عانیه الاثری انه لو اکره

مختلف ان پفتری علیٰ لہ تعالیٰ کان فی سعة فهذا اولی الا انہ علی الاباحة بالرجاء وفي الافتراء علی لہ لم یعلق
 لایا ہذاک ثلثة بالنص وهذا لیس بدلالة قال محمد رجع لہ تعالیٰ علیہ ہذا المسألة الا ترى انہ لو اکرہ
 یوعید تلف علی شتم محمد صلی لہ علیہ وسلم کان فی سعة ان شاء لہ تعالیٰ وطر یقما قلنا ولو صیر حتی قتل
 کان ما جورا وکان الفضل اہ (قوله او قطع عضو) ای ولو اذن لہ المقطوع غیر مکرہ فان قطع فهو اثم ولا ضمان علی
 القاطع ولا علی المکرہ قولوا کرہ علی القتل فاذن لہ لقطع لہ اثم والندبة فی مال الامر تار غایبة لکن فی الخاتمة قال
 لہ السلطان القطع بدغلان والا لا قتلک وسعه ان یقطع وعلی الامر قصاص عندہما ولا رواية عن ابی یوسف
 رجع لہ تعالیٰ اہ ثم رایہ الطوری وفق بآئہ ان اکرہ علی القطع بأغلط منه وسعه وان یقطع او بدونه
 فلا تمل والی بضمیر الغیبة العائد علی غیرہ لما فی الہندیہ اکرہ بالقتل علی قطع یدنفسه وسعه ذلك وعلی
 المکرہ القود ولو علی قتل نفسہ بالقتل فلا ھی علی المکرہ اہ (رد المحتار ص ۷ ج ۴) لفظ ولہ تعالیٰ اعلم
 ۱۱ / رجب ۱۳۳۷ھ

خلافت امیر معاویہ رضی اللہ عنہ

سوال : افراد جماعت اسلامی، میگویند کہ حقدار خلافت بعد از حضرت علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ، امام حسن رضی اللہ عنہ بود و حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ جبراً بر آن قابض شد کہ مظالم گوناگون را بر مردم انجام داد با جواب تحریری مایانرا ممنون سازید. بینوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب : در اصل این عقیدہ شیعه هاست، بانی جماعت اسلامی مودودی صاحب هم مادرن شیعه بود، جهت تفصیل زیاد رساله من (مودودی صاحب و تخریب اسلام) را مطالعه کنید.

متأسفانه کہ شیعه ها در آئنه کتاب خویش مقام امیر معاویہ رضی اللہ عنہ را مطالعه نکرده اند در این بارہ حوالہ جات ذیل را مطالعه کنید.

(۱) حضرت حسن رضی اللہ عنہ با حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ بیعت نموده : فرایہ ان اسالہ معاویہ واضح الحرب بیہی و بیعتہ و بیعتہ (کشف الغبۃ فی معرفۃ الامم مطبوع ایران ص ۳۰) لما صالح الحسن بن علی بن ابی طالب معاویہ بن ابی سفیان جعل علیہ الداس فلا مہم بھم علی بیعتہ فقلل و حکم لا تدون ما علیہ و لہ للذی علیہ غیر لھ یحق (احصا ج طبری ص ۳۰)

(۲) حضرت حسن و حضرت حسین رضی اللہ عنہما هر دو با امیر معاویہ رضی اللہ عنہ بیعت نمودند : سمعت اباعبید اللہ علیہ السلام یقول ان معاویہ کتب الی الحسن بن علی صلوات اللہ علیہما

ابن القیم النعمان الحسینی (آل قولہ) لفقہال (معاویہ رضی اللہ عنہ) یا حسن القمہای فقام فہای ثم قال للحسین رضی اللہ عنہ القمہای فقام فہای (در حال کفی مطبوع کر بلاص «نہار الانوار مطبوع ایران ص ۳۳ ج ۳») بلکہ بعد از امیر معاویہ رضی اللہ عنہ حضرت حسین رضی اللہ عنہ با یزید ہم عزم بیعت را نموده بود اما او را مهلت داده نشد. اما ان اھج یدئی فی ید یزید (طبری ص ۴۱۴ ج ۴) الہدایۃ والہدایۃ ص ۸۰ (این روایت در الشافی، صفحہ: ۴۱۸، مطبوع ایران تصنیف شیعہ ہا ہم موجود است علاوہ از آن کسی تحت حکومت یزید در رفتن بہ جہاد در دور خلافت یزید خلاف نداشت کہ این بر تسلیم نمودن خلافت یزید دلیل واضح است.

(۳) حضرت حسن رضی اللہ عنہ سوگند برداشته میفرماید محبوب تر از ہمہ شیعہ ہا نزد امیر معاویہ رضی اللہ عنہ است: عن زید بن وہب الجہمی قال لما طعن الحسن بالمذاتن التبعہ وھو متوجع فقام ما تری یا ابن رسول اللہ فان العاص مصعرون فقال ازی واللہ ان معاویہ خیر لی من هؤلاء یزعمون انہم شیعة (اصحاح طبری ص ۱۲۴)

(۴) یکبار امیر معاویہ رضی اللہ عنہ بہ حضرت حسن رضی اللہ عنہ پانزدہ صد ہزار در ہم یعنی ۲۳۶ تن ۱۰۳۵ نفرہ و یکبار صد ہزار درہم برایش فرستاد یعنی در ۳۶۰۸۰۱ تن نفرہ و صد ہزار درہم یعنی ۲۳۶ تن ۲۳۴۰۰ کلو نفرہ وظیفہ مستقل سالانہ برایش مقرر نمودہ بود (تاریخ ابن عساکر ج ۳ ص ۲۲۰ و ۲۰۱) مجتہد شیعہ ہا محمد حسین اعتراف بر صحت آن نمودہ و تحریر میدارد کہ این بود یکی از شرایط صلح (تجلیات صداقت ص: ۴۹۲)

کہ او در مذهب شیعہ ہا، امام معصوم پنداشتہ می شود و امیر معاویہ رضی اللہ عنہ المیاذ باللہ فاسق ظالم و غاصب، پس برای امام معصوم چگونه وصول رقوم بیت المال از دست خلیفہ ظالم و غاصب جائز است؟ چگونه چندین ہزار کلو نفرہ و سالانہ صد ہزار درہم را از خلیفہ غاصب قبول نمودہ بود و عوض آن مقدار پول بر امت ظلم را متحمل شد کہ این خلاف عصمت امام است پس انکار از خلافت امیر معاویہ رضی اللہ عنہ در حقیقت الزام است بر حضرت حسن رضی اللہ عنہ در خیانت. واللہ العاصم من جمیع الفتن. ۲۶ جمادی الاولی ۹۶ھ

شرائط جہاد

سوال: خداوند تعالی در عمر و حیات شما برای رہنمائی مسلمانان برکت بیاندازد (آمین) از شما یان دربارہء سوالات ذیل پرسیدہ میشود تا آنرا جواب بگوئید! اسد، ۱، ۱، ۱

دلائل جوابیہای آن نیز مرحمت فرمائید، در عصر حاضر مسلمانان بر ما با حالت زار، قتل و غارت قتل علماء سوختن ریش و بی حرمتی های بزرگ مواجه اند در سنه ۱۹۴۲م هشتصد تن مسلمانان به شهادت رسانیده شدند زنان مسلمانان بی پرده شدند، مساجد، سنگرهای کفار قرار گرفت، تعمیرات مسلمانان طعمه حریق گردید در سنه ۱۹۶۱ بر حج و زیارات مقدسه پابندی عائد شد که تنها ده فی صد نفر اجازه یافتند، نشریات مسلمانان کاملاً مسدود شد قرآن کریم و دیگر کتب اسلامی از بازار برداشته شد بر آمد و رفت مسلمانان از شهری به شهر دیگر ممنوع قرار داده شد و اعلان نمودند که کلاه و ریش در اینجا جای ندارد پیراهن علماء را کشیده بادوشیزگان برهنه ایستاد نمودند بلکه از هر نوع تعذیب و توهین علماء کار گرفتند مسلمانان بنگله دیش مسلسل مینویسند که سرومال و ناموس ما در خطر است بنام عملیات همه گیر جوانان را گرفتار نموده که تا الحال از آنان خبری نداریم مردهای پیرا را در یک خیمه و دوشیزه ها را در خیمه دوم قید نمود با آنان بد سلوکی را آغاز کردند اگر کسی اعتراض می کرد نشانه مرگی قرار می گرفت که در بست و بست و پنج قریه مسلمانها کسی نماند همه را اخراج نمودند از سوی دیگر اهالی بنگله دیش این مردم را پناه ندادند و یک جماعت آزادی خواه که در آنان تبلیغی ها طلاب پوهنتون علماء و غیره شامل بودند این تنظیم در سال ۱۹۶۴ افتتاح شد پس در این وقت این جماعت خلافت حکومت اعلان جهاد را می کنند در این مورد چند سوالات تقدیم خدمت شماست :

- (۱) از نگاه شرع این تنظیم چه حیثیت دارد ؟
- (۲) آیا جد و جهد این مردم را جهاد گفته می توانیم ؟
- (۳) سربراه این تنظیم تعلیم یافته علوم عصری است که اندکی در علوم شرعی هم معلومات دارد آیا سربراهی چنین شخص درست است یا خیر ؟
- (۴) آیا اگر در این جد و جهد مسلحانه کسی بمیرد شهید گفته میشود یا خیر ؟
- (۵) تعاون با این تنظیم شرعاً و اخلاقاً چه حیثیت دارد ؟
- (۶) (من قتل دون ماله فهو شهید ومن قتل دون اهل فهو شهید ومن قتل دون عرصة فهو شهید) آیا این سه جملات حدیث است یا حواله تحریر کنید .
- (۷) آیا تنظیم های فوق الذکر همه در یک حکم اند یا خیر ؟ بینوا تو جروا

الجواب باسم ملہم الصواب : از شماره ۳۳۹ تا (۵) در این حصہ در بارہ آنان معلومات ندارم تعاون نمودن با یک تنظیم دوطرفہ دارد :

(۱) اینکه طرز العمل آنان خلاف شرع نباشد.

(۲) توقع کامیابی او باشد.

(۶) (سعد بن زید) رفعہ من قتل خون مخالفہ و شہید من قتل خون جمعہ و شہید من قتل خون حیدہ
 و شہید من قتل خون اہل ظہر و شہید اصحاب السان (جمع الفوائد ص ۴۰ ج ۲)

(۷) در حصہ تنظیم های فوق اجمالاً میدانم کہ طرز العمل آنان مطابق شرع نیست. بر علمای مقامی واجب است کہ بہ واسطہ ابلاغیہ های سلامی مردم را از منکرات باز دارند .

قال للہ تعالیٰ: ﴿وَكَذَلِكَ نُفِیَ بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ وقال تعالیٰ: ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ وقال: وَمَا أَمَرَکُمْ مِنْ مُوسَىٰ کُوفِهِمَا کَسَبَتْ أَيْدِیکُمْ وَتَعَفَّوْا عَنْ کَبِيرٍ ﴿فقط واللہ تعالیٰ اعلم

۹/ جمادی الاولی سنہ ۱۳۹۸ هـ

در صورت ضرورت جہاد کوتاه کردن ریش جواز ندارد

سوال : اگر کسی بہ میدان جہاد میرود آیا برایش کوتاه نمودن ریش جواز دارد یا نی؟

در راہ کفار ریش تراشان رامی گذارند و ریش داران را بہ قتل می رسانند۔ بینوا تو جرواہ

الجواب باسم ملہم الصواب : تراشیدن ریش حرام است و جہاد ارتکاب فعل حرام جواز ندارد بلکہ باید در چنین موقع از ترک گناہ و کثرت استغفار کار گرفته شود.

قال للہ تعالیٰ: ﴿وَلَنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّکُمْ کَيْدُهُمْ شَيْئًا﴾ وقال حکیمہ عن الربیع بن النعمان قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم: ﴿رَبَّنَا أَخْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾

در ترتیب مضمون این آیات دلیل است مانندیکہ نصرت بر ثبات اقدام موقوف است
 این چنین ثابت قدمی موقوف است بہ توبہ و استغفار از جرم ها۔

وقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فانہ لا یدلکما عند اللہ الا بطاعته فقط واللہ تعالیٰ اعلم۔

۸/ ذی القعدہ سنہ ۱۳۹۹ هـ

اشخاص غیر مسلم حق اجتماعات تبلیغاتی را در دارالاسلام ندارند

سوال: آیا در ریاست اسلامی به کفار اجازه تبلیغ عقائد کفر و شرک داده شود؟ آیا جهت رواداری و حسن سلوک برای غیر مسلم اجازه تبلیغ کفر و شرک جواز دارد؟

الجواب باسم ملهم الصواب: در دارالاسلام باید فرقه های غیر اسلامی عبادت رانخانه ها و عبادت خانه های خویش محدود دارند بر سرعام حق تبلیغات راندارند حتی که حق قرانت کتاب مذهبی خویش را هم به صدای بلند ندارند.

قال العلامة العثماني رحمه الله تعالى في مسأله لا يلهي للامام ان يهاجهم على ما يخالفه من شروط عمر رضي الله عنه من غير ضرور قلنا هو القدوة في هذا الباب قال الموفق ويلهي للامام عند عقد الهدنة ان يشترط عليهم شروطاً لمحو ما شرطه عمر رضي الله عنه وقد روي عن عمر رضي الله عنه في ذلك اخبار منها ما رواه الخلال بسنده فذكر ما ذكرناه في المتن (ص ٦٠ ج ١) وقد حكى ابن تيمية اجماع الفقهاء وسائر الائمة رحمهم الله تعالى على مراعاة تلك الشروط قال ولولا شهرتها عند الفقهاء لذكرنا الفاظ كل طائفة فيها (الى قوله) ومن جملة الشروط ما يعود بانحاء منكرات دينهم وترك اظهارها كمنعهم من اظهار الخير والاقوس والدوران والاعيان لمحو ذلك ومنها ما يعود بانحاء شعائر دينهم كاصوامهم بكتابتهم (اعلام السان ص ٢٥٠ ج ١) فليقلوا لله تعالى باعلم.

١٣/ صفر سنه ١٢٠٠ هـ

در دارالاسلام غير مسلمين حق تعمير معبد جديد را ندارند

سوال: آیا در ریاست اسلامی ذمی ها حق تعمير معبد های جدید را دارند؟ مراد تعمير جديد است. بينوا تو جروا

الجواب باسم ملهم الصواب: هیچگاه نی ! غیر مسلم در ریاست اسلامی حق تعمير معبد جديد را ندارد البته معبد قدیم آنان بر حال خود گذاشته شود ترميم آنها حق دارند اما اضافه نمودن آنها حق ندارند این چنین اگر در کدام شهر بعد از فتح عبادت خانه آنان ویران شده باشد حق تعمير آنها هم ندارند.

قال العلامة العثماني رحمه الله تعالى معز بالاصحاب الحديث حديثاً عبد الله بن صالح عن الليث بن سعد حدثني توبة بن العمر المحرمي قاضي مصر عن اخيرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا خصام في الاسلام ولا كهيئة رواة ابو عبيد في الاموال وتوبة بن العمر قال الدار قطني كان فاضلاً عابداً (تعقيب

المبذلة) فالخديف حسن الاسناد ومرسل وجهالة الصحابي لا تعرف واخرجه الميهني في سنه عن ابن عباس رضي الله عنهما مر فوعاً ووضعه واخرجه ابن عدي في الكامل عن عمر رضي الله عنه مر فوعاً بالسناد ضعيف (ابن) وتعد الطرق بهذا الحديث قوة

حدثني ابو الاسود عن ابن لهيعة عن يزيد بن ابي حبيب عن ابي الخضر قال قال عمر بن الخطاب رضي الله عنه لا كنيسة في الاسلام ولا خصاء (رواه ابو عبيد ايضا وسند الحسن) وابو الخضر هو مر ثدين عبد الله بن الزبير البصري ثقة فله من الفاكهة (تقريباً) ورواه ابن عدي عن عمر رضي الله عنه مر فوعاً بلفظ لا يبي كنيسة في الاسلام ولا يهدم عرّب منها (التلخيص الحبير) وسكتها الحافظ عنه

وفي الحاشية ومحمد ما كان غراباً عند الفتح احداث ايضا فيمنع منه وهو محمد ما رواه ابن عدي بلفظ ولا يهدم عرّب منها واما ما كان عامراً عند الفتح وعرّب به فهدم فهدمها لها اسمعدهم فاشبه بها بعضها اذا تهدم ورمسحتها فلا يردها علينا ما اورد الموفيق في المعنى ص ٣٠٠ ج ١٠ (اعلام السنن ص ٣٠٠ ج ١٠) وقال في التنوير ولا يجوز ان يهدم بيتة ولا كنيسة ولا صومعة ولا يهدم ولا مقبر في دار الاسلام ويعاد اليه يهدم من غير ان يفضلي البناء الاول (رد المحتار ص ٣٠٠ ج ١) فقط والله تعالى اعلم. ١٣ / صفر سنة ١٤٠٠ هـ

محدوديت بر لباس و حليه اشخاص غير مسلم

سوال : آیا در عصر حضرت عمر رضی اللہ عنہ اسم و حلیه کفار تبدیل گردیده بود و آیا بر حلیه و لباس آنان محدودیت عائد گردیده بود لطفاً در این حصه با حواله مستند تحریری معلومات دهید - بینواتوجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : در حصه تبدیلی اسم کفار در عصر حضرت عمر رضی اللہ عنہ کدام روایت به نظر نرسیده البته در حصه حلیه لباس و مرکب محدودیت ها عائد شده بود.

قال العلامة المحقق رحمه الله تعالى ان امور المؤمنين عمر في الصحابة رضي الله تعالى عنهم ثم عامة الامة بعده وسائر الفقهاء جعلوا في الشرط المشروطة على اهل الذمة من النصاري وغيرهم فيما شرطوا على أنفسهم ان يوقر المسلمين ونقوم لهم من محاسن ان ارادوا الجلوس ولا تشبه بهم في شيء من ملابسهم للنسوة او عامة او نعلين او فرق شعر ولا تعكلم بكلامهم ولا تلقي بكنائهم ولا تركب السروج ولا تعلق السيوف ولا تصنع شيئاً من السلاح ولا يحمله ولا تنقش خواتمها بالعربية ولا تبصع الخمر وان لمز معاقم رؤسنا وان نلزم زينا حيا كذا وان نهد الزنا نور على اوساطنا وان لا نظهر الصليب على كناننا ولا نظهر صليها ولا كتباً في شيء من طريق المسلمين ولا اسواقهم ولا نهرب بنوا الهند في كناننا الا هـ

باعتبارها ولا ترفع اصواتها مع موتنا ولا تظهر الذیوان معهم فی شیء من طرق المسلمین، رواه حرب بن اسد جده
 کذا فی اقتضاء الصراط المستقیم للعلامة ابن تیمیة رحمہ اللہ تعالیٰ (اعلاء السنن ص ۲۰۱ ج ۷) وقال فی الفتاوی
 وعمر الذی سوسر کہ موسر جہلا یر کہ سر جا کا لا کہ لا یعمل بسلام و یظهر الکج و جمع
 من لیس العمامة وزنا والا یرسم والقیاب الفاحرة المختصة بأهل العلم والشرف (رد المحتار ص ۷۵ ج ۴)
 فقط ولہ تعالیٰ اعلم۔ ۲۴ صفر سنہ ۱۴۰۰ھ

تعریف مملکت اسلامی

سوال : آیا عمل نمودن بر فرامین قرآن و سنت در حکومت اسلامی واجب و لازمی است
 و یا تنها اسم حکومت اسلامی کافی است؟ مملکتی را کہ قوانین اسلام در آن نافذ نباشد
 مملکت اسلامی گفته میشود و یا مملکت غیر اسلامی؟ بینواتوجروا۔

الجواب باسم ملہم الصواب : مملکتیکہ قادر باشد بر تنفیذ احکامات اسلامی اگر کہ
 بر احکام اسلامی در آن ملک عمل نموده نشود مملکت اسلامی اطلاق میشود اما آن حکومت
 را حکومت اسلامی گفتن قبل از تنفیذ احکام اسلامی خطا است۔ فقط واللہ سبحانہ و تعالیٰ
 اعلم۔ ۲۳ صفر سنہ ۱۴۰۰ھ

تعریف دارالامن

سوال : تعریف دارالحرب چیست؟ آیا تنها با استقلال (مستقل نمودن مردم) در صوم
 و صلوة در یک مملکت، آن مملکت دارالامن پنداشته میشود در حالیکہ اهالی آن مجبور
 باشند بر اتباع قوانین غیر اسلامی در قوانین عائلی مثلاً نکاح، طلاق و غیرہ، بینواتوجروا۔

الجواب باسم ملہم الصواب : در جانیکہ مسلمانان را قدرت نباشد بر تنفیذ احکامات
 اسلامی پس آنجا دارالحرب نامیدہ میشود اگر در دارالحرب مال، جان و ناموس مسلمانان
 مصنون باشد و در تادیبہ عبادات محضہ بر آنان قیودات نباشد چنین دارالامن است۔ فقط واللہ
 سبحانہ و تعالیٰ اعلم۔ ۱۸ رجب سنہ ۱۴۰۱ھ

از خطر دشمن خود گشی نمودن حرام است

سوال : اگر در حالات محاربه شخصی شہادت خود را بقینی دانستہ و بعد از موت در
 خوف بی حرمتی اہل و عیال خویش است بہ این مفکوره اگر اہل و عیال خویش را بدست

خود از تیغ درکشد آیا جواز دارد یا خیر؟ مانندیکه خانم های مسلمانان را در سنه ۱۹۴۷ میلادی، کفار بعد از بی عزتی نمودن به شهادت رسانیدند یا آنانرا تحت اسارت در آوردند که تا الحال در قید کفار اند در عصر حاضر حالات افغانستان مدنظر است. بینواتوجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب : بدست خود قتل نمودن اهل و عیال جواز ندارد خانم ها هم حق ندارد که خودکشی کنند بر هر نوع تکالیف تقدیری الهی صبر در کارست و در این حالت قایم بودن بر اسلام جهاد اکبر است . فقط . والله سبحانه وتعالی اعلم .

۲۲ / ربيع الاول ۱۴۰۰ هـ

سیاست جدا نیست از شریعت

سوال : آیا سیاست در دین داخل است و یا جدا است؟ شنیده می شود از مردم که سیاست و حکومت را دخلی نباشد بآدین در ضیاء شریعت این مسئله را روشن سازید بینواتوجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : سیاست در لغت تدبیر و اصلاح را گوید شرعاً و عقلاً شعبه دارد .

(۱) تدبیر متعلق ذات خویش .

(۲) تدبیر متعلق اهل و عیال و اقارب و متعلقین خویش.

(۳) تدبیر اصلاح و فلاح تمام مناطق و مملکت ها این اصلاح مدارج مختلف دارد اما اصلاح و تدبیر کار آمد انسان آخرت یک مسلمان است که زندگانی جاویدان است پس سیاستی که خلاف شرع باشد در مورد اهل و عیال و ملک حرام است و اگر داخل محیط شرع باشد سیاست پسندیده است که بر هر شخص حسب استطاعت او فرض است که در آن فائده عوام الناس مضر است.

اما سیاست مروجه چون که از یورپ نشأت کرده و تعلیم یافتگان یورپ نظر دارند که دین با سیاست علاقه ندارد هر دو یک قدم هم یکجا مانده نمی توانند. (و میگویند اسلام و سیاست باهم متضاد اند) .

اما مقصد ظاهری آن مراد از سیاست کذب، فریب و دغاگری است پس باید بگویند که

سیاست را جا نیست حکومت و سلطنت را هدایتی در کار نیست اما زمزمه شدن این صدا از زبان مسلمان دعوه داری الحادیت او را ترجمانی میکند که در سیاست ما هم به رهنما و رهبر نیازمندی نیست یعنی آنحضرت علیه السلام در این حصه هیچ گونه معلوماتی ابراز ننموده اند پس مجبور هستیم تا سیاست را از دین فاصله دهیم پس کفر و الحاد اینها حاجت به دلیل ندارد خلاصه اینکه سیاست از دین فاصله ندارد بلکه سیاست شعبه مهم دین است پس صدای موجوده صدای مغرب پرستان است که از آخرت بیزار اند.

شعر : جدا ہو دین سیاست سے تورہ جاتی ہے چنگیزی

ترجمہ : عقیدہ دارندگان جدا بودن دین از سیاست چنگیزی باشد۔ واللہ تعالیٰ اعلم .

۲۰ / رجب سنہ ۱۳۹۳ ہجری

در اسلام جمهوریت مغربی را هیچ سهم نیست

سوال : جمهوریت رائج الوقت که اشتراک چندین جماعت در آن شرط است آیا در اسلام امکان آن است؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملہم الصواب : در اسلام تصور سیاست غربی هم نیست کہ در آن وجود گروه ها متعدد بنام حزب اقتدار و حزب اختلاف موجود باشد قرآنکریم این تصور را چنین رد میکند .

﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ (الایة ۲: ۱۰۳)

در آن تمام فیصله ها با تصویب رای صورت گیرد کہ قرآنکریم ریشه گیری این مفکوره را میکند.

﴿وَلَنْ تُلَاقُوا عَسْكَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوهُ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ (الایة ۱۱۶: ۶)

این نظام غیر فطری انتاج یورپاست کہ در آن فقط نفوس شماری است کہ مرد، زن، عالم، جاهل پیر و جوان همه در یک ردیف قرار داده میشوند اگر یک عالم را پنجاه تن علماء، دانشوران سیاستداران دینی و حفاظ قرآن رایہ دهند اما در مقابل او یک جاهل، فاسق چرسی و شرابی را پنجاه و یک تن فاسقان و فاجران رایہ دادند پس این فاسق مالک سیاه و سفید و رهبر مردم نامزد شود و آن عالم ناکام اعلان شود مثلاً این چنین واقعه تلخ در سنہ ۱۹۷۰ و در سنہ ۱۹۸۸ تراز آن رخ داد کہ در مقابل یک عالم

باتجربہ سیاست دان یک دوشیزہ فاحشہ ورقاصہ ہاگرفتن رای زیاد این عالم را شکست داد وبہ مسند ریاست رسید کہ در حصول رای مردم از خویش اقارب بلکہ پدر برادر وپسر حتی شوہر از خانم وخانم از شوہر دست بردار شود مد مقابل او را بہ ہر قیمت بیشتر کہ باشد کامیاب سازد کہ از فریبکاری، رشوت، خیانت حتی قتل وقتال در آن دریغ کردہ نشود تا بہ منصب حکومت برسند .

شعر : فرنگ آئین جمہوری نہاد است رسن از گردن دلاے کشاد است

یک صحافی در پایان انتخابات تحریر داشت در چند روز چندان فریبکاری غصب، غارت نعمت بددیانتی، ضمیر فروشی وبی حیانی انجام دادہ شد کہ مثال سابق ندارد در طول سال در روز انتخابات باوجود حراست پولیس ملکی ونظامی روز خوف وحراس وقتل وغارتگری میباشد کہ ہر آنہ در انتہای انتخاب صدها مردہ را از پشت می گذارد کہ در روز اعلان نتایج خیلی ناکام ہای انتخابات اعصاب را از دست می دهند مانندیکہ در سنہ ۱۹۸۸ شعبہ نفسیات اعصاب خرابان تعداد زیادی را در بر گرفت کسی کہ از طرف تنظیم دوم کامیاب شود خریدہ شود کسی را وعدہ دہد با خریدن کمپنی ، نمرہ ہای زمین وغیرہ چندی قبل صدر مملکت بیان دادہ بود کہ پارلمان مامندمی گوسفند فروشی گردیدہ کہ بعداً در پارلمان نشستہ شاعر دین را تمسخر میکند یکی بر جواز سود دلائل بیاورد دیگر بگوید ملازم است فلان دوشیزہ برریش تمسخر کند اعضای پارلمان داو ودشنام چوکی بازی وغیرہ بازی کنند در سابق مشرقی پاکستان ہم نطق پارلمان لت وکوب خوردہ بود این پارلمان کفری را اسلام مجاز نمی دہد۔ پس بہ فحواۃ (الجنس یمیل الی الجنس) نمائندہ آنان مثل آنهاست۔

در اسلام عوض انتخابات نظام شورای اہل حل وعقد است در تعین امیر مانندیکہ حضرت عمرؓ شورای شش نفری را انتخاب کہ آنها حضرت عثمانؓ را خلیفہ تعین نمودند کہ در این نظام پاکیزہ عوض افراد جہال اشخاص پاک وپارسا ودرست انتخاب شود کہ رای یک مدبر وذی صلاح افضل تر است از نظر صدها بلکہ ہزارہا افراد عام وسادہ۔

گریز از طرز جمہوری غلام غنہ کارے شو کہ در مغزو صد خر فکر انسانے نمی آید

حضرت ابوبکرؓ بدون مشاورت کسی تنها با فکر متین خویش حضرت عمرؓ را

انتخاب نمود که این انتخاب او چقدر قوی و محکم ثابت شد که همه گیتی آنرا حیرت برد
(والعیان یفتی عن البیان) والله تعالی اعلم .
۲۲/ جمادی الثانی سنہ ۱۴۱۳ھ

تعریف دارالحرب

سوال : مختصر و جامع تعریف دارالحرب را تحریر نمایند. بینواتوجروا .
الجواب باسم ملہم الصواب : دارالحرب آنجا را گفته میشود کہ در آنجا نظام اسلامی
واحکام اسلامی در تمام شعبہ های زندگی نافذ نمودن خارج از قدرت باشد. والله تعالی اعلم
۱۱/ ذی القعدہ سنہ ۱۴۹۴ھ

جہاد نمودن اقلیت مسلمانان با حکومت کافر

سوال : حکومت بر ما بر مسلمانان بی تحاشا ظلم را آغاز کردہ آنان را از ادای فریضہ
های اسلامی باز میدارد آیا در این حالت جواز دارد کہ این مسلمانان با آنان جہاد کنند ؟
آیا کومک مالی توسط اموال زکات با آنان لازم و جائز است یا خیر ؟ بینواتوجروا .
الجواب باسم ملہم الصواب : درچنین حالت جہاد نمودن فرض است اما تحت قیادت
علماء ماهرین ومتقیان وبر مسلمانان (اقرّب فلا قرب) تعاون با آنان قرض است اگر توان
نداشتند از آنجا ہجرت نمودن فرض است .
در ادای زکوٰۃ تملیک فقیر شرط است اگر این شرط موجود شود زکات اداء میگردد
و اگر موجود نشود زکات اداء نمیگردد. والله تعالی اعلم .
۲۱/ رمضان سنہ ۹۴ھ

جہاد در اصطلاح شرع

سوال : در شریعت جہاد عبارت از چیست؟ برادران جماعت تبلیغی عموماً آیات ہا
واحادیث وارد شدہ در حصہ جہاد را بر تبلیغ دلیل می گیرند وترغیب میدہند بر خروج در
تبلیغ وآیات ہا واحادیث وارد شدہ در مورد جہاد را بر تبلیغ استدلال میکنند آیا چنین
نمودن درست است و حکم اینچنین اشخاص در شرع چیست ؟ بینواتوجروا
الجواب باسم ملہم الصواب : مصداق ومعنای حقیقی جہاد قتال فی سبیل اللہ است
البتہ مجازاً جدوجہد دینی را ہم جہاد گفته میشود در لغت بالفتح جہاد از جہد مشقت

برداشتن اما در شرع معنای جهاد (قتال مع العدو) است مانندیکه صلوٰۃ در لغت دعاء را گفته میشود اما در شرع عمل خاصی است که از تکبیر آغاز و به سلام انتهاء می یابد مانندیکه در کتب مذاهب اربعه معنای جهاد قتال آمده حواله در اینجا فقط از فقه حنفی نقل میشود ویران اکتفا میشود.

قال الامام الکلبانی رحمہ اللہ تعالیٰ: اما المجهود فی اللغة فصار قس، بل المجهود کلمة وهو الوسع والذاقة
او عن المبالغة فی العمل من المجهود کفتح حوی عرفہ الصرع يستعمل فی بلل الوسع والطاقاة بالقتال فی سبیل اللہ
بلفظس والمال واللسان او غیر ذلك والمبالغة فی ذلك. (بدائع الصنائع ص ۳۰۷ ج ۱)

چونکہ لفظ جهاد علاوه از قتال در بر الوالدین نیز استعمال شده مانند مشکاة قول صحابی کہ لفظ (أجاهد) کہ آنحضرت علیہ السلام ہم برایش فرمود (فلم یجأ لمجاهد) مانند مشکاة در عذاب لفظ سیه در (وہزأ سیه سیفۃ مثلها) استعمال شده پس علاوه قتال در اعمال دیگر ہم مجازاً استعمال لفظ جهاد درست است اما چنین کہ اصل معنای آن متروک شود و معنای مجازی مصداق حقیقی جهاد گردانیدہ شود این کاملاً تحریف است و در اصطلاح شریعت پس آیات ہا و احادیث وارده در حصہ جهاد را در شعبہ دوم دین حمل نمودن عوض قتال فی سبیل اللہ جواز ندارد مثلاً لفظ صلوٰۃ را از معنای حقیقی آن برداشته در معنای دعاء استعمال نمودن و عوض صلوٰۃ بر دعاء اکتفاء نمودن جواز ندارد. واللہ تعالی اعلم

۱۰ / صفر سنہ ۱۴۲۳ھ

نو مسلمہ را سپردن بہ پدر و مادر ہندوی او جواز ندارد

سوال : کسی دختر ہندو را اختطاف نمودہ مسلمان نمود مردم بہ او می گویند کہ دختر ہندو را حوالہ پدرش او کند حکم شرع در این حصہ چیست ؟ و حالیکہ آن شخص با آن دختر ازدواج نمودہ است آیا چنین نمودن شرعاً درست است ؟

الجواب باسم ملہم الصواب : اختطاف نمودن دختر کافر کار بدی است اما بعد از آنکہ مسلمان شدہ واو با آن از دواج نمودہ است پس نکاح او درست است و باید تسلیم ہندو نگردد ، تسلیم نمودن این خانم مسلمان شدہ بہ کفار در هیچ صورت جواز ندارد. فقط .

قال اللہ تعالیٰ: فان علمتموہن مؤمنات فلا ترجعن الی الکفار الا یہ (۱۰:۱۰۰)

بلکہ اگر این دختر نو مسلم بہ خواہش خویش ہم بہ دیار کفار می رود حق ندارد اما

2

مؤقت ملاقات پدر یا رسته دار را حق دارد، در آن کدام نوع حرج نیست . والله تعالى اعلم .
 ۱۰ رمضان المبارک سنه ۹۶۲ھ

سزای جاسوس

سوال : اگر کدام مسلمان به کفار جاسوسی کند یا راز و سیر مسلمانان را به کفار افشاء میکند و کفار را آماده میکند بر حمله نمودن و ظلم بر مؤمنان جزای چنین شخص چیست؟
 بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم العوالب : اگر بدون قتل یا فهمانیدن باز نگردد و کدام تدبیر دوم کار آمد ثابت نشود باید به قتل رسانیده شود.

قال الامام القرطبي رحمه الله تعالى : فان كان الجاسوس كافرا فقال الاوزاعي رحمه الله تعالى يكون نقضا للعهد وقال اصبح الجاسوس المحرم يقتل والجاسوس الكافر والذي يعاقب الان تظاهرا على الاسلام فيقتل (الجامع الاحكام القرآن ص ۳۰۳) . وكذا قال الامام العربي رحمه الله تعالى (احكام القرآن ص ۳۰۳) . وقال الحافظ العيني رحمه الله تعالى : وقال الداوي الجاسوس يقتل وانما نفي القتل عن حاطب لما علم النبي صلى الله عليه وسلم منه ولكن مذهب الشافعي رحمه الله تعالى وطائفة ان الجاسوس المسلم يعزول لا يجوز قتله وان كان جاهلية على عهدنا الحديث .

وعن ابى حنيفة ولاوزاعي رحمه الله تعالى يوجب عقوبة ويطلب حسبه وقال ابن وهب من المالكية يقتل الان يحب وعن بعضهم انه يقتل اذا كانت عادته ذالك وبه قال ابن الماجشون وقال ابن القاسم يضرب عنقه لانه لا تعرفه حتى يمتنوه قال مصنفون .

ومن قال بقتله فقد خالف الحديث واقوال المتقدمين وقال الاوزاعي فان كان كافرا يكون ذاك نقضا للعهد وقال اصبح الجاسوس المحرم يقتل وبالمسلم والذي يعاقب الان يظاهر على الاسلام فيقتل (عمدة القارص ص ۳۰۳) وقال العلامة المحصفي رحمه الله تعالى :

وفي المجهي الاصل ان كل شخص يدعى مسلمان يزني ان يعمل له قتل وانما مجتمع خوف من ان لا يصدق ان يزني وعلى هذا القياس المكابر بالظلم وقطاع الطريق وصاحب المكس وجميع الظلمة بالذم له قيمة وجميع الكبار والاعوان والسعائيا يحقتل الكل ويثاب قتلهم انما هي وافقي الناصبي بوجوب قتل كل مؤد .

وقال العلامة ابن عابد بن رحمه الله تعالى : (قوله وقطاع الطريق) اي اذا كان مسافرا وراي قاطع طريق له قتله وان لم يقطع عليه بل على غير تلكا فيه من تخليص الناس من شره واذا كفا في يد ما بعده (قوله وجميع

الکبائر) اى اهلها و الظاهر ان المراد بها المتعدى ضررها الى الغير فیکون قولهم والاعونة ولساعة عطف تفسیر
 او عطف خاص على عام فیهمل كل من كان من اهل الفساد ککساح و قاطع الطريق و اللص و اللوطى و الخفاف
 و نحوهم من عم ضرر قولاً یا لاجر بغير القتل (قولهم والاعونة) کانه جمع معین او عون معناه هو المراهبه الساعی
 الى الحكم بالفساد لعطف السعاة عن قتل الاعونة و الظلمة و السعاة فى ایام الفترة قال یباح قتلهم لا منهم
 سائون فى الارض بالفساد فقل انهم معتمدون عن ذلك ایام الفترة و یختفون قاتل ذلك امتناع ضرورة
 ولوردها عادوا لما نهوا عنه کما نشاهد قال وسأله الشیخ ابانها ع عنه فقال یباح قتلهم و یغاب قاتلها
 (قوله افعی الدامی) لعل الوجوب بالنظر للامام و نوابه و الایامه بالنظر لغيرهم (رد المحتار ص
 ۳۸۰) و لله تعالى اعلم. جمادى الآخرة ۹۸ هـ .

آیا مردم جبراً داخل گردیده اند در اسلام

سوال : آیا کفار را بزور شمشیر آماده بر اسلام نمودن جواز دارد یا خیر؟ مستشرقین
 تبلیغات کرده و میگویند که مسلمانان مردم را جبراً گرویده اسلام گردانیده اند آیا درست
 می گویند آیا گفته آنان حقیقت دارد؟ بینواتوجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : جهت جبراً مسلمان نمودن کفار حربہ جهاد یا استعمال
 کدام حربہ دیگر جواز ندارد.

قال لله تعالى: (لا کرهی الدین للذین یهدون الی الفی - الایة) (۳:۲) وقال تعالى: (من شاء فلیؤمن
 ومن شاء فلیکفر - الایة) (۳:۳)

واین و اویلاى کفار و مستشرقین که آنحضرت علیه السلام مردم را بزور شمشیر
 گرویده اسلام نموده بود کاملاً کذب و بهتان است که محتاج تردید نیست از مشاهده دانسته
 می شود که آنحضرت علیه السلام سیزده سال در مکه مکرمه خفیه تبلیغ نمود که تنها و بی
 یار و مددگار بود همه کفار خلاف و دشمن او بودند در طول سیزده سال دعوت فقط چند تن
 گرویده اسلام گردیدند در آنجا دست به شمشیر نزده بلکه مردم را با دعوت گرویده اسلام
 گردانید دوم اینست : هیچ ممکن نیست که کسی جبراً گرویده اسلام گردانیده شود چرا
 چنین شخص تنها باز بان کلمه اسلام را اعتراف میکند که در قلب او یک زره تمایل به
 اسلام نمیباشد پس چنین شخص منافق و بدتر از کافر پنداشته میشود در مخالفت اسلام پس
 از فرار گفته مستشرقین رسول الله علیه السلام مردم را جبراً مکلف بر منافقت نمود و دلیل

بر ملای کذب و جهالت آنان این است که همچو صحابه کرام جان نثاران هیچگاه جبراً داخل اسلام نشده اند پس اگر مستشرقین از سنجیدگی کار بگیرند این افترای آن مرادف تردید ایشان است . والله سبحانه و تعالی اعلم .
 ۶/ربیع الاول ۱۳ھ

حکم اراضی که انگلیس ها از مخالفین خویش قبضه نموده و تسلیم وفاداران خویش نموده اند

سوال : وقتی که انگلیس ها بر این ملک قابض بودند مردم به دو حصه تقسیم بودند مالکان اراضی و کاشتکاران انگلیس ها جهت خوش نمودن وفاداران و گرفتن انتقام آخری از مخالفین جبراً زمین را از مالکان تصرف نمود تسلیم کاشتکاران نمودند و در سال ۱۸۷۲م در قباله های مالکان اراضی را کاشتکار و کاشتکاران را مالکان اراضی تحریر نمودند که وفاداران انگلیس ظلم های بی تحاشا را بر مخالفین انگلیس ها انجام دادند جبراً از آنان قطعه خوب را وصول خوب و تصرف میشدند بالخصوص وقتی که مخالفین انگلیس ها در ترقی شدند بالاخره در سال ۱۹۵۰م در پارلمان سرحد به اصل مالکان پس اراضی تسلیم شد در این مورد سوالات ذیل مطرح است .

- (۱) آیا چنین نمودن پارلمان سرحد که در بدل عوض زمین را از قابضین گرفته تسلیم اصل مالکان نمود این فیصله پارلمان درست است ؟
- (۲) آیا انگلیس ها زمین را از مخالفین تصرف نموده تسلیم وفاداران خویش نموده می توانند ؟
- (۳) مخالفین انگلیس ها در اکثریت وفاداران آنان در اقلیت قرار داشتند .
- (۴) آیا در شرع جواز دارد در صورتیکه از اقلیت ها به اکثریت ها به تکلیف باشد باید اقلیت خانه بدر شوند ؟

(۵) آیا بعد از نظام اسلامی پس زمین های قبضه شده را از ابتداء تقسیم کنند و یا آنرا از مخالفین گرفته تسلیم مالکان اصل نمایند مانندیکه آنحضرت علیه السلام در روز فتح مکه پس مکانات قبض شده را تسلیم مهاجرین نموده بودند .

- (۶) آیا اگر فیصله انگلیس ها را غلط قرار دهیم و فیصله پارلمان سرحد را درست پس در این صورت بر این قطعه بین مسلمانان خانه جنگی، قتل و قتال صورت میگیرد پس آیا چنین جنگ و قتال نمودن بر سر زمین بین دو گروه مسلمانان جواز دارد یا خیر ؟ و کسانی که

فیصلہ پارلمان سرحد را غلط قرار داده و اهالی آبادی کثیر را در مشقت انداخته آیا خداوند
و عند الناس بر آنان مواخذہ و عذاب است یا خیر؟ بینواتو جروا

الجواب باسم ملہم الصواب : حکومت انگلیس ها بر اصل مالکان اراضی ظلم و ستم
نموده بود و وفاداران ایشان در رشوت این زمین را تسلیم نموده بودند بناءً مرتشی مالک
زمین نمیگردد پس زمین بدستور در قبضہ حکومت است کہ در وقت تقسیم هندوستان این
زمین به پاکستان منتقل شد پس وقتی کہ حکومت آن قطعہ زمین را عوض معاوضہ داد پس
آنها مالک زمین خویش گردیدند و قبضہ و وفاداران انگلیس حرام و ظلم بود مالک اختیار
دارد کہ دفاع کند در مقابل ظالم و غاصب اگر در این مورد قتل شوند شهید اند (لقلولہ علیہ
السلام من قتل دون مالہ لہو شهید) و اگر دفاع غاصب بدون قتل غیر ممکن بود پس قتل
نمودن آن نیز جواز دارد . واللہ سبحانہ و تعالی اعلم . ۲۴ / رجب ۱۴۱۰ھ

نقل مکانی در ایام جنگ و کار زار

سوال : آیا در ایام جنگ مردم مناطق سرحدی زیر جنگ حق دارند کہ خانہ های
خویش را ترک نموده بہ مقامات پُر امن پناہ برند بعضی ها آنرا جائز و بر فرار عن الوباء قیاس
نموده اند ، نظر شما یان در این حصہ چیست ؟ بینواتو جروا .

الجواب باسم ملہم الصواب : عمل نمودن بر نظریہ حاکم واجب است اگر از طرف
حکومت قید و پست نباشد جواز دارد قیاس ترک نمودن خانہ در حالت جنگ بر و با درست
نیست . واللہ سبحانہ و تعالی اعلم . ۱۳ / رجب ۱۴۱۲ھ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ حَتَّىٰ كَمَا اسْتَخْلَفَ
الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خُرُوجِهِمْ إِنَّمَا يَعْبُدُونَنِي
لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾﴾ (۵۵، ۲۴)

سیاست اسلامی

- (۱) بحث و نظر دقیق بر سیاست حاضره .
- (۲) تنقید قوی بر نتایج تباه کن و قبايح و مفايد آن .
- (۳) اعتراف اهل خرد از افراد مفكرين مغربى ها .
- (۴) تنقيح سياست اسلاميه روش و طرز و طريقه كار آن و حل مشكلات مدنظر در آن .
- (۵) تحقيق منفرد در پر تو قران، حديث و عقل سليم .

سیاست اسلامی

- ارتكاب منكرات شرعيه جهت مصالح سياسيه جواز ندارد.
- نصوص قرآنيه.
- ارشادات نبويه.
- عقل سليم.
- افكار سياسى حضرت حكيم الامت قدس سره.
- مقام سياست در اسلام.
- نظام حكومت در اسلام
- حكومت شخصى
- حكمرانى حمل بارگران است نه يك حق.
- فرايض حكومت
- در اقامت دين مقام شرعى جدوجهد و حدود آن .

- سیاسی جدوجہد و تزکیہ اخلاق حکم تظاهرات و مقاطعہ از نگاہ شرع .
- اعتصاب از نان .
- ذرائع مروج تبلیغاتی .
- طرز العمل با حکومت
- چارہ کاری و اقدامات خلاف قوانین غیر شرعی حکومت
- خروج نمودن خلاف حکومت

مخالفت نمودن از کدام حکم اسلامی در قیام دادن حکومت اسلامی جواز ندارد

سوال : سیاستمدارانی کہ در قیام حکومت اسلامی جدوجہد را دعوی دارند سربراہان تنظیم ہا خلاف شرع ترکیبات سیاسی و فریبکاری را ادامہ دادہ و آنرا حکمت عملی و سیاست نامیدند در کوشش اثبات حلال و جائز آن و در استدلال این تحریف قول آنحضرت علیہ السلام را در تعمیر بیت اللہ شریف (ولولان قومک حدیث عہدہ کفر الحدیث) ر در استدلال امی آرند آیا این استدلال آنان درست است در این حصہ توضیح کامل را امیدواریم .
بینواتوجروا :

الجواب باسم ملہم الصواب : ہمہ مردم میدانند جہت مصلحت دنیوی و نفع ارتکاب جرم یا ترک فرض و یا واجب هیچ جواز ندارد فرضاً کسی جہت منفعت دنیوی نماز را ترک کند دروغ بگوید فریبکاری کند بلکہ چنین عمل رافسق گفته میشود این چنین ارتکاب ہر نوع معصیت جہت منفعت دنیوی حرام است اطاعت خداوند و رسول او بر ہمہ مصالح مقدم است وام المصالح است مثلاً کسی سود میکند سینما تیار نمودہ تا بہ پول آن مدرسہ تیار کند یا رقص میکند تا مردم گرد او جمع شوند سپس بہ آنان تبلیغ و وعظ کند چنین نمودن حرام و جرم خطیر است .

اذا اگر کدام عمل فرض یا واجب نباشد بلکہ مباح و مستحب باشد ترک ان جہت نجات از معصیت، فتنہ و تکلیف مردم جواز دارد مانندیکہ فقہاء گفته اند اگر در تراویح بہ مردم

تکلیف باشد در قعدہ درود شریف مختصر شدہ ودعاء را ترک نمودن جواز دارد.

قال العلامة المحقق رحمه الله تعالى ویدد الامام علی التشهد الا ان یعمل القوم فیما یبطلوا بعضی بعض
بالمهر صل علی محمداً و آله الفرض عند الماهی رحمه الله تعالی و ترک الذوات (رد المحتار ص ۶۶۳ ج ۳)

مصلحت در ترک مستحب و مباح هم شرط است کہ در آن مقصد تحریف قانون شرع
و مداخلت فی الدین نباشد مثلاً آن مستحب و مباح را عملاً یا اعتقاداً حرام نپندارد یا قانون بنا
کند در ترک آن مباح شرعی ازینجا معلوم شد کہ بنا بر کدام مصلحت نکاح ثانی و یا بر
صغیر قید نکاح ننمودن را قانون گردانیدن جواز ندارد. در حالیکہ نکاح ثانی یا نکاح در
صفر سنی فرض و یا واجب نیست. فقط مباح است نکاح امر شرعی است وارد نمودن
قیودات در آن مداخلت فی الدین است کہ با چیز مباح شرعی مانند حرام عملاً معامله نموده
شود کہ جواز ندارد.

البته اگر در امور انتظامیہ قیودات وضع شود مداخله فی الدین نباشد مثلاً در قانون
ترافیکی رفتن بدست راست یا بدست چپ یا تعین رفتن به یک دست یا دیگر قوانین
ترافیکی آن این چنین اگر کدام محکمہ لباس خاصی را بر مامورین و موظفین لازم کند
مداخله فی الدین گفته نمیشود بلکه از جمله مصلحت در امور انتظامی شمرده میشود چرا
کہ از جمله امور شرعی نیست تعمیر بیت الله شریف از جدید از جمله امور انتظامیہ بود کہ
شرعاً این ترمیم فرض یا واجب نبود حتی انرا مستحب گفتن هم مشکل است چنین کہ
حطیم داخل کعبہ شود دروازه کعبہ نشیب شود و عوض یکی دودروازه ساخته شود در این
امور کدام توجیه استحباب نیست تنها راحت و سکون مصلحت است البته جهت سهولت
آوردن در عبادت مستحب لغیرہ پنداشته شود علی سبیل التزلزل مستحب لعینہ هم گفته شود
مانندیکہ در بار اول امور مذکورہ ظاهر شد پس گفته شود کہ آنحضرت علیہ السلام مردم را
از فتنہ نجات داد جهت تحفظ اسلام یک امر استحبابی را ترک نمود اما باز هم هیچگاه ثابت
نشد کہ بنا بر مصلحت ترک فرض و یا واجب جواز دارد و یا ارتکاب سینات جواز دارد.

حافظ ابن حجر ازین واقعه چنین نتیجہ گیری نموده : وان الامام یسوس رعیۃ بما فیہ
اصلاحه ولو کان معصوماً ما لم یکن محرماً (فتح الباری ص ۱۳۳ ج ۳)

امام بخاری رحمه الله تعالی نیز بر این حدیث باب قایم نموده : باب من ترک بعضی

الإعتیار بحافاة ان یقتصر فہم بعض الناس علی قہوائی اشد منہ.

یعنی ترک افضل نمودن جهت اینکه مرگم در فتنه مبتلا نشوند بنا بر کم قہمی و نادانی .
خلاصہ اینکه ترک مستحب بنا بر مصلحت جواز دارد اما بشرطیکہ تجاوز نشود از حدود الہی و قانون شرع . چند واقعات را قلم گیر میکنیم کہ آنحضرت علیہ السلام و صحابہ کرام هیچگاہ مصلحت عارضی و نام نہاد را اعتبار ندادہ اند .

(۱) وفتیکہ آنحضرت ارادہ از دواج را نمود با حضرت زینب کہ کاملاً جائز بود اما در فکرش آمد کہ مسلمانان جدید العہد ممکن از ایمان باز گردند کہ آنحضرت علیہ السلام با خانم متبی یعنی بچہ خواندہ خویش از دواج نمود و مسلمانان متغیر شوند از دین اسلام .
پس خداوند آنحضرت علیہ السلام را در این بارہ چنین تنبیہ فرمود : **وَمَحْشَى النَّاسِ وَاللَّهِ**
أَحِبُّ إِيَّاهُ (۲۴:۳)

بالآخرہ خداوند تعالی نکاح آنحضرت علیہ السلام را با حضرت زینب رضی اللہ تعالی عنہا نمود و شورش و فتنہ را اہمیت نداد چراکہ با ترک این مباح اظہار آن مسئلہ مهم دین نمی شد کہ ازدواج با خانم متبی جواز دارد با ترک این مباح خطر التباس فی الدین و تحریف فی الدین بود لذا اجازہ دادہ نشد بہ ترک آن .

(۲) در تحویل قبلہ اندیشہ مخالفت و فتنہ بود از طرف یہود علاوہ از آن چونکہ نسخ اول بود در وی احتمال خطر ارتداد مردم ہم بود باز ہم خداوند تعالی تنبیہ نازل فرمود .
وَلَمَّا أَتَوْا مَوْبَاقَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَ لَكُمْ مِنَ الْعِلْمِ أَتَاكَ الْكَلْبُ الْكَلْبُ (۲:۱۳۵)

پس آنحضرت علیہ السلام بدون در نظر گرفتن کدام مصلحت حکم الہی را دامہ داد .
(۳) علی الفور بعد از رحلت آنحضرت علیہ السلام شورش ہای برپا شد کہ من جملہ از آن شورش آن عربیہا ہم بود کہ می گفتند زکات اموال ظاہرہ حق پیامبر اسلام بود بعد از وفات او خلیفہ وقت حق گرفتن آنرا ندارد ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ بر علاوہ شورشان دیگر خلاف اینان ہم جنگ را اعلان نمود صحابہ کرام با شمول حضرت عمر رضی اللہ عنہ مانع جنگ با آنان شدند و گفتند کہ هنوز مراحل ابتدائی خلافت است اینان را بہ جابگذار و با شورشیان خارجی در بیکار باش اما این مصلحت را بوبکر صدیق رضی اللہ عنہ مدنظر نگرفت با شمول اینان خلاف ہمہ شورشیان جنگ را اعلان نمود بالاخرہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ و دیگر صحابہ کرام تسلیم نمودند

کہ ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ برحق بود کہ در این مسئلہ اعلان جہاد خلاف اینان شرح صدراوشده بود.

(۴) در عہد خلافت حضرت عمر رضی اللہ عنہ یک مسلمان اعرابی تمبان شاہ غسان جبلیہ بن ایہم کشیدہ پس جبلیہ او را بہ سیلی زد کہ بینی او را میدہ کرد وفتیکہ نزد حضرت عمر رضی اللہ عنہ فیصلہ آمد شاہ غسان باوجودیکہ جہت او اسلام را قوت رسیدہ بود حضرت عمر رضی اللہ عنہ فیصلہ نمود کہ دو صورت است : اول : اینکہ پادشاہ غسان آن مسلمان را راضی سازد . دوم : اینکہ در قصاص بینی او ہم میدہ شود شاہ غسان یک روز مہلت گرفت وپس مرتد شد اما حضرت عمر رضی اللہ عنہ از فیصلہ شرعی تنزل نکرد پس بنا بر مصلحت ارتکاب جرم جواز ندارد البتہ در صورت نجات از محظور بزرگ ارتکاب محظور کوچک جواز دارد. مثلاً کسی نماز می گذارد کہ نایبنا نزدیک چاہ رسید خطر افتیدن اوست فرض است کہ این شخص نماز را میدہ کند ونایبنا را نجات دہد در حالیکہ در عام حالات نقض نماز گناہ است پس در صورت اہون البلیتین جہت وضع ضرر عظیم اختیار نمودن این عمل جواز دارد اما دانستن اہون البلیتین کار ہر کس وناکس نیست بسا اوقات انسان جہت اتباع ہوی، عصبیت وحب مال غیراہون را اہون پنداشتہ فیصلہ کند پس حق فیصلہ را کسی دارد کہ کاملاً مہارت داشتہ باشد در علوم اسلامی بلکہ این وظیفہ جماعت علماء است نہ وظیفہ یک شخص عاصی زیرا کہ تدبیر تفقہ، تدین و تصلب را ضرورت دارد اگر در حصہ کدام عمل حرام بعد از فکر وغور محقق شود کہ اہون البلیتین قرار گیرد پس توضیح و بیان مکرر آن ضروری باشد کہ این کار حرام است اما بنا بر ضرورت شرعی اختیار نمودہ شدہ چرا کہ در صورت عدم توضیح عامہ مسلمانان آنرا گناہ فکر نگرده وبدون مجبوریّت شرعی ہم آنرا مرتکب شوند.

مثال واضح آن تصویر است کہ باوجود ممنوعیت وقباحت آن بہ اتفاق بنا بر حکم لازمی حکومتی در تذکرہ کارت عضویت، پاسپورت حج وغیرہ بودن عکس را لازم قرار دادہ علماء باوجود نکیر زیاد باز ہم مواقع غیر ضروریہ را در نظر نمی گیرند بلکہ طرز العمل بعض علماء در مشاہدہ نمودن تصاویر مردم مرتکب آن می شوند کہ از قلب مردم وقار حرمت آن می برآید نیز در اخبارات وتلویزون تصاویر مشاہدہ میشود باوجودیکہ حرام است اما علت عدم نکیر علماء بلکہ مبتلاہ بودن آنان در این جرم وقعت حرمت تلویزون از قلب مردم بر آمدہ حتی آنرا جائز قرار میدہد خلاصہ اینکہ جہت مصلحت

دنیوی یا دینی ارتکاب معصیب جواز ندارد سیاست مداران عصر جدید بدون در نظر گرفتن جائز و ناجائز سیاست را پیش می برند که خطای بزرگ است.

باید مسلمان در هر حالت و هر قدم خویش رضای الهی را ملحوظ گیرد و از حدود الهی هیچ گونه تجاوز نکنند کسانی که سیاست را برای تحصیل اقتدار مدنظر میگیرند آنان با کامیابی و فلاح دینی و دنیوی ملک کاری ندارند. احکام اسلام را در کارهای سیاسی ملحوظ میدارند تعجب نیست. اما تعجب بر دعوه داران اسلام است سهم گرفتن در رای گیری را سبب نفاذ احکام شرع می پندارند اما در وقت امتحان باناکامی مواجه می شویم مدعی نفاذ احکام هستیم اما خود بر آن عمل نمی کنیم. آنان در جواب میگویند :

اگر که این طریقه هانا جائز است اما ابتداء بدون ملحوظ گرفتن جائز و ناجائز حکومت را بدست می آریم بعد از آن حکومت اسلامی را کاملاً پیاده می کنیم اما قطعاً مایان بر آن باور نداریم چرا با طریقه های غیر اسلامی ابتداءً نفاذ اسلام ممکن نیست زیرا که با طریقه های غیر اسلامی کامیابی بی دینان ممکن است و کامیابی مسلمانان ممکن نیست و اگر ممکن هم باشد باز هم صورتاً اسلام خواهد باشد و معنی چیز دیگر که چند یوم میباشد آن هم پس زوال پذیر گردد پس وقتی که بنیاد محکم نداشته باشد دوام نیابد و اگر احیاناً فساق به طریقه غیر اسلامی به مردم برسند مسلمانان را بر آنان قیاس نمودن خطاست احیاناً دار و یک مزاج را مفید اما مزاج دوم را مفید نباشد یک واقعه معروف است.

بهنگی روزی از کوئی عطار می گذشت که مدهوش شد دریا فتند که بابری عطر مانوس نبود دایم در گندگی ها بسر می برد و قتی که گندگی به بینی او رسید پس به هوش آمد ازینجا دماغ بهنگی ها از تعفن گندگی بدبو شده بود پس اشیای حرام بر او خوب می آید و مسلمان شهزاده است که خوشبونی احکام شرع دماغ او را خوشبو ساخته پس قیاس نمودن شهزاده بر بهنگی درست نیست چرا با نزدیک شدن کناراب بی هوش میشود پس قیاس نمودن مسلمان بر فساق و فجار درست نیست که عقل و منطق احمقان مانند عقل آن قوم هشیار است که روزی کسی در درخت بالا شد توان پائین شدن را نداشت مردم قریه را خواست تدبیر همه ناقص شد بالاخره دانا ترین قریه را خواست او گفت به کدام اندازه طریقه آسان است باز هم شما حیران مانده اید.

یک ریسمان دراز را به او ببندازید تا خود را از کمر بسته کند پس از آن همه او را بطرف خود کش کنید همانا وقتی که او خود را کمر بسته کرد و او را کش کردند پس در نتیجه او را به هلاکت در کشیدند مردم از شخص هشیار پرسیدند چرا چنین شد که او به هلاکت رسید؟ شخص هشیار پاسخ داد قسمت او خراب است در غیر آن چندین تن را با همین طریق از چاه کشیده ام پس مانند یک باله شده در درخت را بر افتیده در چاه قیاس نمودن خطاست این چنین قیاس نمودن مسلمان نیز بر کافر خطاست کفار در پستی اند و مسلمانان در بلندی اگر وسائل پستی کفار را مسلمانان اختیار کنند به پائین بیفتند و هلاک شوند اگر بوت نجس شود کسی آنرا نمی اندازد اما اگر کلاه نجس شود مردم آنرا از سر دور میکنند حیثیت مسلمان مانند کلاه و حیثیت کفار مانند بوت ذلیل وی وقار اند مسلمان را هیچگاه در معصیت فلاح نیست در واقعه احد بعد از کامرانی در جهاد جهت جزوی ترین خطای اجتہادی چند تن کامیابی و فتح باشکست تبدیل شد خداوند تعالی میفرماید :

﴿حَقُّهُ إِذَا فَتِلْتُمْ وَتَنَزَّعْتُمْ فِي الْأُمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرْسَلَكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ اللَّهُ نِيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ﴾ (۳-۱۵۲)

در این آیات معصیت، علت هزیمت قرارداده شده است وقتی که چیزهای مردم دیگر یا اثر باشد

آنرا معصیت گفتن بنا بر صورت ظاهری است که در حقیقت خطای اجتہادی است .
واقعه قرار ذیل بود .

رسول الله صلی الله علیه وسلم پنجاه تن را در یک مورچه مقرر نموده فرمود در صورت فتح و یا شکست ما شما در همانجا بر قرار باشید اما آنان بعد از مشاهده فتح مسلمانان دیدند که مسلمانان بعد از شکست دشمن در فراهم نمودن غنیمت اند آنان نیز پائین شدند همانا که از آن جانب کفار بر آنان حمله نموده شد و مسلمانان را با شکست مواجه ساختند .

مقصد آن مسلمانان مال نبود بلکه مقصد آنان نفع رسانیدن بود به تمام مسلمانان چرا که در غنیمت قانون وضع شده بود که تمام مشارکین جهاد سهم غنیمت خواهد باشند در هر عملی که مؤظف شده باشند پس معلوم شد که دنیا من حیث الدنیا مقصود نبود بلکه مقصود آنان آخرت بود ازینجا معنای (منکم من یرید الدنیا) اینست (من یرید الدنیا للآخره) و معنای

(من یزید الاخره) است (من یرید الاخره الصرقة) .

دوہم اینکہ حفاظت سنگر ہم عمل آخرت بود و جمع نمودن مال غنیمت ہم عمل آخرت اما اول افضل تر بود پس ترک افضل تر و مشغول شدن در غیر اہم حرام نیست اما این خطای اجتہادی بود کہ تعبیر نمودہ شد بہ دنیا و دنیا معنای متعدد دارد یکی از آن ہر عمل ناجائز .

نظیر آن واقعہ حضرت سلیمان علیہ السلام است کہ اسپان بہتر را جہت جہاد آمادہ نمودہ بود روزی در معائنہ انہا انقدر انہماک نمود کہ آن معمول خویش را فراموش کرد و فرمود : ﴿ اِنَّ اَحَبَّ حَبِّ الْخَيْرِ مِنْ ذِكْرِ رَفِي ﴾ (۳۸-۳۱)

ازینجا ہم بنظر می رسد کہ معائنہ اسپان اگر کہ عمل آخرت بود اما آن معمول فوت شدہ مهم تر بود این فرمود (حب الخیر) اگر کہ محمود و مقصود فی نفسہ بود اما باعث ترک معمول مهم دوم گردید ازینجا قبیح و مذموم قرار گرفت مقصد سلیمان علیہ السلام این بود حب الخیر کہ ابتداءً محمود بود انتہاءً مذموم گردید بنا بر عارض معمول متروک ہم جہت ذہول و نسیان ترک شد کہ منافعی عصمت نیست چنین بود عمل صحابہ کرام در غزوہ احد این چنین در غزوہ حنین صحابہ کرام بنا بر کثرت خویش ناز کردند همانا کہ بار اول باشکست مواجہ شدند و قتیکہ خطای اجتہادی صحابہ کرام مانع فتح میگردد پس چگونه خطاہای بزرگ مردم عصر جدید مانع کامیابی آنان نگردد؟ دوہم فرق اینکہ اینان معصیت را ذریعہ نجات می پندارند کہ سراسر خطاست در خالیکہ و طریقہ کار صحابہ کرام کاملاً درست بود منتہی خطای اجتہادی از آنان سر می زد در جہاد و دیگر اعمال وسیلہ نجات و کامیابی خود داری نمودن است از عصیان و نافرمانی خداوند و رسول او چند ارشادات و فیصلہ ہا را مطالعہ کنید .

(۱) ﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِكُمْ وَإِنْ قَارَبْتُمْ أَفْوَاجًا﴾ (۲:۲۰)

ترجمہ : وفا کنید بر عہد من پس وفا کنم بر عہد شما و بترسید خاص از من .

(۲) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ (۳۱:۱۵۴)

ترجمہ : ای اہل ایمان یاری بخواہید از خدا بہ صبر و نماز ہر آئنہ خدا با صابران است .

حقیقت صبر بر حفاظت حدود اللہ و استقامت بر دین است .

(۳) ﴿لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ يَدَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَمَالَ الْحَلَالِ عَلَى حُدُودِ الْفُرْقَةِ وَالْيَتَامَى وَالْمَسْكِينِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ
وَالْأَسْرَى فِي أَثْقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُؤْتُونَ بِمَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي
الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَرَةِ وَجَنَّ الْبَائِسُ الْإِثْمَ الَّذِينَ سَفَرُوا وَأُزْلِفَتِ لَهُمُ الْمَنَاقِبُ ۝﴾ (۲: ۱۷۷)

ترجمہ: نیست نیکی اینکه رو گردانید بسوی مشرق و مغرب هر آنکه نیکی کسی
است که ایمان بیاور و بر خدا و روز آخرت و فرشته ها و کتب و انبیاء و بدهد مال را با محبت
آن به اقربا یتیمان مساکین مسافران سائلان و در آزاد کردن برده ها و بر پا دارد نماز را
و بدهد زکات را و وفا کنند بر وعده و فتیکه وعده کنند و صبر کنندگان بر تکلیف بر ضرر
و حین کار زار اینان اند کسانی که راست گفتند و اینان اند پارسایان .

﴿وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِكُمْ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ أَتَى الْبُيُوتَ
مِنْ أَبْوَابِهَا وَأَتَفَقَأَ اللَّهُ لِمَلِكِكُمْ فَنُفِضُوا ۝﴾ (۲: ۱۸۹)

ترجمہ: و نیست نیکی که بیایید از عقب به خانه اما نیکی کسانی است که بتر سند
و بیایید به خانه از دروازه ها و بنرسید از خدا امید است تارستگار شوید.

در اینجا علاوه حکم نفوی از تعبیر طریق اتیان بیوت هم ثابت شد که باید هر عمل
طبق طریق شرعی انجام داده شود و خروج از آن جواز ندارد.

(۵) ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقْتُلُونَكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا إِنَّمَا اللَّهُ لَا يُحِبُّ
الْمُفْسِدِينَ ۝﴾ (۲: ۱۹۰)

ترجمہ: و قتال کنید با کسانی که می کتند با شما و تعدی نکنید هر آنکه خدا پسند
ندارد تعدای کنند کائرا .

(۶) ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَجِيعٌ عَلَيْهِ ۝﴾ (۲: ۲۴۴)

ترجمہ: و جهاد کنید در راه خدا و بدانید هر آنکه خدا شنوا و عالم است .

یعنی خداوند تعالی باخبر است از اقوال اعمال و نیات شما لذا در حالت جهاد خلاف
رضای او بنا بر کدام مصلحت کاری کار آمد نباشد

(۷) ﴿قُلْ أَصْلَ مَا لَوْ بِالْبُخْرِ قَالَ إِنَّمَا أَنْتَ مُبْتَلِیْكُمْ بِهَذَا شَرِبَ مِنْهُ
فَلَيْسَ مِنْیَ وَمَنْ لَمْ يَلْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنْیَ إِلَّا مَنْ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ۝﴾

قَالَا جَاؤُهُ هُوَ وَالزَّبِيرُ ؕ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُثُودِهِ ؕ قَالَ
الزَّبِيرُ يَمْلِكُونَ أَنَّهُمْ ثَلَاثُونَ أَلْفًا كَم مِّنْ فَتَكْرٍ فَعِيلَةٍ خَلَّتْ فَتَنَ كَثِيرَةً لِّإِذْنِ اللَّهِ
وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٨﴾ (۲: ۲۴۹)

ترجمہ : پس وقتی کہ جدا شد طالوت بالشکرش گفت خدا بیا زما ید شما را به جوی
کسی کہ نوشید از آن از من نباشد و کسی کہ نہ نوشید از آن از من باشد الا انکہ بردارد یک
کف آب بدست خود پس آشا میدند از آن جوی مگر اندکی از ایشان پس آنگاه کہ گذشتند
از جوی طالوت و مومنان همراهی او گفتند نوشندگان نیست توانائی ما را امروز به مقابلہ
جالوت و لشکر ہای او گفتند آنانکہ میدانند کہ ایشان ملاقات خواهند کرد با خدا بسا گروه
اندک کہ غالب شد بر گروه بسیار بہ ارادہ اللہ تعالیٰ و خدا باشکیابان است۔

(۸) ﴿وَلَمَّا بَرَرُوا لِبِجَالُوتَ وَجُثُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا مَبْرًا وَكَفَتْ
أَقْدَامُنَا وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٩﴾﴾ (۲: ۲۵۰)

ترجمہ : و آنگاہ کہ بہ میدان آمدند برای جنگ جالوت و لشکرہای وی این صالحان
گفتند ای پروردگار ما بریز بر ما شکیبائی و محکم کن قدمہائی ما را و غلبہ دہ مارا بر گروه
ناگرویدگان۔

از ترتیب این دعا ثابت شد کہ ثبات اقدام با استقامت دین بدست آید پس نصرت بر
کسانی کہ در آیات ۱۳ شرح شود کہ مدار ثبات و نصرت ترک معاصی است۔

(۹) ﴿وَلَإِنْ تَصَبَّرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَصْمَلُونَ مُحِيطٌ
﴿٣٠﴾﴾ (۳: ۱۲۲)

ترجمہ : اگر صبر نمودید و پارسائی کردید تکلیف نددہ شما را مکر ایشان ہر آنہ
خداوند احاطہ کنندہ است بر چیزی کہ اینہا میکنند۔

(۱۰) ﴿بَلَىٰ إِنْ تَصَبَّرُوا وَتَتَّقُوا وَتَاوَكُم مِّن قُوَّتِهِمْ هَذَا يُؤَدِّكُم رَّبُّكُمْ بِمَنْ تَخْشَوْنَ الْعَوَّامِينَ
الْمَكِيدِينَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾﴾ (۳: ۱۲۵)

ترجمہ : بلی اگر صبر کنید و پرهیزگاری نمائید و بیابند کافران بسوی شما باین جوش
خود امداد کند شما را پروردگار شما با پنہزار فرشتگان نشانہ دار۔

(۱۱) ﴿وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٣٢﴾﴾ (۳: ۱۳۹)

ترجمه: درست مشوید و اندوهناک مباشید و شما ابد غالب اگر مسلمان هستید.

(۱۲) ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَلُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ

الْمُنِيرِينَ ﴿۱۲﴾ (۳:۱۴۲)

ترجمه: آیا گمان کردید که در آنید به بهشت و هنوز متمیز نساخته است خدا مجاهدان

را از شما و متمیز نساخته صابران را

(۱۳) ﴿وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا

وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿۱۳﴾ فَكَانَهُمُ اللَّهُ تَوَّابًا أَلَدَّتْهَا وَحُشْنُ تُوبِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُجِيبُ
الْمُسْتَجِيبِينَ ﴿۱۴﴾ (۳:۱۴۷، ۱۴۸)

ترجمه: و نبود سخن این خدا پرستان بجز آنکه گفتند ای پروردگار ما بیا مرزما را گناهان

مارا و از حد گذشتن مادر کار خود و استوار بکن پای مارا و نصرت ده مارا بر قوم کافران پس

عطا کرد خدا ایشانرا جزای نیک در دنیا و جزای نیک در آخرت و خدا دوست میدارد

نیکوکاران را در اینجا معمول اهل الله بیان شد که قبل از دعای ثبات و نصرت عفو خواهد از

جرم های خویش پس ثابت شد که معاصی مانع ثبات و نصرت الهی میگردد آنان را خداوند

جهت همین عمل در دنیا و آخرت نوازش داد و تمغه محبوبیت خویش را به آنان عطا نمود.

(۱۴) ﴿وَلَقَدْ مَكَنَّاكُمْ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّوهُم بِأُذُنَيْهِ حَتَّى إِذَا فُشِلَتْكُمْ

وَتَنَزَعْتُمْ فِي الْأُمُورِ وَعَصَيْتُمْ مِمَّنْ بَعْدَ مَا أَرْسَلَكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ

الَّذِينَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ مَكَنَّاكُمْ عَنْهُمْ لِبَنَاتِكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ

وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۵﴾ (۳:۱۵۲)

ترجمه: و هراثنه راست کرد خدا در حق شما و عده خود را چون می کشتید کافران را

بحکم خدا تا وقتی که بزدلی کردید و نزاع کردید در کار خویش و نافرمانی کردید بعد از آن

که نمود شما را آنچه می خواستید از شما کسی بود که می خواست دنیا را و از شما کسی بود

که می خواست آخرت را و نگاه باز گردانید شما را از ایشان تا امتحان کند شما را تفسیر این

آیات در سابق تحریر شده.

(۱۵) ﴿إِنْ يَصْرِكُمْ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَلَنْ يَخْذَ لَكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَصْرِكُمْ مِنْ بَعْدِهِ

توجه: اگر نصرت دهد شما را خدا هیچ کس غالب نیست بر شما و اگر به بی پروائی بگذارد شما را پس کیست که نصرت دهد شما را بعد از وی و بر خدا باید توکل کنند مسلمانان.

(۱۶) ﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِقَوْلِ الرَّسُولِ مِنْ بَيْنِ مَا اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا اُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ۝﴾ (۳:۱۷۲)

توجه: کسانی که قبول کردند حکم خدا و رسول را بعد از آنکه رسیده بود به ایشان زخم برای آنانکه ازین جماعه نیکوکاری و تقوی کردند مزد بزرگ است.

(۱۷) ﴿وَإِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَآءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا اللَّهَ إِن كُنُمْ مُؤْمِنِينَ ۝﴾ (۳:۱۷۵)

توجه: جز این نیست که این خبر دهنده شیطان است می ترساند دوستان خود را پس شما مترسید از کافران و بت‌سید از من اگر مومن هستید.

(۱۸) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَٰبِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝﴾ (۳:۲)

توجه: ای مومنان صبر کنید و محنت کشید و برای جهاد آماده باشید و بت‌رسید از خدا باشد که رستگار شوید.

(۱۹) ﴿وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَءَامَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَبِيلَ الْوَسْطَى ۝﴾ (۵:۱۲)

توجه: وهر آنکه گرفت الله تعالی پیمان بنی اسرائیل را و معین ساختیم از ایشان دوازده سردار و گفت خدا هر آنکه من با شما ام مضمون پیمان آن اگر برپا داشتید نماز را و دادید زکات را و معتقد شدید پیغامبران مرا و تقویت کردید ایشانرا و قرض دادید خدا را قرض نیک البته نابود سازم از شما گناهان شما را و البته در آرم شما را به بوستانها می‌رود زیر آن جویها پس هر که کافر شود از شما بعد از آن پس گم کرده راه راست را.

(۲۰) ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْفَائِزُونَ﴾ (۵:۵۶)

ترجمه: و هر که دوستی کند با خدا و بارشود او و با مومنان پس هر آنکه گروه خدا همونست غالب

(۲۱) ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِوَعْدَةِ الْإِنجِيلِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْسُلِهِمْ﴾ (۶۶:۵)

ترجمه: و اگر ایشان بر پامیداشت حکم تورات و انجیل را و آنچه فرود آورده شده است بسوی ایشان از پروردگار ایشان خوردند از بالای خود و از زیر پایهای خود.

(۲۲) ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ (۷:۹۶)

ترجمه: و اگر اهل دیها ایمان آوردند و پرهیزگاری کردند میکشایم بر ایشان برکتها از آسمان و زمین ولیکن بدروغ نسبت کردند پس گرفتیم ایشانرا بوبال آنچه میکردند.

(۲۳) ﴿قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ (۷:۱۲۸)

ترجمه: گفت موسی به قوم خود مدد طلبید از خدا و صبر کنید هر آنکه زمین خدا را است، وارث او میکند هر که را خواهد از بندگان خویش و آخر کار برای پرهیزگاران است.

(۲۴) ﴿وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشْرِقَ الْأَرْضِ وَمَشْرِقَهَا أَلْقَىٰ بَنُرْكَانَ فِيهَا وَكَتَمَتْ كُلُّهُمْ رَبُّكَ الْحَقُّ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ فِرْعَوْنَ وَقَوْمَهُ وَمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (۷:۱۳۷)

ترجمه: و میراث دادیم گروهی را که ضعیف شمرده می شدند مشرق و مغارب زمینی که برکت نهادیم در آن و راست شده و عده نیک پروردگار تو بر بنی اسرائیل بسبب آنکه صبر کردند و خراب کردیم آنچه ساخته بود فرعون و کسان او و آنچه برمی افراشتند.

(۲۵) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا لَفَيْتُمْ فِتْنَةً فَاتَّقُوا اللَّهَ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُفْلَحُونَ﴾ (۵) ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَتَزَوَّجُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ (۸:۴۵، ۴۶)

ترجمه: ای مسلمانان چون روبرو شوید با گروهی پس ثابت باشید و یاد کنید خدا را

بسیار بود که شمارستگار شوید و فرمانبرداری کنید خدا و رسول او را و با یکدیگر نزاع نکنید که در این صورت بزدل شوید و برود دولت شما و شکیبائی و رزید هر آنکه خدا با شکیبایان است.

نسخه ثابت قدمی در مقابل دشمن کثرت ذکر الهی و بر علاوه باهم تعلق عمیق داشتن و تعلق مع الله مانع معصیت است تا کیداً تصریح فرمود بر اطاعت خداوند و رسول او و منع نمود از نزاع بین هم در مقام دوم در حصه رفع تنازع فرمود.

﴿فَإِنْ لَنْتَزِعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ (۴ : ۵۹)

توجه : یعنی اتباع کنید خداوند و رسول او را و اگر نزاع کردید در کدام امر ، پس حواله کنید آنرا به خداوند و رسول او .

(۲۶) ﴿وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي يُنَصِّرُكَ وَبِالْمُؤْمِنِينَ

﴿۷﴾ (۸:۶۲)

توجه : و اگر خواهند فریب دهند ترا پس کفایت کننده است ترا خدا همونست آنکه ثوت داد ترا بیاری دادن و به مسلمانان .

(۲۷) ﴿يَتَأْتِيَكَ الْأَتْقَىٰ حَرِصٌ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَبِيرُونَ

يَقِلُّوا بِأَتَقَيْنَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَقِلُّوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ

﴿۷﴾ (۸:۶۵)

توجه : ای پیغامبر رغبت ده مسلمانانرا بر جنگ اگر باشند از شما بیست کس صبر کننده غالب شوند بر دوصد کس و اگر باشند از شما دوصد کس غالب شوند بر هزار کس از کافران بسبب آنکه ایشان گروهی هستند که نمی فهمند .

(۲۸) ﴿الَّذِينَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ

يَقِلُّوا بِأَتَقَيْنَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَقِلُّوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿۷﴾ (۸:۶۶)

توجه : اکنون سبک ساخت خدا او را از سر شما دانست که در شما ضعفی هست پس اگر باشند از شما صد کس شکیبا غالب آیند بر دوصد کس و اگر باشند از شما هزار کس غالب آیند بر دوهزار کس بفرمان خدا و خدا با صابران است .

(۲۹) ﴿وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۷﴾

(۱۶:۱۱۰) ﴿

ترجمہ: و اگر خواهند خیانت باتو پس ہر آئنے خیانت کردہ بودند با خدا پیش ازین پس قدرت داد شما را خدا بر ایشان و خدا دانا با حکمت است.

(۳۰) ﴿فَمَا اسْتَقْتَضَا لَكُمْ فَاَسْتَقِيمُوا لَهُمْ اِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ (۹:۷)

ترجمہ: پس مادام کہ ہر عہد ثابت باشند برای شما شما نیز ثابت باشید برای ایشان ہر آئنے خدا دوست میدارد پرهیزگار انرا.

(۳۱) ﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ اِذْ اَعْجَبَكُمْ كَفَرْتُمْ فَلَمْ تَكُنْ مِنْكُمْ شَيْئًا وَصَافَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ﴾ (۹:۲۵)

ترجمہ: ہر آئنے فتح داد شما را خدا در جاہای بسیار و روز حنین نیز چون بشکفت آورد شما را بسیاری شما پس دفع نکرد آن بسیاری از شما چیزی را و تنگ شد بر شما زمین باوجود فراخی آن پس برگشتید پشت.

(۳۲) ﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ (۹:۳۶)

ترجمہ: و جنگ کنید با مشرکان ہمہ ایتان چنانکہ جنگ میکنند با شما ہمہ شما و بدانید کہ خدا با متقیانست.

(۳۳) ﴿التَّائِبُونَ الْعَمَدُونَ الْمُؤْمِنُونَ الْمُهْلِكُونَ الرَّسُوحُونَ السَّاجِدُونَ الْاُيُوسُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالْكَافُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَرُّهُ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (۱۱۲:۹)

ترجمہ: ایشان توبہ کنندگانند، عبادت کنندگانند، حمد گویندگانند، سفر کنندگانند در راہ خدا، رکوع و سجده کنندگانند، فرمایندگان بکار پسندیدہ و منع کنندگان از ناپسندیدہ و نگاہ دارندگان احکام خدا را و مؤدہ دہندہ مسلمانانرا.

(۳۴) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلظَةً وَاعْلَبُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ (۹:۱۲۳)

ترجمہ: ای مسلمانان جنگ کنید با آنانکہ نزدیک شما اند از کافران و باید کہ کافران

پایبند در شما درستی را و هدانید که خدا با متقیان است.

در اینجا هم حکم نموده بر تقوی در حالت جهاد و خود داری از تجاوز حدود الهی.

(٣٥) ﴿الْأَمَانَةُ أُولَئِكَ أَقْوَى لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ (٣٦) ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾ (٣٧) ﴿لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا يَبْدِيلُ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ أَقْوَىٰ﴾ (٣٨) ﴿هُوَ الْغَفُورُ الْكَرِيمُ﴾ (٣٩) ﴿١٠: ٦٢ ٦٤﴾

توجه: آگاه باش هر آنکه دوستان خدا هیچ ترس نیست بر ایشان و نه ایشان اند و هیچ شوند آنانکه ایمان آوردند و تقوی میکردند ایشانراست بشارت در زندگانی دنیا و (بشارت) در آخرت نیست هیچ تبدیلی مرسخان خدا را این بشارت همونست فیروزی بزرگ.

(٣٦) ﴿فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَذَابَ لِلْمُؤْتَفِكِينَ﴾ (١١). (١١:٤٩)

توجہ: شیکبانی کن انجام نیک متقیان راست۔

(۳۷) ﴿وَسَقُومُوا أَسْتَفْهِرُوا رَبَّكُمْ تَذَكُّرًا ۖ فَمِنْ ثَمَرِ الْقَوْمِ الَّذِينَ يُرْسِلُ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ۖ وَرَزَقَكُمْ قُوَّةً إِلَى قَوْمِكُمْ وَلَا تَنْوَلُوا الْجَهْرَ بِهَا ۖ﴾ (۱۱:۵۲)

توجه: وای قوم من! آموزش طلبید از پروردگار خود باز رجوع کنید بسوی او تا بفرستد ابداً بر شما ریزان گشته و بیفزاید شما را قوتی همراهی قوت شما و روگردان مشوید گناهکار شده.

(۳۸) ﴿إِنَّهُ، مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ (۹۰: ۱۲).

توجه: هر آنه کسی که تقوی کرد و صبر نمود خداوند ضائع نکند اجر محسانرا.

(۳۹) ﴿ ثُمَّ إِنَّكَ رَبَّنَا لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنَّا بَعْدَ مَا قُتِلُوا ثُمَّ جَاءَهُمْ وَمَكْرَئُهُمْ ثُمَّ إِنَّكَ رَبَّنَا لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنَّا بَعْدَ مَا قُتِلُوا ثُمَّ جَاءَهُمْ وَمَكْرَئُهُمْ ثُمَّ إِنَّكَ رَبَّنَا لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنَّا بَعْدَ مَا قُتِلُوا ثُمَّ جَاءَهُمْ وَمَكْرَئُهُمْ ﴾ (۱۶:۱۱۰)

توجه: باز پروردگار تو آنانرا که هجرت کردند بعد از آنکه عقوبت کرده شد ایشانرا (ناکله کفر بگویند) باز جهاد کردند و صبر نمودند هر آینه پروردگار تو بعد ازین مقدمه آمرزگار مهربان است.

(٤٠) ﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ
الْقَائِمُونَ﴾ (١٥) ﴿٢١:١٠٥﴾

توجه: هر آنکه نوبتیم در زبور بعد از تورات که زمین وارث آن شوند بندگان نیک ما

(۴۱) ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ﴾ (۲۸)

(۲۲:۳۸)

توجه: هر آنکه خدا دفع میکند از مسلمان هر آنکه خدا دوست نمی دارد هر خیانت

کننده ناسپاس را.

(۴۲) ﴿الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِينِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ

النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَفُوتَ صَوْعٌ وَبِيعَ وَصَلَاتٌ وَمَنْعُودٌ يَذْكُرُ فِيهَا أَسْمَاءُ اللَّهِ كَثِيرًا

وَلَنْصُرَكَ اللَّهُ مَنْ يَصْرُفْهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ (۴۰:۲۲)

توجه: آنانکه بیرون آورده شد ایشانرا از خانه های ایشان بغیر حق لیکن سبب

آنکه میگفتند پروردگار ما خداست اگر نبودی دفع کردن خدا مردمان را بعضی را بدست

بعضی ویران کرده میشد خلوتی راهبان و عبادت خانه های نصاری و عبادت خانه های

یهود و عبادت خانه های مسلمانان که یاد کرده میشود در آن نام خدا بسیاری والبته نصرت

خواهد داد خدا کسی را که قصد نصرت دین وی رامیکند هر آنکه خدا توانا غالب است.

(۴۳) ﴿إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا

وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ (۵۱:۲۴)

توجه: جز این نیست که میباشد قول مسلمانان چون خوانده میشوند ایشانرا بسوی

خدا و رسول او تا حکم کند میان ایشان آنکه گویند شنیدیم و فرمانبرداری کردیم و این

جماعه ایشانند رستگاران.

(۴۴) ﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَخَشِيَ اللَّهََ وَاتَّقَاهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ﴾ (۵۲:۲۴)

توجه: و هر که فرمانبرداری کند خدا و رسول او را و ترسد از خدا و حذر کند از

عذاب او پس این جماعه ایشانند به مراد رسندگان.

(۴۵) ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا

اسْتَخْلَفَ الْأَوَّلِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيَسْجُنَّ لَهُمْ فِيهَا الْأَنْبِيَاءُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَبْذُرُهُمْ اللَّهُ أَنفُسًا

يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ (۵۵:۲۴)

(۲۴:۵۵)

ترجمہ : وعدہ داده است خدا آنانرا که ایمان آورده اند از شما و عملهای شائسته کردند البته خلیفہ سازد ایشانرا در زمین چنانکہ خلیفہ ساخته بود آنانرا کہ پیش از ایشان بودند والبتہ محکم کند برای ایشان دین ایشانرا کہ پسندیده است برای ایشان والبتہ بدل کند برای ایشان بعد از ترس ایشان ایمنی راہرستش کنند۔ مراشریک مقرر نکند با من چیزی را و هر کہ ناسپاسی کند بعد ازین انانند فاسقان پس این در این آیات وعدہ فتح و نصرت داده شدہ بر ایمان و اعمال صالحہ و بنیاد اعمال صالح ترک معصیت است کہ معصیت باناکامی و نامرادی فتح را تبدیل میکند مانندیکہ در فوق ذکر شد ۔

(۴۶) ﴿يَبْنِيْ اَقِمِ الصَّلَاةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰٓى مَا اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ﴾ (۱۷:۳۱)

ترجمہ : ای پسر کم برپا دار نماز را و امر کن بر نیکی و باز دار از بدی و شکیبائی کن بر چیزیکہ رسد ترا اینست از کارهای محکم ۔

نهی عن المنکر جہاد اکبر است کہ بامصائب شدیدہ مقابلہ نمودہ میشود ازینجا حکم نمودہ شدہ بر صبر و استقامت ۔

(۴۷) ﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كُفُّنَا لِعِبَادَةِ الرَّسُوْلِ ۖ اِنَّهُمْ لَمُ مِّنْ الْمُنْصُوْرُوْنَ ۝ وَلَئِنْ جُنَدُنَا لَهُمُ الْغَالِبُوْنَ ۝﴾ (۱۷۱:۱۷۳ تا ۱۷۴)

ترجمہ : هر آنہ سابقا صادر شد وعدہ ما بر ای بندگان فرستادہ خویش هر آنہ پیغامبران ما ایشانند نصرت دادگان و هر آنہ لشکر ما همنست غالب ۔

(۴۸) ﴿قُلْ يٰعِبَادِ الْاٰدِيْنَ ؕ اٰمَنُوْا اَلْقُوْا رِيْكُمْ لِّلَّذِيْنَ اٰخَسُوْا فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّاَرْضْ اَلْوَسْعَةَ ۙ اِنَّ يٰوْمَ الْعَصْرِ لَهٗمْ اَجْرٌ مَّعْرُوْبٌ ۚ وَفِيْ حَسَابٍ ۝﴾ (۱۰:۳۹)

ترجمہ : بگو ای محمد ﷺ از طرف من ای بندگان من کہ ایمان آورده اید ہترسید از بروردگار خود آنانرا کہ نیکوکاری کردند در این دنیا حالت نیک باشد و زمین خدا کشادہ است جز این نیت کہ تمام داده میشود صابران را مزد ایشان بی شمار ۔

(۴۹) ﴿اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فِي الْحَيٰوَةِ الدُّنْيَا وَیَوْمَ يَقُوْمُ الْاَشْهَادُ ۝﴾ (۵۱:۴۰)

ترجمہ : هر آنہ ما نصرت کنیم بار سولان خویش و پاکسانی کہ ایمان آوردند در

زندگانی دنیا و در روزیکه ایستاد شوند شاهی دهندگان.

(۵۰) ﴿وَجَعَلْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَقَانُوا يَنْقُوتَ﴾ (۴۱:۱۸).

ترجمه: و نجات دادیم کسانی را که ایمان آوردند و پارسایان بودند.

(۵۱) ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ (۴۶:۱۳)

ترجمه: کسانی که گفتند پروردگار ما خداست باز قایم مانند پس هیچ ترس نیست بر ایشان و نه ایشان اندوه کنند.

(۵۲) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَشَاءُوا اللَّهُ يُصَرِّحْ وَلَيَبِّتْ أَهْلَكُمْ﴾ (۴۷:۷)

ترجمه: ای مومنان اگر نصرت دهید دین خدا را نصرت دهد خدا شما را وثابت کند قدمهای شما را.

(۵۳) ﴿وَلِلَّهِ يَأْتِ اللَّهُ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ﴾ (۴۷:۱۱)

ترجمه: این بدین سبب که خداوند کار ساز مومنان است و کافران کار سازی ندارند.

(۵۴) ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ (۵۸:۲۱)

ترجمه: حکم کند خدا که البته غالب شوم من و غالب شوند پیغمبران من هر آنکه خدا تواناست غالب است.

(۵۵) ﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنَّا وَيَدْخُلُهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ (۵۸:۲۲)

ترجمه: نخواهی یافت قومیکه ایمان آرند بخدا؛ و روز آخرت باین صفت که دوستی کنند با کسی که خلاف کرده است با خدا و رسول او و اگر چه آن جماعه باشند پدران ایشان یا پسران ایشان یا برادران ایشان یا خویشاوندان ایشان آن مومنان که با کافران دوستی ندارند نوشته است خدا در دل ایشان ایمان را و قوت داده است ایشانرا به فیض غیبی از جانب خود و درآرد ایشانرا به بوستانها میرود زیر آن جویهای جاویدان این خوشنود شد خدا از ایشان و خوشنود شدند ایشان از خدا ایشانند لشکر خدا هر آنکه لشکر خدا ایشانند رستگاران.

(۵۶) ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۖ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾ (۲) ﴿۶۵:۲۰۳﴾

ترجمہ : وکسی کہ از خدا ترسید بگرداند برایش راه بر آمدن و رزق دهد او را از طرفیکه گمان نبرد و کسی که توکل نمود بر خدا هر آنه او کافی باشد آنرا هر آنه خقلاوند کامل کنند امر خویش را به تحقیق گردانیده خداوند هر چیز را اند آزه خاص.

(۵۷) ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا﴾ (۴) ﴿۶۵:۴﴾

ترجمہ : وکسی کہ ترسید از خدا بگرداند امرش راسهل.

(۵۸) ﴿فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا﴾ (۱۰) ﴿۱۲۷:۱۰﴾

ترجمہ : پس گفتم امروزش بخواهید از خدای خویش هر آنه اوست آمرزنده.

(۵۹) ﴿زَبُّ لِلشَّرِّ وَالْقُرْبُ إِلَى اللَّهِ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا﴾ (۱) ﴿۷۳:۹﴾

ترجمہ : خدائی مشرق و مغرب نیست جز از او خدای بگیرد اورا وکیل (کارساز)

(۶۰) ﴿وَكَذَلِكَ قَوْلِي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ (۱۳) ﴿۶:۱۲۹﴾

ترجمہ : و همچنین مسلط می کنیم بعض ستمکاران را بر بعض بشامتی آنچه میکردند.

(۶۱) قال ابن عباس رضي الله عنهما تفسیرها ان الله اذا اراد بقوم شر اولی علیهم شر اهرم واو غیرا

ولی علیهم خیار هم ولی بعض الكتب المازلة التي اعدائي باعدائي ثم افيهم بأوليائي (المهر المحيط

ص ۱۱۲ ج ۳)

ترجمہ : ابن عباس رضی اللہ عنہما میفرماید در تفسیر این آیات وفتیکه خداوند جهت اعمال بد قومی بدی را در تقدیر آنان مقرر کند پس حاکم بد را بر آنان مسلط کند و قومی را که خیر اراده داشته باشد بر آنان حکام نیک را مقرر کند در بعض کتب سماوی آمده هلاک سازم دشمن خویش را با دشمن خویش پس آنان را بدست دوستانم هلاک سازم.

(۶۲) قال مالك بن دینار قرأت فی الزبور انی انتقم المظالمین بالمظالمین ثم انتقم من المظالمین

جميعاً وظلك فی کتاب الله قوله تعالى نولي بعض الظلمين بعضاً.

والتدوی الحافظ ابن عساکر فی ترجمة عبد الباقی بن احمد من طریق سید بن عبد الجبار الکراہیسی عن حماد

بن سلمة عن عاصم عن ذر عن ابن مسعود رضي الله تعالى عنه مرفوعاً من اعان ظالمًا سلطه الله عليه وهذا

حدیث شریف و قال بعض الشعراء:

وما من بدلا لا یلدنہ طولها ولا ظلم الا سہیل یظالم

ومعنی الآية الکرمۃ کما ولینا هؤلاء الخاسرین من الالس تلك الطائفة التي اغوهم من الھن کذلک
تفعل بالظالمین تسلط بعضهم علی بعض جزاء علی ظلمهم وبغیرهم (تفسیر ابن کثیر ص ۳۰ ج ۲)

ترجمہ : مالک بن دینار رحمہ اللہ میفرماید قرائت نمودم در زبور انتقام گیرم از منافقان
با منافقان سپس انتقام گیرم از همه منافقان و این آیات در کتاب اللہ است این چنین مسلط
کنم بعض ظالمان را بر بعض حافظ بن عساکر ارشاد آنحضرت علیہ السلام را کسی کہ
یاری کند با ظالم خداوند تعالیٰ او را بر آن مسلط سازد معنای این آیات است کہ مایان
ظالمان را بعض را بر بعض مسلط سازیم سزا دھیم ظلم و سرکشی آنانرا .

(۶۳) و اخرج ابوالشیخ عن منصور بن ابی الاسود قال سألت الاعمش عن قوله و کذلک نولی
بعض الظالمین بعضاً ما سمعہم یقولون لہ قال سمعہم یقولون اذا فسد العاس امر علیہم شرارہم .
(الدوا اللہفور ص ۳۹ ج ۲)

ترجمہ : اعمش رحمہ اللہ میفرماید تفسیر این آیات را از اکابر شنیدہ ام و قتیکہ مردم بد
اخلاق شوند خداوند تعالیٰ حکام شریر را بر آنان مسلط کند .

(۶۴) و اخرج ابن ابی حاتم و ابوالشیخ عن مالک بن دینار مثل ما اخرج عنہ ابن کثیر
وقد مرّ لہ (حوالہ بالا)

(۶۵) و اخرج المحاکم فی التاریخ و الہدای فی شعب الایمان من طریق یحیی بن ہاشم ثعالبی عن یونس بن ابی
اسحق عن ابيه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم كما تكونون كذلك يومر عليكم قال البیهقی
هذا منقطع ومعنی ضعیف (حوالہ بالا)

ترجمہ : مانندیکہ شما باشید آنطور حکام بر شما مسلط میشود

(۶۶) ابوبکرۃ: کہا تکنونوا یولی علیکم او یومر علیکم (مسند الفردوس للذہبی ص ۲۵۲ ج ۲)

ترجمہ : چگونه کہ باشید آن قسم حکام بر شما مسلط میشوند .

(۶۷) عن ابی اسحق السہمی کہا تکنونوا کذلک یولی علیکم (شعب الایمان للذہبی ص ۲۲ ج ۲)

ترجمہ : چگونه کہ باشید آنطور حکام بر شما مسلط میشوند .

(۶۸) قال الامام السہاوی رحمہ اللہ تعالیٰ: حدیث: کہا تکنونوا یولی علیکم او یومر علیکم .

الحاکم ومن طریقہ الدہلیس من حدیث یحییٰ بن ہاشم حدثنا یونس بن ابی اسحاق عن ابیہ اظہد عن ابی بکرؓ مرئوفاً بهذا، ومن هذا الوجه أخرجه البيهقي في السابع والاربعين بلفظ: يؤمر عليكم، بدون شك ويختلف ابی بکرؓ وقال: انه منقطع وروايه یحییٰ فی عداد من يضع (المقاصد المحسنة ص ۲۲۹)

(۶۹) وله طريق اخری فأخرجه ابن جميع في معجمه والقضاعي في مسنده من جهة الكرماني بن عمرو حدثنا مبارك بن فضالة عن الحسن عن ابی بکرؓ بلفظ: يؤلى عليكم، بدون شك، وفي مسنده الى مبارك ومجاهيل.

(۷۰) عن الطبرانی معناه من طریق عمرو کعب الاحبار والحسن فإنه سمع رجلاً يدعو على المجاهج فقال له: لا تفعل انکم من انفسکم اتعتم ان تخاف ان عزل المجاهج او مات ان يستولى عليكم القردة والخنزير فقد روى ان اعمالکم عمالکم وکمأ تكونون يؤلى عليكم والهد بعضهم: بلذباً دامعاً بلذباً، والله يكشفها اذا تبدأ، وفي المأثور من الدعوات اللهم لا تسلط علينا بلذباً من لا یرحمنا. (المقاصد المحسنة ص ۲۲۹)

توجہ: حضرت حسن بصری رحمہ اللہ تعالیٰ دعای بد کسی را در حق حجاج شنید فرمود چنین نکنید اعمال شوم شما او را بر شما مسلط ساخته در خوفم اگر حجاج بمیرد و یا معزول شود قرد یعنی شادی، و خوک بر شما مسلط نشود. در روایت آمده هر آنکه اعمال شما عمال شما است چگونه که باشید همانطور حاکم بر شما مسلط خواهد شود از گناهای ما بر ما مصیبت نازل میشود اگر توبه کنیم خداوند تعالی از آن مصائب نجات میدهد در دعاها ی ما نور آمده الهی بنا بر شوم اعمال ما بر ما حاکم بی رحم را مسلط مکن .

(۷۱) وأخرج البيهقي عن كعب الاحبار قال ان لكل زمان ملكاً يبعثه الله على نحو قلوب اهلها فاذا اراد صلاحهم بعفم مصلحاً واذا اراد هلكتهم بعفم عليهم مترفعهم. (الدور المدفوع ص ۳۶ ج ۳)

توجہ: در هر عصر خداوند طبق احوال قلوب مردمان بر آنان پادشاه مسلط میکند اگر خواست نیکی آنان را داشته باشد بر آنان حاکم نیک را مسلط کند و اگر اراده هلاکت آنان را داشته باشد حاکم بد را بر آنان مسلط کند.

(۷۲) وأخرج البيهقي عن الحسن ان بني اسرائيل سألوا موسى عليه السلام فقالوا سل لنا ربك لنؤمن لك يا موسى فسل له فقال يا موسى انبئهم ان رضاي عنهم ان استعبل عليهم خيارهم وان سخط عليهم ان استعبل عليهم شرارهم. (حواله بالا)

توجه: بنی اسرائیل از حضرت موسی علیه السلام پرسیدند از پروردگارت بپرس چیست علامه رضا او با مایان و چگونه باشد علامه خشم و غضب خداوند جل جلاله بر مایان خداوند تعالی فرمود: ای موسی (علیه السلام) بگو به مردم علامت رضایم اینست که بر آنان حاکم نیک را مقرر سازم و علامت غضب و خشم من اینست که بر آنان حاکم بد را مسلط سازم (۷۳) و اخرج المصنف عن عمر بن الخطاب رضی الله تعالی عنه قال حدثنا ان موسیٰ و عیسیٰ قال یا رب ما علامة رضاك عن خلقك قال ان الزل علیهم الفیض ایاں زرعههم و احبسه ایاں حصادهم و اجعل امورهم الی حلایاهم و فی رهم فی ایدی سحاهم قال یا رب لما علامة السخط قال ان الزل علیهم الفیض ایاں حصادهم و احبسه ایاں زرعههم و اجعل امورهم الی سفاههم و فی رهم فی ایدی بخلاهم (حواله بالا)

توجه: خداوند تعالی به حضرت موسی علیه السلام و یا حضرت عیسی علیه السلام فرمود علامت رضایت من از مخلوق اینست که در وقت کشت کاری بر آنان بارش کنم و در وقت دو فصل بارش را بند کنم و بر آنان حاکمان حلیم الطبع را مسلط کنم و حاجات مالیه آنان را حواله کریمان کنم و علامت خشم من اینست که در وقت خر من گیری بارش کنم و در وقت کاشتکاری بارش را بند کنم از آنان و احقمان را حاکمان آنان مقرر کنم و حوائج مالیه آنان را سپرد بخیلان آنان کنم.

(۷۴) قال العلامة الألوسی رحمه الله تعالی: و استدلل به علی ان الرعية اذا كانوا ظالمين قال الله تعالی یسلط علیهم ظالما مغلهم و فی المحدثین کہا تکنونا یولی علیکم. (روح المعانی ص ۲۲ ج ۴)

یعنی علماء استدلال میگیرند ازین حدیث که خداوند تعالی بر ظالمان همجو آنان ظالمان را مسلط کند در حدیث آمده چگونه که باشید این چنین بر شما حکام مسلط شود.

(۷۵) عن ابی الدرداء رضی الله تعالی عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم ان الله تعالی یقول انا لله لا اله الا انا مالک الملوك و ملک الملوك یبیدی و ان العباد اذا اطاعوا حولی قلوب ملوکهم علیهم بالرحمة و الرأفة و ان العباد اذا عصوا حولی قلوبهم بالسخط و العقبة فساموهم سوء العذاب فلا تشغلوا انفسکم بالعداء علی الملوك و لکن اشغلوا انفسکم بالذکر و التعرض کی اکلیکم ملوککم (حلیة ص ۲۸۸ ج ۲ مشکوٰۃ ص ۲۲۲)

یعنی خداوند تعالی میفرماید من الله هستم جز من معبودی نیست مالک پادشاهانم و

پادشاه پادشاهان قلب پادشاهان در دست من است تا زمانیکه بنده از من اطاعت کند قلب پادشاهان را برایش نرم کنم به شفقت و رحمت و وقتیکه بنده در عصیان مبتلا شود قلب پادشاهان را با خشم و انتقام بسوی آنان متوجه سازم که سخت عذاب بجشد آنان را پس ای مردم در بد دعای پادشاهان مصروف نباشید بلکه در ذکر من وتضرع مشغول باشید تا که شما را از مظالم پادشاهان مصون سازم.

(۷۶) و کذا فی جمیع الزوائد بروایة الطبرانی (الاعتدال ص ۸۴)

(۷۷) اذا اراد الله بقوم غير اولي عليهم حلما هم وقضى بينهم علما وهم وجعل المال في سمعهم و اذا اراد بقوم غير اولي عليهم سفها هم وقضى بينهم جهالهم وجعل المال في بخلهم هم (فر) عن مهران (ض) (الجامع الصغير ص ۱۴ ج ۳)

یعنی وقتیکه خداوند تعالی بنا بر نیکی بر کدام قومی اراده خیر آنان را کند حاکمان دلسوز را بر آنان مقرر کند و فیصله آنان را علماء بکند و مال را به سخیان آنان بدهد و وقتیکه بنا بر اعمال شوم قومی بدی را در تقدیر آنان اراده فرماید حاکمان ابله را در نصیب آنان کند و فیصله ایشانرا محوله جاهلان کند و مال را به بخیلائ آنان بدهد.

(۷۸) ان الله تعالى اذا غضب على امة لم يزل بها عذاب حسف ولا مسح هلك اسعارها و محبس عنها امطارها و بلى عليها اهرارها. ابن عساكر عن علي رضي الله تعالى عنه. (الجامع الصغير ص ۶۶ ج ۱)

یعنی وقتیکه خداوند تعالی بر یک قوم خشم گیرشود بر آنها عذاب حنسف و مسح را نازل نکنند بلکه نرخ اشیاء خورد و نوش را بالا برد و بارش را مسدود سازد و حاکمان ظالم را بر آنان مسلط سازد.

(۷۹) وفي جمیع الزوائد عن جابر رضي الله تعالى عنه رفعه ان الله عز وجل يقول انتقم من الغضب لمن اغضب ثم اصير كلا الى النار. رواه الطبرانی في الاوسط وفيه احمد بن بكر اليا سوي ضعيف (الاعتدال ص ۸۹)

یعنی هر آنکه خداوند می فرماید کسانی که بر آنان خشم گیرم توسط مثل آنان از آنان انتقام گیرم پس در آخر همه آنان را داخل دوزخ سازم.

(۸۰) لا تسبوا الائمة و ادعوا لله لهم بالصلاح فان صلاحهم لكم صلاح (طب) عن ابی امامة رضي الله تعالى عنه (الجامع الصغير ص ۱۹۹ ج ۳)

ترجمه : حاکمان را دشنام نزنید از خداوند تعالی در حق ایشان دعای صلاحیت را بخواهید چرا که صلاحیت شما با صلاحیت آنان تعلق دارد .

(۸۱) لَا تَشْغُلُوا قُلُوبَكُمْ بِسَبِّ الْمُلُوكِ وَلَكِنْ تَقَرَّبُوا إِلَى اللَّهِ تَعَالَى بِالْدُّعَاءِ لَهُمْ يَعْطِفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ عَلَيْهِمْ. ابْنُ الْمَجَّارِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا (الجامع الصغير ص ۲۰۰ ج ۲)

قلب خویش را بادشنام زدن پادشاهان مشغول مسازید لکن در حق ایشان دعا کنید و به خداوند جل جلاله تقرب حاصل کنید پس خداوند قلب آنان را در حق شما نرم سازد .

(۸۲) وَاهْرَجَ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ عَنْ مَالِكِ بْنِ مَعُوذٍ قَالَ سَمِعْتُ رِجْلَ رِجْلٍ يَوْمَ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَكْتُوبٌ إِلَى اللَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ يَا مَلِكَ الْمُلُوكِ قُلُوبَ الْمُلُوكِ بِيَدِي فَأَيُّ قَوْمٍ كَانُوا عَلَى طَاعَةِ جَعَلْتَ الْمُلُوكَ عَلَيْهِمْ رَحْمَةً وَأَيُّ قَوْمٍ كَانُوا عَلَى مَعْصِيَةِ جَعَلْتَ الْمُلُوكَ عَلَيْهِمْ نَقْمَةً لَا تَشْغُلُوا أَنْفُسَكُمْ بِسَبِّ الْمُلُوكِ وَلَا تَتَّبِعُوا الدُّعَا تَوِيًّا إِلَى اعْطَفَ قُلُوبَهُمْ عَلَيْهِمْ (الدردمنفور ص ۱۸۹ ج ۳)

یعنی در زیور کتاب نازل شده بر داوود علیه السلام آمده جز این نیست که من الله ام جزء من معبودی نیست من پادشاه پادشاهانم قلب پادشاهان در دست من است قومی که فرمانبرداری من را کنند قلب پادشاهان را در حق آنان نرم کنم و کسانی که نافرمانی کنند پادشاهان را عذاب آنان گردانم در دشنام زدن پادشاهان مصروف مباشید بسوی آنان توجه نکنید بسوی من توجه کنید قلب آنها را بر شما مهربان سازم .

(۸۳) عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَغَضَ الْمُسْلِمُونَ عِلْمَاءَهُمْ وَآظْهَرُوا عِمَارَةً أَسْوَاقَهُمْ وَتَنَاقَحُوا عَلَى جَمْعِ الدِّهَانِ رَمَاهُمْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِأَرْعَ غَضَالٍ بِالْقَطْعِ مِنَ الزَّمَانِ وَالْجُورِ مِنَ السُّلْطَانِ وَالْخِيَانَةِ مِنَ الْوَلَاةِ الْأَحْكَامِ وَالصُّلَّةِ مِنَ الْعَدُوِّ . (مستدرک حاکم ص ۲۲۵ ج ۳)

ترجمه : و وقتی که مسلمانان توهین علماء را و تعمیر در بازار را آغاز کند و با جمع نمودن مال نکاح کند خداوند آنان را با چهارم گونه عذاب مبتلا سازد فقط . ظلم پادشاه خیانت حکام و حمله دشمنان .

(۸۴) اهْرَجَ عَبْدُ بَنِي حَمِيدٍ عَنْ مَعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرَنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْمُسْلِمُونَ عَلَيْهِمْ هَرَارَةٌ لَمَّا يَدْعُونَ غِيَارًا كَمَا فَلَا يَسْتَجَابُ لَهُمْ (الدردمنفور ص ۲۰۰ ج ۲)

یعنی آنحضرت علیه السلام فرموده : سوگند بر ذاتیکه جانم در اختیار اوست هر آنکه حکم کنید بر نیکی و باز دارید مردم را از بدی در غیر آن خداوند بر شما مردم بد را مسلط کند که در انصورت نیکان شما دعا کند خداوند دعای آنان را قبول نکند در درمنثور و جامع صغیر توضیح بیشتر از این آمده .

(۸۵) عن ابن مسعود رضی الله تعالی عنه عن رسول الله صلی الله علیه وسلم فی حدیث طویل لا یملککم استبطاء الرزق ان تطلبوه معاصی الله فانه لا یدرک ما عند الله الا بطاعته رواه البیهقی فی شرح السنه والبیہقی فی شعب الایمان .

یعنی شما را تاخیر باذرائع ناجائز در رزق بر آنگیخته نکند چرا که از خزانه های الهی بدون رغبت او چیزی بدست نمی آید .

(۸۶) عن انس بن مالک رضی الله تعالی عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من کانت الاخرة همه جعل الله غناه فی قلبه وجمع له شمله واتته الدنيا وهي راغمة ومن کانت الدنيا همه جعل الله فقره بین عينیه وفرق علیه شمله ولم یأتها من الدنيا الا ما قدر له . (رواه الترمذی) .

یعنی کسی که در قلب او اهمیت آخرت باشد خداوند قلب او را از غنا سیراب کند و حوائج او را بر آرد و دنیا با بینی گرد آلود نزدش می آید و کسی که در قلبش اهمیت دنیا باشد خداوند او را از فقر و فاقه خوفزده کند و حوائج او را بر آورده نکند و در دنیا هم به اندازه مقدر برایش داده شود .

(۸۷) عن ابن عباس رضی الله تعالی عنهما قال کنت خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم یوما فقال یا علام احفظ الله یحفظک الله تهجد تهجاءک واذا سألت الله فاسأل الله واذا استعنت فاستعن بالله واعلم ان الامة لو اجتمعت علی ان ینفعوک بشئ لم ینفعوک الا بشئ قد کتبه الله لک ولو اجتمعوا علی ان یضروک بشئ لم یضروک الا بشئ قد کتبه الله علیک رفعت الاقلام وجعلت الصحف رواه احمد والترمذی .

یعنی حفاظت کن احکام الهی را خداوند ترا حفاظت کند حفاظت کن احکام الهی را در هر نیازمندی خداوند را حاضر ببیابی و سوال فقط از الله بکن و یاری تنها از خدا بجو و یقین ندار اگر تمام دنیا دست را با هم زنند تا ترا نیکی دهند زیاد از آن که خداوند در نصیب تو سوده هرگز ندهند ترا و اگر همه دنیا دست را یکی کرده تا ترا نقصان دهند اضافه را تقدیر

ترا نقصان ندهند قلم تقدیر رفته رفته بالا شده و دفتر خشک شده است .

(۸۸) عن ابی ہریرۃ رضی اللہ تعالیٰ عنہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال قال ربکم عزوجل لو ان عہدی اطاعوا لاسقیہم المطر باللیل واطلعوا علیہم الشمس بالہار ولم اسمعہم صوت الرعد (رواہ احمد).

اگر بندہ ہا مرا اطاعت کنند در شب آنان را سیراب کنم با بارش و در روز خورشید را طلوع کنم و باز دارم آنان را از سم صوت رعد .

(۸۹) عن ابی ذر رضی اللہ تعالیٰ عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال انی لا علم اے لواء الناس بہا لکفہم من یقی اللہ یعمل لہ مخرجاً ویرزقہ من حیث لا یحتسب (رواہ احمد و ابن ماجہ) یعنی آنحضرت علیہ السلام فرمودہ میدانم آیاتی را اگر مردم بر آن عمل کنند آنان را کافی میشود . (و من یقی اللہ یعمل لہ مخرجاً ویرزقہ من حیث لا یحتسب).

توجہ : کسی کہ از خداوند تعالیٰ بترسد خداوند تعالیٰ او را از ہر مشکل نجات دہد و رزق دہد او را از جاییکہ گمان نمی برد .

(۹۰) قال حنظلۃ الاسلامی بعض ابوبکر خالد بن الولید رضی اللہ تعالیٰ عنہما انی اہل الزحف و امر اہل ان یقاتلہم علی خمس غصال فمن ترک واحدة من الخمس قاتلہ شہادۃ ان لا الہ الا اللہ وان محمد اعبدہ و رسولہ و اقام الصلا و ایتاء الزکا و صیام شہر رمضان و حج البیت (مجموع ص ۲۰۵ ج ۲)

حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ حضرت خالد بن ولید را امیر قافلہ تعین نمود خلاف مرتدان و توصیه فرمود : کہ قتال کن با آنان بر پنج چیز کلمہ شہادت نماز، زکات، روزہ و حج .

یعنی قتال کن با کسی کہ منکر باشد از یکی ازین پنج چیز .

(۹۱) در دور خلافت حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ در (اجنادین) بارومی ہاجنگ شدید

برپا شد کہ در آن واقعہ قرار ذیل پیش آمد .

عن ابن اسحق لما تراءى العسكران بعض القلغار رجلا عربيا فقال له ادخل في هؤلاء القوم فام فاجهم يوما و ليلة ثم اثنتي مخرجهم فدخل في الناس رجل عربي لا يدكر عليه فاقام فيهم يوما و ليلة ثم اتاه فقال له ما وراك فقال له بالليل رهبان و بالهار فرسان و لو سرق ابن ملكهم لقطوا يد و لو زنى لرحم لا قامة الحق فيهم فقال له القلغار لمن كنت صدقتي ليطن الارض غير من لقاء هؤلاء على ظهرها و لو حدث ان الله يحل بي و بيهم فلا يصيرني عليهم ولا يصيرهم علي . (مجموع ص ۲۲۵ ج ۲)

سپه سالار رومی ها یک عربی را جهت جاسوسی به لشکر مسلمانان فرستاد و او را هفت یک شبانه روز در لشکر مسلمانان داخل شود و حال آنان را دریافت کن یک شبانه روز را در آنها سپری نمود.

وبازگشت گفت آنان در شب راهب بودند و در روز شهسواران یعنی در شب تهجد و در روز در میدان جهاد باشند اگر پسر پادشاه هم سرقت کند بنا بر حمایت حق دست او قطع میگردد و اگر زنا کند آنرا سنگسار میکنند .

سپه سالار گفت: (اگر راست میگوئی پس موت افضل تر است از مقابله چنین اشخاص) (۹۲) فكتب الامراء الى ابي بكر وعمر رضي الله تعالى عنهما يعلمونها عا وقع من الامر العظيم فكتب اليهم ان اجتماعوا كونوا جندا واحدا والقوا جند المشركين فانتم انصار الله وولته نصرته ومحاذل منكفرون، يؤتى مملكتهم عن قلة ولكن من تلقاء الذوب فاحترسوا منها (البداية والنهاية ص ۵ ج ۷)

حضرت عمرو بن العاص و دیگر امراء حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه و حضرت عمر رضی الله عنه را از کثرت لشکر هر قل اطلاع دادند حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه در جواب تحریر نموده:

همه یکجا شوید و با مشرکان مقابله کنید شما انصار خداوند تعالی اید خداوند با بنده های مطیع خود یاری کند و عاصیان را ذلیل سازد بنا بر قلت لشکر مغلوب نشوید اما جهت معاصی با وجود کثرت مغلوب و ناکام شوید لذ خود داری کنید از معاصی .

(۹۳) حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه در غزوه یرموک تبریکی گفت حضرت خالد رضی الله عنه را بر کامرانی های او و این نصیحت را علاوه نمود :

ولا يدخلك عجم فصبر و تحمل و اياك ان تدل بعمل فان الله تعالى له المم و هو ولي الجهاد (مجلس ص ۱۱۰ ج ۲)

یعنی باید در شما غرور و عجب پیدا نشود که بانقصان آن ذلیل میشوید و بر کدام عمل نیک خویش مغرور مشوید که هر آنکه این احسان الهی است و او جزا دهنده است .

(۹۴) قال عمر لعنه رضى الله تعالى عنهما قال ايديها وجهك الى ارض الهند فسر صل
بركه للمواق لله ما استطعوا احكم بالعدل وصل الصلوة للوقت بها واكثر ذكر الله (طبری ص ۹۰ ج ۳)
حضرت عمر رضی الله عنه حضرت عتب را امیر لشکر تعیین نموده فرمود تا حد توان با تقوی باش

در عمل وبا انصاف باش در فیصله و نماز را بر وقت اداء کن و ذکر الله را با کثرت بکن.

(۹۵) فارسل عمر رضی الله تعالی عنه الی سعد رضی الله تعالی عنه فقدم علیه فامر له علی حرب العراق و اوصاه فقال: یا سعد بن وهیب لا یفرک من الله ان قیل قال رسول الله صلی الله علیه و سلم و صاحب رسول الله ان الله عزوجل لا یحوی السیخ بالسیخ لکنه محو السیخ بالکسن فان الله لم یس یبدیه و بین احد نسب الاطاعه فالناس من یفهم و و ضیعهم فی ذات الله سواء الله ربهم و هم عبادته یثاقطلون بالکفایة و یدرکون ما عدیه بالکفایة فانظر الامر الذی را یتصلی صلی الله علیه و آله و سلم علیه من ذلک الی ان فارقا فالزومه فانه الامر هله عظمی ایگ ان ترکها و رغبت عنها حط عملک و کنس من الخاسرین و لما اراد ان یسر جمعا فقال الی قدولیتک حرب العراق فاحفظ وصیتی فانک تقدم علی امرشید کریه لا یخلص من الا الحق فعود نفسك و من معک الخیر و استفتح به و اعلم ان لكل عادلة اذ فعا بالخیر الصبر فالصبر الصبر علی ما اصابک و ذلک یجمع لك عسفة الله و اعلم ان عسفة الله تجتمع فی امرین فی طاعته و اجتناب معصيته و اما اطاعه من اطاعه ببعض الدنیا و حب الاخر فغصا من غصا بحب الدنیا و بعض الاخر قول للقلوب حقائق یتشبه الله انشاء منها السر و منها العلانية فاما العلانية فان یكون حامدة و دامة فی الحق سواء و اما السر فیرف بظهور الحکمة من قلبه علی لسانه و محبة الناس فلا تره فی الصحب فان الدینین قد سألوا محبهم و ان الله اذا احب عبدا حبه و اذا ابغض عبدا بغضا اعتبر ما لزلتک عند الله تعالی مما لزلتک عند الناس من یرضع معک فی امرک (طبری ص ۷ ج ۲)

حضرت عمر رضی الله عنه حضرت سعد رضی الله عنه را در جنگ عراق فرمانده لشکر تعیین نمود و نصیحت فرمود:

ای سعد مناز و غرور مکن بر اینکه مامای آنحضرت علیه السلام میشوی و یک صحابی هستی خداوندی بدی را بابدی محوه نمیکند بلکه بدی را با نیکی محوه میکند و کدام رشته بین خداوند و بنده های او نیست با آنان تنها معامله بندگی است نزد او شریف و ذلیل یک مساوی اند اما در مراتب تفاوت دارند پس عافیت در نجات از نفس و جرم هاست زیرا که انعامات در اطاعت الهی حاصل میشود آنحضرت علیه السلام از نبوت تا وصال مقتدای شما بود پس به آن جنگ زنید این است نصیحت خاص من اگر این نصیحت را نهی و رفتید عمل خویش را ضائع میکنید.

شما رونده اید بسوی کار مشکل و دشوار که بدون اتباع حق در آن فلاح غیر ممکن

است پس خویش و یاران خویش را عادی نیکی گردانید.

از خداوند بترسید خوف الهی در دوجیز مضر است در اطاعت او و در اجتناب از معاصی خداوند جل جلاله کسی که اطاعت خداوند نصیب او شود پس حصه دنیا و محبت آخرت در نصیب او شود و کسیکه در معصیت الله تعالی است آنرا جهت محبت دنیا در بغض آخرت در آرد.

(۹۶) وحدث عن خالد بن الوليد رضي الله تعالى عنه من سمعه يقول شهدت عشرين رجلاً قُتلوا قوماً أصبر لوقع السيوف ولا أهرب بها ولا ألتصق أقداماً من بني حنيفة يوم البعثة أظلماً فرغاً من طليحة الكذاب ولم تكن له شوكة قلبت كلمة والبلاء موكل بالقول وما يدو حنيفة ما هي إلا كمن لقيها فللقيا قوماً ليسوا بالشهبون أحداً ولقد صبروا لنا من حين طلعت الشمس إلى صلاة العصر حتى قتل عدو الله (عميس ص ۲۱۹ ج ۲)

حضرت خالد بن ولید رضی اللہ عنہ می فرماید : وقتیکه از کار طلیحه کذاب فارغ شدیم، طلیحه چندان شوکت نداشت یعنی چندان قوی نبود بعد از آن بسوی بنی حنیفه متوجه شدیم از زبان من کلمه تعجب بر آمد که مصیبت را در برداشت من گفتم بنی حنیفه ها چه باشند ؟ اینها هم مانند جماعت بنی طلیحه اند که کار آنان را تمام کردیم اما وقتیکه با آنان در مقابله شدیم فکر کردیم که مانند آنان کسی قوی نباشد از طلوع خورشید تا نماز عصر مقابله نمودند بعداً با هزیمت مواجه شدند از زبان چنین کلمه چنین تاثیر نمود پس در صورت نافرمانی خداوند نصرت الهی چگونه نازل خواهد شد.

(۹۷) قال سعد رضي الله تعالى عنه والله لينصرن الله وليته وليظهرن الله دينه وليجز من الله عذبة ان لم يكن في الجيوش بي او ثوب تغلب الحسدات. (البدایة والنهاية: ص ۲۶۵ ج ۲)

حضرت سعد رضی اللہ عنہ میفرماید : سوگند بر الله تعالی که خداوند هر آنکه بادوستان خویش یاری میکند و دین خویش را غالب میسازد و هر آنکه دشمنان خویش را مغلوب میسازد تا زمانیکه در لشکر ظلم نباشد و گناه غالب نباشد بر نیکی تفصیل در واقعه مدائن می آید.

(۹۸) ونزل سعد رضي الله عنه القاحسية واقام بها شهر المر يأتاه من الفرس احد فارس سعد رضي الله تعالى عنه عاصم بن عمرو رضي الله تعالى عنه الى ميسان فطلب غنماً او بقراً فلم يقدر عليها وتمص منه من هذا كذا صاب عاصم رضي الله تعالى عنه رجلاً بجانب اجمه فسأله عن المرق والغدر فقال

ما اعلم فصاح ثور من الائمة کذب عدو لله هاجن اذ دخل فاستاق البقر قال بها العسکر، قسبه سعد رضى الله تعالى عنه على الناس فاعصبوا اياما، فبلغ ذلك الحجاج في زمانه فارسل الى جماعة فسألهم فشهدوا انهم سمعوا ذلك وشاهدوه فقال كذبتم، قالوا ذلك ان كذب شهد بها وضعا عنها، قال صدقتم فما كان الناس يقولون في ذلك قالوا وانه يستدل بها على رضى الله وفتح عدونا، فقال ما يكون هذا والجمع ابرار اتقياء قالوا ما ندري ما اجنس قلوبهم فاما ما راينا فاما راينا قطار هدى دنيا منهم ولا اشد بغضا لها، ليس فجمعهم جهان ولا عار ولا غدار، وذلك يوم الابطار (الكامل لابن الاثير ص ۴۴ ج ۲)

حضرت سعد رضی اللہ عنہ در قادسیہ یک ماہ قیام فرمود کہ نزد لشکریان متاع خورد و نوش نیز نبود پس عاصم رضی اللہ عنہ را بسوی قریہ میسان فرستاد تا گاؤ یا گوسفندی بیارد اما در آنجا چیزی نیافت بالآخرہ با یک چوپان اہل فارس ملاقات نمود از او گاویا گوسفند خواست او از دروغ گفت اطلاعی ندارم کہ آیا در این جنگل گاو و یا گوسفند باشد و یا نباشد؟ از درون جنگل یک گاؤ صدا کرد و گفت (و کذب عدو لله هاجن) دشمن خدا دروغ گفت ما اینجا ستیم۔

عاصم داخل جنگل شدہ آنرا گرفته آورد حضرت سعد رضی اللہ عنہ آنرا ذبح نمودہ بر لشکریان تقسیم نمود در عصر حکومت حجاج بن یوسف چنین واقعہ سرزد حجاج از مردم تصدیق خواستہ و فرمود مردم در حصہ این واقعہ چہ فکر دارند ؟ آنان گفتند مردم نظر دارند کہ خداوند تعالی از آنان راضی بود و فتوحات را ہرکاب آنان نمودہ بود .

حجاج گفت چگونہ ممکن است کہ تمام لشکریان صالح و نیک بودند مردم پاسخ دادند از نیت لشکریان علم نداریم اما چیزی را کہ ظاہراً مشاہدہ میکنیم زاهد ترین ہمہ و مبغوض ترین دنیا کسی را از آنان ندیدیم کسی در آنان ہزدل، شریر و یا غدار نبود۔

(۹۹) و قد سال (هرقل) رجلا من ائمة کل قدام مع المسلمین فقال اعبرني عن هؤلاء القوم، فقال اعبرک کلک تنظر الیہم ہم فرسان بلہار رہبان بلہلہل لا یاکلون فی فمہم الا شمن ولا ید علون الاسلام یلقون حل من حار یوتحق یا تو اعلیہ فقال لئن کنت صدقتی لیس لکن موضع قدیمی ہاتین (المہابۃ والہابۃ ص ۳ ج مطبری ص ۳ ج ۱)۔

کسی از بند مسلمانان آزاد شدہ نزد هرقل رفت هرقل حال مسلمانان را از او دریافت او گفت : آنان در روز شہسوار و در شب رہبان اند از ذمی ہا ہم چیزی را بدون عوض نمی گیرند در وقت ملاقات ہر یکدیگر سلام میکنند در جنگ قبل از غالب آمدن میدان را نمی گذارند .

هرقل گفت: اگر راست میگوئی آنان مالک این مقام من نیز شوند، قرائت کنندگان محترم در اینجا تنها بر آن آیات واحادیث اکتفاء نموده شد که بدون تعمق واستقصاء ذهن نشین میشود و اگر در این مضمون احادیث و آیات های دیگر را اضافه نمایم کتاب ضخیمی از آن تیار میشود، در بعض آن فوز وفلاح تقوی شرط شده است و در بعض مقتضیات تقوی شرط گردیده، یعنی ایمان بالله، تعلق مع الله، توکل علی الله، صبر استقامت و غیره صحابه کرام در هر فعل و کار رضای الهی را مقدم و مدنظر می گرفتند همانا که خداوند تعالی آنان را در هر مرحله فتح میداد بدون در دست داشتن وسائل کامران می شدند که عقول در آن متحیر است چند مثال را ذیلاً عرض کنم.

(۱) عن ابن المنکدر ان سفینه رضى الله عنه تعالى عنه مولی رسول الله صلى الله عليه وسلم غطاء الجیش بلرض الروم او اسر فانطلق هارباً يلتبس الجیش فاذا هو بالاسد فقال **يَا اَلْحَرُثَانُ** مولی رسول الله صلى الله عليه وسلم کان من امری کیمو کیمو فاقبل الاسد له بصصة حتى قام الى جنبه کلما سمع صوتاً هری اليه ثم اقبل بمعى الى جنبه حتى بلغ الجیش ثم رجع الاسد و اقبل مخرج السنة (مشکوٰۃ ص ۷۷)

سفینه رحمۃ اللہ علیہ در سفر روم راه گم شد و یا از قید اسارت نجات یافت مفاجه در راه باشیری مواجه شده و او را گفت. من غلام رسول الله علیه السلام هستم و از لشکر راه گم شدم شیر دُمش را شور داده او را به عقب خویش دعوت کرد در جائیکه خطر را احساس می کرد در آنجا صدا میکرد با صوت مهیب بعداً باز میگشت و سفینه رحمۃ اللہ علیہ را رهبری می نمود تا آنکه او را بالشکر وصل ساخت.

(۲) در دور خلافت حضرت معاویه رحمۃ اللہ علیہ حضرت عقبه بن نافع رحمۃ اللہ علیہ بعد از فتح افریقا راهی شهر قیروان شد واقعه بنیاد این شهر چنین است.

لجمع عقبه حينئذ اصحابه وقال: ان اهل هذه البلاد قوم لا اخلاق لهم فاذا غلبهم السيف اسلبوا واذا رجع المسلمون عادوا الى عادتهم ودينهم وولست ارى لزول المسلمين بين اظهر هم رأياً، وقد ايدى ان ابي هبنا مدينة يسكنها المسلمون فاستصوبوا رايه فلما ولى الى موضع القبروان وهي في طرف البر وهي اجمعة عظيمة ووعيته لا يشقها الحيأ من تشاكها واهلها، قال انما اعترض هذا الموضع لبعده عن البحر لعل اطرقيها مرا كب الروم فهلكها وهي في وسط البلاد ثم امر اصحابه بكنبها فقالوا:

هذه غياض كثيرة السباع والاهوام فنعاف حل في انفسنا هذا، وكان عقبه مستجاب الدعوة فجمع من كل في

عسکره من الصحابة رضی الله تعالی عنہم وکلوا ثمانية عشر وُلْدی: ایہا الحشر اب والسباع نحن اصحاب رسول الله صلی الله علیہ وسلم فارحلوا عنا فاننا نذولون فمن وجدناه بعد قتلنا فقتلوا فقتلوا الناس يومئذ الى امرهائل کلن السبع یحمل اشباله والذئب یحمل احراره والحیة یحمل اولادها وهم خارجون اسرا باسراہل حمل فلك كثير آمن البربر علی الاسلام ثم اغتطوا بالامار فواعتط الناس حولهم واقاموا بعد ذلك اربعین عاماً لا یرون فیها حیة ولا عقرباً (معجم البلدان ص ۳۰۳ ج ۲)

حضرت عقبہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ را لشکر یانش گفتند: در اینجا حشرات و خزندہ ہاست پس خیمہ زنی مادر اینجا در کار نیست حضرت عقبہ رضی اللہ عنہ لشکر خویش را کہ ہشده تن بود گرد آورد وبہ خزندہ های جنگل اعلان نمود ای درندہ های موذی زمین مایان را رسول اللہ علیہ ایم در اینجا مقیم می شویم پس شما از اینجا کوچ کنید اگر بعد از آن ہر چیز را یافتیم آنرا قتل کنیم باشنیدن این اعلان شیران، ماران و دیوان چوچہ های خویش را در برگرفته از جنگل فرار نمودند با مشاہدہ این منظر از قوم دشمن (بربر) افراد زیادی گرویدہ اسلام گردیدند بعد از آن آن صحابہ کرام در آنجا چہل سال پائیدن اما کدام دیو یا مار را در آنجا ندیدند.

(۳) ذکر فتح المدائن و ملک کسری: لبات فتح سعد رضی اللہ تعالیٰ عنہ نهر شبر و استقر بها و ذلك في صفة له يهد فيها احبوا لا شيئاً ما يفتنهم، بل قد تحولوا اليها هم الى البدائن وركبوا السفن وضموا السفن اليهم ولم يهد سعد رضی اللہ عنہ شيئاً من السفن وتعد عليه تحصيل شيء منها بالكلية و قد ادانت حيلة زيادة عظيمة واسود ماؤها، ورمى بالزبد من كثرة الهاء بها و غير سعد رضی اللہ عنہ تعالیٰ عنه بلان كسرى يزجر دحازم على اخذ الاموال والامتعة من البدائن الى حلوان، وانك ان لم تدركه قبل ثلاث فانت عليك وتفارط الامر، فخطب سعد رضی اللہ عنہ تعالیٰ عنه المسلمين على شاطئ حيلة فهدى له واثى علمه وقال ان عدوكم قد اعصر منكم بهذا البحر فلا تخلصون اليهم معه وهم يخلصون اليكم اذا شاءوا فهدى له واثى علمه وقال ان عدوكم في سفنهم وليس وراءكم شيء تخافون ان تقاتلوا معه و قد ادانت ان تهاذرو جهاد العدو و يلبث انكم قبل ان تحصركم الدنيا، الا اني قد عزمت على قطع هذا البحر اليهم، فقالوا جميعاً: عزمه لنا ولك على الرشيد فافعل فهدى ذلك نديب سعد رضی اللہ تعالیٰ عنه الناس الى العبودية يقول من يهدى فيحى لنا الفراض، يعنى ثقة المصاحبة من الداحية الاخرى، ليجوز الناس اليهم امدين فانتدب عامهم بن عمرو و ذوو الهائس بن الناس قريب من ستين الف فامر سعد رضی اللہ عنہ عنهم بن عمرو فوقفوا على حافة حيلة فقال عامهم: من يلدب معي

لنكون قبل الناس دحولا في هذا البحر فنبهي الفراض من الجانب الاخر؛ فالتعبد به ستون من الشجعان
البدكورين والاعاجم وقوف صقولا من الجانب الاخر - فتقدم رجل من المسلمين ولداهم الناس عن
الفرس بل حيلة فقال: انما هم من هذه النطفة؛ ثم تلا قوله تعالى: ((وَمَا كَانَ لِمُتَّقِينَ أَنْ يَكُونُوا إِلَّا يَلْمِزُوا))
يَكُونُوا جُلَامًا -

ثم اقدم فرسه فيها واقتحم الناس، وقد افترق الستون فرقتين اصحاب الخيل الذكور؛ واصحاب الخيل
الاناث، فلما راهم الفرس يطفون على وجه الماء قالوا: ديوانديو انا يقولون مجانين مجانين ثم قالوا: ولله
ما تقاتلون السابل تقاتلون جثا، ثم ارسلو فرسانا منهم في الماء يلتقون اول المسلمين ليمدحهم من
الخروج من الماء فامر عامم بن عمرو واصحابه ان يفرعوا لهم الرماح ويتوخوا الاعين ففعلوا ذلك بالفرس
لفعلوا عيون عيولهم، فرجعوا امام المسلمين لا يملكون كعب عيولهم حتى خرجوا من الماء واتبعهم عامم
 واصحابه فساوا ورامهم حتى طردوهم عن الجانب الاخر ووقفوا على حافة الدجلة من الجانب الاخر ونزل بقية
اصحاب عامم من السبالة في حيلة فحاضوها حتى وصلوا الى اصحابهم من الجانب الاخر فقاتلوا مع اصحابهم حتى
نفوا الفرس عن تلك الجانب وكانوا يسيرون الكتيبة الاولى كتيبة الاحوال واميرها عامم بن عمرو والكتيبة
الثانية الكتيبة الخرساء واميرها القعقاع بن عمرو، وهذا كله وسعدو المسلمين ينظرون الى ما يصنع هؤلاء
الفرسان وسعدو حتى لفته تعالى عنه واقف على شاطئ دجلة ثم نزل سعد بن قتيبة الجهيش، وذلك حين نظروا الى
الجانب الاخر فابتدعهم عن حصل فيه من الفرسان المسلمين، وقد امر سعدو حتى لفته تعالى عنه المسلمين
عند دخول الماء ان يقولوا: ((نستعين بالله وننتوكل عليه حسبنا الله ونعم الوكيل ولا حول ولا قوة الا بالله
العلي العظيم)) -

ثم اقتحم بفرسه دجلة واقتحم الناس لم يتخلف عنه احد فصاروا فيها كأنما يسبرون على وجه الارض
حتى ملأوا ما بين الجانبين خلايرى وجه الماء من الفرسان والرجال فوجعل الناس يصعدون على وجه الماء
كما يصعدون على وجه الارض، وذلك لما حصل لهم من الطباينة والامن والثوف بأمر الله ووعده ونصره
وتأييده ولان اميرهم سعد بن قتيبة بن قيس رضي الله تعالى عنه احد العشرة المشهورين بطهارة الجبهة وقد توفى رسول
لنحصل لفته عليهم وسلم وهو عذر ارض ودعاه فقال: ((اللهم اجب دعوتهم وسدد رميتهم))

والمقطوع عن ان سعدا دعا الجيوش هذا في هذا اليوم بالسلامة والنصر وقد رمى بهم في هذا البحر فسدحهم الله
وسلبهم، فلم يفلح من المسلمين رجل واحد غير ان رجلا واحدا يقال له غرقلة البارقي زل عن فرس له
شقر اما غرقلة القعقاع بن عمرو ولما مهاوا اخذ بيد الرجل حتى عدله على فرسه وكل من الشجعان فقال: ((عجز

اللسان ولم يعل القعاق عنه عمرو))

ولم يعلم للمسلمين شيء من امتعهم غير قدح من خشب لرجل يقال له مالك بن عامر، كأنه علائق
رثا فاحلة الموج طمعا صاحبه لم يعز وجل وقال: ((اللهم لا تجعلني من بينهم يذهب معاني))

فرده الموج الى الجانب الذي يقصدونه فاحلة الناس ثم ردة حتى صاحبه بعيدة، وكان الفرس اذا عاها
هو في الماء يقبض لئلا يعل النهر البرقع فيلق عليه فيسترخ وحتى ان بعض الخيل ليسر وما يصل الماء
الى حزامها او كان يومنا عظيما وامراها ثلا، وعطبا جليلا، وعارقا باهرا، ومعجز للرسول لئلا يصل لئلا عليه وسلم
خلقه لئلا صاحبهم ير مقلها في تلك البلاد دولا في بقعة من البقاع سنوى قضية العلامة بن الحضر في المتقدمة
بل هذا اجل واعظم، فان هذا الجيش كان اضعاف ذلك قالوا: وكان الذي يساير سعد بن ابى وقاص في الماء
سلمان الفارسي فعمل سعد رضي الله تعالى عنه يقول: ((حسبنا الله ونعم الوكيل ولله لينصرن لئلا ولله
وليفظهن لئلا حديد وليهز من لئلا عدوتان لم يكن في الجيش بني او ثوب تغلب الحسنة))

فقال له سلمان: ((ان الاسلام جديد فليست لهم المحور كما فلك لهم البراما والذي نفس سلمان بيده
ليخرجن منه الواجا كما دخلوا الواجا))

فخرجوا منه كما قال سلمان لم يرق منهم احد ولم يفلدوا شيئا

ولما استقل المسلمون على وجه الارض خرجت الخيل تنفض اعرافها صاهلة فسا قورا والاعاجم حتى
دخلوا المذائن فلم يجدوا بها احدا، بل قد اغل كسرى اعله وما قدروا عليه من الاموال والامتعة والمواصل
وتركوا ما عجزوا عنه من الانعام والغباب والمتاع والانية واللطاف والادهان ما لا يدري قيمة وكان في
خرابة كسرى ثلاثة الاف الفخيدار ثلاث شعرا غلوا من ذلك ما قدروا عليه وتركوا ما عجزوا عنه وهو
مقدار النصف من ذلك او ما يقاربها فكان اول من دخل المذائن كتبة الاهوال ثم الكتبة الخرساء
فاغلو في سكرها لا يلقون احدا ولا يخشونه غير القصر الابيض فلبس مقائلته هو محصن

فلما جاء سعد رضي الله تعالى عنه بالجهش دعا اهل القصر الابيض ثلاثة ايام على لسان سلمان الفارسي
فلما كان اليوم الثالث هزلوا امنه وسكنه سعدوا فخذلوا ايوان مصلى وحين دخله تلا قوله تعالى:

((كمر تركوا من جهنم عينون ووزعهم مقام كبره ونعمة كلوا فيها فاكهين كل ذلك تاور لناها قومنا آخرين))

ثم تقدم الى صدره تفصيلي فبان كعاف صلا الفتح وذكروا سيف في روايته انه صلاها بتسليمية واحد قوا
جمع بالايوان في صفر من هذه السنة فكانت اول جمعة جمعة لعمراق وذلك لان سعدا رضي الله تعالى عنه نوى
الاقامة بها ويصفي الى الحيا لاعتاد انزلهم دور المذائن واستوطنوها، حتى فصوا جلولا وتكرهوا الموصل

ثم تحولوا الى الكوفة بعد ذلك كما سئل كرتة ثم ارسل المرسالي اثر كسرى يزجر فلقى بهم طائفة فقتلوه
 وهدمهم واستلبوا معهم اموالا عظيمة واكثر ما استرجعوا من ملابس كسرى وتاجه وحليته وشرع
 سعد بن ابي وقاص لله تعالى عنه في تحصيل ما هناك من الاموال والحواصل والتصف مما لا يقوم ولا يحمد ولا يوصف
 كثرة وعظيمة وقد روي انه كان هناك مما ائيل من حصن فنظر سعد بن ابي وقاص لله تعالى عنه الى احدها واذا هو يهبر
 باصبعه الى مكان فقال سعد ان هذا لم يوضع هكذا سدى فاحمل ما يسامع اصبعه فوجدوا فيها كذا
 الاكسرة الاوائل فاعرجوا منه اموالا عظيمة جزيلة وحواصل باهرة وتحفا فاخرة واستعوا وذالمسلمون على
 ما هناك اجمع مما لم ير احد في الدنيا اعجب منه وكان في جملة ذلك تاج كسرى وهو مكلل بالجواهر النفيسة التي
 تحير الابصار ومنطقته كذلك وسيفه وسوارته وقباضا وفساط ايوانه وكان مربعا ستون ذراعا مغلها من كل
 جانب والفساط مقله سواء وهو منسوج بالذهب والآل والجواهر الثمينة وفيه مصور جميع ممالك كسرى
 بلادة بانهارها وقلاعها واتكيمياها وكنوزها وصفة الزروع والاشجار التي في بلاده فكان اذا جلس على كرسي
 مملكته ودخل تحت تاجه وتاجه معلق بسلاسل الذهب لانه كان لا يستطيع ان يقلعه على راسه لقلعه بل كان
 يحس فيجلس تحته ثم يدخل راسه تحت التاج وسلاسل الذهب تحمله عنه وهو بستره حال لبسه فاذا رافع
 الجاهب عنه غرقت له الامراء صهوبا وعليه المنطقة والسواران والسيف والقباء المربيع بالجواهر فينظر في
 البلدان واحد فواحد فليسأل عنها ومن فيها من النواب وهل حدث فيها شيء من الحوادث فيغير بذلك دولة
 الامور بين يديه ثم ينتقل الى الاخرى وهكذا حتى يسأل عن احوال بلاده في كل وقت لا يجهل
 امر المملكة ولو قد وضعوا هذا الفساط بين يديه تذكر العيشان الممالك وهو اصلاح جديد منهم في امر السياسة
 فلما جاء قدره زالت تلك الايدي عن تلك الممالك والاراضى وتسلبها المسلمون من ايديهم قسرا
 وكسرا وشو كهم عنها واخذوها بالمرء صافية صافية توفيه المحمد والمنة

(البدایة والنهاية ص ٣٠٦ ج ٣ مطبوع)

در پای دجله حائل رسیدن به کسری بود باوجود کوشش بی انتهای امیر لشکر (حضرت
 سعد بن وقاص) کدام کشتی به نظر نرسید از سوی دیگر در دجله طوفان بزرگ شروع شده بود از
 غلاطم دریا آب سیاه به نظر می رسید حضرت سعد بن وقاص بر کناره دجله لشکر یانش را
 مخاطب نمود اولاً خداوند را حمد و ثنا گفت سپس فرمود:

در رسانی به دشمن علاوه عبور ازین دریا چاره نیست من از این بحر می گذرم وبه
 دشمن جلو میبشوم .

بسم الله قال ابو هريرة رضي الله تعالى عنه لم يشأ على الباء فولله ما ابل لنا قدم ولا خلف ولا حافر وكن
 البهش اربعة آلاف مولى رواية وكان البحر مسيرة يوم وسطر هجروني الا كتفاء سار العلاء المحصر في الى الخط حتى
 نزل على الساحل لجماعة نصراني فقال له مالي ان خلعتك على مخاضة تفوض منها الخيل الى خازين قال وما تسألني
 قال اهل بيتي مبدارين قال هم لك لخاض به وبالخيل اليهم فظهر عليهم عنوق قوسي اهلها ثم رجع الى عسكره
 وقال ابراهيم بن ابي حبيبة حبس لهم البحر حتى غابوا الزهر وجاوزة العلاء واصحابه مشياً الى ارجلهم
 وكانت تجري فيه السفن قبل ثم جرت فيه بعد فقاتلهم فافظرة الله بهم وسلموا له ما كانوا امنعوا من الجزية
 الى صالحهم عليهما رسول الله صلى الله عليه وسلم ويروي انه كان للعلاء بن المحصر في ومن كل من معه جوار الى الله
 تعالى في غرض هذا البحر فاجاب الله دعاءهم في ذلك يقول عفيف بن المنذر وكن شاهدا معهم.

المتران الله ظل بحرة وانزل بالكفار احدي الجلائل
 دعاء الذي شق البحار لجماعة باعظم من فلق البحار الاوائل

(خميس ص ۲۲۱ ج ۲)

حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ جہت از پای در کشیدن مرتدان حضرت علاء
 حمزہ رضی اللہ عنہ را امیر لشکر تعیین نموده بسوی بحرین فرستاد بریک میدان خشک گذر
 نمودند کہ مردم از تشنگی قریب بہ ہلاکت بودند حضرت علاء رضی اللہ عنہ از اسب پائین شد دو
 رکعت نماز خواند ودعای ذیل را قرائت نمود : (یا حلیم یا علیم یا عظیم اسقنا)

یک ابر رقیق آمدہ بر مردم بارش شد ہمہ از آن آب نوشیدند در ظروف آب گرفتند
 ومواشی خویش رانیز سیراب نمودند بعد از آن دشمن را تعقب نمودند هماناکہ با دریاب
 طغیانی مواجه شدند مرتدان ہم کشتی های خویش را آتش زدند تا مسلمانان از آن استفادہ
 نکنند در این اثنا حضرت علاء رضی اللہ عنہ دو رکعت نماز خواند دعاء نمود : (یا حلیم یا علیم یا
 عظیم اسقنا).

پس قبضہ اسب را گرفته بہ دریاب فرود آمد ولشکر را گفت نام خداوند را گرفته
 فرود آئید .

حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ میفرماید مایان بر سر آب می رفتیم سوگند بر اللہ کہ نہ پای
 مایان تر میشد ونہ پای اسپان مایان تر شدہ بود ومایان چہار ہزار تن بودیم در بعض
 روایات آمدہ کہ این بحر بہ اندازہ یک روز مسافت داشت عفف بن مندر در این جہاد

شرکت نموده بود در این حصہ دو شعر گفت :

ترجمہ : آیاندیدی کہ خداوند بحر را مطیع ساخت و چگونه مصیبت شدید را بر کفار نازل فرمود دعا کنیم آن ذات پاک را کہ بنی اسرائیل را در بحر راہ داد با ما اضافہ تر از آنان احسان می فرماید :

(۵) در شمارہ ۲۸ در قصہ گاو .

از واقعات آنحضرت علیہ السلام وصحابہ کرام واز ارشادات مبارک آنان معلوم میشود کہ سیاست شرعی آنست کہ موافق قرآن وحدیث وارشادات آنحضرت علیہ السلام باشد اگر کہ ظاہراً کامیابی در آن بنظر نرسد اما کامیابی آخرت ہر آنہ در آن میباشد وانسان بر ہمین مکلف است اگر ظاہراً غالب آید ویا مغلوب کامیاب شود یا ناکام بہر صورت عنداللہ کامران وکامیاب است .

حضرت حرام بن ملحان را کافری بہ نیزہ زد حضرت حرام رضی اللہ عنہ خون خویش را بر رویش مالید وگفت : (قُلْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ) کامران وبا مراد شدم سوگند بر رب کعبہ مشاہدہ کنید ظاہراً نامراد بودند اما خود را با مراد می پندارد ارشاد الہی است کہ :

﴿وَمَنْ يَقْتُلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَمُوتْ أَوْ يُقْتَلْ فَسَوْفَ نُوْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ (۲۲۰۲)

﴿قُلْ هَلْ تَرْضَوْنَ بِنَا آلًا حَدَى الْحُسَيْنِ﴾ (۲۲۰۸)

﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمَوْهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًا عَلَيْهِمْ حَقًّا فِي التَّوْبَةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ﴾ (۱۱۱۰)

در این نصوص در راہ الہی در جہاد در ہر دو صورت بعد از کامیابی ویا ناکامی بشارت است چرا کہ مقصد آنان (رضای الہی) در آن حاصل شد زندہ بودن بر قوانین حدود واحکامات الہی در کارست با استقامت و مردن ہم براین حالت ہمین کامیابی بزرگ است .
زندہ کنی عطاء تو وربکشی فدائی تو

دل شدہ مبتلانی توہرچہ کنی رضائی تو

در قرآن کریم وعدہ فلاح ونجاح با کسانی شدہ است کہ در ہر حالت بر فرمودہ مالک

خویش قائم میباشدند .

(ان اللسان على غير الالين امعوا وعلوا الصلح) - (الایة)

در چنین آیه تهای متعدد در هر صورت مومن فرمانبردار کامران شده است پس اصل کامیابی رضای الهی است که در اطاعت خداوند و ترک معصیت او باشد اگر کامیابی و ناکامی ظاهری را قابل مداربگیریم پس معاذ الله باید تعداد زیاد انبیاء کرام را ناکام بپنداریم چرا که بسا انبیاء کرام به منصب حکومت نرسیده اند بسا انبیاء کرام از طرف کفار به قتل رسیده اند بسا انبیاء کرام چنین اند که فقط و فقط یک امتی داشتند و بسا انبیاء کرام چنین اند که یک امتی هم نداشتند پس باید تصدیق شود و تسلیم شود که کامرانی و کامیابی حقیقی انسان حصول رضای الهی است که باید در هر صورت باشد و قتیکه انسان تابع قواعد و ضوابط اسلام باشد.

لله الحمد لما یستویر طی و هو العاصم من جمیع الفتن وله الحمد اولاً و آخراً.

۲۳ / رمضان ۹۷ هجری

افکار سیاسی حکیم الامت رحمه الله

(تحریر مولانا محمد تقی عثمانی)

خداوند تعالی در چندین شعبه های دینی حکیم الامت مجدد ملت حضرت مولانا اشرف علی تھانوی قدس سره را توفیق داده بود که در قرن های نزدیک سابق مثالی ندارد در شعبه های دینی چنین شعبه به نظر نمی رسد که موضوع جامع حکیم الامت در آن حصه موجود نباشد پس موضوع من شرح افکار سیاسی حکیم الامت رحمته است با وجودیکه حکیم الامت رحمته شخص سیاست مدار نبود اما چونکه مانند شعبه های دیگر اسلامی سیاست هم ربط دارد با اسلام در این حصه مقالات مختصر اما کاملاً جامع حکیم الامت موجود است امیدوارم تا آنرا به برادران اسلام شرح نمایم تا نظریه فاسد سیاستمداران عصر حاضر را از نظریه سیاسی اسلامی درک نموده و امتیاز دهند.

سیاست مداران عصر حاضر بعض چیزها را خوب و بعض چیزها را بد معرفی نموده اند تا آنکه کسی حق ندارد که در آن حصه لب کشائی کند بنا بر اینکه در قدم اول این قوانین بزرگان آنهاست و در قدم دوم اگر کسی جرئت نموده خلاف قوانین آنان چیزی بگوید پس

حالا مورد لعن و طعن دیگران قرار گیرد ازینجا مردم خاموشی را عافیت می پندارند.

تا آنکه در این میدان مبصرین سیاسی باشمول چندین تن علماء فکرگفته آنان را با خاموشی استقبال میکنند پس باید سیاست اسلامی در قبال آنان کاملاً شرح شود تا التیاس و خلط آنان رفع گردد. در قرن چهاردهم حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ کارنامه عظیم را جهت تجدید دین اسلام انجام داد و او شخصیتی بود که کاملاً سرمایه داشت از دانائی و فهم و تجربه دینی هماناکه بدون خوف و مرعوبیت کسی این وظیفه و وجوبه را به اکمل وجه انجام داد بر مسئله سیاست حکیم الامت رحمه الله تعالی بر صراط مستقیم دین چنین قایم بود که باکی نداشت از انتقادات افراد متعصب و جاهل به توفیق الهی بدون خوف شرم و مرعوب شدن تعلیمات اسلامی را بصورت درست و صحیح انجام داد. سیاست جدید دور حاضر که داد از اسلام میزنند با مطالعه رساله حکیم الامت را نظریات خوب تلقی کننده می پندارند در حقیقت این نظریات شخصی حضرت حکیم الامت نه بلکه شرعی و نظریات اسلامی است که قوت محکم عقلی و نقلی میباشد و طرز العمل خلافت راشده که با مطالعه آن بر ذهن حقیقت دین اسلام و سیاست اسلامی کاملاً واضح میگردد.

افکار سیاسی حکیم الامت را بر سه بخش تقسیم نمودیم :

(۱) مقام سیاست در اسلام

(۲) نظام حکومت اسلام و وجوبه حکومت اسلامی

(۳) طریقه کار جدوجهد سیاسی در اسلام .

(۱) مقام سیاست در اسلام

در قدم اول مسئله سیاست در اسلام و مقام سیاسی درست در دین چیست ؟ مفکوره باطل نصرانیت به شهرت رسیده که (حق قیصر رابه قیصر بدهید و حق کلیسای نصرانیت به کلیسا) .

به این مفهوم که مذهب را دخلی نباشد در سیاست (دایره عمل هر دو گروه مختلف است) باید بدون مداخله هریکی در مدار خود قایم باشد این مفکوره مسیحیت در این عصر خیلی ها اوج نموده که شکل (سکولرزم) را اختیار نموده و مقبول ترین نظام های عصر حاضر نداشته میشود اشکار است که در نظریه اسلامی این نظریه جای ندارد در اسلام هر

شعبہ حیات و زندگی شرح شدہ لہذا سیاست ہم یکی از شعبہ دین است کہ باید بادرین اسلام تعلق داشتہ باشد طوریکہ مسلمانان این حکومت پوچ مسیحیت را کہ دین را با سیاست دخل نیست رد می کنند مانندیکہ علامہ اقبال می فرماید :

جدا ہو دین سیاست توہ جاتی ہین چنگیزی اگر دین از سیاست دور ہنداشتہ شود پس چنگیزیٹ بر پا میشود .

اما عقدیدہ سیکولرزم و تفریق بین دین و سیاست را کاملاً رد می کنند از عدہ زیاد مفکرین و علماء خطای بزرگی صادر شدہ کہ در نظر باریک و اندک دیدہ میشود اما اثرات دوری دارد ما آنرا چنین شرح میکنیم کہ آنان در جوش تردید سیکولرزم عوض گردانیدن سیاست را اسلامی اسلام را سیاسی می گردانند باید گفتہ شود جدا نمودن سیاست از دین در کار نیست اما مگوئید دین را از سیاست جدا نمی کنیم. تفصیل این اجمال چنین است کہ احکام زیاد اسلام با سیاست تعلق دارد ہمین است تقاضای ایمان کہ ہر شخص مانند احکام دیگر اسلامی بر این احکامات طبق استطاعت عمل کند بر حاکم فرض است کہ طبق احکامات اسلامی فیصلہ کند و بر مردم فرض است کہ آنرا در حیات خویش پیادہ کنند اما در عصر حاضر مردم در رد سیکولرزم آنقدر پیش رفتہ اند کہ سیاست را مقصد اصلی حکومت اسلامی بلکہ نصب العین حتی مقصد اصل بعثت انبیاء بلکہ هدف اصل تخلیق انسان قرار میدہند و احکام دوم اسلام رانہ تنها دوم قرار می دہند بلکہ آنرا ذریعہ این مقصد (سیاست) می گیرند کہ در نتیجہ نقصان بزرگ این میشود کہ تصویرو ترجیحات و ترتیب دین (ORDER OF PRIORITY) معکوس گردید چیزیکہ وسیلہ بود مقصد گردیدہ دایم بردل و دماغ حاوی گردیدہ و مقصد وسیلہ گردید بہ این مفہوم کہ مقصد اصلی حیات مسلمان اصلاح طرز زندگانی سیاسی است بہ همان مقدار کار و قربا بی انجام دادہ شود مسلمان شب و روز خویش را در تحصیل ہمین مقصد صرف نمودہ و کسانی کہ در شعبہ های دیگر دین مثلاً عبادات ریاضات، اصلاح نفس، خشیت و انابت و زہد و تقوی مصروف اند گمان بردہ میشود کہ هنوز اینان در مبادیات دین قرار دارند و از مقصد اصلی دین هنوز دور اند .

نقصان دوم این شد و قتی کہ مقصد اصلی اسلام سیاست و حکومت قرار دادہ شود و عبادات وسیلہ گرفتہ شود پس وسیلہ مقصد و مقصد وسیلہ گرفتہ شود کہ احياناً وسیلہ را

فدای مقصد گردانند و اگر احیاناً در حصول مقصد اندک کسی آید آنرا بد پندارند لذا تنها نصیحت مذکور در نتیجه به شکل شعوری یا غیر شعوری امکان پیدا شود که برای حصول مقصد سیاسی اگر در عبادات کوتاهی بیاید باکی ندارد چرا که او برای حصول مقصد بزرگ آمده .

سیاست را کدام شعبه دین نی بلکه مقصد اصلی دینی گرفتن چنین است مانندیکه تجارت و معیشت هم شعبه دین است بنا بر این احکام زیاد دین با تجارت و معیشت تعلق دارد بلکه فضائل زیاد کسب حلال در احادیث آمده است اگر این فضائل را در نظر گرفته کسی بگوید که مقصد اصلی دین تجارت و کسب حلال است این سخن خطاست که استدلال بر آن نیز ضروری نیست بعینہ این چنین سیاست بر این معنی شعبه ضروری دین است کہ احکام زیاد دین با آن تعلق دارد و فضائل زیاد آن در قرآن و حدیث وارد شدہ اما باز ہم سیاست مقصد اصلی دین نیست مانند تجارت و معیشت کہ مقصد اصلی دین نیست اما در آغاز قرن چہاردم ہجری و قتیکہ مسلمانان تحریک آزادی از استعمار را شروع نمودند از آن وقت آن انتہاء پسندانہ طرز فکر عموم یافت کہ سیاست را خلافت فی الارض و حکومت الہیہ و مقصد بنیادی دین گردانیدند .

طرز فکری این خطا مسلمانان را بہ چنین آہستگی بہ ہجای خود رساند کہ مردم احساس نکردند کہ این فکر و عمل چگونہ تغیر یافت ضرورت (استقبال سیاسی) و اہمیت آن چنین بر اذہان آنان وارد شد کہ این را خطای باریک اما دور رس فکر میکردند فرصت مقام درست دین بدست نیامد در نتیجہ این تصور را بعضی ہا دیدہ و دانستہ اختیار نمودہ اند و بعضی ہا نادیدہ در نتیجہ این فکر اجتماعی دانستگان دین ہم تحت اثر آن قرار گرفتند در این مورد در نظر بندہ احقر (حکیم الامت رحمہ اللہ تعالیٰ) با الفاظ روشن مقام درست سیاست را با کلمات ذیل شرح نمودہ خداوند میفرماید:

﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ وَاللَّهُ عَزِيزٌ عَلِيمٌ ۝۱۱﴾

آنانرا کہ اگر دسترس دہیم ایشانرا در زمین ہر پا دارند نماز را و بدهند زکات را و بفرمایند بکار پسندیدہ و منع کنند از کارنا پسندیدہ ازینجا معلوم شد کہ دیانات مقصود بالذات اند و سیاسیات و جہاد مقصود اصلی نیست بلکہ وسیلہ اقامت دیانات اند ازینجاست

کہ دیانت واحکام دیانت همه انبیاء را اجتماعی داده شده بود و سیاست و جهاد به همه داده نشده بود بلکه در وقت ضرورت و مصلحت حکومت داده شده در غیر آن داده نشده بود این است شان وسایل کہ در وقت ضرورت داده میشود.

اگر اشتباه شود کہ در آیات دوم دیانات وسیله گرفته شده و تمکین فی الارض و سیاست مقصد در نظر می آید آیات قرار ذیل است :

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الْأَوَّلِينَ قَبْلِهِمْ وَلَيَسْخَرَنَّهُمْ فِي الْأَوَّلِينَ﴾

وعدہ داده است خدا آنانرا کہ ایمان آوردند از شما و عملهای شائسته کردند البتہ خلیفہ سازہ ایشانرا در زمین چنانکہ خلیفہ ساخته بود آنها انرا کہ پیش از ایشان بودند و البتہ محکم کند برای ایشان دین ایشانرا کہ پسندیده بود برای ایشان .

در اینجا ایمان و اعمال صالح شرط گردانیده شد برای تمکین فی الارض کہ از آن سیاست و تمکین لازم میآید جواب آنست کہ در اینجا وعدہ تمکین و شوکت بر عمل صالح شد و بطور خاصیت شان و شوکت را بر دین مرتب ذکر نموده پس بر دین سیاست و قوت موعود است اما مقصود بودن موعود ضروری نیست در غیر آن آیات کریمہ :

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِوَعْدَةِ اللَّهِ وَآلِ الْإِنجِيلِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِن رَّبِّهِمْ لَأَكْمَلُوا مِن قُوَّتِهِمْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ﴾

و اگر ایشان بر پامیداشتند حکم تورات و انجیل را و آنچه فرود آورده شده است بسوی ایشان از پروردگار ایشان خوردنی از بالای خود و از زیر پایهای خود در اینجا وعدہ وسعت رزق بر اقامت تورات و انجیل و قرآن یعنی عمل بر قرآن وارد شده آیا کسی میگوید کہ همین مقصود دین است؟ بلکه بر دین موعود است کہ شخص متدین بد اخلاق نمیشاید پس مقصود بودن موعود ضروری نیست در اینجا هم ایمان و عمل صالح شوکت و قوت و سیاست موعود است کہ بطور خاصیت بر آن مرتب شدہ نہ مقصود کہ آنرا غایت گفته شود .

بہر صورت پس فهمیدہ شد کہ بین سیاست و دیانت سیاست وسیلہ است و دیانت مقصود اصلی اما مقصد آن این نیست کہ سیاست در یک درجہ ہم مطلوب نیست بلکہ دانستن درجہ آن مطلوب است کہ خود مقصود اصلی نیست و دیانت مقصود اصلی است.

اما حقیقت اینست که حکیم الامت رحمہ اللہ تعالیٰ مختصر اما جامع بیان را در این مورد شرح نموده کہ هیچ امکان اشتباہ باقی نماند خلاصہ آن این است نظریہ سیکولرزم ہم خطاست کہ باید دین را با سیاست و حکومت دخل نباشد و این نظریہ ہم خطاست کہ مقصد اصلی دین سیاست است و حکومت در واقع مقصد اصلی دین تعلق بندہ است با پروردگارش کہ با طاعات و عبادات مظاہرہ آن میشود سیاست و حکومت ہم یک ذریعہ این مقصد است کہ نہ مقصد ونہ مقصد اقامت دین بر آن موقوف است بلکہ یک وسیلہ است در حصول مقاصد لذ آن حکومت در اسلام مطلوب است با سیاست کہ مدد و معاون این مقصد باشد اما سیاستی کہ قطع بری در دین کند مجروح قرار دادہ شدہ و سیاست اسلامی نیست اگر کہ آنرا (سیاست اسلامی) ہم گفتہ شود.

(۲) نظام حکومت اسلام

در قرون وسطی کہ آئندہ حکومت های شخصی در یورپ رائج بود شاهی های مطلق العنانی بود کہ زبان پادشاہ حیثیت قانون را داشت و بر آن کدام قانونی عائد نبود کہ در نتیجہ آن حاکم بازار ظلم، بی عدالتی و بازار ستم را گرم می نمود پس برخلاف آن در یورپ شدید رد عمل حکومت شخصی را مذموم و عوض آن نظام جمہوریت را رائج نمودند.

رفتہ رفتہ تقریباً در ہمہ گیتی و جہان حکومت های جمہوری قایم شد کہ تضمین عدالت و انصاف رامی نمود کہ از قرن سابق تا این قرن تحرکات آغاز شد کہ در ذہن آنان معاذ اللہ جمہوریت مانند (کلمہ طیبہ) قرار گرفتہ بود کہ بدون آن سیاست عصر جدید متصور نمی شد.

کہ بہ اہل دنیا معرفی شدند کہ جماعات سیاسی کہ بنام اسلام قیام نمودہ اند نہ تنہا جمہوریت را یک اصول مسلم می پندارند بلکہ خود را در قیام جمہوریت سرفہرست گرفتہ اند و جماعت خویش را لباس جمہوریت دادہ اند پس ضمناً دعوی میکنند کہ جمہوریت عین مطابق اسلام است بلکہ اسلام تعلیم میدہد بہ جمہوریت بعضی ها احتیاط نمودہ میگوید اجزای جمہوریت کہ خلاف اسلام باشد مایان قائل آن نیستیم لذا جمہوریت ما جمہوریت اسلامی است.

این تصورات در عصر ما انقدر شہرت یافتہ کہ کسی خلاف آن حق لب کشانی راندارد

اگر کسی از حکومت شاهی دفاع کند او را کافر گفته شود اما کسانی که دارای لباس اسلامی اند از این اتهامات مرعوب نشده علنی خلاف چنین جمهوریت را اعلان میکنند مانند حکیم الامت حضرت مولانا اشرف علی تھانوی رحمۃ اللہ علیہ کہ یک لخطہ ہم تسلیم نکرده کہ اسلام جمهوریت را تعلیم میدہد یا جمهوریت عین مطابق اسلام است بلکہ در مواعظ تنقیدانہ بر جمهوریت روشن ساختہ بدیہای این جمهوریت را بر مردم در نظر عوام این است کہ عوض حکومت های مطلق العنانی در جمهوریت مردم حق اظہار و نظر را دارند و حاکمان را از مطلق العنانی باز میدارند در حالی کہ اسلام حکم بر مشاورت نمودہ اینان داد میزنند کہ جمهوریت ہم ردیف اسلام است در حالی کہ در حقیقت بد نبال نظام جمهوری یک فلسفہ است کہ یک قدم ہم با دین مساوی نیست بلکہ در آن ایمان آوردن بر سیکولرزم تقریباً لازمی است در حصہ اظہار معنای حقیقی این جملہ معروف است.

(IT IS A GOVERNMENT OF THE PEOPLE BY THE PEOPLE FOR THE PEOPLE)

جمهوریت اسم حکومت عوام است کہ توسط عوام جہت منفعت آنان قایم شود لذا رکن اعظم جمهوریت پنداشتہ میشود کہ در آن عوام حاکم اعلیٰ متصور میشوند و ہر فیصلہ عوام با کثرت اراء حل و فصل میشود بر کثرت اراء شرطی عائد نشدہ اگر دستور حکومت نمانندہ عوام بر قانون سازی قیدی نہد (مثلاً کدام قانون خلاف قانون قران و سنت نباشد) این قید بنا بر این واجب التعمیل نیست کہ آنرا بالاتراز عوام کسی دیگر عائد نمودہ یا این حکم الہی است کہ در ہر صورت پذیرفتن آن ضروری است بلکہ تنها بنا بر این واجب التعمیل است کہ این قیودات را کثرت رای عائد نمودہ لذ کثرت رای حق منسوخ نمودن آنرا ہم دارد .

خلاصہ اینکہ کثرت نظر جمهوریت را معاذ اللہ مقام الوہیت عطا شدہ کہ هیچ فیصلہ آن رد نمیشود کہ بنا بر آن ممالک غربی قانون های بدترین را جہت کثرت نظر نافذ میکنند مثلاً جواز جنس پرستی و زنا و نکاح مذکر بامذکر کہ سند جواز آنرا بہ مردم دادہ اند کہ دنیا را با تباهی اخلاقی مواجہ ساختہ اند. حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ با کثرت رای جا بجا بر آن تنقیدات عالمانہ نمودہ است و نقائص آنرا انگشت نمانمودہ میفرماید :

ارشاد الہی است : ﴿وَلَنْ تُلَاقَ أَكْثَرَهُمْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوْهُ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ﴾

توجہ: اگر اطاعت کنی اکثر کسانی را کہ در روی زمین اند بی راہ سازند تر از راہ خداوند تعالی جل جلالہ .

اعلان اشکارا و واضح خلاف معیار گرفتن کثرت رای چہ باشد ازین ؟ مسلمان ہم در این ردیف بنا بر مرعوبیت از عصر حاضر کثرت آراء را حق میندارد حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ در مواظظ حسنہ خویش این نظریہ را کاملاً رد نمودہ و فرمود برادران عزیز در عصر حاضر پنداشتہ میشود کہ کثرت رای دلیل حقانیت است باوجودیکہ این نظریہ تا یک حد درست است اما باید دانستہ شود کہ مراد از آن نظریہ رای و نظر عوام کالانعام نیست بلکہ رای اہل علم و کمال است در غیر آن فکر کنید حضرت لوط علیہ السلام نظریہ خطای اکثریت قومش را اتباع نکرد بلکہ چرا الزام تفرقہ قوم را بدوش گرفت ؟ بنا بر اینکہ قومش جاہل بود و نظریہ جاہلانہ داشتند. (فضائل العلم والخشیہ ص ۳۰ و معارف حکیم الامت ص ۶۱۷)

پس نظریہ کہ قوم عوام باشند هیچکام مدار قبولیت و معیار حق نمیباشد زیرا کہ اکثریت آنان جاہل میباشند . حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ فرمود :

مولانا محمد حسین الہ آبادی بہ سید احمد خان گفت فیصلہ شما بر کثرت رای فیصلہ احمقانہ است چراکہ قانون فطرت است کہ در دنیا عقلاء کم و ابلہ ہا زیاداند بنا بر این قاعدہ فیصلہ بر کثرت رای فیصلہ است بر حماقت (تقلیل الاختلاط مع الانام ص ۱۴ و معارف حکیم الامت ص ۶۱۶)

در مقام دوم ارشاد فرمود در غزوہ احد وقتیکہ آنحضرت علیہ السلام پنجاہ تن تیر اندازان را بر قلہ کوہ گماشت و دستور داد کہ بدون اجازہ من فرونیایند بعد از فتح موقت وقتیکہ مجاہدین بہ تعقب دشمن شدند چہل تن آنان گفتند حالاً حکم آنحضرت علیہ السلام تکمیل شد باید ماہم یک اندازہ سہم بگیریم در جہاد وبا آنان در جمع نمودن غنیمت ہکاری کنیم هماناکہ چہل تن تیر اندازان پائین شدند کہ ہمہ اجتہاداً در نظر خویش خطا بودند تنہا دہ تن با امیر گروپ در آنجا باقی ماندند کہ در این واقعہ کثرت رای بر خطا و قلت رای بر صواب قرار گرفت کسانیکہ کثرت رای را علامہ حقانیت مینداری ازین واقعہ پند گیرند. (ذم النسیان ص ۱۲ و معارف حکیم الامت ص ۶۱۸)

طرف خلیفہ اول حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ بعد از وفات آنحضرت علیہ السلام بود کہ با شمول حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ کبار صحابہ رضی اللہ عنہم با او مخالف بودند در این نظریہ کہ بالاخرہ ہمہ حقانیت این نظریہ را پذیرفتند پس دلائل عقلی و شرعی را حکیم الامت بررد حقانیت کثرت رای تقدیم نمود تا آنکہ بعض جدید پسندان ماهرین سیاست ہم نقائص آنرا تسلیم نمودند یک سیاست مدار معروف ایدمند بورک (Burke) تحریر داشتہ تسلیم نمودن فیصلہ اکثریت قانون فطری نیست پس او قات مردم در تعداد کم محکم وقوی میباشند و در مقابل حرص اکثریت اینها خیلی با عقل باشند لذ این مقولہ کہ طبق فیصلہ اکثریت قانون بناشود .

مانند حقانیت آن در آن ہم نقص است (۱)

حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ در یک وعظ دوم ارشاد فرمود اولاً در کثرت رای احمقان جمع میشوند کہ کثرت آنان بسوی حماقت است نظریہ خود را بر مردم بقبولانند و مانند سبق تکرار کنند و بگویند چنین میکنیم و چنین میکنم مانند وکیل دعوہ داد میزنند پس آن کثرت آنان چگونه خاک شود. (وعظ الانساء ماخوذ از اصلاح المسلمین ص ۵۱۰ مطبوع ارادہ اسلامیات لاہور)

بعض جمہوریت پسندان این تبصرہ حکیم الامت را تبصرہ سطحی قرار دادہ اند بعضی ہا گفتہ اند کہ این تبصرہ چنین عالمی است کہ میدان علم او سیاست نیست اما در حقیقت حضرت با گوشہ نشینی نظر عمیق داشت براہل زمانہ کہ اصل مأخذ او قران و سنت و فراست دینی بود کہ با آن مسائل در پیش راحل و فصل می ساخت کہ در آئندہ برای مردم فلسفہ بُرمحتوی میگردید طبیکہ شنیدید باوجودیکہ داخل میدان سیاست نبود فیصلہ های درست را در روشنی نور وحی می نمود پس معلوم شد کہ بہ آن علوم رسمی نیازی نہداشت اماکسانیکہ اندک آزادی داشتند باوجود اتهام بازی ہا دکتوران پشمنہ پوشان بر صغیر در نصانف خود تحریر نمودند بعد از بحث بر تعارف (جمہوریت) و شرایط کامرانی آن تاریخ شہد است جہت نہداشتن شرایط جمہوریت این جمہوریت بسوی ناکامی گامزن شدہ است چرا کہ توجہ حکمرانان بر کمیت و تعداد بود Qadntity بر کیفیت Quality نبود ازینجا

Quoted by A. Appadorai, The Substance of politics, Oxford - ۱

University press ۹ th ed. ۱۹۶۱ p. ۱۳۲۰

راہے رامی شمارندہ تول نمی کنند ساکنان زیاد حکومت هنوز ہم از وظائف زندگی خویش آگاهی ندارند ازینجا با این حکومت علاقه خاصی ندارند کار کنند فصل کاشت کنند و درو کنند میوه بگیرند که در اصل ملک حاکم است جمہوریت در خطر است بنا بر یافتن مفہوم حقیقی جمہوریت کہ در همین انتخابات با آن مواجه شوند کہ آنان بانعرہ های طبقاتی گمراہ شوند و فیصلہ های نمانندگان خویش را تسلیم کنند. (۱)

با اقتباس فیلیسوف معروف غربی کار لائل علم را در سیاست شهرت کاملہ حاصل شدہ است :

"Surely of all "rights of mon" this right of the ignorant man to be guided by the wiser, to be, gently or forcibly, held in the true course by him, is the indisputablest. Nature herself ordains it from the first, society struggles towards perfection by enforcing and accomplishing it more and more In rome and Athens, as elsewhere if you look practical we shall find that it was not by loud voting and debating of many, but by wise insight and ordering of a few that the word was done. So is it ever, so will it ever be"

حق افراد جاہل در حقوق انسانی یقیناً کاملاً غیر متنازع است کہ افراد عاقل آنان را رہبری کنند کہ آنان را جبراً یا طوعاً مستقیم سازند بر راہ راست از ابتدای فطرت همین حکم نافذ است کہ برای تکمیل اضافہ تر آن کوشیدہ شدہ اگر مایان بانقطہ نظر عملی بنگریم در روم ومقامات دیگر دایم عوض رای شماری علنی مخفی حکم از افراد صورت میکرد بدون بحث مردم همین سخن راست می بر آید در آئندہ ہم راست است.

حکومت شخصی

حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ عوض نظام جمہوری مروج حکومت های شخصی (شاهی) را ترجیح دادہ و میفرماید جمہوریت پرستان عصر حاضر حکومت شاهی را مانند کلمہ کفر بد می پندارند میگوید علت بد پنداشتن حکومت های شخصی دوجیز است (۲) : اول اینکه حمایت

۱ - A. Appadorai, op cit p. ۱۳۳

۲ - Chartism (۱۸۳۹) as quoted by Appadorai, op cit p. ۱۲۸

جمہوریت انقدر قوی گردیدہ کہ ماتحتان نظامات جمہوری جرئت ندارند کہ بر قوانین های این نظام تنقید کنند و این افواہ قوی شدہ.

دوم اینکہ در صورت تذکرہ حکومت های شخصی حکومت های مطلق العنانی کہ قانون آنان کلمہ زبان آنان بود کہ اینہا بالا تر از قانون پنداشتہ میشدند کہ بنیاد حکومت آنان ظلم و جبر محض بود اما قصد حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ (حکمران مثالی اسلامی) است کہ انرا امیر المؤمنین و یا خلیفہ وقت گفتہ میشود بناءً مفاسد حکومت های شخصی غیر اسلامی قرار ذیل است:

(۱) بنیاد حکومت های شاهی بر وراثت ظالمانہ است قابلیت مدنظر در آن گرفتہ نمیشود بلکہ قوی بر ضعیف حکومت میکند پس دانش و سنجدگی قطعاً مد نظر در آن گرفتہ نمیشود.

(۲) مراحل رسیدن بہ منصب حکومت در حکومت های شاهی نظر انداز می باشد.

(۳) در حکومت های شاهی اتباع قانون آسمانی در فیصلہ ها و حدود در نظر گرفتہ نمیشود.

(۴) در این حکومت ها چنین ادارہ های لازمی موجود نیست و در صورت مخالفت از قانون آسمانی با حدود خود ساختہ آن ظلم ظالم را دفاع میکنند.

این بود خرابی های حکومت شاهی و شخصی کہ در آن انسان غلام انسان میگردد حقوق مردم در آن حفظ نمی باشد اگر این نواقص در آن حکومت نمی بود پس اکثر مہرین بر این متفق اند کہ حکومت شاهی نسبت بہ حکومت جمہوری دارای کمالات زیادی است و مفید تر است عوام الناس را ہم پس ازینجا ست کہ (روسو) نیز بر این فقرہ اعتراف نمودہ انتظام بہتر و فطری حکومت اینست کہ شخص عاقل و دانا بر اکثریت حکومت میکند اما مفادات اکثریت را مدنظر گرفتہ می باشد و مفاد خویش در نظر نمیگیرد (۱)

اگر کدام شخص سنجیدہ و ہشیار را یافتی او را بہ این منصب بر سانید و او را عزت و ہدیہ بدین طریق برای مملکت یک حکومت کامل و مکمل را بدست آرید پس در پارلمان یا در بلیت بکس کدام شخص بہتر را در فصاحت و بلاغت یا دستور سازی یا در کدام شعبہ

دیگر حکومت اضافہ نکند بدین طریق مملکت یک مملکت مثالی میگردد. (۵)

اما حکومت شاهی که حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ از آن متذکر شد عبارت است از حکومتیکه عوض پارلمان اختیارات تا حد امکان در دست خلیفه وقت یا امیرالمؤمنین میباشد که عاری میباشد از صفات ذمیمه حکومت پارلمانی و امیرالمؤمنین از طرف اهل حل و عقد تعیین میشود که بعضی صفات عالی باید در امیرالمؤمنین موجود باشد که بر علاوه قابلیت علمی اصابت رای هم باید داشته باشد اما در عصر حاضر در انتخاب رئیس بدون در نظر گرفتن قابلیت و اصابت رای اقدام نموده شود اما اهل حل و عقد هر آنکه مکلف اند تا در انتخاب امیرالمؤمنین تمام شرایط را مدنظر گیرند و با اطمینان کامل خلیفه را تعیین کنند پس خلیفه وقت هم در قانون اساسی اختیار نداشته باشد بلکه فقط قانون قرآن و حدیث را عملی کند یعنی قانون اساسی آنان قانون وضعی نباشد بلکه قانون منزل من الله باشد البته در استنباط قرآن و سنت حق دارد تا انتظام قوانین را وضع کند امانه بر این مفهوم که بر کثرت رای و نظر عمل کنند بلکه بعد از مطلع شدن آنان امیرالمؤمنین نظر به علمیت و صوابدید خویش فیصله کند اعتماد نموده بر الله تعالی بر علاوه آن حاکم اعلی در همه امورات تابع شریعت باشد در صورت مخالفت و عدول از قانون الهی ادنی رعیت هم حق اعتراض را بر امیر المؤمنین در حضور قاضی دارد تا در حضور قاضی حاضر شود و جواب دهد حکیم الامت در کتاب (تقلیل الاختلاط مع الانام) در این حصه اصول و قواعد را بیان نموده که همه آن در این رساله گنجایش ندارد چند اقتباس از آن پیش خدمت باشد.

کسانیکه حامی جمهوریت اند حامی حکومت شخص هم اند اما احیاناً شخص حقیقی باشد احیاناً حکمی مسئله فلسفه است که مجموعه هم شخص واحد است اما او واحد حکمی است حقیقی نیست.

کسانیکه اتباع پارلمان رami کنند در ظاهر افراد کثیر به نظر میآیند اما در حقیقت فرد واحد میباشد چرا که قانون به رای و نظر همه منظور میشود در پارلمان هم هر شخص آزاد نمیشد و در پارلمان نظر انفرادی هر شخص معتبر میباشد بلکه رای اجتماعی قابل مدار

است و آن نظر اجتماعی باز هم نظر شخص میباشد که مجموعه واحد حکمی میگردد.

خلاصه اینکه ماحامی شخص واحد حقیقی هستیم و شما حامی شخص واحد حکمی شما هم حامی جمهوریت نیستید و قتیکه جمهوریت و آزادی کامل باشد پس هر یکی در نظر خود آزاد میباشد کسی تابع کسی نمی باشد نه تابع پادشاه و نه تابع دهاتن عضو پارلمانی باشد پس این چه حریت است که شما صدها هزار مردان را تابع ده اعضاء پارلمان میکنید که همه را غلام آنان گردانیدید پس قبول کنید آیا غلام یک تن افضل است یا غلام ده بست تن پس کسی که بر او حکومت یک تن باشد افضل تر است از کسی که بر او حکومت ده بیست تن باشد پس حاصل شد که سلطنت جمهوری غلام گردانیدن رعیت است پس شما میگوئید ما غلامی ده بیست تن رامی کنیم و ما میگوئیم غلامی یک تن را کنید. پس شرح میکند که نظام عالم قائم نماند بدون تسخیر بعض برای بعض که بعض تابع و بعض متبوع باشد آزادی مطلق فساد است لذا اگر بر دعوی آزادی مانده شوند شریعت آنان را آزاد نماند بلکه در شریعت از ابتداء قائل تا بعیت و متبوعیت است از روز اول نبی وقت را حکم داده بر تابعیت که همه مخلوق را تابع یک ذات گردانیده بلکه اگر در یک وقت خداوند تعالی دومی را به یک قوم فرستاده است پس یکی را تابع و دوم را متبوع گردانیده مانند حضرت موسی که حضرت هارون علیهما السلام تابع او بود هر دو در یک درجه نبی بودند و این تابعیت فقط در یک درجه تابعیت نبود بلکه تابعیت واقعی بود که حضرت موسی علیه السلام بر حضرت هارون علیه السلام برتری کامل داشت که در یکنقطه هم حضرت هارون علیه السلام مخالفت نمیکرد. و اضافه نمود حکیم الامت در اسلام جمهوریت یک چیزی بی معنی است در اسلام تعلیم حکومت شخصی است مفاسدی را که سلطنت جمهوری دارد آن مفاسد در حکومت شخصی نیست در حکومت شخصی گفته شده که بر نظریه یک شخص تمام حکومت جاری شود در حالیکه ممکن چندین مرتبه نظریه او خطا باشد از اینجا باید تمام نظام به نظریه یک شخصی در گردش نباشد بلکه یک جماعت در کار است که نظریه آنان گرفته شود اما مانند شخص واحد نظریه جماعت هم احياناً خطا میباشد چنانست ضروری که نظریه یک شخص دائم صحیح یا نظریه ده تن دائم درست باشد بلکه احياناً فکر یک شخصی به جانی رسد که فکر هزار تن به آنجا نه رسد در ایجادات عالم روز و شب

مشاهده میشود کہ اکثر ایجادات نتیجہ عقل یک شخص میباشد کسی یک چیز را ایجاد نموده کسی چیزی دیگر را کسی تار برق را ایجاد نموده کسی ریل را ایجاد نموده و کسی چہ را در علوم ہمہ ہمین امر مشاهده میشود کہ بسا مرتبہ یک شخص یک مضمون را چنین درست حل نموده کہ تقاریر ہمہ شراح و مفسرین در مقابل او غلط برآمدہ پس احتمال غلط برآمدن نظریہ جماعت ہم موجود است شما بگوئید اگر در کدام زمان نظریہ شاہ درست باشد و نظریہ پارلمان غلط پس باید عمل کدام درست نمود شود ؟

در سلطنت جمہوری بر کثرت رائی فیصلہ میشود شاہ بر رائی خود فیصلہ نمیکند بلکہ جہت کثرت رائی مغلوب شدہ با نظریہ خطا مجبوراً موافقت نماید و در سلطنت شخصی شاہ دائم بر نظریہ خود عمل میکند و در نظام جمہوری اکثر بر نظریہ خطا عمل نموده میشود پس هیچ صورت بر عمل نمودن بر نظریہ درست موجود نمیشد ہمہ مجبوراً برای موافقت نمودن بر نظریہ خطا مکلف میباشند کہ این بہ کدام اندازہ ظلم بزرگ است پس این قاعدہ کلیہ خطا است کہ بر کثرت رایہ و نظر فیصلہ نموده شود (قاعدہ درست کہ بر فکر درست عمل نموده شود اگر چہ نظر بہ یک نفر باشد) حکیم الامت افزودہ کسانیکہ کثرت رائی را کامیابی در فیصلہ قرار دادہ اند آنان شاہ را انفرادی اختیار ندادہ اند بر فیصلہ بلکہ تسلیم نمودہ اند کہ شاہ آنقدر ضعیف است کہ بہ انفرادی نظریہ ورای او را هیچ اعتبار نباشد و او نا اہل است پس کسانیکہ شاہ را چنین میپندارند، آنان سخن نمی زنیم بلکہ جمہوریت را با آنان مبارک میگوئیم پس چنین شاہ نا اہل ہرگز قابل نیست کہ در اسلام شاہ سلطنت شخصی مسمی شود و قتیکہ تعلیم دادہ شدہ بر سلطنت شخصی این حکم بر آن علاوہ شدہ (ای اہل حل و عقد و جماعت عقلاء) کسی را شاہ تعین کنید کہ آنقدر اصاحب رائی باشد اگر احیاناً نظریہ او خلاف ہمہ عالم گردد باز ہم احتمال داشتہ باشد کہ شاید نظریہ او درست باشد و کسیکہ اینقدر درایت در نظریہ او نباشد ہیچگاہ او را شاہ نامزد نکنید پس شما بگوئید کہ آیا چنین شخصیت کہ برائی او آنقدر قابل قدر باشد کہ در مقابل خلاف ہمہ عالم او صاحب رائی صائب و درست پنداشتہ میشود آیا چنین شخص قابل حکومت شخصی است و یا نہ یقیناً قابل و حقدار حکومت است بشرطیکہ اہل حل و عقد در انتخاب خیانت نکرده باشد از اینجا مایان حامی سلطنت شخص ایم کہ مایان شاہ را رزین العقل

و شما حامیان کثرت رانی هستید که شاه خود را ضعیف الرانی و نا اهل میپندارد پس چنین شخص چگونه حقدار بادشاهی باشد که ضرورت دارد به ضم ضمیمه باید از ابتداء چنین شخص را تعین کنید که نیازمند نباشد به ضم ضمیمه بلکه باید مستقل الرانی باشد پس اگر شما هم شاه خود را مستقل الرانی صاحب العقل و رزین میپندارید پس کثرت الرانی را مدار فیصله دانستید کثرت الرانی را مدار فیصله پنداشتن ناقص و کامل العقل را تابع ناقصین گردانیدن ظلم است که حماقت اینها بدهی است بعضی ها احمقانه دعوی میکنند که اسلام تعلیم میدهد به جمهوریت و در استدلال این آیات را میگیرند که: (وَقَدْ أَهْرَؤْهُمُ فِي الْأَمْوِ). اما این دلیل آنان خطا است که مردم دفعات مشوره را دفع کنند در اسلام و آنان که کاملاً ناخیر از مشوره اسلامی اند از آنان مشوره گیرند درجه مشوره در اسلام این است که یک مرتبه آنحضرت علیه السلام به حضرت بریره رضی الله عنها فرموده که پس به شوهرش مراجعه کند واقعه چنین است که حضرت بریره رضی الله عنها در ابتداء برده بود و آقای بریره نکاح او را باشخصی بنام مغیث نموده بود و قتیکه بر بریره رضی الله عنها آزاد شد و طبق قانون اسلام اختیار داده شد که آیا بر نکاحش باقی بماند یا آنرا فسخ کند بناء بر این اختیار حضرت بریره نکاح سابق را فسخ نموده شوهرش که با او محبت زیاد داشت از صدمه فراق در کوه های مدینه میگریست که بریره رضی الله عنها پس در نکاحش بازگردد آنحضرت بر او ترحم نموده و فرمود ای بریره (رضی الله عنها) چقدر خوب باشد اگر پس به شوهرت مراجعه کنی او عرض نمود که یا رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم می فرمائید و یا مشوره میدهید ؟ اگر حکم باشد به سروجشم با تکلیف منظور است و اگر مشوره باشد پس حاضر نیستم، آنحضرت علیه السلام فرمود نه خیر! مشوره است، حضرت بریره رضی الله عنها عرض نمود اگر مشوره باشد پس قبول نیست بنگرید این است در اسلام درجه مشوره.

اگر نبی و یا خلیفه به کسی از رعیت خود مشوره بدهد آن شخص حق دارد که بر مشوره امیر یا خلیفه وقت عمل نکند این حق محض ضابطه و قانون نیست بلکه حق واقعی است که با عمل نه نمودن حضرت بریره رضی الله عنه بر مشاورت رسول الله صلی الله علیه وسلم، آنحضرت علیه السلام هیچ دلگیر و یا ناراض نشد و نه بریره رضی الله عنه با این عمل مرتکب جرم و یا مورد عتاب گردید پس و قتیکه امت و یارعت در عمل نمودن بر مشوره نبی و یا شاه در

اسلام مجبور نیستند پس نبی و یا خلیفہ بر مشورہ رعیت چگونه مجبور، باشند کہ با آنان در آن موافقت کنند و هیچگاہ خلاف نکنند پس از شاور ہم فی الامر تنها اینقدر ثابت میشود کہ حکام باید با رعایا مشور کنند و این از کجا ثابت شد کہ بر مشورہ آنان عمل نمودن ہم ضروری است و کثرت رای اگر خلاف شاہ ثابت شود پس شاہ مکلف است بر عمل نمودن بر مشورہ کثیرین پس وقتیکہ از (شاور ہم فی الامر) ثابت شد کہ حکام از رعایا مشورہ گیرند اما ثابت نشدہ کہ بر مشورہ عمل واجب است وقتیکہ یک شخص عادی مکلف مشورہ شاہ نباشد پس چگونه شاہ مکلف مشورہ باشد بر عمل نمودن بر مشورہ رعیت آیا دلیل دارید و یا دعوی محضی بناءً واقعہ بریرہ رضی اللہ عنہا ثابت شد کہ اگر حکام از رعایا مشورہ گیرند ہرگز مکلف نیستند بر عمل نمودن بر مشورہ آنان بلکہ بر نظر و رائی خود عمل کنند باوجودیکہ ہمہ عالم خلاف او مشورہ دهند مانندیکہ از این آیات معلوم میشود: (اذا عزمتموکل علی اللہ)

بعد از مشورہ نمودن وقتیکہ ارادہ کدام عمل را نمودی توکل بر خدا نمودہ بر آن عمل کن در این جملہ (اذا عزمتم) صیغہ واحد است. معلوم شد کہ در عزم آنحضرت علیہ السلام مستقیل و تنہا بود این چنین نائب او یعنی سلطان ہم در عزم مستقل است اگر مدار عزم بر کثرت میبود پس عوض اذا عزمتم: (اذا عزموا کثر کہ فتوکلوا علی اللہ میفرمود)

پس جز آخر این آیات تردید آنان را میکنند بلکہ حال آنان این است کہ: (حفظت شہتا و غائب عذک اشہاء)

کہ یک جز را میبینند و بر جز دوم چشم پوشی میکنند در آیات دوم تنہا بہ حکام گفتہ شدہ کہ با رعایا مشورہ کنند و رعایا راحق دادہ نشدہ کہ استحقاقاً حکام را مشورہ دهند در مشورہ گرفتن یا نگرفتن اہل مشورہ بر شنیدن مشورہ آنان مجبور باشند مانندیکہ گفتہ شدہ در شریعت کہ: (اشيروا المحکم و هو حاکم علیہم)

* وقتیکہ رعیت حق لزومی مشورہ را راندانند پس در اسلام جمہوریت از کجا آمد کہ در جمہوریت پارلمان حق رایہ دادن را دارند اگر شاہ از آنان نظر بخواہد و یانہ (تقلیل الاختلاط مع الانام ص ۹ تا ۱۷ و اشرف الجواب ص ۲۰۱ تا ۳۱۰ مطبوع ملتان و معارف حکیم الامت ص ۶۲۰ تا ۶۳۰)

حکمرانی یک وجیبہ است نہ حق

پس در حکومت ہانی غیر اسلامی شخصی و حکومت اسلامی شخصی یک فرق بنیادی این است کہ در معاشرہ غیر اسلامی حکومت شخصی یک حق (PRINILEGE) یا یک فائدہ (ADVANTAGE) است پس سوال این است کہ این حق بہ کہ دادہ شود وہہ کدام شخص دادہ نشود .

وچنین مردم در تلاش حصول آن ہستند بر عکس آن در اسلام این یک (امانت) یا (ذمہ داری) است ذریعہ فراہم نمودن اسباب معاش حکمران نیست بلکہ برداشتن بارسنگین دنیا و آخرت است بدوش خود لذا این چیزی حاصل کردہ شدہ بہ کوشش نیست بلکہ چیزی است بہ کدام اندازہ کہ انسان از آن گریزان باشد آنقدر بہتر است از اینجا است شخصیکہ خواستگار منصب باشد در اسلام نا اہل قرار دادہ میشود یعنی (CANDIDATURE) را در سیاست اسلامی ہیچ تصویری موجود نیست .

فرائض حکومت اسلامی

پس کسیکہ این حکومت را بدین نقطہ نظر قبول کرد کہ بذات خود حکومت مقصود او نبود بلکہ مقصود اصلی او خوشنودی اللہ تعالیٰ است پس وقتیکہ تعارض آید بین حکومت و خوشنودی اللہ تعالیٰ بلا تأمل حکومت را برای خود شنودی خداوند تعالیٰ ترک میکند کہ سلطنت مقصود بالذات نیست بلکہ اصل مقصود رضای حق است اگر خداوند تعالیٰ از ما راضی نباشد پس مادر حالت سلطنت مانند فرعون ایم ولعنت باد بر چنین سلطنت کہ در آن مانند فرعون باشیم واگر سلطنت مقصود بالذات باشد پس باید کہ فرعون ہامان نمرود و شداد مقربان بزرگ خداوند جل جلالہ پنداشتہ شوند در حالیکہ آنان مردود اند واگر خداوند از ما راضی باشد و پس در برداشتن کناراب کسی ہم راضی باشیم در این حالت پادشاہ ہستیم آیا ابراہیم بن آدم علیہ السلام در نظر شما دیوانہ بود کہ حکومت بدست آورده را چگونه از دست داد وقتیکہ در مقصود او خلل آمد پس چگونه حکومت را ترک نمود معلوم شد کہ سلطنت مقصود نیست بلکہ مقصود چیزی دیگر است کہ در وقت وقوع خلل در آن ترک سلطنت سلطنت باشدہ حضرت ابراہیم بن آدم امام ہرفن بود امام

دیوانه باشد. و قتیکه سلطنت او را مزاحم رضائی حق بود بادشاهت را طلاق داد سلطنت مضر مقصود حضرت ابوبکر و حضرت عمر رضی اللہ عنہما نبود پس جواز داده شد برای آنان ۴۰۰ قبولیت منصب خلافت و در حصہ حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ را مضر مقصود بود پس او را حکم نموده شد :

(لَا تَلِيقَ مَالٌ بِتَمِيمٍ وَلَا تَقْضِيَنَّ بَيْنَ الْأَنْثَرِ)

پس معلوم شد کہ سلطنت بذات خود مقصود نیست مقصود رضائی حق است کہ اگر خلل واقع شود در مقصود باید منع شود و از آن دست برداشته شود . (تقلیل الاختلاط مع الانام ص ۶۱۶۲ اشرف الجواب ص ۴۵۵، ۵۵۶)

لذا وظیفہ حکمران اسلامی این است کہ حکومت را وسیلہ رضائی الہی گرفته بر احکامات اسلامی عمل نموده و در نفاذ آن از هیچ نوع فداکاری دریغ نکند در غیر آن شمولیت در چنین حکومت ناجائز و حرام است کہ در آن نفاذ حکومت شرعی نباشد، پس باید حاکم خیلی محتاط باشد و جزوی ترین غفلت را قبول نکند در معاملات شرعی. حضرت والا افزود در حکومتها و قتیکہ در چیزهای کوچک کوچک غفلت نموده شود مجموعہ آن غفلت ها، غفلت بزرگ تیار میشود تا آنکہ موجب زوال سلطنت گردد و قتیکہ از سخنانی جزوی غفلت را عادت گیرد پس در امور مهم نیز غفلت کند کہ مستقیماً مغل سلطنت میگردد. (اصلاح المسلمین ص ۹ بحوالہ الافاضات حصہ ۷ ملفوظ ۲۵۹)

وظیفہ حاکم مسلمان است کہ بر ما تحتانش ظلم نکند حکیم الامت افزود حاکم تنها با احتیاط خویش نجات نیابد بلکہ انتظام آن ہم بہ ذمہ او و متعلقین او این است کہ بر کسی ظلم کردہ نشود مثلاً در اشتہارات میدهند کہ در شعبہ من قطعاً رشوت ممنوع است و اگر کسی از مامورین من از کسی رشورت خواست هیچگاہ برایش ندهید بلکہ مایان را بر آن مطلع سازید و کسیکہ اطلاع داد پولش پس برایش داده شود و آن شخص رشوت را سزاداده شود نیز حکام می باید کہ مستقیماً ارتباط مردم با او باشد کسی را واسطہ نمیگیرند این واسطہ فساد را بہ میان میآرد و اگر گفته شود کہ چنین نمودن خیلی مشکل است پس حکومت نمودن آسان نیست و نی لقمہ دهن است بلکہ حاکم دایم بر کنارہ دوزخ ایستاد باشد. (انفاس عیسی ص ۳۳۷ ج ۱ باب ۴)

باید در حکومت اسلامی کاربین علماء و حکمرانان تقسیم شود حکیم الامت افزود

آنحضرت علیہ السلام حیثیت داشت حیثیت نبوت حیثیت سلطنت بعد از رحلت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم این دو حیثیت در حلقاتی راشدین ہم جمع بود اما حالاً این دو حیثیت بر دو گروه تقسیم شده است مظهر شان نبوت علماء اند. و مظهر شان حکومت سلاطین اسلام پس اگر این سلاطین استغناء نمایند از علماء اعراض لازم آید از یک حیثیت آنحضرت علیہ السلام و اگر علماء از سلاطین مخالفت کنند از شان دوہم اعراض لازم گردد پس در حصہ جمع نمودن این دو حیثیت بہ سلاطین مشورہ میدہم قبل از استغناء خواستن از علمائی حق یک حکم راہم نافذ نکنند و بہ علماء مشورہ میدہم کہ بعد از نفاذ آن کاربند شوند اگر این ہر دو حیثیت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم این چنین جمع شود پس یک صورت بہبود و فلاح مسلمانان بہ میان میآید و کشتی غرق شدہ آنان بہ ساحل میرسد در غیر آن خداوند تعالی حافظ ما و شما باشد. (اصلاح المسلمین ص ۵۳۶).

در دائرہ مباحات باشند در وجیبہ حکمرانان این ہم داخل است کہ با دانشمندان و تجربہ کاران مشورہ کنند بعد از آن در کدام جانب کہ رجحان آید بر خداوند تعالی توکل نمودہ طبق آن فیصلہ کنند بر ہمہ مردم اطاعت او واجب است اگر چہ این عمل خلاف نظریہ آنان ہم باشد حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ افزود باید بادشاہ دائم نظریہ دانشوران را بگیرد بسا اعمال بدون مشورہ دانستہ نشود اما این جمہوریت متعارفہ مخترعہ یک فریب است بالخصوص چنین جمہوریت کہ مرکب و تشکیل شدہ از سربراہان مسلم و غیر مسلم است چنین سلطنت را سلطنت اسلامی گفتہ نشود کسی پرسید اگر در وقت مشورہ اختلاف آراء موجود شود در این حصہ حکم چہ است؟ آیا اختلاف نمودن از نظریہ سلطان مذموم نیست؟ فرمود اختلافیکہ بر حکمت مصلحت تدبیر و خیرخواہی میباشد مذموم نیست.

اما یک حدی دارد یعنی این اختلاف در آن صورت جائز است کہ در درجہ مشورہ قرار داشتہ شدہ باشد اما بعد از نفاذ خلاف یا اختلاف نمودن مذموم است بعد از نفاذ اطاعت بر آنان واجب است الافاضات الیومیۃ ص ۱۱۱، ۱۱۲ ج ۳ ملفوظ ۲۵۲)

پس در حقیقت توضیح آیات قرار ذیل است کہ خداوند تعالی میفرماید :

﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾

ترجمہ: با آنان مشورہ کن و وقتیکہ عزم نمودی پس توکل کن بر خدا تعالی.

(۳) مقام و حدود شرعی جدوجہد سیاسی برای اقامت دین

موضوع سوم این است کہ آیا بر مسلمانان ضروری است کہ جہت حکومت درست اسلامی قیام نموده و برای دفاع از شر طاقتهای غیر اسلامی جدوجہد کنند و اگر ضروری است تا کد ام حد بر این موضوع حضرت والا رحمۃ اللہ علیہ یک رسالہ و مستقل بنام (الرضہ الناضرہ فی المسائل الحاضرہ) تحریر نموده کہ حیثیت شرعی جدوجہد سیاسی را اصولاً شرح نموده و از زمانہ خویش در حصہ حالات سیاسی ابراز نظر نموده این رسالہ مختصر اما جامع است اما جہتیکہ برای اہل علم تحریر شدہ از اسلوب و اصطلاحات علمی در آن کار گرفتہ شدہ حضرت والا رحمۃ اللہ علیہ فرمود در مدافعت کفار مطلقاً با اہل اسلام باخصوص سلطنت اسلامیہ خلافت و غیر خلافت و آنکہ سلطنت اسلامیہ واقعیہ و سلطنت اسلامیہ و سلطنت مزعومہ کفار ہمہ در آن داخل است پس از خصوص شعائر اسلام کہ در آن مقامات مقدسہ بالخصوص حرمین شریفین ہم داخل است بر ہمہ مسلمانان فرض است احياناً فرض عین و احياناً فرض کفایہ اما این فرضیت شرايطی دارد کہ در کتب فقہ مذکور است من جملہ یک شرط استطاعت ہم است یعنی استطاعت شرعیہ کہ در این حدیث بیان شدہ است .

عن ابی سعید الخدری رضی اللہ تعالیٰ عنہ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال: «من رای منكراً معکراً ولم یجہد بکفہ لم یستطع فیلسانہ الحدیث و رواہ مسلم (مشکوۃ) باب (الامر بالمعروف)

ظاہر است کہ استطاعت باللسان در ہر لحظہ حاصل است پس تقدیر انتفاء او چہ وقت متحقق میشود؟ از اینجا ثابت شد کہ مراد از استطاعت این است کہ چنین خطر نباشد کہ در آن مقاومت بظن غالب عادۃً ناممکن باشد این چنین یک شرط این است کہ بعد از این دفاع در شر زیاد از آن مبتلا نگردد مثلاً عوض این کفار گروہ دیگر کفار مسلط شود یا مرکب کافر و مسلم کہ مجموعہ تابع احسن باشند کہ در این صورت غایت مفقود است کہ اخلاء الارض من الفساد است و قانون است. (الغنی الخا لعا عن الغابۃ النظمی)

اگر چنین خطر باشد وجوب ساقط است و در جواب تفصیل است کہ در بعض صورتہا جواز نباشد و در بعضی جواز بلکہ استجاب ہم باشد و مدار بناء جواز و عدم جواز و یا استحباب بر اجتہاد و رای است کہ در آن امکان دو اختلاف است اول علمی کہ بناء بر واقعات نزدیکی بناء عدم جواز متحقق باشد و نزد دوم جواز و یا استحباب . دوم عمل کہ

باوجود بناء جواز واستحباب کسی بنا بر عدم وجوب بر رخصت عمل کند دوہم بناء بر استحباب بر عزیمت عمل کند و یکی حق ملامتی را بر دوہم ندارد و اگر در کدام مقام تسلط مسلمانان باشد اما آنان با کفار مسالمت کنند پس آنرا تسلط کافر گفتن محل تأمل است. (افادات انریدودر مسائل سیاسہ ص ۱۰).

خلاصہ

اگر استطاعت موجود باشد و اندیشہ مفسد بزرگ نباشد پس این جدوجہد واجب است احياناً علی العین و احياناً علی الکفایہ اما اگر اندیشہ مفسد بزرگ باشد یا استطاعت نباشد پس واجب نیست اما در حالات مختلف جائز یا مستحب است و در تعین آن آرائی اہل علم ہم مختلف است اگر این اختلاف بناء بر اخلاص باشد نہ مذموم است ونہ یکی حق ملامتی را بر دیگر دارد اما چونکہ مقصود اصلی دین سیاست نیست بلکہ دیانات و توسط آن حصول رضای حق است از اینجا ہر نوع جدوجہد سیاسی در دائرہ احکام شرع ہودہ باشد و جهت حصول مقاصد سیاسی حکم اندک دین را ہم فدا کردن جواز ندارد و این در آن صورت ممکن است و تئیکہ جدوجہد کنندگان با اخلاص و للإہیت برای سربلندی دین و حصول رضائی الہی جدوجہد کنند و حصول جاہ و جلال مطمح نظر آنها است باوجود تقاضاہای شدید نفسانی بر تابع داشتن نفس خویش بر رائی شریعت قادر باشد۔ در غیر آن چنین سیاست خار زار است آنکہ در آن قدم بہ قدم فتنہ نام و نمو و رجاء و مال پیدا میشود تا ویلات نفس و شیطان بر انسان تسلط میکند بسا اوقات از این تحرکات مغلوب شدہ بر راہی برود کہ ہمہ مردم میروند کہ رفتہ رفتہ عوض سیاست اسلامی سیاست لا دینی موجود گردد.

جدوجہد سیاسی و تزکیہ اخلاق

لذا شرط اول این جدوجہد این است کہ اعمال و اخلاق انسان تزکیہ شود و جذبات او در حد اعتدال قرار داشتہ باشد از این جهت آنحضرت علیہ السلام در ۲۳ سالہ عہد نبوت ۱۲ سال ابتدائی را چنین بہ سر برد کہ در آن نہ جہاد بود ونہ حکومت ونہ جدوجہد سیاسی در مقابل لت و کوب کہ در جواز حق مقابلہ رانداشتند بلکہ عوض آن مسلسل تلقین و تعلیم میشدند بر صبر کہ این ۱۲ سال سالہائی تعلیم تربیت و تزکیہ اخلاق بود کہ بعد از آن

اخلاق و اعمال صحابہ کرام صیقل گردید کہ بعد از آن زندگی مدنی آغاز شد کہ در آن سلسلہ حکومت سیاست جہاد و قتال آغاز شد حکیم الامت فرمود در تائید آن یک نقطہ باریک را عرض کنم مسلمانان در مکہ مکرمہ حق قتال را نداشتند و در مدینہ جواز دادہ شدند برای قتال این چرا؟ ظاہراً بہ نظر میرسد کہ آن سبب قلت جماعت و قلت اسباب بود اما این خلاف تحقیق است زیرا در مدینہ ہم با رسیدن مسلمانان نسبت بہ آنان کفار در اغلیت بودند زیرا ہمہ کفار تمام اکناف عالم دست را با ہم یکی کردند برای ازبین بردن مسلمانان کہ در آن صورت ہمہ عربہائی مدینہ در قلت بودند و بارسیدن بہ مدینہ اسباب و مهمات ہم مجهز نبود۔

از نصوص معلوم میشود کہ در اکثر مواقع در مقابل کفار تعداد مسلمانان آنقدر کم بود کہ ملانک با آنان ضم گردیدند و این صورت ضم نمودن ، ملانکہ در مکہ مکرمہ ہم ممکن بود پس چرا در آنجا اجازہ جہاد دادہ نشدہ بود اہل ظاہر بہ این سوال جواب ندارند۔ محققین میفرمایند کہ اصل سخن این است کہ هنوز در مکہ مکرمہ در مسلمانان اخلاق حمیدہ اخلاص و صبر و تقوی کاملاً راسخ نشدہ بود پس اگر جواز بہ قتال دادہ میشد ہمہ مقابلہ باجوش غضب و انتقام نفس صورت میگرفت نہ برای اخلاص محض و اعلائی کلمۃ اللہ پس قابل این نمیگردید کہ جماعات ملانکہ بہ یاری آنان بیایند و خداوند تعالی آنها را حمایت کند مانندیکہ در آیات مذکور است۔ (ہَلْ اِنْ نَضْرِبُوْا وَتَقْتُلُوْا) بلی حمایت الہی در آن صورت متوجہ میشود و قتیکہ در مسلمان صبر و تقوی راسخ باشد و بر احتراز عمانہی اللہ عنہ و امتثال ما امر بہ قایم باشند کہ در آن اخلاص و احتراز شانہ نفس داخل است کہ مجرد بارسیدن بہ مدینہ این اخلاق در آنان راسخ گردید در صورت سکونت در مکہ مقاومت صبر در مقابل ایدای کفار سهل بود و قوت غضب نفسانی ضعیف بلکہ زائل بود پس و قتیکہ در صورت ہجرت آنان وطن اہل و عیال خود را بر خاک زدند در آنان محبت الہی کامل شد و محبت دنیا از قلوب آنان برآمد انصار مدینہ کہ قلبہائی آنها با محبت الہی لبریز و از محبت دنیا پاک بود باطیب خاطر مهاجرین را در اموال و مکانات خویش شریک نمودہ بودند خلاصہ اینکہ از واقعہ ہجرت امتحان مهاجرین و انصار آغاز شدہ بود کہ در آن امتحان کامل و کامران برآمدند بعد از آن مجاز دادہ شدند بہ قتال کہ بعد از این ہمہ کار غرض

ہانی آنان برای رضائی خداوند تعالی بود کہ بناء بر فور غضب و خواہش انتقام و شفای نفس چیزی نکنند پس قابل آن گردیدند کہ حمایت الہی با آنان و ملانکہ رحمت با آنها یاری میکردند مانندیکہ یک مرتبہ حضرت علیؓ با یک یہودی در معرکہ قتال مقابل بود کہ آنرا سرنگون نمودہ و ارادہ ذبح آنرا نمود آن کم بخت در این حالت بر چہرہ مبارک حضرت علیؓ بزاق انداخت مقصدش این بود کہ حضرت علیؓ او را فوراً ذبح کند اما بعد از انداختن بزاق حضرت علیؓ از سینہ او بر خست و او را گذاشت یہودی باحیرت علت این را پرسید و گفت من کافر بودم و ارادہ قتل من راہم نمودہ بودی پس بعد از بزاقم چرا من را رہا کردی حضرت علیؓ فرمود کہ در قدم اول بہ جزء رضای خداوند تعالی مطلبی نداشتم کہ بعد از بزاق انداختن تو در قلبم جذبہ انتقام گیری شخصی نفسم پیدا شد. دانستم کہ در این صورت آمیزش نفس من ہم شامل شد پس نخواستہم کہ برای انتقام نفسم عمل خویش را ضایع کنم لذا ترا رہا نمودم باشنیدن این جملہ یہودی علی الفور مسلمان شد و دانست کہ واقعاً این یک مذهب حق است کہ در آن یک عمل ہم برای نفس نیست بلکہ ہر عمل برای رضای خداوند تعالی است کہ در آن آمیزش نفس داخل نیست.

پس بنگریم مایان کہ داد از اسلام میزنیم کہ جزوی ترین و اندک عمل نیک خویش را در اخبارات شایع میکنیم و احکام الہی را مدنظر نمیگیریم میگوئیم کہ کار انجامیدہ شود باکی ندارد اگر موافق شریعت باشد و یا مخالف شرع در چاندہ جائز و ناجائز را مدنظر نمیگیریم در مورد مال حلال و حرام را مدنظر نمیگیریم پس با چنین انسان حمایت الہی از کجا باشد ؟

بعض ہا میگیرند کہ مسئلہ و مسائل را بگذارید کار کنید بعد از آن مسئلہ و مسائل را مطالعہ کنید (اناللہ وانا الیہ راجعون) و اینہا نمیدانند کہ بدون مسئلہ و مسائل فلاح دارین ناممکن است اضافہ ترازہمہ بہ اخلاص ضرورت داریم کہ در اینجا بہ درجہ صفر قرار دارد. (وعظ محاسن اسلام در مجموعہ مواعظات محاسن اسلام مطبوعہ ملتان ص ۲۸۰)

گفتہ شدہ کہ حکیم الامت از تحریکات سیاسی ہندوستان در کنار و گوشہ بود کسی استدعا نمود کہ شما را امیرالمؤمنین تعین مینمائیم قیادت ما را بدوش بگیرید.

بعد از جواب مناسب این استدعا فرمود کہ بعد از آن کہ امیرالمؤمنین تعین شوم حکم

نامیم کہ تاہم وہ سال ہر سال تحریکات شور و غلغلہ خاموش شود در دوران این دہ سال در کوشش اصلاح مسلمانان شویید کہ بعد از آن حکم مناسب ارایہ نمائیم۔ (الافاضات الیومیہ ص ۷۶ ج ۳ ملفوظ ۸۹ ملقب بہ تدبیر الفلاح)

اگر بیانات حکیم الامت را بہ نظر عمیق مطالعہ کنیم میدانیم کہ باید رنگ زندگی ۱۳ سالہ زندگی مکی را حاصل کنیم ما از روز اول زندگی مدنی را آغاز میکنیم بدون آمادگی اخلاقی و روحانی عالمبردار اصلاح قوم میشویم و هنوز نمی دانیم کہ بیرغ چگونه گرفته میشود و نمیدانیم کہ طریقہ سربلندی آن چیست و در این حصہ هیچ تربیتی نداریم اقوام دیگر را در حصول مقاصد خویش عالمبرداران میگیریم پس از آنان تقلید میکنیم از اینجا است کہ جدوجہد سیاسی مستعار اقوام دیگر است کہ بدون لباس شرعی در غلط فہمی ہا مبتلانی۔
و میگوئیم و قتیکہ بہ این طریق سیاست لادینی کامیاب شدیم پس سیاست اسلامی ہم بہ منزل کامرانی برسد در حالیکہ قیاس نمودن سیاست اسلامی بر سیاست لادینی قیاس نمودن درخت خرما است بر چاہ عمیق

تدابیر سیاسی

حکیم الامت در تصانیف و مواعظہ ملفوظات خویش ارایہ نمودہ کہ در سیاست اسلامی تنها موافقت شریعت و مقصد نیک کافی نیست بلکہ باید طریقہ کار و تدبیر آن ہم طبق شریعت باشد۔

پس اگر کسی احکام شریعت را گذاشتہ و با مخالفت از آن حکومت اسلامی را بر پا کند چنین اشخاص فکرہای دارند کہ نتیجہ آن علاوہ محرومی چیزی دیگر نیست واگر حکومتی را ہم بر پا نمایند حکومت اسلامی نہ بلکہ فریب حکومت اسلامی است مانندیکہ حکیم الامت فرمود کہ در اسلام سیاست و حکومت بذات خود مقصود نیست بلکہ در اصل اتباع شریعت و در نتیجہ آن حصول رضای حق مقصود است لذا این طرز فکری در دائرہ اسلام داخل نیست کہ گفتہ شود کہ باید در تشکیل حکومت اسلامی در دوران جدوجہد بعض احکامات اسلام نظر انداز شود و جہت حصول مقصد اعلیٰ فدکاری دادہ شود با احکام جزوی شرعی باید عوض آن مسلمانان در دائرہ احکام شرعی جدوجہد نمایند و از جزوی ترین مخالفت شرع خود درای کنند راز کامرانی مسلمان در اتباع شریعت است کہ وعدہ

نصرت الہی بر آن داده شده است اگر فرضاً جهت اتباع حکم شریعت ظاہراً باز ہم کامیابی حاصل نشود مسلمان اضافہ از آن مکلف نیست ونہ ضمان ناکامی بر او عائد شود ونہ در آخرت مآخوذ میباشد بلکہ نزد خداوند تعالی مآجور است کہ مقصد اصلی زندگی خویش را بدست آورده لذا در دوران جدوجہد سیاسی در حصہ ہر اقدام باید مطمئن باشید.

کہ آیا این عمل از نقطہ نظر شریعت جوازدارد و یا خیر؟ و تنها این کافی نیست کہ بگوئید سیاست موجودہ رواج عام است یا مؤثر ترین تحریکات است و یا این سیاست در عصر حاضر ضروری است پس اگر بناء بر اصول شرع ناجائز است و یا بر مفاسد شرعی مشتمل است اگر علمبردار سیاست موجودہ آنرا چقدر ضروری میپندارد باز ہم اختیار ندارد زیرا کہ عوض سیاست اطاعت شریعت مقصود است کہ مثالهای زیادی از سلف در اینجا داریم کہ آنحضرت علیہ السلام و یا اصحاب پاکبازان او علیہ السلام تدبیر مؤثر ترین را از این جهت ترک نموده بودند کہ خلاف شریعت بود در غزوہ بدر کہ معرکہ اول حق و باطل بود و سہ صد سیزده تن صحابہ کرام بی سرو سامان در مقابل یک طاقت بزرگ قیام نمودند کہ در این دوران ہر فرد قیمت بزرگی داشت و جزوی ترین اضافہ در لشکر کامیابی مؤثر دانستہ میشد . در این دوران حضرت حذیفہ بن یمان رضی اللہ عنہ کہ یک صحابی جان نثار بود و پدر آن ارادہ شمولیت را در لشکر داشت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اورا بناء بر این علت در لشکر شامل نکرد کہ او را کفار اسیر نموده بودند و بناء بر این وعدہ او را رہا نموده بودند کہ با آنحضرت علیہ السلام مدد نکنند پس رسول اللہ فرمود نفی لهم بعد و نستعين الله تعالى عليهم .

ما عهد و وعدہ ہا را با آنان تکمیل میکنیم و خلاف آنان از خداوند یاری میخواہیم (صحیح مسلم ج ۲ ص ۱۶۰ سیر اعلام النبلاء ص ۳۶۳، ۳۶۴ والاصابر ص ۲۲۳ ج ۲) .

در این غزوہ یک مشرک تجربہ کار و جنگ جوی خواست تا با رسول اللہ در لشکر شامل شود چونکہ این معرکہ اول حق و باطل بود پس در این معرکہ امداد خواستن از کفار را اسلام جواز نمیداد لذا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم از شمولیت آن در اسلام إباء ورزیدہ و فرمود : (ارجع فلن استعين بمشرك) مایان ہرگز از مشرک مدد نمیجویم . (جامع الترمذی کتاب السیر باب فی اهل الذمہ یغزون مع المسلمین)

خلفای راشدین مقام عالی دارند کہ بعد از آنان مقام صحابہ دیگر است مایان دالم بر همین عقیدہ ایم حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ بارومی ہا معاہدہ جنگ بندی نمودہ بود قبل از تکمیل مدت حضرت معاویہ لشکریانش را بہ سرحد سوق داد و بعد از انتہائی مدت جنگ بندی حملہ نمود کہ رومیہا بی خبر بودند پس عقب نشینی شروع شد و حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ فاتحانہ پیش قدمی نمود در این دوران حضرت عمرو بن عبسہ از رومی حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ گذشت و حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ را توقیف نمود و بہ سمع او یک حدیث را رساند کہ بناء بر آن این حملہ شرعاً جواز نداشت حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ فکر میکرد چونکہ حملہ بعد از جنگ بندی صورت گرفتہ و در عہد شکنی داخل نیست اما بعد از شنیدن حدیث بدون کدام تاویل ہمہ لشکر را بہ عقب نشینی حکم نمود (ترمذی ابواب السیر باب ماجاء فی الغدر) دران صورت کہ لشکر در حالت کامیابی و فتح قرار داشتند عقب نشینی لشکر کار مشکل بود در صورتیکہ علاقہ مفتوحہ را پس از دست دہند و بگذارند اما چونکہ مقصد سیاست و حکومت نہ بلکہ اطاعت شریعت بود لذا بادانستن ناجائز بودن تدبیر از ہمہ تدبیر دست بردارشدند.

لذا در سیاست اسلامی شرعاً جائز بودن تدابیر جدوجہد ضروری کہ در عصر حاضر مردم این نقطہ را نظر انداز نمودہ اند و در آنها تدابیر علم برداران سیاست لادینی ترویج یافتہ جائز و ناجائز آنرا مدنظر نگرفتہ اند حکیم الامت حضرت مولانا اشرف علی تھانوی قدس سرہ بر طریقہ ہای مروجہ جدوجہد سیاسی از نقطہ نظر شرعی بحث فرمود و حکم شرعی آنرا واضح نمودہ اند.

حکم شرعی اعتصاب و تظاهرات

در حصہ پذیرفتن مطالبات در مقابل حکومت مردم دست بہ تظاهرات زنند اگر سخن ہمین قدر باشد مردم خیلی بہ خوشی احتجاجا کار خویش را بند نمایند اما در صورت نبودن دیگر مفاہد این قدر تظاهرات را حضرت رحمہ اللہ تدبیر مباح گفتہ حضرت می افزاید تظاهرات یا اعتصاب از نان شرعا از افراد جہاد نیست در دلائل ملاحظہ فرمائید بلکہ تدابیر مستقل مقاومت نیست کہ فی نفسہ مباح است. (الروضۃ الناصرہ افادات اشرفیہ در مسائل سیاسیہ ص ۱۰).

تظاهرات عصر جدید ہمہ اجباری است ہذا افراد از خوف اذیت مالی و جسمانی کہ در

صورت عدم شمولیت در تظاهرات به آنان داده شود در تظاهرات شرکت نمایند در این تظاهرات شاه راه ها مسدود کاروبار ها کاملاً معطل مشکل داران و مریضان مواجه به تکلیف میشوند مریضان حالت کوماه مواجه با هلاکت میشوند بسار هگذاران قربانی این تظاهرات میگردند با شمول خسارات بزرگ مالی و جانی از قبیل میده شدن شیشه های موتر وغیره افراد دیگر مسکینان وادار به فاقه کشی میشوند بدون وجود اشیاء فوق الذکر تظاهرات حالی هیچگاه کامیاب نمیشود لذا چنین تظاهرات شرعاً حرام و واجب التکرار است ؟

لذا حکیم الامت این تظاهرات را شرعاً ناجائز قرار داده تحریک تظاهرات خلافت بنام (ترک الموالات) که در آن فیصله شده بود باید مصنوعات برطانیه در بازار خریداری نشود افراد رضا کار را مقرر نموده بودند تا تاجران را از خریداری چنین اموال رو گردان کنند در صورت انکار آنان را نقصان دهند هماناکه بسا افراد که همین بود ذریعه معاش آنان مواجه با فاقه کشی شدند حکیم الامت حیثیت شرعی این اعتصاب را بیان نموده فرمود چنین تظاهرات مشتمل است بر جرم های متعدد اول مجبور نمودن بر ترک فعل مباح که معامله بعضی تجار در خرید و فروخت با اهل حرب نیز جواز دارد چه جای خرید و فروخت با اهل معاهده .

دوهم : بعد از اتمام بیع جبر بر اقاله گناه است چرا بدون قانون خیار در مسترد نمودن بیعه ودر اقاله مانند بیع تراضی شرط است .

سوم : قبول نکنندگان را ایذا رسانیدن ظلم است .

چهارم : رسانیدن تکلیف به اهل و عیال کسی نیز ظلم است .

پنجم : اگر آنرا واجب شرعی بنامند پس تحریف باشد در دین..... بعد از آن حضرت تظاهرات را شرح نمود .

در این هم مانند ماده سوم ظلم جبر موجود است که در صورت عدم شرکت مردم مکلف گردانیده میشوند بر غرامت مالی وایذا رسانی و مکلف شوند بر مقاطعات که این همه خلاف حریت است پس چگونه اینان خود را آزاد میپندارند و دیگران را از آزادی محروم می سازند . (معاملۃ المسلمین، الادات اهرقیه، ص ۲۸، ۲۹)

نیز حکیم الامت در رساله (تلیین العرائک) در حصه تظاهرات طلاب و تظاهرات عوام اضافه نموده که این تظاهرات همه خلاف شرع است . (امداد الفتاوی ص ۲۰۱ ج ۶)

اعتصاب از نان

در حصه اعتصاب جوعی (اعتصاب از نان) از حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ پرسیده شد اگر کدام اسیر در محبس اعتصاب جوعی کند که بالاخره بمیرد و مردم او را توصیف میکنند حکم او در شرع چیست؟ فرمود این مرادف خود کشی یک فعل ممنوع و حرام است.

قال لہ تعالیٰ: (وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ)

وفی الہدایۃ کتاب الاکراہ : فیائم کہالی حالت البیضۃ ولی العناہۃ : فامتنعاع عن تناول کما متناعہ من تناول الطعام الحلال حتی تلف نفسه او عضوه لکن ائما الخ

ازین آیات کریمہ معلوم شد کہ در حالت اضطرار جهت نجات نفس توسط گوشت حرام ہم تغذیہ فرض است کہ در صورت ترک آن مردن وفوت شدن معصیت پنداشته میشود چہ جائیکہ رزق حلال موجود باشد واز آن اعتصاب کند تا ممدوح گردد این عقیدہ کفریہ است کہ مذموم شرع را ممدوح میپندارد. (افادات اشرفیہ در مسائل سیاسیہ ص ۲۸، ۲۹ شماره نمبر ۶) در یک موعظہ فرمود : این اعتصاب جوعی مرادف خود کشی است اگر این شخص در این حالت بمیرد موت او حرام است (الافاضات البومیہ ص ۳۳ ج ۳ ملفوظ شماره ۱۴)

ذرائع مروج پبلستی «دروغگوئی»

این عمل انقدر شدت یافته کہ غریبی ہا مقولہ گفتہ اند آنقدر باشدت دروغ بگوئید کہ مردم آنرا راست بپندارند. کہ در عصر حاضر تمام افکارات سیاسی غیر اسلامی حتی دعویہ داران افکار سیاسی نیز بر آن عمل میکنند کہ در این راہ فداکاری ہا میدہند با اشیاء کوچک و بعضی فروعات غلط بیانی حرام است غیبت دیگران حرام است اما مایان در بیانات سیاسی عیب بی تحقیق گروہ دوم بر آنان افتراء بدگوئی راہہ نشر می رسانیم و آنرا درجہ یقین میدہیم ازینجا افتراق. پارتی بازی انتشار وفتنہ وفساد را اضافہ ترمیکنیم. حضرت حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ فرمود چنین پالیسی ہا از نقطہ نظر اسلام واجب التکر است کہ مشتمل است بر مفاصد فوق الذکر این چنین جلسات سیاسی وجلس ہا ہم کہ توسط آن نقطہ نظر خویش راہہ سمع عوام می رسانند کہ دروغ گوئی (پبلستی) داخل است. حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ فرمود ہر تدبیری کہ خلاف تدبیر اسلام است واجب التکر باشد بالخصوص وقتیکہ عبث وضرر نیز باشد کہ در آنجا شبہ الضروریات تبیح المحذورات نیز درست نیست.

مثلاً در جلوس صرف وقت و پول میباشد تکلیف و ایذا به مردم ضیاع وقت نماز و دیگر مفاسد در آن می آید.

کسی پرسید اگر قصد او امداد حق باشد ؟ فرمود بانیّت فعل نا مشروع مشروع نمیکرد پس در این امداد حق نمیباشد (الافاضات البومیة ص ۱۳۶، ج ۵ ملفوظ شماره نمبر ۱۵۲) پرسیده شد اگر خاموش مقابله کند و در مقابل تشدد حکومت نیز خاموش باشند آیا این تحریک جواز دارد ؟ فرمود دو احتمال عقلی است. (۱) قوت مقابله (۲) عدم قوت مقابله اگر اول باشد گرفتار شدن بی معنی باشد و وقتی که مقابله نمی کند این صورت عدم قوت است که در این صورت خود را مواجه با ضرب و حبس شرعاً جواز ندارد بلکه باید در این صورت از صبر کار گرفته شود پس اگر قوت داشته باشند مقابله کرده شود در غیر آن از صبر کار گرفته شود صورت سوم بنظر نمی رسد.

حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ اضافه نمود در عصر حاضر مسلمانان قائد نیک و صالح ندارند، نه قوت قوی دارند اگر حاکم درست و قوت قوی داشته باشند پس فداکاری و شهادت هم بجا باشد اما وقتی که مانند اسلاف در صورت قوت مقابله و در صورت ضعف از صبر کار گرفته شود نتایج نیک داشته باشد در غیر آن موت بی فائده باشد و اگر خلاف مقررات اسلام کامیابی وقتی حاصل شود نیز ناکامی و شرمندگی است کامرانی اصلی مسلمان اینست اگر که برده و غلام باشد و قتی که خداوند از او راضی باشد و اگر حاکم باشد درخشم خدا پس بین حکومت او و حکومت فرعون فرقی نباشد پس دایم در فکر رضا مندی خداوند باشید تعلق باهمی پیدا کنید بانیاز مندان تعاون کنید تابع احکام اسلام باشید اتباع این بتان چند یوم میباشد پس زوال یابد از خداوند تعالی بخواهید و سوال کنید بنگرید که چه میشود (الافاضات البومیة ص ۱۶۸، ۱۶۹ ج ۵ ملفوظ شماره ۱۹۰)

طرز العمل با حکومت

اسلام پافشاری نموده که در تمام حالات مطیع احکام شرع باشید اگر حاکم وقت خلاف اسلام حکم صادر کند پس اتباع او واجب نیست بلکه تا زمانیکه اکراه شرعی موجود نشود عمل بر احکام ضروری است اگر در این راه چقدر تکالیف است باید از صبر کار گرفته

شود اگر حاکم خلاف شرع باشد حتی المقدور باز داشتن او از منکر لازمی است اگر ضرورت باشد برایش حق را اظهار کند طبقه آمده که آنرا در حدیث افضل الجہاد گفته شده اما این همه اعمال برای رضای الہی باشد نہ بخاطر نشان دادن شجاعت و مردی خویش اماحالاً حالات دیگر گون گردیده رفیقان حزب اقتدار یا طرفداران حکومت را تعریف و بر مظالم او چشم پوشی و اغماض نموده بدیہا آنان رانیک گفته تاویل میکند و تحریفات ناجائز و حرام را آغاز میکنند . و حزب اختلاف عیب های حکومت را پیدانموده بر توصیف آن اغماض نموده بسا اوقات عوض نصرت حق حکومت را بدنام ساخته برای خویش راه اقتدار را ہموار میکنند عوام ہم در عیب و بدگونی حاکمان آنقدر منہمک میشوند کہ در جلسات افراد حزب اقتدار راسگ و خوگ گفته نام گرفته نعرہ بازی کنند در مجالس عیوب حاکمان را شروع میکنند و بگویند غیبت کردن شاه جرم نیست حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ افزود حجاج بن یوسف یک شاه ظالم بود در یک مجلس کدام سالک کسی از او غیبت کرد سالک فرمود باوجودیکہ حجاج ظالم و فاسق است اما خداوند با حجاج دشمنی ندارد طبقہ خداوند انتقام مظلومان را از حجاج میگیرد این چنین از ظلم کننده بر حجاج نیز انتقام گیرد . (مجالس حکیم الامت ص ۹۲ ملفوظات رمضان ۱۳۴۸ء)

حکیم الامت در یک وعظ فرمود بدون ضرورت علی الاعلان اہانت حکام عمل پسندیدہ و درست نیست و فرمود در توهین سلاطین اسلام ضرر و نقصان است و قتیکہ ہیبت جمهور و بزرگان از مردم دور شود فتنہ ہا زیاد شود لذا دایم احترام سلاطین در کارست . (نفاس عیسی ص ۳۷۵ ج ۱ باب ۴)

در حقیقت حکیم الامت شرح حدیث مروی رسول اللہ علیہ السلام را بروایت عیاض بن غنم رضی اللہ تعالی عنہ شرح نمود کہ میفرماید :

من اراد ان یصح للذی سلطان بامر فلا یبدلہ علانیۃ . و لکن لیأخذ بیدہ فیخلوا بہ فان قبل مدہ فلذلک والاکان قد اذی الذی علیہ .

کسیکہ سلطان را نصیحت میکند علی الاعلان نصیحت نکند دست او را بگیرد در

خلوت ببرد اگر حاکم سخن او را پذیرفت خوب است در غیر آن این شخص فریضه خویش را اداء نموده است. (مجمع الزوائد ص: ۲۲۹ ج ۵ بحواله مسند احمد و رجاله ثقات)

حکیم الامت رحمه الله تعالى در یک وعظ دهم فرمود بعضی ها از مصائب به ستوه آمده حاکم را بد میگویند این علامت بی صبری است که تدبیر پسندیده نیست در حدیث منع آن آمده می فرماید: **(لَا تَسْتَهْوَ الْمُلُوكَ)**

دشنام مزینید پادشاهان را زیرا قلوب آنان در اختیار من است از من اطاعت کنید قلب آنان را بر شما حلیم سازم. (وعظ الصبر ص ۳۶ ماخوذ از صلاح المسلمین ص ۵۲۲)

اشاره حکم الامت به حدیثی است که از چندین یاران مبارکان با چندین الفاظ روایت شده از حضرت عائشه رضی الله تعالى عنها روایت آمده:

(اَلتَّشْغُلُوْا قُلُوْبَكُمْ بِسَبِّ الْمُلُوكِ وَلَكِنْ تَقَرَّبُوا اِلَى اللَّهِ تَعَالَى بِالدَّعَاءِ لَهُمْ يَخْطَفُ اللَّهُ قُلُوْبَهُمْ عَلَيْكُمْ)

قلوب خویش را در بد گوئی با شاهان مشغول مسازید در حق آنان دعا کنید قرب الهی را بدست آرید خداوند قلوب آنان را بسوی شما مائل سازد. (کنز العمال ۲/۶۰۶ حدیث نمبر ۹ بخاری و از حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه با الفاظ ذیل منقول است:

اِنَّ لِلَّهِ يَقُولُ: اِنَّ لَكُمْ اِلَٰهًا اِلَّا اَنَا. مَا لَكَ الْمَلِكُ وَمَلِكُ الْمُلُوكِ قُلُوْبُ الْمُلُوكِ بِيَدِي. وَاِنَّ الْعِبَادَ اِذَا اطَاعُوْا حَوْلَتْ قُلُوْبُ مَلِكِهِمْ عَلَيْهِمْ بِالرَّافَةِ وَالرَّحْمَةِ. وَاِنَّ الْعِبَادَ اِذَا عَصَوْا حَوْلَتْ قُلُوْبُهُمْ عَلَيْهِمْ بِالْكَسْطِ وَالنَّقِمَةِ. لَسَامُوهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ فَلَا تَشْغُلُوْا اَنْفُسَكُمْ بِالدَّعَاءِ عَلَى الْمُلُوكِ وَلَكِنْ اشْغُلُوْا اَنْفُسَكُمْ بِالذِّكْرِ وَالتَّوَضُّعِ اَلْكَفَرُ مَلُوكُهُمْ

خداوند میفرماید من الله هستم جز من معبودی نیست من مالک الملک هستم و پادشاه پادشاهان قلوب پادشاهان در دست من است و قتیکه بنده از من اطاعت کنند قلوب پادشاهان ایشانرا بسوی او متوجه کنم با رحمت و رافت و قتیکه از من عصیان کنند قلوب شاهان را باغیظ و خشم متوجه آنان سازم که به آنان اذیت های بدی رسانند لذا در بد دعا پادشاهان مشغول مباشید بلکه خویش را در ذکر دعاء و تضرع مصروف سازید در معامله پادشاهان با شما یاری کنم. (مجمع الزوائد ج ۵ ص ۲۴۹ طبرانی و فیہ ابراهیم بن راشد متروک)

و از حضرت ابوامامہ رضی اللہ عنہ الفاظ ذیل مروی است : (لا تسبوا الاممہ و ادعوا للہم بالصلاح فان صلاحہم لکن صلاح) .

انہ (سربراہان حکومت) را بد مگوئید بلکه در حق ایشان دعای نیک کنید در نیکی آنان اصلاح شماست (السراج المنیر للفریزی ص ۴۱۱ ج ۴ وقال اسناد حسن) پس عوض بدگوئی و غیبت در دعای یک پادشاهان مصروف باشید زیرا علاوه جرم غیبت گناه دوم اینست کہ با بدگوئی شاه ہیبت آنان از قلوب مردم بر آید در حالی کہ فی الجملہ ہیبت شاه برای تضمین امنیت خیلی ها ضروری است کہ در انصورت مجرمان جرئت مندانه اقدام کنند بر جرمهای زیاد و امنیت ملک کاملاً درہم برہم شود اگر خلاف حکومت بغاوت نیز جائز شود باید طبق احکام شرعی بغاوت نموده شود در اندہ ان شاء اللہ تعالی بہ آن اشارہ شود .

چارہ کار و اقدامات خلاف قوانین غیر شرعی حکومت

در اینجا یک سوال مطرح میشود و قتیکہ تظاهرات اعتصابات جلسات و جلوس خلاف حکومت جواز ندارد پس آیا در صورتیکہ حکومت خلاف شرع اقدام مینماید در قبال آن چه باید کرد ؟ آیا گذاشته شوند کہ بر مردم ظلم کنند ذرائع ابلاغ و مکاتب را طبق خواست های غیر اسلامی خویش استعمال کنند در حالی کہ بر حکومت های جدید تجربہ شدہ تاکہ بہ واسطہ احتجاج و تظاهرات مجبور کردہ نشوند خواست های رعیت را نمی پذیرند در جواب این سوال حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ میفرماید حکومت های غربی در اذہان مسلمانان ذہن نشین نموده اند کہ علاج اصلاح حکومت اعتصاب، تظاهرات، جلسات و جلوس ہاست در حالی کہ اسلام قانون کامل دارد در صورت عدم اصلاح حکومت قبل از آنکہ خلاف آن خروج (بغاوت مسلح) اعلان شود در قدم اول باید نصیحت شود اگر با وعظ و نصیحت اصلاح نشدند علاوہ از آن یک نوع احتجاج مسلمانان چنین است کہ حکومت را از پای بیندازد کہ آن عبارت است از جملہ : (لا طاعۃ لہلوق فی معصیۃ الخالق) .

توجہ : در نافرمانی خالق اطاعت از مخلوق جواز ندارد

این طریقه از ارشادات آنحضرت علیه السلام به روایت حضرت معاذ بن جبل رضی الله تعالی ثابت است.

(علو العطاء مادام عطاء، فاذا صار رشوة على الدين فلا تأخذوه وتولستم بتاركه ممنعكم الفقر والحاجة إلا رحا الإسلام دائرة تدور مع الكتاب حيث دار، إلا أن الكتاب والسultan سيفترقان فلا تفرقا الكتاب إلا أنه سيكون عليكم امراء يظنون لأنفسهم ما لا يظنون لكم فإن عصيتوهم قتلوكم، وإن اطعتموهم اهلوكم، قالوا: يا رسول الله كيف نصنع؟ قال: كما صنع اصحاب عيسى بن مريم لفرأوا بهما شيوخا حملوا على الخشب موتا على طاعة لله مبرور من حيا على معصية لله)

معاش بگیرد تا که معاش باشد اما اگر دین فروشی و رشوت بود پس آنرا نگیرید و شما جهت خوف فقر و مسکینی آنرا نمی گذارید بدانید که با آن از حلقه اسلام می برآئید لذا با کتاب خداوند بروید جاییکه باشد آگاه باشید قرآن و اقتدا جدا جدا اند لذا قرآن را از دست ندهید آگاه باشید چنین حاکم بر شما مسلط شود که در حق خود چنین فیصله کند که آنچنان فیصله در حق شما نکند اگر از آنان مخالفت کنید شما راه قتل رسانند و اگر از آنان اطاعت کنید شما را گمراه سازند. صحابه کرام عرض نمودند یا رسول الله صلی الله علیه وسلم در چنین حالت چه باید کرد؟ فرمودند بکنید چیزی را که یاران حضرت عیسی علیه السلام نمود بودند که آنان را با اره دونیم کردند و بر دار بردند اگر در اطاعت خداوند تعالی موت بیاید افضل تر باشد از زندگانی عصبان. (مجمع الزوائد ص ۲۳۸ ج ۵، بحواله طبرانی).

(وقال الهیمی، یزید بن مرثد لم یسمع من معاذ والوضین بن عطاء وثقه ابن حبان وغیره و وضعه جماعة وبلیة رجاله ثقات)

در این حدیث نمائیده شد که اگر در کدام صورت حکام کاملاً خلاف اسلام کار کنند حتی از نص قطعی و منصوصی نیز مخالفت کنند پس بر مردم لازم است که عوض آن احکام اتباع حکم الهی را کنند عوض انفرادی در کار اجتماعی صلاحیت اعلی است که اگر عوام اتفاق کنند به خلاص به جذبات دینی دست حکام غیر اسلامی را میگیرم فرضاً اگر مسلمانان توافق کنند که از بانک ها سود نمی گیریم و بگویند وظیفه های بانک ها را ترک میکنیم و تجار توافق کنند که از کدام بانک سود نمی گیریم آیا بر ای یک روز هم نظام

سود باقی می ماند ؟ اگر قاضی مسلمان فیصله کند که یک دوسیه را هم خلاف احکام شرعی فیصله نکنم و وظیفه را ترک کند و کیلان نیز مقدمات غیر اسلامی را تقویت ندهند آیا قانون غیر اسلامی بر سر عوام مسلط میگردد اگر مسلمانان همه فیصله کنند که در یک وظیفه غیر اسلامی حکومت هم ماموریت نمی گیرند و از ماموریت مستعفی میشوند آیا اقدامات غیر اسلامی باقی میماند ؟ با چنین تجویز تمام نظام حکومت درست شود چرا در جدوجهد نفاذ قوانین اسلامی قلوب مسلمانان دارای خوف الهی خوف آخرت و اتباع شریعت باشد که از ابتدا بر نفس خویش اماده نفاذ نظام اسلامی باشند برعکس در نظام موجوده کسانی که از نظام اسلام کاملاً عاری اند آنان هم علم بر دار نظام اسلامی اند و در اظهار جذبات اسلام تظاهرات میکنند که قبل از آن در دکان و دفاتر بودند که در جدوجهد معاملات غیر اسلامی کاملاً می کوشیدند کسی که بر ذات خویش نظام اسلام را نافذ نکند پس چگونه توقع برده شود که جدوجهد او جهت نفاذ نظام اسلامی میباشد در اینجا اقلاً شرط است که باید چنین شخص لباس اسلام را کاملاً در تن داشته باشند در غیر آن این یک شورش بی جا است که عوض نتیجه مثبت نتیجه منفی بدهد.

خروج بر ضد حکومت

رسول الله علیه السلام قیام خلاف حکومت اسلامی را بغاوت و سزای آن را قتل قرار داده اند که فقهاء امت بر آن متفق اند فقهاء گفته اند در صورتیکه از حکومت اسلامی کفر بواح (کفر علنی) سرزند خلاف آن بغاوت جائز باشد اما اگر از حکومت فسق و فجور سرزند خلاف آن فقهاء بغاوت را جواز نمی دهند چرا که در حدیث تنها خلاف کفر بواح جواز بغاوت تلقین شده است اما در بعض احادیث جواز خروج را خلاف حاکم فاسق هم اخذ نموده اند که راقم الحروف نیز تا مدت طولانی اشکال نازل شده در این مورد داشت اما حکیم الامت مولانا اشرف علی تھانوی رحمۃ اللہ علیہ در این مورد رساله مفصل را بنام (جزل الکلام فی عزل الامام) .

تحریر نموده اند با احادیث کثیره و اقوال فقهاء آنرا کاملاً منقح فرموده که بحث کامل

را علاوه آن در این موضوع در هیچ کتابی ندیدم حضرت والا رحمۃ اللہ علیہ تمام صورت ها را تجزیه نموده حکم هر صورت را از احادیث و حواله های فقهی کاملاً روشن ساخته است .

خلاصه اینست که اقدامات غیر اسلامی حکمران چند صورت دارد حکم هر یکی قرار ذیل شرح میشود :

(۱) اینکه فسق حاکم تا ذات او محدود باشد مثلاً شراب نوشی میکند حکم آن اینست : اگر بدون فتنه باز گردانیدن آن ممکن بود باز گردانیده شود اگر اندیشه فتنه باشد از صبر کار گرفته شود..... و اگر در صورت نهی عن المنکر کسی بر او خروج نمود نصرت او بر عامه مسلمانان واجب است بالخصوص وقتیکه امام حکم کند مردم را (لقلوه فی العہارۃ الشایسة فاذا خرج جماعۃ مسلمون الخ).

(۲) صورت دوم اینکه فسق او متعدی باشد بدیگران مثلاً مال مردم را بنام تکس و محصول مصالح حکومتی میگیرد که شائبه جواز آنرا نیز پیدا کرده در این صورت اطاعت او واجب است و خلاف او بغاوت جواز ندارد.

(۳) چنین ظلم مالی میکند که شبه جواز آن نیز نباشد بلکه ظلم صریح باشد حکم آن این است که از خود دفاع کند اگر که نوبت به قتل نیز رسد. و صبر نیز جائز بلکه اولی است .

(۴) مردم را بر معصیت مجبور کند که منشاء آن استخفاف دین یا پسندیدگی کفر و معصیت نباشد پس حکم آن اینست که بر آن حکم آن اکراه جاری شود که در فقه تفصیلاً مذکور است اما خلاف آن شاه باز هم خروج جواز ندارد .

(۵) اینکه مردم را بر معصیت مجبور میکند که منشاء آن استخفاف دین یا پسندیدگی کفر یا معصیت باشد پس این کفر است یا اگر که حالاً منشاء اکراه استخفاف و غیره نباشد اما اکراه عام بشکل قانون چنین است که تا یک زمان با عمل بر آن فی المال ظن غالب باشد. تا در طبائع استخفاف پیدا شود چنین اکراه نیز در حکم کفر است که در تمام صورت ها حکم کفر بواج را داشته باشد که در صورت ششم ذکر شود.

(۶) نمودن بآله کافر شود حکم آن اینست: که معزول گردانیده شود اگر جدا نشود

بشرط قدرت جدا نمودن آن واجب است اما بشرطیکه آن کفر متفق علیه باشد مانند قطعی بودن کفر صدور کفر او نیز یقینی باشد مانند رویت عینی نه محض در درجه روایت ظنیہ۔
 (کما دل علیه قوله عليه السلام الا ان تروا المراد به رؤية العين بدليل تعديته الى مفعول واحد).
 دلالت علی الکفر کدام امر موجب کفر یا ثبوت موجب کفر بودن آن با قرائن مقامیہ یا با اختلاف مقالیہ مختلف فیہ باشد۔ در این صورت ہر عامل در عمل خویش معذور است۔ در یک صورت دیگر ہم مسامح است اختلاف نظر را واو آنکہ در عبارت خامسہ در وقت تعارض مصالح حکم عمل اخف المضرتین چگونه است ممکن اجتہاد دو شخص در اخف بودن و اشد بودن مضرات مختلفہ مختلف باشد۔
 وبہ محل کفر من الاشکال من اختلاف جماعات الفقہات فی مثل هذه المقامات۔ (امداد الفتاوی ص ۳۳۴)

پس در کدام صورت ہا کہ جواز یا وجوب خروج آمدہ در آن شرط است کہ خروج راقوت مناسب باشد کہ در آن اندیشہ تسلط حاکم بدتر از آن یا تسلط غیر مسلم نباشد۔
 در اینجا حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ تحقیق نہائی اجمالی را تقدیم نمودہ در غیر آن حضرت والا رحمہ اللہ حکم ہر صورت را از دلائل حدیث وفقہ مبرہن می فرمودہ و تمام شبہات ممکنہ را ازالہ فرمودہ این رسالہ اہل علم را خیلی ہا مفید و تسلی بخش است۔

فہذا احرما اردنا انیر اذ فی ہذہ العجالت واعر دعوانا ان الحمد للہ رب العالمین والصلاۃ والسلام علی سیدنا و مولانا محمد النبی الامین و علی العواصم ابہ اجمعین (ماہنامہ البلاغ شعبان ورمضان ۱۴۱۰ ہجری)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وَلَا تُطْعَمَ أَعْيُنُ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُغْضِلُونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾

مگر از طرز محسوری غلام عین کاری شو که در مغز دود خرد فکر انسانی نمی آید
 رنگ آئین محسوری نهاد است رسن از گردن دلوای کشاد است

رَفْعُ النِّقَابِ عَنْ وَجْهِ الْإِنْتِخَابِ

- ★ جمهوریت اسلامی
- ★ در حصه حرمت سربراهی زن فیصله متفق اکابر علماء
- ★ قرآن ★ حدیث ★ فقه ★ عقل ★ اجماع امت

رَفْعُ النِّقَابِ

مندرجات :

- ★ جمهوریت اسلامی
- ★ فرق بین جمهوریت اسلامی و جمهوریت مروجہ
- ★ شرائط امیر
- ★ طریق انتخاب
- ★ سربراهی زن
- ★ فیصله متفق اکابر علماء

- ✽ نصوص قرآنیہ
- ✽ ارشادات آنحضرت علیہ السلام
- ✽ فقہ مذاہب اربعہ
- ✽ عقل سلیم
- ✽ اجماع امت
- ✽ جوابات دلائل ملحدین
- ابن جریر طبری رحمہ اللہ تعالیٰ
- واقعہ بلقیس
- حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا
- حضرت تھانوی رحمہ اللہ تعالیٰ
- ✽ فیصلہ علماء تمام مکاتب فکر پاکستان
- علاوہ بر این :
- دلائل مزید از قرآن و حدیث
- جوابات مزید تلبیسات ملحدین
- بعض جزئیات فقہیہ
- شجرۃ الدر
- امام ابن تیمیہ رحمہ اللہ تعالیٰ
- امام مالک رحمہ اللہ تعالیٰ

جمهوریت اسلامیہ

سوال : آیا در اسلام طرز حکومت شاهی است و یا جمہوری ؟

اگر جمہوری است پس طریقہ انتخاب در آن چگونه میباشد ؟

در تعیین سربراہ نظام جمہوریت آیا مردوزن حق رایہ را دارند یا تنها مردان ؟ آیا در مردہا تنها مردم های باسنبش حق دارند یا عالم و جاہل و ابلہ مردوزن ہمہ مانندیکہ در عصر حاضر طریقہ ریفرندم و انتخاب ہا صورت میگیرد ؟ یعنی کسیکہ اہلیت انتخاب خلیفہ را ندارد آیا او نیز حق رایہ دادن را دارد و یا خیر؟ بینواتوجروا۔

الجواب باسم ملہم الصواب : طرز حکومت اسلامی جمہوری است اما جمہوری اسلامی باجمہوری مروجہ ہر دو نوع فرق دارد:

(۱) سربراہ مملکت جمہوریہ مروجہ خود مختارنمیباشد بلکہ پابند فیصلہ مقننہ میباشد ودر جمہوریت اسلامی امیرالمومنین خودمختار میباشد در امورا ہم با اہل حل و عقد مشورہ میکند بعداً فیصلہ میکندبرچیزیکہ درنظرش صواب معلوم شود پابندفیصلہ شوری نمیشد۔
قَالَ لِلَّهِ تَعَالٰی ﴿وَمَا أَوْحَاهُمُ فِي الْأَمْرِ﴾ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ﴿٢٠١﴾

(۲) در جمہوریت مروجہ حق رایہ را ہر کس و ناکس داشتہ میباشد اما در جمہوریت اسلامی حق رایہ را تنها اہل حل و عقد داشتہ میباشند اہلیت حل و عقد راہنج شرایط است .

(۱) محکمی و رسوخیت در عقاید اسلام

(۲) ذکورۃ یعنی مذکر بودن .

(۳) وسوخیت در علم دین

(۴) تقوی و تصلب فی الدین

(۵) بصیرت تامہ در حالات ملکی و سیاست حاضرہ۔

دلالت :

(۱) **قَالَ لِلَّهِ تَعَالٰی ﴿وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولَ الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ﴾** . (۲۸۳)

و قنیکہ در عموم اوقات حکم رجوع شدہ بسوی اہل حل و عقد پس چہ جائیکہ در مسئلہ خلافت کہ مسئلہ مهمتر از ہمہ است آیا در آن بسوی عوام کالانعام رجوع نمودہ شود.

(۱) وقال تعالى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اطِيعُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ . (۲۸۹)

در این آیات اولی الامر را دو تفسیر نموده اند :

(۱) حکام (۲) اهل حل وعقد

در آیات اول از اولوا الامر اهل حل وعقد متعین اند ازین جا ثابت شد که در این آیات هم همین معنی راجح است و قتیکه در معاملات عامه مراجعه بسوی اهل حل وعقد در کارست پس در معامله مهم خلافت هر آنکه مراجعه بسوی اهل حل وعقد در کار است .

(۲) وقال تعالى ﴿وَلَنْ تَجْعَلَ لِكُفْرٍ مِنَ الْإِنْسَانِ نَصِيْبًا وَلَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ . (۱۱۲)

(۳) وقال تعالى ﴿إِنَّمَا كَانَ مَرْغَبُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾ . (۲۸۸)

وقتیکه ازینجا ثابت شد که تعین نمودن امیر شخص اهل امارت بودن فرض است پس ثابت شد که انتخاب این امر نیز باید به اهل حل وعقد سپرده شود .

(۵) علاوه نصوص شرعیه فیصله عقل نیز اینست که باید انتخاب امیر محوله هر کس و ناکس نگردد بلکه در آن کمال عقل ضروری است و علم دین و تقوی بدون عقل کامل میسر نمیشود .

شرایط امیر

علاوه از شرایط مذکوره حل وعقد شرط ششم هم در انتخاب امیر ضروری است که باید امیر صاحب همت و شجاعت باشد .

طریق انتخاب امیر

در اسلام انتخاب امیر راسه طریقه است :

(۱) بیعت اهل حل وعقد کما وقع لسیدنا ابی بکر رضی الله تعالی عنه .

(۲) استخلاف که خلیفه با چند تن اهل حل وعقد شورای کند .

در تعین شخص اهل به خلافت در حق کسی وصیت کند در اینکه بعد از من این شخص خلیفه باشد طبقیکه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه با حضرت عثمان، عبدالرحمن بن عوف، سعید بن زید، رسید بن حضیر و با دیگر افراد حل وعقد مهاجرین و انصار در حصه انتخاب حضرت عمر رضی الله عنه مشوره نمود و او را انتخاب نمود .

روی ابن الاثیر رحمه الله تعالى ان ابوبکر الصديق رضي الله تعالى عنه لما مرض دعا عبدالرحمن يعني ابن عوف رضي الله تعالى عنه فقال له اخبرني عن عمر بن الخطاب فقال عبدالرحمن رضي الله تعالى عن ما سألني عن امر الاوانع اعلم به مني قال ابوبكر وان فقال عبدالرحمن هو والله افضل من رايك فيه ثم دعا عثمان بن عفان رضي الله تعالى عنه فقال اخبرني عن عمر فقال انما اخبرنا به فقال صلى ذلك يا ابا عبد الله فقال عثمان رضي الله تعالى عنه اللهم علمي به ان سريره خير من علانية وان ليس فيها مغلة فقال ابوبكر رضي الله تعالى عنه يرحمك الله والله لو تركته ما عدتوك وشاور معهما سعيد بن زيد ابالا عوروا سعيد بن حضير وغيرهما من المهاجرين والانصار رضي الله تعالى عنهم فقال اسيد بن حضير وغيرهما من المهاجرين والانصار رضي الله تعالى عنهم فقال اسيد رضي الله تعالى عنه اللهم علمه الخيرة بعدك يرضي للرضي ويسقط للسقط الذي يسرعون من الذي يعلن ولن يلب هذا الامر احدا قويا عليه منه (اسد الغابة ص ۴۸ ج ۲)

(اسد الغابة ص ۱۶۸ ج ۲)

شرایط انعقاد خلافت توسط استخلاف

از تفصیل مذکور استخلاف ابوبکر صدیق رضی الله عنه فهمیده میشود که توسط استخلاف انعقاد خلافت را چند شرایط است :

- (۱) باید در خلیفه اول همه شروط خلافت موجود باشد.
- (۲) باید خلیفه ثانی نیز مستجمع تمام شرایط خلافت باشد.
- (۳) باید خلیفه اول در انتخاب خلیفه ثانی با اهل حل وعقد مشاورت نموده باشد.
- (۴) شوری خلیفه وقت چند اهل حل وعقد را در شوری تعیین کند که بعد از من این اشخاص با رای خویش از جمله خویش کسی را خلیفه انتخاب کنند مانند بیکه حضرت عمر رضی الله عنه حضرت عثمان، حضرت علی، حضرت زبیر حضرت طلحه، حضرت سعد، حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی الله تعالی عنهم را شورای شش نفری تعیین نمود که توسط آن انتخاب حضرت عثمان رضی الله عنه به میان آمد.

رواه الامام البخاری رحمه الله تعالى عن عمرو بن ميمون رضي الله تعالى عنه ولفظه قال (عمر رضي الله تعالى عنه) ما اجد احق بهذا الامر من هؤلاء النفر والرهط الذين تولي رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو عنهم راض فسمي عليا وعثمان والزبير وطلحة وسعد وعبدالرحمن ابن عوف وقال ويشهدكم

صدیقہ بن عمرو و پس له من الامر شیء کهیئة العنزیه له فان اصابها الامراء سعتاً فهو ذاک والافلیستعن به ایکم ما امر فانی لم اعزله له من عجز والاغیانة (وبعد اسطر) فلما فرغ من دلفه اجتمع هؤلاء الرهط فقال عبدالرحمن رضی اللہ تعالیٰ عنہ اجعلوا امرکم الی ثلثة منکم قال الزبیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ قد جعلنا امری الی علی فقال طلحة رضی اللہ تعالیٰ عنہ قد جعلنا امری الی عثمان وقال سعد رضی اللہ تعالیٰ عنہ قد جعلنا امری الی عبدالرحمن بن عوف فقال له عبدالرحمن رضی اللہ تعالیٰ عنہ ایکما تیرا من اهذ الامر فنجعله الیه ولله علیه والاسلام لیدظرن افضلهم فی نفسه فاسکف الشیطان رضی اللہ تعالیٰ عنہما فقال عبدالرحمن بن عوف رضی اللہ تعالیٰ عنہ افتجعلونه الی ولله علی ان لا الوعن افضلکم قال نعم فاعل یبدأ احدهما فقال لک قرابة من رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم والقدر فی الاسلام ما قد علمنا قاله علیک لئن امرتک لتعدلن ولئن امرت عثمان لتسبعن ولتطیعن ثم خلاها بالاعرف فقال له مثل ذلک فلما اخذ الميثاق قال ارفع یدیک یا عثمان فبايعه فبايع له علی رضی اللہ تعالیٰ عنہم ورجل اهل الدار فبايعوه (صحیح البخاری ص ۴۰۰ ج ۳)

این سه طریقہ انتخاب امیر است و طریقہ چهارم انعقاد خلافت آن استیلاء و تغلب است یعنی بعد از وفات خلیفہ وقت کسی جبراً و قهراً مسلط شود پس خلافت آن منعقد است چرا کہ اطاعت او واجب است .

پس آنرا دو نوع باشد :

(۱) و قتیکہ آن شخص مستجمع شروط خلافت باشد و مردم را به صلح و حسن تدبیر مائل سازد و در این مورد قدم ناگوار نبردارد خلافت حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ این چنین منعقد شدہ پس این نوع خلافت نیز جواز دارد .

(۲) در آن شخص شروط خلافت موجود نباشد مخالفین را با قتال و حربہ های ناجائز تابع خلافت خویش سازد این قسم خلافت قطعاً جواز ندارد چنین شخص فاسق و مجرم میباشد اما باز ہم بعد از تسلط آن اتباع او به مردم واجب است بشرطیکہ حکم او خلاف شرع نباشد پس مخالفت نمودن و معزول نمودن او جواز ندارد .

قال الامام مولی اللہ رحمہ اللہ تعالیٰ : انعقاد خلاف به چهار طریق واقع میشود .

طریق اول : بیعت اهل حل و عقد ست از علماء و امراء و وجوہ ناس کہ حضور ایشان ممکن باشد و اتفاق اهل حل و عقد جمیع بلاد اسلام شرط نیست زیرا کہ اتفاق همه

آنان ممنوع است و بیعت یگدو کس فائده ندارد زیرا که حضرت عمر در خطبه آخر خویش فرموده اند (لن یألف رجل علی غیر مہور من المسلمین فلا یباع هو والذی یألفہ تفرغ ان یقتل).
وانعقاد خلافت حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ بطریق بیعت بوده است.

طریق دوم : استخلاف خلیفہ است مستجمع شروط را یعنی خلیفہ عادل بمقتضای نصح مسلمین شخصی را از میان مستجمعین شروط خلافت اختیار کند و جمع نماید مردمان را و نص کند باستخلاف وی و وصیت نماید باتباع وی. پس این شخص میان سائر مستجمعین خصوصیتی پیدا کند و قوم را لازم ست کہ همان شخص را خلیفہ سازند. انعقاد خلافت حضرت فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ بهمین طریق شدہ.

طریق سوم : شوری است و آن عبارتست از این کہ خلیفہ شائع گرداند خلافت را در میان جمعی از مستجمعین شروط و بگوید از میان این جماعہ هر کرا اختیار کنند او خلیفہ ہمہ باشد پس بعد موت خلیفہ مشاور کنند و یکی را معین سازند و اگر برای اختیار شخصی را یا جمعی را معین کند اختیار همان شخص یا همان جمع معتبر است، و انعقاد خلافت حضرت عثمان ذوالنورین رضی اللہ تعالیٰ عنہ بهمین طریق شدہ بود کہ حضرت فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ خلافت را در میان شش کس شائع ساختند و آخرها عبدالرحمن بن عوف رضی اللہ تعالیٰ عنہ برای تعیین خلیفہ مقرر شد و وی حضرت ذی النورین رضی اللہ تعالیٰ عنہ را اختیار نمود.

طریق چهارم : استیلاء ست چون خلیفہ بمیرد و شخصی متصدی خلافت گردد بغیر بیعت و استخلاف و ہمہ را بر خود جمع سازد بایتلاف قلوب یا بقتل و نصب قتال خلیفہ شود در این صورت لازم گردد بر مردمان اتباع فرمان او در آنچه موافق شرع باشد، و این دو نوع ست :
طریق چهارم استیلاء ست چون خلیفہ بمیرد و شخصی متصدی خلافت گردد بغیر بیعت و استخلاف و ہمہ را بر خود جمع سازد بایتلاف قلوب یا بقتل و نصب قتال خلیفہ شود و لازم گردد بر مردمان اتباع فرمان او در آنچه موافق شرع باشد، و این دو نوع ست:

یکی آنکہ مستولی مستجمع شروط باشد و صرف منازعین کند بصلح و تدبیر از غیر ارتکاب محرمی، و این قسم جائزست و رخصت، و انعقاد خلافت معاویہ بن ابی سفیان بعد حضرت مرتضیٰ بعد صلح امام حسن رضی اللہ تعالیٰ عنہم بهمین نوع بود -

دیگر آنکه مستجمع شروط نباشد و صرف منازعین کندبقتال و ارتکاب محرم و آن جائز نیست و فاعل آن عاصی است لیکن واجب است قبول احکام او چون موافق شرع باشد، و اگر عمل او اخذ زکوة کنند از ارباب اموال ساقط شود چون قاضی او حکم نماید نافذ گردد حکم او، همراه او جهاد می توان کرد، و این انعقاد بنابر ضرورت است زیرا که در عزل او فنائی نفوس مسلمین و ظهور حرج و مرج شدید لازم می آید و یقین معلوم نیست که این شدا بد مفضی شود بصلاح یانه، یحتمل که دیگر بدتر از اول غالب شود، پس ارتکاب فتن که قبح او متیقن به است چر باید کرد برائی مصلحتی که موهوم است و محتمل، و انعقاد خلافت عبدالملک بن مروان و اول خلفائ بنی عباس بهمین نوع بود (ازالۃ الخفاء ص ۵ مقصداول)

۶/ ذی الحجه ۹۹ هـ

سربراهی زن - فیصله علماء اکابر

تحریر مولانا محمد رفیع عثمانی رحمہ اللہ تعالیٰ

بسم الله الرحمن الرحيم

المحمد لله وكفى وسلام على عباده الذين اصطفى ۱

در روشنی قرآن و حدیث این سخن از چهارده صد سال بین همه آئمه کرام متفق علیہ جریان دارد بدون متنازعہ کہ وظیفہ عہدہ سربراهی حکومت اسلام بہ خانم دادہ نشود علامہ ابن حزم رحمہ اللہ بنام (مراتب الاجماع) رسالہ تحریر نمودہ کہ در آن اجماع و اتفاقیات امت را فراہم نمودہ در آن تحریر نمودہ:

(واثقوا ان الامامة لا يجوز لامرأة) - (مراتب الاجماع لابن حزم ص ۱۲۶) -

ہمہ علماء امت متفق اند بر اینکہ منصب سربراهی حکومت برای خانم جواز ندارد .
بنیاد این اجماع بر دلائل قران و حدیث مستوی است تصریح آنرا بالترتیب ذکر کنیم .
(۱) در صحیح بخاری و دیگر کتب حدیث از رسول اللہ علیہ السلام باسناد صحیح مروی است .

لن یفلح قوم ولوا امرهم امرأة (صحیح البخاری کتاب المغازی باب کتاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم الی کسری و قیصر حدیث نمبر ۴۴۲۵، و کتاب الفتن باب الفتنة التي موج کبوج البحر، حدیث شمارہ ۹۹-۷)

ہرگز فلاح نیابد قومی کہ سربراهی خویش را تسلیم خانم کنند. آنحضرت علیہ السلام

این پیام را در آن وقت صادر نمود وقتی که اطلاع یافت که اهالی ایران سربراهی ملک را تسلیم کدام خانم نموده اند پس این حدیث دلیل روشن شد بر عدم جواز سربراهی خانم .
(۲) حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ میفرماید که آنحضرت علیه السلام ارشاد فرمودند :

الاکانت امرأکم عیارکم واغنیاءکم سعفاءکم وامورکم شوری بهکم فظہر الارض عورلکم من بطنها ، والاکانت امرأکم ہرارکم واغنیاءکم بخلاءکم وامورکم الی لساءکم فبطن الارض عورلکم من ظہرها (جامع الترمذی ابواب الفتن ص ۳۰۷ ج ۳)

وقتیکہ حاکمان شما نیکان باشند ودولتمندان تان سخاوت کنندگان باشند ومعاملات شما با مشاورت باہمی صورت میگیرد پس روی زمین افضل تر است برای شما از زیر زمین ووقتیکہ حکام شما اشخاص بد باشند ودولتمندان ایتان بخیلان باشند ومعاملات ایتان بہ خانمان محولہ شود پس زمین افضل تر باشد از روی زمین برای شما . این حدیث نیز آنقدر روشن است کہ نیازی ندارد بہ توضیح .

(۳) بروایت حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ وقتیکہ رسول اللہ علیہ السلام لشکری رامی فرستاد در باز گشت آنان وقتیکہ مزہ فتح رامی آوردند سجدہ می نمود پس از آنان تفصیل رامی پرسید .

فکان فیما حدثہ من امر العذوکانت تلہم امرأۃ فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ہلکت الرجال حین اطاعت النساء (مسندک الحاکم ص ۳۰۷ ج ۳ کتاب الادب باب جہدۃ الشکر)

دراین تفصیل در حصہ دشمن میگفت کہ سربراهی آنان را خانمی می نمود رسول اللہ علیہ السلام باشنیدن این جملہ می فرمود وقتیکہ مردان اطاعت زنان را کردند ہلاک شدند این حدیث را امام حاکم وامام ذہبی صحیح الاسناد قرار داده اند .

(۴) ارشاد قرآنی است : ﴿الْجِبَالُ سَوَامٌ مَّا أَفْعَاكُمَا عَلَىٰ أُنْثَىٰ مِمَّا فَعَلَكَ اللَّهُ بِمَعْزُمِهِمْ عَلٰی بَعْضٍ﴾ (سورۃ النساء)

مردان قوام (حاکم ومحافظ) اند بر زنان جہت فضلیکہ خداوند تعالی یکی را بر دیگر عطا نمودہ .

در این آیات مقام قومیت را خداوند تعالی بہ مرد عطا نمودہ اگر کہ براہ راست این آیات متعلق امور خانگی بنظر می رسد اما کدام لفظی چنین نیست در آن کہ مختص باشد با

امور خانگی دوم این سخن بدیهی است و قتیکه ذمه داری خانه کوچک را خداوند محوله خانم نکند پس چگونه ذمه داری تمام مملکت را چگونه محوله او کند پس اگر عبارت النص نباشد بادلالة النص دلیل است بر عدم سربراهی خانم بر مملکت.

(۵) در سورة احزاب خداوند تعالی دائره عمل خانم را کاملاً واضح نموده است میفرماید

﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾

در خانه های خویش قرار گیرید و مانند جاهلان سابق تبرج کتان بیرون نروید : پس ذمه داری خانم انجام دادن ضروریات خانه است باید تمام مساعی آن تا خانه منحصر باشد ذمه داری خارجی در حالات استثنائی است اصولاً ذمه داری آن در خانه است.

بعضی ها میگویند که این خطاب مخصوص است به ازواج مطهرات آنحضرت علیه السلام اما این قول ظاهراً خطاست که نیاز مند دلیل و بحث طولانی نیست زیرا در اینجا قرآن کریم ازواج مطهرات را با خطابات زیاد تاکید فرموده مثلاً فرموده تقوی داری کنید و از خداوند تعالی و رسول او اطاعت کنید و خود داری کنید از سخن های فحش و غیره و غیره کسی از هشیاران نگفته که این احکامات مختص است با ازواج مطهرات پس این حکم چگونه مختص باشد با ازواج مطهرات.

دوهم اینکه تمام امت متفق اند بر اینکه ازواج مطهرات دانائو پارساترو داننده تر بودند بر سیاست، معشیت و ذمه داری حکومت و قتیکه قرآنکریم آنان را منحصر ساخت بر سکونت در خانه ها چه جائیکه دیگران را حکم نکند بر منحصر بودن در خانه ها.

(۶) دائره کارخانم را که در سورة احزاب بیان شده آنحضرت علیه السلام آنرا شرح نمود.

والمراعاة علی اهل بیت زوجها وولده و هی مسئولة عنهم (صحیح البخاری کتاب الاحکام

باب حدیث شماره : ۳۳)

مزید مطالعه در حدیث شماره (۲۴۰۹، ۲۴۵۴، ۲۵۵۸، ۲۷۵۱، ۵۱۸۸، ۵۲۰۰) و خانم

محافظ و نگران خانه و اولاد شوهر باشد خارج از خانه هیچ ذمه داری ندارد.

(۷) در اسلام سربراهی حکومت و امامت نماز لازم و ملزوم اند سربراهی حکومت را هم

در شریعت امامت گفته شود ازینجا چندین جا امامت به همین اسم نام گرفته شده پس

امامت نماز امامت صغری و امامت حکومت امامت کبری است.

و کسی ازین انکار ندارد کہ زن حق امامت نماز را ندارد پس چگونہ حق امامت کبری را داشته باشد۔ در اسلام نماز چقدر تعلق عمیق دارد با حکومت از دلائل ذیل مشاہدہ کنید۔

(الف) بعد از تسلط بر کدام حصہ زمین حکم اول متوجہ مسلمان فریضہ اقامت صلاۃ باشد ارشاد آمدہ: ﴿الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ﴾

ترجمہ: آنہائیکہ اگر فرصت دادیم آنان را (بر قدرت) در زمین برپا میدارند نماز را و بدهند زکات را و امر کنند بر معروف و منع کند از بدیہا۔

(ب) از زمانہ رسول اللہ علیہ السلام تا دور آخر خلافت بلکہ تا قرن ہای زیاد تعامل مسلمانان چنین بود کہ سربراہ حکومت امامت مردم را ہم بدوش میداشت تمام مکاتب فکر متفق اند بر اینکہ حاکمان امامان مساجد نیز می بودند و وقتیکہ رسول اللہ علیہ السلام جہت مرض الوفات معذور بود از برآمدن بہ مسجد حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ را عوض خویش امام تعین نمودند از آنجا صحابہ کرام دانستند کہ امامت صفری پیش خیمہ امامت کبری و سربراہی ملک است زیرا کہ حقدار ہر دو امامت حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ بود حضرت علی رضی اللہ عنہ میفرماید:

ما غضبنا الا لثألنا عن معاوية المشاورة وانا نرى ابابكر احق العاس بها بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم وانه لصاحب الغار، وثالثي الذين وانا نعلم بشره وكبره ولقد امره رسول الله صلى الله عليه وسلم بالصلاة بالعاس وهو حي (مستدرك الحاكم ص ۲۰۳ ج ۲) وقال: صحیح علی شرط الشیخین، وإقره اللهی

علت ناگواری ما عدم شمولیت دادن ماست در مشاورت در غیر آن حقدار ہمہ بر خلافت حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ را می دانیم کہ یار غار رسول اللہ علیہ السلام است یکی از دو تن (کہ یکی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و دوم حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ بود) از شرف و عظمت او آگاہیم و آنحضرت علیہ السلام در حیات مبارک خویش او را نائب امامت تعین نموده بود۔

(ج) در صورت فوت کسی حقدار جنازہ او سربراہ حکومت میباشد بعد از امام حق ورنہ باشد ازینجا معلوم شد کہ باید ہر آنہ سربراہ حکومت اہلیت امامت نماز را داشته

باشد و خانم اگر هر قدر پارسا باشد حقدار امامت مردها نباشد ازینجا به او عهده سربراهی امامت کبری و حاکمیت سپرده نمیشود.

(۸) در تمام احکام اسلام به شکل قدر مشترک واضح است که خانم چنین متاع پوشیده قرارداد شده که هیچگاه و بلا ضرورت در محضر عام نیر آید رسول الله علیه السلام میفرماید
 المرأة عورة فإذا خرجت استشرفها الشيطان (جامع الترمذی) ابواب النکاح حدیث شماره ۱۱۸۳
 عورت یعنی زن چیز پوشیده است و قتیکه بدر شود شیطان او را تعقیب میکند ازینجا

خانم مامور به ستر شده و عوام حکم شده اند بر تاکید آن

﴿وَإِذَا سَأَلَكَ السُّوءُ مَتَاعًا فَسَلِّهْهُ مِنْ وَرَائِهِ حِجَابٌ﴾ (سورة الاحزاب)

ووقتیکه از انها (ازواج مطهرات) چیزی می طلبید از پشت پرده بخواهید.

احکاماتی که خارج از خانه اداء می شود خانم هارا از آن مستثنی قرار داده شده اند مثلاً نماز جمعه به کدام اندازه فضیلت دارد و بر مردان به کدام اندازه در آن حصه تاکید شده اما باز هم رسول الله علیه السلام فرموده:

الجمعة حق واجب على كل مسلم في جماعة الا اربعة عبد مملوك او امرأة او صبي او مريض (سنن ابوداؤد باب الجمعة للمملوك والمرأة حدیث شماره ۱۰۱۶)

جمعه فرض است که انجام دادن آن با جماعت بر هر مسلمان واجب است علاوه چهار تن (۱) غلام که زیر ملک کسی باشد (۲) خانم (۳) طفل (۴) مریض ازین شعائر اسلامی خانم مستثنی قرار داده شد این چنین در حالات عامه گفته شده در وقت وفات مسلمان بر مردان رفتن تا مقبره در کارست اما دوشیزه ها ازین حکم نیز مستثنی اند حضرت ام عطیه رضی الله عنها میفرماید:

نهى عن اتباع الجنائز (صحيح بخاری ص ۱۶۰ ج ۱) باب اتباع النساء الجنائز

یعنی مایان از تعقب نمودن جنازه باز داشته شدیم.

این چنین خانم تاکیداً بدون محرم از سفر ممنوع قرارداد شده آنحضرت علیه السلام

میفرماید:

لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر ان تسافر سفرا يكون ثلاثة ايام فصاعداً الا ومعها ابوها او اخوها او زوجها او ابوها او ذوو محرم منها (جامع الترمذی کتاب النکاح باب کراهية ان تسافر المرأة

وحدھا، حدیث ہمارا ۴۴۱

خانمیکہ برخداوند تعالیٰ وروز آخرت ایمان دارد برایش جواز ندارد کہ در مدت صافت سه یوم یا زائد از آن سفر کند مگر آنکہ با او پدر یا برادر ویا شوهر ویا پسرش ویا کدام محرم دیگر او باشد تا آنکہ فریضہ مقدس حج کہ یکی از ارکان اسلام نیز است برایش بدون محرم شدن جواز ندارد از اینجا معلو شد کہ حج نمودن انفرادی دوشیزہ نزد کسی ہم جواز ندارد کہ در چنین صورت تادیبہ حج از دوش او ساقط گردد اگر تادم مرگ محرم نیافت حج را ترک کند وتوصیہ کند بر حج بدل. جہاد رکن اہم اسلام است کہ فضائل زیاد دارد اما این عمل خارج از خانہ است پس دوشیزہ ہا ازین فریضہ مستثنی اند رسول اللہ علیہ السلام فرمودہ اند.

لہس علی النساء غزو ولا جمعة ولا تشیع جنازة (مجمع الزوائد ص ۳۰) بحوالہ طبرانی وفیہ مجاہیل والفتح الکبیر للدہانی ص ۴۳ ج

جہاد، جمعہ، واتباع جنازہ بر خانم ہا فرض نیست تا آنکہ باری حضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا اجازہ خواست بہ جہاد از رسول اللہ علیہ السلام اما آنحضرت علیہ السلام منع وفرمود: پس عرض نمودہ گفت: (یغزو الرجال ولا تغزو النساء)

توجہ: آیا مردہا جہاد کنند ودوشیزہ ہا نکنند؟

بر آن آیات ذیل قرآن کریم نازل شد:

﴿وَلَا تَسْمَحْنَ مَا فَعَّلَ اللَّهُ بِهِمُ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ﴾

(جامع الترمذی کتاب التفسیر سورة النساء حدیث نمبر ۳۸۰۰ مسند احمد ص ۴۳ ج)

توجہ: وآرزو نکنید چیزی را کہ برتری دادہ خداوند تعالیٰ بعضی شما را بر بعض دیگر پوشیدہ نباشد کہ در عصر نبوی بعض خانم ہا جہت پاسمان مجروحین وخدمت بہ جہاد بردہ شدہ اند اما گفتہ شود کہ اولاً بر آنان با قاعدہ جہاد فرض نیست با قاعدہ دوم اینکہ در میدان جنگ شمولیت نکرده اند طبیقہ حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما میفرماید:

ولقد کان یغزوہن فیدوین المجرى ویملین من الغنیمۃ واما بسہم فلم یضرب لہن (صحیح مسلم کتاب الجہاد باب النساء الغاربات حدیث نمبر ۴۴۴۸)

باید دانست کہ در عصر آنحضرت علیہ السلام بعض دوشیزگان در جہاد مرہم وپرستار

مجروحین را نموده اند و به آنان از مال غنیمت یک مقدار به شکل انعام داده شده اما آنان را رسول اللہ ﷺ مستقلاً در مال غنیمت سهم نداده بود .

باوجودیکہ در عصر آنحضرت علیہ السلام خانم ها نماز ها را باجماعت در مسجد نبوی اداء مینمودند اما به اجازہ به آنان باز ہم آنحضرت علیہ السلام فرمودہ بودند کہ : (ویومین محولہن) (سنن ابوداؤد کتاب الصلاۃ باب عروج النساء الی المساجد حدیث شمارہ ۵۶۸۵، ۵۶۸۶)

قوجہہ : و خانہ ها برای آنان بہتر است :

از اینجا روشن و واضح معلوم میشود کہ نماز خانم در خانہ افضل تر است از آداء کردن نماز او در مسجد در حالیکہ برای مردہا بدون عذر شدید ترک جماعت جواز ندارد و در حصہ دوشیزہ ها :

صلاۃ المراءۃ فی بیعہا افضل من صلاۃ فی حجرہا . و صلاۃ فی معدنہا افضل من صلاۃ فی بیعہا (سنن ابوداؤد حدیث شمارہ ۴۰۴۰)

نماز خانم در داخل اطاق بہتر است از نماز او در دالان و نماز او در داخل بہتر است از نماز او در حصہ بیرونی اطاق از احادیث فوق واضح شد کہ :

(الف) جمعہ برخانم واجب نیست.

(ب) سفر نمودن خانم بدون محرم برایش جائز نیست.

(ج) در صورت تنہاگی برخانم حج فرض نیست اگر تادم موت محرم نیافت توصیه بر حج بدل کند.

(د) جہاد برخانم واجب نیست.

(ه) نماز باجماعت برخانم واجب نیست.

(و) نماز خانم در داخل خانہ افضل تر است از نماز او با جماعت در خارج از خانہ باید دانست.

اہتمام حرمت خانم آنقدر شدہ کہ ارکان اہم دین ہم از او آن ساقط گردیدہ پس چگونہ تصور زمام داری حکومت در حق او روا نمودہ شود ، کہ زمام داری اجتماعی بدوش او انداختہ شود و حالیکہ اختیار زمام داری انفرادی را ہم اومسکین ندارد .

(۹) از عہد مبارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تا دوران خلافت راشدہ بلکہ تاچند

قرن دیگر در دوران تعیین خلیفه های اسلام خانمہائی زیادی موجود بودند کہ مقام های داشتند در علم فضل تقدس تقوی و عقل و خرد اما سربراہی حکومت در کنار کہ تجویز عہدہ اندک نیز با آنان نشدہ بود بلکہ در فکر کسے تصور سربراہی کدام خانم ہم نیامدہ بود پس در عہد حاضر چگونہ تصور آن ممکن باشد و قتیکہ در ہیچ حالت حق ادای امامت نماز راندارند .

— نماز باجماعت کمال و عمل او پسندیدہ نیست .

— اگر در جماعت شرکت نماید باید خلف مردها ایستاد شود .

— در ہر ماہ چند روز چنین بر او میگذرد کہ برایش دخول مسجد نیز جواز ندارد .

— بر او جمعہ فرض نیست .

— متابعت جنازہ برایش جواز ندارد .

— بدون محرم حق سفر را ندارد .

— تنها حق ادای حج را ندارد .

— جہاد بر او فرض نیست .

— شاہدی او برابر نصف شاہدی مرد است .

— بدون ضرورت خروج آن از خانہ جواز ندارد .

— قبل از عاروسی نان و نفقہ او بر پدر و بعد از عاروسی بر شوہر واجب است حق سربراہی را در خانہ ہم ندارد .

این چیزها از نظر قرآن روشن است ، اما باز ہم جار زنندگان حق نسوان داد میزنند کہ باید سربراہی خانوادہ تسلیم خانم گردد .

اجماع امت

از چہارہ قرن بناء بر دلایل مذکور قرآن تمام امت مسلمہ متفق اند کہ زمام داری کدام خانوادہ تسلیم کدام خانم نگردیدہ در حالیکہ اجماع امت دلیل مستقل شریعت است در این حصہ علامہ ابن حزم رحمہ اللہ میفرماید : (والتفواصل ان الامامة لا يجوز لامرأة)

ہمہ علماء متفق اند بر این کہ سربراہی حکومت بہ کدام خانم جواز ندارد علامہ ابن تیمیہ رحمہ اللہ بنام نقد مراتب الاجماع لابن تیمیہ بر کتاب ابن حزم رحمہ اللہ تنقید نمودہ و بعض آن

مسائل را ذکر نموده که ابن حزم رحمہ اللہ آنرا اجماعی قرار داده اما طبق تحقیق علامہ ابن تیمیہ رحمہ اللہ اجماعی نبودند بلکه اختلاف در آن موجود بود اما در این کتاب بر علامہ ابن حزم رحمہ اللہ در حصہ مسئلہ سربراہی خانم هیچ اعتراض نکرده علاوہ از او ماہرین سیاست اسلامی تحریر نموده اند و ہمہ آنان این مسئلہ را مسئلہ اتفاقی قرار داده اند. (نقد مراتب الاجماع لابن تیمیہ ص ۱۲۶)

علامہ ماوردی رحمہ اللہ فرمودہ سربراہی خانم در کنار کہ حق عہدہ وزارت رانیز خانم ندارد وزارت دوگونہ است :

(۱) وزارت تفویض کہ تعین پالیسی نیز وظیفہ مدیر است .

(۲) وزارت تنفیذ کہ پالیسی طی شدہ را نافذ کند علامہ ماوردی فرمودہ کہ در خانم اہلیت وزارت تنفیذ در مقابل وزارت تفویض کم است باز ہم خانم حقدار وزارت تنفیذ نیست او مینوسید :

واما وزارة التفیذ فحکمها اضعف وشرطها اقل ولا يجوز ان تقوم بذلك امرأة وان كان غيرها مقبولا لما تضمنه معنى الولايات المصروفة عن النساء لقول النبي صلى الله عليه وسلم ما الفلح قوم اسندوا امرهم الى امرأة ولان فيها من طلب الراي وثبات العزم ما تضعف عنه النساء ومن الظهور في مباشرة الامور ما هو عليهن محظور (الاحكام السلطانية للماوردی ص ۵۳) والاحكام السلطانية لا يبيح ص ۴۱

اما وزارت تنفیذ نسبتاً ضعیف است شرایط آن کم است اما باز هم در وزارت تنفیذ نیز سربراہی خانم جواز ندارد کہ این عہدہ بہ کدام خانم داده شود اگر کہ خبرخانم نیز مقبول باشد زیر این ولایت مشتمل است بر وزارتیکہ شریعت خانم را از آن دور گذاشتہ است رسول اللہ علیہ السلام میفرماید فلاح نیابد قومیکہ ذمامدار امور را بہ خانم سپارد دوم اینکہ در وزارت اصابت رای واولوالعزمی در کارست کہ خانم صلاحیت آنرا ندارد نیز در این عہدہ بر ملا وعلی الاعلان در محضر عام بر آمدن سر براه در کارست کہ خانم حق آنرا ندارد ماخذ دوم نظام سیاسی اسلام امام ابو یعلیٰ حنبلی رحمہ اللہ است او ہم لفظ بہ لفظ ہمین عبارت را تحریر نموده، امام الحرمین علامہ جوینی رحمہ اللہ بر نظام سیاسی اسلام کتابی تحریر نموده در عصر حاکم نیک نظام الملک طوسی رحمہ اللہ بنام کتاب (غیاث الامم) کہ در آن

شرایط سربراه حکومت را شرح نموده میفرماید.

ومن الصفات اللازمة للمعتبرة الذکورة والحرية والحدیة العقل والبلوغ ولا حاجة الى الاطباء فی

نصب الدلائل علی اثبات هذه الصفات (غیاث الامم للجوهی ص ۸۲ مطبوعه قطر)

صفات لازمی که معتبر است سربراه را شرعا مذکر بودن آزاد بودن عاقل و بالغ بودن آن است که برای اثبات این دلائل نیازمندی نیست برای تفصیل نیز در کتاب دوم بنام (الاشارة) تحریر نموده.

واجبوا ان المرأة لا يجوز ان تكون اماما وان اعتلوا فی جواز کونها قاضية فیما يجوز شهادتها فیہ (الارشاد فی اصول الاعتقاد لامام الحرمين الجوهی ص ۲۵۱ و ص ۲۵۲ مطبع مصر)

همه اتفاق دارند که سربراهی خانم در حکومت جو از ندارد اگر که اختلاف است که در بعض امور شهادت او جواز دارد و منصب قضاء در حق او اختلاف است.

امام ادب و انشاء علامه قلقشنندی رحمته الله در اصول سیاست اسلام یک کتاب تحریر نموده در ابتدای شرایط سربراه فرمود.

الاول: الذکورة والمعنی فی ذلك ان الامام لا یستغنی عن الاختلاط بالرجال والمشاورة معهم فی الامور والمرأة ممنوعة من ذلك ولان المرأة ناقصة فی امر نفسها حتی لا تملك النکاح فلا تجعل الیها الولاية علی غيرها.

شرط اول ذکوریت است زیرا سربراه نیاز مند اختلاط و مشوره می باشد با مردها که خانم حق ندارد آنها دوهم اینکه خانم در ولایت ذات خویش نیز ضعیف است حتی حق شخصاً ولایت نکاح را هم ندارد پس بر دیگران والی چگونه بگردد ، مفسر معروف محدث و فقیه قرن پنجم امام بغوی رحمته الله مینویسد :

اتفقوا علی ان المرأة لا تصلح ان تكون اماما لان الامام یحتاج الی الخروج لاقامة امر الجهاد والقیام بامور المسلمین والمرأة عورة لا تصلح للمروء (شرح السنة للبغوی ص ۳۰۰ ج ۱) باب کراهية تولية النساء طبع بیروت ۱۳۹۱ هجری

تمام امت متفق اند بر اینکه خانم حق سربراهی حکومت را ندارد زیرا در امامت ضرورت میافتد جهت انجام دادن امور برای امام به خارج رفتن ضروری است و خانم باید پوشیده می باشد بر آمدن برایش در مجمع عام جواز ندارد. قاضی ابوبکر ابن العربی رحمته الله با ذکر

نمودن روایت ابوبکر صدیق رضی الله عنه میفرماید:

وهذا نص في ان المرأة لا تكون خليفة ولا خلافة فيه (احکام القرآن لابن العربي ص

۱۴۴ ج ۳ سورة النمل)

این حدیث نص است که خانم هیچگاه حق سربراهی را ندارد و در این هیچ اختلافی نیست. علامه قرطبی رحمته الله در تفسیرش این اقتباس ابن العربی رحمته الله را متذکر شده است و میفرماید در این مسئله علماء اختلاف ندارند. (تفسیر القرطبی ص ۱۸۳ ج ۱۳ سورة النمل) و امام غزالی رحمته الله میفرماید: الرابع الذکورية فلا تعدد الامامة لامرأة وان اتصفت بجميع خلال الكمال وصفات الاستقلال. (فضائح الباطنية للغزالي ص ۱۸۰ مأخوذ از عبد الله الدميمي الامامة العظمى ص ۲۲۵)

شرط چهارم سربراهی ذکوریت است لذا امامت کدام خانم منعقد نگردیده با وجودیکه متصف باشد با تمام صفات کمال و صفات استقلال.

تمام کتب عقاید و کتب علم کلام از احکام امامت بحث دارند و همه آنمه کرام شرط ذکوریت را در آن اجتماعی ذکر نموده اند علامه تفتازانی رحمته الله میفرماید :

يشترط في الامام ان يكون مكلفا حرا ذكرا عدلا. (شرح المقاصد ص ۲۴۴ ج ۲)

در سربراه حکومت شرط است که عاقل، بالغ، آزاد، مذكر و عادل باشد.

چند اقتباسات علماء و فقهاء را ذکر نمودیم در غیر آن همه علماء اتفاق دارند بر این مسئله اگر که این شرط را بعضی ها متذکر نشده اند اما بنا بر شرایط حریت و عقل این شرط لازم است و کسی از مسلمانان در آن اختلاف ندارند.

علمای عصر حاضر همه تحریر نموده اند که همه محققین اتفاق دارند بر اینکه عدم جواز امامت خانم اجماعی است چند اقتباسات قرار ذیل ذکر میشود ، دکتر محمد منیر عجلانی مینویسد :

لا نعرف بين المسلمين من اجاز خلافة المرأة فالاجماع في هذه القضية تأمل لم يشد عنه احد (عقرية الاسلام في اصول الحكم ص ۲۰ مطبوعة دار النفائس بيروت ۲۰ هجری).

کسی از علماء رانمی شناسم که در عدم جواز خلافت خانم اختلاف داشته باشند لذا این مسئله اجماعی است قول شاذهم خلاف آن نیست .

دو کتور محمد ضیاء الدین الرئیس در این مورد کتاب مبسوط را قید قلم نموده مینویسد:
 اذا كان قد وقع بينهم خلاف فيما يتعلق بالقضاء فلم يرو عنهم خلاف فيما يتعلق بالامامة، بل
 الكل متفق على انه لا يجوز ان يلجأ امراء (النظر في المسألة السياسية الإسلامية ص ۲۷ مطبوعه دار التراث
 القاهرة ۱۹۸۱)

باوجودیکه در حصه قاضی شدن خانم بعض فقهاء اختلاف دارند اما در حصه عدم
 سربراهی عهده حکومت آن کسی هم اختلاف ندارد.

دو کتور ابراهیم یوسف مصطفی عجو مینویسد: مما اجمعت عليه الامة على ان المرأة لا يجوز لها
 ان تلي رئاسة الدولة (تعليق عهذیب الرئاسة وترتيب السياسة للعقلی ص ۸۲).

همه امت متفق اند بر اینکه سربراهی ریاست خانم در هیچ صورت جواز ندارد در زمام
 حکومتی.

عبدالله بن عمرو بن سليمان الدميحي رحمه الله مینویسد:
 من شروط الامام ان يكون ذكرا ولا خلاف في ذلك بين العلماء (الامامة العظمى عند اهل السنة
 ص ۲۲۲)

در شرایط سربراه حکومت شرط است که باید مذکر باشد کسی از علماء در این
 اختلاف ندارد مفسر معروف عصر حاضر علامه محمد امین شنفیطی رحمه الله مینویسد:
 من شروط الامام الاعظم كونه ذكرا ولا خلاف في ذلك بين العلماء (اضواء البيان في تفسير
 القرآن بالقرآن ص ۱۰۵ ج ۳)

در شرایط امام اعظم (سربراه حکومت) شرط است که باید مذکر باشد کسی از علماء
 در آن اختلاف ندارد. اگر در این موضوع همه تحاریر علماء محققین فراهم شود یک کتاب
 ضخیم بدست میآید اما در اینجا مایان اکتفاء نمودیم براینکه در چهارده صد قرن کسی از
 علماء در عدم خلافت وزمامداری خانم اختلاف ندارد.

مسلك حافظ ابن جرير الطبري

در حصه حافظ ابن جریر طبری افواه نشر شده که او قائل خلافت خانم است اما بعد از
 تتبع زیادی در کتب او بالخصوص در تفسیر جامع البیان که درسی مجلد ضخیم به چاپ
 رسیده در یکی از آن هم نیافتیم که در این حصه اقتباسی آورده باشد در حصه خلافت خانم

نیز در کتاب دیگر او بنام .

(تہذیب الآثار) نیز این مسئلہ را نیافتیم واقعہ ازین قرار است کہ بعضی ها از مسلک او را ذکر نموده اند کہ قائل جواز قضای زن است از آن جملہ کہ گفتہ قضای خانم جواز دارد مغالطہ گرفته عنوان دادہ اند ، سربراہی خانم جواز دارد طبیکہ ابوبکر بن العربی رحمہ اللہ مینویسد :

وهذا نص في ان المراه لا تكون خليفة ولا خلافا فيه ونقل عن محمد بن جرير الطبري امام الدين انه يجوز ان تكون المراه قاضية ولم يصح ذلك عنه ولعله كما نقل عن ابی حنیفہ رحمہ اللہ تعالیٰ انہا اما تقضي فيما تشهد فيه وليس بان تكون قاضية على الاطلاق ولا بان يكتب لها منشور بان فلانة مقدمة على الحكم الا في الدعاء والنكاح وانما ذلك كسبيل الحكماء والاستيانة في القضية الواحدة (احكام القرآن لابن العربی ص ۳۷۳ ج ۲)

واین حدیث ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ نص است بر اینکه خانم خلیفہ شدہ نمی تواند و در این مسئلہ کسی اختلاف ندارد البتہ از امام محمد بن جریر طبری رحمہ اللہ منقول است کہ قضای خانم جواز دارد اما انتساب این مذهب بسوی او درست نیست بلکہ مذهب او مانند مذهب امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ است کہ او فرمودہ خانم در آن معاملات حق فیصلہ را دارد در کدام کہ حق شہادت را دارد اما باز ہم مقصد آن این نیست کہ او علی الاطلاق حق قضاء را دارد نہ گفتہ شدہ کہ خانم در علاوہ نکاح وقصاص حق قضاء را ندارد بلکہ مقصد آن اینست کہ او در کدام موضوع ثالث تعیین شود یا کدام مقدمہ جزوی سپرد او گردد.

ازین توضیح امام ابن العربی رحمہ اللہ دانستہ میشود.

(۱) مسئلہ سربراہی جداست و مسئلہ قضا جداست .

(۲) باشمول امام ابن جریر رحمہ اللہ ہمہ علماء بر عدم سربراہی خانم متفق اند.

(۳) جواز قضای خانم از امام ابن جریر رحمہ اللہ منقول است اما انتساب این قول بسوی او

جواز ندارد.

(۴) نقل از امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ ویا امام ابن جریر در حصہ قضای خانم قضای جزوی

است نہ سپردن عہدہ قضاء بہ خانم پس اختلاف جزوی علماء نیز در حصہ قاضی شدن آن

است نہ در حصہ سربراہی آن طبیکہ امام الحرمین رحمہ اللہ مینویسد :

والذکور لا شک فی اعتبارها ومن جور من العلماء تولی المراءاة للقضاء فیما يجوز ان تكون شاهدة فيه احوال انتصاب المراءاة للامامة فان القضاء قد یفهم مقتضا والامامة يستعمل فی وضع الشرع لیسوا علی الاعتصام (غیاث الامم للجوی ص ۴۰)

در حصہ سربراہی بدون شک مذکور بودن شرط است و کسانیکہ خانم را در اموریکہ شہادت آن در زن درست است حق قضاء را دادہ اند آنان نیز مخالف سربراہی وزمامداری خانم اند پس تخصیص سربراہی با معاملات محدود غیر ممکن است .

واقعہ ملکہ بلقیس

بعضی جہال از واقعہ ملکہ بلقیس اقتباس میکنند کہ قرآن کریم تصدیق سربراہی ملکہ بلقیس را نمودہ در حالیکہ قرآن کریم میفرماید کہ ملکہ بلقیس شاہ مردمان غیر مسلم بود کہ ہدہد خبر او را بہ سلیمان علیہ السلام رساند کہ قوم او پرستش آفتاب رامی کردند خداوند تعالی میفرماید : ﴿وَجَدْنَاهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّيْءِ مِن دُونِ اللَّهِ﴾

ترجمہ : من او را و قوم او را یافتم کہ عوض خداوند پرستش آفتاب رامی کردند .

پس معلوم شد کہ ملکہ بلقیس شاہ قومی بود کہ عبادت آفتاب رامی کردند پس پادشاہی او را دلیل گرفتن برای سربراہی خانم مسلمان چگونه جواز داشتہ باشد ؟ اگر سلیمان علیہ السلام پادشاہی او را تسلیم می نمود و حکومت را نیز محولہ او می نمود در آنصورت درست بود حضرت سلیمان علیہ السلام عوض تسلیم نمودن حکومت برایش خط فرستاد در قرآن کریم الفاظ خط قرار ذیل است : ﴿الَّا تَتْلُوا عَلٰی وَاَتُوْا مُسْلِمِيْنَ﴾

در مقابل من سرکشی مکن و تابع من باشد . نہ تنها اینکہ سلیمان علیہ السلام حکومت او را تسلیم نکرد بلکہ او را حکم نمود بہ اطاعت در مرحلہ دوم تحفہ او را نیز نہ پذیرفت کہ معمول دیگر سربراہان بود تنها بہ این ہم اکتفاء نکرد بلکہ بعد از تسلیمی تخت او را با اندک تغیر نمودن نزدش احضار نمود کہ قرآن کریم بہ این واقعہ چنین اشارہ می نماید و فتیکہ بلقیس تخت خویش را دید تحیرکنان گفت :

﴿رَبِّ اِنِّیْ ظَلَمْتُ نَفْسِیْ وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ فَاَوْزِیْ الْعٰلَمِیْنَ﴾ (سورۃ النمل : ۴۴)

ترجمہ : پروردگارا من بر خود ظلم نمودہ ام و با سلیمان تا بعد از رب العالمین گردیدم . نا اینجا بود واقعہ بلقیس کہ با قرائت این واقعہ ہر شخص تسلیم میکند کہ سلیمان

علیہ السلام نہ تنها اینکه حکومت بلقیس را تسلیم نکرده بود بلکه او را محکوم نموده بود و شخصاً بلقیس نیز بعد از رسیدن نزد سلیمان علیہ السلام تشنیمی و فرمانبرداری خویش را اعلان نموده از اشاره هم معلوم نمی شود که سلیمان علیہ السلام حکومت او را تسلیم نموده باشد یا آنرا مجاز قرار داده باشد .

بعضی ها روایات اسرائیلی را دلیل گرفته اند که بعد از آن حضرت سلیمان علیہ السلام با او نکاح نموده پس او را به ملک یمن فرمانروا فرستاد و در روایت دوم اسرائیلی آمده که ملکه بلقیس را نزدش بعد از نکاح نگاه نمود در روایت دیگر آمده که او را ملکه ملک شام تعیین نمود بعد از نقل این روایات بی بنیاد اسرائیلی علامه قرطبی رحمہ اللہ مینویسد :

لم یرد فیہ خبر صحیح لانی انہ تزوجھا ولانی انہ لم تزوجھا . (تفسیر قرطبی ص ۲۱۰ و ۲۱۱ ج ۱۳)

نه در این حصه که او با بلقیس نکاح نمود و نه در این حصه که او را در نکاح شاه همدان در آورد و قتیکه در این مورد روایت صحیح و مستند موجود نیست باید با کلمات قرآن اکتفاء نمایم که ملکه بلقیس به سلیمان علیہ السلام تسلیم شد و مباشرت حکومت او خانه یافت پس در این جا هیچ دلیل نیست بر سربراهی خانم در اسلام زیرا در روایات صحیح هیچ دلیل سربراهی او به نظر نمی رسد .

حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا و جنگ جمل

بعضی ها از واقعه سربراهی حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا استدلال میگیرند که حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا خواستگار سربراهی بود در حالیکه خواست حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا در این واقعه تنها و تنها گرفتن قصاص حضرت عثمان رضی اللہ عنہ بود از قاتلین حضرت عثمان رضی اللہ عنہ از همین جا بعد از واقعه شهادت حضرت عثمان رضی اللہ عنہ تمام ازواج مطہرات عازم حج بیت الله شدند پس ازادای حج بیت الله قصد پس رفتن به مدینه بودند نزد حضرت علی رضی اللہ عنہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا با مشاورت افراد زیادی قصد نمود تا اولاً حمایت اهل بصره را بدست آرد پس عازم مدینه شوند که در این نظر دیگر ازواج مطہرات با او موافقت نداشتند که بالاخره از نظر او متاثر شده آنان نیز عازم بصره شدند . (البدایہ والنہایہ ج ۷ ص ۲۳۰)

قصد حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا جنگ نمودن نبود بلکه قتیکه عازم بصره شد در راه یکجا مقیم شدند حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا پرسید این کجاست ؟ گفتند این مقام (حواب) است باشندین

اسم حوآب حضرت عائشه رضی اللہ عنہا یک حدیث آنحضرت علیه السلام را متذکر شده که روزی در خطاب به ازواج مطهرات فرموده بود: کیف باحدا کن تلبح علیها کلاب الحوآب (مسند احمد ج ۶ ص ۵۲ و ۹۷، و مستدرک حاکم ص ۱۲۰ ج ۳، وصححه الحاکم ووافقه الذهبی، وقال الحافظ فی الفتح ۱۳: ۴۵: سنده علی شرط الصحيح وصححه ابن کثیر فی البدایه ص ۲۱۲ ج ۶).

چه حال داشته باشید در روزیکه بر یکی از شما سگ های حوآب بر آنگیخته شوند پس حضرت عائشه رضی اللہ عنہا در همین جا یک شبانه روز متوقف شده و فرمود ازینجا باز میگردیم اما رفیقانش پافشاری نمودند که این مقام حوآب نیست و گروه دیگری گفت توسط شما بین دو گروه مسلمانان صلح صورت میگیرد لذا باید حرکت کنید و پیش بروید. (البدایه والنهایه ص ۲۳۱ ج ۷)

پس چیزی که در تقدیر بود صورت گرفت حضرت عائشه رضی اللہ عنہا سفرش را بسو بصره ادامه داد و قتیکه مردم کیفیت سفرش را پرسید نه فرمود: (ای بنی! الاصلاح بین الناس) پسر ما قصد صلح را دارم بین دو گروه مسلمانان، ازین جملات صراحه معلوم میشود که قصد حضرت عائشه رضی اللہ عنہا سیاست، حکومت یا سربراهی نبود منتهی خواست او قصاص و انتقام حضرت عثمان رضی اللہ عنہ بود و مصالحت بین دو گروه مسلمانان.

اما در صورتیکه حضرت ازداتره مسلمه خانم ها اندکی بیرون رفت و در معاملات اجتماعی داخل شد مورد انتقام عده زیاد صحابه کرام و صحابیات قرار گرفت در این مورد صحابه کرام رضی الله تعالی عنهم خطوطی به سوئے او فرستاد و حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا ام المؤمنین خط اثر انگیز طویل را به عقب او فرستاد متن خط قرار ذیل است.

عن امر سلمة زوج النبی صلی الله علیه وسلم الى عائشة ام المؤمنین فانی احدا ً لیک الله الذی لا اله الا هو، اما بعد، انک سئدة ً بین رسول الله صلی الله علیه وسلم وامته وحمایم مطروب علی حرمته قد جمع القرآن خیلک فلا تندهی و سکر عفارک فلا تهتلی بها فانه من وراء هذه الامة، ولو علم رسول الله صلی الله علیه وسلم ان النساء یحتملن الجهاد عهد الیک، اما علمت انه قد نهاک عن الفراطه فی البلاد فان عمود الدین لا یفصح بالنساء ان مال، ولا یرا ب بین ان انصدع جهاد النساء غش الاطراف وهم الذیول ولقد الوهارة ما کنفت قائلة لرسول الله صلی الله علیه وسلم لو عارضک ببعض هذه الغلوات ناصه لعودا من مهمل الی مهمل، وغدا تردین علی رسول الله صلی الله علیه وسلم واقسم لو قیل لی یا امر سلمة

ادخل الجہد لاستیعبت ان الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہاتکۃ جہا ہا ہرہ علی فاجعلہ سترک .
ووقاعة البہم حصدک ، فاندک انصح ما تکلون لہذہ الامۃ ما قعدت عن نصرہم (العقد الفرید ص
«ج» مطبوع دار الباز مکۃ المکرّمہ)

از جانب خانم رسول اللہ علیہ السلام حضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا بسوی حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا ام
المؤمنین رضی اللہ عنہا حمد خدای یکتا را میگویم اما بعد تو یک ذروا زہ بودی بین رسول اللہ علیہ
السلام وامت او و حجاب بودی بر حرمت رسول اللہ علیہ السلام قران دامن تو را پاک کرد
آترا نشر مکن حفاظت نمود حرمت تورا بی قدری آترا مکن اگر رسول اللہ علیہ السلام
میدانست کہ خانمہا ذمہ داری جہاد را بدوش گرفته می توانند پس در این مورد توصیه می
فرمود آیا آگاہ نیستی کہ رسول اللہ علیہ السلام تورا از رفتن بہ شہر ہا باز داشته بود ؟ زیرا
اگر ستون دین متزلزل شود با خانم ہا استوار نشود و اگر در آن شکاف شود خانم ہا آترا پیوند
نکنند جہاد خانم ہا اینست کہ نگاہ خویش را پائین کنند دامن خویش را پاک دارند و آہستہ
آہستہ بروند و قتیکہ تو در کدام صحرا از یک وادی بہ وادی دیگر شتر را میدوانی اگر در
آنجا با رسول اللہ علیہ السلام رو بر شوی توی چہ جواب بگونی سوگند می بردارم اگر برایم
گفتہ شود ام سلمہ رضی اللہ عنہا برو بسوی بہشت حیا میدارم کہ مواجہ شوم بارسول اللہ علیہ السلام
درحالی کہ پردہ انداختہ اورا چاک نمودہ باشم لذا تو آترا پردہ خویش بگیز چاردیواری خانہ
را قلعہ خویش ببندار تا زمانیکہ در خانہ باشی امت مسلمہ در خیر خواهی اند .

ہر لفظ مکتوب حضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا انتباء میدہد کہ خانم را مقام اعلیٰ حرمت و تقدس
بخشیدہ کہ در قبال آن تمام مناصب سیاسی و دنیوی هیچ است .

حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نیز از نصائح حضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا سپاسگذاری و قدردانی نمودہ
و فرمود : (لما اقبلت لوعظک واعرفی لحن نصیحتک)

ترجمہ : نصیحت تورا خوب پذیرفتم و از نصیحت تو خیلی خوب باخبر شدم .
البتہ موقف خویش را توضیح نمودہ فرمود : (ولنعلم المطلق مطلع فرقت فیہ بین ففتین
متشاجرین من المسلمین)

اما آن موقف خوب و نیک است کہ توسط آن بین دوگروہ مسلمان جنگ کنندگان
حائل گردم کہ از آن روشن بہ نظر می رسد کہ نہ خواستگار سربراہی حکومت ام ونہ جہاد

را مدنظر دارم نہ قیادت سیاسی را بلکه تنها مصالحت و دگرگروہ را قصد دارم نیز فرمود : (فان العبد علی غیر حرج وان امی فی مال لا یحیی عن الازدیا جمعه) (العقد الفرید ص ۶۶ ج ۵)

اگر باز کردم نیز حرج نیست و اگر پیش روم چنین عمل را انجام میدهم که از تکمیل آن چاره ندارم با آنقدر احتیاط در آن عصر پرفتن دشمنان اسلام و دگرگروہ مسلمانان را باهم در سر پیکار شدند تقدیر الہی رفته بود و جنگ جمل صورت گرفت حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بہ مقامی رسید کہ از آنجا باز نگردید در این مورد بر علاوہ دیگر صحابہ کرام حضرت زید بن صوحان نیز نامہ بہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرستاد کہ باید از خانہ بدر نشود تحریر نمود:

سلام علیک، اما بعد: فانک امرت بأمر و امرنا بغیرہ امرت ان تقری فی بیتک و امرنا ان نقاتل الناس حتی لا تَرَین لعدو فترکنا ما امرت به و کتبنا علیہمنا عما امرنا به و السلام (العقد الفرید ص ۶۷ ج ۵)

بعد از سلام شما بر یک عمل محکوم اید و مایان بر عمل دیگر شما محکوم اید بر قرار پائیدن در خانہ و مایان محکوم ایم بر اینکه بر سر پیکار باشیم تا فتنہ باقی نماند شما کار خویش را گذاشتید و ما را باز داشتید از کاری کہ بر آن محکوم بودیم۔

خلاصہ کلام اینکه در انتها حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بر این عمل خویش خیلی ہا نادم و پشیمان بود طبقیکہ حافظ شمس الدین ذہبی رحمہ اللہ میفرماید :

ولاریب ان عائشۃ ندمت ندما علی مسیرھا الی البصرۃ و حضورھا یوم الجمل و ما ظنت ان الامر یبلغ ما بلغ (سیر اعلام النبلاء للذہبی ص ۳۳ ج ۳)

بدون شک حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بر سفرش بہ سوی بصرہ و بر جنگ حمل نہایت نادم و پشیمان بود فکر نمی کرد کہ سخن آنقدر کشالہ دار خواهد شد.

امام ابن عبدالبر باسند خویش روایت نمودہ کہ یکبار حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بہ حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمود چرا من را از آن سفر باز نداشتی ؟ حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمود دیدم کہ یک صاحب (حضرت عبداللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ) بر رای تو غالب آمد حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا جواب دادو گفت سوگند براللہ اگر من را باز میداشتی باز میگردیدم. (نصب الرایہ للزیلعی ص ۷۰ ج ۴) کہ بعد از این واقعہ افسانہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا ازین قرار بود وقتیکہ در سورۃ احزاب بہ این آیات می رسید کہ : (وَقَرْنَ فِی بُیُوتِكُنَّ)

ترجمہ: شما قرار گیرید در خانه های خویش انقدر میگیرید که چادرش ترمیشد.
اذا قرأت هذه الآية وقرن فی بیوتکں بکف حتی تبل غمارها (طبقات ابن سعد ص ۳۰ ج ۱)
وسیر اعلام النبلاء ص ۳۰ ج ۲)

تا آن حد نادم و پشیمان بود بر این عمل واقعه جمل که در ابتداء اراده داشت باید نزدیک آنحضرت علیه السلام مدفون گردد بعد از واقعه جمل ازین عزم باز گردید قیس بن حازم رحمہ اللہ روایت میکند .

قالت عائشة رضی اللہ تعالیٰ عنہا وکان محمد بن نفعان فی بیعہا مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وانی بکرفقالت انی احدیث بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حدثاً اذفتونی مع ازواجہ فدفنس بالقیع (مسندک الحاکم ص ۱۰ ج ۱) قال الحاکم: هذا حديث صحيح على شرط الشيخين ووافقه الذهبي
حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا در قلب خویش فکر میکرد کہ باید در پهلوی رسول اللہ علیہ السلام و حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ دفن شود اما بعداً میگفت بعد از رسول اللہ علیہ السلام مرتکب یک بدعت شدم پس من را بادیگر ازواج مطہرات دفن کنید هماناکہ در جنت البقیع مدفون گردید.

حافظ ذہبی رحمہ اللہ شرح قول او را کرده می فرماید: (یعنی بالحدیث مسیرونها یوم الجمل فانہا لدیعدامة کلیة و تلہ من ظک علی انہا ما فعلت ظک الامتأولہ قاصد قللہن) (سیر اعلام النبلاء ص ۱۳ ج ۲).
مراد حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا رفتن او است بہ جنگ جمل کہ بر این عمل خویش نادم شدہ توبہ نمود باوجودیکہ این اقدام او مبنی بر اجتناب بود کہ قصد نیک داشت :

ازین ہمہ واقعات فہمیدہ میشود کہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا خواہشمند سربراہی نبود نہ کسی تجویز سربراہی او را نمودہ بود نہ قصد او قیادت این جنگ بود منتهی بہ قصد نفاذ حکم قرآنی و مصالحت بین مسلمانان خروج نمودہ بود اما دشمنان اسلام این سفر را بہ جنگ تبدیل کردند در حالیکہ مقصد او یک سیاست محدود بود ازینجا صحابہ کرام آنرا سند ندانستند و حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا شخصاً نیز بر آن عمل خویش نادم بود تا آنکہ تدفین را در روضہ اقدس ہم پسند نکرد پس از انصاف کار گیرید.

بعض مردم این عمل حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا را در استدلال می آرند بر جواز سربراہی خانم در حالیکہ در امداد الفتاویٰ آمدہ کہ این اقدام خویش را حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا خطا

می پنداشت حتی در تدفین نزدیک آنحضرت علیه السلام نیز عارمی برد پس چگونه ازین بر سربراهی زن استدلال نموده شود درحالیکه در خیال حضرت عانشه رضی الله تعالی عنها هم اراده سربراهی نیامده بود پس آیا استدلال کنندگان عار نمی کنند براین استدلال خویش .

یک تحریر حضرت تهانوی رحمه الله تعالی

حکیم الامت حضرت مولانا اشرف علی تهانوی رحمۃ اللہ علیہ تحت یک تحریر حدیث لن یفلح قوما ولوامرهم امرأة راجواب گفته و فرموده که حکومت جمهوری تحت این وعید داخل نیست اما قبل از دانستن تحریر حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ باید دانست که حکیم الامت نیز مانند دیگر علماء محققین قائل این است که خانم حق سربراهی حکومت راندارد .

اما حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ باز هم میفرماید در سربراهی ذکورت شرط است که این شرط صحت سربراهی است و در قضا شرط صحت نیست مگر آنرا شرط صون عن الاثم گردانیده است. (امداد الفتاوی ص ۹۲ ج ۵)

نیز مولانا تهانوی رحمۃ اللہ علیہ میافزاید در شریعت ما ممانعت حاکم شدن خانم است باید از واقعه بلقیس کسی در اشتباه نیفتد اولاً آن فعل مشرکان بود دوم اینکه شریعت محمدی در این مسئله خلاف شریعت سلیمانی است که حجت نباشد در شریعت محمدی صلی اللہ علیہ وسلم (بیان القرآن ج ۸ سورة النمل)

نیز به مولانا مفتی محمد شفیع رحمۃ اللہ علیہ مسئله را توضیح نموده به حواله امام تهانوی رحمۃ اللہ علیہ که بیان واقعه بلقیس شده در معارف القرآن بر آن نکیری نفرموده (احکام القرآن للمفتی محمد شفیع) .

از عبارتهای فوق علامه تهانوی رحمۃ اللہ علیہ به نظر میرسد که او نیز مانند علمای امت خلاف سربراهی خانم است در حکومت البته سوال اینجا است اگر در کدام حصه مخالفت حکم شرعی ورزیده شود و کدام خانم سربراه تعیین شود آیا وعید بیان شده حدیث به آن تطبیق میشود و یا خیر در جواب آن میفرماید اگر حکومت عام و تام باشد مانند دنی حکومتهای شخصی یا خلاف اسلامی، و سربراه آن خانم مقرر شود هر آئینه وعید حدیث بر آنان صادق میآید، اما اگر طرز حکومت جمهوری باشد در آن حکومت فلاح ضروری نیست طبقیکه حضرت تهانوی رحمۃ اللہ علیہ بیان فرمود که را زوسردران است که آن حکومت فقط با مشوره باید

صورت گیرد و خانم نیز باید آن افراد اہل مشورہ باشند. (امداد الفتاویٰ ص ۹۵ ج ۲)

کہ در حکومت حقیقت نہ تنها اینکہ حکومت خانم راناجائز میدانند بلکہ آنرا موجب عدم فلاح نیز قرار میدہد لذا در اصل مسئلہ موقف او عدم سربراہی خانم است در حکومت اما در حصہ حکومت جمہوری نظر دارد کہ این حکومت حقیقی نیست بلکہ مشورہ محض است. پس در حصہ سربراہی خانم در حصہ حکومت جمہوری در نظر علامہ تہانوی خانم سربراہ حقیقی نیست بلکہ حیثیت یک رکن پارلمان را دارد کہ این حکم مشورہ محض است طبقہ کہ در تقریر میافزاید در سلطنت جمہوری والی صوری در حقیقت والی نیست بلکہ رکن شوری است والی حقیقی مجموعہ مشیران اند. (امداد الفتاویٰ ج ۵ ص ۹۱)

بار دیگر از این عبارت واضح میشود کہ نزد علامہ تہانوی رحمہ اللہ نیز سربراہی خانم ناجائز و موجب عدم فلاح است کہ در آن هیچ خلافی ندارد اما در حصہ سربراہی حکومت جمہوری در نظر او این سربراہ حقیقی نیست کہ این اختلاف در اصل مسئلہ نہ بلکہ در حقیقت حکومت جمہوری است کہ در نظام پارلمانی باوجودیکہ وزیراعظم رکن پارلمان و رکن مشاورت است اما آن دو حیثیت دیگر دارد کہ بناء بر آن او را محض یک رکن مشاورت گرفتن غیر ممکن است اول اینکہ او سربراہ انتظامہ است کہ در آئین و قانون اختیار کامل دارد تا آنکہ راہ ہمہ کابینہ را زند پس در نظام جمہوری سہ کارہای جداجدا است کار اول قانون سازی کہ بہ مقننہ یعنی پارلمان سپردہ میشود کار دوم انتظام ملک کہ بہ انتظامیہ سپردہ میشود سوم کار تنازعات کہ فیصلہ آن بہ عدالت سپردہ میشود پس اطلاق ہر سہ لفظ در حکومت بر انتظامیہ نمودہ میشود بر ریاست مقننہ و عدلیہ در آن ضروری است دہ حصہ حکومت است حکومت تنها انتظامیہ را گفتہ میشود کہ وزیر اعظم سربراہ آن میباشد. کہ در دائرہ آن اختیار کامل داشتہ میباشد کہ نہ ہر خبر را تحت مشاورت مقننہ قرار میدہد ونہ مکلف بر آن میباشد فیصلہ ہای مہم انتظامی بسوی پارلمان حوالہ میشود اما پابند نظریہ کابینہ نمیباشد بلکہ حیثیت فیصلہ حتمی در اجلاس کابینہ باشد پس چنین شخص با اختیار رارکن مشاورت گفتن درست نباشد البتہ یک فرد مشاورت مقننہ باشد بر تنظیمہای پارلمان در نظام مروج یک حیثیت جدا میباشد کہ محض رکن مشورہ مقننہ نیز نمی باشد زیرا کہ او در تنظیم بر اقتدار پارلمان قانداویوان میباشد اما

در پارلمان نظریه او نظریه شخص نمیشد بلکه بسا اوقات در پارلمان نمائندگی اکثریت را میکند بالخصوص در صورتیکه از جانب ارکان تنظیم خود برای جماعت پارلمان کدام هدایت صادر میکند تمام ارکان آن تنظیم طبق هدایت او مکلف بردادن نظر میباشد که در اصطلاح پارلمان آن هدایت را (partywhip) گفته میشود پس وقتیکه آن رهبر در حرکت میآید تمام اعضای پارلمان مجبور میباشند بر رایہ دادن طبق نظریه او پس چنین شخص را رکن محض مشوره گفته میشود.

از اینجا در مقننه نیز حیثیت وزیر اعظم نیز حیثیت رکن محض مشوره نمیشد بلکه قائد جماعت و قائد ایوان میباشد که او بر مشوره دیگران کم عمل میکند و دیگران بر مشوره او زیات عمل میکنند . اگر چه باعتبار نظر سربراه ریاست صدر مملکت میباشد و وزیراعظم سربراه انتظامیه اما در نظام پارلمانی صدر حیثیت نمائشی را داشته میباشد و اصل اختیار به دست وزیراعظم میباشد از اینجا است در تمامی دنیا وزیراعظم سربراه اصلی پنداشته میشود. از شرح فوق دانسته شد که حضرت تھانوی رحمۃ اللہ علیہ خانم را به سربراهی تسلیم نمیکند البتہ سوال در اینجا است که آیا سربراهی حکومت جمهوری حقیقی است و یا خیر؟ پس صفاتی که در حصہ وزیر اعظم پارلمانی بیان شد اگر این نظر در خدمت حضرت تھانوی را تقدیم میشد پس در این جملہ کہ او محض یک رکن مشوره است بر نظریہ خود نظر ثانی مینمود.

چند مثالهای تاریخی

بعضی ها در حصہ سربراهی خانم مثالهای تاریخی را تقدیم میکنند در حالیکہ در تاریخ واقعات جائز و ناجائز وجود دارد کہ در شریعت حیثیت سند را ندارد سند قرآن و سنت است دیدہ نمیشود کہ کدام فقیہ یا عالم بر جواز سربراهی خانم فتوی داده باشد بعض مردم نامزد شدن فاطمہ جناح را برای صدارت سند میگیرند در مورد سربراهی خانم اما دیدہ نشدہ کہ کدام عالم این اقدام سربراهی فاطمہ جناح را حمایت نمودہ باشد و یا گفته شدہ باشد کہ سربراهی خانم جواز دارد پس دلیل گرفتن این واقعات خلط مبحث میگردد در عصر حاضر نیز علماء کرام بر عدم جواز سربراهی خانم فتوہ دادند (رشید احمد)

نظریه و فیصله علمای مکاتب فکر پاکستان

به هر کیفیت مسئله ناجائز بودن سربراهى خانم مبنى بر قرآن و سنت و اجماع امت است که کسی از علماء و فقهاء در آن خلاف ندارند از اینجاست وقتیکه در سنه ۱۹۵۱ میلادی تمام علماء فکر پاکستان در کراچى به دور میزمدور اجتماعى نمودند که در آن ۳۳ گروه تنظیمها شمولیت داشتند که در آن دیوبندیها، بریلوی، اهلحدیث، جماعت اسلامی و شیعہ ها موجود بودند و بر آئین ۲۲ تقاطی که آئین پاکستان بود و نقطه دوازدهم آن این بود باید صدر مملکت یک مرد مسلمان باشد که بر تدین صلاحیت و اصابت رای او اعتماد کامل باشد که به این نکات همه علماء متفق بودند و تابه امروز نیز متفق هستند لذا در حکومت اسلامی سربراهى خانم هر آئینه ناجائز است وقتیکه مسئله ازین قرار است که سربراهى خانم در هر صورت ناجائز است پس باید مسلمانان در تبدیلی قیادت مملکت کوشش کنند. والله سبحانه الموفق .

محمد رفیع عثمانی - رشید احمد - ولی حسن سلیم الله

۲۵/ جمادى الاولی ۱۳۰۹ھ

المزید من العبد الرشید

دلائل المنع :

(۱) ﴿وَالرِّجَالُ عَلَيْهِمْ دَرَجَةٌ﴾ (۲۲۸،۲)

(۲) ﴿وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْوَلَمِ وَالْجَسْرِ﴾ (۲۲۹،۲)

(۳) ﴿أَوْ مَن يُنَشِّئُوا فِي الْحَيَةِ وَهُوَ فِي الْخَصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ﴾ (۲۳،۱۸)

(۴) قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما رأيته من ناقصات عقل ودين اذهب للب الرجل

الحاضر من احداكن (بخاری ص ۴۴ ج ۱)

دلائل الجواز :

(۱) قال الامام الكليني رحمه الله تعالى : اما المراهق والصبي العاقل فلا يصح منهما اقامة الجمعة

لا یصلح ان یصلحان للإمامة فی سائر الصلوات فی الجمعة اولى الا ان المراه اذا کان مسلطاً فامره رجلاً صالحاً للإمامة حتى یصلی بهم الجمعة جائز لا المراه تصلح سلطاناً او قاضياً فی الجمعة فتصح امامتها. (بدائع الصنائع ص ۳۰۳ ج ۲)

(۲) وقال العلامة ابن نجیم رحمه الله تعالى: اما سلطنتها فصحيحة وقد بولی مصر امرأه تسمى شهرة الدجارية الملك الصالح بن ایوب (المهر الرائق ج ۵ ص ۵)

الجواب : مراد ازین عبارات صلاح وصحت نفاذ است جواز مراد نیست به این مفهوم که حکومت خانم جواز ندارد باوجود آن اگر خود را به ذرائع ممنوع مسلط نمود پس سلطنت او نافذ باشد.

مثالها :

(۱) قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: اسمعوا واطيعوا وان استعمل عبد حبشي كأنه رأسه زبيبة (بخاری ص ۳ ج ۲). قال الامام الكرماني رحمه الله تعالى: فان قلت كيف يكون العبد واليا وشرط الولاية الحرية ش؛ قلت: بأن يوليه بعض الائمة او يغلب على البلاد فهو كنه. (شرح الكرماني لصحيح البخاري ص ۳ ج ۲)

(۲) وقال الامام مؤيد الله رحمه الله تعالى: طريق چهارم استلاء ست واین دونوع ست یکی آنکه مستولی متجمع شروط باشد دیگر آنکه متجمع شروط باشد و صرف مازمین کند بقتال و ارتکاب محرم و آن بجا نرست و فاعل آن عاصی ست لیکن واجب ست قبول احکام او چون موافق شرع باشد، و اگر عمال او اخذ نكاه کنند از ارباب اموال ساقط شود، و چون قاضی او حکم نماید نافذ گردد حکم او، همراه او و اتحاد می توان کرد، و این انعقاد بنا بر ضرورت ست زیرا که در عزل او فغانی نفوس مسلمین و ظهور حرج و مرج شدید لازم می آید، و یقین معلوم نیست که شاید منقضی شود بصلاح یانه، تخمیل که دیگری بد تر از اول غالب شود، پس ارتکاب قن که قبح او متیقن به ست بجا باید کرد، برای مسلحی که موهوم ست و تخمیل، و انعقاد خلافت عبدالملک بن مروان و اول خلفائی بنی عباس بهمین نوع بود (ازالة الخفاء ص ۵ مقصد اول)

(۳) وقال العلامة المحصلي رحمه الله تعالى: والمرأة تقضي في غير حدود ودان اثم المولى، لها الخبر البخاري رحمه الله تعالى لن يغلب قوم ولو امرهم امرأة (رد المحتار ص ۳ ج ۲). وكذا قال العلامة ابن

بجهر رحمہ لہ تعالیٰ (البحر الرائق ص ۵۰ ج ۳)

(۴) امام گرفتن فاسق جواز ندارد باز هم وجود آن اقتداء خلف او درست است.

النعطائر :

ولهذه المسألة نظائر كثيرة مثلاً :

(۱) المبيع الفاسد موجب للملك.

(۲) حرمة المصاهرة تنصب على الزنا.

(۳) السفر يرتب عليه الاحكام ولو كان للمعصية

(۴) يقع الطلاق على الحائض مع كونه منبها عنه.

(۵) يقع الطلقات الثلاث دفعة مع كونها بدعياً.

(۶) لعق العجاسة مع حرمة مطهر.

دلایل جواز را با وجوه ذیل بر نفاذ مع عدم الجواز محمول نمودن در کارست.

(۱) عدم جواز از نصوص شرع قرآن، حدیث، فقه و اجماع ثابت است.

(۲) در دلیل ثانی از سلطنت شجرة الدر استدلال نموده شده که تسلط او ناجائز

گردانیده شد و از منصب عزل کرده شد. کما سیاتی

(۳) در البحر الرائق سه سطر قبل این حکم مذکور است : فكانت اهل القضاء (فی غیر حدیث) و

لكن يالهم المولى لها للحدیث فعلن يفلح قوم ولوا امرهم امر القواة البخاری (البحر الرائق ص ۵۰ ج ۳)

(۴) قال العلامة المحصلي، رحمه لہ تعالیٰ فی شرائط صحة الجمعية والعالی السلطان ولو متغلباً او امراً

فیجوز امرها باقامتها لا اقامتها، قال العلامة ابن عابدین رحمه لہ تعالیٰ اعلم ان المرأ لا تكون سلطاناً الا

تغلباً لما تقدم فی باب الامامة من اشتراط الذکورة فی الامام، فكان علی الشارح ان يقول ولو امرأ ای ولو کان

ذلك المتغلب امرأ ح، والمراد بان تغلب من فقد فيه شروط الامامة وان رخصه القوم (رد المحتار ص ۵۰ ج ۳)

(۵) در بدائع اندک قبل ذکر سلطنت عبد آمده: ونصه واقفاً العبد اذا كان سلطاناً لجمع

بالداس و امر غیره (بدائع الصنائع ص ۲۶۱ ج ۱)

این مسئله اجناعی است که برده حق سلطنت را ندارد لذا در اینجا اتفاقی عبد متغلب

مراد است که سلطنت او با وجود ممنوع بودن نافذ است از اینجا ثابت شد که در مسئله

سر بر امر، خانه در ان المرأة تصلح سلطاناً مراد از صلاحیت نفاذ بلا جواز است.

(۶) در دلیل اول در جملہ فامرت رجلاً صالحاً للامامة بالاتفاق شخصی مراد باشد کہ در اقتدای او ادای نماز درست است لازمی نیست کہ امام گرفتن او جواز داشته باشد پس مراد از (ان المرأۃ تصلح سلطاناً) نفاذ مراد است نہ جواز.

(۷) امام ابن ہمام رحمہ اللہ با تحقیق ثابت نموده بعد از میفرماید کہ قضای خانم نفاذ مع عدم الجواز است : و نصہ :

جواب : ان ما ذکر غایۃ ما یفید منع ان تستقضى وعدم حله والكلام فیما لو ولیت والتم المقلد بذلك او حکمها خصمان ففقط قضایا مواظبا للدين لانه اکان یفعل ما لا یلم ینقض الدلیل علی نفيه بعد موافقته ما انزل لانه الا ان یفقی شرعاً سلب اہلیعہا ولیس فی الشرع سوا نقصان عقلها ومعلوم انه لم یصل الی حد سلب ولا یعہا بالکلیۃ الا ترى انہا تصلح شاعداً وناظراً فی الاوقاف ووصیۃ علی الیتمی وذلک العقصان بالنسبۃ والاضافۃ ثم هو منسوب الی الجنس لہما فی الفرد خلافہ الا ترى الی تصریحہم بصدق قولنا الرجل خیر من المرأۃ مع جواز کون بعض افراد النساء خیرا من بعض افراد الرجال ولذلک العقص العزیزی نسب صلی لانه علیہ وسلم لمن یولینہم عدم الفلاح فکان الحدیف متعرضاً للمولین ولہن بنقص الحال وھذا حق لکن الکلام فیما لو ولیت ففقط بالحق لما ذابطل ذلک الحق (فتح القدیر ص ۴۰۸ ج ۵)

(۸) در وصفہ قبل در اعلاء السنن در این مسئلہ تحقیق شدہ . (اعلاء السنن ص ۲۶، ۲۷، ج ۱۵) در این بحث اعلاء السنن بعد از تثبیت بادلانل متعدد در این مورد مراد از جواز نفاذ مع الاثم است در آخر از این دعوی جواز را بمعنائی نفاذ یا بالفاظ دیگر از نفاذ بلا جواز در واقعہ جمل استدلال نموده شدہ کہ درست نیست زیرا در آنجا امارت حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا هیچ گاہ تصور نشدہ ونہ حضرت عائشہ رضی اللہ تعالی عنہا در فکر جنگ بود تنها بہ قصد تقویت مطالبہ قصاص رفته بود کہ تفصیل آن در فیصلہ متفقہ گذشتہ بود.

باز ہم صحابہ کرام رضی اللہ عنہم آن اقدام حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا را پسند نکرده بودند و آنرا در وعید آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم لن یفلح قوم الخ داخل نموده ناجائز قرار داده بودند و قتیکہ جواز شمولیت حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا را در مطالبہ قصاص جائز نمی پنداشتند پس امارت او را چگونه رو امیداشتند.

بعد از تسلیم نمودن نفاذ مع عدم الجواز بادلانل بہ این نتیجہ رسیدن کہ معاذ اللہ حضرت

عائشه رضی الله تعالی عنہا و صحابه هم به فکر او در این مسئله ارتکاب معصیت رانموده بودند. حاکم و کذا و الله يعلم انهم بر ثبوت من ذلك رضی الله تعالی عنہم و رضوانه.

بعض محدث از امارت عائشه رضی الله تعالی عنہا برای اثبات عبارت امام ابن تیمیہ رحمہ الله را دلیل میگیرند. اما جعلها بمنزلة الملكة التي يأمر بأمرها ويطيعها (منهاج السنة ج ۲ ص ۱۱۵)

از استدلال عوض تثبیت امارت عائشه رضی الله تعالی عنہا در مستدل ملحدین ثبوت جهالت نهانی و خیانت به نظر میرسد عبارت کامل منهاج السنة قرار ذیل است.

فان طلحة والزبير كانا معظمين عائشة رضي الله عنها موافقين لها مؤتمرين بأمرها وهما وهى من ابدع الناس عن الفواحش والمعاونة عليها. فان جاز للرافضي ان يقدح فيهما بقوله بأمر وجه يلقون رسول الله صلى الله عليه وسلم مع ان الواحد منا لو تحدث مع امرأ كثيرة حتى اخرجها من منزلها وسافر بها الى اخرة. مع ان ذلك انما جعلها بمنزلة الملكة التي يأمر بأمرها ويطيعها ولم يكن اخراجها لمظان الفاحشة الخ (حواله بالا)

امام ابن تیمیہ رحمہ الله در جمله اول ابله گری را فضا را نقل نموده که حضرت طلحه و حضرت زبیر رضی الله عنہما به شکل ناجائز حضرت عائشه رضی الله عنہا را با خود همراه ساختند بعداً آن رافضی بی حیا در جواب مینویسد که در قلب آن هر دو صحابه عظمت حضرت عائشه رضی الله عنہا موجود بود و به شکل ملکه آنرا عظمت و اطاعت مینمودند.

از اینجا اثبات امارت مقصود نیست بلکه مقصود این است که جهت ام المؤمنین بودن در قلبهای آنان جذبه عظمت و اطاعت حضرت عائشه رضی الله عنہا موجود بود اگر اثبات امارت مقصود میبود پس هر آئینه امام ابن تیمیہ رحمہ الله قائل جواز امارت خانم میبود در صورتیکه آنرا ناجائز میدانند که این مسئله را از مسئله های اجماعی امت تحت عنوان فیصله متفقہ اجماع امت تحریر نموده.

جدا مجد او امام عبدالسلام نیز در منتقى الاخبار باب المنع من ولاية المرأة والصی باب وضع نموده است و عدم جواز آنرا به احادیث ثابت کرده. (نیل الاوطار ج ۸ ص ۲۷۳)

شجرة الدر

از اینجا دلیل گرفتن بر سلطنت خانم از دو جهت باطل است :

(۱) هر قول و عمل که خلاف نصوص شرع باشد مردود است.

(۲) بعد از وفات ملک صالح پسر آن به مکر و فریب به قتل رسیده شد و در سنه ۶۴۸ هجری ۲ ماه سفر آن خانم مکار بر حکومت تسلطه نموده امراء و عوام را جهت خوش نمودن پول و دولت داد و زبان آنان را با وظائف و معاشات بزرگ و اراضی وسیع خاموش نموده. در بغداد خلیفه وقت ابو جعفر مستنصر بالله وقتیکه از این مسئله اطلاع یافت امرای عصر را کو بیید و حکم نمود بر معزول نمودن آن خانم مکار و فرمود اگر نزد شما کدام مرد اهل سلطنت باقی نمانده باشد پس من برای شما مردی میفرستیم آیا خبر ندارید از فرمان رسول الله ﷺ که میفرماید: هرگز فلاح نیابد قومیکه معاملات خود را به خانم واله کند. با اطلاع یافتن و تهدید خلیفه خانم مکار از سلطنت دست بردار شد پس مدت حکومت او کم از دو ماه بود. (فوات الوفيات لابن شاکر البتی ج ۱ ص ۲۶۴ اعلام انساء ص ۲۸۶) مرآة الجنان للیافعی ص ۱۲۷ ج ۴) فقط والله تعالی اعلم.

رشید احمد ۳/ شعبان سنه ۱۳۰۹ هـ

الحاق

بعد از این تحریر از علامه قسطلانی رحمته در مورد عبارت ذیل استفسارات نقل شده که در این آنرا متذکر شویم.

ومذهب الجمهور ان المرافاة لى الامارة ولا القضاء واجازة الطبرى وهى رواية عن مالك رحمه الله تعالى وعن ابى حنيفة رحمه الله تعالى تلى المحكم فيما يجوز فيه شهادة النساء (ارشاد السارى ص ۸۰ ج ۲)

از طبرى و امام رحمهما الله در شرح فیصله متفق از قاضی ابوبکر ابن العربی چنین نقل نموده بودند:

((وهذا نص فى ان المرافاة لا تكون خليفة ولا خلاف فيه ونقل عن محمد بن جرير الطبرى امام الدين انه يجوز ان تكون المرافاة قاضية ولم يصح ذلك عنه ولعله كما نقل عن ابى حنيفة رحمه الله تعالى انها اما تلقى فيما تشهد فيه وليس بان تكون قاضية على الطلاق ولا بان يكتب لها منشور بان فلانة مقدمة على المحكم الا فى الدماء والنكاح واما ذلك كسهيل التحكيم او الاستئانة فى القضية الواحدة)) (احكام القرآن لابن العربى ص ۸۰ ج ۲)

وآن روایت امام مالک جهت جستجو با کتب مستند مالکیه ذیل مراجعه نموده شود.
(۱) المدونة الكبرى للإمام مالك رحمه الله تعالى.

- (۲) المبتدعی شرح موطأ الإمام مالك رحمه الله تعالى
- (۳) بداية المجتهد للإمام ابن رشد رحمه الله تعالى
- (۴) اقرب المسالك إلى مذهب الإمام مالك رحمه الله تعالى.
- (۵) الشرح الصغير على اقرب المسالك.
- (۶) حاشية العلامة الصاوي رحمه الله تعالى على الشرح الصغير.
- (۷) مختصر العلامة الخليل رحمه الله تعالى.
- (۸) الشرح الكبير لمختصر العلامة الخليل رحمه الله تعالى.
- (۹) حاشية العلامة الدسوقي رحمه الله تعالى على الشرح الكبير.
- (۱۰) شرح منحة الخليل على مختصر العلامة خليل رحمه الله تعالى
- (۱۱) تسهيل منحة الخليل على مختصر العلامة خليل رحمه الله تعالى.
- (۱۲) جواهر الاكلیل شرح مختصر العلامة الشيخ خليل رحمه الله تعالى.
- (۱۳) التاج والاکلیل لمختصر خليل رحمه الله تعالى.
- (۱۴) مواهب الخليل لشرح مختصر خليل رحمه الله تعالى.

در کتب فوق الذکر مالکیه ها در یک کتاب هم روایت اقتضاء المرأة نیامده در کتب المدونه از آن بحثی نیز نیامده در دیگر نه تنها اینکه آنرا رد نموده بلکه تصریح نمودند بر عدم جواز وفسخ البتہ در کتاب مؤخر الذکر (مواهب الجلیل) تلمیذ امام مالک رحمته امام ابن القاسم رحمته جواز را نقل نموده و محمل آنرا انتساب مانند قاضی ابوبکر ابن العربی طبری بسوی امام رحمته منسوب نموده پس مایان عبارات آن کتب متعلقه را تقدیم میکنیم .

(۱) قال الامام الباعی رحمه الله تعالى : ((فاما صفاته (القضاء) في نفسه فاحداها ان يكون ذكرا بالغاً (الى قوله) فاما اعتبار الذكورة فحكى القاضي ابو محمد وغيره انه مذهب مالك. وطلبنا ما روى عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال لن يفلح قوم اسندوا امرهم الى امراة. وطلبنا من جهة المعنى انه امر يتضمن فصل القضاء فوجب ان تنافيها الا نوثقه كالأمامة. قال القاضي ابو الوليد ويكفي في ذلك عندي عمل المسلمين من عهد النبي صلى الله عليه وسلم لا نعلم انه قدم لذلك في عصر من الاعصار ولا بلد من البلاد امراة كما لم يقدم للأمامة امراة قوله اعلم واحكم)) (المبتدعی ص ۳۰۷)

(۲) وقال الامام ابن رشد رحمه الله تعالى : ((فاما الصفات المشتركة في الجواز فان يكون حراً مسلماً

بالحاظ ذکر اعاقلا عدلا)) (بداية المجتهد ص ۴۷ ج ۲)

(۳) وقال العلامة احمد الدردير رحمه الله تعالى: ((شرط القضاء عدالة وذكورة)) (اقراب المسالك)

(۴) وقال في الشرح: ((اي شرط صحته، فلا يصح من اثمى ولا غنى)) (الشرح الصغير)

(۵) وقال العلامة احمد الصاوي رحمه الله تعالى: ((اي ولا ينفذ حكمها)) (الشرح الصغير ص ۳۸ ج ۲)

(۶) وقال العلامة خليل رحمه الله تعالى: ((اهل القضاء عدل ذكر)) (مختصر العلامة خليل)

(۷) وقال العلامة احمد الدردير رحمه الله تعالى: ((ذكر محقق لا اثمى ولا غنى)) (الشرح الكبير)

(۸) وقال العلامة الدسوقي رحمه الله تعالى: ((قوله لا اثمى ولا غنى) اي فلا يصح توليها للقضاء

ولا ينفذ حكمها)) (الشرح الكبير ص ۳۸ ج ۲)

(۹) وقال الشيخ محمد عيش رحمه الله تعالى في شرح قول العلامة خليل رحمه الله تعالى (اهل

القضاء عدل ذكر فطن مجتهدان وجدوا الا فامثل مقلد):

((الفاصل) صفات القاضى المطلوبة فيه ثلاثة اقسام شروط في صحة توليته وشروط في دوامها

وشروط في كمالها. اشار المصنف الى الاول بقوله عدل الى قوله فامثل مقلد.

(ذكر) فلا تصح توليته امر القديف البخارى لن يفلح قوم ولوا امرهم امراة)) (منح المجليل ص ۴۷ ج ۲)

(۱۰) والشيخ المذکور لم يتعرض لهذا في حاشيته على شرحه المذکور فكانه قرره مرة ثانية.

(۱۱) وقال الشيخ صالح عبد السمیع: ((ذكر) فلا تصح توليته امر القديف البخارى لن يفلح

قوم ولوا امرهم امراة)) (جواهر الاكليل ص ۳۸ ج ۲)

(۱۲) وقال العلامة المواق رحمه الله تعالى: ((اهل القضاء عدل ذكر) ابن رشد القضاء خصال

مشترطة في صحة الولاية وهي ان يكون ذكرا حرا مسلما بالغ عاقلا واحدا فهذه ستة خصال لا يصلح ان

يولى القضاء الامن اجتمعت فيه فاولى من لم تجتمع فيه لم تنعقد له الولاية وان انخرم شيء منها بعد

العقاد الولاية سقطت الولاية)) (التأجج والاكليل على هامش مواهب المجليل ص ۴۷ ج ۲)

(۱۳) وقال الامام الخطاب رحمه الله تعالى في شرح قول العلامة خليل رحمه الله تعالى اهل القضاء

عدل ذكر فطن مجتهدان وجدوا الا فامثل مقلد):

((واعلم ان صفات القاضى المطلوبة فيه على ثلاثة اقسام (الاول) شرط في صحة التولية وعدمه

يوجب الفسخ (والثاني) ما يقتضى عدمه الفسخ وان لم يكن شرطاً في صحة التولية (الثالث) مستحب

وليس بشرط فاشار المؤلف الى الاول بقوله اهل القضاء عدل الى قوله والا فامثل مقلد.

(ذکر) ش قال فی التوضیح وروی ابن ابی مریم عن ابی القاسم جواز ولاية المراه قال ابن عرفة قال ابن زرقون اظنه فيها تجاوز فيه شهادة. قال ابن عبد السلام لا حاجة لهذا التأويل لاحتمال ان يكون ابن القاسم قال كقول الحسن والطبري باجازة ولا ينها القضاء مطلقا (قلت) الاظهر قول ابن زرقون لان ابن عبد السلام قال في الرد على من هدم من المتكلمين وقال الفسق لا يباي القضا مانصه وهذا ضعيف جدا لان العدالة شرط في قبول الشهادة والقضاء اعظم حرمة منها (قلت) لمعل ما هو منافع للشهادة منافع للقضاء فكما ان النكاح والطلاق والعق والحود لا تقبل فيها شهادتها فكذلك لا يصح فيها قضاؤها انتهى)) (مواهب الجليل ص ۳۰۳ ج)

ابن روايات مووله تنها در حصه قضا باشد ولايت خانم بالاجماع جواز ندارد خليفه ابو منصور سلطنت صفري شجرة الدر را تحت سلطنت كبرى نیز جواز نداد و او راه معزول نمود طبقه سابق گذشت پس وقتیکه خانم اهليت امارت را تحت امارت كبرى ندارد پس چگونه حق داد و اهل امارت كبرى را داشته باشد ؟

(۱۴) قال الامام ابن رشد رحمه الله تعالى

((قال عبد الوهاب ولا اعلم بينهم اختلافا في اشتراط الحرية فمن رد قضاء المراه شبهة بقضاء الامامة الكبرى وقاسها ايضا على العبد للنقصان حرمة بها ومن اجاز حكمها في الاموال فتشبهها بمجواز شهادتها في الاموال ومن راي حكمها فالذا في كل شيء قال ان الاصل هو ان كل من يلقى منه الفصل بين الناس لحكمة جائز الا مخصصه الاجماع عن الامامة الكبرى)) (انباية المجتهد ص ۳۰۳ ج) فقط والله تعالى اعلم

عبوت

خانمیکه باعث این تحریر گردید او فقط بست ماه حکومت نموده بود که به انجام بدو ذلت حکومت او خانه یافت. رشید احمد ۱۶ رمضان المبارک ۱۳۰۹ هـ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ (۵۸:۲۱)

غلبہ اسلام

آیا اسلام بزور شمشیر نشر شدہ ؟

الفاضہ :

حضرت فقہ العصر رحمہ اللہ

تہویو : حضرت مفتی محمد ابراہیم صاحب صادق آبادی مدظلہ.

غلبہ اسلام

آیا اسلام بزور شمشیر نشر شدہ ؟

از طرف دشمنان اسلام مسلسل خلاف افواہات و تبلیغات غلط بہ نشر میرسد کہ
«اسلام در دنیا بزور شمشیر، بر جبر و اکراہ نشر شدہ،

در تحریر زیر نظر جواب مختصر و جامع این تلبیس ابلیس :

آیا اسلام بزور شمشیر نشر شدہ ؟

سوال : از جانب دشمنان اسلام بالخصوص مستشرقین افواہات بہ نشر میرسد کہ اسلام
در دنیا بزور شمشیر نشر شدہ آیا این جملہ عنصر حقیقت دارد یا کاملاً کذب و افواہات
مغالین است؟ این موضوع را شمایان کاملاً شرح نمایند - بینواتوجروا .

الجواب باسم ملہم الصواب : دشمنان اسلام مردم را کور و اعمی فکر میکنند در غیر آن

باید قبل از تبلیغات کاذب درست فکر شود که مراد مسلمان شدن از ته قلب دین رسول الله علیه السلام را پذیرفتن است اگر کسی تنها لسانی دعوه اسلام را کند در اصطلاح شرع منافق گفته میشود گروه منافقین بدتر و دشمن خطیر اند از کفار در قرآن کریم آمده (ان المنافقین فی الدرک الاسفل من النار) تاریخ شاهد است که این مار آستین اسلام را نسبت به کفار خیلی ضربه زده پس فکر شود که اگر کدام کافر جبراً کلمه کفر را قرائت کند از قلب او کفر نبرآید پس بقول معترضین گویا رسول الله علیه السلام بزور شمشیر کفار را منافقین گردانید که دشمنی آنان را با اسلام اضافه تر ساخت پس چه فائده شد؟ بناء بزور شمشیر مسلمان نمودن کسی عقلاً و نقلاً ممکن نیست که این افواها و تبلیغات نتیجه نمی دهد اما از پشت آن اصول انگلیس ابلیس کارفرمایست که میگویند (آنقدر دروغ بگویند که آنها مردم راست بپندارند) پس مایان این افواها بی بنیاد را چنین تفصیلاً شرح میکنیم. این افترای مستشرقین است که افواه و تبلیغات بی وزن است که اسلاف آنان یعنی کفار مکه نیز بدان تلفظ نکرده بودند در حالیکه از طعنه گیری در حق رسول الله علیه السلام از هیچ نوع الفاظ مانند شاعر ساحر کاهن کذاب و مفتوی دریغ نکرده بودند اما مانند آنان نگفته بودند که اسلام به زور شمشیر آمده است و بر مردم تحمیل شده.

اگر مردم را به جبر واکراه در اسلام داخل مینمود پس در اشاعت اسلام آنقدر مدت طویل و جبر آز ما چرا میآمد بذریعه شمشیر و سنان کار هائی سال ها در چند روز بلکه در چند ساعت تمام میشود پس چه علت بود که در مدت طویل ۱۳ سال فقط معدود افراد داخل اسلام شدند؟

اگر گفته شود که در مکه مکرمه اجازه برداشتن شمشیر را نداشت پس گفته شود که در مدینه منوره کدام چیز مانع این عمل گردید؟

در آنجا ریاست اسلام قائم بود لشکر جان نثاران موجود بود تاریخ شاهد است که تا عرصه آخر همه افراد مدینه منوره داخل اسلام نشده بودند بلکه در آن مرکز اسلام یهودی ها منافق و مشرکین نیز موجود بودند.

معترض بگوید که جبر بذریعه کدام چیز بر پاشده بود اما تطمیع مال و دولت جاه و اقتدار یا کدام مفاد دیگر بود؟ در مدت ۱۳ سال مسلمان در درجه مظلومیت قرار داشتند

زور وقوت و مال و متاع در دست آنان نبود ایام ابتدائی ہجرت نیز دور ابتلاء بود البتہ بعد از سال ہشتم ہجرت دور فتوحات آغاز شد کہ در آنجا نیز از قبائل دور و دراز بعض عربہا آمدند در این دور در مسلمانان امراء نامی عرب حکام سلاطین روسا و اغنیاء شامل اسلام شدند اینان بذریعہ کدام شمشیر حلقہ بگوش اسلام شدند ؟ بعد از اسلام از دیار خود صدقات و زکات را فراہم می نمودہ بدرگاہ نبوت می آوردند پس در اینجا جبر از کجا آمد ؟

پس اگر مردم را جبراً در اسلام داخل مینمودند پس مقصد تعیین جزیہ چہ بود در عین حال کہ اسلام رو بہ ترقی و عروج بود بہ صد ہا ہزار افراد سالانہ جزیہ میدادند و زندگی امن و ابرمیردند مستزاد بر آن کہ خانم ہا اطفال بردہ ہا معذوران تنگدستان و راہبان گوشہ نشین از تادیبہ جزیہ مستثنی گردانیدہ شدہ بودند پس جبراً مسلمان نمودن آنان هیچ مشکل نبود.

در دور حیات رسولؐ اللہ علیہ السلام بعض افرادی متوسط بودند امام اکثریاران مبارکان باطبقہ عالی تعلق داشتند و یا غلامان سعلوک و افراد ماتحت بودند در قسم اول حضرت ابوبکر عمر و عثمان و عبدالرحمن بن عوف خالد بن ولید و عمرو بن العاص رضی اللہ تعالیٰ عنہم سرفہرست بودند ، افراد زیات این طبقہ جابر قاہر و مقتدر بودند قبل از اسلام پیش قدم بودند بر دشمنی اسلام اگر فرضاً بعد از اسلام بر کسی جبر کردہ میشد پس بر این جابرین کہ بود کہ جبر میکرد و طبقہ دوم مسلمانان بعد از اسلام مسلسل ۱۳ سال مشقت و ستم را متحمل میشدند کہ در آنان حضرت بلال ، حضرت صہیب ، حضرت یا سر ، حضرت عمار ، حضرت سمیہ و حضرت زنیرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم سرفہرست بودند کہ بعض اینان جہت ظلم کفار بہ شہادت رسیدند اما بہ زبان حال میگفتند افزودہ شود ذوق جرم بعد از ہر سزا پس اینان چرا از سلام پس منحرف نشدند حقیقت این است کہ بعد از اسلام بر فردی جبر نشدہ است البتہ در دفاع اسلام ہر ممکن حربہ استعمال شدہ و جبر نمودہ شدہ .

بامشاہدہ نمودن نظریہ مساوات نظام عدل و مواسات ہر ذی شعور مشورہ مینمود کہ در این مذهب مقدس هیچ حربہ جبر و جور موجود نیست بلکہ قبل از مسلمان شدن ہر غیر مسلم فکر میکرد کہ بعد از اسلام طعام و لباس من چگونہ میسر خواہد شد ؟

تمام گیتی میداند کہ قوانین اسلامی در حق غنی و فقیر شریف و وضع شاہ و گدا

یکسان نافذ الحال بود که کسی در آن حق رعایت رانداشته بود که در این مورد مثالهای درخشان موجود است واقعه تاریخ جبله بن ایهم را مبتدی اسلام نیز میدانند این شاه نو مسلم یک مسلمان فقیر را سیلی زد که امیر المؤمنین حضرت عمر رضی اللہ عنہ در حق آن فیصله قصاص را صادر نمود جبله یک شب مهلت گرفت که در همان شب پس مرتد شده و فرار نمود و دشمن بدتر اسلام گردید در هر میدان با مسلمانان مقابله مینمود اگر اندک رعایت با او نموده میشد این حادثه وخیم از او سرنمیز دامادر قوانین لازوال اسلام این چیزها گنجایش نداشت این چنین بعض افراد وجیه و با اثر در خدمت آنحضرت علیه السلام آمده و شرط میگذاشتند به شرطی اسلام میاریم که حصه دار حکومت اسلامی باشیم مگر رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم شرط آنان را رد مینمود بعض قبائل نومسلم رعایت خواستن که تا از نماز یا زکات مستثنی گردند اما رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم با کمال استغناء این مطالبه را رد نمود پس بگویند که در اسلام جبری چه فائده خواهد باشد؟ اسلام در حیات طیبہ آنحضرت علیه السلام به جزیره عرب رسید و در عهد خلفائی راشدین از اکتاف کیتی به صدها هزار مردم حلقه بگوش اسلام شدند مستشرقین بگویند که آیا کسی از اینها به جبر واکراه وادار به اسلام شده است بر عکس آن هند و یهود و نصاری از کدام راهی که میکوشند تا مردم را داخل مذهب خود کنند زن زر، زمین را در روی مردم میگذارند و آنان را تطمیع میسازند. البته در اسلام سزای مرتد قتل است و این فیصله قاطع اسلام است در این مورد جهت رفع اشتباه در رساله القتل المشدق لقتل المرتد را بآب المرتد والہفأ مطالعہ نمائید ۱۰

محمد ابراہیم

نائب مفتی در الافتاء والارشاد ۱۳۱۳ھ

۷ اشہان ۱۳۰۳ھ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لِلَّهِ هَذَا الْعَقْلَانِ آلِ رَاحِی

وَلَوْ كَانَ رَفِيعاً حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ

ذُبَّ الْجَهْلُ عَنْ سَبْطِ الرَّسُولِ

(صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

✽ در حصه حضرت حسن رضی اللہ عنہ روافض و خوارج در افراط و تفریط و غلو صریح مینماید.

✽ در این رساله صراط مستقیم و راه اعتدال توضیح شده که طبع مذهب اهل سنت والجماعت است.

چرا حضرت حسین رضی اللہ عنہ از یزید بغاوت نمود؟

سوال : کسی سوال دارد طبقه حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ را -خلیفه تعیین و انتخاب نمود و مردم با او بیعت نمودند این چنین حضرت معاویه رضی اللہ عنہ نیز یزید را خلیفه خود تعیین و انتخاب نمود پس در صورتیکه خلافت حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ حضرت عثمان و حضرت علی رضی اللہ عنہ و حضرت حسن قابل قبول بود پس باید حضرت حسین رضی اللہ عنہ نیز خلافت یزید را قبول میکرد که در صورت قبول نکردن حضرت حسین رضی اللہ عنہ باغی است که حکم آن در قرآن کریم مذکور است که باغی واجب القتل است این نظریه را روشن آیا این نظریه درست است. بینوا تو جروا.

الجواب باسم ملهم الصواب : نظریه این شخص کاملاً خطا و باطل است؛ در اسلام از اصول انتخاب خلیفه ناواقف است، نظر این شخص مبنی بر ناواقفیت از تاریخ اسلامی است

اسم جاهلانہ ولی المہدی در انتخاب خلیفہ در اسلام گنجانش ندارد خلیفہ وقت اختیار دارد ہر کہ را کہ ولی المہد تعیین کند در اسلام انعقاد خلافت چہار صورت دارد بیعت، استخلاف، شوری، استیلاء، تفصیل ہر چہار قرار ذیل است :

(۱) بیعت : اینست کہ اہل حل و عقد بہ اتفاق کسی را بہ خلیفہ انتخاب کنند مانند انتخاب ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ کہ اہل حل و عقد او را خلیفہ تعیین نمودند .

(۲) استخلاف: خلیفہ وقت ہاچند اشخاص صلاح و مشاورت نمودہ در حصہ کسی وصیت کند برای تعیین منصب خلافت مانند توصیہ حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ عبدالرحمن بن عوف سعید بن زید اسیدی حضیر مہاجرین و انصار رضی اللہ عنہم را در حصہ خلافت حضرت عمر رضی اللہ عنہ اسد الغابہ ص ۱۶۸ ج ۴)

توسط استخلاف انعقاد خلافت را بہ شرائط است :

(۱) باید در خلیفہ اول تمام شروط خلافت موجود باشد .

(۲) خلیفہ ثانی نیز مستجمع شرائط خلافت باشد .

(۳) شوری خلیفہ وقت از چند فرد اہل حل و عقد افراد شوری را تعیین نمودہ وبہ آنان

توجیہ نماید کہ بعد از من این افراد بہ اتفاق کسی را خلیفہ منتخب نمایند طبقیکہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ شوری شش نفری را تعیین نمود لذا حضرت حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ بنا بر بغاوت تعیین نمود کہ آنان حضرت عثمان رضی اللہ عنہ را خلیفہ تعیین نمودند .

(۴) استیلاء و تغلب کسی بعد وفات خلیفہ وقت جبراً و قہراً مسلط شود .

وجه جواز خروج

سابقاً گفته شد کہ توسط استخلاف برای انعقاد خلافت وجود شرائط خلافت در خلیفہ ثانی شرط است و در کسیکہ در وجود و عدم وجود شرائط خلافت او اختلاف باشد مانند یزید کہ در حصہ او بین حضرت معاویہ و حضرت حسین در شرائط خلافت او اختلاف بود نزد حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ در یزید تمام شرائط موجود بود و نزد حضرت حسین در او ہمہ شرائط و یا بعض آن مفقود بود . حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ خلافت یزید را جائز میپنداشت و حضرت حسین رضی اللہ عنہ جهت فقدان شروط ناجائز .

حل و عقد اتفاق نداشتند لذا توسط بیعت ازینجا خلافت او منعقد نشده بود.

بالاخره توسط استیلاء و تغلب خلافت یزید منعقد گردید اما حضرت حسین علیه السلام و قتیکه جهت مقابله یزید خروج نمود هنوز استیلاء و تغلب یزید کامل نشده بود.

به اتفاق مؤرخین و قتیکه حضرت حسین علیه السلام به دعوت اهل کوفه خروج نمود هنوز حکومت یزید منعقد نشده بود تا آن که شهر مرکزی حجاز هنوز حکومت او را تسلیم نکرده بود و نه اهل عراق با او بیعت نموده بودند تنها اهالی شام خلافت یزید را تسلیم نموده بودند که بدون استصواب رأی انقدر مرتبه هر شام نبود که از خانه خلافت اسلامی را نافذ کنند و علاوه عامه مسلمانان بلکه هنوز امرای تعیین شده از جانب حضرت معاویه نیز در حصه خلافت یزید مذبذب بود و ناهل کوفه به حضرت حسین تحریر نموده بودند که هنوز ما امری نداریم تشریف آرید ممکن توسط شما خداوند ما را بر هدایت یکجا نماید، تنها در قصر امارت نعمان بن بشیر موجود است اما مایان خلف او جمعه و عیدین را نیز داء نمیکشیم و اگر ما مطمئن شدیم از آمدن شما پس او را از کوفه بدر کنیم.

(الامامة والسياسة لابن قتيبة ج ۲ ص ۱)

و قتیکه امیر کوفه نعمان بن شیراز آمدن حضرت حسین رضی الله تعالی عنه اطلاع یافت و گفت لابن بنت رسول الله احب الینا من ابن بجدل از ایجابود که یزید نعمان بن بشیر را معطل نموده عوض او عبیدالله بن زیاد را امیر کوفه تعیین کرد مگر قبل از رسیدن او ۳۰۰۰۰ تن بدست مسلم بن عقیل بیعت نمودند همین بود حال اهل حجاز که در هر جا عوض مستحکم شدن حکومت یزید جابجا مخالفت بود پس فرض و لازم بود بر حضرت حسن تا جهاد کند یا کسیکه اهل خلافت نیست بالخصوص و قتیکه در این صورت مردم خواست گار خلافت حضرت حسین علیه السلام بودند تا بیاید و زمام خلافت را بدست بگیرد.

خلاصه اینکه اقدام حضرت حسین علیه السلام مخالفت نمودن کدام حکومت قایم شده نبود تا آن را بغاوت مخالفت را گفته شود بلکه بناء بر علم فضل و مرتبه و دیانت مکلفیت داشت تا شخص نا اهل را از اقتدار دور کند اما قبل از رسیدن حضرت حسین علیه السلام به کوفه حالات کاملاً تغیر یافت یعنی اهل کوفه با مسلم بن عقیل علیه السلام خیانت کردند و با عبیدالله بن زیاد متفق شدند و مسلم بن عقیل را به قتل رساندن در حجاز هم مردم طوعاً و کرهاً بایزید بیعت

نمودند و قتیکه حضرت حسین علیه السلام اطلاع یافت که حکومت منعقد شد پس از عهده خلافت دست بردار شده قصد باز گشت راه مدینه منوره نمود اما لشکریان یزید او را محاصره نمودند از جانب عبیدالله بن زیاد در حصه سه سالار لشکر عمرابن سعد این تحریر سه نکاتی را تقدیم نمود:

(۱) بگذارید تا پس به مدینه روم.

(۲) گذارید تا در رفاع سرحدات اسلامی زندگی خویش را بسر برم.

(۳) بگذارید تا با یزید فیصله کنم - در بعض روایات آمده تا بایزید بیعت کنم (امان اضحیدی فی یزید یزید) (طبر ۳/۱۳۱ الهدایه والنهایه ۸/۷۰).

عالم ممتاز شیعه شریف المرتضی در کتاب الشامی مطبوع ایران ۴۷۱ چنین نقل نموده اصولی قاعده است اشاره راجح بر نفی است پس نص است که حضرت حسین خلافت یزید را تسلیم نموده بود یا اقلاً اجازه جهاد تحت حکومت یزید خواسته بود عمر بن سعد به این زیاد تحریر نمود اما این زیاد با گفته شمر حضرت حسین را با اهل او حبس نمود که در این وقت بر روی او فقط دوراه ماند.

(۱) با اهل و مال زلت را قبول نماید.

(۲) مردانه وار مقابله کند شریعت کسی را مجبور نساخته که خود و اعیال خویش را در قبضه ظالم بدهد و ذلت را قبول کند لهذا حضرت حسین علیه السلام کمال عزیمت را اختیار نموده شهادت را قبول کرد.

تفصیل مذکور در تاریخ موجود است ازینجا معلوم شد که در وقت خروج حضرت حسین رضی الله تعالی عنه هنوز کدام خلافت قائم نبود اما قتیکه خلافت یزید قائم شد حضرت حسین رضی الله تعالی عنه از اراده خویش رجوع فرمود، اما چنین گفتن که این اقدام حضرت حسین رضی الله تعالی عنه بغاوت بود کاملاً خطا است زیرا قائل این عقیده از قانون انتخاب خلیفه اسلامی هیچ واقفیت ندارد، فقط والله سبحانه و تعالی اعلم.

تبصرہ بہ کتاب «خلافت معاویہ ویزید»

الحمد لله وكفى وسلام على عباده الذين اصطفى: اما بعد!

چند سال قبل سلسلہ عنوان در کتاب «خلافت معاویہ ویزید» بعنوان (تبصرہ بر حسین) جرائد ماہانہ آغاز شد از راقم الحروف چندین بار مطالبہ شد اما بنا بر دلائل ذیل از بر داشتن قلم در این موضوع اعراض نمودم.

(۱) با این مسئلہ اصول وفروع، دین تعلق ندارد نہ در این حصہ در آخرت از ما پرسیدہ شود نہ این مسئلہ آنقدر مهم و ضروری است در حالیکہ مسائل مهم دین از قبیل عبادات، معلمات وغیرہ احکام کہ دانستن آن ضروری است مسلمانان از آن در غفلت اند نہ در امید بہشت نہ در خوف دوزخ وخشم الہی ہستیم کاملاً بی اعتناء شب وروز در سخن ہای بیہودہ میباشیم.

تجد کو ہائی کیا ہئی ہئی نیز تو

﴿كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ﴾، ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾، ﴿تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ وَلَا تُنتَفِلُونَ عَنْهَا كَانُوا يَمْشُونَ﴾ ﴿٣١﴾

باید فکر شود کسی کہ سر تا پا مجسمہ عیوب است چگونه حکومت منصف گردد تا در حصہ اسلاف بالخصوص در حصہ صحابہ کرام و دیگر اکابر نکتہ چینی کند بلکہ این حماقت بزرگ است مانندیکہ شاعر میگوید نیست کمال تنقید بر عیوب دیگران بلکہ کمال در مشاہدہ نمودن جرم ہای خویش است.

(۲) موضوع سخن تفسیق و تعدیل است در حصہ یک مسلمان این لفظ مشکل است.

((قوله تعالى: ﴿فَلَا تَزْكُوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَوْلَىٰ بِمَنِ اتَّقَىٰ﴾، وقول النبي صلى الله عليه وسلم لا تزكوا على الله احدا، وقول عائشة رضي الله عنها عصفور من عصافير الجنة، وقول امر العلام رضي الله تعالى عنها راحة الله عليك يا السائب فشفها حتى عليك لقد اكرمك الله))

این آیت را بہ نظر انکار بنگرید کہ رسول اللہ علیہ السلام در مقابل قول حضرت سعد رضی اللہ عنہ (واللہ انی لاراء مومنا) - (او مسلماً) ارشاد فرمود واز جانب دوم قول اللہ

قوله تعالى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّكُم بِبَعْضِ الظَّنِّ لَمُتُونَ وَلَا تَحْسَبُوا

يَنْتَبِ تَنْتَبَهُمْ تَنْتَبُهُمْ، و قول النبي صلى الله عليه وسلم سباب المسلم فسوق وقتاله كفر لا يرعى رجل رجلاً بالسوق ولا يرعى من يهلكه إلا ارتد بعقله إن لم يكن صاحبه كذلك، فلا شقاق مع قلبه، ظنوا باليهود مدین غیراً، ان الظن کذب الخدیجیہ واذ کروا موتا کرم یغیر، لا کسبوا الاموال من اهلانهم قد افوضوا الی ما قد عوا

چنین ارشادات در این مسئله لب کشائی را ختم نمود.

(۳) در حصه قلم فرسانی و طبع آزمائی متأسفانه جماعت صحابه کرام و تابعین هدف قرار گرفته شده و رنه که در ذخیره قرآن و حدیث مدح کثیر آنان آمده که بر عبادت آنان فرشته ها ر شک میبردند که حیات آنان اسوه است امت را و اقوال و افعال آنان مدار و معیار ایمان است برای کافه امت.

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِأَخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءِیُّ الْكَفَّارِ ﴿۱﴾ . لئله لئله فی اصحابی لا تصلوهم من بعدی غرضاً من احبهم فبحی احبهم ومن ابغضهم فببغضی ابغضهم . غیر القرون قرنی ثم اللئین یلونهم ثم اللئین یلونهم ، النجوم امنة للسماء واصحابی امنة لامعی ، ان من الایمان حب الانصار وان من العفاقی بغض الانصار (طب المهاجرین و ببغضهم بالاولی)

که در نتیجه این نصوص تاکید آمده در حصه محبت با این گروه مقدس بلکه عین ایمان گردانیده شده و بغض با آنان معصیت بلکه عین کفر قرار داده شده است. مثال حکم شدن ما در حصه صحابه کرام چنین است که دوشهزاده ها بر سرپیکار باشند و یک چیراسی و ملازم حکم مقرر شود و او آن دو تن شهزاده ها را سب و شتم کند آیا پادشاه بر چنین حکم نالائق و پست خشم گیر نخواهد شد ؟

(۴) بنا بر غبار آلودی اصل مسئله در این مورد تاریخ درست در دست نیست لذ بر اصل مسئله تنقیه و تنقیح ناممکن است جهت ریشه دوانی گروه سبائی حدیث نیز محفوظ نماند در حالیکه در این موضوع در تنقید الرجال اهتمام کامل شده است پس ملوث نبودن تاریخ چگونه ممکن است باید دانست که گروه سبائی کاملاً بر تاریخ مسلط اند و از افتراء، بهتان تراشی، وضع روایات کذب، وجل و تلبیس دریغ نکردند.

و قتیکه وزیر اعظم یک مملکت که محبوب ترین قوم بود علی الاعلان به قتل رسید تا الحال حکومت از تحقیق این صحنه عاجز است در حالیکه بر ایجادات جدید تحقیقی افتخار

می کنند پس چند صدسال قبل واقعات قتل از نظر تاریخ چگونه کاملاً درست خواهد بود بالخصوص و قتیکه تاریخ سیزده ساله بدست دشمنان قرار داشت که حسب منشاء خویشتن تاریخ نویسی کرده اند.

قال الامام الغزالی رحمه الله تعالى ومن زعم ان يزيد امر بقتل الحسين رضي الله تعالى عنه او رضي به فيلبي ان يعلم به غاية الحماقة فان من حقيقة من الذي امر بقتله ومن الذي رضي به ومن الذي كرهه لم يقدر على ذلك وان كان الذي قد قتل في جوارح وزمانه وهو يشاهد فكيف لو كان في بلد بعيد ومن قديمه قد انقضى فكيف يعلم ذلك انقضى عليه قريب من اربع مائة سنة في مكان بعيد وقد طرق التعصب في الواقعة فكثرت فيها الاحاديث من الجوانب فهذا الامر لا يعلم حقيقة، (وفيات الاعيان ج ۱ ص ۳۸)

(۵) سبانی ها که شب و روز در خرافات و الزام تراشی بر اسلاف و مایان را بر دفاع مجبور ساختند حتی در تنقید بر قرآن نیز متواتر در تحریف اند و میگویند که یک حرف قرآن هم درست نیست و العیاذ بالله باید عوض تنقید بر اسلاف تفسیق و تعدیل آنان تحقیق آغاز شود در حصه کفر و ایمان سبانی ها گروه سبانی ها حقیقت ایمان خویش را پوشیده اند باید در حصه ایمان آنان تحقیق شود در حصه تحقیق آن واقعات فائده عارضی است پس باید موضوع اصلی مایان تحقیق ایمان سبانی های مفسد باشد پس در نظر من باید این موضوع کاملاً گذاشته شود و مسئله تبصره بر کتاب (خلافت معاویه و یزید) و موضوع (تبصره بر حسن) بادل ناخواسته چند سطر را عرض نمودم بادل ناخواسته بنا بر حکم استاد کرم فرمای خویش والله العاصم من الوقوع فی عرض اولیاء.

کتاب مذکور این امور قابل ستایش و در حصه اثبات آن کوشش مصنف قابل تحسین است.

(۱) بین قبیله های بنو امیه و بنو هاشم نه قبل از اسلام اختلاف بود و نه بعد از اسلام بلکه بین هردو قبیله جذبه ایثار همدردی و اخوت موجود بود چرا که شب و روز آیات هانی: (ایها المؤمنون اخوة)، (اشدأ علی الکفار رحمأ بینهم) و (المؤمن للمؤمن کالمیاء یسده بعضه بعضاً)، (ولن یؤمنا حقاً لحدیثاً) روایت چنین ارشادات این حضرات را شیر و شکر ساخته بود پس نغم ریزی اختلاف تباعض، تنافر و تعاری بین آنان از سوی سبانی ها شروع شده چرا اختلاف

آنان دینی بود نه نفسانی بنا بر اینکه ایمان آنان (الصحابی علیهم السلام) باطنی بود.

(۲) بیان مناقب یزید و خلاف آن ابطال افواهات و تبلیغات کاذبانه در معصوم و مستحسن بودن این امر اشیاء باقی نباشد.

(۳) استیعال داستانهای خود ساخته سبانی ها در حصه مظالم کربلا.

اما باوجود آن صدمه بزرگ است که در بعض جاها قلم مصنف از حدود شرع متجاوز گردیده از یک جانب اینکه مغفوره بودن یزید را قطعی حکم میدهد در حالیکه در حصه وفات یک طفل حضرت عائشه رضی الله عنها گفت (عصفور من عصافیر الجنة) رسول الله تکبر نمود تعلیم داد باوجودیکه هیچ احتمال معذب شدن طفل هم نیست حضرت عثمان بن مظعون رضی الله عنه صحابی جلیل القدر وفات شد حضرت ام العلامه رضی الله عنها گفت (شهادتی علیه لقد اکرمک الله) پس رسول الله علیه السلام تکبر فرمود بلکه اضافه نمود (وما احدى ولله وانا رسول الله ما يفعل به) در حالیکه بعداً در تعبیر خواب حضرت ام العلامه رضی الله عنها فرمود: (ذلك عمله) قول حضرت سعد رضی الله عنه: (ولله الی اراه مومنا) را جواب گفت او مسلماً در حالیکه بعداً تصدیق محمودیت مخلصیت وصادقیت آن صحابی را فرمود پس دانسته شد که در حق هیچ کسی حکم قطعی تبشیر بالجنة را کس ندارد بلکه این حکم خلاف ادب است در حصه یزید بشارت مخصوص موجود نیست بلکه در دخول آن تحت بشارت کلیه نیز کلام است چنانچه علامه قسطلانی رحمته الله در قول مهلب.

فی هذا الحديث منقبة لمعاوية رضي الله تعالى عنه لانه اول من غزا البحر ومنقبة لولده لانه اول من غزا

مدينة قیصر

را نقل نموده و تحریر فرموده: وتعلية ابن العن و ابن المدبر عما حاصله انه لا يلزم من دخوله في ذلك العيوب ان لا يخرج بدليل خاص اخلا مختلف اهل العلم في ان قوله عليه السلام مغفور لهم مفروض بان يكونوا من اهل المغفرة حتى لو ارتدوا من غزاهما بعد ذلك لم يدخل في ذلك العيوب اتفاقا فدل على ان المراد مغفور لمن وجد شرط المغفرة فليس منهم (حاشية صحيح البخاری جلد ۸ ص ۸۰)

(حاشية صحيح البخاری جلد ۱ ص ۴۱۰)

مقصد از تقدیم نمودن این جملات این نیست که هر آنکه یزید از این بشارت خارج است مقصد تنها این است که در حصه فسق و فجور و شرب الخمر یزید افواهات شدیده به

نشر رسیده است که عدة صحابه کرام رضی الله عنهم نیز مرتکب این معاصی فکر کرده میشوند که در بعد افراد بزرگ اکابر این عقیده نیز به همین امت بودند در حصه مناقب یزید والزامات وارد شده بر او چند نظریات صحابه کرام رضی الله عنهم و دیگر اکابر عظام امت تقدیم میشود .

(۱) این التین وابن المنیر بحواله قسطلانی تحریر هر دو سابقاً تقدیم نموده شد -
(۲) در فتح الباری و قسطلانی از طبری منقول است : ان یزید بن معاویه کان امرطی المدیة ابن عمه عثمان بن محمد بن ابی سفیان فاوکل الی یزید من اهل المدیة منهم عبدلله بن غسیل الملائکة و عبدلله بن ابی عمرو البهزومی فی اخرین فاکرمهم واجازهم فرجعوا فاطهروا عیبه و لیسبوا الی حرب الحمر و غیر ذلک (حاشیه صحیح البخاری ج ۳ ص ۳۳) سبب خلع اهل مدینه ان بود که مؤلف آنرا ذکر نمود .

(۳) در فتح الباری آمده: کتوله (ابی هریره رضی الله تعالی عنه) اعوذ بالله من رأس الستین و اماره الصبیان یشیر الی خلافة یزید بن معاویه فانها کانت سنة ستین و استجاب الله دعاء ابی هریره رضی الله تعالی عنه فمات قبلها السنة (حاشیه صحیح البخاری ج ۱ ص ۲۲) مگر بعد از ذکر چنین روایات ابن کثیر ذکر نموده: و قد اورد ابن عساکر احادیث فی ثمر یزید بن معاویه کلهام موضوعه لایصح هی منها و اجد ماورد ما ذکرناه علی ضعف اسانیده و القطاع بعضه والله اعلم . (الهدایة و الہدایة ج ۸ ص ۲۲۸)

(۴) حافظ ابن کثیر رحمہ اللہ متعلق مطاعن یزید باوجود درد نمودن چند روایات را نقل نموده میفرماید : و کان فیہ ایضاً اقبال علی الشهوات و ترک بعض الصلوات فی بعض الاوقات و اما تنہا فی غالب الاوقات (الہدایة و الہدایة ج ۸ ص ۲۳۰)

(۵) قال یحیی بن عبد الملك بن ابی غنیمہ احد الفقہات ثناء توفیل بن ابی عقر ب ثقة قال کنت عند عمر بن عبد العزیز لذل کر رجل یزید بن معاویه فقال قال امیر المؤمنین یزید فقال عمر تقول امیر المؤمنین لایندھا مر به فصر ب عشرین سوطاً . (مہذب العہد ج ۳ ص ۳۱)

(۶) واستغنی (علی بن محمد بن علی بن عماد الدین ابو الحسن الطبری و يعرف بالکیمیا الہراسی احد الفقہاء الکبار من رؤس الشافعیة و لد سنة خمس و اربع مائة و اشتغل علی امام الحرمین و کان هو

والغزالی اکبر التلامذة وقد دلی کل منهما تدیس النظامیة بهنداد) فی یزید بن معاویة فذكره
تلاعیاً وفسقا وجور شتمه (البداية والنهاية ج ۳ ص ۷۲)

(۷) وقد رد علیه (علی الشیخ عبدالغنی بن زهیر مصنف کتاب فضل یزید) ابو الفرج ابن الجوزی
(وهو من شیوخ المناذلة) فاجادوا صاب (البداية والنهاية ج ۳ ص ۳۳)
(۸) انه (یزید) کان فیہ من الظلم ما کان ثم انه اقتتل هو وهم وفعل بأهل الحررة امورا مکررة
(منها) ج السنة لابن تیمیة ج ۳ ص ۳۳)

(۹) در تفسیر مظهری از ابن الجوزی روایت شده : روى القاضی ابو یعلی فی کتابه معتبد
الاصول بسندة عن صالح بن احمد بن حنبل انه قال قلت لابي يا ابيت يزعم بعض الناس ان انا صاحب يزید بن
معاویة فقال احذر حمة لله تعالى يا ابي هل يسوغ لمن يومن بالله ان يحب يزيـد ولم لا يلعن رجل لعنة لله
فی کتابه قلت يا ابيت ابن لعن لله یزید فی کتاب قال حیث قال فهل عسیت ان تولیتهم ان تفسدوا فی
الارض وتقطعوا ارحامکم اولئک الذین لعنهم الله فاصمهم واعمى ابصارهم.

ابن تیمیة رحمہ اللہ در منهاج السنة با ابطال ورد دیگر اکاذیب جواب ابن روایت را نیز
فرموده : ونصه واما ما نقله عن احمد رحمه الله تعالى فالمتصور من الغائب عنه من رواية صالح انه قال
ومعنى رايك يلعن احدا لما قيل له الا تلعن يزيـد وثبت عنه ان الرجل اذا ذكر الحجاج ونحوه من
الظلمة واراد ان لعنة يزيـد فهي رواية منقطعة ليست بثبوت عنه (منهاج السنة ج ۳ ص ۳۳)

وايضاً فیہ تنازع الناس فی لعن الفاسق فقيل انه جائز كما قال تلك طائفة من اصحاب احمد رحمه
الله تعالى وغيرهم كابي فرج بن الجوزي وغيره وقيل انه لا يجوز كما قال تلك طائفة اخرى من اصحاب
احمد رحمه الله تعالى وغيرهم كابي بكر عبدالعزیز وغيره والمعروف عن احمد رحمه الله تعالى كرهية لعن
المعین كالحجاج بن يوسف وامثاله وان يقول كما قال لله الا لعنة لله على الظالمين

بعد از آن حافظ ابن تیمیة رحمہ اللہ بر عدم جواز لعن معین از ابن روایت بخاری رحمہ اللہ استدلال
نموده که در خدمت رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یک شارب خمر احضار نموده شد. کسی بر او لعنت گفت
پس رسول الله علیه السلام منع فرمود وعلت نهی را انه يحب الله ورسوله فرمود این علت در
هر مؤمن موجود است ومطلقاً بر شارب خمر لعنت از رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ثابت
است را افزود که:

ولم نعلم ان اکثر المسلمين لا بدلهم من ظلم فان فتح هذا الباب ساغ ان يلعن اکثر موقى المسلمين ولله تعالى امر بالصلوة على موقى المسلمين ولم يأمر بلعنهم ثم الكلام فى لعنة الاموات اعظم من لعنة الحي فانه ثبت على الصحيح عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال لا تسبوا الاموات فافهم قد انقضوا ما قد عوا حق انه قال لا تسبوا امواتنا فتقوا احيائنا لما كان قوم يسبون ابا جهل ولحقه من الكفار الذين اسلم اقرارهم فاذا سبوا ذلك اخوا اقراره (منهاج السنة ج ۳ ص ۲۰۲)

خلاصه اينكه انتساب روايت مذکور بسوى حضرت امام احمد رحمته الله درست نيست قاضى ابريكر ابن العربى در العواصم من القواسم ص ۲۳۲ مي فرمايد كه امام احمد رحمته الله كه ذكر يزد را در كتاب الزهد بعد از صحابه كرام و قبل از تابعين در زمره زهاد امت نموده بعد از آن مي فرمايد : وهذا يدل على عظيم منزلته (يزيد) عدده (احمد) حتى يدخله فى جملة الزهاد من الصحابة والتابعين يقتدى بقولهم ويزعوى من وعظهم ونعم وما ادخله الا فى جملة الصحابة قبل ان يخرج الى ذكر التابعين فان هذا من ذكر المؤرخين فى الخمر وانواع الفجور الاستحيون.

(۱۰) حافظ ابن حجر رحمته الله مي فرمايد : ثم خرج اهل المدينة على يزيد وغلحوا فى سنة ثلاث وستين فارسل اليهم مسلم بن عقبة المري وامر ان يستبيح المدينة ثلاثة ايام وان يبايعهم على انهم يحول وعبيد يزيد اذا فرغ منها نهض الى مكة لحرب ابن الزبير رضى الله عنهما ففعل بها مسلم الا فاعيل القبيصة وقتل بها خلقا من الصحابة وابدا بهم وغيار التابعين والحش القضية الى الغاية ثم توجه الى مكة فاعلته الله تعالى قبل وصوله واستخلف على الجيش حصين بن نمير السكوني فحاصروا ابن الزبير رضى الله تعالى عنهما ونصبوا على الكعبة المنجنيق قاوى ذلك الى وهى اركانها وهى بناعها ثم امر قسروا الداء افعالهم القبيصة لتهربهم الخبز يهلك يزيد بن معاوية فرجعوا وكفى الله المؤمنين القتال وكان هلاكه فى نصف ربيع الاول سنة اربع وستين ولم يكمل الاربعين واعباره مستوفاة فى تاريخ دمشق لان عساكر وليست له رواية تصيد (الى قوله) ذكرته للتمييز بينه وبين النضي ثم وجدناه رواية فى مراسيل ابى حازم وقد ثبت عليها فى الاستدراك على الاطراف (مهلبي العلهيب ج ۳ ص ۳۰)

متعلق اين روايات حافظ ابن تيميه رحمته الله مي فرمايد : (لكن لم يقتل من اهل المدينة جميع الاطراف ولا بلغ عدد القتل عشرة آلاف ولا وصلت الدعاء الى قبر النبي صلى الله عليه وسلم ولا الى الروضة ولا كان القتل فى المسجد). ودر حصه هدم كعبه مي فرمايد كسى از مسلمانان چنين قصد نه نموده بود ونى چنين ممكن است وبران بعد استدلال واقعه فيل وآيه كريمه ﴿وَمَنْ يُرِدْ

فِيهِ بِالْمَكَامِ يُقَالُ لِرُؤُوسِهِ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿

بعداً میفرماید :

ومعلوم ان اعظم الناس كفرا القرامطة الباطنية الذين قتلوا الحجاج والقوه في بنو مرمر واغتلوا البحر الاسود وبقي عندهم مدة ثم اعادوه وجرى فيه عبرة حتى اعيدوا مع هذا فلم يسلطوا على الكعبة باهانة بل كانت معظية مشرفة وهم كانوا كفرا خلق الله تعالى.

وقال ايضاً كان مقصودهم حصار ابن الزبير والعرب بالمدجنين كان له لا للكعبة ويزيد لم يدم الكعبة ولم يقصد احراقها لاهول اناوابها اتفاق المسلمين.

ادامه میدهد وفتیکه کفار اهانت کعبه را نکردند مسلمان چگونہ اهانت کعبه را کنند بعد از قتل ابن زبیر رحمۃ اللہ علیہ آن اشخاص طواف کردند اگر قصد اهانت را میدانستند هیچگاه طواف نمیکردند در حصہ بناء بیت الله حضرت ابن الزبیر رحمۃ اللہ علیہ میفرماید :

روى مسلم في صحيحه عن عطاء بن ابي رباح قال لما احترق البيت من يزيد بن معاوية حين غزاه اهل الشام فكان من امره ما كان تركه ابن الزبير حتى قدم الناس الموسم يريدان يجرعهم على اهل الشام فلما صدوا الناس قال يا ايها الناس اشيروا على في الكعبة انقضها ثم التي يداعها امر اصلح ما وهي منها قال ابن عباس رضي الله تعالى عنها اري ان تصلح منها ما وهي وتدع بناء اسلم الناس عليه واهجار اسلم الناس عليها ويعف عنها النبي صلى الله عليه وسلم فقال ابن الزبير رضي الله تعالى عنها لو كان احدكم احترق بيته ما رضى حتى يمدح في كيف يهدم ركم الى مستغبري ثلاثا ثم عازم على امرى فلما مضت الثلاث جمع امره ان ينقضها افتحاماً ما الناس ان يزلها ول الناس يصعد عليه امر من السماء حتى يصعد الرجل فالتقى منه حجارة فلما امر به الناس اصابه سهم فتابعوا فنقضوه حتى بلغوا الارض

ادامه میدهد کہ بعد از ادخال حطیم در طول کعبه نقص محسوس میشد پس ابن زبیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ در طول عشرہ ذراع را اضافہ فرمود وفتیکہ عبدالملک بناء ابن زبیر رحمۃ اللہ علیہ را منہدم نمود پس اضافہ طول را باقی ماند بعد از آن میفرماید.

عن عبد الله بن عبيد قال وفد الحارث بن عبد الله على عبد الملك ابن مروان في خلافته فقال عبد الملك ما اظن ابا عصب يعني ابن الزبير رضي الله تعالى عنها سمع من عائشة رضي الله تعالى عنها ما كان زعم انه سمعه منها قال الحارث بلى انا سمعته منها (الى قوله) قال عبد الملك للحارث انت سمعتها تقول هذا قال نعم فعكس ساعة بعبارة ثم قال وحدثني الى تركته وما تحمّل (وبعد سطرین) قلت وابن

عباس و طائفة اخرى را و اقرارها على الصفة التي كانت عليها من الذي صلى الله عليه وسلم فان الذي صلى الله عليه وسلم اقرها كذلك ثم انه لما قتل ابن الزبير رأى عبد الملك ان تعاد كما كانت لاعتقاده ان ما فعله ابن الزبير رضى الله تعالى عنها لا مستبدله ولما بلغه المحدث دانه وتركه فلما كانت خلافة الرشيد رحمه الله تعالى شاو ومالك بن النسر رحمه الله تعالى في ان يفعل كما فعل ابن الزبير رضى الله عنها فاشار عليه ان لا تفعل ذلك وقيل عن الشافعي انه رجع فعل ابن الزبير وكل من الامراء والعلماء الذين راوا هذا وهذا معطلون للكعبة مشرفون لها انما يقصدون ما يرونه احب اليه ورسوله وافضل عنده ورسوله ليس فيهم من يقصد اهانته الكعبة الخ (منهاج السنة ج ٥ ص ١٠٠)

حاصل تحقيق حافظ ابن تيميه اين است كه مسئله بناء كعبه مجتهد فيها است نظريه عبد الملك طبق نظريه حضرت ابن عباس رضي الله عنه بود كه بعد از تصديق حديث به آن طرف رجوع نموده بود امام شافعي رحمته الله بناء ابن الزبير رضي الله عنه را پسند نموده اين هر دو مفكوره مبنی بر احترام كعبه است نه بر اهانت كعبه.

خلاصه اين كه مطاعن مذكوره را جواب گفته اند اما مع هذا بناء بر اين اختلاف ونظريات صحابه كرام و اكابر امت قدر و قيمت يزد به انحطاط رسیده است باوجوديكه اين نظريات از افواهات وتبليغات متأثر شده است اما آن افواهات را كاملاً خطا و غلط نه ميگوئيم بلكه جلالت شان و مناقب يك تابعي را پيش نظر گرفته درجه حسن ظن داده افواهات را باطل ثابت كنيم كه بطلان اين امر قريب به تدين وتقوى است اما حق حكم يقين را نداريم بر بطلان اين افواهات جماعت دفاع كنندگان از طرف يزد نیز در درجه حسن ظن چنين لب كشاني نموده اند. چنانچه حافظ ابن كثير رحمته الله فرموده :

اما الغزالي رحمه الله تعالى فانه خالف في ذلك ومنع من شتمه ولعنه لانه مسلم ولم يثبت بانه رضى بقتل الحسين رضى الله تعالى عنه ولو ثبت لم يكن ذلك مسوغاً لعنه لان القاتل لا يلحق لاسيما وبأب التوبة مفتوح والذي يقبل التوبة عن عبادة غفور رحيم (الهداية والنهاية ج ٥ ص ١٠٢)

حافظ ابن تيميه رحمته الله تقريباً اين چنين الفاظ را در منهاج السنة تحرير نموده (لا يلحق من هو اظلم منه كالاعتار العقلي والمهاج) و فرموده : (غايته ان يكون فاسقاً ولعن الفاسق المعين ليس بهماز) بعداً فرموده كه ارتفاع كلييات لعنت به توبه وحسنات ماحيه ومصائب مكفره است نیز معارض كلييات لعن كلييات مغفرت است . اول امتي الخ وغيره (منهاج السنة ج ٢ ص ٢٥٢)

ممکن به اندازه حافظ ابن تیمیہ رحمہ اللہ کسی در دفاع یزید حصہ نہ گرفته باشد باوجود آن او یک مرتبہ فرمودہ است. (مع انہ کان فیہ من الظلم ما کان ثم انہ اقتتل هو وھم وفعلم باھل الحرة اموراً معکرة). (منہاج السنۃ ج ۱ ص ۲۷)

وایضاً قال فی فتاواہ و منہم من یعملہ من ائمة الہدی والعدل حتی جعلہ بعضہم لہباً و بعضہم صاہباً و هذا کلمہ من ابین الجہل والضلال بل الحق فیہ انہ کان ملکاً من ملوک المسلمین لہ حسنات ولہ سیئات والقول فیہ کالقول فی امثالہ من الملوک، لا لمحبه ولا لنسبہ وھو اول من غزا القسطنطنیۃ وقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اول جیش یغزوہا یغفرلہم وفعلم فی اھل المدینۃ ما فعل وقد وعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من قتل فیہا قتلاً ولعنہ - (فتاوی ابن تیمیہ ص ۲۱۰)

حافظ ابن کثیر روایات متعلق مطاعن یزید را با تضعیف نمودن فرمود : (وکان فیہ ایضاً اقبال علی الشہوات وترك بعض الصلوات فی بعض الاوقات وامانتها فی غالب الاوقات) (البدایۃ والنہایۃ ج ۸ ص ۲۳۰)

خلاصہ اینکہ بدرجہ حسن ظن عوض مطاعن بریزید کف اللسان وتوقف احسن واسلم است مگر طبقیکہ مصنف ودر حصہ یزید از افراط کار گرفته است از جانب دیگر کوشش نمودہ حضرت حسین رضی اللہ عنہ را باغی نفس پرست طلبکار حب جاہ وگرسنہ اقتدار ثابت کند بر این صحابی جلیل القدر ونواسہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم چنین جرأت ودیدہ دلیری در حصہ یک مسلمان در کار نیست .

ان کان رفضاً حب آل محمد فلیشهد الفلکان انی رافضی

مصنف رحمہ اللہ چندین مرتبہ مظاہرہ ضلالت خطیر خود را ظاہر نمودہ بلکہ اگر از حسن ظن کار گرفته نشود معلوم میشود کہ تالیف ہمہ کتاب در این مورد بدین مقصود بود چند عبارات ذیل را ملاحظہ فرمائید.

(۱) در صفحہ ۷۶ بحوالہ مؤرخ دوزی تحریر نمودہ : (حسین عوض قسمت آزمائی اندک بسوی خطای ذہنی وقریب قریب حب جاہ غیر معقول بسوی ہلاکت بہ تیزی گام زن بود در شکل ولی اللہ پیش نمودہ شد .

اگر کہ این عبارات دوزی است اما بلانکیر ذکر آن در این کتاب دلالتہ واز عبارات آئندہ صراحۃ ثابت میشود کہ شخصاً مصنف حامل این مفکورہ است.

(۲) ظاہر است کہ خروج آن برادر حضرت حسین علیہ السلام نیز بہ مطلب حکومت و خلافت بود کہ هیچ جائز و مناسب نبود (ص ۸۰)

(۳) حضرت حسن رضی اللہ تعالیٰ عنہ دایم فاصلہ می‌گرفت از جہت بندی و کوشان صلح و مصالحت می بود اما برادر کوچک او بر خلاف او بود. بعد از آن با تحریر چند واقعات کوشش نموده تا بہ مردم ثابت کند کہ العیاذ باللہ حضرت حسین علیہ السلام از طفولیت طبعاً شریر بود (۴) در صفحہ ۱۶۹ از مورخ دوزی نقل نموده :

(حسن رضی اللہ تعالیٰ عنہ گوش گرفتن ترغیبات حب جاء مہلک را ترجیح میداد و توسط دعوت نامہ های لاتعداد آنان افتخار کنان راہی شد کہ تعداد آن خطوط مساوی بود با بار شتر بنا بر قول شیخی.

(۵) دعوت محض این بود کہ با حیثیت نواسہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و فرزند حضرت علی علیہ السلام او را خلیفہ ساختند ص ۱۸۰)

آیا این نظریات محض افتراء و بہتان نیست ؟ آیا در حصہ حضرت حسین علیہ السلام بر علاوہ خصوصیات منصوصہ جملہ صحابہ کرام علیہم السلام دیگر روایات صحیح در مورد حضرت حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ موجود نیست ؟ اگر در حصہ یزید از حسن ظن کارگرفته میشود و خلاف او افواہات غلط قرار دادہ شود پس لازمی است در حصہ حضرت حسین اقدام حسن ظن چرا ضروری نیست ؟ کہ اقدام او یک اقدام درست پذیرفته شود.

این یک امر واضح است کہ فسق و فجور و شرب الخمر و یزید بہ آن درجہ شہرت داشت کہ عدہ صحابہ کرام نیز در حصہ یزید چنین نظر داشتند اہل مدینہ اہمیت تاکید طاعت امیر رومی دانستند باز ہم اقدام خلاف او را کردند پس ازینجا اندازہ کنید کہ رجحان تبلیغات بہ کدام اندازہ بود.

در این حالات معقول و قرین قیاس اقدام او ازین جہت بود کہ از تبلیغات متاثر شدہ بود و بہ فسق یزید کاملاً متیقن بود و بدیہی است کہ نہ در عصر حضرت معاویہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ بر استخلاف یزید اہل حل و عقد اتفاق داشتند ونہ بعد از وفات امیر معاویہ رضی اللہ عنہ کہ بعد از وفات امیر معاویہ علیہ السلام مسئلہ خلافت یزید بالاتفاق طی شد.

خلاصہ اینکہ خلافت تا زمانی کہ کاملاً قایم نباشد پس کسی کہ بر خلافت قابض شدن

رامی خواهد فسق او یقینی بود آیا حتی المقدور در منع ساختن او کوشیدن فرض نبود ؟
بدانہ گمان فسق وفجور نیز در چنین حالات ضروری نیست زیرا بعض اوقات در وجوب
اقدام اندیشه نقصان میباشد یا بنا بر نا اہلیت آن کافی است .

اگر کہ مدعی خلافت صالح نیز باشد. مانند یزید نہ در حصہ حضرت علیؑ افواہات
فسق وفجور بود ونی در خلافت او آنقدر مخالفت بود مانند مخالفت در مورد خلافت یزید
کہ جہت تساہل در مسالہ قصاص در افواہات نشر شدہ اگر شمشیر شخصیات بزرگ مانند
حضرت معاویہ و حضرت عائشہ از نیام می برآید پس برآمدن حضرت حسین چرا خلاف
یزید ضروری نباشد. در صورتیکہ هنوز کاملاً بر خلافت قایم نبود.

و تکیہ جمع غفیر با متعدد صحابہ کرام ازین افواہات متاثر شدہ بودند حضرت حسین
اگر بر آن اعتماد نمودہ باشد بعید نیست جہت تبلیغات بزرگ ہسا افراد فریب میخوردند
چنانچہ اہل تشیع با افواہات خویش بہ صاحب ہدایہ علامہ برہان الدین مرغینانی مردم را
فریب دادہ اند کہ او قول جواز متعہ را پسند نمودہ وانتساب جواز آنرا بسوی امام مالک
رحمہ اللہ تعالیٰ نمودہ است در حالیکہ روایات حرمت متعہ بہ کثرت در موطا امام مالک
ؑ مروی است در فقہ مالکیہ نیز بر حرمت متعہ تصریح آمدہ در ابتدائی زندگی مدنی
میگویند متعہ جواز داشت در حالیکہ نصوص قرانیہ مانند (الاعلیٰ از واجہم اوامملکت
ایمانہم) بر حرمت متعہ بین الدلالتہ است کہ در مکہ نازل شدہ کہ بعد از آن حلت متعہ را
مجازی نبود عجیب تراز آن این است اگر خلاف این آیات رسول اللہ ﷺ در مدینہ منورہ
بر متعہ اجازہ میدہد باید این آیات منسوخ قرار میگرفت مگر برعکس آن این آیات حلت
متعہ را نسخ بیان نمودہ.

خلاصہ اینکہ متعہ مروجہ برائی یک ثانیہ ہم در تاریخ اسلام جائز نشدہ بود مگر معتقد
ساختن ہمہ امت بر حلت متعہ در ابتدای اسلام افواہات است حضرت حسین رضی اللہ
تعالیٰ عنہ را این سخن مجبور ساخت کہ اگر بایزید بیعت نکند اندیشہ قتل او ست
در حالیکہ بعد از قیام خلافت بر ہر فرد بیعت نمودن فرض نیست منتہی فرض است کہ
بغاوت نکند ممکن است از طرف حکومت کدام صورت قتل یا جبر صادر شدہ بود اتانظر
حضرت حسینؑ را نقل میکند کہ در جواب ابن عباسؑ بہ الفاظ ذیل نویسید . لان

القتل ممکن کلا و کلا احب الی من ان القتل بحکة و لتستعمل فی (البداية والنهاية ج ۸ ص ۱۶۵).

وقول غالب بن فرزدق در جواب ما اعجلک من الحج فرمود لولم اعجل
لاخذت. (البداية والنهاية ۱۶۷/۸)

خلاصه اینکه حضرت حسین رضی الله تعالی عنه صورتیکه که هنوز خلافت، کما حقہ
قائم نشده بود پس منع ساختن چنین شخص فاسق و فاجر از اقتدار که مستحق خلافت
نیست آنرا در نظر گرفت ظاهراً این اقدام بیعت جبری و خوف قتل او نیز موجود بود.

نظر حضرت ابن زبیر رضی الله عنه نیز این بود موافق به حضرت حسین رضی الله عنه چنانچه ابن
اثیر رحمه الله تعالی میفرماید: فقال له ابن الزبير رضي الله تعالى عنه ما لو كان لي بها مثل شيعتك
لما عدلت عنها ثم عشي ان يهيمه فقال له اما انك لو اتيك بالهजार ثم اردت هذا امر ههنا لما عافانا
عليك و ساعدك و يا بعداك و نصحتك الخ (كامل لابن الاثير ج ۳)

در نظر حضرت ابن عمر رضی الله عنه اهل کوفه ظالم بودند و حضرت حسین رضی الله عنه مظلوم بود طبق
روایتیکه موجود است: عن ابن ابي نعم قال كنت شاهدا لابن عمر رضي الله تعالى عنه ما و سألته رجل
عن دم البعوض فقال من اتى قال من العراق قال انظروا الى هذا يستلني عن دم البعوض وقد قتلوا
ابن النبي صلى الله عليه وسلم سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول هما ريتان تاي من الدنيا
(صحيح بخاري ج ۳ ص ۲۸۶)

خلاصه اینکه حضرت حسین رضی الله عنه این اقدام را فرض دانسته اقدام نمود اما وقتیکه در
راه از خلافت مستحکم یزید اطلاع یافت فوراً موقف خود را تغیر داد زیرا بعد از قیام
خلافت برای کسی خروج جواز ندارد پس طبقیکه در حصه یزید توقف اسلم است اضافه
تراز آن در حصه حضرت حسین کف لسان و اعزاز و احترام و عقیده صحبت و حسن ظن بر او
ضروری است.

همین است راه متوسط بین افراط و تفریط و فیصله اهل سنت و الجماعة که تا امروز
کسی در حصه حضرت حسین رضی الله عنه در چنین مورد لب کشائی نکرده و نه در حصه او سوء
نیت را وادارسته بلکه محبت او را عین ایمان میپندارند حتی امام شافعی رحمته الله میفرماید:

ان كان رفضاً حب ال محمد فليشهد الثقلان الى رافعي

در مسلک معتدل اهل سنت و الجماعة نظریه سوء ظن در مورد حضرت حسین رضی الله عنه هیچ

گاہ نیست بلکه این رویہ افراط و روافض در مقابلہ تفریط خوارج است. اعاذنا اللہ تعالیٰ منہ.
در آخر دعاء میداریم کہ خداوند تعالیٰ ہمہ مسلمانان را وبالخصوص مؤلف کتاب (خلافت معاویہ و یزید را) از افراط و تفریط روافض و خوارج و از وعید یلین اخرهذہ الامۃ اولہا محفوظ دارد و با اسلاف بالخصوص صحابہ کرام رضی اللہ عنہم عقیدت و محبت رانصب فرماید عوض عیب جوئی و تجسس در اسلاف توفیق دہد در اصلاح باطن خویش و فکر آخرت .

کھاں تک روئے گا اور جینے والے مرنے والے کو

کچھ اپنی فکر کر تجھ کو پرانے غم سے کیا مطلب

تاچہ وقت میگریستی مانند اہل میت اندک فکر کن چہ مطلب است از فکر آن غم بر تو
ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذین سبقونا بالایمان ولا تجعل فی قلوبنا غلا للذین امنوا ربنا انک رءوف
رحیم. فقط و لہ الہادی الی سبیل الرشاد

رشید احمد

۱۹ محرم سنہ ۱۳۷۹ھ

تنبیہ

بندہ در تحقیق مذکور مصنف (کتاب خلافت و معاویہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ یزید) قطع نظر از تلبیسات در حصہ نفس مسئلہ برابر از نظر اکتفا نمودہ کہ در این مورد بعض احباب شکایت نمودند کہ در ماہنامہ دارالعلوم دیوبند بہ نظر رسید کہ بقدر ضرورت و کفایت سنجیدگی در مورد تلبیسات کتاب وضاحت شدہ بود. لذا مضمون بالا را فتحہ مناسب دانستم تاکہ حقیقت درست کتاب مذکور بہ علمای حق تقدیم گردد و نظریات نیز در تحقیق نفس مسئلہ بر منظر عام آید۔

یک نظر سریع بر کتاب (خلافت معاویہ رضی اللہ عنہ و یزید)

مولانا عزیز احمد بی ای قاسمی ناظم شعبہ دستاربندی دارالعلوم دیوبند .

ناظرین گرامی !

مصنف کتاب (خلافت معاویہ و یزید رضی اللہ تعالیٰ عنہم) جناب محمود احمد عباسی کہ با حوالہ جات بی جا تصرف و تلبیس نمودہ دیانت صحافتی را مجروح نمودہ. از مطالعہ

کتاب معلوم میشود که مصنف یک نظریه را بر پا نموده بود که نمود بالله حضرت حسین علیه السلام خروج نموده بود و یزید یک شخصی متقی و پرهیزگار بود و تمام تعریفات یزید را از کتب های متعدد فراهم نموده و عباراتی که در آن نقائص یزید یا عمرو بن سعد بود آنرا حذف نموده پس مناقب و معایب را یکجا نموده تقدیم نموده بدون اینکه توجیه درست کند مناقب را توجیه خطا و بر معایب پرده انداخته و در حواله جات و تراجم تصرف نمود که چند جملات آنرا بطور مثال ذکر مینمائیم که انکشاف مصنف از آن نموده شود.

(۱) منجمله از آن شیخ عبدالغیث بن زهیر الحریبی بود که در حصه آن ابن کثیر رحمته الله میفرماید: کان من صلحاء الحنابلة و کان یزار (البداية والنهاية ج ۱۷ ص ۳۲۸) یعنی او حنبلی صالح و مرجع عوام بود که بر حسن سیرت امر یزید و اوصاف او کتاب تصنیف نموده: (وله مصنف فی فضل یزید بن معاویة اتی فیہ بالفرائب والعجائب) (البداية والنهاية ج ۱۲ ص ۳۲۸) ترجمه: و شیخ عبدالغیث در تصنیف خود بر فضل یزید بن معاویه کتاب دارد که حالات عجیب و غریب را بیان نموده.

و آنکه در ۲ صفحات شماره ۵۵،۵۶ کتاب خلافت معاویه و یزید است عبارت اصل کتاب مطالعه شود.

الشیخ عبدالغیث بن زهیر الحریبی کان من صلحاء الحنابلة و کان یزار وله مصنف فی فضل یزید بن معاویة اتی فیہ بالفرائب والعجائب و قد رد علیہ ابوالفرج ابن الجوزی فأجابوا صاب. (البداية والنهاية ج ۱۲ ص ۳۲۸).

ترجمه: عبدالغیث بن زهیر الحریبی از صلحائی حنابلہ بود مردم او را زیارت مینمودند و او در فضائل یزید بن معاویه کتابی تصنیف نموده که سخنانی عجیب و غریب را در آن بیان نموده در رد آن تصنیف علامه ابن الفرّج ابن الجوزی کتاب درست و صحیح را تحریر نموده. اسم کتاب ابوالفرّج است (الرد علی المتعصبین العنید المانع عن ذکر یزید).

اولاً ترجمه محمود احمد عباس را ملاحظه نمایند که ترجمه اتی فیہ بالفرائب والعجائب را نموده که حالات عجیب و غریب آنرا بیان نموده یعنی در فکر آن رسیده که حالات یزید چنین عمده بود که سامع به شنیدن آن تعجب کند در حالیکه اهل علم در چنین مواقع غرائب و عجائب را در معنای نیک استعمال نمیکند.

بلکہ در معنای غیر مستند نیز استعمال میشود به این معنی کہ شیخ عبدالمغیث در کتاب فضائل ید بن معاویہ سخنها ی غیر مستند را نقل نموده علامہ ابن کثیر رحمہ اللہ کی چنین توجیہ نموده است پس فکر کنید کہ آیا علامہ ابن کثیر رحمہ اللہ ابن کثیر را توصیف نموده و یا ضعف آنرا تثبیت نموده ؟ دوہم مصنف فاضل بعد از جملہ اتی فیہ بالغرائب والمعائب نقل نموده در حالیکہ ابن عبارت در حصہ کتابی ہست کہ آنرا شیخ عبدالمغیث در فضیلت یزید تحریر نموده است۔

علامہ ابن کثیری رحمہ اللہ میفرماید کہ ابوالفرج ابن الجوزی رحمہ اللہ بر کتاب شیخ عبدالمغیث در حصہ فضیلت یزید رد نموده است سپس علامہ ابن کثیر رحمہ اللہ نظر خود را در حصہ کتاب ابن الجوزی تحریر نمید کہ بطور احسن بر آن کتاب رد نموده پس فکر کنید کہ در اینجا منقبت یزید ثابت مینماید و باتنقیض یزید؟ جناب محمود احمد عباسی عبارات کتاب ابن کثیر رحمہ اللہ تعالی را دیگر کون نقل نموده کہ بر آن بہتان کردہ ابن جوزی رحمہ اللہ در کتاب خود میفرماید : (وقد اجاز العلماء الورعون لعنه حاشیہ دیوراس ص ۵۵۴)۔

ترجمہ : و علمای پارسا ن لعنت را بر یزید جائز قرار دادہ اند شیخ عبدالمغیث و علامہ ابن الجوزی ہر دو حنبلی مسلک اند ۔

(۲) عبارت دوم کتاب خلافت معاویہ و یزید را ملاحظہ نمایند۔ خلیفہ ناصر در حصہ امیر یزید از شیخ پرسید و او برایش چنین جواب داد از لسان علامہ ابن موضوع را بشنوید۔
 فسأله الخليفة ايلعن امره لا افعال لا اسوغ لعنه لاني لو قصصت هذا الباب لافضي الناس الى لعن
 خليفة فقال الخليفة ولم اقال لانه يفعل الاشياء منكروا كثيرة منها كذا وكذا ثم شرع يعدد على
 الخليفة افعال القبيحة مما يقع منه المنكر، (البدایة والنہایة ج ۷ ص ۳۸)

ترجمہ : خلیفہ از شیخ عبدالمغیث پرسید آیا بر یزید لعن گفتن جائز است ؟ شیخ جواب داد کہ لعن نمودن هیچگاہ جواز ندارد اگر لعن را جواز دادیم پس بر خلیفہ موجود نیز باید لعن گفتہ شود خلیفہ پرسید چگونه شیخ گفت زیرا اونیز مرتکب منکرات زیات است پس شروع شد کہ یک یک منکرات خلیفہ را یاد آور میشد (خلافت معاویہ و یزید ص ۱۶)

ترجمہ مذکورہ بالا را احمد عباسی نموده در اینجا ترجمہ درست عبارات عربی علامہ

ابن کثیر را ملاحظہ کنید خلیفہ از شیخ عبدالغنیث سوال کرد آیا لعنت گفتن بر یزید جواز دارد شیخ پاسخ داد من اجازه لعنت را بریزید نمی دهم زیرا اگر اجازه بدهم و این دروازه لعنت یک مرتبہ باز گردد پس مردم بر خلیفہ مانیز لعنت می گویند خلیفہ پرسید چگونہ شیخ پاسخ داد زیرا خلیفہ مایان نیز بر عہد منکرات عمل میکند مثلاً چنین امور سپس از آن از منکرات در عصر خلیفہ یاد آور شد کہ از خلیفہ سرزدہ بود.

بعد از تقابل ترجمہ جناب محمود احمد عباسی و این ترجمہ نکات ذیل بہ نظر میرسد ، لا سوغ لعنہ را محمود احمد عباسی ترجمہ نمودہ کہ ہیچگاہ لعنت بر او جائز نیست در حالیکہ یک عربی دان سادہ ہم میدانند کہ این ترجمہ کاملاً خطاست . اصل ترجمہ چنین است کہ من جواز لعنت را بر او نمیدہم وجہت جواز ندادن شیخ فرمود اگر من دروازه جواز لعنت را بر یزید باز کنم- پس مردم بر خلیفہ ما (ناصر) نیز لعنت میگویند واز او بغاوت میکنند سپس خلیفہ پرسید این چہ گونہ ؟ شیخ یا سخ داد زیرا خلیفہ بر فلان فلان منکرات عمل نمودہ معنای درست آن این است منکراتیکہ یزید بر آن عمل نمودہ بود. خلیفہ ناصر نیز بر آن عمل نمودہ است پس اگر وجہت منکرات بر یزید لعنت گفته شود مردم بر خلیفہ ناصر نیز لعنت میگویند پس فکر کنید کہ آیا از این تعریف معلوم میشود ویا تنقیص خلاصہ اینکه باید بریزید لعنت گفته شود اما این سخن ثابت نمیشود کہ یزید بر منکرات عمل نکرده است ویا مستحق لعنت نیست ویزید بک شخص با کباز بود بلکہ خلاف آن ثابت میشود کہ یزید عامل بر منکرات بود. پس اموریکہ خلیفہ ناصر یزید راجہت آن مستحق لعنت میدانست آن امور در خلیفہ نیز موجود بود بناء بر آن شیخ عبدالغنیث رحمہ اللہ او را منع نمود .

(۳) جناب محمد احمد عباسی در کتاب خلافت (معاویہ ویزید) یزید را راوی ثقہ ثابت نمود وحوالہ ذیل را نقل نمودہ.

در تہذیب التہذیب امام ابن حجر العسقلانی رحمہ اللہ ذکر امیر موصوف را در روایت حدیث نمودہ این قول محدث یحیی بن عبدالملک بن عتبہ الکوفی المتوفی ۱۸۸ھ را نقل نمودہ میفرماید کہ او امیر یزید را یکی از روایت ثقہ حدیث بہ شمار رسانیدہ است در مراسیل ابوداؤد مرویات او آمدہ . (خلافت معاویہ ویزید ص ۴۵)

با نقل نمودن محمود عباسی روایت تہذیب التہذیب و کوشش نموده تا یزید را راوی ثقہ ثابت کند در اینجا مردم را بہ شکل عجیب فریب دادن است . مایان عبارات ذیل تہذیب التہذیب را کاملاً نقل میکنیم کہ او یک حصہ آنرا نقل نموده :

(یزید) بن معاویہ بن ابی سفیان صخر بن حرب بن امیہ بن عبد الشمس ابو خالد ولد فی خلافت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ و عهد الیہ ابوہا خلافت فیہ سبع سنین و ابی البیہ عبد اللہ بن الزبیر رضی اللہ تعالیٰ عنہما و لا عککة و الحسن بن علی رضی اللہ تعالیٰ عنہما و نہض الی الکوفة و ارسل ابن عمہ مسلم بن عقیل بن ابی طالب لیہایع لہ بہا فقتلہ عبد اللہ بن یزید و ارسل الجیوش الی الحسن بن علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ فقتلہ کما تقدم فی ترجمتہ سنۃ احدى و ستین ثم خرج اهل المدينة علی یزید و غلغلو فی سنۃ ثلاث و ستین فارسل الیہم مسلم بن عقبہ المری و امرہ ان یستبیح المدينة ثلاثۃ ایام و ان یمایعہم علی انہم حول و عبد یزید فاذا فرغ منها نہض الی مکة لحرب ابن الزبیر رضی اللہ تعالیٰ عنہما ففعل بہا مسلم الافاعیل القبیحۃ و قتل بہا خلقا من الصحابة رضی اللہ تعالیٰ عنہم و ابناہم و خيار التابعین رحمہم اللہ تعالیٰ و اوحش القضية الی الغایۃ . ثم توجه الی مکة فاحلہ لہ تعالیٰ قبل وصولہ و استخلف علی الجہیش حصین بن نمیر السکونی فحاصروا ابن الزبیر رضی اللہ تعالیٰ عنہما و نصبوا علی الکعبۃ المہنقی فادی ذلک الی وھی اراکنتہا و وھی ہناہما ثم احرقتہ فی اثناء افعالہم القبیحۃ فہما ہما الخیر بہلاک یزید بن معاویہ فرجعوا و کفی لہ المؤمنین القتال . و کان ہلاکہ فی منتصف ربيع الاول سنۃ اربع و ستین و لم یکمل الاربعین و اخبارہ مستوفاة فی تاریخ دمشق لابن عساکر و لیست لہ روایۃ تعمد و قال یحیی بن عبد الملک بن ابی غنیۃ احد الثقات حدثنا نوفل بن ابی عقرب ثقہ قال کنت عند عمر بن عبد العزیز رحمہ اللہ تعالیٰ فذکر رجل یزید بن معاویہ فقال قال امیر المؤمنین یزید فقال عمر رحمہ اللہ تعالیٰ تقول امیر المؤمنین یزید و امر بہ فصر بہ عشرين سوطاً . ذکرہ للتمیز لیبہ و بین النسخی . ثم وجدہ لہ روایۃ فی مراسیل ابی داؤد و قد نہجت علیہا فی الاستدراک علی الاطراف (تہذیب التہذیب للحافظ ابن حجر عسقلانی شمارہ ۶۹۹ صفحہ ۳۶۰ و ۳۶۱ ج ۱۱) .

عبارت فوق در حصہ یزید آمدہ کدام لفظ در آن کم و بیش نیست .

ترجمہ : یزید بن معاویہ بن ابی سفیان صخر بن حرب بن امیہ عبد الشمس کنیت یزید ابو خالد است یزید در عصر حضرت عثمان رضی اللہ عنہ تولد شدہ امیر معاویہ رضی اللہ عنہ او را ولی عهد خلافت تعیین نمود بالاخرہ در سنہ (۶۰ هـ) بایزید بیعت نموده شد حضرت عبد اللہ بن زبیر

حضرت حسین علیه السلام از بیعت او انکار نمودند حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه در مکه پناه گرفت و حضرت حسین علیه السلام عازم کوفه شد که قبل از خود پسرکاکایش مسلم بن عقیل بن ابی طالب را به آنجا فرستاد تا از مردم کوفه در حق حضرت حسین علیه السلام بیعت بگیرد اما مسلم بن عقیل را عبدالله بن زیاد به قتل رساند و لشکری را به دمهال حضرت حسین علیه السلام فرستاد که در سنه (۶۱ هـ) حضرت حسین رضی الله تعالی عنه را شهید نمود سپس در سنه ۶۳ هـ اهل مدینه بر یزید خروج نمودند، یزید تحت قیادت مسلم بن عقبه المری عبیدالله بن زیاد لشکری بسوی مدینه فرستاد و حکم نمود که تا سه روز هر چیزی اهل مدینه به لشکر مباح است و گفت آنان را خادم و غلام یزید ساخته از آنان بیعت بگیرید بعد از فراغت از آنان روانه مکه مکرمه شوند جهت مقابله با عبدالله بن زبیر رضی الله عنه طبق حکم مسلم بن عقبه المری در مدینه منوره افعال قبیح را انجام داده صحابه کرام را با اولاد شان و تعداد زیادی تابعین کرام را از تیغ کشیدند که این یک واقعه قبیح بود در مسند دارمی آمده که در مدینه منوره قتل غارت گری و عصمت دری انجام داده شد تا سه یوم در مسجد نبوی شریف نماز اداء نشد تنها سعید ابن المسیب رضی الله عنه مانند دیوانه در مسجد بود در این ایام از مزار مبارک صدای آذان و تکبیر شنیده میشد و با شنیدن آن آذان سعید بن مسیب به تنها گی نماز را آداء میکرد بعد از آن یک لشکر روانه مکه مکرمه شد مسرعه قبل به رسیدن از آنجا در گرفت خداوند تعالی آمده هلاک شدند، و حصین بن نمیر سکونی را قائم مقام تعیین نمودند آن لشکر حضرت ابن زبیر رضی الله عنه را محاصره نموده و خانه کعبه را با منجنیق سنگ باران نمودند که بناء ستون و عمارت بیت الله شریف متضرر شد، پس خانه کعبه را تحریق نمودند در این ایام اطلاع هلاکت یزید رسید خداوند تعالی مؤمنان را از قتال او نجات داد هلاکت یزید در سنه ۶۴ هـ شد. به تاریخ ۱۵ ماه ربیع الاول صورت گرفت که هنوز عمر یزید به چهل سال نرسیده بود ابن عساکر در تاریخ دمشق مینویسد یک روایت حدیث یزید هم قابل اعتماد نیست یحیی بن عبدالملک بن ابی غنیه که راوی ثقه است میفرماید که نوفل بن ابی عقر ب گفت در دربار حضرت امیرالمؤمنین عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنه حاضر بودم کسی از یزید بن معاویه رضی الله عنه یاد آوری نموده و گفت (که امیر المؤمنین یزید گفته است) خلیفه عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنه فرمود آیا یزید را امیرالمؤمنین گفتی و آن شخص را بیست تازیانه زد سحافظ

ابن حجر عسقلانی رحمۃ اللہ علیہ میفرماید من ذکر یزید را جهت امتیاز با ذکر یزید بن معاویہ رضی اللہ عنہ نخعی در اینجا نموده ام در غیر آن یزید او قابل ذکر نیست در سلسلہ روایات صحاح ستہ در مراسیل ابوداؤد تنها در یک مرسل روایت یزید بدست میرسد .

در مقابلہ عبارت این عبارت محمود احمد عباسی پیش نموده شدہ در همان صفحہ و همان کتاب اما بہ قطع و برید یزید را در روایت ثقفہ محسوب نموده است با کوشش بعد از تقابل ہر دو عبارت اشتباہات ذیل عباسی بہ منظر عام میرسد .

(الف) تہذیب التہذیب تصنیف حافظ ابن حجر العسقلانی رحمۃ اللہ علیہ است کہ در آن تنها تذکرہ آن رجال (روایت) است کہ راویان صحاح ستہ اند اما در جائیکہ بین اسم دو راوی اشتباہ میامد جهت رفع اشتباہ شخص دیگر را نیز ذکر می کرد اگر چہ اواز راویان صحاح نمی بود پس در تہذیب التہذیب ذکر یزید بہ این خاطر نشدہ کہ یزید از راویان صحاح ستہ است بلکہ شخصاً حافظ ابن حجر العسقلانی در تہذیب التہذیب در ذکر آن میفرماید : ذکر تہذیب برآی فرق بین یزید بن معاویہ رضی اللہ عنہ اموی و یزید بن معاویہ رضی اللہ عنہ اموی را در کتاب تہذیب التہذیب نموده ام .

پس با ذکر اسم یزید محمود احمد عباس مردم را فریب میدہد کہ این عمل بنا بر نسیان نیست بلکہ چنین عمل را دیدہ ودانستہ نمودہ .

(ب) : محمود احمد عباسی قول محدث یحیی بن عبدالملک رانقل نمودہ و میگوید کہ آنرا ابن حجر عسقلانی در تہذیب التہذیب نقل نمودہ کہ این یک دعویہ کذب است اسم یحیی بن عبدالملک قطعاً در تہذیب التہذیب نہ آمدہ بلکہ عوض آن اسم یحیی بن عبدالملک بن ابی غنیہ الخزاعی ابو زکریا الکوفی آمدہ وعذر نمودہ کہ این خطای طباعتی و کتابی است .

(ج) : جناب عباسی مینویسد کہ در تہذیب التہذیب امام ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ ذکر امیر موصوف را در رواۃ حدیث نمودہ وقول تحدت یحیی بن عبدالملک را نقل نمودہ کہ او امیر یزید را در احداثقات محسوب مینمود این یک اقتدار است بر حافظ ابن حجر العسقلانی و یحیی بن عبدالملک کہ آنان یزید را راوی محض گفته اند روایت درست این است کہ حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ بہ سند یحیی بن عبدالملک بن ابی غنیہ یک واقعہ رانقل نمودہ کہ

شخصاً یحیی بن عبدالملک را احداثقات یعنی یکی از راویان ثقه گفته و شیخ نوفل بن ابی عقیب را نیز ثقه گفته تا که در صحت سند شبهه باقی نماند و به سند او واقعه خلیفه عمر بن عبدالعزیز را نقل نموده که در محضر او کسی یزید را امیرالمؤمنین گفت که او آن شخص بیست تازیانه (دره) زد.

در حالیکه امیرالمؤمنین عمر بن عبدالعزیز رحمته نیز از خانواده بنی امیه است که نسب نامه او چنین است.

عمر بن عبدالعزیز بن مروان بن الحکم بن ابی العاص بن امیه بن عبدالشمس القریش الاموی. اینست راوی صحاح سته و نسب او و نسب یزید هر دو بر امیه تمام میشود حافظ ابن حجر در حق یحیی احداثقات گفته اما عباسی صاحب آنرا در توصیف یزید ذکر نموده.

د. جناب عباسی صاحب میگوید که در مراسیل ابوداؤد مرویات یزید آمده.

مرویات صیغه جمع است در حالیکه یک روایت آمده عباسی صاحب مردم را فریب میدهد ابن حجر آنرا شرح نموده ابن حجر رحمته میفرماید در مراسیل ابوداؤد فقط یک روایت یزید بنظر می رسد از طرف ابن حجر رحمته عبدالملک بن ابی غنیه یک لفظ هم در حصه توصیف یزید نیامده که منقبت آنرا تشبیه کند سلاً در حصه موت او لفظ هلاک را استعمال نمود و گفت یزیدسردارش را حکم نمود بر غارتگری مدینه و لشکر کشی بر حضرت حسین رحمته و مباح پنداشتن مدینه راسه یوم در عصمت دری قتل و غارتگری و حمله بر مکه مکرمه ضعیف نمودن خانه کعبه و بالاخره طعمه حریق نمودن آن حافظ ذہبی رحمته نیز در حصه یزید می فرماید: (یزید بن معاویه) ابن ابی سفیان الاموی روی عن ابیه و عن ابنه خالد و عبدالملک بن مروان مقلوب فی عدالتهم لیس باهل ان یروی عنه و قال احمد بن حنبل رحمته تعالی لا ینبئ ان یروی عنه (میزان الاعتدال ج ۴ ص ۴۸ ج ۲)

توجه: یزید بن ابی سفیان الاموی از پدرش روایت نموده و پدرش خالد و عبدالملک بن مروان روایت نموده عادل بودن او مجروح است اهل این روایت نیست روایت نمودن از او را امام احمد بن حنبل جواز نداده.

(۴) عباسی صاحب در فضیلت یزید عبارت ذیل (البداية والنهاية) را تقدیم نمود:

وکان (ابوایوب الانصاری رضی الله تعالی عنه) فی حبش یزید بن معاویه و الیه اوصی و هو الذی صل

عليه (البدایة والنهاية ص ۵۷ ج ۳)

ترجمه: ابویوب انصاری رحمته در لشکر یزید شامل بود و او یزید را وصیت نمود و یزید نماز جنازه او را اداء نمود (خلافت معاویه رضی الله عنه ص ۲۷) .
در عبارت فوق البدایة والنهاية عبارت ذیل نیز است که عباسی صاحب آنرا دیده و دانسته ترک نموده تا مردم در سوء تفاهم بیفتند .

قال احمد حدثنا اسحاق بن عيسى قال حدثني محمد بن قيس قاضي عمر بن عبدالعزيز عن ابي هريرة عن ابي ايوب الانصاري رضي الله تعالى عنه انه قال حسين حضرته الوفاة قد كنت كتبت عنكم شيئاً سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم سمعته يقول لولا انكم تذهبون لخلق الله قوماً يذبون فيهم لهدموا . وعندي ان هذا الحديث والذي قبله حمل يزيديين معاوية على طرف من الارحاء وركب بسببه افعالاً كثيرة انكرت عليه كما سئل كره في ترجمته والله اعلم . (البدایة والنهاية ص ۵۹ ج ۸)
ترجمه: حضرت امام احمد بن حنبل رحمته باسند خویش از حضرت ابو ایوب انصاری رضی الله عنه روایت نموده که او در وقت موت خویش فرمود حدیثی را که از شما مخفی داشته بودم آنرا بیان کنم از رسول الله علیه السلام شنیده ام فرمودند اگر شما گناه نکنید خداوند قومی را خلق کند که آنان گناه کند و خداوند آنان را ببخشد. حافظ ابن کثیر رحمته میفرماید نزد من این حدیث و حدیث ماقبل (من مات لا یشرک بالله شیئاً جعله الله فی الجنة) - پسند امام احمد) یزید بن معاویه را جاری نموده بود از اینجا او افعال قبیحه زیاد را انجام داده بود عنقریب ترجمه آنرا متذکر شویم .

بگوید آیا ازین عبارت کامل فضیلت یزید ظاهر میشود یا اینکه او مرتکب قبیح شده بود یزید جنازه او را به حیثیت امیر لشکر اداء نمود طبق قانون اسلامی در این صورت سوال فاضل و مفضل خلق نشده نظائر زیادی در تاریخ اسلام دارد رسول الله علیه السلام در غزوه موتة غلام خویش حضرت زید را امیر لشکر تعیین نمودند که تحت قومانده او مانند حضرت جعفر طیار رضی الله عنه صحابه کرام بزرگ موجود بودند نیز حضرت اسامه بن زید را امیر لشکر تعیین نموده بودند که تحت قومانده او مانند حضرت عمر فاروق رضی الله عنه صحابه کرام جلیل القدر موجود بودند.

(۵) عباسی صاحب در تثبیت فضائل یزید عبارت (البدایة والنهاية) را تقدیم میکند.

وَلَدَكَانَ يَزِيدُ فِيهِ خِصَالٌ مَحْمُودَةٌ مِنَ الْكِرَامَةِ وَالْحِلْمِ وَالْفَصَاحَةِ وَالشَّجَاعَةِ وَحَسَنِ الرَّأْيِ فِي الْمُلْكِ وَكَانَ ذَا جَمَالٍ حَسَنٍ الْمَعَاشِرَةِ. (البداية والنهاية ص ۲۳۰ ج ۸)
تورجھہ : ودر ذات یزید صفات قابل ستایش حلم، کرم فصاحت، شعر گوئی، شجاعت و بہادری بود نیز در معاملات حکومت رای عمدہ داشت و خوبی و عمدگی معاشرت نیز در او بود. (خلافت معاویہ و یزید ص ۴۹).

اما بعد از این عبارت متصل این جملات است کہ عباسی صاحب حق ریسرچ (یعنی تحقیق) را کاملاً اداء نکرده. وکان فیہ دایماً اقبال علی الشہوات وترك بعض الصلوات فی بعض الاوقات واما نہائی غالب الاوقات (البداية والنهاية ص ۲۳ ج ۸)

تورجھہ : و نیز در یزید انہماک شہوت نفسانیہ و احیاناً ترک نمازها و اکثرأً بہ تاخیر وقت اداء کردن. نمازها بود کہ عباسی صاحب چگونه قطع و برید عبارات را نموده و مردم را فریب میدہد کہ با بیان جملات بودن فصاحت، حلم، شعر گوئی و تدبیر حکومتی مردم را فریب دادہ اوصاف قبیح آتراء پوشیدہ است کہ حق ریسرچ را کاملاً از بین بردہ است.

(۶) عباسی صاحب در حصہ عمر بن سعد عبارت ذیل تہذیب التہذیب را نقل نمودہ کہ کردار او مانند حالات یک تابعی ثقہ بود (خلافت معاویہ و یزید ص ۲۱۴)

عمر بن سعد بن ابی وقاص الزہری ابو حفص المدنی سکن الکوفۃ روی عن ابيه و ابی سعید الخدری و عنه ابنہ ابراہیم و ابنہ ابو بکر بن حفص و ابو اسحاق السبیعی و العیزار بن حرث و یزید بن ابی مریم و قتادہ الزہری و یزید بن ابی حبیب و غیرہم و قال العجلی کان یروی عن ابيه احادیث و روی عنه الناس و هو تابعی ثقہ (تہذیب التہذیب ص ۴۵۰ ج ۷).

تورجھہ : عمر بن سعد بن ابی وقاص الزہری ابو حفص المدنی ساکن کوفہ بود آنان روایت نمودہ اند از پدر خود و از ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ و از او فرزند او ابراہیم و نواسہ او ابو بکر بن حفص ابو اسحاق السبیعی و عیزار بن حرث و یزید بن ابی مریم و قتادہ و زہری و یزید بن حبیب و غیرہ و محدث العجلی میفرماید کہ عمر بن سعد روایت نمودہ است از پدر خود و از او بسیار مردم روایت کردہ اند و او ثقہ تابعی بود. (خلافت معاویہ و یزید ص ۲۱۴، ص ۲۱۵)

در تہذیب بعد از عبارت مذکورہ فوق این عبارت است کہ انرا جناب عباسی بسیار بہ دیدہ دیری نظر انداز نمودہ (وہو الذی قتل الحسن) یعنی همان شخص است کہ قتل نمودہ بود حضرت

حسین رضی اللہ عنہ را از ظاهر عبارت معلوم میشود که این قول وهو الذی قتل الحسین رضی اللہ عنہ قول محدث العجلی است که آنرا عباسی صاحب ذکر کرده است این بود معلومات واضح در این مورد.

عبارت آنده آن این است : و ذکر این ابی خثیمه پسندیده ان ابن زیاد بعث عمر بن سعد علی جهش لقتال الحسین وبعث مهران ذی الجوشن وقال له اذهب معه فان قتله والا فاقطله وانما علی الناس وقال ابن ابی خثیمه عن ابن معین کیف یکون من قتل الحسین ثقة قال عمرو بن علی سمعت یحیی بن سعید یقول لنا اسماعیل ثنا العیزار عن عمر بن سعد فقال له موسی رجل من بنی ضبیعة یا ابا سعید هذا قاتل الحسین فسکت فقال له عن قاتل الحسین محمد ثنا فسکت وروی ابن خراش عن عمرو بن علی نحو ذلك فقال له رجل اما تخاف الله تروی عن عمر بن سعد فبکی وقال الا اعود، (تهذیب التهذیب ص ۴۵۱ ج ۷).

قوجمه : ابن ابی خثیمه با سند خود ذکر نموده که ابن زیاد عمر بن سعد را در قاند یک لشکر برای قتال حضرت حسین رضی اللہ عنہ فرستاد و مهران بن ذی الجوشن را گفت که تونیز همراه ایشان برو اگر او حضرت حسین رضی اللہ عنہ را قتل نمود فیها و اگر قتل نکرد پس تو او را قتل کن که امیر مردم تو باشی و ابن ابی خثیمه روایت کرده هست از ابن معین که او فرموده که آن شخصی چگونه ثقه خواهد باشد که حضرت حسین رضی اللہ عنہ را قتل نموده عمرو بن علی گفت که من از یحیی بن سعید شنیدیم که اسماعیل بیان کرده آنها فرموده اند که از ما عیزار از عمر بن سعد روایت نموده بود. (این قدر شنیده بودیم) که گفت شخصی از قبیله بنی ضبیعه (موسی) که ای ابوسعید این شخص قاتل حسین رضی اللہ عنہ است پس او خاموش شد باز گفت برای ما که شما برای ما روایت قاتل حسین رضی اللہ عنہ را بیان میکنید باز هم خاموش بود و ابن خراش هم از عمرو بن علی همین طور روایت نموده بود و ابن راهم گفت که آن شخص گفت که شما از خداوند نمی ترسید ؟ که روایت میکنید از عمر بن سعد پس او بر این گریه نمودند و فرمود که من باردوهم از عمر بن سعد روایت نخواهم کرد از این معلوم شد که یحیی بن معین و سعید بن القطان ابن ابی خثیمه و قبیله از بنی ضبیعه موسی و غره که ائمه رجال حدیث اند عمر بن سعد را ثقه نمی پنداشتند در مقابله او تنها با نقل نمودن قول العجل پرده را چاک مینمودند شخص بزرگ مانند قول یحیی بن معین که امام الجرح والتعذیل است در مقابل آن قول محدث عجلی وزنی نیست. عیزار بن حرث همان شخص است که

آنرا در (تہذیب) در تلامیند سعد ذکر نموده کہ تصریح آنرا خود عباسی صاحب کردہ از ہمین عیزار در (تہذیب) در ہمین صفحہ ذکر شدہ محدث موسی میگوید کہ برای مارویت قاتل حسین علیہ السلام بیان شدہ کہ از آن عیزار ابن حرث معذرت نمودہ بود کہ در آئندہ این طور نخواہد کرد و ہمین رواست توسطہ شعبہ عن ابی اسحاق عن العیزار در میزان الاعتدال ص ۲۵۸ جلد ۲ من موجود ہست . فقط .

در ہمین شمارہ ماہنامہ دارالعلوم دیوبند

(جنوری ۱۹۶۰ء)

مضمون جناب ابوالمنظور شیخ احمد استاذ احياء العلوم قریہ بانسوارہ دکن نیز چنین است کہ از آن چند اقتباسات ضروریہ تقدیم کردہ میشود .

من کتاب اختلاف معاویہ و یزید را از اول تا آخر مطالعہ نمودہ ام و بر آن بطور تبصرہ یک کتاب نویسدہ در آن واضح نمودہ ام کہ کتاب زیر تحریک کدام اثر نویسدہ شدہ و برای کدام مقصد نویسدہ و بہ کدام ذہنیت و کدام نقطہ نویسدہ شدہ و اصل موضوع آن چیست در اصل موضوع او عقائد مذہبی است نہ کہ واقعات تاریخی در آن واقعات تاریخی بکدام انداز ذکر شدہ براء راست نتیجہ منفی او بر عقائد مذہبی واقع میشود کہ ہمہ سرمایہ علوم امت را دیگر گون میسازد . کہ بر آن دارو مدار مذہب است بلکہ دوازده صدسال قبل مؤرخین محدثین مفسرین و ماہرین دیگر علوم و فنون را مجروح و بی اعتبار میسازد کہ از مردم ماضی تعلق و ارتباط را منقطع میسازد مؤلف از ابن کثیر دمشقی ابن جریر طبری جلال الدین سیوطی و دیگران بہ چنین الفاظ یاد آوری نمودہ کہ در کتاب خویش نقطہ نظر ذہنیت آنان را آئینہ دار میسازد کہ در اینجا با نظریہ تعصبی خویش موقف و مسلک حضرت حسین علیہ السلام را مسخ نمودہ و الزامات شدیدی بر او ارد کردہ و بر او طعن زدہ بہ الفاظ بدسیرت او را مجروح ساختہ حتی احادیثی را نقل نمودہ کہ بہ معنای (ما متیۃ الجاہلیۃ) من اراد ان یفرق امر ہذہ الامۃ وہی جمیع فاضلہ و ہذا لیسف) را بر امام عالی تطبیق نمودہ و آن احادیث را فراموش نمودہ کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم در حصہ حضرت حسین علیہ السلام میفرماید : (سہلہ شہاب اہل الجہد) آیا وفات شدہ بر موت جاہلی و موت حرام داخل بہشت میشود در حالیکہ این ہر دو برادران سرداران جوانان اہل جنت خواہد باشند و در جای دیگر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم آنان را محبوب خود نامیدہ است و در حصہ محبوبیت آنان از خداوند تعالی دعاء خواستہ

ومیفرماید (حسین علیہ السلام نزد اهل آسمان محبوب تر اهل زمین است) آیا کسی که محبوب خداوند و رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او و محبوب مخلوقات است چنین سیرت داشته باشد؟ مصنف کتاب در اینجا یزید را بر حضرت علی علیہ السلام فوقیت داده و گفته خلیفه اول متفق علیہ یزید بود و این حدیث را کہ (لا یزال الاسلام عزیز الی الی عشرۃ علیہ) مصداق آنرا شاہان بنی امیہ قرار داده و حضرت ابوبکر، حضرت عمر، حضرت عثمان رضی اللہ عنہ و حضرات حسنین رضی اللہ عنہما را از بین کشیده. و حضرت معاویہ را خلیفہ اول قرار داده بعد از او مروان بن محمد از اینجا خارج نموده زیرا کہ خلافت بنی امیہ بر او خاتمہ یافته باوجودیکہ دوازده یا سیزده شاہان چنین گذشتہ اند کہ او مجدد اول است محمدیہ عمر ثانی حضرت عمر بن عبدالعزیزی را کہ یک خلیفہ راشد بود نیز از این زمرہ خارج نموده و در حصہ شاہان متباقی بنی امیہ گفته کہ اینان دوازده خلفای اسلام اند کہ رسول الله صلی الله علیہ وسلم در حصہ آنان پیش گونی نموده کہ در عصر آنان اسلام مرقی گردیدہ بود چنین سلوک را با احادیث محمدیہ در مقامات دیگری نیز ثابت نموده مثلاً در یکجا یک حدیث صحیحین رامحل نظر قرار داده کہ از نگاه او ابن سعد مولود عہد نبوی نیست اما مؤلف ثابت نموده کہ او مولود عہد نبوی بود حدیث دیگر ابوداؤد و صحاح را کہ (الخلافۃ فی امی ثلاثون سنۃ ثم ملک بعد ذالک) را موضوعی قرار داده زیرا کہ او خلاف نقطہ نظر مؤلف است.

پس کسیکہ حضرت حسین علیہ السلام در نظر او مقتدای دینی نباشد در حصہ آنان سوال گستاخی و بی ادبی در شان حضرت حسین خلق میشود پاکی ندارد اما کسی را کہ او مقتدای دینی میپندارد با مشاہدہ نمودن مقامات ذیل کتاب خود فیصلہ میکند از این تحریر اقلًا چند الفاظ را یاد کند صفحات ۷۶، ۸۴ تا ۹۵، ۹۷، ۹۸ تا ۱۰۶، ۱۷۷، ۱۶۹، ۱۶۸، ۱۳۳، ۱۷۹، ۱۸۰.

در این ہر دو مضامین کہ چگونه تلبیسات تقدیم نموده بندہ متعلق آن مقامات بہ کتاب (خلافت معاویہ و یزید) مراجعہ نکرده اما اسلوب تحریر کتاب را مدنظر گرفتہ وجود چنین تلبیسات در آن پعیہ نباشد بلکہ بر او ظن غالب ارتکاب آن است بندہ برای تسہیل تنقید این مضامین را نقل نموده. والله العاصم من سائر الفتن.

رشید احمد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پھرہ مسلح و توکل

تھریو : حضرت مفتی عبدالرحیم صاحب ناظم نائب رئیس دارالافتاء دارالاسناد ناظم آباد کراچی۔

اہمیت تدابیر حفاظتی

- تدابیر حفاظتی و پھرہ داری مسلحانہ خلاف توکل نیست۔
- جوابات مفصل و مدلل اعتراضات وارد شدہ بر تدابیر حفاظتی و پھرہ داری مسلحانہ۔
- نصوص قرآنیہ
- احادیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
- تعامل صحابہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم
- تصریحات حضرات فقہاء کرام رحمہم اللہ تعالیٰ
- فطرت مستقیم و عقل سلیم
- بہ شمول حقائق اجماع و تعامل ہمہ دنیا

زمانہ یک استاذ بہتر و خوب است

وقتیکہ حضرت اقدس دامت برکاتہم با بصیرت عطائی خویش حالات حاضر را درک نموده و اجازہ پھرہ داری مسلحانہ را مرحمت فرمود پس از گرد و نواح اعتراضات شروع شد

حتیٰ کہ این مسئلہ را کاملاً یک مسئلہ بدیہی دانستہ عقلاً و شرعاً یک رسالہ را قید قلم نمود چند حضرات بر خورداران فہم سلیم علم و بصیرت این نظریہ حضرت اقدس را تسلیم نمودن اما متاسفانہ عدہ زیادی مردم بامشاہدہ نمودن آیا تہای قرآن احادیث نبوی و تعامل آنحضرت علیہ السلام و یاران مبارکان و اسلاف باز ہم آنرا تسلیم نکردند اما وقتیکہ بر مساجد و ادارہ ہای دینی حملات دہشت گردی داخلی و خارجی آغاز شد بی حرمتی مساجد و شہادت و مجروحیت ہزاران تن مسلمانان دیدہ شد پس در ہمہ مساجد و ادارات دینی انتخاب پھرہ داری مسلحانہ آغاز شد۔ کاش اہمیت حکم خداوندی تعالیٰ را کہ خذوا حذرکم است قبل از وقت درک میکردند تا از آن قدر نقصانات مصنمون میشدند و در فکر کسانی کہ صلاحیت تسلیم نمودن ہدایات خداوند رسول او نیست خداوند تعالیٰ آنان را در مکروفریب دشمن بر آورد و گردش زمانہ آنان را سبق داد خداوند تعالیٰ از انحراف حکم الہی و از جرم اعتراض بہ توبہ نمودن توفیق دہد آمین۔ شعر :

ظالم ابھی ہے فرصتِ توبہ نہ دیر کہ وہ بھی گرائیں جو گرا پھر سنبھل گیا

ترجمہ اشعار اُردو : ای ظالم ہنوز فرصت است توبہ کن ، اگر این فرصت نیز گذشت حال دیگر گومو شود ۔

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم

بر علاوه علمیت اخلاق عالیّه و صفات فاضله حضرت اقدس دامت برکاتهم در شجاعت، حق گوئی و باحب الهی نیز شخصیت ممتاز است در محبت الهی از مردم هیچ گونه خوف و حراس ندارد در فتوی و بیان انگازه جرأت و شجاعت را داشته است در قبال حاکم ظالم و جابر وقت هیچگاه از مصلحت و بزدلی کار نگرفته، حضرت والا بفضل خداوند در مقابل زنادقه دشمنان صحابه کرام رضی الله عنه شمشیر نیام بود و مصداق (أَبَا الدُّهُورِ الْعَرَبِيَّ) و (لَا يُخَافُونَ لِلَّهِ لَوْمَةً لَّائِمَةً) تصور شده در این مورد دشمنان اسلام موافق و مخالف در تنگی و فراخی صحت و بیماری تازه دارندگان گلشن اسلام را از صفحه دنیا محو می سازند سازش های قتل آنان را با توطیه یهود و هندو که تیار شده بود و قتیکه شخصیتی پیدا شده که مردم را از قید غلام انگلیس ها نجات دهد قبل از وقت با توطیه شومانه خویش آن تحریک را محو نموده و آن شخصیت سر قلم میسازند.

پس در چنین حالت از خود دفاع نمودن نه تنها مستحب و جائز است بلکه فرض و واجب است در غیر آن دشمنان اسلام علماء حق را یکایک با توطیه های بی شرمانه به قتل میرسانند پس بر چنین حالت تنها تأسف نمودن و قرائت جراند و اخبار و جابجا نشستن دانشمندی و هشپاری نیست.

طبقیکه حضرت اقدس دامت برکاتهم در حصه تحفظ دارالافتاء و الارشاد انتظامات حفاظتی را در مقابل دشمنان داخلی و خارجی اسلام و مزدوران و اجیران انگلیس و یهود با تصریحات فقهاء و مفسرین قید قلم نمود باز هم اعتراضات بی جابر او شروع شد. مثلاً

(۱) پهره مسلح خلاف توکل است.

(۲) تالاشی نماز گذاران توهین نماز است.

(۳) آوردن اسلحه به مسجد خلاف احترام مسجد است.

(۴) بعد از تالاشی ایستاد شدن بادی گات و حارس نزد منبر مرعوب ساختن نماز

گذاران است.

(۵) این یک نوع اسراف است.

(۶) این ریاکاری است.

(۷) اگر مفتی صاحب خطر دارد عوض پریشان ساختن مردم نماز خویش را در خانه انفرادی اداء کند.

(۸) مفتی صاحب خود را در چنین تحفظات قرار داده که در وقت ملاقات با او از چندین مراحل تالاشی تا اطاق او بگذرند که بدون واسطه با او ملاقات غیر ممکن است.

(۹) چنین مانند پادشاهان روم و فارس بلکه اضافه تراز آن است.

(۱۰) رسول الله علیه السلام و خلفاء راشد بر روی زائرین دروازه های دفتر خویش را مسدود نکرده بودند بلکه در حدیث از آن منع آمده.

(من تولى شيئا من امر المسلمين فاحتجب عن حاجتهم و فقرهم احتجب الله حاجته) - (ترمذی)

(۱۱) اسلحه، پیره داری و تالاشی علامات کبر است.

(۱۲) این بزدلی است.

پس در جوابات چنین سوالات تحریری و مختصراً یک فتوی را صادر نمود. چونکه در تدابیر حفاظتی کسی از جماعات سیاسی و دنیوی نزاع ندارند بلکه این خصومت خالص دینی است پس این اهتمام عقلاً و نقلاً جائز است سوالات اکثرأ از جانب متدینان وارد میشد پس چونکه این سوالات مانعیت جهاد و قتال فی سبیل الله بزدلی، نفرت از اسلحه، خوف و حراس را در برداشت تاملأ از مفکوره جهاد و قتال دستبردار شوند.

در این حصه یک استفسار از فیصل آباد در حصه پیره داری مسلحانه تقدیم شد باید جواب آن یک اندازه مفصل داده شود بتوفیقہ تعالی جوابات مفصل این نوع سوالات در خدمت ایقان تقدیم است امید وارم تا در حق منصف و طالب حق را این تحریر کافی باشد اما متعنت! پس دفترها نیز او را سود مند نباشد پس آنان مخاطب این تحریر نیستند.

چنین سوالات ناعاقبت اندیش یک علامه جلیل القدر و عالی مقام ولی الله بطل جلیل و مجاهد است که کمالات ذیل او را موافق و مخالف تسلیم نموده بلکه یک امر بدیهی است.

(۱) بحر بی کنار در و بحر ناپیدا کنار تعمق علوم.

(۲) عامل محکم مانند جبل استقامت و تصلب.

(۳) ولایت عظمی، تعلق مع الله و در تقوی و توکل یابنده شهره در افاق و ضرب المثل در

عوام و خواص .

(۴) شجاعت مردانگی، حق گوئی سرکوبی مخالفین و کفار سرپرست جہاد فی سبیل اللہ خلاف ہر نوع فتنہ ہا بہ فضل خداوند تعالیٰ از دنیا گلم کفر، الحاد، شرک زندیقان، فسق و فجور را میپیچید .

(۵) مفتی ہا و علماء عصر حاضر تلامیذ او ویا تلامیذ تلامیذہ او میباشند.

پس چہ جای اعتراضات ؟ کہ نقلاً خلاف قرآن و حدیث و اجماع امت و عقلاً خلاف بدیہیات مسلمات دنیاست و خلاف معمولات ہمہ روزہ او اما وقتیکہ باوجود فضل و کمال رسول اللہ علیہ السلام و صحابہ کرام رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین، آن حضرات مخالفین و معاندین داشتند پس حضرت اقدس بہ طریقہ اولیٰ باید مخالفین داشتہ باشد پس ہیچ مشکل نیست تشخیص این اعتراضات در چنین حالات چہ خوب گفتہ شاعر :

محمودون و شر الناس کلهم من عاش فی الناس یوماً غور محسود

ترجمہ: چرا بر آنان حسد می کنند بدتر دنیا کسیست کہ یکبار ہم بر او حسد نشدہ باشد. اگر در صفحہ ۷۶ درس عبرت ملاحظہ شود باز ہم بر چشم های مردم پردہ تعنت باقی نمی ماند پس چنین اشخاص انتظار بکشند عذاب عظیم را. اقربصوا انا معکم متربصون .

ستہدیٰ لک الایام ما کنت جاہلاً و یاأتیک بالآخبار من لم تزود

و یاأتیک بالآخبار من لم تبع لہ بتاتوا ولم تهرب لہ وقت موعد

عبدالرحیم

۲۷ ربیع الاول ۱۳۱۳ ہجری

استفتاء

علماء و مفتیان دین اسلام در این مسئلہ چہ میفرمایند چند اشخاص از پنجاب بہ کراچی رفتند و در مسجد مفتی رشید احمد صاحب نماز جمعہ را اداء نمودند چند چیز جدید را ملاحظہ نمودند از روی کرم سوالات ذیل را عالمانہ جواب بگویند. (..... فیصل آباد) بنا بر تمنای بعضی برادران و وجوہاتیکہ در مقدمہ ذکر کردیم ، جواب مسائل را یک اندازہ تفصیلی میدہیم.

آیا پیرہ مسلح خلاف توکل است ؟

اعتراض شماره (۱) : مفتی صاحب یک شخصیت بزرگ و خدا ترس است خدا ترسان را خداوند حفاظت کند پس مفتی صاحب با وجود علمیت و تقویٰ آیا بر حفاظت خداوند اعتماد ندارد کہ آن قدر تحفظات مسلحانہ را برگرد خویش فراہم ساخته .

انتظامات دفاعی را خلاف توکل پنداشتن الحاد است

جواب : از دشمنان اسلام زناده و ملاحدہ توسط تدابیر احتیاطی پیرہ داری نمودن را خلاف توکل گفتن بی دینی والحاد است شخص سلیم العقل ودانستہ چنین تصور را نیز نمیکند .

جہاد و قتال فی سبیل اللہ از فرایض قطعہ متواترہ و بدیہیہ شمرده میشود کہ بدون اختیار نمودن اسلحہ و اسباب حفاظتی غیر ممکن باشد لذا تدابیر حفاظتی را خلاف توکل پنداشتن در حقیقت مرادف انکار است از فرضیت جہاد در جہاد و قتال تدابیر حفاظتی خیلی ہا مہم است کہ بدون آن جہاد ممکن نباشد .

در تمام دنیا تدابیر حفاظتی خیلی مہم و از مسلمات پنداشتہ میشود اہمیت مہم اول اہمیت ایمان است بعد از آن جان بعد از آن عزت بعد از آن مال آخر ہمہ حفاظت مال است پس برای حفاظت مال چقدر حفاظات گرفتہ میشود اما کسی از با شعور ان دنیا آنرا خلاف توکل و خلافت مروت نپنداشتند شرعاً نیز حفاظت مال مامور بہ است رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد میفرماید : **من قتل حوٰن مالہ لم یھوشہید** (رواہ احمد فی المسند ص ۲۲۱ ج ۲) **توجہ :** کسی کہ در دفاع مالش بہ قتل رسید شہید باشد نیز ارشاد نبوی علیہ السلام است .

(قاتل حوٰن مالک حتی یموٰ مالک او تقتل فتکون من شہداء الآخرۃ) . (حدیث صحیح رواہ احمد

اتحاف العباد ص ۱۲۴)

اگر در صورت دفاع مال خویش و ادار بہ قتل شدی قتال نیز بکن و اگر بہ قتل رسیدی در آخرت در زمرہ شہداء ہر آنگیختہ شوی در صحیح مسلم از ابوہریرہ رضی اللہ عنہ روایت آمدہ .
جامد رجل الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال یا رسول اللہ اراہم ان جامد رجل یزید اھل مال قال فلا تعطہ مالک قال اراہم ان قاتلی قال قاتلہ قال اراہم ان قتلنی قال فانتعہ شہید قال اراہم

عليه وسلم في حديثه اني سمعت الخديري رضي الله عنه: ((من رأى منكراً متكرراً في غير ماله فليقتله فان لم يستطع فليساؤه فان لم يستطع فليقلبه وذلك اضعف الايمان)) فامر بتغيير المنكر باليد واذا لم يمكن تغييره الا بقتله فعليه ان يقتله بمقتضى ظاهر قول النبي صلى الله عليه وسلم ولا تعلم خلافاً ان رجلاً لو شهر سيفه على رجل ليقبله بغير حق ان على المسلمين قتله فكذلك جازز للمقصود بالقتل قتله وقد قتل على ابن ابى طالب رضي الله عنه الخوارج حين قصدوا قتل الناس واصحاب النبي صلى الله عليه وسلم معه موافقون له عليه وقد روى عن النبي صلى الله عليه وسلم اثار في وجوب قتلهم (الى) وقد تلقاها السلف بالقبول واستعملتها في وجوب قتلهم وقتالهم وروى ابو بكر بن عياش قال: حدثنا ابو الاخوص عن سمك عن قابوس بن ابى المغارق عن ابيه قال: ((قال رجل يا رسول الله: الرجل ياتيني يريد مالى قال ذكره الله تعالى قال فان لم يدكر قال استعن عليه من حولك من المسلمين قال فان لم يكن حولي منهم قال فاستعن عليه السلطان قال فان نأى عني السلطان قال قاتل دون مالك حتى تجمع مالك او تكون مالك او تكون شهيداً في الاخرة.

وذهب قوم من الحشوية الى ان على من قصده انسان بالقتل ان لا يقتله ولا يدفعه عن نفسه حتى يقتله (الى) ولو كان الامر في ذلك على ما ذهب اليه هذه الطائفة من حظر قتل من قصد قتل غيره ظلماً والامساك عنه حتى يقتل من يريد قتله لوجب مثله في سائر المحظورات اذا اراد الفاجر ارتكابها من الزنا واخذ المال ان تمسك عنه حتى يفعلها فيكون في ذلك ترك الامر بالمعروف والنهي عن المنكر واستيلاء الفجار وغلبة الفساق والظلمة ومحو اثار الشريعة وما اعلم مقالة اعظم ضرراً على الاسلام والمسلمين من هذه المقالة ولعمري انها ادت الى غلبة الفساق على امور المسلمين واستيلاءهم على بلدانهم حتى تحكموا لحكموا فيها بغير حكم الله وقد جر ذلك فحارب الشفوع وغلبة العدو حين ركن الناس الى هذه المقالة في ترك قتال الفئة الباغية والامر بالمعروف والنهي عن المنكر والانكسار على الولاة والمجاور وفيه المستعان (الى) قال ابو بكر: ذكر ابن رستم عن محمد بن ابى حنيفة رحمه الله تعالى انه قال في اللص يذهب البيوت يسعك قتله لقوله صلى الله عليه وسلم: ((من قتل دونه ماله فهو شهيد)) ولا يكون شهيداً الا هو ما مور بالقتال ان امكنه فقد تضمن ذلك ايجاب قتله اذا قدر عليه وقال ايضا في رجل يريد قلع سنك قال: فلك ان تقبله اذا كنت في موضع لا يعينك الناس عليه (احكام القرآن للحصاص الرازي ص ۱۷۶ ج ۱)

وقال الحصاص رحمه الله تعالى: وازالت (اي المنكر) باليد تكون على وجوه منها ان لا يمكنه ازالتة

الا بالسیف وان یأثم علی نفس فاعل المذکر فعلیه ان یفعل ذلك کم رأی رجل قصده او قصد غیره یقتله او یأخذ ماله او قصد الزنی بأمره او یحرقه وعلیه ان ینکره بالقول او قاتله عما دون السلاح فعلیه ان یقتله لقوله صلی الله علیه وسلم: ((من رأی منکم منکراً فلیغیرہ بیده)) فاذا لم یمکنه تغیرہ بیده الا بقتل المذکر صلی الله علیه وسلم هذا المذکر فعلیه ان یقتله فرحاً علیه (احکام القرآن للجصاص ص ۴۰ ج ۲)

وقال الجصاص الرازی رحمه الله تعالی ایضاً: ولم یدفع احد من علماء الامة وفقهاها سلفهم وخلفهم وجوب ذلك (ای الدفاع) الا قوم من المحضو وجهال اصحاب الحدیث فانهم انکروا قتال الفقة الباغیة والامر بالمعروف والنهی عن المذکر بالسلاح وسعوا الامر بالمعروف والنهی عن المذکر فقتله اذا احتج فیہ الی حمل السلاح وقاتل الفقة الباغیة مع ما قد سمعوا فیہ من قول الله تعالی: (فقاتلوا الی نبی حتی یتلی الی امر الله) وما یقتضیه اللفظ من وجوب قتالها بالسیف وغیره الی (وانما ینکر علی غیر السلطان بالقول او بالید بغیر سلاح فصاروا شر اعلی الامة من اعداءها المذکرین لها لانهم اعدوا الناس عن قتال الفقة الباغیة وعن الانکرام علی السلطان الظلم والجور حتی ادى ذلك الی تغلب الفجار بل المجوس واعناء الاسلام حتی ذهب الثغور وشاع الظلم وخریبت البلاد وذهب الدین والدنیا وظهرت الزندقه والغلو ومذهب الثنویة والخرمیة والمزدکیة والذی جلب ذلك کله علیهم ترک الامر بالمعروف والنهی عن المذکر والانکرام علی السلطان المذکر ولله المستعان (احکام القرآن ص ۴۰ ج ۲)

امور مذکوره باختصار در عبارات ذیل بیان میشود

(۱) در وقت حمله بر دین، جان عزت و مال دفاع فرض است که در فرضیت آن کسی اختلاف ندارد.

اعتراض: اگر دفاع فرض است پس هابیل چرا در جواب قابیل گفت:

﴿لَیْسَ بَسَطْتُ إِلَیْكَ يَدِي لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسٍ بِإِيدِي إِلَيْكَ لِأَقْتُلَنَّكَ﴾ (۲۸.۵)

جواب: مقصد قول هابیل راسید المفسرین حضرت ابن عباس رضی الله عنهما چنین بیان نموده

است:

معنا اینست که هابیل بقتل امرای الذبیه و امرای لا ادفعک عن نفسی اذا قصدت قتل.

فروی انه قتله غيلة بأن القی علیه صخرة وهو نائم فشدعه بها وروی عن الحسن ومجاهد انه كتب علیهم اذا اراد رجل قتله ان یترکه ولا یدفعه عن نفسه، قال ابو بکر: وجائز فی العقل ورود العبادة مع قتل

فان كان التاويل هو الاول فلا دلالة فيه على جواز ترك الدفع عن نفسه بقتل من اراد قتله وانما فيه انه لا يبدأ بقتل غيره وان كان التاويل هو الثاني فهو منسوخ لانه محال وجائز ان يكون نسخه بشرية بعض الانبياء المتقدمة وجائز ان يكون نسخه بشرية نبينا صلى الله عليه وسلم ، (احكام القرآن للجصاص ص ۴۰۱ ج ۲)

در این تفسیر حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما دو جواب گفته :

(۱) این کلام هابیل با قدام تعلق دارد با دفاع تعلق ندارد یعنی اگر در قلب تو اراده اقدام باشد پس من اقدام نمی کنم چنین مقصد نیست که دفاع نیز نمی کنم طبقه که در روایات آمده که قابیل مفاجأة هابیل را در خواب به قتل رسانید .

(۲) و اگر مقصد هابیل ترک دفاع باشد پس این در شریعت ما منسوخ گردیده .

(۲) دلائل وجوب دفاع :

(۱) قوله تعالى: ﴿فَقَتِلُوا آلَ آدَمَ﴾ (۲۹۱)

بغاوت بزرگ چیست از آن که کدام انسان غیر حق قتل نموده شود.

(۲) قوله تعالى: ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ﴾ (۱۷۹، ۲)

در قصاص دفاع است و قتیکه قاتل بداند که من هم قصاصاً به قتل میرسم پس از اقدام قتل باز میگردد این چنین صورت حال است بوقت قصد قتل که جهت دفاع و مزاحمت به قتل رسانیده میشود.

(۳) قوله تعالى: ﴿وَقَتْلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً﴾ (۱۱۳)

قتل نمودن مردم غیر حق فتنه بزرگ است و دفاع علاج فتنه است.

(۴) حدیث: من قتل دون نفسه فهو شهيد - الخ .

ترجمه : کسی که جهت اهل و نفس خویش به قتل رسد شهید است .

و ظاهر است که این قتل نمودن بنا بر دفاع است .

(۵) حدیث: من رأى منكراً فليغيره بيده .

و قتیکه کسی منکر را دید باز دارد آنرا بادرست خویش حمله بر دین، جان، عزت و مال منکر بزرگ است لذا اگر این تغیر بدون قتل غیر ممکن باشد پس در این صورت قتل متعین و فرض است بلکه طبق علم مایان در آن اختلاف نیست پس اگر کسی با سلاح بر

کسی حملہ نمود قتل آن بر این شخص فرض است .

(۶) کسی عرض نمود : یا رسول اللہ علیہ السلام ! اگر کسی مال من را بہ سرقت می بُرد چه باید کرد ؟ رسول اللہ علیہ السلام فرمود اورا نصیحت کن ! تا از این اقدام باز گردد ، صحابی عرض نمود اگر نصیحت رانپذیرفت پس چه باید کرد ؟ او علیہ السلام فرمود : خلاف او از مسلمانان نزدیک یاری و ہمکاری بخواه .

صحابی عرض نمود اگر در آنجا مسلمانان نباشند ؟ آنحضرت علیہ السلام فرمودند از پادشاہ وقت یاری و ہمکاری بخواه ، صحابی عرض نمود اگر چنین نیز ممکن نباشد ؟ آنحضرت علیہ السلام فرمودند در دفاع خویش قتال بکن تا آنکہ مال خویش را نجات دہی و یا شہید شوی .

(۷) وقتیکہ خوارج ارادہ قتل چند تن را نمودند حضرت علی رضی اللہ عنہ آنان را بہ قتل رساند بر آن عمل حضرت علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ تمام صحابہ کرام متفق بودند .

(۳) ہمہ علماء امت قائل دفاع اند بہ استثناء گروہ حشویہ و ظاہریہ و چندین اشخاص جاہل دیگر کہ منکر امر بالمعروف و نہی عن المنکر باصلاح اند و آنرا فتنہ می دانند در این مورد حکم آنحضرت علیہ الصلاۃ والسلام کاملاً واضح است کہ در سد باب فتنہ دفاع بہ سلاح ضروری است تا مردم از غفلت و ہلاکت نجات یابند .

(۴) کسانیکہ قائل وجوب دفاع بالسلاح نیستند آنان مجرمان امت و دشمنان اسلام اند این جملہ آنان کہ (دفاع واجب نیست) امت را با ہلاکت ویربادی مواجہ ساختہ است .

(۵) تسلط فساق بر صلحاء تغلب محبوس و اعداء اسلام در سرحدات ظلم عام ویران ساختن ملک و ب' د ساختن دین و دنیا را و ظهور زنادقہ الحاد و دیگر گمراہان ہمہ جہت ترک دفاع بالسلاح صورت میگیرد .

(۶) نزد مایان (امام ابو بکر جصاص رازی رحمہ اللہ) کلمہ بزرگ ضربه بہ اسلام و مسلمانان این کلمہ است کہ میگویند یعنی ترک دفاع بالسلاح - آہ .

شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ میفرماید : **فَالْعَدُوُّ الْمُنَافِقُ الَّذِي يَفْسِدُ الدِّينَ وَالْدُنْيَا لِأَهْلِهَا** واجب **بِعَدَالَتِهِ** (اتحاد العبادہ ص ۱۸) .

دشمنی کہ بردین و دنیا حملہ آور شدہ پس در فرائض اسلام بعد از ایمان فرض اول

دفاع است تدابیر احتیاطی برای اهل دین بالخصوص در علمای حق فرض است در مقابل دشمنان اسلام و اختیار این اسباب عقلانیتاً بنا بر روشنی قرآن و حدیث و اجماع و تعامل است و تعامل خلفای راشدین خلاف توکل نیست بلکه آنقدر واضح و بدیهی است که نیاز مند دلائل نیست مگر در (تقدیم) وجوه مذکورہ را پیش نظر از نصوص قرآنی حدیث آثار صحابہ و تابعین اقوال فقہاء و مجتہدین و تعامل خلفای راشدین تقدیم میشود.

اضافہ از دوصد آیات در حصہ جہاد و قتال است. و قتال و جہاد بدون اسباب ممکن نباشد. چند آیات را کہ حکم میکند بر اختیار نمودن اسباب تقدیم نمائیم.

در مقابل دشمنان اسلام اسلحہ عمدہ را مہیا سازید

(۱) قوله تعالى: ﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَابِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ. وَعَدُوُّكُمْ وَعَدُوُّكُمْ وَالْزَيْنَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ﴾ (۲۴:۱۰۰)

ترجمہ: آمادہ کنید چقدر کہ ممکن باشد در مقابل کفار اسلحہ و اسبان را نیز و دیگر اسباب را کہ توسط آن مرعوب سازید دشمنان خدا و دشمنان خویش را و علاوہ آنان کسانی را کہ نمی شناسید آنان را خداوند جل جلالہ می شناسد آنان را.

در تفسیر این آیه آمدہ است کہ تائید آن در حدیث نیز آمدہ و در خانہ کہ در آن سلاح دفاع باشد شیطان آنجا رفتہ نمی تواند.

حکم تدابیر حفاظتی

(۲) قوله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ أَنْفِرُوا جَمِيعًا﴾ (۴:۶۱)

ترجمہ: ای اهل ایمان (قبل از ہر) تدبیر حفاظت خویش را کنید بعداً در مقابل آنان متفرق یا اجتماعی خروج کنید.

حکم اسلحہ و تدابیر دیگر بہ خاطر حفاظت

(۳) قوله تعالى: ﴿وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ﴾ (۴:۱۰۲)

ترجمہ: آنان یعنی مسلمانان در میدان جہاد در وقت صلاۃ خوف دفاع و سلاح خود را محکم میدارند.

غفلت از سلاح تباہی و بربادی است

(۴) ﴿لَوْ تَقَفَّلُوا عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً﴾ (حوالہ بالا)

ترجمہ : این کفار میخوانند که شما از سلاح و اسباب غفلت کنید پس یک بارگی بر شما حمله شدید کنند.

حکم پھرہ و حراست

(۵) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا﴾ (۲۰۰۲)

ترجمہ : ای اهل ایمان صبر کنید و در مقابلہ دشمن صابر باشید و سرحدات اسلام را محکم نگاه کنید یعنی در دفاع اسلام و اهل اسلام پھرہ کنید.

باب ممتاز سیرت طیبہ رسول اللہ جہاد و قتال فی سبیل اللہ است اگر جہاد را از سیرت طیبہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اخراج کنیم پس چند اوراق سیرت باقی میماند، بدانید در مدت ہشت سال آنحضرت ﷺ بہ نفس نفیس خویش در بیست و ہشت جنگہا شرکت نموده و منصوبہ اضافہ از ہفتاد و جنگہا را تیار نموده اند و لشکریان فرستادہ پس فکر کنید کہ دفاع در اسلام چقدر اہمیت دارد .

در این بحث چند احادیث و نصوص فقہی را تحریر میداریم کہ در آن برای سرکوبی کفر اختیار نمودن اسباب بکدام اندازہ بہ وضاحت موجود است.

حکم باخود داشتند تفنگ و دیگر آلات فیر کننده

(۶) عن عقبہ بن عامر رضی اللہ تعالیٰ عنہ یقول : سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و هو علی المدبر یقول : وَاعْتُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ أَلَا أُنَالِقُ الرِّمَى، أَلَا أُنَالِقُ الرِّمَى، أَلَا أُنَالِقُ الرِّمَى، (صحیح مسلم ص ۱۳۲ ج ۲).

ترجمہ : حضرت عقبہ بن عامر رضی اللہ عنہ میفرماید بر سر منبر از رسول اللہ ﷺ شنیدم کہ میفرمود: در مقابل کفار موافق استطاعت خویش آمادگی بگرید آگاہ باشید تیر اندازی همون اصل قوت است آگاہ باشید تیر اندازی همون اصل قوت است آگاہ باشید تیر اندازی همون (اصل) قوت است.

حکم یاد گرفتن تیر

(۷) عن سلمة بن لاكوع رضي الله تعالى عنه قال: مر النبي صلى الله عليه وسلم على نفر من اسلم يلتصقون فقال ارموا بهي اسعيل فان اياكم كان راميا وانامع اسلم بهي فلان الخ. (صحيح بخاری ص ۴۰۶ ج ۲)

ترجمہ: حضرت سلمہ بن لاکوع رضی اللہ عنہ میفرماید کہ رسول اللہ بر یک گروہ صحابہ کرام گذر نمود کہ مشق مینمودند تیر اندازی را رسول اللہ فرمود ای بنی اسماعیل تیر اندازی کنید بدرستیکہ پدر شما یعنی حضرت اسماعیل علیہ السلام تیر انداز ماهر بود.

تیر اندازی یعنی تیر هنر نفع مند است

(۸) عن سعد بن ابی وقاص رضي الله تعالى عنه رفعه قال عليكم بالرمي فانه خير من غير لهوكم. رواه البزار والطبرانی في الاوسط وسندهما جيد قوي. (الترغيب للمنفرد ص ۲۴۸ ج ۲)
ماهر ومتخصص فن تیر اندازی حضرت سعد میفرماید کہ رسول اللہ فرمود:
تیر اندازی را برخورد لازم دارید زیرا تیر اندازی بهترین چیز نافع است.

یاد گرفتن تیر اندازی و پس فراموش نمودن آن نافرمانی است

(۹) عن علقمة بن عامر رضي الله تعالى عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من علم الرمي ثم تركه فليس حنأ او قد عصي. (صحيح مسلم ص ۱۳۳ ج ۲)
ترجمہ: حضرت عقبہ بن عامر رضی اللہ عنہ عنہم ارشاد رسول اللہ را نقل میکند کسیکہ تیر اندازی را یاد گرفت سپس آنرا پس (گذاشت) او از ما نیست و یا فرمود کہ او نافرمانی نمود.

فائدہ: فضائل تیر اندازی بسیار زیاد است حضرت والا در سفرنامہ جہاد افغانستان کہ در آن اضافہ از (۲۰) احادیث با ترجمہ موجود است. سرنامہ مفصل در آخر کتابت میآید.

فضائل حراست و بہرہ داری

(۱۰) عن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: عيان لا محسها الدار عين بكف من حمية الله وعين باتع محرس في سبيل الله. (رواه الترمذی وقال: حديث صحيح)

حسن غریب ص ۲۴۳

ترجمہ : حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ میفرماید کہ از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم شنیدم دو نوع چشمان یعنی دو نوع مردم چنین اند کہ آتش دوزخ آنرا مس نکند اول چشمیکہ از خوف الہی اشک ریزد دوم چشمیکہ در شب در راہ اللہ تعالیٰ یعنی جہاد حراست و بہرہ کند.

شب افضل تر از لیلۃ القدر

(۱۱) عن ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال: الا انہ کمل لیلۃ الفضل من لیلۃ القدر حارس حرس فی ارض عوف لعلہ ان لا یرجع الی اہلہ. (رواہ الحاکم وقال: صحیح علی شرط الشیخین ووافقہ اللہی)

ترجمہ : حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ میفرماید کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد فرمود کہ آیا بنمایم چنین شب را (یعنی بہ اعتبار ثواب) افضل تر باشد از لیلۃ القدر (آن شیء است کہ در آن حراست نمودہ شود در زمینکہ پُر خوف باشد) کہ ممکن از آنجا سر را بہ سلامت نیآرد.

فائدہ : حراست و بہرہ در جہاد فضائل بزرگ دارد حضرت اقدس در سفر نامہ جہاد افغانستان یک رسالہ مستقل تصنیف نمودہ کہ مشتمل است بر اضافہ از بیست احادیث صحیح.

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ حیث یک محافظ مسلح

«منظریکہ از مثل آن زمین و آسمان عاجزاند»

(۱۲) عن النبی رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال: کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم احسن الناس واجود الناس واشجع الناس قال وقد فزع اهل المدينة لیلۃ سمعوا صوتا قال فتلقاہم النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی فرس لابی طلحۃ عری وهو مبتذل سیفہ فقال لم تراعوا لہم تراعوا ثم قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وجنتہ بمرأی عن الفرس. (صحیح بخاری ص ۴۲۶ ج ۱)

ترجمہ : حضرت انس میفرماید کہ رسول اللہ علیہ السلام حسین تر حسینان بود و سخی تر سخیان و شجاع تر دلیران بود کہ مشاہدہ آن صفات مبارک او علاوہ جنگہا در بسیار مواقع شدہ من جملہ آن یک واقعہ اینست شیء اہل مدینہ از صدای مہیب در خوف شدند بہ مقابلہ بہ جانب جای خطر دویدند پس دیدند کہ رسول اللہ علیہ السلام بر اسب سوار شمشیر بہ دستش جای خطر را ملاحظہ نمودہ باز گشت و فرمود پس باز گردید خوف نکنید

خوف نکنید (من دیدم سخن خوف نیست پس فرمود آن اسپ را در دوش مانند بحر (نیز) یافتیم در یک روایت صحیح بخاری آمد که رسول الله علیه السلام بر آن اسپ بدون زین سوار شده بود محدثین می فرمایند ازینجا ثابت شد که رسول الله علیه السلام در اسپ سواری مهارت کامل داشت نیز ثابت شد باید امیر لشکر شخصاً حالات را زیر کنترل داشته باشد.

آیا پیره مسلح خلاف سنت است؟

اعتراض شماره (۲) :

پیره خلاف سنت است رسول الله علیه السلام پیره داران را دور نموده بود و خداوند تعالی میفرماید : ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُتُوَةٌ حَسَنَةً﴾
ترجمه : رسول خداوند برای شما (در تمام حالات) نمونه بهتر است.
وارشاد نبوی است : (علیکم بسلمی).
ترجمه : یعنی سنت من را لازم بگیرید .
پس آیا این حکم متوجه علماء نیست ؟

پیره مسلح را خلاف سنت پنداشتن جهالت است

جواب : چنین گفتن که پیره مسلح خلاف سنت است و در سیرت آنحضرت علیه السلام نیامده این انکار است از احادیث و تکذیب نمودن حقائق و جهالت بزرگ است کتب حدیث و سیرت آنحضرت علیه السلام از پیره مسلح روایات زیادی دارد چند احادیث را بامتن سوال باردوم تکرار میکنیم تا مردم سنگینی سوال را احساس کنند ممکن به ته دل رسد سخنان من را بپذیرند .

امروز که ما را حراست کند ؟

(۱۳) عن ابی ریحانة رضی الله تعالی عنه قال : کنا مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فی غزوة فأتینا ذات یوم علی شرف فطبتنا علیه فاصابنا برشد ید حق رایع منیه فطرق فی الارض حفره فیدخل فیها ویبلی علیه الحفلة یعنی العرس فلما رای ذلك رسول الله صلی الله علیه وسلم من الناس قال من یمرسنا الیلهة وادعوله بدعاء یکون فیہ فضل فقال رجل من الانصار انا یا رسول الله قال احده ففعلنا فقال من

انصار قسمیٰ لہ الانصاری ففتح رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بالدعاء فاكثر منه قال ابوریحانہ فلما
 معهم ما دعاه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقلنا ان رجل اخر قال اذنه فدونك فقال من انص فقلنا
 ابوریحانہ فدعا لہ و هو دون ما دعا للانصاری ثم قال حرم من الدار علی عین دمعہ او یکف من
 عقیقہ لہ و حرم من الدار علی عین سہرہ فی سہیل لہ عزوجل الخ رواہ احمد واللفظ لہ و رواہ ثقات
 للسنائی ببعضہ والظہری فی ((الکبیر)) واللاوسط)) والحاکم ، وقال : صحیح الاسناد (الترغیب
 للہندی ص ۱۰۳ ج)

ترجمہ : حضرت ابوریحانہ رحمۃ اللہ علیہ میفرماید یکبار در جای بلند (سنگر جنگ) با رسول اللہ
 علیہ السلام قرار داشتیم شب خیلی ہا سرد بود تا آنکہ صحابہ کرام حفر ہا کشیدند و در آن
 پناہ میگرفتند از سردی با مشاہدہ نمودن حال مردم رسول اللہ علیہ السلام فرمود : امروز
 کیست کہ ما را حراست کند ؟ در حق او دعای فضیلت بزرگ راکنم ، یک انصاری عرض
 نمود یا رسول اللہ من حراست و پیرہ میکنم فرمود نزدیک شو نزدیک شد پرسید تو کیستی ؟
 انصاری تعارف نمود پس آنحضرت علیہ السلام بہ انصاری دعاء نمود و زیاد دعاء نمود
 ابوریحانہ رحمۃ اللہ علیہ میفرماید باشنیدن کلمات دعاء من نیز رشک بردم عرض نمودم من نیز پیرہ
 میکنم آنحضرت علیہ السلام من رانزد یک خواست و فرمود تو کیستی ؟ گفتم من ابوریحانہ
 ہستم پس در حق من نیز دعاء نمود اما اندک بہ نسبت آن انصاری سپس فرمود آتش دوزخ
 حرام است بر آن چشمیکہ اشک ریزد از خوف الہی و بر آن چشمیکہ حراست و پیراہ داری
 کند در راہ اللہ جل جلالہ .

امشب محافظ ما کہ می باشد ؟

(۱۲) عن سهل بن الحنظلیۃ رضی اللہ تعالیٰ عنہ انہم ساروا مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوم
 حنین (الی) ثم قال : من یحرسنا اللیلۃ ؟ قال النس بن ابی مرثد الغنوی انہ یأمر رسول اللہ (الی) فقال لہ رسول
 اللہ صلی اللہ علیہ وسلم : استقبل هذا الشعب حتی یتکون فی اعلا ولا تغرن من قلبک اللیلۃ (الی) فقال
 لہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم : هل نزلت اللیلۃ قال لا الا مضلیا و اقاضی حاجۃ فقال لہ رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم : قد اوجبت فلا علیک ان لا تعمل بعدہا ، رواہ ابو داود والسنائی ، الترغیب
 للہندی ص ۱۰۳ ج ، و اخرجہ الہذہلی وابو نعیم کما فی المنصب (حیۃ الصعابہ ص ۱۰۳ ج)
ترجمہ : حضرت سهل بن حنظلیہ رحمۃ اللہ علیہ میفرماید کہ رسول اللہ علیہ السلام در غزوہ

حنین یک شب فرمود : (امشب محافظ ما که خواهد باشد؟)

انس بن مرثد غنوی رضی الله عنه عرض نمود یا رسول الله من پیره میکنم فرمود بر حصه بالانی فلان مکان حراست کن متوجه باشی که از جانب تو دشمن مارا فریب ندهد بوقت صبح از حراست از تو میپرسم فردا پرسید آیا شب پائین شده بودی گفت نه مگر برای نماز و یا قضای حاجت رسول الله علیه السلام برایم فرمود برخورد بهشت را واجب نمودی اگر بعد از امروز هیچ نیکی نکنی باکی ندارد.

امشب حارس و پیره دار ما که باشد ؟

(۱۵) عن جابر رضي الله تعالى عنه (وفيه) فقال : من يكلؤنا ليلنا ، فالتعب رجل من المهاجرين ورجل من الانصار قال فكلؤنا بهم الشعب قال فلما خرج الرجلان الى قم الشعب اضطلع المهاجري وقام الانصاري يصلي واتى الرجل فلما رأى شخصه عرف انه ربيثة للقوم فرمأه بسهم فوضعه فيه فلزعه حتى رمأه بفلاة اسهم ثم ركع وسجد ثم انبه صاحبه فلما عرف انهم قد نذروا به هرب فلما رأى المهاجري ما بالانصاري من الدم قال سبحان الله الا انجيتي اول ما رمي قال كنت في سورة القروفا فلم اصب ان اقطعها (سان ابى داود ص ۳۰ ج ۲) ، واخرج ابن اسحاق وغيره : وهما عمار بن ياسر وعباد بن بشر رضي الله تعالى عنهما (حياة الصحابة ص ۳۰ ج ۲).

در یک غزوه رسول الله علیه السلام ارشاد فرمود : (امشب که مارا حراست میکند ؟) یک صحابی مهاجر و یک انصاری باشنیدن این صدا لبیک گفتند ، رسول الله علیه السلام فرمود هر دو از آن قله کوه حراست کند و قتیکه هر دو به انجا رسیدند نوبت انداختند مهاجر استراحت کرد و انصاری نماز را شروع نمود و قتیکه دشمن او را از دور دید فکر نمود که همین بزرگ قوم است ، دشمن او را به تیر زد و قتیکه تیر بر جسدش اصابت نمود او آن تیر را از جسدش کشید تا آنکه او را سه تیر زد باوجود آن او نماز را تکمیل نمود بعد از آن رفیقش را بیدار ساخت همانا که دشمن فرار نمود مهاجر انصاری را خون آلود دید گفت سبحان الله چرا با اصابت تیر اول من را بیدار نکردی ؟ گفت یک سورت را آغاز کرده بودم نمی خواستم که آنرا در وسط قطع کنم آن دو تن حضرت عمار بن یاسر و حضرت عباد بن بشر رضی الله عنهما بودند.

حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ محافظ شان نبوت

(۱۱) عن علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ انه قال : ایہا الناس اعبرونی من اشجع الناس ، قالوا انہ یا امیر المؤمنین قال اما الی ما ہارت احدنا الا ان تصف منہ ولكن اعبرونی باشجع الناس قالوا لا نعلم من قال ابو بکر ، انہ لما کان یوم بدر جعلنا لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عریضاً فقلنا من یمکن مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لثلاثی یوی الیہ احد من المشرکین فواللہ ما کنا منہ احد الا ابو بکر شاہرا بالسيف علی راس رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یجوی الیہ احد الا اھوی الیہ فھذا اشجع الناس ، اخرجه البزار ، المجمع ص ۸ ج ۱ (حیۃ الصحابہ ص ۱۳ ج ۲)

ایک بار حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمود ای مردم بگوئید بہادر و شجاع تر ہمہ کیست ؟ گفتند ای امیر المؤمنین : شجاع تر ہمہ شماستید گفت نہ بگوئید شجاع ترین ہمہ کیست ؟ گفتند نمی دانیم شما بنمائید فرمودند ابو بکر رضی اللہ عنہ زیرا ما در روز بدر بہ آنحضرت علیہ السلام سائبان خیمہ تیار نمودیم پس اعلان نمودیم محافظ رسول اللہ علیہ السلام کہ باشد ؟ سوگند بر اللہ کسی ہم بدین حراست خطیر حاضر نبود علاوہ ابو بکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ ، ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ شمشیر را گرفت خود را مجهز ساخت و حراست را شروع کرد و قتیکہ کدام مشرک بسوی آنحضرت علیہ السلام می آمد حضرت ابو بکر رضی اللہ عنہ مانند (عقاب) بر او حملہ مینمود و او را بہ عقب می زد .

حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ محافظ مسلح نبوت

(۱۲) قال الامام المحدث الحافظ الفقه الثبت عمر بن شبة المنبري البصاري ۱۴۳، ۴۶۱ حدثنا حرمي بن عمارة (قال ابن معين صدوق كما في الخلاصة للحرزمي ص ۶۵) عن محمد بن ابراهيم الهاشمي . عن ادریس الاودی عن ابيه قال : کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم افاض فی الحجر قام عمر بن الخطاب علی رأسہ بالسيف . (تاریخ المدینة لابن شبة ص ۲۰۰ ج ۱)

رسول اللہ علیہ السلام در حطیم شریف نماز میگذارد و حضرت عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ شمشیر بدست او را حراست می نمود .

محافظ نبوت در فتح مکہ

(۱۳) عن هشام عن ابيه : لما سار رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عام الفتح فبلغ ذلك قریشا خرج

ابوسفیان بن حرب و حکیم بن حزام و بدیل ابن ورقاء ملتحمسون بالخندق (الیٰ) (فرارہم داس من حرس رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فادکوہم فاحلوهہم فاتوا بہم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاسلم ابوسفیان الخ) (صحیح بخاری ص ۳۰ ج ۲)

رسول اللہ علیہ السلام در فتح مکہ هنوز بہ مکہ نرسیدہ بود کہ اہل مکہ از حملہ و لشکر کشی آنحضرت علیہ السلام مطلع شدند سرداران قریش ابوسفیان، حکیم بن حزام و بدیل بن ورقاء ہر سہ خبر گیری لشکر اسلام را نمودہ ہر آمدند محافظین رسول اللہ علیہ السلام آنان را دیدند و اسیر نمودند در خدمت آنحضرت علیہ السلام احضار نمودند ابوسفیان فوراً مشرف بہ اسلام شد الخ.

علامہ قسطلانی میفرماید : در بعض روایات آمدہ کہ در آن محافظین امیر المؤمنین حضرت عمر رضی اللہ عنہ نیز بود.

پیرہ داری مسلح رسول اللہ علیہ السلام در مدینہ طیبہ

(۱۱) یوب الامام البخاری رحمہ اللہ تعالیٰ بہاب الحراسۃ فی الغزو فی سبیل اللہ ثم روی عن عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا تقول : کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم سہر فلما قدم المدینۃ قال لیبعرج لامن اصحابنا صاحباً یحرسنی اللیلۃ اذ سمعنا صوت سلاح فقال من ہذا فقال اناسعد بن ابی وقاص جئت لا حرسک فنام النبی صلی اللہ علیہ وسلم (و فی روایۃ) حتی سمعنا غطیظہ (صحیح البخاری بہاب الحراسۃ ص ۳۰ ج ۲) و بہاب التمنی ص ۳۰ ج ۲، و زاد ابن شہبہ : سہر فقلع مالک یا رسول الخ، تاریخ المدینۃ ص ۳۰ ج ۱، صحیح مسلم ص ۲۸۰ ج ۲)

قال المحافظ ابن حجر رحمہ اللہ تعالیٰ : و فی الحدیث الاصلی بالحد و الاحتراس من العدو و ان علی الناس ان یحرسوا سلطانہم خشیۃ القتل و فیہ الغناء علی من تبرع بالخندق و تسمیۃ صاحباً و اما عالی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ذلك مع قوة توکلہ للاستئذان بہ فی ذلك وقد ظاہر بین درعین مع انہم كانوا اذا اشتد الناس كان امام الكل و ايضا فالعوکل لا ينادي تعاطي الاسباب لان العوکل عمل القلب و هو عمل البدن و قد قال علیہ الصلاۃ و السلام اعقلها و توکل الخ (فتح الباری ص ۳۰ ج ۲)

حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا میفرماید یک مرتبہ آنحضرت علیہ السلام بی خواب شد گفتیم یا رسول اللہ علیہ السلام چرا شما فکر مند هستید ؟ فرمودند کاشکی یکی از یا رانم بر من حراست می نمود در این اثنا صدای سلاح را شنیدیم رسول اللہ علیہ السلام فرمود کیستی ؟

عرض نمود سعد بن ابی وقاص ہستم در روایت دوم آمدہ در قلبم بر رسول اللہ علیہ السلام احساس خطر را نمودم ؟ برای حراست حاضر شدم بعد از آن آنحضرت علیہ السلام آنقدر آرام استراحت نمود کہ مایان صدای نفس کشیدن مبارک او را شنیدیم حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ میفرماید ازین حدیث مسائل ذیل ثابت میشود.

- (۱) اختیار نمودن تدابیر حفاظتی .
 - (۲) جهت دفاع از دشمن حراست نمودن .
 - (۳) بر مردم حفاظت بزرگان ایشان لازم است .
 - (۴) پیرہ دار حقدار ستایش است .
 - (۵) پیرہ دار را بہ لسان نبوت لقب (صالح) عطا نمودہ شد .
 - (۶) بردیگران نیز عمل بر این سنت نبوی در کارست .
 - (۷) اختیار اسباب خلاف توکل نیست .
- معمول حراست قیس بن سعد رضی اللہ عنہ در مدینہ طیبہ

(۲۰) عن النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم قال: ان قیس بن سعد کان یكون بین یدی النبی صلی اللہ علیہ وسلم عزلة صاحب الشرطة من الامیر (صحیح البخاری ص ۳۰۸ ج ۲، جامع الترمذی ص ۳۸ ج ۳، ورواہ ابن حبان فی (صحیحہ))، فتح الباری ص ۳۰۸ ج ۳، نیل الاوطار ص ۸۸ ج ۸)

ترجمہ : حضرت انس رضی اللہ عنہ میفرماید حضرت قیس بن سعد در روی آنحضرت علیہ السلام یا پیش پیش او بشکل محافظ می رفت امام ابن حبان رحمۃ اللہ علیہ براین حدیث باب قائم نمودہ : (باب احتراز المصطفیٰ من المشرکین فی مجلسه اذا دخلوا)

یعنی حفاظت نمودن رسول اللہ علیہ السلام از مشرکان (فتح الباری، نیل الاوطار جلد وصفحہ بالا)

نیزہ بردار در پیش رسول اللہ علیہ السلام

(۲۱) باب حمل العزلة والحربة بین یدی الامام یوم العید.

باب است در بیان بالا نمودن نیزہ در حضور امام در روز عید .

عن ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما قال: کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یغدو الی المصلی والعزلة بین یدیہ تحمل وتصبغ بالمصل یدیہ یصل الجہا (صحیح بخاری ص ۳۰۸ ج ۳)

و عن مرضی لله تعالی عنهما ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان اذا خرج یوم العید امر بالحربة فتوضع بین یدیه لم یصل الیهما والاس بوراء تو کان یفعل خلک فی السفر فمن ثم اتخذها الامراء (صحیح البخاری ص ۴۰۳ ج ۱)
حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما میفرماید که رسول الله علیه السلام روز عید برای نماز تشریف بردند با خود نیزه بر دار را حکم نمود نیزه بردار در روی آنحضرت علیه السلام راهی بود پس از آن از نیزه کارستره را نیز می گرفت طریقه مروجہ حکام ازین سنت مأخوذ است.
قال الحافظ بن حجر رحمہ اللہ تعالی: وفي الحديث الاحتياط للصلاة واخذ آلة دفع الاعداء لاسيما في السفر. (فتح الباری ص ۴۱۳ ج ۱)

جبل حدیث حافظ ابن حجر شارح بخاری میفرماید ازین حدیث این مسئله ثابت شد که از هر نوع دشمن باید حراست مسلحانہ نموده شود و در سفر خصوصی اہتمام بر آن نموده شود.

در پیش رسول الله علیه السلام رفتن

(۲۲) قال ابن شہة حدثنا عبد الله بن رجاء قال: حدثنا المسعودی عن القاسم قال: كان عبد الله رضي الله تعالى عنه يلبس النبي صلى الله عليه وسلم نعليه ثم يأخذ العصا فيمشي امامه الخ (تاريخ المدينة ص ۴۰۲ ج ۱)

حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ پاپوش رسول الله علیه السلام را در پایش می نمود پس عصای مبارکش را گرفته از رویش می رفت الخ.

منظر دلکش بهره داری حضرت بلال رضی الله تعالی عنه بر منبر رسول

الله صلی الله علیه وسلم

عن الحارث بن حسان قال: قدمت المدينة فرأيت النبي صلى الله عليه وسلم قائما على المنبر وبلال قائم بين يديه متقلدا سيفه واذا رايت سوداء فقلبي: من هذا فقال: هذا عمرو بن عاص قدم من غزاة (سنن ابن ماجه ص ۲۰۲)

(۲۳) قال ابن شہة عن الحارث بن حسان المکری قال: قدمت المدينة فاذا النبي صلى الله عليه وسلم على المنبر واذا بلال متقلدا بالسيف واذا رايت سوداء فقلبي: ما هذه الرايات قالوا: هذا عمرو بن العاص قدم من غزوة ذات السلاسل (تاريخ المدينة ص ۴۰۲ ج ۱)

حضرت حارث رضی اللہ عنہ میفرماید در مدینہ طیبہ حاضر بودم این منظر را دیدم کہ رسول الله

بر منبر تشریف فرما بود و حضرت بلال رضی الله عنه شمشیر را بدوش استاد بود با بیرغ سیاه من از مردم پرسیدم این علم از چیست ؟ مردم گفتند این حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه است که از غزوہ ذات السلاس باز گردیده است این بیرغ مجاهدین اسلام است.

استوانه حارث در ریاض الجنة

(۲۲) قال العلامة السبهدی رحمه الله تعالى : ومها اسطوان المحرس ويسمى اسطوان امير المؤمنين علي بن ابي طالب رضي الله تعالى عنه قال يحيى :....
قال جعفر بن عبد الله بن الحسين : ان هذه المحرس كان علي بن ابي طالب يجلس في صفحتها التي تلي القبر مما يلي باب رسول الله صلى الله عليه وسلم يحرس النبي صلى الله عليه وسلم (وفاء الوفاء ص ۳۸ ج ۱)
در مسجد نبوی شریف در ریاض الجنة ستونی است بنام استوانة المحرَّب یا استوانة امیر المؤمنین علی رضی الله عنه زیرا در آنجا حضرت علی رضی الله عنه بهره میداد .

بیان ام المؤمنین حضرت عائشه رضی الله عنها

(۲۵) عن عائشة رضي الله تعالى عنها قالت : كان النبي صلى الله عليه وسلم يحرس حتى نزلت هذه الآية (ولله يعصمك من الناس) رواه الترمذی قال الحافظ : واسداده حسن (فتح الباری ص ۶۰ ج ۱) (فتح الباری ص ۶ ج ۶)
حضرت عائشه رضی الله عنها میفرماید که بر رسول الله معمول بهره داری تا به نزول آیات (والله يعصمك من الناس) بر قرار بود.

نوبت به نوبت بهره داری صحابه گرام در مدینه طیبه

(۲۶) عن محمد بن كعب القرظی قال : كان النبي صلى الله عليه وسلم يتحارسه اصحابه فانزل الله تعالى (يا ايها الرسول - الخ)

(۲۷) عن عبد الله بن شقيق : ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يعتقه داس من اصحابه فلما نزلت (ولله يعصمك من الناس) خرج فقال يا ايها الناس الحقوا علاحكم فان الله قد عصمني . (تاريخ المدينة ص ۲۰ ج ۱، تفسير الطبري ص ۳۳ ج ۱) - (تاريخ المدينة ص ۳۰ ج ۱، تفسير الطبري ص ۱۹۹ ج ۶)

حضرت محمد بن كعب و عبدالله بن شقيق رضی الله عنه میفرماید که صحابه گرام نوبت به نوبت

بهره رسول الله صلى الله عليه وسلم میدادند و قتیکه آیت (ولله یحکم من العاس) نازل شد رسول الله از حجره مبارکه برآمد و ارشاد فرمود ای مردم بروید به خانه هانی خویش هر آئینه خداوند تعالی وعده حفاظت داد برای من .

بهره دادن صحابه گرام در وقت استراحت رسول الله ﷺ

(۲۸) و اخرج ابو نعیم فی الدلائل عن ابی ذر رضی الله تعالی عنه قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم لا ینام الا ونحن حولہ من مخافة الغوائل حتی نزلنا أیة العصمة . (الدر المنثور ص ۳۹۸ ج ۲)
حضرت ابوذر رضی میفرماید رسول الله ﷺ جهت احساس خطر تا آن وقت به رخت خواب نمیرفت تا مایان به دور او حراست نمیگردیم این معمول تا به نزول آیات (عصمت) ادامه داشت .

عم رسول الله ﷺ حضرت عباس رضی نیز در زمرة محافظین بود وبعد از نزول آیت عصمت بهره را ترک نمود

(۲۹) و اخرج الطبرانی عن ابی سعید الخدری رضی الله عنه قال : کان العباس عمر رسول الله صلی الله علیه وسلم فبینهم بحرسه فلما نزلت . (ولله یحکم من العاس) ترک الحرس . (تفسیر المظهری ص ۴۵ ج ۳)

عموی رسول الله ﷺ حضرت عباس رضی نیز در زمرة آن محافظین بود که بعد از نزول آیات عصمت حراست را ترک گفت .

(۳۰) و اخرج ایضا عن عصمة بن مالک الخطمی رضی الله عنه قال : کنا الحرس رسول الله صلی الله علیه وسلم باللیل حتی نزلنا . (ولله یحکم من العاس) ترک الحرس . (تفسیر المظهری ص ۴۵ ج ۳)
حضرت عصمه بن مالک خطمی رضی میفرماید در یک شب حراست مینمودیم رسول الله ﷺ را اما قتیکه آیات والله یحکم من الناس نازل شد پس حراست را ترک نمودیم .
(۳۱) عن الاذرع السلمی رضی الله تعالی عنه قال : جمعی لیلۃ احرس النبی صلی الله علیه وسلم فاذا رجل قرا دتہ عالیة - الخ (سان ابن ماجه ص ۱۱۲)

حضرت اذرع سلمی رضی میفرماید یک شب در حراست رسول الله ﷺ حاضر بودم در آنجا شخصی را دیدم که قرائت بلند داشت بعداً وفات شد .

جنازه او برداشته شد پس رسول الله ﷺ فرمود با او معامله نرمی و اکرام ننمائید خداوند تعالی نیز با او عطف نمیکند زیرا که او با خداوند تعالی و رسول او محبت داشت پس وقتیکه برایش قبر میکشیدند فرمود قبر او را اندک وسیع تر سازد خداوند تعالی بر او وسعت نماید..... زیرا او با خداوند تعالی و رسول او محبت زیادی داشت.

بیان حضرت ابوموسیٰ اشعری رضی الله تعالی عنه

(۲۲) عن ابی موسیٰ رضی الله عنه قال: ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یحرسه اصحابه للقیمة ذات لیلۃ فلم ادر فی منامه فاحللت ما قد مر وما حدث فلهبت انظر فاذا انا معاذ قد لقی الذی لقیته... الخ. (مسند احمد ص ۲۰۳ ج ۲ الفصح الربائی ص ۱۴۱ ج ۲۴)

حضرت ابوموسیٰ اشعری رضی الله عنه میفرماید که صحابه کرام حراست مینمودند رسول الله را یک شب به قصد حراست در آنجا حاضر شدم که رسول الله ﷺ در رخت خواب خود تشریف نداشت پریشان شده در فکر خطرات گوناگون شدم یکسو دیگر سودیدم که با حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه ملاقی شدم دانستم که او نیز به قصد حراست آمده بود او نیز مانند من دریافتن رسول الله سراسیمه و پریشان بود.

محافظ خلیفه راشد حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنه

(۳) ان عمر بن عبدالعزیز رحمه الله غدا یوم عرفة من منی فسمع التكبير عالیا فبعث الحرس یصحون فی الناس ایها الناس انما التعلیمة. (موطأ مالك ص ۲۴۹)

خلیفه عادل و راشد امیر المؤمنین حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنه بتاريخ ۹ ذی الحجه در وقت صبح در منی مردم به صدائی بلند تکبیر میگفت محافظین خویش را اعلان نمود که بر ویدای مردم این وقت تلبیه گفتن است یعنی تنها وقت تکبیر نیست.

بر رسول الله صلی الله علیه وسلم حراست و بهره داری تا آخر عمر مبارکش

قال یحییٰ الوقت القاضی فنام له الفاتی فی رحمه الله تعالی: قیل: نزلت هذه الایة بعد ما هجره راسه. لان سورۃ المائدۃ من آخر القرآن نزولاً

وقال المحدث الشهیر والمفسر الکبیر المحافظ ابن کثیر رحمه الله تعالی: والصحیح ان هذه الایة من مدنیة قبل من واخر ما نزل الله بها ولله اعلم (تفسیر ابن کثیر ص ۴۰ ج ۲)

وقال العلامة القسطلاني رحمه الله تعالى: وهو (أي قوله يحرس حتى نزولها) يقتضي العلم بحرس هذا المكان بناء على سبق نزول الآية لكن ورد في عدة أخبار أنه في بلد واحد والحدائق ورجوعه من غير ولى وادى القرى وعمره القضية وفى حين فكان لا يتنزل معتمرا حتى عن وقعة حدثت الخ (ارشاد السارى ص ۴۰ ج ۳)

از تصریحات حافظ ابن کثیر وقاضی صاحب فهمیده میشود که نزول آیات والله يعصمك من الناس از آیات های نازل شده اخرى محسوب میشود بدین مفهوم که حراست بر رسول الله عليه السلام تا آخر عمرش دوام داشت طبق بیان علامه قسطلانی نیز حراست تابه غزوه حنین ثابت است بدین دلیل که آیات ترک پیره بعد از غزوه حنین نازل شده حاصل این تفصیلات اینست که نزول آیات ناسخ معمول پیره داری گردید.

اما مفسر معروف علامه قرطبی رحمته الله با این نظر موافق نیست او میفرماید: (لما في الآية ما يدالي الحراسة كما ان اعلام الله بصريحه و اظهاره ما يمنع الامر بالقتال و اعداد العدد و على هذا فالمراد العصبة من الفتنة و الاضلال و اذهاق الروح) (فتح الباری ص ۱۱ ج ۲، عمدة القاری ص ۴۰ ج ۳) یعنی طبقیکه خداوند وعده نموده که دین اسلام را غلبه میدهم معارض فی سبیل الله نباشد این چنین این آیات حراست (پیره) را منافی نباشد مقصد آیات این است که خداوند تعالی شما یانرا از فتنه نجات میدهد.

محافظین رسول الله عليه السلام

از تفصیل مذکور ثابت شد که سعادت محافظ و پیره داری رسول الله عليه السلام را صحابه کرام نوبت به نوبت بدوش می گرفتند اما بعضی ها را این دولت خصوصی میسر شده بود اسامی آنان قرار ذیل است :

(۱) امیر المؤمنین حضرت ابوبکر	(۲) امیر المؤمنین حضرت عمر فاروق
(۳) امیر المؤمنین حضرت علی	(۴) حضرت زبیر العوام
(۵) حضرت عباس	(۶) حضرت سعد بن ابی وقاص
(۷) حضرت ابوطالحه	(۸) حضرت عبدالله بن مسعود
(۹) حضرت بلال	(۱۰) حضرت ابوذر غفاری
(۱۱) حضرت سعد بن معاذ	(۱۲) حضرت حذیفه
(۱۳) حضرت عمار	(۱۴) حضرت ابویوب

- (۱۵) حضرت محمد بن مسلمہ
(۱۶) حضرت قیس بن سعد
(۱۷) حضرت عباد بن بشر
(۱۸) حضرت انس بن مرثد
(۱۹) حضرت ابوریحانہ
(۲۰) حضرت ذکوان بن عبد تیس
(۲۱) حضرت عصمہ بن مالک خطمی
(۲۲) حضرت ادرع سلمی
(۲۳) حضرت محجن بن ادرع رضی اللہ عنہ اجمعین وارضاهم

(ارشاد الساری، حاشیہ صحیح بخاری کتاب التمنی، فتح الباری، عمدۃ القاری تفسیر مظہری، درمنثور، طبری، تاریخ مدینہ، حیاۃ الصحابہ) .

اسلحہ و دہشت گردی

اعتراض شماره (۳) :

در دارالافتاء والارشاد نمایش خوب اسلحہ نمودہ میشود دادن سلاح را بہ علماء مرادف فتنہ دینی و مرادف بھاک زدن عظمت دین است در عصر حاضر سلاح شعار بعد اخلاقان و رھزنان است پس بودن سلاح در دست علماء سبب متفر ساختن مردم میگردد از دین اسلام.

نفرت از سلاح در حقیقت نفرت نمودن است از قرآن و سنت

جواب :

بر مسلمانان دوری آمدنی است کہ چیز محبوبتر آنان کہ نعمت و عزت است آنرا حامل کنند یعنی سلاح را .

- (۱) حکم قطعی خدا وند و رسول اللہ ﷺ اوست.
- (۲) عظمت، قوت و طاقت اسلام است.
- (۳) عقیدت و محبت داشتن با رسول اللہ علیہ السلام است .
- (۴) میراث آنحضرت علیہ السلام است.
- (۵) آنرا صحابہ کرام در رخت خواب نیز با خود میداشتند.
- (۶) تدریب و تمرین آن در داخل مسجد نبوی صورت میگرفت.
- (۷) خیرات آن در داخل مسجد نبوی صورت میگرفت .
- (۸) آداب آوردن آنرا بہ مسجد شخصاً رسول اللہ علیہ السلام ارایہ نمودہ بود.

قابل نفرت و علامت دہشت گردی بہندارد عزت را ذلت و پلندی را پستی تصور نماید۔ اگر این اشخاص مخلص اند باید خوب متوجہ شوند کہ اسلحہ را دہشت گردی وغیرہ گفتن در خطر ایمان افتیدن میباشد پس جقدر مقام تاسف است کہ سلاح کہ چیز عزت است بدست چپاولگران بیفتند و انرا خلاف دین استعمال میکنند و از امتی بودن (نبی السیف) نبی شمشیر نفرت میکند و انرا ذلت تلقی میکند پس اگر بدمعاشان نماز می خوانند یا روزہ بگیرند آیا مقصد خطا و مفہوم مخالف آن گرفته شود آیا این عقلمندی است کہ دیگر مسلمانان نماز و روزہ را ترک گفتہ بنشینند و نماز و روزہ را دہشت گردی و بدمعاشی فکر کنند۔ در حصہ داشتن سلاح آیات ہای قرانت شد چند حدیث مورد نظر شما قرار دادہ میشود۔

فضائل باخود داشتن آلات دفاع و جہاد

خرج نمودن بر اسب صدقہ است کہ دست هیچگاہ در آن بند نشود۔
(۳۴) عن ابی الدرداء رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال قال لہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم المتفق علی الخیل کالہا سبطیدہ بالصدقۃ لای قبضہا۔ (سان ابی داؤد ص ۱۱۳ ج ۲)
حضرت ابو الدرداء رضی اللہ عنہ میفرماید کہ رسول اللہ علیہ السلام ارشاد فرمودند مصرف کنندہ بر اسب چنین است مانندیکہ بہ دادن صدقہ دستش را چنین باز کند کہ پس بند نکند۔

بول و براز اسب جہاد در میزان در قیامت باصوم و صلوٰۃ

(۳۵) عن ابی ہریرۃ قرطبی اللہ تعالیٰ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم : من احتبس فرسائی سہیل اللہ ایماناً باللہ و تصدیقاً بوعدۃ اللہ فان شعبہ و ریحہ و روثہ و بولہ فی میزانہ یوم القیمۃ یعنی الحسنات۔ (صحیح بخاری ص ۴۰۰ ج ۱، سان لسانی ص ۱۰۴ ج ۲)
حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ میفرماید کہ رسول اللہ علیہ السلام فرمودہ : کسی کہ بنا بر ایمان و یقین پر وعدہ اللہ جہاد کند و در (دفاع اسلام) اسب نگاہ کند پس خورد و نوش بول و پیشاب اسب او ہمہ روز قیامت با نیکی ہا برای او آوردہ میشود۔

برای دفاع اسلام اسلحه عبادت است و بغاظر ریاکاری و خود نمائی و بال است

(۳۶) عن اسماء بنت یزید رضی الله تعالی عنہا ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال: الخیل فی نواصیها الخیر معقود ابدن الی یوم القیامة فمن ارتبطها عدل فی سبیل الله والفق علیها احتساباً فی سبیل الله فان شبعها وجوعها وریا وظماها وارواها وابوالها فلاح فی موازینة یوم القیامة ومن ارتبطها ریاء وسمعتها ومرضها وفرحها فان شبعها وجوعها وریا وظماها وارواها وابوالها غسر ان فی موازینة یوم القیامة، رواه احمد باسناد حسن (الترغیب للمندی ص ۲۰۰ ج ۲)

حضرت اسماء بنت یزید رضی اللہ عنہا میفرماید کہ رسول اللہ علیہ السلام ارشاد فرمودند: در پیشانی اسب دایم خیر نهاده شده (با آن تا قیامت دفاع اسلام و اهل اسلام و اعلائی کلمه اللہ نموده میشود) پس کسیکه آنرا به قصد جهاد تیار نمود و بقصد ثواب بر آن مصرف نمود پس خورد و نوش گرسنگی و تشنگی بول و بر از آن روز قیامت در ترازوی (نیکی) زیاد وزن دارنیکی خواهد باشد و کسی که به قصد نمود و شهرت و فخر اسب را نگاه نمود پس خورد و نوش گرسنگی و تشنگی بول و بر از و همه چیز های او (در ترازوی اعمال برایش وبال ثابت میشود.

محبت با سلاح

(۳۷) عن معقل بن یسار رضی الله تعالی عنه قال: لم یکن شیء احب الی رسول الله صلی الله علیه وسلم من الخیل ثم قال اللهم غفر الابل النساء. رواه احمد ص ۲۷ ج ۲ ورواه ثقات. (الترغیب للمندی ص ۲۶۳ ج ۲)

حضرت معقل بن یسار رضی اللہ عنہ میفرماید رسول اللہ علیہ السلام چیزی دیگر را محبوبتر از اسب نمی داشت بعد از آن فرمود فرمود بعد از خانم ها زیرا خانم ها نیز ذریعه مهم جهاد اند در دفاع اسلام و اهل اسلام و اعلاء کلمه اللہ حضرت سلیمان علیہ السلام صدزن گرفته بود تا تعداد مجاهدین زیاد شود.

فائده مهمه

از روایات فوق الذکر معلوم شد کہ در حفاظت دین و اعلاء کلمه اللہ تنها حفاظت سلاح

عبادت نیست بلکه تمام مصارف اسلحه صفائی و ترمیم آن عبارت بزرگ است و در قیامت در ترازوی میزان و زمین تر میباشد در نیکی ها .

صحابہ کرام دایم باخود سلاح میداشتند

(۳۸) عن ابی بن کعب رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال : لما قدم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واصحابہ المدينة اوتهم الانتصار (معهم العرب عن قوس واحدة وكانوا الايميتون الا بالسلاح ولا يصبرون الا منه . (مسند الدارمی) .

حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ میفرماید وقتی که رسول اللہ علیہ السلام با یارانش مهاجر مدینه شدند و انصار آنان را جا دادند پس تمام قبائل عرب خلاف مسلمانان سنگر گرفتند در این حالات صحابه کرام شب و روز مسلح میگشتند .

نبوت و اسلحه لازم و ملزوم است

(۳۹) عن ابن عمر رضی اللہ عنہما قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم : بعثت بین یدی الساعة بالسيف وجعل رزقي تحت ظل رمحي . (مسند احمد ص ۵۰ ج ۲، صحيح بخاری ص ۴۰۸ ج ۱)
حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما میفرماید که رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد فرموده قبل از قیامت برایم شمشیر داده شد و فرستاده شدم و (ذریعه) معاش من در سایه نیزه ام نهاده است .

استعمال نمودن رسول اللہ علیہ السلام دو جاکت زره را برای دفاع

(۴۰) كان على النبي صلی اللہ علیہ وسلم درعان يوم احد (جامع ترمذی ص ۲۶۰ ج ۱، سنن ابی داؤد ص ۲۵۶ ج ۱، سنن ابن ماجه ص ۲۰۱ ج ۱، مسند احمد ص ۴۴۱ ج ۲)
(۴۱) كان على النبي صلی اللہ علیہ وسلم درعان يوم احد ذات الفضول وفضة وكان عليه يوم حنين درعان ذات الفضول والسعدية . (شرح الزرقانی ص ۲۸۰ ج ۳)
در تن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم در غزوه احد دوزره (ذات الفضول) و (فضه) بود و در غزوه حنین ذره . (ذات الفضول) و (سعدیه) بود .

استعمال کلاه جنگی (بِلَتِ پُروف)

(۴۲) بَلَتُهُنَّ السَّيْفَ . (یعنی بیان استعمال کلاه جنگی)

عن سئل انه سئل عن جرح النبي صلى الله عليه وسلم يوم احد فقال جرح وجه النبي صلى الله عليه وسلم وكسرت ربايعته وهشمت المبهة على رأسه الخ. (صحيح بخاری ص ۲۰۸ ج ۱)
در غزوه احد چهره انور رسول الله عليه السلام جراحت برداشت دندان مبارکش شهید شد کلاه جنگی در سرش می‌ده شد.

مصرف مهم و مقدم در مصارف مال از نگاه نبوت

(۴۳) قال عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه: فكان رسول الله صلى الله عليه وسلم ينفق على اهله نفقة سنتهم من هذا المال ثم يأخذ ما بقي فيجعل له ماله (صحيح بخاری ص ۳۰۳ ج ۱، ص ۵۵ ج ۲)
(۴۴) عن عمر رضي الله تعالى عنه قال: كانت اموال بني النضير مما افاء الله على رسوله صلى الله عليه وسلم مما لم يوجب المسلمون عليه بخيل ولا ركاب فكانت لرسول الله صلى الله عليه وسلم خاصة، وكان ينفق على اهله نفقة سنته ثم يجعل ما بقي في السلاح والكراع عدة في سبيل الله (صحيح بخاری ص ۳۰۳ ج ۱)

حضرت عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ میفرماید که رسول الله از اموال بنی نضیر مصارف یک ساله امهات المؤمنین را اخراج نموده مال متباقی را و در جاهانی تقسیم نمود که در آنجا مال خداوند تعالی تقسیم میشود یعنی آنرا بر اهل و مصارف زکوة تقسیم نمودند.
در روایت دیگر به صراحت آمده که مال باقی مانده را در خریداری اسلحه اسپان و آلات جنگی به مصرف رساند از اینجا ثابت شد که مصرف اهم واعظم مال خداوند تعالی خریداری آلات جنگی (پس انداز دفاعی است)

در عودت رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به مدینه استقبال شدن با اسلحه

(۴۵) عن انس رضي الله تعالى عنه قال: لما قدم رسول الله صلى الله عليه وسلم المدينة لعنت المدينة لعنت الحبيشة لقدموه لرحاب ذلك لعنوا محرابهم. (سنن ابی داود ص ۱۳۲ ج ۲)
حضرت انس رضی اللہ تعالیٰ عنہ میفرماید که رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به مدینه منوره تشریف آورد افراد قبیله حبش از خوشی در استقبال آنحضرت علیه السلام نیزه بازی میکردند.
فائده: مجاهدین افغانستان استقبال علماء مشائخ و سپه سالاران را با اسلحه مینمایند اصل آن معمول را از این حدیث گرفته اند.

اسلحہ عزت مسلمانان است باید مسلمانان آنرا از تن خود جدا نکنند

سیف اللہ حضرت خالد بن ولید رضی اللہ عنہ در سلسلہ مذاکرات در حصہ بعض اسیران نزد شاہ روم تشریف فرمود و قتیکہ نزدیک در بار پادشاہ شد۔ جبکہ سردار لشکر کفار گفت ای گروہ عرب شما نزدیک رہایش گاہ پادشاہ شدید پس از اسپان خود پائین شوید و شمشیر را در اینجا بمانید حضرت خالد رضی اللہ عنہ جواب داد از اسپان پائین می‌شویم اما شمشیر را ہیچگاہ نمی‌گذاریم زیرا شمشیر عزت ما است آیا آن عزت را بگذاریم و عزت را از خود دور کنیم کہ با آن بعثت پیغمبر ما شدہ است۔ (فتوح الشام ص ۱۶۴)

زیوری را کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم در تن ما نمودہ دور کردن آن روا نیست

در فتح ارمیناء حضرت خالد رضی اللہ عنہ چند تن مجاہدین را بہ حیثیت سفیر نزد پادشاہ فرستاد و قتیکہ داخل محل شاہی شدن محافظین پادشاہ می‌خواستند تا اسلحہ را از حضرت خالد و رفیقانش بگیرند اما حضرت خالد رضی اللہ عنہ انکار نمودہ و فرمود ایا نمیدانید کہ ما کسانی ایم کہ شمشیر خود را بہ دیگران نمیدہیم و باید خوب بدانید کہ بعثت پیامبر ما با ہمین شمشیر شدہ است و این شمشیر را پیامبر ما بہ ما پوشانیدہ است پس شرفی را کہ خدا و رسول او بہ ما عطا نمودہ ہیچگاہ آنرا از خود جدا نکنیم۔ (فتوح اسلام ص ۱۱۷ ج ۲ طبع مصر)

مایان توسط شمشیر علاج سرکشان و اہل شرک را می‌کنیم

و قتیکہ حضرت عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ با شمشیر داخل محل شاہی می‌گردید محافظین پادشاہ کوشش نمودند تا شمشیر را از شانہ او پائین کنند اما او فرمود من بدون شمشیر داخل نمی‌شوم از اینجا باز می‌گردم اما شمشیر را از تن خویش جدا نمی‌کنم آیا نمیدانید کہ ما کسانی ایم کہ خداوند تعالی را اسلام عزت دادہ بر ایمان نصرت فرمودہ و از برکت شمشیر ما را قوی ساختہ و این است آن شمشیری کہ توسط آن اعصاب و فکراہل شرک و سرکشان را درست مینمایم۔ (فتوح مصر ص ۲۲)

خاتم الانبیاء صلی اللہ علیہ وسلم و تر کہہ (میراث)

(۴۱) عن عمرو بن الحارث رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال : مات رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الاسلحہ

وبغلة بیہماء و اوارھا جعلھا صدقة۔ (صحیح بخاری ص ۴۰۸ ج ۱)

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم در وقت رحلت در وراثت درہم و دینار غلام و بردہ و گوسفند و شتر و بیا کدام چیزی دیگر را از پشت نگذاشت منتہا آلات جنگی و یک قاطر سفید و یک قطعہ زمین (کہ آنرا از سابق) وقف نمودہ بودند آن قاطر نیز در کار جہاد استخدام میشد از پشت گذاشتہ بود در غزوہ حنین مرکب رسول اللہ بود حضرت امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ بر این حدیث عنوان قائم نمودہ.

باب ما جاء في ميراث رسول الله صلى الله عليه وسلم

یعنی بیان میراث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم (شامل ترمذی)

رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم و جاسوسی

(۴۷) این امر با روایت کثیرہ صححہ مشہورہ ثابت است کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و در دوران جنگ بعض افراد صحابہ رضی اللہ عنہم کرام راجعت استخبارات کفار دور و نزدیک میفرستاد کہ این ہم عقلاً و نقلاً یک شعبہ فریضہ جہاد شمرده میشد امام بخاری و دیگر محدثین باب گذاشتہ اند باب فضل الطلیعة بیان فضیلت جاسوسی (صحیح بخاری ج ۱ ص ۳۹۹)

از احادیث ثابت شد کہ اکثراً رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم از جاسوسی دشمن توسط عشرہ مبشرہ رضی اللہ عنہم کار میگرفت.

امروز دشمنان اسلام بہ صدها نفر جاسوسها در ہر شعبہ و ادارہ مسلمانان دارند اما مسلمانان کاملاً از آن در غفلت اندکاش مدعیان تقویٰ و دلدادہ دیگر و بدگمان سنی و مستحب بر این فرائض نیز عمل میکردند. و ما ذلک علی اللہ بعزیز.

میراث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ، تفصیلات حیرت انگیز

نامہای یازده شمشیر رحمۃ للعالمین صلی اللہ علیہ وسلم

(۴۸) رحمۃ للعالمین صلی اللہ علیہ وسلم یازده شمشیر داشت کہ بعضی از آنها شمشیر ہائی معروف عرب بود.

(۱) **قائور** : شمشیر اول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بود کہ از پدر بزر گوارش در میراث بہ او رسیدہ بود.

(۲) **الغضب** : و فیکه رسول الله صلی الله علیه وسلم به سوی بدر راهی شد. حضرت سعد بن عبادہ رضی الله عنه این شمشیر را به آنحضرت صلی الله علیه وسلم هدیه داد.

(۳) **ذوالفقار** : این شمشیر معروف ترین شمشیرهای رسول اکرم صلی الله علیه وسلم که در حصه آن در غزوه احد در روز خواب دید که این شمشیر عاص بن منه کافر بود که به رسول الله صلی الله علیه وسلم در غنایم بدر رسیده بود رسول الله صلی الله علیه وسلم دوست دارد. دسته و حلقه آن از نقره تیار شده بود آنقدر با این شمشیر محبت داشت که بعد از رسیدن به ملکیت آنحضرت هیچگاه آنرا از خود جدا نمی کرد.

(۴) **القلعی** : این شمشیر از منطقه (قلعی) به رسول الله صلی الله علیه وسلم رسیده بود.

(۵) **البنار** : (خوب قطع کنند)

(۶) **الحنف** : (موت)

(۷) **الحجزم** : (قطع کننده)

(۸) **الرسوب** : و داخل شونده در جسم

(۹) **القضیب** : (تیغ دارنده)

(۱۰) **المرصامة** : (چنین قطع کننده که دور نخورد.

(۱۱) **اللحف** : (چپه کننده) زرقانی ص ۳۷۸، ۳۷۹

تعداد زره های جنگی (یعنی بِلت بروف های) حضور صلی الله علیه وسلم

واسامی آن

(۴۹) ۱ - **ذات الفضول** : (دراز تر) این شمشیر را حضرت سعد بن عبادہ رضی الله تعالی عنه در غزوه بدر به آنحضرت علیه السلام تحفه داده بود که در وقت رحلت نموده آنحضرت علیه السلام آن زره نزدیک یهودی رهن بود.

۲ - **ذات الوشاح**

۳ - **ذات العواشی**

۴ - **السعدية** : گفته شده این بود آن ذره که داؤ علیه السلام آنرا در مقابل جالوت

پوشیده بود.

تعداد واسامی کمان های رسول الله علیه السلام

(۵۰)

- ۱- الزورا ۲- الروحاء ۳- العفراء ۴- شوحط
۵- الكتوم ۶- السداد

تعداد میگزین های (تیر دان های) رسول الله علیه السلام

(۵۱)

- ۱- الکافور . در این میگزین سه حلقه نقره بود . ۲- الجمع

تعداد واسامی سپرهای رسول الله علیه السلام

(۵۲)

- ۱- الزلوق : (دورنگاه شده) ۲- الفتق ۳- الموجز ۳- الذقن (زرقانی ص ۳۸۰ ج ۳، البداية والنهاية ص ۹ ج ۶) .

اسامی و تعداد برچه ها و نیزه های رسول الله علیه السلام

- (۵۳) رسول الله علیه السلام هشت عدد برچه و نیزه داشت : که از آنها اسامی پنج بدست ما رسید :

- ۱- المثنوی ۲- المثنی ۳- البیضاء این برچه نسبتاً بزرگ بود .
۴- العنزة این نیزه عصانما نسبتاً کوچک بود که پادشاه حبشه نجاشی آنرا به آنحضرت علیه السلام تحفه فرستاده بود این نیزه در سفر نیز با آنحضرت علیه السلام مینمودند .
در نماز آنرا ستره میگرفت در نماز های عید نیز شکل ستره را می گرفت و با آن حراست

۵- السقاء . (زرقانی ۳۸۱ ج ۳)

اسامی و تعداد کلاه های جنگی (خول) رسول الله علیه السلام

(۵۴)

- ۱- ذال السبوغ ۲- الموشع (زرقانی ص ۸۲ ج ۳)

آیا بودن اسلحه در مسجد بی ادبی مسجد است

اعتراض شماره (۴) :

مسجد بیت الله و خانه خداست که در قرآن و حدیث حکم نموده شده بر توقیر و عزت آن پس آوردن اسلحه در مسجد بی حرمتی و بی عزتی مسجد است بالخصوص بودن سلاح در دست علماء در مسجد و قار آنان را مجروح میسازد.

اسلحه زینت مسجد و یکی از شعائر اسلام است

جواب : طبقه اسلام مسجد را مقدس و محترم قرار داده همین اسلام سلاح را هم تقدس بخشیده است .

از قرآن و حدیث ثابت است که اسلحه تقدس مساجد و دیگر شعائر اسلامی است . کسانی که اسلحه را در مسجد و در دست علماء توهین و بی عزتی قرار میدهند در حقیقت آنان سخن های انگلیس را تقویت میدهند که آنان انتقام فتوحات صحابه کرام را بدین طریق از مایان میگیرند که در ابتداء مرزا غلام احمد قادیانی ملعون را فرستادند بعد از هلاکت او پسرانش تنظیم او را تعقیب نموده و بین مسلمانان رخنه گری کنند که میراث رسول الله علیه السلام را توهین کنند و آنرا بزاق اندازند العیاذ بالله ثم العیاذ بالله .

بیانید روایت های صحاح سته را در این مورد مشاهده کنید .

اسلحه در مسجد

با اسلحه تمرین جهاد در مسجد نبوی شریف

(۵۵) قال الامام البخاری: باب اصحاب الحراب فی المسجد ثم قال: حدثنا (الی) عن عائشة رضی الله تعالی عنها قالت: لقد رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم اعلی باب حبري والحیشة یلعبون فی المسجد. وفي رواية: یلعبون بحرابهم (صحیح بخاری ص ۵ ج ۱)

حضرت عائشة رضی الله عنها میفرماید روزی اهل حبشه در مسجد مشق نیزه بازی را می نمودند رسول الله علیه السلام در دروازه حجره من ایستاده بود آنان را معانته می نمودند .

قال القسطلانی: بخلاف ما ترجمه فیما سبق من لعب الحیشة بالحراب والدوق يوم العيد للحدیب

۴۵۷ ج ۱) علامہ قسطلانی شارح صحیح بخاری میفرماید (این بود مشق و تمرین جہاد)

آداب داخل نمودن سلاح در مسجد

(۵۶) عن بردقارضى لله تعالى عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: من مر في شيء من مساجدنا أو أسواقنا لم يلعل فليأخذ على نصالها لا يعقر بكنفه مسلماً. (صحیح بخاری ص ۷ ج ۱)
 رسول الله عليه السلام ارشاد فرمود کسی که باتیر داخل مسجد میشود باید تیغ آنرا پیوند تا کسی را با آن مجروح نسازد ازینجا معلوم میشود که در مسجد یا مجمع مردم باید تیغ شمشیر برهنه نباشد.

در بارهء اسلحه مسجد و غیر مسجد مساوی است

(۵۷) عن أبي موسى عن أبيه (أبي) فقال (أبي النبي صلى الله عليه وسلم): إذا دخلتم مساجد المسلمين وأسواقهم وأسواق المسلمين ومساجدهم ومعكم من هذه النبل شيء فامسكوا بنصولها لا تصيبوا أحداً من المسلمين فتؤذوه أو تجهروا. (مسند احمد ص ۱۳ ج ۴، سنن ابی داؤد ص ۲۵۶ ج ۱)

رسول الله عليه السلام ارشاد فرمود وقتی که باتیر در مسجد یا بازار گذر میکنید باید تیغ آنرا پوشیده داشته باشید تا کدام مسلمان را زخمی نکنید یا کسی را ایذاء ندهید.
 فعلم ان المراد من المرور الدخول والنابوب ابوداود وبهاب في الدخول به المسجد.

قال الحافظ ابن حجر رحمه الله تعالى: في الحديث جواز ادخال المسجد السلاح. (فتح الباری ص ۵۵ ج ۱)
 حافظ ابن حجر رحمته الله میفرماید ازینجا ثابت شد که داخل نمودن سلاح به مسجد جواز دارد.

در داخل مسجد خیرات نمودن سلاح

(۵۸) عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: انه امر رجلا كان يتصدق بالنبل في المسجدين لا يمر بها الا وهو أخذ بنصولها. (صحیح مسلم ص ۴۲۸ ج ۲)
 یک صحابی در مسجد تبر صدقه می نمود رسول الله عليه السلام فرمود تیغ آنرا پوشیده گیرید تا کسی را با آن مجروح نسازید خداوند مرحمت کند تا آنقدر سلاح زیاد شود که مسلمانان آنرا خیرات کنند.

خطبہ گفتن با سلاح در مسجد

(۵۹) باب الخطبة على القوس . فالنابها ايها ما شهدنا فيها الجمعة مع رسول الله صلى الله عليه وسلم
فقام متوكفا على عصا وقوس لهدم القلح . (ابوداود ص ۱۰۰ ج ۳)
(رسول الله عليه السلام بر عصا یا بر کمان تکیہ زدہ خطبہ می داد)

خطبہ عید با سلاح

(۶۰) عن البراء بن عازب رضى الله تعالى عنه قال : لما كان يوم الاضى الى النبي صلى الله عليه وسلم
المقيع تنول قوسا لمخطب عليها . (مصنف عبدالرزاق ص ۲۸۷ ج ۳)
رسول الله عليه السلام تکیہ زدہ بر کمان برای عید خطبہ میگفت .

در دست گرفتن خطیب سلاح را

(۶۱) قال العلامة المحصلي رحمه الله تعالى : و (خطب) الامام (يسيف في بلدة فتخت به) كبة
(والالا) كالمدينة وفي الحاوي القدسي اذا فرغ المؤمنون قام الامام والسييف في يساره وهو متكى عليه .
وقال العلامة ابن عابدين رحمه الله تعالى : (قوله فتخت به الخ) اي بالسيف ليريهما انها فتخت
بالسيف فاذا رجعتهم عن الاسلام فلذلك باق في ايدي المسلمين يقاتلونكم ترجعوا الى الاسلام .
(رد المحتار ص ۳ ج ۱ ، الفتاوى العاتلر عاتية ص ۷۰ ج ۱ ، البحر الرائق ص ۷۰ ج ۱ ، الفتاوى الهندية ص ۷۰ ج ۱)
منطقه که با جهاد فتح شود باید در آنجا خطیب با سلاح خطبہ بگوید تا مردم بدانند که
این علاقه با شمشیر فتح شده اگر مردم از اسلام روگردان شوند تا بدانند که هنوز شمشیر در
دست مسلمانان موجود است که با آن سرمنحرفین از اسلام را درست سازند .
تنبیه : در بعض روایات ممانعت آمده از بردن سلاح به حرم در روز عید ، حافظ ابن
حجر ، حافظ عینی علامہ قسطلانی و دیگر شارحین حدیث این جملہ را دو محمل داده اند .
(۱) جهت از دحام احتمال ایذاء رسانی توسط سلاح موجود است کہ از حدیث همین
معنی فهمیده میشود .

(۲) بردن سلاح به عید گاہ ناجائز است بہ نیت فخر و ریا .

اما اگر احساس خطر از دشمن باشد پس بلا کراہت جواز دارد طبقیکہ امام بخاری رحمہ اللہ
میفرماید : وقال الحسن : نهوا ان يحملوا السلاح يوم العيد الا ان يخافوا عدوا . (صحیح البخاری ص

۱۳۲ ج ۱) ومثله في المصنف عن الضحاك مرسلًا. (المصنف لمحمد الرزاق ص ۲۸۹ ج ۳)
حسن بصری وضحاك رحمهما الله میفرماید که مسلمانان روز عید از آوردن سلاح منع شدند
مگر در صورتیکه احساس خطر باشد از دشمن پس در آن صورت آوردن سلاح جواز دارد.
خلاصه اینکه در صورت خطر از دشمن در هر صورت بردن سلاح به مسجد جواز دارد
طبیقکه آمده که روز عید از روی آنحضرت علیه السلام نیزه دار راهی بود امام بخاری بر
آن باب نهاده.

باب حمل العزلة والحربة بين يدي الامام يوم العيد

(روز عید از روی امام بردن نیزه)

قال القسطلاني: النهي عند خوف التأذي به. (ارشأ الساری ص ۲۲۰ ج ۲)

یعنی ممانعت تنها در صورت ایذا رسانی است و همین است محمل آن روایات که در آن
از بی نیام نمودن شمشیر منع آمده است.

آیا در مساجد خلفاء راشدین انتظامات حفاظتی می نمودند

اعتراض: (۵)

انتظامات حفاظتی یا سلاح در داخل مساجد خلاف طریقه خلفاء راشدین تابعین ائمه
مجتهدین و سلف صالحین است.

تدابیر حفاظتی خلفاء راشدین رضی الله عنهم در مساجد

جواب: چنین گفتن که انتظامات حفاظت در مساجد موافق است با طریقه سلف
صالحین پس این ناواقفیت است از حدیث سیرت و تاریخ روایات ذیل را ملاحظه فرمائید.

اطاق های حفاظتی خیر القرون در مساجد

مقصوده حفاظتی (مورچه) در مسجد نبوی شریف از طرف امیر المؤمنین حضرت عثمان:

رضی الله عنه

(۶۲) قال العلامة السهوي رحمه الله تعالى: الفصل الخامس عشر في المصورة التي اتخذها عثمان رد

لله تعالى عنه في المسجد وما كان من امرها بعدة.

روی ابن زبالة وابن شبة عن عبد الرحمن بن سعد عن اشياخه ان اول من عمل بالمصورة به

عثمان بن عفان وانه كان فيه كوى ينظر الناس منها الى الامام وان عمر بن عبدالعزيز هو الذى جعلها من ساج حنن بنى المسجد

روى الاول ايضا عن عيسى بن محمد بن السائب ومحمد بن عمرو بن مسلم بن السائب بن عهاب وعمر بن عثمان بن عبدالرحمان ان عثمان بن عفان اول من وضع المقصورة من لبن واستعمل عليها السائب بن عهاب وكان رزقه دينارين في كل شهر فتوفي عن ثلاثة رجال مسلم وبكبر وعبدالرحمان فتواسوا الى الديار بن لجرى الى الديوان على ثلاثة منهم الى اليوم.

(تاريخ المدينة ص ١٠٦، للحافظ الفقه الامام ابن شبة ٣٢٠ هـ)

قال ابن زبالة : وقال مالك بن انس : لما استخلف عثمان بعد مقتل عمر بن الخطاب عمل عثمان مقصورة من لبن فقام يصل فيها للناس خوفا من الذى اصاب عمر ابن الخطاب رضى الله عنه وكان صغيرا . وروى يحيى هذا كله في زيادة عثمان رضى الله تعالى عنه (وفاء الوفاء للسهيدي المتوفى ٣٠٠ هـ ص ١٠٦ ج ٢)

در روایات متعدد منقول است که بار اول اطاق حفاظتی را در مسجد نبوی شریف امیر المؤمنین حضرت عثمان رضی الله عنه تیار نمود که حضرت سائب بن خباب رضی الله عنه را محافظ مقرر کرد و معاش او را دو دینار تعیین نمود امام مالک رضی الله عنه میفرماید که بعد از شهادت حضرت عمر رضی الله عنه و قتیکه حضرت عثمان رضی الله عنه خلیفه شد یک اطاق حراست را تیار نمود از همانجا به مردم نماز میداد جهت آنکه قبل از او حضرت عمر رضی الله عنه به شهادت رسیده بود آن اطاق خیلی ها تنگ و کوچک بود.

اطاق حفاظتی و بهره مسلحانه در مسجد در وقت

امیر المؤمنین حضرت معاویه رضی الله عنه

(۶۳) واما صاحب معاوية وهو البرك، فانه حمل عليه وهو خارج الى صلاة الفجر في هذا اليوم فضر به بالسيف، وقيل: بمجنجر مسيوم، فجاءت الضربة في وركه فخرج اليه، ومسك الخارجر فقتل وقد قال لمعاوية: اتركني فاني ابشرك ببشارة، فقال: وما هي؟ فقال: ان اعمى قد قتل في هذا اليوم على بن ابي طالب، قال: فلعله لم يقدر عليه، قال: بلى انه لا حرس معه فامر به فقتل (الى) ومن حينئذ عملت المقصورة في المسجد الجامع وجعل الحرس حولها في حال السجود فكان اول من اتخذها معاوية لهذه الحادثة (البداية والنهاية ص ٣٠٠ ج ١، والكامل لابن الاثير ص ٣٢٠ ج ٢، شرح مسلم للنووي ص ١٠٠ ج ٢)

و فی التاريخ الامم: و امر معاویہ عند ذلك بالبقاء صورا و حرس اللیل و قیام الشرط علی راسه اذا
 جهد (طبری ص ۳۰۳ ج ۳)

و قتیکہ خوارج تصمیم شہادت حضرت علیؓ حضرت عمرو بن العاص و حضرت
 معاویہؓ را نمودند بہ فیصلہ نمودند و قتیکہ ابن حضرات بہ نماز فجر بر آیند پس نعوذ
 باللہ باید ابن منصوبہ ناپاک بہ پایہ تکمیل رسد۔ چنانچہ حضرت علیؓ در کوفہ بود نائب
 حضرت عمروؓ خارجه بن حذافہ شہید گردید شخص خارجی بنام برک تضمین قتل
 معاویہؓ را بدوش گرفته بود و قتیکہ حضرت معاویہؓ بہ نماز فجر راہی بود (برک) با
 شمشیر و یا خنجر بر او حملہ نمود اما عجلۃ دستگیر شد حضرت معاویہؓ حکم قتل او را
 تعزیراً صادر نمود اما او گفت اگر من را بہ قتل نہ رساندی مژدہ بزرگ دہم بہ تو گفت آن
 چیست ؟ یک برادرم دیگر حضرت علی بن ابی طالب را بہ شہادت رساند (چونکہ بین
 حضرت علی و معاویہؓ اختلاف بود) آن احمق فکر میکرد شاید حضرت معاویہؓ بدین
 سخن خوشنود شود ؛ حضرت معاویہؓ پرسید چگونه دانستی کہ برادرت بہ آن منصوبہ
 کامیاب شد او پاسخ داد بدین حثت کہ با حضرت علیؓ محافظی موجود نبود۔ حضرت
 معاویہؓ عوض خوشنود شدن حکم فرما را صادر نمود۔

بعد از آن در مسجد جامع برای امام اطاق حفاظت ترتیب دادہ شد کہ ۱۰ وقت سجدہ
 بہ دور اطاق نزد حضرت معاویہؓ حارث و پھرہ دار تعین کرد۔
 حافظ ابن کثیر، علامہ ابن الاثیر و دیگر مورخین میفرمایند کہ بعد از این حادثہ حضرت
 معاویہؓ انتظام گرفت بہ حفاظات ذیل :

(۱) پھرہ داری شب

(۲) اطاقی حفاظتی در مسجد

(۳) در اثنای نماز اطاق حفاظتی برای محافظ مسلح تعین نمودہ شد طبق روایات
 طبری در حالت سجدہ نیز نزد سر حضرت معاویہؓ حارث و پھرہ دار مسلح تعین شدہ بود۔

در همه قلم روهای اسلام در مساجد اطاقهای حفاظتی

ترتیب داده شد

از کتب حدیث فقه و تاریخ ثابت شده است که اطاق حفاظتی تاحضرت معاویه رضی الله عنه محدود نبود بلکه چنین اطاقها برای حکام امراء و ائمه مساجد ترتیب داده شده بود. خلفای راشدین صحابه کرام رضی الله عنهم واجلاء تابعین و فقهای کرام نماز با جماعت را در اطاقهای حفاظتی انجام میدادند.

(۶۴)

- ۱- امیرالمؤمنین حضرت عثمان بن عفان رضی الله تعالی عنه
 - ۲- امیرالمؤمنین حضرت معاویه رضی الله تعالی عنه
 - ۳- امیرالمؤمنین حضرت حسن رضی الله تعالی عنه
 - ۴- امیرالمؤمنین حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی الله تعالی عنه
 - ۵- رئیس المفسرین حضرت عبدالله بن عباس رضی الله تعالی عنه
 - ۶- خادم خاتم المرسلین حضرت انس بن مالک رضی الله تعالی عنه
 - ۷- حضرت حسین رضی الله تعالی عنه
 - ۸- حضرت سائب بن یزید رضی الله تعالی عنه
 - ۹- حضرت قاسم بن محمد بن ابی بکر رحمه الله تعالی
 - ۱۰- حضرت نافع رحمه الله تعالی
 - ۱۱- حضرت سالم رحمه الله تعالی
 - ۱۲- حضرت علی بن الحسین رحمه الله تعالی
 - ۱۳- حضرت ابوالقاسم رحمه الله تعالی
 - ۱۴- حضرت معمر رحمه الله تعالی
- (صحیح مسلم صفحه ۲۸۸ جلد ۱، السنن الکبری للبیهقی صفحه ۱۹۱ جلد ۲)
باب الصلاة فی المقصورة، المصنف لعبد الرزاق ص ۱۴۹ ج ۲.
باب الصلاة فی المقصورة المصنف لابن ابی شیبة ص ۴۹ ج ۲)

بعد از ترتیب اطاقهای حفاظتی اختلاف فقها در تعیین صف اول

(۶۵) صحابه کرام رضی الله عنهم و تابعین رضی الله عنهم به اتفاق در صف اول اطاق های حفاظتی تیار نموده بودند که عوام را از داخل شدن به آنجا مانع میشدند اما بحث فقهی و قتیکه صف اول محصوره گرفته شود پس در این صورت عوام الناس برای دایم از ثواب صف اول محروم می مانند ازینجا بعض فقهاء گفته اند که متصل صف اول مقصوره تیار میشد (ردالمحتار ص ۵۶۹ ج ۱، البحر الرائق ج ۲ ص ۱۵۷، فتح الباری ص ۱۷۴، ج ۲، المصنف لعبدالرزاق ص ۴۱۵ ج ۲، عمدة القاری ص ۲۵۵ ج ۵، فتح الملهم ص ۶۷ ج ۲)

وليعلم ان ما ذكرنا من الاتفاق على اتخاذ المقصورات في الجوامع لايدل على ما نقل من بعض اهل العلم من كراهة بناء المقصورات فان مثل هذا الخلاف القليل لايقدر في الاتفاق لاسيما اذا جرى تعامل الأئمة القديمة في جميع امصار المسلمين في عهد الصحابة والقرون المشهود لها بالخير، ولا علينا لوندعي الاجماع على ذلك.

واما كون عثمان رضى الله تعالى عنه اول من بنى المقصورة فانه وان كان خلاف المشهور ولكن التطبيق ورفع التعارض ليس معتبر على المتفكر. (عبدالرحيم)

چرا حضرت عمر رضی الله عنه محافظین را تعیین نکرده بود ؟

اعتراض (۶) : حضرت عمر فاروق رضی الله عنه در خلفاء راشدین خلیفه مدبر هشیار و دور اندیش بود اما او محافظ نداشت از روی شب بر رعیت گشت و گذر می کرد از آنان خبر گیری می نمود اگر مسئله دفاع انقدر مهم می بود باید هر آنه محافظ می داشت بالخصوص در صورتیکه ابولولؤ غلام او را نیز تهدید به قتل نموده بود راومی دانست که همین شخص من را به قتل می رساند پس چنین شخصیت مدبر سلطنت چرا حارس و بهره دار مقرر نکرده بود ؟

شخصیت مدبر مانند حضرت عمر فاروق رضی الله عنه

چرا از تدابیر حفاظتی غفلت نمود ؟

جواب : در اوراق سابق قرائت نمودید که شخصاً رسول الله صلیه السلام بر بهره داران و حراست اهتمام نموده بودند شخصاً حضرت عمر وظیفه مبارک بهره داری رسول الله صلیه السلام را بدوش داشت اما ازینجا ثابت میشود که در حالت خطر بهره داری تنها خلاف

توکل است اما خلاف سنت نیست لہذا بر حضرت عمر رضی اللہ عنہ خوف در مدینہ نبود ازینجا بر حراست و پیروہ اہتمام نکرده بود رسول اللہ علیہ السلام نیز دایم بر حراست اہتمام نکرده بلکہ احياناً اہتمام نموده و احياناً ترک نموده، طبقیکہ از آثار و احادیث گذشتہ معلوم شد۔

سوال : چگونه گفتہ میتوانید کہ شخصیت بزرگوار مانند و حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ کہ ہمہ دنیا بہ شمول کفار یہود نصاری مجوس و مشرکین مخالف او بودند احساس خطر را ندانست۔

جواب : چگونه احساس خطر از آنان میداشت در مدینہ الرسول صلی اللہ علیہ وسلم احساس خطر از کفار در زمانہ آخر نبوت خاتمہ یافت و قتیکہ در قیادت رحمۃ للعالمین صلی اللہ علیہ وسلم افواج صحابہ کرام یہود مدینہ را مانند تُرب و مُلی سر قلم نمودند و آخراً متباقی یہودان رسوا و ذلیل اخراج بہ خیبر شدند و از برکت جہاد و قتال مسلسل روز بہ روز سرحدات اسلام قوت و توسیع می یافت در قرب و جوار مدینہ طیبہ کافری یا منافقی باقی نماند پس چگونه حضرت عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ احساس خطر را میکرد ؟

معہذا حضرت عمر رضی اللہ عنہ در حدود مدینہ دخول ذمی و کافر مراحق یعنی قریب البلوغ را ممنوع قرار دادہ بود۔ در این حصہ محدث معروف مؤرخ ثقہ و معتبر امام ابن شیبہ رحمۃ اللہ علیہ میفرماید :

حدثنا حجاج بن نظير قال حدثنا قرة بن خالد عن محمد بن سيرين ان عمر رضي الله عنه كان يقول لا تدخلوا المدينة من السبيل الا الوصفاء۔ (تاريخ المدينة المنورة ص ۸۸ ج ۳)

وعن الزهري قال كان عمر رضي الله تعالى عنه لا يأذن لسبيل وجهه في دخول المدينة (تاريخ المدينة المنورة ص ۸۸ ج ۳)

عن دافع عن ابن عمر رضي الله تعالى عنه قال كان عمر رضي الله تعالى عنه يكتب الى امراء الجيوش لا تجلبوا علينا من العلوج احدا جري عليه موسى۔ (تاريخ المدينة المنورة ص ۸۹ ج ۳)

حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ بہ فرمان روایان لشکر اسلامی و والیان فرمان و حکمتنامہ صادر نموده بزد کہ بہ بسوی مسیح کدام اسیر بالغ و مراحق را نگذارید البتہ کنیزیکہ هنوز مراحق نشده است از آن مستثنی است۔

علت فرمان حکومتی

این ہدایت و فرمان جہت تدابیر احتیاطی بود ازینجا است و قتیکہ مغیرہ بن شعبہ و حضرت عباس رضی اللہ عنہ با سفارش و شفاعت یک غلام مجوسی را کہ ابولولو نام داشت جہت مہارہ اورد، صنعت و حرفت بہ مدینہ آوردند او در وقت صلاۃ فجر در داخل مسجد نبوی حضرت عمر رضی اللہ عنہ را با ضرب حجر محروح نمود و قتیکہ حضرت عمرو بہ نانہ آوردہ شد پرسید کہ ہا من را مجروح ساخت مردم پاسخ دادند: حضرت مغیرہ رضی اللہ عنہ ابولولو مجوسی حضرت عمر رضی اللہ عنہ را ہار داد فرمود:

المر اقلکم لکمہ لا تمجلوا النعمان العنوت! احدا فقلتموہی. (تاریخ المدینۃ المنورۃ ص ۸۲ ج ۲)
 ۱۶. اصحابک کمن انزلناہن علیہا علیج من السبی فقلتموہی ۱. تاریخ المدینۃ المنورۃ ص ۸۲ ج ۲) — هذا عملک و سئل اصحابک و الله لقد کنت انہا کما ان تمجلوا النعمان منهم احدا. (تاریخ المدینۃ المنورۃ ص ۸۲ ج ۲)

آیا حکم نکرده بودم شمارا کہ کفار را بہ مدینہ نگذارید اما (شما خلاف مصلحت بر من غالب آمدید این واقعہ از دست شما وقوع پذیر شد در غیر آن من در تصمیم و نظر خود راسخ بودم.

از اینجا ثابت شد کہ حکمنامہ تدابیر حفاظتی و فرمان حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ چنین بود. علاوہ از آن حضرت عمر رضی اللہ عنہ شخصیت بزرگی بود کہ رعب و ہیبت او ہمہ را در خوف نمودہ بود کہ در فکر او در جزیرہ عرب کسی جرئت حملہ نمودن را بر امیر المؤمنین نمیداشت.

امیر المؤمنین اظہار این نظر را در آن وقت نمود و قتیکہ از مردم تحقیق کرد و دانست کہ حملہ کنندہ یک غلام (ابولولو) بود عمر رضی اللہ عنہ فرمود:

لله اکبر ما کانت العرب للععلی. (تاریخ المدینۃ المنورۃ ص ۸۲ ج ۲)

(اللہ اکبر من نیز مطمئن بودم) کہ در عرب کسی جرأت ندارد کہ من را بہ قتل رساند. سوال: اشکال در اینجا است کہ قتیکہ غلام منحوس حضرت مغیرہ رضی اللہ عنہ در خدمت امیر المؤمنین حضرت عمر رضی اللہ عنہ شکایت کرد کہ بادرار اضافہ از استطاعت من را مکلف برکا و مینماید بگوئید او را تا بر من اندک تخفیف کند پس حضرت عمر رضی اللہ عنہ فرمود توان

کمانی زیادی را داری از خدا بترس و گوش گیر و آیا تو من را آسیاب دستی فکر کردی ؟
غلام پاسخ داد برای تو چنین آسیاب دستی بسازم که تا مدت طویل ذکر آن در بین مردم باقی باشد.

حضرت عمر رضی اللہ عنہ دانست و فرمود : این خبیث من را بقتل تهدید داد .
اما باز هم حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ هیچ انتظام حفاظتی بر آن نہ فرمود .

جواب : او یک فرد واحد بود در شخصیت جری و دلیر مانند حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ به معاون و محافظ ضرورت نداشت از اینجا صحابه کرام نیز شنیدن این تحریک را قابل اعتناء نہ پنداشتند و قابل ذکر است کہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ هیچ وقت خالی سلاح نمیبود درہ و شمشیر او ضرب المثل است دوم اینکه حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ فکر نمود کہ این تهدید ابولولو یک جذبہ موقتی بود فی الواقع ارادہ عمل نمودن آن را ندارد یا ممکن او چنین نکند در غیر آن حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ کہ کوتاہی های کوچک کوچک را نیز تنبیہ میفرمود آن غلام را تعزیر میداد و اقلاً او را از مدینہ منورہ اخراج مینمود بالخصوص وقتیکہ در نظر او بودن کافر در مدینہ خلاف احتیاط بود چنین روایات با مضمون الفاظ ذیل بالاتصدیق میشود .

(قال لو قتلت احداً لبسوا الظن لقتلت هذا العليج) (تاریخ المدینہ المنورہ ص ۸۹۳ ج ۳)

حکیم الامت حضرت تھانوی رحمۃ اللہ علیہ چرا تدابیر حفاظتی را نگرفته بود ؟

اعتراض (۷) :

بعضی ها اشکال دارند در صورتیکہ بہ حضرت حکیم الامت در زمانہ تحریک خلافت چندین بار تهدید باقتل دادہ شدہ بود باوجود آن حضرات تھانوی رحمۃ اللہ علیہ تدابیر حفاظتی را اتخاذ نکرده بود .

صراحت در بیان القرآن چنین آمدہ در صورت خصومت دینی وقتیکہ حضم کافر باشد و دفاع واجب است

جواب : وقتیکہ حکم تدابیر حفاظتی از آیات قرآنہ احادیث نبویہ معمولات نبویہ تعامل خلفای راشدین اجماع و قیاس کاملاً واضح شدہ است پس اگر عمل یکی از سلف صالحین را خلاف آن مشاہدہ کنیم پس باید عوض اشتباہ در حکم متفق علیہ شرعی عمل آن بزرگ را توجیہ درست نمائیم قبل از ہمہ بدانید وقتیکہ بین دوگروہ مسلمانان در کدام

مسئلہ شرعی اختلاف اجتہادی موجود شود در آنجا تدابیر احتیاطی لازم نیست پس تهدید دہندہ حکیم الامت در شخص مسلمان بود نہ کافر پس بین، ہر دو گروہ اختلاف اجتہادی بود و ہر دو جانب علماء محق و محقق بودند.

ازینجا حکیم الامت اہتمام نکرد بر ہراست در غیر آن حکیم الامت قائل است دفاع مقابلہ و مقاتلہ را با کفار کہ در این مورد باب مستقل قایم نمودہ در بیان القرآن (اگر کسی او را قتل کند واو با قرآن و دلائل بداند کہ بدون قتل نمودن آن نجات ندارم پس او را قتل نمودن جائز است، و اگر در این کشمکش بہ قتل رسید شہید باشد و اگر قطعاً مدافعت نکرد باز ہم جواز دارد).

البتہ در جانیکہ مصلحت اسلامی در انتقام و مدافعت باشد واجب است. (بیان القرآن ۳۷۳ ج اول).

حکیم الامت واضحاً می فرماید در چنین حالت اتخاذ تدابیر احتیاطی واجب است در این مورد غفلت جواز ندارد البتہ در نظر او در خصومت دنیویہ دفاع واجب نیست چندین دلائل در این مورد دارد اما در حصہ خصومت دینیہ راجح دفاع نمودن است بہ وجوہ ذیل:

(۱) در این مورد امام ابو بکر جصاص متوفی ۳۷۰ با دلائل عقلی و نقلی با تردید و نکیر شدید مذمت نمودہ کہ باید دفع شود منکر آنرا ریشہ تراش تباهی و بربادی قرار دادہ کہ نسبت آن بہ بع جہال فرقہ حشویہ و ظاہریہ شدہ است با روایت ترمذی و دیگر روایات عقیدہ آنان را باطل گردانیدہ. (احکام القرآن ص ۳۱، ۳۴، ۱۰۴، تا ۳۰۴ ج ۲)

(۲) در گروہ قائلین عدم وجوب تنها اسامی جہال حشویہ بہ نظر می رسد یک روایت منسوب بطرف امام شافعی رحمہ اللہ نیز آمدہ اما راجح خلاف آن است نزد او نیز وجوب راجح است.

الان یکون الصائل مسلماً محترماً ای محقون الدم وتارک صلوۃ عدۃ لیس محقون الدم (تحفۃ المحتاج بہامش حاشیۃ الشروانی ص ۱۳ ج ۳) والمسلم المحترم لا یقدم علی قتل مسلم الا لشہۃ اجتہادیہ ویؤیدہما استدلال بہ من صبیح امیر المؤمنین عثمان رضی اللہ عنہ.

(۳) علاوہ امام جصاص رحمہ اللہ دیگر فقہاء علماء و محدثین و مفسرین نیز قائل دفاع اند البتہ در حصہ مال عدم دفاع راجواز دادہ اند. تطبیق اینست و قتیکہ در صورت دفاع قتل

نفس در خان غالب باشد اما بشرطیکہ در صورت عدم دفاع احتمال غلبہ فساق و فجار نباشد۔ کما هو معقول و منصوص فی الاصول و مجمع علیہ ہذا خلاصہ ۱۰۸۱۔ احسن خوی العقول۔

این بحث و تنقیح مسئلہ برای اتمام فائدہ شدہ در غیر آن حکیم الامت نیز قائل دفاع است در خصوص دینی البتہ اگر در مقابل او علماء باشد و مسئلہ اجتہادی و اختلافی باشد در آن صورت بالاتفاق واجب نیست بلکہ عدم دفاع افضل است۔ کما صرح بہ الامام المصاحف و غیرہ من ائمتہ الاسلام رحمہم اللہ تعالیٰ و حلول مسئلہ الحشویۃ و جہال الظاہریۃ علیہ۔

علاوہ از ان تدبیر ... نتی فرقی دارد مثلاً کسی تہدید دادہ شد کہ مضمون تہدید نوعیت مکان و زمان آن فرقی دارد پس اگر تہدید قوی با شد و وقعت آن شخص دیدہ شود مثلاً در عذر حکیم الامت فسادات بہ عروج رسیدہ بود کہ رہبران تنظیم ہا علنیہ یک دیگر را تہدید میکردند۔ دشنام تحریری و تقریری در استیج و میز ہای مدور می دادند اما گروہ دیگر انرا باقیہ قہ و مزاق تبدیل میکرد کہ بعداً چند لحظہ بعد ابا یکدیگر مضافہ و مدافعہ میکردند در کارہای دنیا با یکدیگر تعاون می نمودند در تقریبات یکدیگر شامل میشدند اما باز ہم در این صورت کدام واقعہ قتل و قتال رخ ندارد بود مگر شاذ و نادر۔

این بود رواداری اختلاف بین کفر و اسلام اما مقابلہ حکیم الامت با گروہ علماء کبار اہل حق بود کہ با ہم رشتہ محکم عقیدت و محبت داشتند ہندو ہا نیز با مسلمانان رویہ نیکی داشتند پس در این صورت تدابیر حفاظتی ضروری نبود اگر واقعہ احساس خطر نیز تسلیم شود پس باید گفتہ شود کہ در صورت اختلاف اجتہادی مسلمانان دفاع واجب نیست۔

قالاشی نماز گذاران مترادف باز داشتن است

از مسجد و خانہ خداوند تعالیٰ

اعتراض (۸) :

مسجد خانہ خداست کہ ہر فرد مسلمان بلا امتیاز حق داخل شدن را در آن دارد و تفتیش مسلمان یک نوع توهین است بلکہ مصداق آیات ذیل باشد۔

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا﴾ (۲:۱۳۵)

ترجمہ : کیست ظالم بزرگ از کسی کہ باز دارد مردم را از مساجد خداوند از ذکر

الہی و کوشش کنند در ویران نمودن مساجد.

محافظ مسلح چرا در محراب باعث تشویش بزرگ است ؟

اعتراض (۹) :

با ایستاده شدن محافظ مسلح در محراب توجه مردم بدل میشود و باعث تشویش مصلیان میگردد زیرا کہ در روی کسی نماز گذاردن مکروه است .

بعد از تالاشی چه ضرورت است ؟ : محافظ مسلح در محراب ؟

اعتراض (۱۰) :

بعد از یک مرتبہ تفتیش بار دوم چه نیاز و ضرورت است بہ محافظ مسلح در محراب آیا این مترادف مرعوب نمودن مردم دہشت اندازی و ریاکاری نیست ؟

آیا اینقدر انتظامات حفاظتی در اسراف داخل نیست ؟

اعتراض (۱۱) :

اینقدر محافظان را چه ضرورت است ؟ در جاہای دیگر کہ احساس خطر نیز زیاد است آنقدر تدابیر حفاظتی در آنجا اتخاذ نشدہ آیا این اسراف نیست ؟

داستان مفصل انتظامات حفاظتی در دارالافتاء والارشاد

در مراحل مختلف

جواب : در جواب چہار سوال معترضین باید گفتہ شود و قتیکہ از طرف ملک خارجی کفار حضرت مفتی صاحب راہشدار و تہدیدات دادہ شد پس تلامیذ او و مجاہدین اصرار نمودند تا انتظامات حفاظتی بدور او گرفتہ شود پس حضرت طبق اصول زرین خویش بر امور ذیلأ اہتمام فرمود:

(۱) حدود و شرایط تدابیر حفاظتی باید چگونه باشد ؟

این مسئلہ را در دارالافتاء والارشاد بین مفتیان علماء و دانشوران گذاشت بعد از تحقیق بامشول حضرت مفتی صاحب اتفاقی فیصلہ صادر شد کہ اتخاذ تدابیر حفاظتی شرعاً و عقلاً نہ تنها بہتر است بلکہ واجب و لازم است.

(۲) وقتیکہ مسئلہ کاملاً روشن شد پس حضرت والا صاحب از تلامیذ خویش مجاہدین جہاد افغانستان جہاد کشمیر و افسران عسکری پاکستانی وغیرہ لانحہ عمل دفاعی را ترتیب دادہ اجازہ داد اما ماہرین بر ترتیب و نظام بر امور ذیل نظر نمودند۔

(۱) دشمن کیست ؟

(۲) فردی است یا گروہی ؟

(۳) بایک جماعت ارتباط دارد یا باچندین جماعات ؟

(۴) حکومتی است یا غیر حکومتی ؟

(۵) بناء عداوت چیست ؟

(۶) تا الحال کدام واقعات سرزده است ؟

(۷) در محلہ چگونه اشخاص قیام پذیراند ؟

(۸) طرف راست و طرف چپ جنوب و شمال چگونه مکانات است ؟

(۹) حضرت والا در مواعظ فتاوی خطابات و بیانات بر کدام فرقہ ہا رد میکند بعد از شرائط نمودن بہ چار دوردارالافتاء نزدیک منبر و محراب انتظامات مخفی و دفاعی اتخاذ شد۔

(۳) در این موارد از ہمہ مفتی ہا کار گرفت کہ باید تمام مسائل حل و فصل گردد بالخصوص در صورتیکہ ہمہ ایستاد بر نماز باشند نزدیک محراب محافظ مسلح رو بروی مردم زیر غور گرفته شد بعض اعتراضات را درست جواب گفته شد حضرت والا فرمود این تجاوز مافوق توان ماست با کدام عالم از نقطہ نظر شرع کدام تدبیر را غلط معرفی کند اما آنرا غیر ضروری، زائد بی فائدہ و غلو گفتن کار شما نیست در غیر آن کدام جاہل از مفتی فتوی خواهد و در این مسئلہ ترمیم خواهد و کدام حصہ فتوی را فضول گرداند حضرت والا بعض تجاوز را ترک نمود در حالیکہ در نظر ماہرین خیلی ہا مہم و ضروری بود۔

اطمینان کامل :

بحمداللہ بر آن تدابیر بہ اعتبار شرع ہر نوع اطمینان حاصل گردید اما انتہاء مشرح نبود وقتیکہ حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ انتظامات حفاظتی را بر سر خویش در وقت نماز با حراست مسلحانہ قایم نمود کہ در این حصہ تفصیل تحت عنوان خلفاء راشدین و انتظامات حفاظتی در مساجد گذاشتہ شد ۔

درس احتیاط برای اہل بصیرت

ہر شخص ذی عقل و ذی شعور میدانند کہ در این انتظامات حفاظتی از روی عقل، نقل، تنقہ، تحقیق، و تقاضای فہم و فراست چقدر مدنظر گرفتہ شدہ و ملحوظ بود۔
ہر آنہ در این درس عبرت است اہل بصیرت را باز ہم از طرف بعضی ہا اعتراضات شروع است کہ بہ مایان میرسد ۔

اعتراضات گار اجنبی ہا نیست

اگر یک چیز در دنیا بہ ہر اندازہ کامل افضل و روبہتر باشد و متبعین زیادی ہم داشتہ باشد باز ہم رخنہ زنندہ گان و معاندین داشتہ میباشند حتی کتاب لاجواب خداوندی و پیامبر بی مثال اسلام را نیز نگذاشتند مگر حیرت برکسانیکہ با علم و دانش مشکل تراشی می کنند عقل، فہم دانش را بالای طاق نہادہ مروت و اخلاق را از شہت انداختہ باب اعتراضات را باز میدارند۔

مسئلہ تالاشی

وقتیکہ از قرآن و حدیث تعامل و اجماع امت ثابت شد کہ حفاظت دفاعی واجب است و ماہرین امور حربی و متدین علماء تالاشی و در محراب محافظ مسلح لازم قرار دادہ شد پس جہت تالاشی مردم بہ مسجد نمی آیند اگر این عمل درست باشد پس ناقابل اعتناء است بنا بر دشمن شخصی و انانیت شخصی آنان حسد میکنند کہ یک مفتی اعظم با حفاظت نماز نگذارد، نفس و جان او محفوظ نباشد۔

تالاشی در میدان ہوانی

کسانیکہ تالاشی را توهین فکر میکنند پس فکر کنند نماز گذاران عوض او در مساجد زیاد می آیند اما چنین اشخاص چرا نمی گویند کہ چرا بہ رضا و رغبت در میدان ہوانی مردم تالاشی میدہند و عالم دین و مفتی اعظم آیا نازل است در درجہ از میدان ہوانی پس اینان باید از میدان ہوانی باز گردند و تالاشی ندهند۔

تالاشی در حرمین شریفین

در حرمین شریفین در وقت دخول تالاشی میشود پس اگر تالاشی چیز نفرت می برد پس باید از دخول حرم انکار نمایند و این آیات را به محافظین حرم قرائت کند که:

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَتَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُهُ ثُمَّ تَوَلَّى وَرُفَاهُ (۲:۱۱۳)

ترجمه: و کسیست ظالم تر آن که باز دارد مردم را از مساجد خداوند از اینکه ذکر کنند اسم خدا را در آن و سعی کنند در ویران نمودن آن.

بنده در سنه ۱۴۰۷ مشرف به مکه الحرام حج گردیدم در آن سال در هر نماز از هر حاجی تالاشی گرفته میشد جرئت عقیده و محبت با مردم به رضایت و خوشی تالاشی میدادند پس فهمیده شد که اعتراضات بی بنیاد تالاشی نیست بلکه قصد دیگری در آن مضر است اطلاع دادن دیگران را بر آن نیازی نیست و قتیکه تالاشی در حرمین مخالف آیات مذکوره نیست و بند نمودن مسجدی در زمانه صحابه کرام در شب خلاف آیات نبود در همه دنیا مساجد بعد از نماز قفل میگردد در وعید آیات مذکوره داخل نمیشد پس اگر در مساجد خلاف شریران و دشمنان اسلام جهت حفاظت علماء و طلباء کرام تالاشی گرفته شود آن نیز خلاف آیات نمیشد. اگر از فکر کار گرفته شود باید بر تالاشی خوشنود شویم زیرا در آن حفاظت انسان با تقدس مساجد و حفاظت علماء دین مدنظر گرفته میشود و دسیسه های شوم و دشمن حنثی گردد و بر کفار رعب مسلمانان باقی میماند.

الحمد لله عده زیاد علماء و عوام مسلمانان این عمل را خیر مقدم نموده و قابل تقلید قرار دادند اینچنین نیز تالاشی و کثرت محافظین و حفاظت در محراب را بد تلقی نمودن در حقیقت ترجیح دادن نظر خود باشد بر نظر ماهرین فن حربی نیز ماهرین امور حرب در هر ساحه و هر نقطه نظریه خاص دارند که باید در آنجا چگونه تدابیر اتخاذ گردد.

(۱) اختلاف زمان

(۲) اختلاف مکان

(۳) بر قوت و ضعف دشمن موقوف است که آیا انفرادی اند یا گروهی حکومتی اند یا غیر

حکومتی دینی اند یا دنیوی ماهر اند یا غیر ماهر.

(۴) روز بروز اضافه شدن در ایجادات مهلک.

(۵) بناء عداوت

(۶) محل وقوع

(۷) سازگار بودن حالات داخلی و خارجى

(۸) استطاعت

اشکال : بعضی ها می گویند باید بودن محافظ در محراب را بر عمل امیر معاویه رضی اللہ عنہ قیاس کرده نشود زیرا او امیرالمؤمنین بود که حفاظت امیرالمؤمنین کاملاً ضروری و لازمی است و حضرت والا امیر المؤمنین نیست.

جواب : از احادیث و کتب فقه و تاریخ ثابت میشود که در تمام مساجد اطاق های حفاظتی ترتیب داده شده بود که آن مختص نبود با امیرالمؤمنین دهم اینکه در آن وقت وظیفه امامت خطابت و فتوی بدوش حکام بود اما در این عصر حکام از دین علم، نماز و فتوی یکسر دست شویی نموده اند و وارث آن وجیبه علماء اند پس علماء عوض حفاظت خانه ها نیاز منداند به حفاظت در مساجد. مانند سلف الصالحین اند باید این وظیفه حفاظت علماء را عوام بدوش میگرفتند بصورت سفلت آنان باید شخصاً علماء از تدابیر حفاظتی کار گرفته و اراده شوم دشمن را با خاک یکسان سازند.

اگر خطر باشد پس چرا در خانه نماز اداء نمی کنند ؟

اعتراض (۱۲) :

اگر مفتی صاحب محترم احساس خطر را دراد پس عوض احضار محافظین مسلح به مسجد و پیریشان ساختن مردم چرا مانند معذور و مریض درخانه خویش نماز نمی خواند ؟

جهت احساس خطر در خانه نشستن خلاف معقول و خلاف منقول است

جواب : ماهرین از عقل و مشاهده تثبیت نموده اند کسی که مطلوب دشمن باشد تنها او را در مسجد هدف قرار نمی دهد بلکه خانه زمین و املاک او را نیز معرض هدف قرار میدهند پس عالمیکه هدف دشمن باشد نظر بند نمودن او در خانه خلاف عقل و نقل است و این عمل نقلاً نیز خلاف است آنحضرت علیه السلام صحابه کرام و سلف صالحین بنا بر مرض در خانه می بودند اما در صورت احساس خطر از دشمن هیچگاه در خانه پناه نگرفته

اند بر آنحضرت علیہ السلام اہتمام پیرہ داری در سفر و حضر گذاشتہ شدہ بود چند احادیث در آخر کتاب ذکر شود در ایام مرض رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابو بکر ؓ را خلیفہ گرفتہ شخصاً در خانہ نماز می گذارید واقعات امیر المؤمنین حضرت عثمان امیر المؤمنین حضرت معاویہ امیر المؤمنین حضرت حسن رضی اللہ عنہم و امیر المؤمنین حضرت عمر بن عبدالعزیز ؓ بر هیچ کسی مخفی نیست.

باوجودیکہ حفاظت خانہ قوی تر می باشد امیر المؤمنین بر آن اکتفاء نکرد بلکہ در مسجد اقدام نمود بر حفاظت و نماز با جماعت را ترک نکرد این نظر دہندہ گان در ظاہر بکدام اندازہ مخلص اند اما در نہان ترجمانی دشمن را میکنند و قتیکہ در مسجد احساس خطر را داری داخل خانہ خود باش و قتیکہ در مدرسہ خطر داری و قتیکہ در اجتماعات خطر داری پس ہمہ انہا را بگذار و گوشہ نشین باش در خانہ خویش و حق گوئی را کاملاً ترک کن و مسلمانان را از شنیدن حق محروم بساز.

مسجد پارلمان عالم است

مسجد پارلمان عالم است کہ از آنجا بہ مردم خطابہ تقدیم میکند و مشورہ های خیرخواہانہ میدہد و عالم حیثیت صدر و رئیس را دارد آیا کسی گفتہ کہ در صورت احساس خطر صدر از پارلمان فاصلہ بگیرد و دایم از پارلمان غائب باشد ؟

شمایان محاسبہ کنید

فکر کنید و قتیکہ دشمن از سرحدات می گذرد و بہ قصد قتل علماء می آید آیا در این صورت تحفظ علماء ضروری است و یا اینکہ بہ آنان مشورہ دہید کہ عوض ادای نماز در مساجد نماز ہا را در خانہ اداء کنند باید این مشاورین جواب دندان شکن بدهند دشمنان شوم اسلام را اما آنان بر عکس علماء را بہ محصوریت در خانہ مشورہ میدہند العیاذ باللہ

(چون کفر از کعبہ بر خیزد کجا ماند مسلمانی)

قابل تفکر

تعجب بالای تعجب است افراد منحوس و شوم آشام کفار کہ کاملاً بی وقعت اند کفار از آنان تدابیری تحفظی اتخاذ میکنند سلمان رشدی ملعون را امریکہ و دیگر ممالک پناہ

میدهند و او را تحفظ میکنند اما دعویہ دار دین و اسلام علمانی را کہ کاملاً ترجمان اسلام و ترجمان دین رسول اللہ علیہ السلام اند آیات قرآنی احادیث نبوی نصوص فقہی، سنت نبوی و تعامل خلفاء راشدین را عمل و شرح میکنند و در ابلاغ دین بدون خوف لومۃ لائم تصویر (التذیر العریان) شدہ اند دشمنان اسلام از ملک ایران افراد شوم را گماشتہ تا شخصیت این عالم دین و مفتی فقہ را از بین برند پس آیا حفاظت او خلاف توکل و خلاف سنت و خلاف مروت و اسراف و ریا کاری است بلکہ عمل این اشخاص غضب بالای غضب و دعوت دادن قہر و غضب الہی است .

غیرت کا جائزہ ہے ذرا دھوم سے لگے

دعویہ داران توکل باید یک نظر بسوی خود ہم بنگرند

دعوت دہندگان دیگران را بہ توکل خود را نیز مطالعہ کنند کہ در حفاظت بکدام اندازہ اسباب را مہیا ساختہ اند کہ تحفظات دنیوی را از نگاہ خانہ ہا و ہر اطاق ان قفل و ہر قفل کیلی جداگانہ داشتہ باشد دروازہ آہنی سیخ ہای تیغ دار سیم ہای خار دار بدور خانہ ہای ایشان محافظین بردروازہ پیرہ دار بر بام نماز فجر باجماعت را متداوم ترک نمودن تلفون را بند نمودن اگر قبل از وقت بالاشدن آنان از رخت خواب کسی تلفون نماید اگر عام شخص باشد بادروغ کہ صاحب درخانہ نیست پاسخ دادن در سنت (ختنہ) و دیگر رسومات مصارف میذرانہ و بہ صدہا ہزار روپیہ را مصرف نمودن و ریا کاری نمودن اسراف تبذیر و فضول خرچی نیست اما اینکہ یک عالم دین و مفتی اسلام تحفظ دادہ شود اسراف و فضول خرچی است در حقیقت اینان مدعیان محبت اسلام دشمنان اسلام اند می خواہند کہ علماء مانند پرنده ہا شکار شوند و ذبح شوند و کفار ہر مرام شوم خویش را تعبیر درست کنند خداوند چنین اشخاص را ہدایت کند (ورنہ چہ حال خواہد باشد)

نگل جا اے زمیں نہاں نہیں اے آسمان کرے

درس عبرت

دشمنان اسلام دروازہ ہای فتنہ انگیزی تخریب کاری و از بین بردن مساجد بہ شہادت رسانیدن مصلیان و قتل نمودن علماء و در داخل مسجد با چاقو و خنجر مجروح ساختن علماء

و عوام وہ درہائی مسجد آمدن و صحابہ را دشنام دادند علماء را اختلاف ساختن و بر بعضی ہریش تراشیدن و توهین نمودن در جراند و اخبارات پاکستان مسلسل شائع میشود مسجد انسان لاہور و مسجد صدیق اکبر فیصل آباد و مسجد محمدی گوجرانوالہ و دیگر مساجد در ستان کراچی عزیز آباد نویری تاؤن و دیگر مقامات کہ از دست آنان نشانه دہشت گردی قرار گرفته اعضای مسلمانان تیت و پاش شدہ و مقاصد شوم دشمن بہ حقیقت تعبیر شدہ۔

الحمد للہ بعد از مشاہدہ چنین سانحات شدید بعض معاندین از اعتراض خود باز گشتہ و عتزار و تہنات نمودہ اند در این سلسلہ بعضی خطوط بہ دارالافتاء وارد شدہ یک صاحب تحریر نمود بر حراست وپہرہ داری مسلح اعتراض و اشکال داشتہ اما نزدیک مادر یک مسجد بم انفجار نمود کہ بہ دہ ہا افراد بہ شہادت رسیدند و دہ ہائی دیگر مجروح و معذور شدند پس اشکال کاملاً ختم شد و متیقن شدم کہ حراست وپہرہ در مساجد خیلی ہا ضروری ہست۔

اگر جہت اشکال یک شخص بہ دہ ہا افراد در مساجد بہ شہادت رسد توهین قرآن و سنت آغاز میشود پس گفتہ میشود کہ این معترض ظالم و ناعاقبت اندیش است اما بعد از مشاہدہ تمام تر حقائق و واقعات و حوادث اگر بیدار نشویم پس دیگر ہم باذلت و توهین و واجہ گردیم۔

وہ بھی کرا نہیں جو کرا بھر سنہل بیا

متل مشہور فیز شرمید

در یک زمانہ این متل مشہور بود کہ ہندوہان یک ہفتہ قبل از خطر اطلاع می یابند و مسلمانان در عین وقت اطلاع می یابند و سک ہا یک ہفتہ بعد اطلاع می یابند لیکن امروز ہستی ذلت و بی حسی مسلمان بہ آن درجہ رسیدہ کہ از حس و بیداری او علامہ بر نظر نمی رسد یک ہفتہ در کنار کہ بعد از ماہ ہا و سالہا نیز اطلاع نمیابند۔

اَللّٰهُمَّ اٰدِرْ قُوْنِيْ فَاَلْهَمْ لَا يَخْلُوْنَ

آیا اسلحہ بر نماز گذاران دہشت گردی است ؟

اعتراض (۱۳) :

اہمیت سلاح درجانی خود اما این یک حقیقت است کہ مردم از تصور سلاح نیز خوف زدہ اند کہ در داخل یا خارج مسجد سلاح ومهمات دیگر بہ دور محافظ یک منظر خوفناک بہ نظر میرسد کہ از آن خشوع امن وسکون نماز گذاران کاملاً از بین رود.

اسلحہ بر دشمنان خداوند تعالی دہشت انگیز است

جواب : قدر مشترک اعتراضات بر پیرہ داری مسلحانہ خوف از سلاح است در اوراق سابق تحریر نمودیم وآیات قرآنی را قراءت کردیم کہ در مقابل اعدای اسلام ودفاع بر قدر استطاعت حکم نمودہ شدہ بر تیار ساختن وآامادہ نمودن سلاح در آنجا خداوند حکمت ومصلحت وفائدہ سلاح را چنین بیان نمود : ﴿تَرْهَبُونَ يٰۤاُوۤلَٔىۤٓ اَقۡوَمَ وَعَدُوۡكُمْ﴾ .
توجہ : کہ توسط اسلحہ خوف زدہ نمائید شمنان اللہ را ودشمنان خویش را .

برادر مسلمان کہ از اسلحہ خوف دارد از اودست بستہ التجاء است کہ این اسلحہ برای حفاظت او ومسلمانان دیگر است وبرای مرعوب ساختن دشمنان این افراد متدین وبا اخلاص در انفرادی فکر نمایند چیزی را کہ خداوند توسط آن حکم خوف زدہ نمودن دشمن نمودہ است امروز مایان از آن چرا خوف زدہ باشیم امتیکہ بعثت پیامبر آن با اسلحہ شدہ اسلحہ ذریعہ معاش او قرار دادہ شدہ چرا دعوہ داران محبت او از اسلحہ خائف اند در شریعتیکہ حکم نمودہ شد بر محبت با اسلحہ وپیامبر آن شریعت دستہ شمشیر خود را با نقرہ مزین نمودہ واظہار عشق ومحبت را بہ اسلحہ میداشت آن شریعت حکم نمودہ کہ توسط سلاح باقوت وزور تمام کفار را از دنیا محومیسازید پس پیروان امروزی شریعت چگونه از اسلحہ در خوف اند اسلحہ کہ در آنحضرت علیہ السلام آنقدر اہمیت داشت کہ در ملکیت شخصی خویش ہشت نیزہ یازدہ شمشیر وہفت زرہ شش کمان دوترکشن چہار تیر وچندین خول وکلاہانی جنگی چند شتر وقاطر داشت کہ طبق روایت صحیح بخاری در ترکہ رسول اللہ ﷺ علاوہ اسلحہ والات جنگی چیزی دیگری نبود امروز دعوہ داران حب وعشق رسول اللہ میراث خویش را بنگرند کہ در آن چیست؟ اسلحہ کہ صحابہ کرام در

روز آنرا از تن خود جدا نمیکردند و در شب نیز آنرا با خود میداشتند و چنین عمل را عزت دین و اسلام مبینداشتند پس کسانی که حب صحابه را جزء ایمان خود قرار میدهند چرا یک لمحہ اسلحہ را بر نظر محبت قرار نمی دهند کسانی کہ آباء و اجداد آنان توسط اسلحہ جزیرہ عرب را از کفر و شرک پاک نموده بودند و طوق ذلت را در گردن یہود بنوقریضہ و خیبر انداختہ بودند و یہود از آنجا بہ در کردہ بودند کفار فارس و شام را بدین سلاح جواب دندان شکن دادہ بودند پس اولاد و باز ماندگان آنان چرا از این اسلحہ در لرزہ اند ؟ سلاحی کہ در مسجد نبوی بہ شکل خیرات تقسیم میشد و مشق و تمرین آن با محبت در مسجد نبوی در حضور پیامبر سلام تطبیق میشد چرا امروز از تصور آن اسلحہ وضوء مسلمانان میدہ میشود، بہ کدام زبان خویش را (امتی نبی سیف و نبی شمشیر) بگوئیم اگر سنت مسواک و عمامہ او محبت داریم چرا با اسلحہ کہ فرض است محبت نداریم تنها شیرین را می چشم و باتندو تلخ آن کار نداریم .

چرا صحابه کرام از اسلحہ خوف نداشتند ؟

در اوراق سابق گذشت کہ اسلحہ چیزی مہیب نہ بلکہ چیزی محبت است پس چرا ما از آن در خوف ایم ؟

چند روز پیش یک شخص ذی وجاہت در اینجا تشریف آورد و بر اسلحہ و بہرہ اشکال می داشت اوراق گذشتہ بندہ را مطالعہ نمودہ بود گفت اشکالات دیگری از من رفع گردید اما در حصہ محافظ مسلح در محراب تشویشی دارم کہ با آن دہشت میان مردم پخش میشود باید از این نقطہ صرف نظر شود بندہ عرض نمود چیزی کہ از قرآن حدیث اجماع و تعامل ثابت شدہ باشد و از عمل حضرت معاویہ تصدیق آن شدہ است پس در نظر من باید علاج تشویش و خوف خویش را بکنی نہ اینکہ اسلحہ را توقف کنی چرا صحابه کرام از اسلحہ هیچ خوف نداشتند ؟ باشنیدن این جملات دستش را بد و شم زد و گفت (درست است تو راست میگوئی)

علاج خوف از سلاح

واسلحہ را نمود با اللہ قابل نفرت و عار میبندارند و از آن در مرض خوف و مہلک بزدلی مبتلا اند باید نسل آئندہ را عوض درس بزدلی و خوف درس جرأت و شجاعت بدهند و حالات اینہا اصلاح شود اما طریقہ آن چنین نیست کہ اسلحہ پس انداز گردد یا طعمہ حریق گردد و نتیجہ خزنہ بر سر انسان بیفتد باید خزنہ دور شود نہ کہ سر از تنہ جدا شود اگر لباس چرک شود باید چرک آن شوئیدہ شود نہ کہ لباس دور انداختہ شود لہذا باید اینان از قلب خویش خوف را دور کنند و امور ذیل را اہتمام کنند.

- (۱) تا امروز کہ از اسلحہ در خوف و نفرت بود دور کعت اداء کند و از این جرم توبہ کنند.
- (۲) پناہ خواستن از بزدلی را معمولش گیرد آنحضرت علیہ السلام و یاران مبارکانش (باوجود شجاعت و دلیری) از بزدلی چنین پناہ میجستند مانندیکہ از کفر و شرک پناہ میجستند (صحیح بخاری ج ۱ ص ۳۹۶)
- (۳) واقعات جنگہانی رسول اللہ ﷺ و یاران مبارکانش را مسلسلّاً مطالعہ کنند و از کتب ذیل استفادہ کنند (سیرۃ المصطفیٰ ج ۲ تالیف حضرت مولانا محمد ادریس کاندھلوی رحمہ اللہ)

- (۲) فتوحات عظیم ملک شام و کارنامہ ہای مجاہدانہ صحابہ کرام رحمہم اللہ تالیف مولانا فضل محمد استاذ حدیث جامعۃ العلوم الاسلامیہ بنوری تاون کراچی۔
- (۳) حکایات صحابہ رحمہم اللہ تالیف حضرت اقدس شیخ الحدیث رحمہ اللہ
- (۴) تحت قیادت حرکۃ الانصار آموختن تربیت جہاد.
- (۵) طبق قانون ہر شخص پاکستان جواز نامہ اسلحہ را نعمت عظمیٰ پنداشتن و حسب اسطاعت اسلحہ را باخود داشتن اما از قانون خلاف ورزی نکردن .

- (۶) در این وقت کہ در چندین ممالک مسلمانان باکفار در سر پکار اند مثلاً در کشمیر، تاجکستان، بوسنیا وغیرہ کسانیکہ قائدان شرعی آنان اند باید شانہ بہ شانہ با آنان در سر پیکار شوند جہاد چنین فریضہ مقدس است کہ رسول اللہ ﷺ بہ نفس نفیس خویش در بست و هفت جہاد ہا شرکت ورزیدہ اند باید اقلّاً یک مرتبہ مابان نیز در معرکہ جہاد سہم گیریم پس اگر قائدین جہاد بہ ما عوض جنگ کدام وظیفہ دیگر رامحول سازد باکی ندارد کفار تمام گیتی بہ قصد دفاع از کفر جنگ دارند.

کافر بخاطر کفر می جنگد با کفر وفا داری دارد باید اهل ایمان نیز وفاداری از خود باین نشان دهند و در جهاد مسلح سهیم شوند.
(اهل ایمان در راه خداوند می جنگند) مصداق این کلمه کفر را از بین برند.

اجورہ شونیدن لنگ را نیز بدهید

متأسفانه که بدتر شدیم از هندوها نیز در یک واقعه آمده که انگلیس ها برای عسکری، عسکر انتخاب می نمودند اما از هندوها کسی را نگرفتند رهبر هندو ها شکوه نمود چرا از ماکسی را انتخاب نکردید رهبر انگلیس ها گفت شما بزدل هستید هندو گفت امتحان کنید رفته در قومش شخص را انتخاب نموده شخصی را آورد رهبر انگلیس ها عسکری را قومانده داد که بر هندو چنین فیر کند که تنها کلایش را ببراند او را مجروح و زخمی نکند همانکه با فیرتنگ کلاه هندو پراند اما هندو خوف نکرد و بی خوف ایستاد بود، رهبر انگلیس ها متحیر شد و رهبر هندو ها خوش و خرم شد که میدان ربرده افتخار رابدست آوردند افسر انگلیس گفت جبران کلاه را هم بدهید و هندو را در عسکری بگرید، رهبر هندو گریست و لرزیده گفت: (اجورہ شونیدن را نیز بدهید) زیرا که آن کم نجت از ترس فیر در تمبانش غایب نموده.

اما افسوس که حال ماکم ترشد از هندوهای بزدل امروز که در هندوستان مظالم بر مسلمانان از نگاه قتل، غارت، توهین، تهدید و ذبح اطفال معصوم مسلمانان از دست هندوهای ظالم دوام دارد حتی مساجد رانیز به شهادت رساندند از حال آنان مایان عبرت نگرفتیم.

ظالم ابھی ہے فرصت تو بہ نہ دیر کر ابھی کرانسیں جو کرا بھر سنبھل لیا

ای ظالم هنوز فرصت است توبه کن، اگر فرصت را از دست دادی پس بگرتی

جهاد علاج بزدلی است

الحمد لله به زیارت حضرت صاحب قوماندانان جهادی تمام ممالک می آئید از قوماندان های کشمیر و افغانستان چندی قبل مجاهد بزرگ مولانا جلال الدین حقانی بابت تن قوماندانان آمد بامشاهده نمودن پیره و تلاشی در اینجا گفت خوش و خرم شدم و میدان

جہاد و شہداء را بیارد آوردم نیز فاتح بزرگ گردیز و خوست مہتمم مدرسہ منبع الجہاد بزرگ بنام مولانا عبدالحلیم صاحب نیز استاد الحدیث جامعہ منبع العلوم میران شاہ سید شیر علی شاہ صاحب سپاسگذاری نمود و فرمود ہمین است مایہ ناز و افتخار عالمبزرگی از عرب کہ وظیفہ عہدہ یک وزارت رانیز بدوش دارد نیز نائب اول امیر مرکزی جماعت حرکت الانصار مولانا فضل الرحمن خلیل فرمود باشاہدہ نمودن این منظر سنگر جہاد را یاد آور شد و افزود و بادیدن صحنہ پیرہ و تالاشی فرمود :

وَلِلْمُفْکَلِایْمِی لِلْعِلْمِآءِ مَا قَامَ الدِّیْنُ الْاِبَالْسِلَاحُ وَلَا یَقُوْمُ وَلَنْ یَقُوْمَ الْاِبَالْسِلَاحُ.

سوگند بر اللہ این چنین در کار است برای علماء زیرا استحکام دین باسلاح آمدہ و قایم و مستحکم نمیگردد دین مگر توسط سلاح دیگر علماء اہل حق تنظیم ہائے اسلامی پاکستان باشاہدہ نمودن صحنہ پیرہ داری و تالاشی افتخار نمودہ خوش و خرم می شوند و سپاسگذاری میکند از حضرت شیخ صاحب :

بشارت

الحمد لله با مساعی حضرت شیخ تمام مجاہدین متحد و متفق شدند بر یک قیادت تحت حرکت الانصار

آیا محافظین و بہرہ داران از حضرت شیخ در استفادہ مانع میگردند ؟

اعتراضی شمارہ (۱۴) :

حضرت شیخ کہ عالم باعمل است توسط پیرہ و تالاشی مردم را متحیر ساختہ و نمی تواند تا از علم و عمل او استفادہ کنند چرا قیام محافظین و تقسیم اوقات مخصوص اوزائرین را سر آسیمہ و ہریشان ساختہ پس باید چنین عالم در محضر عام مصدر خدمت ہمہ باشد.

این مفکورہ کاملاً خطاست

جواب : این فکر خطاست کہ ہجوم حارسان و محافظین مانع ملاقات و استفادہ میگردد از حضرت شیخ دامت براکاتہم .

بیان حقیقت درست این اعتراض

علت اصلی این اعتراض چیست؟ حکیم الامت رحمۃ اللہ علیہ در ملفوظات خویش چندین مرتبہ تفصیلی فرموده که یک بزرگ بنا بر دو علت احترام میشود.

(۱) بنا بر اقتدار و قوت

(۲) جهت محبت و عقیدت

در عصر حاضر علماء بر مسند قدرت قائم نیستند اگر می بودند مانند قیادت افغانستان آنان نیز احترام میشدند که مردم فاندین علماء زعماء افغانستان در این ایام که حکومت بدست آنان ست مردم آنانرا احترام می کنند و خاک پای آنان را سرمه میکنند و کسانیکه با علماء عقیدت و محبت ندارند اینان و قتیکه اراده نمایند ملاقات را با علماء از یکسویبانه گیری شیخ جلی را شروع میکند و میگویند باید در قدم اول بارسیدن مایان مولانا صاحب مایان را استقبال کند یا اقلّ تمام ضروریات خورد و نوش و استراحت خویش را ترک و تغیر دهد نزد ما بنیشتند بامایان اختلاط کند آب سردنان گرم جای وغیره را برای مایان آماده سازد و تمام سخنان معقول و نامعقول مایان را گوش گیرد عوام این نظریه و مفکوره را از پیران ساختگی و جعلی تقلید نموده اند.

حضرت تھانوی رحمۃ اللہ علیہ میفرماید: اینان که چند لحظه انتظار علماء را توان ندارند و عقل را از دست میدهند اما اگر در دفاتر حکومتی یا شخصی محکمه ها قشله ها و لیسوالی ها، شفاخانه ها می روند قبل از انتظار رنس و داکتر منت و عذر ملازم و چپراسی رانیز میکنند عقل ایشان کاملاً بجا میباشد اما در وقت ملاقات علماء عقل را از دست میدهند و مجنون میگرددند.

حضرت تھانوی رحمۃ اللہ علیہ میفرماید این بهانه گیران اگر نزد ما حراست و پیره نمی بود در آن صورت نیز نمی آمدند بلکه حضرت تھانوی و حضرت گنگوہی رحمہم اللہ چنین اشخاص بی ادب را از مجالس خویش اخراج نموده بودند.

واقعہ سبق آموز حضرت تھانوی رحمہ اللہ

یک نواب صاحب که شخص متدین نیز بود وزیرش را خدمت حضرت تھانوی رحمۃ اللہ علیہ

تہانوی صاحب اعتذار نموده فرمود من یک شخص بادیہ نشین و قشلاقی ام کہ از مزاق و طبیعت نوابان واقف نیستم لذا ممکن در ادب و احترام او کوتاہی شود وزیر گفت نہ صاحب عوض شما او شما را ادب میکند حضرت تہانوی رحمۃ اللہ علیہ در جواب فرمود پس نواب صاحب مشتاق ملاقات من است من مشتاق زیارت او نیستم باید او جہت شوق خویش بہ ملاقات من بیاید آیا پای ہایش خینہ شدہ کہ نمی آید بہر صورت حضرت تہانوی عادت چاہلوسی را بہ مالداران نہداشت نزد او نیز نرفت این بود طرز العمل او با امراء۔ (ارواح ثلاثہ ص ۲۴۱ ج ۱)

حکم شرعی مخالفین علماء حق

افرادیکہ قبلاً از آنان یاد آور شدیم اگر کسی از آنان در اصول کدام عالم دخل اندازی نمودہ یا جہت نیافتن وقت بدتمیزی کند چنین شخص تنها واجب الاخراج نہ بلکہ واجب التعزیر نیز باشند فقہای کرام این مسئلہ را باتوضیح کامل روشن نمودہ اند اگر کسی توهین یک عالم را بدین جہت نمود کہ عالم دین است آن شخص از دائرہ اسلام خارج و مرتد و خانم او از نکاح او خارج شود باید پس تجدید نکاح کند و باید جلاوطن نمودہ شود و اگر بار دوم اسلام نیارد شرعاً واجب القتل است این مسئلہ در کتب ذیل مصرح شدہ :

- (۱) المحيط (۲) الفتاوی البزازیہ (۳) تبیین (۴) البحر الرأی
(۵) الاشباہ والنظائر (۶) حاشیۃ البیری علی الاشباہ (۷) شرح الكنز لابن الضیاء
(۸) منیۃ المفتی (۹) مجموع النوازل (۱۰) الخزائن (۱۱) عمدۃ الاسلام (۱۲) روضۃ العلماء (۱۳) البریقۃ المحمودیہ (۱۴) تنقیح الفتاوی الحامدیہ (۱۵) الوہابیۃ
(۱۶) الحاوی القدسی (۱۷) الفتاوی الخیریۃ .

(البریقۃ المحمودیہ ص ۹۲ ج ۳، تنقیح الفتاوی ص ۱۰۱ ج ۱، الفتاوی الخیریۃ ص

۲۳۵ ج ۲)

در کتب فوق ذکر شدہ غیرعالم حق ندارد کہ در بین علماء بنشینند زیرا این عمل نیز بی ادبی و توهین است و اگر کسی چنین کند لازم است برحاکم کہ او را جبراً بازدارد و اگر بلند و بالا از عالم بنشینند و این عمل را بہ قصد عدم تعظیم وقعت علماء نماید پس چنین شخص کافر و خانم او از نکاحش برآید و اگر در قلبش تحقیر نباشد اما بلند از عالم بنشیند باز ہم بہ

اجماع علماء باید تعزیر داده شود. (تنقیح الفتاوی للعلامة ابن عابدين رحمته الله ص ۱۰۱ ج ۱)

ملت دوم تبلیغات خلاف علماء

چونکه غرور این اشخاص بردروازه های علماء پیمال میشود و بدین عملیات ماده فاسد آنان خارج میشود پس بدین وسیله توسط بدنامی های مناسب در انتقام گیری از علماء میکوشند و عوام ساده لوح را فریب میدهند که علماء عوام را وقت نمیدهند در حالیکه هر شخص ذی عقل میداند که تمام اوقات علماء در خدمت عوام میگذرد و عظم، تصنیف، تالیف، افتاء تدریس، تزکیه نفس و خدمات دیگری که مورد استفاده عوام و خواص میگردد از علماء صادر میشود آرام و استراحت علماء نیز بدین نیت است که تازه دم خدمت عوام را کنند که خواب آنها نیز عبادت است.

نظم و ضبط در اوقات و قرآن و سنت

پس انجام دادن هر کار با سلیقه و طریقه و نظم و ضبط تنها عقلاً نه بلکه شرعاً نیز ضروری است خداوند میفرماید (وَأَتُوا الْمَوْتَ مِنْ أَوْبَاهَا) داخل شوید خانه ها را از دروازه ها از این حکم ثابت میشود که در هر کار سلیقه و طریقه خاص لازم است.

رسول الله ﷺ تمام کارها را با طریقه منظم انجام میداد طبقیکه در جامع الترمذی آمده:

قال الحسين فسالت ابي عن دخول رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال كان اذا اوى الى منزله جزا دخوله ثلثة اجزاء جزء لله عز وجل وجزء لاهله وجزء لنفسه ثم جزا جزءا لبيته وبين الناس في ذلك بالخاصة على العامة لا يدخرونها عنهم شيئاً وكان من سيرته في جزء الامة اي اهل الفضل باذنه وقسمه على قدر فضلهم في الدين (شعائل ترمذی ص ۳۳۵) جاء في تواضع رسول الله صلى الله عليه وسلم

حضرت حسین عليه السلام میفرماید از پدرم در حصه معمولات رسول الله ﷺ پرسیدم فرمودند و وقتی که رسول الله ﷺ داخل میشد به خانه خویش اوقاتش را به سه حصه تقسیم مینمود یک حصه برای عبادت پروردگار حصه دوم برای حق اهل بیت و حصه سوم برای حق نفس.

سپس حصه خود را بین خویش و مردمان تقسیم مینمود و حصه مردم را توسط خواص مردم عوام صرف مینمود و این بود سیرت طیبه آنحضرت علیه السلام که در حصه امت اهل فضل و کمال را بر دیگران ترجیح میدادند بناء بدین نظم و ضبط رسول الله ﷺ و خلفای

راشدین رضی اللہ عنہ بوقت ضرورت علاوہ محافظین حاجب و دربان را نیز تعین مینمودند.
(این روایت ذکرشود) پس اگر شخص کوشش نماید در خلل اندازی اجتماعی و انفرادی همه امت پس تنبیه نہ دادن آن مروت نہ بلکه کفران نعمت است و ناقدری و مداہنت است این منصب عظیم را۔

پانزده صورت استفاده از جناب گرامی

کسانیکہ قلبہای ایشان با محبت عظمت و علم سرشار است آنان ہمہ روزہ پنج مرتبہ در مسجد از زیارت حضرت والا مستفید میشوند و اضافہ است از یک درجن اشکال استفادہ ظاہر و باطن کہ بدین طریق ہزاران تشنگان علم و عمل سیراب میشوند و بدین طریق صد ہزار مرتبہ از حضرت ممنون احسان میگردند .

(۱) ہمہ روزہ علاوہ روز پنجشنبہ نیم ساعت و عظ میباشد کہ ہر شخص حق شرکت را در آن دارد.

(۲) روز جمعہ از عصر تا مغرب و عظ طویل میباشد کہ در آن عوام خواص علماء و تعداد زیادی طلباء شرکت مینمایند.

(۳) روز جمعہ بعد از مغرب در دفتر طلاب مجلس میباشد کہ در آن مجلس علماء و طلاب نشستہ میباشند و حضرت والا باہر فرد مصافحہ نمودہ و آنرا، بہ خود معرفی میسازد و جهت اظہار محبت دلجوئی و تطہیب قلوب بار بار از اسم مقام و مصروفیت ہر شخص میپرسد و آنان حق دارند کہ از حضرت والا ہر نوع سوال کنند و در ہر مورد پیرسند.

روز ہفتہ بعد از صلوٰۃ عصر در حصہ عوام نشست در دفتر میباشد در آن نشست نیز علماء و طلاب شریک میباشند بہ استثناء روز جمعہ ہمہ روزہ نیم ساعت از ۱۰:۳۰ الی ۰۰:۱۱ در دفتر موجود میباشد کہ در آنجا مفتیان دارالافتاء والا ر شاد اساتذہ و طلاب تخصص و دیگر متعلقین شرکت مینمایند کہ احياناً این مجلس تا ۴۵ دقیقہ ادامہ میآید.

(۴) ہمہ روزہ در مرتبہ تلفونها را جواب میگوید بامداد از ۹:۳۰ تا ۱۰:۰۰ و شب از ۱۵:۰۱ تا ۱۵:۰۴ و روز جمعہ تعطیل میباشد حضرت والا بدین اوقات اہتمام کامل مینماید احياناً بہت ملاقات کبار علماء مجاہدین و عوام در این معمول سکتہ میآید.

(۷) یک ساعت قبل از عصر عوام و خواص بہ دارالافتاء والا ر شاد آمدہ و بہت مشاغل

حضرت والا بامفتیان دارالافتاء مسائل راجل و فصل مینمایند۔

(۸) اگر جهت پیچدگی اهمیت یا نوعیت کدام مسئله مفتیان دارالافتاء و الارشاد ملاقات حضرت والا را مناسب بندارند سائل را فردار ساعت ۴:۵۰، به مجلس حضرت والا دعوت میدهند.

(۹) هر شخص نوسط تحریر مسئله شرعیه البته جهت هجوم استفتاء ات از خارج و داخل فوری جواب ممکن نمی باشد در ظرف ده یا پانزده یوم یا اضافه از آن به جواب او نوبت رسد.

(۱۰) در معمولات متعلقین و احباب اصلاحی یک معمول مهم یعنی مکاتیب خیلی مهم است که در آن اطلاع حالات امراض و عیوب خود را درک میکنند این خطوط آنقدر زیاد است که اقلاً ده یوم بعد نوبت میرسد به جواب خط۔

(۱۱) علاوه متعلقین اصلاحی بعضی افراد جهت حاجت دینی دنیوی برای دعاء یا تعویذ میآیند کسانی که خواهشمند خلوت میباشند با حضرت والا در صورت امکان به آنان نیز فرصت داده میشود اما نوبت در این مورد خیلی کم میرسد۔

(۱۲) بعد از بیان عصر یک مولوی صاحب از حضرت والا به اهل حاجات تعویذ میگیرد این تعویذ از عصر تا مغرب دوام میدارد روز پنجشنبه و جمعه به تعویذ فرصت داده میشود به هر حاجت و هر مرض یک نوع تعویذ میدهد.

(۱۳) اگر مفاجه کس ضرورت اضطراری یابد او را فرصت به ملاقات داده شود.

(۱۴) از معمولات و اوقات فوق الذکر دونوع مردم مستثنی میباشند.

اول : علمای کرام و مشائخ عظام

دوم : قائدین تنظیمهای جهادی.

حضرت والا میفرماید که یک عالم بزرگ آمد و برآیم فرمود :

شنیده ام که و باید با اوقات محدود با مردم تماس تلفون میگیرند در علاوه آن وقت با کسی سخن نمی گوی؟ عرض نمودم این محدودیت در حق عوام است بر علماء محدودیت نیست هر وقت که تماس بگیرد جواب میدهم دروازه دارالافتاء و دروازه خانه و دروازه قلب من بر روی علماء باز است هر وقت که بیانید. حق آمدن را دارید یا هر وقت که تماس تلفونی میگیرید امتحان کنید تنها با شنیدن تبلیغات مردم اعتماد نکنید قیمت وقت ۶.

تعمین نمودن حاجب و دربان از طرف رسول اللہ در وقت ضرورت

در تاریخ اسلام مانند روز درخشان آمده که در عصر سید المرسلین علیہ السلام حضرات شیخین رضی اللہ عنہما باوجود قلت افراد، قلت ضرورت قلت معاملات و نبودن فتنه و فساد و سلامتی طبع و سادگی در خلوت بدون ضرورت با رسول اللہ علیہ السلام و حضرات شیخین رضی اللہ عنہما کسی ملاقات نمی کرد مگر چند لحظه و در خلوت آنها دیگر دخل انداز نمی شدند نه عوام و نه خواص. (فتح الباری ۱۳/۱۱۸ مقدمه این خلدون ۲ ۴۹)

صحابه کرام رضی اللہ عنہم میفرمایند در انتظار بادیه نشینی می بودیم تا از رسول اللہ علیہ السلام در مورد کدام مسئله بپرسند و مایان نیز مستفید شویم زیرا مایان جرئت زیاد سوال نمودن را از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نمی کردیم حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما میفرماید افراد نیک از یاران مبارک آنحضرت علیہ السلام کسی را ندیدم تادم وصال آنحضرت علیہ السلام فقط از سیزده سوال اضافه سوال نکردند که همه آن در قرآن کریم منقول است (ادب الفتی السبوطی صفحه ۵۵).

حضرت شعبی رضی اللہ عنہ می فرماید اگر مسلمانان عصر جدید در عصر آنحضرت علیہ السلام می بودند تمام قرآن مشتمل می بود بر کلمه یستلونک (بر سوالات) (ادب الفتیاص ۵۵) بر علاوه این حالات همه روزه پنج مرتبه صحابه کرام با رسول اللہ علیہ السلام ملاقات می نمودند و آنحضرت علیہ السلام با آنان می نشست که در این وقت درباری موجود نمی بود هر شخص حق تقدیم نمودن حاجت خویش را می داشت اما از روایات زیاتی ثابت شده که در وقت ضرورت بر علاوه محافظین با آنحضرت علیہ السلام دربان نیز موجود می بود محدثین می فرمایند در روایاتی که بودن دربان رد شده به معنای دربان موظف و بامعاش و یا بودن دربان دانی بود (فتح الباری ۳۰/۷)

طبقیکه بعداً معمول خلفاء راشدین عادلین حضرت عثمان رضی اللہ عنہ حضرت معاویه رضی اللہ عنہ حضرت عمر بن عبدالعزیز و دیگر خلفاء مسلمین بود پس مطلق دربان جواز دارد زیرا که (۱) رسول اللہ علیہ السلام محافظین داشت و همان محافظین دربان باشند پس از تمام روایات کلاً و جزاً وجود دربان ثابت شد.

(۲) بر علاوه از آن و در روایات متعدد صحاح بودن دربان ذکر شده.

فلی صحیح البخاری من حدیث عمر بن الخطاب رضی الله عنه (قال) لجمعت المشربة التي فيها النبي صلى الله عليه وسلم فقلت للغلام له اود استاذن لعمر فدخل الغلام فكلّم النبي صلى الله عليه وسلم ثم رجع فقال كلمني النبي صلى الله عليه وسلم وذكرك لك فسميت فأنصرفت حتى جلسيت مع الرهط الذين عند المديبر ثم غلبني ما أجد لجمعت فقلت للغلام استاذن لعمر فدخل ثم رجع فقال قد ذكرك له فصصعطر جمعت الخ (صحیح بخاری ص ۳۰۸ ج ۳)

وقتیکه رسول الله علیه السلام از امهات المومنین ناراض شد در یک مقام مستقل قیام پذیر شد و یک غلام حبشی (حضرت بلال رضی الله تعالی عنه) را دربان تعیین نمود و حضرت عمر رضی الله عنه توسط دربان دومرتبه اجازه دخول را خواست، رسول الله علیه السلام خاموش بود بالاخره بار سوم رسول الله صلی الله علیه وسلم برایش اجازه داد.

و فی صحیح البخاری ایضاً من حدیث ابی موسی الاشعری رضی الله عنه قال فاذا هو رسول الله صلى الله عليه وسلم جالس على بئر ريس وتوسط فقها وكشف عن ساقيه ودلاهما في البئر فسلمت عليه ثم انصرفت فجلست عند الباب فقلت لا كوشن ابواب رسول الله صلى الله عليه وسلم اليوم لجماء ابو بكر فدخل الباب فقلت من هذا فقال ابو بكر فقلت على رسلك ثم ذهبت فقلت يا رسول الله هذا ابو بكر يستاذن فقال ائذن له وبشره بالجنة (الى) فاذا الانسان يحرك الباب فقلت من هذا فقال عمر بن الخطاب فقلت على رسلك ثم جئت الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فسلمت عليه فقلت هذا عمر بن الخطاب يستاذن فقال ائذن له وبشره بالجنة (الى) لجماء انسان يحرك الباب فقلت من هذا فقال عثمان بن عفان فقلت على رسلك فجمعت الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فاخبرته فقال ائذن له وبشره بالجنة على بلوى تصيبه الخ (صحیح بخاری ص ۵۱۹ ج ۱)

و فی روایة اخرى للبخاری ان النبي صلى الله عليه وسلم دخل حائطا وامرني بحفظ باب الحائط الخ (صحیح بخاری ص ۳۰۸ ج ۳)

و فی صحیح ابی عوانة و فی مسند الروایة فیقال یا ابا موسی املك على الباب (فتح الباری ص ۲۰۰ ج ۱)

و عند الترمذی فیقال لی یا ابا موسی املك على الباب فلا يدخل علی احد (جامع الترمذی ص ۳۰۸ ج ۱)

حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه میفرماید : یک مرتبه رسول الله علیه السلام در یک بستان تشریف فرمود من نیز حاضر شدم سلام دادم در قلبم فیصله نمودم که امروز وظیفه درباری رامن بدوش میگیرم همانا که شخصاً رسول الله علیه السلام حکم نمود من را بر در بانی و تاکید

فرمود امروز مالک دروازہ تو باشی کسی را بلا اذن اجازہ ندہی خاموش و خرم بردر نشستہ بودم هماناکہ کسی در رازد پرسیدم کیستی؟ گفت ابوبکر (رضی اللہ تعالیٰ عنہ) گفتم انتظار بکشد تا پیرسم از آنحضرت علیہ السلام، عرض نمودم یا رسول اللہ ابوبکر آمدہ فرمودند اجازہ بدہ برایش و بشارت بدہ اوراہ بہشت چند لحظہ بعد حضرت عمر و حضرت عثمان رضی اللہ عنہما باوقفہ وقفہ یکی بعد دیگری آمدند آنان را نیز توقف نمودم وبہ اجازہ آنحضرت علیہ السلام بشارت دادم بہ بہشت.

الخرج الامام ابو داود عن نافع بن عبد الحارث الخزاعي قال دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم حائطاً من حوائط المدينة فقال لبلال امسك على الباب لئلا ياتي ابوبكر الخ. (فتح الباری ص ۳۱ ج ۷)
رسول اللہ در مدینہ طیبہ در یک بوستان تشریف فرمود وبہ حضرت بلال رضی اللہ عنہ دستور داد دروازہ را از عقبہ بند کن یعنی کسی را نزد مگذار.

الخرج الترمذی وابن ماجہ و احمد عن علي رضي الله عنه قال جاء عمار بن ياسر ليستأذن علي النبي صلى الله عليه وسلم فقال ائذواله مرحبا بطيب المطيبه قال الترمذی حديث حسن صحيح. (جامع الترمذی ص ۴۲، مسان ابن ماجہ ص ۱۴، مسند احمد ص ۱۰۰ ج ۱)

حضرت علی رضی اللہ عنہ میفرماید کہ حضرت عمار بن یاسر رضی اللہ عنہ اجازہ خواست رسول اللہ علیہ السلام فرمود عمار را اجازہ بدهید و عمار را طیب و مطیب یعنی طاهر و مطهر قرار دادہ و خوش آمدید فرمود.

الخرج الامام البخاری عن مالك بن اوس (الى) فبهما انا جالس عنده (عمر) انه حاجبه يرفاً فقال هل لك في عثمان وعبد الرحمن بن عوف والزبير وسعد بن ابى وقاص يستأذنون قال نعم الخ. (صحيح بخاری ص ۳۱ ج ۱، ص ۴۵ ج ۲)

حضرت مالک بن اوس رضی اللہ عنہ میفرماید کہ در خدمت امیر المؤمنین حضرت عمر رضی اللہ عنہ حاضر شدم دربان او یرفاً رضی اللہ تعالیٰ عنہ عرض نمود کہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ حضرت عبد الرحمن بن عوف حضرت زبیر و حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہم قصد دارند ملاقات شما را حضرت عمر رضی اللہ عنہ فرمود آنان را اجازہ بدهید.

قال الحافظ ابن حجر: (حاجبه ای عثمان حمران) (مذهب التهذيب ص ۲۲ ج ۳)

در بان حضرت عثمان رضی اللہ عنہ حمران بن ابان بود کہ او تابعی بزرگ محدث و عالم نیز بود.

و یحب علیاً قدیر و احیاناً بشر (مہلب)

در بان حضرت علی رضی اللہ عنہ قنبر می بود و احیاناً عوض او بشر می بود .
 فلما دفن عمرو جمع البقید اهل الثوری ب (الی و) امروا بالطلعة ان یجہدوا و جاء عمرو بن العاص
 و المہدی بن شعبہ فہلسا بالباب فحصبہما سعدوا قامہما . (الکامل لابن الاثیر ص ۶۸ ج ۳)
 حضرت عمر رضی اللہ عنہ در وقت شہادت خویش شش تن را اختیار داد بہ انتخاب خلیفہ کہ از
 آن شش تن مجلس شوری آغاز شد آنان حضرت ابو طلحہ را در بان مقرر نموده بودند
 حضرت عمرو بن العاص و حضرت مغیرہ بن شعبہ نیز بر دروازہ نشسته بودند و حضرت
 سعد رضی اللہ عنہ از آنجا آنان را دستور داد بہ بازگشتن .

ولما قدم عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ الشام وجد معاویۃ رضی اللہ عنہ قد اتحد حاجبا و مراکب
 و الملاہس الدفیسۃ سألہ عن ذلك فقال لہ انا فی ارض یمن فیہا محتاجون لہذا فقال عمر لا امرک ولا
 اہاک . (التراویب الاداریۃ للکفائی ص ۴۰ ج ۱، الطبری ص ۴۰ ج ۱) و لہ سبحانہ و تعالی اعلم

الحمد لله !

افاضات و افادات حضرت اقدس دامت برکاتہم راتحت توجہ رہنمائی و برکت دُعا او
 قلمبند نمودم خداوند تعالی این مجموعہ را صدقہ جاریہ حضرت والا و اکابر عظام و مشعل
 راہ امت مسلمہ بگرداند و توفیق دہد ما و شما را قرائت و دانستن آنرا بدون تعصب و حسد
 و شجاعت جذبہ جہاد و محبت اسلحہ را در قلوب مسلمانان در آرد در مقابل انگلیس ملعون
 و فرزند منحوسش قادیانی و یزدلی و نفرت از سلاح را از قلب مایان دور نماید و ہمہ
 مسلمانان را از زہر انگلیس و قادیانی دجال پاک نماید . و ما ذلک علی اللہ بعزيز .

عبدالرحیم

نائب مفتی دارالافتاء و الارشاد

۲۲ ربیع الثانی ۱۴۱۳ھ

آیا بہرہ مسلح در دارالافتاء قابل ستائش است و یا هدف تنقید؟

تحریر مولانا محمد مسعود اظہر صاحب

ناظم اعلیٰ مرکزی حرکۃ الانصار و مدیر اعلیٰ صدای مجاہد اسلام آباد

بسم اللہ الرحمن الرحیم

خداوند تعالیٰ اہل ایمان را حکم میکند ای اہل ایمان صبر کنید و در مقابلہ محکم و استوار باشید و اسلام و حدود اسلام را حفاظت کنید پس وقتی کہ در خوف باشیم چگونہ بہ مرام خود خواہد رسیدیم (مراد از جملہ (صابروا) در آیہ کریمہ ثبات و مضبوطی است در مقابل دشمن و مراد از رابطوا حفاظت اسلام و حدود اسلام است از جانبیکہ خوف حملہ دشمن باشد از آیات کریمہ ثابت شد وقتی کہ مسلمان از کافر در خطر باشد باید میدان را نگذارد نہ بزدلی کند ونہ مانند امت حضرت موسی علیہ السلام بگوید کہ تو با پروردگارت با آنان مقابلہ کن و مایان اینجا نشسته ایم بلکہ اہل ایمان را در کارست کہ با کفار مقابلہ کنند و سینہ خویش را سپر گردانند و سرحدات اسلام را محکم کنند تا کافری بہ آنان جرأت نکند و شوکت اسلام محفوظ بماند وقتی کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ مدینہ منورہ ہجرت نمود پس مشرکین مکہ با منافقین مدینہ بہ مشورہ عبداللہ بن ابی وغیرہ دست را بہ ہم زدند تا بہ رسول اللہ علیہ السلام و یارانش نقصان رسانند و بہ عبداللہ بن ابی خطوط فرستادند رسول اللہ علیہ السلام خلاف سازش کفار چنین تدابیر حفاظتی را اتخاذ نمود.

(۱) رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اکثرأ از روی شب بیدار می بود و گزرمہ مینمود (رواہ

النسائی فتح الباری ۶/۶۰)

(۲) شخصاً آنحضرت علیہ السلام مسلح میبود و حالات را مراقبت مینمود طبق روایت صحیح بخاری یک بار اہل مدینہ صدائی مہیب را درشب شنیدند ہمہ بسوی آن صدا دویدند آنحضرت علیہ السلام از پیش آنان بود کہ واقعہ را تحقیق فرمود و مردم را اطمینان داد در آن وقت اسب حضرت ابو طلحہ رضی اللہ عنہ نشسته بود کہ بر اسب زین ہم نبود کہ شمشیر مبارک رکش بدوش او اویزان بود. (صحیح بخاری ص ۴۰۷ ج ۱)

(۳) ہمہ یاران رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم شب و روز مسلح میبودند و سلاح را از خود دور نمیکردند حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ میفرماید وقتی کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

واصحاب کرام بہ مدینہ منورہ تشریف آوردند وانصار بہ آنان جادادند ہمہ قبائل عرب خلاف مسلمانان جنگ را آغاز کردند درچنین حالات صحابہ کرام شب و روز مسلح میبودند.

(۴) برخانہ آنحضرت ﷺ صحابہ کرام پھرہ میکردند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تمنا مینمود کہ کدام شخص صالح بر خانہ او پھرہ کند از روایت صحیح بخاری معلوم میشود کہ شخصاً رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پھرہ مینمود و قتیکہ کسی دیگر از او نوبت میگرفت آنحضرت ﷺ استراحت مینمود پس پھرہ داری مسلح آنحضرت ﷺ و یاران مبارکان و شب و روز مسلح بودن آنان بدین منظور نبود کہ نعوذ باللہ ثم نعوذ باللہ از کفار در خوف بودہ در خوف بودہ و بزدل بودند.

بلکہ رسول اللہ شجاع و دلیر ترہمہ مردم بود. (صحیح بخاری ص ۳۹۵ ج ۱، نورالباقین ص ۲۷۷)

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واصحاب کرام مانند شرک و کفر از بزدلی نیز پناہ میخواستند. (صحیح البخاری ص ۳۹۶ ج ۱)

صحابہ کرام ﷺ بزدلی را عیب و مرض میپنداشتند از اینجا یک صحابی در خدمت رسول اللہ ﷺ حاضر شد و او علیہ السلام برایش دعاء فرمود و مرض بزدلی از او دور شد. (خصائل نبوی ص ۱۳۴)

در روایت سنن ابی داؤد آمدہ کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بزدلی و بخل را عیب بدتر در حق انسان قرار میداد پس چنین فکر نمودن کہ پھرہ مسلحانہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و صحابہ کرام جہت بزدلی بود گناہ بزرگ است و پھرہ مسلحانہ رسول اللہ علیہ السلام نعوذ باللہ بناء بر این نیز نبود کہ بر صحابہ کرام رضی اللہ عنہم اعتماد نداشت زیرا مؤمنان واقعی و معتمدان بزرگ علاوہ از صحابہ کرام کسی دیگری نیست و نخواہد بود ایمان صحابہ کرام را قرآن کریم تصدیق میکند و دیگران را تلقین میکند بہ ایمان آوردن مانند ایمان صحابہ کرام پس در صورتیکہ رسول اللہ ﷺ افضل ترہمہ انبیاء کرام و کامل ترہمہ امت است پس چرا سلاح را با خود میداشت و صحابہ کرام را بیرہ دار تعین می نمود این یک نوع دریدہ دہنی است کہ کسی بگوید پھرہ داری خلاف شان نبوت است و علماء عصر حاضر خلاف توکل پھرہ داری میکنند و سلاح را می بردارند و نعوذ باللہ دو دوز رہ

پوشیدن رسول اللہ علیہ السلام خلاف توکل و دلیل ایمان ضعیف است. (نمودہا للہ من ذالک) بلکہ باید بگوئیم این ہمہ اعمال را رسول اللہ علیہ السلام تلقین نموده امت را بر تدابیر احتیاطی و کلاہ اہنی آنحضرت علیہ السلام دلیل عدم غفلت است برای امت مسلم بودن آنحضرت علیہ السلام دلیل مرعوب نمودن کفار بود برداشتن سلاح بدین منظور بود تا گلم کفر از روی گیتی چیدہ شود رسول اللہ علیہ السلام میفرماید اسم مبارکم (ملحی) محوہ کنندہ است خداوند تعالی توسط من کفر را محوہ میسازد مردم عادۃً اشیاء بیش بہا را حفاظت میکنند مشاہدہ میشود کہ تدابیر حفاظتی جہت حفاظت اشیاء بیش بہا مال و متاع حتی حفاظت پاپوش نیز نمودہ میشود و مردم آنرا معیوب نمی پندارند بلکہ شریعت حکم میکند کہ اموال و مواشی خویش را حفاظت کنید هماناکہ مردم بر در و دیوار اکتفاء نمی کنند بلکہ از زنجیر و حارس نیز استفادہ میکنند. و قتیکہ اشیای دنیوی از قبیل زرو نقرہ و مواشی قابل قدر و قابل احترام و حراست است پس علماء و مفتیان دین اسلام چرا قابل حراست و قابل تحفظ نباشند. در حالیکہ احکام الہی را بہ مردم ابلاغ میکنند پس آیا دین با قیمت و مسلمان با اہمیت بدون حفظ و حراست گذاشتہ شود اگر مسلمان بر احکام الہی عمل نمود کافر جرئت دیدن را نداشتہ باشد.

جاہجا قرآن کریم ارایہ نمودہ کہ کفار دشمن شما اند و دشمن بزرگ و دشمن کوچک را در آنان خداوند بہ مانمانیدہ است آیات ہای در این مورد آمدہ (ہرآنہ میابید یہود را دشمن شدید مسلمانان و مشرکان را نیز) و کفار با شما دایم بر سر پیکار باشند تا شما را از دین رو گردان کنند اگر بتوانند. (بقرہ آیات : ۲۱۷)

ای اہل ایمان کافر را رفیق خاص نگیرید در نقصان رسانی شما کوتاہی نمیکنند خوش میشوند تا شما تکلیف ببینید دشمنی ظاہر شود از زبان آنان وانکہ در دل دارند اضافہ نرازان است. (آل عمران آیات : ۱۸)

در این مورد آیات ہای متعدد قرآنی آمدہ کہ کفار در پی از بین بردن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و مسلمانان از ہیج نوع حربہ سوء دریغ نکردہ اند در پی شہید نمودن آن حضرت علیہ السلام او را زہر دادند شبخون نمودن حملات انفرادی و اجتماعی را دوام دادند گرفتن خیمہ ہای جنگی بنا بر ہمین بود نگہداری اسپان وغیرہ از آنان ثابت است اما

آنحضرت علیہ السلام در قبال ہر نوع سازش متوجہ و بیدار می بودند و فتنہ را پس بہ عقب می نمودن ازینجا ست کہ قرآن کریم بر علاوہ بیان دشمنی کفار و وسائل نجات و تدابیر احتیاطی را نمودہ کہ با اتخاذ آن کفار از پی در افتند و مسلمانان از آسیب آنان در امن باشند اگر مسلمانان بر آن ہدایات عمل نمودند پس زود است کہ ریشہ کفر و شرک از بین رود.

خداوند تعالی مسلمانان را لقمہ کفار نگرانید بلکہ خلاف مسلمانان راہ های کفار را مسدود ساخت خداوند دین اسلام را فرستادہ تا آن را بر ہمہ ادیان غالب نماید اما واضح نمودہ کہ کدام دلائل و طریقہ ہاست کہ بدان دین اسلام غالب میآید مسلمانان را دایم حکم نمودہ بر تدابیر احتیاطی حتی در مورد صلوة خوف خداوند فرمودہ مطمئن نباشید بلکہ از تدابیر احتیاطی کار بگیری یک گروہ با امام باشد کہ نماز اداء کنند اما گروہ دوم در مقابل دشمن متوجہ ایستاد باشد تا یک گروہ نماز را تکمیل نمودہ و بعد از آن گروہ دوم نیز نماز گذارند و در این صورت از آسیب کفار نیز کاملاً در امن و بی خطر باشند.

فکر کنید در صورتیکہ در حالت نماز بندہ قریب تر می باشد بہ پروردگار خویش در این صورت نیز مامور شدہ است بر اتخاذ تدابیر احتیاطی حتی اگر در این دوران و ادارہ بہ قتال شود نمازش شکستہ نمیشود زیرا این عمل داخل عبادت است خداوند تعالی از خواہش و آرزوی شوم کفار مسلمانانرا اطلاع داد و فرمود متوجہ باشید تا کفار یکبارگی بر شما حملہ آور نشوند. (نساء آیات ۱۰۲)

قرآن کریم می فرماید : کفار در انتظار است تا مسلمان را خالی سلاح یابند و بر آنان حملہ ناگہانی کنند اما خواست خداوند چیست ؟ و خداوند تعالی می خواہد کہ ثابت کند حق را با کلام خویش و قطع کند ریشہ کفار را (سورۃ انفال آیت : ۷)

خداوند تعالی می خواہد کہ در میدان کاروزار با مسلمانان یاری کند در غیر آن خداوند قادر ہست کہ بدون جنگ کفار را سرکوب و سرنگون سازد اما خداوند بر مسلمانان امتحان میکند تا مسلحانہ با کفار برسر پیکار باشند و کفار را با ذلت خون آشام مواجہ سازند. خلاصہ اینکہ کفار دشمن مسلمانان اند و درین تذلیل آنان اند پس خداوند مسلمانان را مامور ساختہ کہ آنان را با تربیت اسپان و تیاری اسلحہ مرعوب سازند خداوند تعالی می فرماید مہیا سازید در مقابل دشمن چیزی را کہ توان دارید از قوت واپس دوانی کہ بترسانید با

آن دشمن خداوند و دشمن خویش ر. (انفال آیات ۶۰)

از اینجا معلوم شد باید دایم مسلمان مسلح باشد بالخصوص در صورت خوف دشمن متوجہ باشید، در غزوہ تبوک آنحضرت علیہ السلام بکدام اندازہ تیاری گرفتہ بود برای جنگ صحابہ کرام اموال را فراہم نمودہ الات جہاد را خریداری نمودند در شدت گرمی سفر طولانی را متحمل شدند در این غزوہ جنگ صورت نگرفت اما باز ہم باشامل نشدگان آنحضرت علیہ السلام قطع تعلق را اعلان نمود کہ بعد از پنجاہ روز توبہ آنان پذیرفتہ شد. در سال پنجم ہجری در ماہ محرم الحرام یک کافر مکی خالد بن سفیان ہذلی در منی خیمہ زن شد تا رسول اللہ علیہ السلام را شہید کند آنحضرت علیہ السلام حضرت عبداللہ بن انیس رضی اللہ عنہ را خلف او فرستاد هماناکہ او را بہ قتل رساند کہ رسول اللہ علیہ السلام در انعام یک عصا را بہ او داد. آنحضرت علیہ السلام خریداری سلاح را نمودہ طبیکہ در صحیح بخاری آمدہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم از مال بدست آوردہ از بنی نضیر بعد از اخراج نفقہ ازواج مطہرات با پول متباقی سلاح را خریداری نمود برای جہاد فی سبیل اللہ رسول اللہ علیہ السلام با آلات جہاد محبت داشت کہ یازدہ شمشیر ہشت نیزہ شش کمان دو تیر کش دو کلاہ جنگی ہفت زرہ چہار سپر و برای جہاد اسب، قاطر و شتر داشت پس ترس کنندگان سلاح از اینجا عبرت گیرند.

حضرت عمرو بن حارث رضی اللہ عنہ میفرماید در وراثت آنحضرت علیہ السلام علاوہ یک قاطر سفید اسلحہ وزمین چیزی نبود کہ آنرا صدقہ نیز نمودند. (صحیح البخاری ص ۴۳ ج ۱)
در روایت دیگر آمدہ این قاطر نیز نزد آنحضرت علیہ السلام در کار جہاد استعمال میشد شمشیر داشتن زرہ بستن وغیرہ باتواتر آمدہ واقعہ آن یہودی معروف است وقتیکہ شمشیر رسول اللہ علیہ السلام در درخت معلق بود در وقت استراحت آنحضرت علیہ السلام همان کہ یہودی شمشیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم برداشت. (الحديث)

بہر صورت در خواب و بیداری آنحضرت علیہ السلام شمشیر را با خود میداشت و بعد از او خلفای راشدین نیز انتظامات دفاعی را اہمیت خاص میدادند صحابہ کرام در عصر آنحضرت علیہ السلام منجنیق را آموختند و آنرا در غزوہ طائف استعمال نمودند و سلاح دیگری را بنام (صبور) ایجاد نمودند صحابہ کرام با شمشیر و نیزہ ہای خویش بالشکر

فارس و روم مقابله مینمودند اما کسی هم نمیگفت که شمشیر و اخلاق باهم متضاد اند و نه اسلحه چیزی دهشت افکندی پنداشته میشد و نه در حصه اهل علم معیوب بود محدث بزرگ سیدنا ابوهریره رضی الله عنه مفسر معروف سیدنا ابن عباس رضی الله عنه قاری بزرگ سیدنا ابی بن کعب رضی الله عنه مفتی بزرگوار سیدنا معاذ بن جبل و امین الامة سیدنا ابو عبیده بن جراح رضی الله عنه فقیه نامی سیدنا عبدالله بن مسعود رضی الله عنه بحر علم سیدنا ابوبکر سیدنا عمر و سیدنا عثمان و سیدنا علی بن ابی طالب رضی الله تعالی عنهم این همه بزرگواران دین، سلاح را با خود میداشتند اسلحه را استعمال میکردند و با اسلحه محبت میداشتند.

در عصر حضرت معاویه رضی الله عنه در دوران نماز پرهه داری مسلحانه در محراب نیز وجود داشت بلکه اطافهای حفاظتی و سنگرها در داخل مسجد تیار شده بود صحابه کرام اجله تابعین و انمه کرام در این مقصورها یعنی سنگرات نماز میگذاریدند برای یک لحظه نیز از اسلحه غافل و بی پرواه نمی شدند آنان میدانستند که عزت اسلام و تحفظ مسلمانان در سلاح است زیرا اگر تحفظ مسلمانان و تحفظ سرحدات اسلامی از بین برود پس شعائر اسلام نیز محفوظ نمی ماند چنین محبت داشتند تابعین کرام نیز با سلاح امام بزرگوار حضرت حسن بصری رضی الله عنه سلاح را بر داشته شخصاً در جهادها سهم میگرفت حتی در جنگ کابل نیز سهم داشت اما سلاح و جنگ در علم و فضل و تصوف و بادشاهی بی تاج حسن بصری رضی الله عنه نقص وارد نکرد نه کسی طعنه زد که چرا حسن بصری اسلحه را برداشته است.

بعد از تابعین اهل علم اهل فضل محدثین و فقهای امت بر نقش قدم رسول الله صلی الله علیه و آله جهاد را ادامه دادند با اسلحه محبت میداشتند. محدث بزرگ حضرت عبدالله بن مبارک رقیه بزرگ امام او زاعی با خدمات دینی در میدان کار و زار مصروف جهاد نیز میبودند در فهرست هزاران اسامی علماء میآید که در میدان جهاد به شهادت رسیده اند اما کسی از سلف اسلحه را منافعی به علم قرار نداده بود بلکه بانفس خویش در جهاد سهم میگرفتند.

کتابی از تفسیر حدیث فقه و اصول فقه چنین نیست که در آن فضائل و مناقب جهاد و درس محبت به اسلحه موجود نباشد بلکه اسلاف جهاد را عبادت افضل قرار داده بودند و توسط جهاد در علم ایشان برکت میبود صحابه کرام که آنان قرآن را میشنیدند هفهم آنرا در جهاد میدیدند و نصرت الهی را با چشم سر مشاهده میکردند علمهای بزرگ داشتند

بالآخرہ اکابر علمای دیوبند نیز بدین طرز العمل قائم بودند حاجی امداد اللہ مہاجر مکی رحمۃ اللہ علیہ حجة الاسلام قاسم العلوم والخیرات وحضرت مولانا محمد قاسم نانوتوی رحمۃ اللہ علیہ فقیہ النفس ابوحنیفہ ثانی حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی رحمۃ اللہ علیہ بركة العصر حضرت مولانا حافظ ضامن شہید رحمۃ اللہ علیہ امام زمانہ حضرت مولانا سید احمد شہید رحمۃ اللہ علیہ وعالم ربانی حضرت مولانا اسماعیل شہید رحمۃ اللہ علیہ در میدان جہاد با سلاح دیدہ میشدند این اکابر علماء فضل موت با عزت را بر زندگی ذلت ترجیح میدادند و در مقابل انگلیسها مردانہ وار جہاد میکردند اما کسی را جرأت نبود کہ بر آنان طعنہ زنند وتشنیع مینمود ومی گفت کہ محافظ دین رب العالمین است پس وبرداشتن این افراد اسلحہ را نعوذ باللہ توهین دین است۔

مگر متأسفانہ جادوی ناپاک دست نشاندہ انگلیس مرزا قادیانی ملعون یک اندازہ تاثیر کرد انگلیسها میخواستند تا علماء را ذلیل رسو او بر ہنہ سازند وآنان را ضعیف بگردانند از قوت وعظمت علماء در خوف بودند میدانستند کہ در قوت مردمان متدین راز عظمت دین پوشیدہ است از اینجا مردمان متدین را بر ہنہ میساختند۔

توسط رہبری انگلیسها مرزا قادیانی کتابی تحریر نمود کہ در آن اسلحہ را علامہ دہشت گردی قرار داد وگفت اسلحہ خلاف شان اہل علم است واسلحہ تکمیل عزائم شوم چپا ولگران است اسلحہ عیب دستار مشائخ است الفاظ بد در این مورد آنقدر زمزمہ شد کہ مسلمانان مملکت بخارا را فریب دادند۔

امت نبی السیف (نبی شمشیر) را متفرغ ساخت از شمشیر وگفتند اسلحہ در دست رهن ها وچپا ولگران میباشد واسلحہ محافظ ظلم است اسلحہ را از محافظ دین گرفته بر دشمنان دین ایمان وجہاد کہ تادیروز لازم وملزوم بود امروز از یک دیگر جدا گردانیدہ شد فاسق قوی ومؤمن ضعیف شد قاتل غاور ومتدین مظلوم شد مردمان ملحد بہ زور سلاح قابض قدرت شدند علماء تا مساجد ومدارس محدود گردیدہ اند بابلند نمودن صدا علماء گولہ باران شدند ونشانہ عبرت دیگران گردیدن پس قلم آنان برناموس رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم طعنہ زنی نمود مگر درآن وقت محافظ ناموس خالی سلاح ودست خالی بود مسئلہ ختم نبوت کہ مسئلہ اجماعی بود آنرا نیز ضربه زدند ونظام اسلام را بر سر بازار دشنام زدند اجسام علماء را گولہ باران کردند از ممبریکہ حکم قتل حنم (عصماء یہودی) صادر شدہ

بود از همان مسیر پیام صبر بر تباہی دین نشر گردید از ممبریکہ حکم قتل کعب بن اشرف صادر شدہ بود از همان ممبر فیصلہ قتل نکردن سلمان رشدی صادر شدند. در عصر حاضر در ملک پاکستان علاوہ اسلام ہر چیز حریت دارد در جانیکہ مولانا جہنگوی و مولانا ابٹارالقاسمی بہ شہادت رسیدند و در جانیکہ در قبال مسئلہ اتفاقی ختم نبوت ہزاران جوانان اسلام در خون خود تپیدند نوبت بدین جارسید کہ دشمنان اسلام در مساجد بر مصلیان گولہ باری نمودند و تقدس مساجد و ممالک اسلامی را پائمال ساختند بعد از تفصیل تمہیدی بہ نفس موضوع میایم.

حضرت مفتی فقہ العصر مولانا رشید احمد صاحب دامت برکاتہم نیاز مند تعارف نیست عرب و عجم بر علمیت او معترفند در یک سفری در افریقہ با یک عالم بزرگ ملاقات نمودم در آنجا از مفتی صاحب یاد آوردشدم آنان کہ از سابق مفتی صاحب رامی شناختند گفتند آری شماخیلی خوش نصیب اید کہ مفتی صاحب در بین شما وجود دارد خداوند در علم و جسم مفتی صاحب برکت کند تا مصدر سیرابی عرب و عجم گردد آمین ثم آمین.

حضرت مفتی صاحب در میدان افتاء و علم باہرگروہ بحث نمودہ قلم اوکہ حیثیت شمشیر را دارد دشمنان اسلام را سر آسیمہ ساختہ حضرت مفتی صاحب بہ افغانستان رفت در آنجا جنرال کمونستی را دید کہ از افواج روسی دفاع می نمود بالاخرہ مجاہدی اورا اسیر نمودند مفتی صاحب برایش گفت در نزد من جزای توقتل است باید من تورا بہ دست خود بہ قتل برسانم اگر اختیار میداشتم.

این واقعہ را قصداً تحریر نمودم تا بزدلان بر قتل کفار خفہ نشوند حضرت مفتی صاحب خلاف رافضی ہا نیز شمشیر برہنہ بود از ہمین جا در ہر مجلس او ہزاران افراد در مجلس او شرکت می کنند و نفرین می فرستند بر دشمنان صحابہ کرام.

شیعہ پرستان و فارس معتقدین خماینیت در خوف اند حرکت مسلح گماشتہ شد

مفتی صاحب جوانان را بہ پیرہ داری ترغیب میدہد و این مسائل راتحت روشنی قرآن

و حدیث حل و فصل می سازد.

مفتی صاحب دارالافتاء راہمجو مسجد نبوی آراستہ با اعمال نبوی نمودہ بود مسلمانان

سعادت مشاہدہ نمودن سلاح را حاصل نمودند قبر مرتد قادیانی در آتش سوخت و از دور

و نزدیک تا در کوشش از بین بردن بطل جلیل شدند با در نظر داشت این حالات علماء آمدند بعضی ها بر گفته خویش ندامت نمودند و محبت اسلحه را قوت پنداشتند دنیا داران فائل شدند بر فضل اہل علم و ہزاران سنت نبوی احیاء گردید احادیث پیرہ داری تیر اندازی و شمشیر بازی را بر سر فہرست آوردند قائدین جہاد مانند مولانا جلال الدین حقانی آمدند کہ در آن وقت مجسمہ لینن نذر آتش گردید پس دارالافتاء مرکز ترنگ جہاد گردید با احیاء نمودن.

حضرت مفتی صاحب این سنت از بین رفتہ محراب و منبر را مزین گردید و در ہر گوشہ دنیا و لولہ جہاد زمزمہ میشد اما بعضی ها اعتراضہ میگفتند کہ کہ شمشیر زیب تن علماء نیست بلکہ معنای نبی السیف و نبی الملاحم نبی شمشیر و نبی جنگ را چہ میکنند پس اینان کسانی اند کہ بزدلی را امن و کمزوری را مصلحت می گویند ذلت و رسوائی مسلمانان را تواضع گفتہ عبادت میگویند متاسفانہ کہ بین ذلت و تواضع فرق را نمی دانند در حالیکہ قرآن کریم در حصہ دفاع برداشتن سلاح را مہم قرار دادہ پیامبری را کہ آنان تسلیم دارند آن پیامبر بر دارندہ سلاح و مہمات بود خانہ خداوند تعالی (بیت اللہ شریف) توسط شمشیر جہاد فتح شدہ کسانی کہ جہاد را فساد می گویند ایمان خویش را تجدید کند مرض بزدلی لازمی خویش را متعدی نگردانند کلمات زیادی را در ذہن دارم اما بنا بر عدم فرصت بر این نکات اکتفاء نمودم خداوند تعالی ہمہ ما و شما را درک فہم اسلام را درست نصیب فرماید بکبار دیگر تکرار می کنم کہ با خود داشتن اسلحہ خلاف توکل نیست.

در صورتیکہ مردم خداوند تعالی را رازق میپندارند اما از کسب معاش دست نمی بردارند این چنین برداشتن اسلحہ نیز خلاف توکل نیست در غیر آن صحابہ کرام رضی اللہ عنہم ایمان و عقیدہ آنان راسخ بود تادم موت از پیرہ داری و حراست و اسلحہ دست نبرداشتند در این مورد تفسیر ابن کثیر و تفسیر مظهری را مطالعہ فرمائید و چنین گفتن بعضی ها کہ بودن سلاح نزد مفتی صاحب مردم را از او متنفّر ساختہ کلمہ بی معنی و کذب است یک عالم برطانیہ با مشاہدہ نمودن مجلس حضرت مفتی صاحب خیلی خوش شد همانا کہ یک مجلس او خالی نیست از بیان جہادی اگر کدام جملہ بر کسی بدمی خورد در آن جرم مفتی صاحب نیست قرآن کریم چنین اشخاص را منافق مینامد کہ از اسم جہاد و سلاح در خوف اند .

اہل علم غیر علماء را عموماً و فساق را خصوصاً حق نمی دهند کہ در این مورد کتاب تحریر دارند زیرا این سبب نشست فتنه میگردد نیز باید اہل دین اسلحہ را تسلیم فساق نکنند تا فسق آنان تقویت نیابد اسلحہ میراث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بود پس باید اسلحہ نزد اشخاص متدین باشد تا دین را قوت رسد و اسلام را عظمت.

وصلی اللہ تعالیٰ علی خیر خلقہ سیدنا محمد و علی آلہ و اصحابہ اجمعین .

محمد مسعود اظہر

ماہنامہ صدای مجاہد اسلام آباد ربیع الثانی ۱۴۱۳ھ

الحاق

شصت و پنج روایت در حصہ این موضوع بیان شد یک حدیث باقی مانده بود کہ با تحریر آن تعداد احادیث بہ شصت و شش میرسد کہ آنرا بہ شکل الحاق متذکر شوم حدیث قرار ذیل است.

عن عمرو بن شعیب عن ابیہ عن جدہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال الراکب شیطان والراکبان شیطانان والثلاثہ ركبہ و رواہ مالک والترمذی وابوداؤد والنسائی. (مشکوٰۃ ص ۳۳۹)

یک سوار شیطان است دو سوار دو شیطان اند و سواران جماعت درست سواران اند این حدیث در ابتداء اسلام نازل شدہ بود کہ خوف کفار زیاد بود کہ بر آمدن مردم تنہاگی جواز نداشت تا کہ اولاً سہ تن نمی بودند کہ اقل از سہ تن را شیطان معرفی نمود و قتیکہ کم از سہ تن سواران شیطان باشند پس پیادہ گان بہ طریق اولی شیطانان میباشند.

عبدالرحیم

نائب مفتی دارالافتاء والارشاد

ناظم آباد کراچی

باب المرتد والبیغۃ

حکم مال مرتد

سوال : خانمی مرتد شد در حالت ارتداد انتقال وفوت شد وجانداد او با برادر مسلمانش مشترک بود پس وارث جانداد کیست؟ بینوا توجروا .

الجواب باسم ملہم الصواب : احکام اموال مرد، زن در صورت ارتداد مختلف است از اینجا حکم ہر یکی جداگانہ تحریر نمودہ شود .

اگر مرد مرتد شود مال از اختیارش برآید البتہ بعد از پس مسلمان شدن بار دیگر بہ اختیارش باز میگردد .

واگر در حالت ارتداد بہ قتل رسد یا بمیرد و یا بہ دارالحرب الحاق شد کمائی حالت اسلام او بر در ورثہ مسلمان او تقسیم شود و کمائی حالت ارتداد او تسلیم بیت المال گردد در صورت نبودن بیت المال بر مساکین صدقہ شود .

اگر زن مرتد شد یا بہ همین حالت بہ دارالحرب الحاق شد ہمیشہ مال او تسلیم ورثہ مسلمان او گردد اگر کمائی حالت اسلام او باشد و یا کمائی حالت ارتداد لذا از ترکہ این خانم متوفی بہ رشتہ داران کفار او چیزی نرسد .

قال فی التعلیل و شرحہ : (ویزول ملک المرتد عن مالہ و الا موقوفاً فان اسلم عادملکہ و ان مات او قتل علی ردتہ) او حکمہا حاقہ و ورث کسب اسلامہ و وارثہ المسلم) ولو زوجتہ بشرط العدۃ زلی (بعد قضاء دین اسلامہ و کسب ردتہ فی بعد قضاء دین ردتہ) و قال امیرات ایضاً ککسب المرتدۃ (رد المحتار ص ۳۰۹ ج ۳) واللہ تعالی اعلم . ۷/ صفر ۸۸ھ

حکم ہبہ وصیت و وراثت مرتد

سوال : پدر زید مرتد شد آیا زید در خانہ او حق سکونت را دارد یا خیر ؟ نیز از عائدات او حق خورد و نوش و مصارف را دارد یا خیر؟ آیا زید از ترکہ او در زمین حق دارد یا خیر؟ اگر در حیات خود بہ زید چیزی بدہد یا قبل از موتش در حق زید وصیت کند آیا زید حق گرفتن آنرا دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا .

الجواب باسم ملہم الصواب : با مال مرتد حق ورثہ مسلمان او و حق بیت المال تعلق

میگیرد اگر مرتد به قتل رسد و یا در حالت ارتداد بمیرد و یا به دارالحرب الحاق کند کمائی حالت اسلام او بر ورثه مسلمانان تقسیم شود و کمائی حالت ارتدادش داخل بیت المال گردد لذا مرتد در مال خویش در حق ورثه حقدار هبه وصیت و یا تصرفی دیگری نباشد.

اگر زید وارث منفرد این پدر مرتد باشد پس آن خانه را که در حالت اسلام تعمیر کرده باشد حق رهایش را دارد و در آن مال وصیت و هبه در حق زید درست است که در صورت وصیت بعد از موت توسط وراثت به زید برسد نه توسط وصیت چرا که در حق وارث وصیت جواز ندارد.

و اگر علاوه از زید وارث دیگری نیز داشته باشد و همه عاقل و بالغ باشند پس زید به رضایت آنان حقدار سکونت در آن تعمیر است و حق خورد و نوش را نیز از کمائی حالت اسلام او دارد.

بطور هبه و وصیت بعد از رضایت ورثه دیگر چیزی را که ناقابل تقسیم باشد یعنی در تقسیم کار آمد نباشد مانند خانه کوچک موتور و غیره.

حق قبول نمودن را دارد اما چیزی قابل تقسیم را نتواند قبول کند زیرا آن مال مشترک ورثه است زاین هبه در حقیقت از طرف ورثه است و هبه چیزی مشترک درست نیست. وصیت چیزی مشترک نیز در حقیقت از جانب ورثه باشد اما بعد از موت یا قتل و یا الحاق به دارالحرب این مال در قبضه زید در آید لذا شرط است که در این صورت همه ورثه راضی باشند و عاقل و بالغ باشند قبلا از قتل موت یا الحاق مرتد به دارالحرب رضایت آنها را اعتبار نباشد رضایت معتبر بعد از وارث گردیدن متحقق شود.

زید اگر مسکین باشد جهتیکه مصارف او بر بیت المال است و کمائی مرتد نیز داخل بیت المال گردد از کمائی حالت ارتداد آن نیز حق منفعت گرفتن را دارد.

قال فی التنبیہ و شرحه: (و یزول ملک المذنب عن ماله و الا موقوفاً فان اسلم عاد ملک و ان مات او قتل علی دینه) او حکم بلحاظه (ورث کسب اسلامه و ارثه المسلم) و لو زوجته بشرط العدة زلیلی (بعد قضاء دین اسلامه و کسب رده) فی بعد قضاء دین رده (و قال بعد صفحه) و یتوفى منه المفاوضة و التصرف علی ولده الصغیر و البهایعة و العتق و التدبیر و الكتابة و الهبة و الاجارة و الوصیة ان اسلم فذل و ان هلك او لحق بدار الحرب و حکم بطل (رد المحتار ص ۴۰۰ ج ۲) و الله تعالی اعلم.

ارتباط داشتن با قادیانیها

سوال : قادیانیها کہ غیر مسلم اقلیت مملکت قرار داده اند پس آنان در حکم کافر ذمی اند سوال اینجا است.

- (۱) اگر کدام قادیانی نزد کسی مهمان شود آیا اکرام و مهمانی او جواز دارد ؟
- (۲) اگر کدام قادیانی برای کدام مقصد ختم درود شریف یا ختم قرآن مجید را ترتیب گیرد آیا مسلمان در آن حق شوکت را دارد یا خیر ؟
- (۳) قادیانی بہ کدام مسلمان دعوت را ترتیب داد کہ ذبیحہ بدست قادیانیها صورت گرفته بود آیا پذیرفتن دعوت او جواز دارد یا خیر ؟ بینواتو جروا۔

الجواب باسم ملہم الصواب : قادیانی با وجود قرار دادن غیر مسلم ذمی نیست بلکہ او زندیق است و زندیق بہ ہر صورت واجب القتل است . پس با قادیانیها هیچ نوع تعلق گرفتن جواز ندارد جوابات ہر سہ سوال بہ نفی است . واللہ تعالی اعلم . ۲۸ / شعبان ۱۳۹۷ھ

احکام تفصیلی شیعہ ہا قادیانیها و زنا دقہ در کتاب الخطر والا باحۃ بیان شدہ است .

سوال مثل بالا

سوال : در حصہ قادیانیها :

- (۱) آیا برداشتن جنازہ قادیانی جواز دارد یا خیر ؟
 - (۲) آیا خورد و نوش با قادیانیها جواز دارد یا خیر ؟
 - (۳) آیا مدعو نمودن مسلمانان از جانب قادیانیها در تقریبات جواز دارد یا خیر ؟
 - (۴) آیا جواب سلام قادیانیها لازم است و یا خیر ؟ بینواتو جروا
- الجواب باسم ملہم الصواب :** هیچ نوع چنین تعلقات با قادیانیها جائز نیست اینہا بدتر از کفار زندیق و واجب القتل اند هیچ نوع تعلق داشتن با آنها در عاروسیہا مجاز نباشد شرکت چنین افراد مغضوب در جنازہ مسلمانان جواز ندارد . واللہ سبحانہ و تعالی اعلم .

۱۳ جمادی الاخرہ ۱۳۹۵ھ

احکام دیگری این موضوع در کتاب الایمان والعقائد و در کتاب الخطر والا باحۃ موجود

با ارتداد زوج فوراً نکاح از بین می‌رود

سوال : مدیر یک شرکت گفت اگر خداوند کار این شرکت را خراب کرد پس من نیز خداوند تعالی را پانسی کنم و اگر پسر خداوند تعالی بیاید کار آنرا نیز تمام کنم. حکم دین ایمان و نکاح چنین شخص چگونه شد. بینواتوجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب : این شخص مرتد شد نکاح او فوراً می‌ده شد باید بلا تأخیر خانم او از او فاصله گیرد و اگر پس مسلمان شد تجدید نکاح کند و اگر مسلمان نشد باید حکومت او را چنین به قتل رساند که به دیگران نمونه عبرت گردد.

بعد از ارتداد به اجماع جمهور است نکاح او می‌ده شود بدون قضاء قاضی.

قال فی التوضیح : وارتداد احدهما فسخ عاجل. وفي الشرح : بلاقضاء.

وفي الحاشية : ای بلاقضاء على قضاء القاضي وكذا بلاقضاء على مضي عدة فی المدخول بها کما فی المهر (رد المحتار ص ۲۲۵ ج ۲) والله تعالی اعلم. ۴/ صفر ۱۴۰۰ هـ

حکم ارتداد زوجه

سوال : اگر معاذ الله خانم کسی مرتد شود آیا نکاح او می‌ده میشود ؟ آیا اگر می‌ده شود بر او عدت واجب است یا خیر ؟ آیا بعد از اسلام با شخص دیگر علی الفور نکاح کند و یا بعد از عدت ؟ در صورت بدست آوردن او مال را از شوهر حکم آن شخص چیست ؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : در این باره سه روایات است :

(۱) نکاح خانم می‌ده شد و او کنیز گردید شوهر او توسط امام وقت مصارف خویش را از او بگیرد و یا امام آنرا مفت بدهد.

(۲) نکاح او می‌ده شده پس بر تجدید اسلام و بر نکاح با شوهر سابق مکلف گردانیده شود حق ازدواج را با کسی دیگر ندارد.

(۳) نکاح او می‌ده نشده همانطور نکاح او با شوهرش بر قرار است.

در این عصر دو صورت اول غیر ممکن است عدم امکان صورت اولی ظاهر است و توقع عمل حکومت بر صورت ثانیه نیز نباشد لذا در حصه فتوی صورت ثالثه متعین

استیعنی با ارتداد زوجه نکاح میده نشود اما قبل از تجدید نکاح استماع از او جواز ندارد (کالموطوءة بالشبهة والمأمل من الزنا) بلکه بعد از تجدید اسلام تجدید نکاح نیز ضروری است چرا که روایت ثانیه ظاهر الروایت است ضرورت عدول از کدام جزء خاص آن نیست لذا قبل از تجدید نکاح بعد از تجدید اسلام استماع از او حرام است.

قال الامام الحسکفی رحمه الله تعالى: وصرحوا بتعزیرها خمسة وسبعین وتجهیر علی الاسلام وعلى تجديد النکاح زجرها بمهر يسير كدينار وعليه الفتوى والواجبة، وافق مشايخ بلغ بعدهم الفرع بردها زجراً وتيسر الاسيما التي تقع في المكفر ثم تنكر قال في النهر والافتاء بهذا اولى من الافتاء عا في النواذر (الى قوله) وحاصلها انها بالردة تسترق وتكون فينا للمسلمين عند الى حنيفة رحمه الله تعالى، ويشترى الزوج من الامام او يصرفها اليه لموصفاً.

وقال العلامة ابن عابدین رحمه الله تعالى: (قوله زجرها) عبارة البحر حسماً لباب المعصية والحيلة للخلاص منه اه ولا يلزم من هذا ان يكون التجهير على تجديد النکاح مقصوراً على ما اذا ارتدت لاجل الخلاص منه بل قالوا ذلك سدا لهذا الباب من اصله سواء تعمدت الحيلة ام لا كي لا تجعل ذلك حيلة. (رد المحتار ص ۳۰۳ ج ۲)

وفي تعزير العلاتية: ارتدت لتفارق زوجها تجهير علی الاسلام وتعزير خمسة وسبعین سوطاً ولا تتزوج بغيره به يغني ملقط.

قال العلامة ابن عابدین رحمه الله تعالى: (قوله ولا تتزوج بغيره) بل تقدم انها تجهير علی تجديد النکاح بمهر يسير وهذه احادی وروایات ثلاث تقدمت في الطلاق، الثانية انها لا تبين رد القصد بها السيئ، الثالثة ما في النواذر من انه يتملكها رقيقة ان كان موصفاً (رد المحتار ص ۳۰۳ ج ۲)

وفي الباب المرتد من العلاتية: وليس للمرتدة التزوج بغير زوجها به يغني وعن الامام تسترق ولو في دار الاسلام لو افقي به حسماً لقصد بها السيئ لا بأس به وتكون قنة للزوج بالاستيلاء محتى. وفي الفتح انها في المسلمین فيشترى من الامام او يهبها له لموصفاً.

وقال العلامة ابن عابدین رحمه الله تعالى: تحت قوله وليس للمرتدة التزوج بغير زوجها: قال في الفتح وقد افقي الديوسي والصفار وبعض اهل سمرقند بعدهم وقوع الفرقة بالردة ردا عليها وغيرهم مشوا علی الظاهر ولكن حكموا بمجهورها علی تجديد النکاح مع الزوج وتضرب خمسة وسبعین سوطاً واعتارة قاضيهان للفتوى الخ (قوله عن الامام) اي في رواية النواذر كما في الفتح (قوله ولو افقي به الخ) في الفتح قيل ولو افقي بهذه لا بأس به فيمن كانت ذات زوج حسماً لقصد بها السيئ بالردة من اثبات

الفرقة (قوله وتكون قدة للزوج بالاستيلاء) قال في الفتح قبل وفي البلاد التي استولى عليها اذا استولى عليها العتروا حرموا احكامهم فيها ونحو المسلمين كما وقع في حوازم وغيرها اذا استولى عليها الزوج بعد الرد ملكها لانها صارت خارجة عن الظاهر من غير حاجة الى ان يشتريها من الامام اهـ

(قوله وفي الفتح الخ) هذا ذكره في الفتح قبل الذي نقلناه عنه انفا وحاصله انها اذا ارتدت في دار الاسلام صارت فيما للمسلمين فتسترق على رواية النوادر بان يشتريها من الامام او يهبها له، اما لو ارتدت فيها استولى عليه الكفار وصار خارجا عن الظاهر ان يستولى عليها بنفسه بلا شراء ولا هبة كمن دخل دار الحرب متلصصا وسعى منهم وهذا ليس مبنيا على رواية النوادر لان الاسترقاق وقع في دار الحرب لا في دار الاسلام (رد المحتار ص ۳۳ ج ۳)

خلاصه اینکه در آن کدام اختلاف نیست که با وجود طوق لعنت کفر نجات شوهر ازین خانم غیر ممکن باشد بهر حال در نکاح او باشد به حیثیت خانم و یا به حیثیت کنیز علی اختلاف الاقوال اگر واقعه کدام عذر شرعی باشد که توسط آن نجات از خانم در کار باشد مثلاً شوهر عنین است یا متعنت که نه نفقه دهد و نه طلاق میدهد یا معسر است در این صورتها حل شرعی چنین است .

او از شوهر طلاق بگیرد اگر طلاق نمی هد پس با او خلع کند اگر بر خلع نیز راضی نشد به محکمه مراجعه کند اگر با گفته حاکم نیز طلاق نداد پس حاکم بین آنها تفریق کند .
بعد از تکمیل عدت با کسی دیگر ازدواج کند بحالت مجبوری بر جماعت مسلمانان این فرض است . تفصیل این مسائل را در رساله (الافضاح عن خيار فسخ النكاح) در جلد ۵ صفحه ۴۰۵ احسن الفتاوی مطالعه کنید .

و کسانی که راهنمایی میکنند به ارتداد زوجه همه آنان از دائره اسلام خارج باشند و نکاح آن مرتدان نیز شکسته میشود خانم های ایشان بعد از تکمیل عدت اختیار دارند که در جای دیگر از دواج کنند و آن مرتدان واجب القتل باشند بعد از سه یوم مهلت اگر پس گرویده اسلام نشدند سرقلم گردند .

بعد از اسلام حق اجبار را بر خانم های سابق در از دورج ندارند آنان اختیار دارند تا با همین افراد در نکاح می آیند یا جای دیگر ازدواج کنند و الله سبحانه و تعالی اعلم .

قتل باغی ها

سوال : آیا قتل بغاۃ و مفسدین جواز دارد ؟ طبقیکه خماینی این عمل را در ایران اتخاذ نموده بود افراد زیادی را مفسد فی الارض قرار داده بر دار کشید اگر قتل چنین افراد جائز است پس چگونه و در کدام شرایط ؟ بینواتوجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : در صورتیکه کدام شخص یا کدام جماعت از حکومت سلحانه بغاوت کنند در خاموش نمودن بغاوت آنان قتل آنها برای حکومت جائز است بشرطیکه بدون قتل خاموش نمودن آن ممکن نباشد اگر بدون قتل دفع آن فتنه ممکن باشد قتل آنان جواز ندارد در صورت خواستن امداد از عامه مسلمانان بر آنان امداد نمودن او واجب است .

وقتیکه کدام باغی گرفتار شود و شوکت او از بین رود پس قتل او جواز ندارد اگر طاقت آنان هنوز بر قرار باشد در این حصه حکومت طبق صوابدید خود عمل کند اگر آنان را قتل کند و یا اسیر سازد که بعد از توبه حکومت آنان را از اسارت رها کند اما در صورت ضرورت خانم های او را کنیز و اولاد هایش را غلام و برده گرفتن جواز ندارد و نیز اسلحه او را به شکل غنیمت تقسیم نمودن جواز ندارد البته تا چند یوم مال آنان را با خود نگاه دارند تا از بغاوت دست بردار شوند .

قال فی التنبیہ : فاذا خرج جماعة مسلمون عن طاعته و غلبوا علی بلد دعاہم فیہ و کشف شہبہم فان تمیزوا مجتمعین حل لنا قتالہم ہدماً حتی نفرق جمعہم و من دعاہ الامام الی ذلک افترض علیہ اجابہ لو قادر (الی قوله) و الامام بالخیار فی اسیرہم ان شاء قتله و ان شاء حبسه (الی قوله) و لم تسب لہم ذریۃ و تحبس اموالہم الی ظهور توبہم .

و قال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ تعالی تحت (قوله حل لنا قتالہم ہدماً) و لو اندفع شرہم بأہون من القتل و جب بقدر ما یندفع بہ شرہم یلی (رد المحتار ص ۳۰۰ ج ۲)

اما عمل خمانانی (بادشاہ ایران) کہ شخصاً اورنس المفسدین و البغاة بود و اگر توسط او خداوند کدام باغی را بہ قتل رسانیدہ باشد پس مصدق این آیات است .
(و کذا لک نولی بعض الظلمین بعضاً عما کانوا یکسبون) و مصداق (ینذی بعضکم بأس بعض)

حکم اموال باغی ها

سوال : در صورت جنگ سلطنت ظفار بین حکومت وباغیان صورت گفت از هر دو جانب بر علاوه انسانان مواشی نیز جراحت برداشتند که حکومت مجبوراً آنها ذبح نمود پس اثر عسکران از آن گوشت استفاده نکند مورد استفاده حیوانات قرار گیرد نظر شمایان در این مورد چیست؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : حیواناتیکه در علاقه باغی ها یافته شود آنها به فروش رسانید و قیمت آنها را با خود دارید در صورت توبه نمودن از بغاوت مال آنان پس تسلیم آنان شود.

وحیواناتی را که در دیار خود باید یا در حصه دشمنان دیگر خویش یا در آن حصه تحقیق نشود در حکم لقطه است تشهیر داده شود اگر مال آن پیدا نشود بر عسکر مساکین صدقه نموده شود که او حق دارد که آنها را بر اغنیاء لشکر هبه کند اما اگر بعد از مصرف مالک آن پیدا شود باید قیمت آنها برایش اداء کند.

قال فی التنویر و شرحه (و تحبس اموالهم الی ظهور توبتهم) فتدرد علیهم و بیع الکراخ اولی لانه انفع فتح و یقاس علیه العبدین (و نقائل بسلاحهم و غیلهم عند الحاجة ولا یلتفع بغیرهما من اموالهم مطلقاً) ولو عند الحاجة سراج. وقال العلامة ابن عابدین رحمه الله تعالى (قوله لانه انفع) ای انفع من امساً که والایفاق علیه من بیع المال اوللرجوع علی صاحبه کما یفیده کلام المهر (رد المحتار ص ۳۳۱) ولله تعالی اعلم.

۱/۳ / ذوالحجہ ۹۵ هـ

بغاوت فاسق

تفصیل آنها در آخر رساله (سیاست اسلامیة) حکیم الامة قدس سره تحریر نموده آن رساله در آخر کتاب الجهاد این جلد می آید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ قَاتِلُوهُ «بخاری»

«کسی که از مسلمانان دین خویش را تبدیل کرد او را به قتل برسانید»

القتل المشتد لقتل المرتد

«ثبوت وجوب قتل مرتد با احادیث صحیحه واجماع امت»

افاضه : حضرت فقیه العصر دامت برکاتهم

نعمری : حضرت مفتی محمد ابراهیم صاحب صادق آباد مدظله

القتل المشتد لقتل المرتد

مرتد واجب القتل است *

ارشادات نبوی . *

اجماع صحابه کرام رضی الله تعالی عنهم *

اجماع امت . *

عقل سلیم . *

قطع حجتی مرتد *

احکام دیگر مرتد *

مرتد واجب القتل است *

سوال : تعریف و سزا و احکام متبقیه مرتد را شرح نمایند؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : ارتداد گوید ترک نمودن مسلمان دین اسلام را اما راغب رحمته میفرماید : وهو الرجوع من الاسلام الى الكفر . (المفردات ص ۱۹۳)
ارتداد عام است اگر صریحاً از دین اسلام بگردد فرضاً کسی بگوید من شیعه یا قادیانی هستم .

یا باوجود اعتراف اسلام از حکم ثابت شده اسلاح با تواتر انکار ورز دفرضاً مفهوم ختم النبوة را خلاف تفسیر متفق علیه و اجماعی آن شرح کند یا یکی از امتی ها را معصوم و افضل تر از خاتم الانبیاء علیه السلام قرار دهد پس این شخص مرتد و زندیق است که خطر ناک است از کافر .

خلاصه اینکه مانندیکه ترک دین اسلام کفر است این چنین انکار از امر قطعی دین نیز ارتداد و کفر است قرآن کریم می فرماید :

﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾ (۴: ۶۵)

سوگند بر پروردگار تو که با ایمان ظاهری عندالله مسلمان نیستند تا در خصومات خویش شمارا (و در غیاب شما شریعت شمارا) (در تصفیه امر حکم نگیرند و بر قضای شما از صمیم قلب بدون تنگی مطمئن و معتقد نشوند یعنی تا فیصله را کاملاً تسلیم نکنند .
تابعی جلیل القدر حضرت جعفر صادق رحمته در تفسیر این آیات می نویسد .

لو ان قوما عهدوا لله تعالى و اقاموا الصلوة و اتوا الزکوة و صاموا رمضان و حجوا المیتة ثم قالوا الشیء صنعہ رسول الله صلی الله علیه وسلم الا صنع خلاف ما صنع او وجدوا فی انفسهم حرجاً لکلوا مشرکین ثم تلا هذه الآية (روح المعانی ص ۴۰ ج ۴)

اگر قومی پابند صوم و صلوة و زکات و حج باشند اما در حصه کدام حکم بگویند چرا رسول الله علیه السلام این چنین نکرد ؟ چرا خلاف آن نکرد ؟ یا در تسلیم نمودن حکم او از نفس تنگ شود این قوم مشرک و کافر است بعداً در تائید این آیات را تلاوت نمود

سزای مرتد

سزای مرتد بہ اجماع امت قتل است البتہ در حصہ خانم مرتد شدہ اختلاف است نزد جمہور ہر دو واجب القتل باشند اما نزد امام صاحب مرتد واجب القتل و مرتدہ واجب الجس است حتی تہود الی الاسلام او تموت مسئلہ قتل مرتد بانصوص حدیث، اجماع امت و عقل سلیم ثابت است دلائل را بالترتیب ملاحظہ کنید ارشاد نبویہ :

(۱) عن عکرمۃ رحمہ اللہ تعالیٰ قال : انی علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ یزادۃ فأمر قہم فبلغ ثلک ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما فقال لو کنت أنا لم أہرقہم ہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تعلبوا بعباد اللہ ولتعلہم لغول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من بدل دینہ فاقتلوہ (صحیح بخاری ج ۳ ص ۳۳۳، سنن نسائی ج ۳ ص ۳۳، سنن ابی داؤد ج ۳ ص ۳۰، ترمذی ج ۳ ص ۳۰)

نزد حضرت علی رضی اللہ عنہ زندیقی آورده شد او آنرا طعمہ حریق نمود حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما اطلاع یافت فرمود اگر من میبودم اورا طعمہ حریق نمی کردم زیرا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم از عذاب مانند عذاب خداوند تعالیٰ منع فرمودہ ہر آنہ او را بہ قتل می رساندم زیرا ارشاد نبوی علیہ السلام است کسیکہ دین خویش را تبدیل کرد او را بہ قتل رسانید۔

(۲) عن ابی موسی رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال اقبلت الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومعی رجلان من الاشعریین احدهما عن یحییٰ والاخر عن یساری ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یستألف کلہما سال فقال یا ابا موسی اوقال یا عہد لہ بن قیس قال قلت والنذی بعثک بالحق ما اطلع الی علی ما فی انفسہما وما شعرت اہما یطلبیان العمل فکانی انظر الی سوا کہ تمع شفتہ قلصت فقال لن اولا لتستعمل علی عملنا من ارادۃ ولکن اذهب النبی یا ابا موسی اویا عہد لہ بن قیس الی الیمین ثم اتبعہ معاذین جہل فلما قدم علیہ النبی لہ وسادۃ قال انزل واذا ہر جمل عدۃ موثق قال ما ہذا قال کان یہودی یا فاسلم ثم یہود قال اجلس قال لا اجلس حتی یقتل قضاء اللہ ورسولہ ثلث مرات فامر بہ فقتل الحدیث (صحیح بخاری ج ۳ ص ۳۳۳، سنن نسائی ج ۳ ص ۳۳، سنن ابی داؤد ج ۳ ص ۳۰)

حضرت ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ میفرماید با دوتن اشعری ہا در خدمت آنحضرت علیہ السلام حاضر شدم یکی بطرف راستم و دوم بطرف چپ من ایستاد بود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مسواک می زد آنان سوال نمودند کہ مایان را حاکم تعیین فرما در این دوران رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود : ای ابو موسی : گفتم سو گند بر ذاتیکہ شما را بر حق

فرستاده اینها من را از رمز قلب خویش آگاه نساخته بودند و نه میدانستم که اینها طالب آن منصب اند .

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود کسیکه طالب منصب باشد هیچ گاه منصب را به او نسیاریم لکن ای موسی ترا بلا طلب منصب میدهم برو بسوی یمن بدنال او رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت معاذ رضی الله عنه را فرستاد .

وقتیکه به انجارسید حضرت ابوموسی رضی الله عنه برایش تکیه را گذاشت و فرمود تشریف فرمائید حضرت معاذ رضی الله عنه مفاجه دید که کسی زنجیر بسته موجود است پرسید این چه ماجراست و این شخص کیست ؟ ابوموسی رضی الله عنه فرمود این شخص از یهودیت داخل دایره اسلام شده بود پس از اسلام به یهودیت بازگشت ابوموسی رضی الله عنه به حضرت معاذ رضی الله عنه گفت تشریف فرمائید حضرت معاذ رضی الله عنه گفت تا آن ایستاد باشم تا که فیصله آنحضرت علیه السلام در حصه این مرتد به قتل نمودن آن نافذ نگردد این ارشاد را سه مرتبه تکرار نمود تا آنکه آن شخص مرتد به قتل رسانیده شد .

(۳) ان اباهريرة رضى الله تعالى عنه قال : لما تولى النبي صلى الله عليه وسلم واستغلف ابوبكر وكفر من كفر من العرب قال عمر رضى الله عنه يا ابا بكر كيف تقا تل الناس وقد قال النبي صلى الله عليه وسلم امرت ان اقاتل الناس حتى يقولوا لا اله الا الله فمن قال الا اله الا الله عصم مني ماله ونفسه الا بحقه وحسابه على الله قال ابوبكر رضى الله تعالى عنه والله لا قاتل من فرق بين الصلوة والزكاة الحديث (صحيح بخاری ج ۳ ص ۱۰۳)

وقتیکه رسول الله صلی الله علیه وسلم رحلت نمود و ابوبکر رضی الله عنه خلیفه تعیین شد و بعض قبائل عرب مرتد شدند همانا که ابوبکر صدیق رضى الله تعالى عنه خلاف آنان جنگ را اعلان نمودند پس حضرت عمر رضی الله عنه فرمود ای ابوبکر ! چگونه تنها با ترک زکات آنان را مرتد قرار داده ای و با آنان قتال میکنی ؟ در حالیکه ارشاد رسول الله صلی الله علیه وسلم است که (حکم نموده شدم بر قتال با مردم تا آنکه کلمه را قرائت کنند و قتیکه کلمه شهادت را قرائت کردند مال و جان خویش را در امن نمودند مگر با حق آن یعنی قرائت کلمه نیز موجب قتل میگردد و قتیکه عمل موجب قتل را انجام دهند پس با قتل سزا داده شوند و حساب او بر خداوند تعالی است حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه جواب داد سوگند بر الله تعالی

هر آینه قتل میکنم کسی را که فرق کند میان صلوة و زکات که یکی را قبول کند و از دوم انکار ورزد.

(۴) عن النبی صلی الله تعالی علیه و آله فی قصة رجل عکلی، قتلوا الراعی واستاقوا اللود و کفروا بعد اسلامهم فاتی الصریح النبی صلی الله علیه وسلم فبعث الطلب لیا ترجل البهاری حتی اتی بهم فقطع ایدیهم وارجلهم ثم امر بمسامیر فاحمیت فکملهم بها و طرهم بالحرارة یتسفلون لیا یسفلون حتی ماتوا. (صحیح بخاری ج ۳ ص ۴۰۰، صحیح مسلم ج ۳ ص ۲۸۸، سنن نسائی ج ۳ ص ۴۰۰)

چند افراد قبیله رعل چوپانان مسلمانان را به قتل رساندند و شتران را به سرقت بردند و بعد از اسلام کا فر شدند منادی نزد رسول الله صلی الله علیه وسلم آمد و از ما جرای اطلاع داد رسول الله صلی الله علیه وسلم کسی را به تعاقب آنان فرستاد قبل از انتهاء روز آنان را اسیر گرفته رسانیدند رسول الله صلی الله علیه وسلم دست و پای آنان را قطع نمود و چشم های ایشان با سیخ ها داغ داد و آنان را بر سنگ های گرم انداختند آنان اب میخواستند اما به آنان آب ندادند حتی که در جرم ارتداد به موت ذلت کردند.

(۵) عن عبد الله بن مسعود قال قال رسول الله صلی الله علیه و آله لا یحل دم امرء مسلم یشهد ان لا اله الا الله و انی رسول الله الا باحدى ثلاث الفقه الزان و النفس بالنفس و التارک للیمه المفارق للجماعة (صحیح مسلم ج ۳ ص ۲۸۸، ابی داؤد ج ۳ ص ۴۰۰، سنن ترمذی ج ۳ ص ۲۸۸، سنن نسائی ج ۳ ص ۲۸۸، سنن ابن ماجه ج ۳ ص ۴۰۰)

کسی که مسلمان شد و گواهی گفت که جز خداوند کسی معبود بر حق نیست و من رسول الله تعالی هستم خون او حلال نیست مگر به یکی ازین سه علت زانی متاهل، نفس در مقابل نفس و کسی که دین خویش را گذاشته از جماعت مسلمانان فاصله بگیرد.

(۶) قالی عائشة رضی الله تعالی عنہا اما علمت ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال لا یحل دم امرء مسلم الا رجل زنی بعد احصاء او کفر بعد اسلامه او النفس بالنفس (صحیح مسلم ج ۳ ص ۴۰۰، جامع ترمذی ج ۳ ص ۲۸۸، سنن نسائی ج ۳ ص ۲۸۸، سنن ابی داؤد ج ۳ ص ۴۰۰)

آیا نمی دانید که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرموده ریختن خون مسلمان جواز ندارد علاوه از اینکه بعد از متاهل بودن با کسی زنا کند یا بعد از اسلام کفر کند یا کسی را ناحق به قتل رساند.

(۷) ان عثمان رضی الله تعالی عنه قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لا یحل دم امرء

مسلم الا باحدى ثلاث رجل رى بعد احصانة فعلية الرجم او قتل عمداً فعليه القوداوارتد بعد اسلامه
فعلية القتل (سنن نسائي ج ۴ ص ۴۸۸ ج ۴ سنن ابن ماجه ص ۱۳۲)

ريختانندن خون مسلمان علاوه سه چیز حلال نيست بر زانی متاهل رجم است بر قتل
کننده عمد قصاص است وکسی که بعد از اسلام مرتد شود واجب القتل است .

(۸) عن علي رضي الله تعالى عنه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: سيخرج قوم في آخر الزمان
حديث الاسنان سفهاء الاحلام يقولون من غير قول البرية لا يهاوز ايمانهم حناجرهم يمرقون من
اللحن كما يمرق السهم من الرمية فايها لقيتموهم فاقتلوهم فان في قتلهم اجرا لمن قتلهم يوم
القيامة (صحيح بخاري ص ۳۳ ج ۲)

در عصر آخر قومی بر آیند کم سن کم عقل عمده ترین گفتگو کنندگان تمام خلق باشند اما
ایمان آنان از خلق فرو نمیروند چنین از دین خارج میشوند مانندیکه تیر از کمان میبار آید در
جانیکه یا فتید آنها را پس به قتل رسانید آنها را قاتل آنها روز قیامت ماجور باشد. مراد از آن
زندیق و خوراج هستند .

(۹) عن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما قال: كان عبد الله بن سعد بن أبي سرح يكتب لرسول الله
صلى الله عليه وسلم فآزله الشيطان فلعق بالكفار فأمر به رسول الله صلى الله عليه وسلم ان يقتل يوم
الفتح فاستجار له عثمان بن عفان رضي الله تعالى عنه فأجازه رسول الله صلى الله عليه وسلم (سنن أبي
داؤد ج ۴ ص ۴۸۸ سنن نسائي ج ۴ ص ۴۸۸)

عبدالله بن سعد بن ابی سرح کاتب وحی بود نزد رسول الله صلی الله علیه وسلم شیطان
اورا فریب داد پس مرتد شده با کفار یکجا شد رسول الله صلی الله علیه وسلم در روز فتح
مکه حکم قتل او را صادر نمود حضرت عثمان رضی الله عنه برایش پناه جست رسول الله صلی الله
علیه وسلم او را پناه داد که پس مسلمان شد.

(۱۰) عن انس بن مالك رضي الله تعالى عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم دخل عام الفتح
وصلى راسه الممطر فلما نزع حماره رجل فقال ان ابن خطل متعلق بأستار الكعبة فقال اقتلوه (صحيح
بخاري ص ۳۳ ج ۲)

رسول الله صلی الله علیه وسلم روز فتح مکه داخل مکه شد و بر سر مبارکش خول یعنی
کلاه جنگی بود و وقتیکه او علیه السلام خول را بر سر نهاد کسی آمد و گفت ابن خطل مرتد (

با پرده های کعبه لیش شده رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود او را قتل کنید پس در همان حالت به قتل رسانیده شد.

(۱۱) عن عائشة رضي الله تعالى عنها انه اتي عبد الله بن مسعود فقال ما بيني وبين احد من العرب حنة وانا امرت بمسجد لبي حنيفة فاذا هم يؤمنون بمسجلة فارسل اليهم عبد الله ليجمع بهم فاستأجرهم غير ابن النواحة قال له سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم يقول لولا انك رسول لهربت عنك فانك اليوم لسميت رسول فامر قرظة بن كعب لهرب عنقه في السوق ثم قال من اراد ان ينظر الى ابن النواحة فليلا بالسوق (سنن ابی داؤد ص ۱۰۷ ج ۳)

والی کوفه حضرت حارثه بن مضرب در خدمت حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ عرض نمود که با مردم عرب کدام نوع دشمنی ندارم نزد ندیک قبیله بنی حنیفه گذر می نمودم دیدم که آنان بر مسلیحه کذاب ایمان آوردند از دین اسلام ومرتد شدند حضرت عبدالله رضی اللہ عنہ خلف آنان کسی را فرستاد و آنان را خواست پس علاوه ابن النواحه همه را به توبه کشیدن مهلت داد به ابن نواحه فرمود که در حصه تو از رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیده بودم اگر قاصد نمیبودی پس گردنت را قلم میکردم اما امروز قاصد نیستی پس به حضرت قرظه بن کعب رضی اللہ عنہ حکم نمود که در حضور مردم گردن او را قلم کند و فرمود کسیکه ابن النواحه مرتد را میبیند بیاید میت او در بازار فتنیده است همه مردم آمدند، میت ابن نواحه مرتد را دیدند .

(۱۲) اذا هبى العبدان الشر لى فقد حل حمه . (سنن ابی داؤد ص ۱۲۹ ج ۲)

وقتیکه کدام غلام از اسلام مرتد شود و بسونی شرک برود پس خون او حلال میگردد این روایاتی است که بعد از جستجوی اندک آنرا در صحاح سته یافتیم اگر جستجو نموده شود دیگر احادیث نیز بدست میآید و برای اتمام حجت اینقدر احادیث کافی باشد.

اجماع صحابه کرام رضی الله عنهم

در هر مسئله اجماع صحابه نزد امت حجت قطعی است خلافت افضل الخلائق بعد الانبیاء به اتفاق امت صحابه کرام حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه خلیفه مقرر شد پس قولاً عملاً و سکوتاً بر آن اجماع صحابه منعقد شده که قتل مرتد جائز است بعد از وصال رسول الله صلی الله علیه وسلم قبائل نو مسلم کفر وارتداد را اختیار نمودن خلیفه اول حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه جهت سرکوبی آنان یک لشکر صحابه کرام را

فرستاد که چهار هزار تن آنان را واصل جهنم نمودند و در این معرکه کبار صحابه کرام نیز به شهادت رسیدند.

مورخ معروف امام ابن کثیر رحمته الله در ذیل قتل مسلمیه کذاب مینویسد :
 فكان حملة من قتلوا في الحديقة وفي المعركة قريبا من عشرة آلاف مقاتل وقليل احد وعشرون الفاً
 وقتل من المسلمين ستماية وقليل عسمائة فانه اعلم وفهم من سادات الصحابة واعيان الناس
 (الهداية والنهاية ص ۳۰۰ ج ۱)

تعداد مقتولین کفار به ده هزار تن و طبق یک روایت به بیست و یک هزار تن بالغ
 نموده بود و تعداد شهداء صحابه کرام به شش صد تن و طبق یک روایت به پنج صد تن
 رسیده بودند که در آنان اکابر صحابه کرام رضی الله عنهم هم به شهادت رسیده بودند.

در یک معرکه دوم در حصه مرتدان عمان مینویسد :

وركب المسلمون ظهورهم فقتلوا منهم عشرة آلاف مقاتل. (الهداية والنهاية ص ۳۰۰ ج ۱)

مسلمانان بر آنان یلغار برد ندوده هزار تن آنان را واصل دوزخ ساختن در این معرکه
 ها خلفای ثلاثه نیز دوش به دوش در پهلوی خلیفه اول موجود بودند مع هذا در حصه قتل
 مرتدان تصریحات جداگانه این حضرات نیز موجود است یک مرتد را قبل از فرصت به
 مهلت به قتل رساندند در حصه او حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه فرمود :

افلا ادخلتموه بهيئاً واغلقتم عليهم باباً واطعتموه كل يوم رغيفاً ثم استتبتموه ثلاثاً فان تاب
 والا فقلتموه (مصدق ابن ابی شهبه ص ۳۰۰ ج ۱ و غیره)

چرا چنین نکردید که در یک اطاق در بسته آنرا محصور مینمودید و هر روز یک
 پارچه نان به او میدادید و فرصت میدادید به توبه تا توبه میکشید در غیر آن او را به قتل
 میرسانید.

در روایت حضرت عثمان رضی الله عنه نیز گذشت که قتل مسلمان بدون سه جرم جواز ندارد
 نیز از او منقول است.

انه كفر الانسان بعد ايمانه فدعا الى الاسلام ثلاثاً فان قتلته. (كتاب الخراج لابی يوسف ص

۲۱۴. المحلى لابن حزم ص ۱۹۰ ج ۱ البحواله عبدالرزاق)

کسی بعد از اسلام مرتد شد حضرت عثمان رضی الله عنه او را سه مرتبه به اسلام دعوت داد مگر

او انکار ورزید بالاخره حضرت عثمان رضی الله تعالی عنه او را به قتل رساند.

حضرت علی رضی الله عنه نیز میفرماید : قال علی رضی الله تعالی عنه: يستتاب المرتد ثلاثاً فان عاد یقتل. (ابن ابی شیبہ ص ۱۳۸ ج ۱۰، سنن کبریٰ للمصنف ص ۲۰۴ ج ۸)

حضرت علی رضی الله عنه میفرماید مرتد را سه روز مهلت بدهید اگر اسلام را قبول نکرد پس او را به قتل برسانید.

اجماع امت

مانند اجماع خلفاء اربعه اجماع تمام صحابه کرام را نقل نمودن و نیازمندی حواله نیست تا بنمانم که در همه اعصار همه امت مسلمه بر نقش قدم صحابه کرام قائم بودند و تا به امروز کسی به مقدار سر موجرات اختلاف را از آن نه ورزیده در ذیل اجماع مذاهب اربعه و ظاهره را نقل می‌کند.

احناف :

قال الامام المرغینانی رحمه الله تعالی: واذا ارتد المسلم عن الاسلام والعياض بالله عرض عليه الاسلام فان كات له شبهة كشفت عنه (الی قوله) وبمحس ثلاثة ايام فان اسلم والاقتل، وفي الجامع الصغير المرتد يعرض عليه الاسلام فان ابى قتل (هداية ص ۳۰۰ ج ۱)

للعياض بالله اگر کسی از اسلام باز گشت پس در حصه اسلام شبهه واشتباه او باید پس رفع گردد. و تا سه روز قید نموده شود اگر اسلام آورد فبها در غیر آن باید قتل کرده شود و در الجامع الصغير آمده که بر مرتد اسلام تقدیم شود اگر از اسلام انکار ورزید پس به قتل رسانیده شود :

وقال العلامة ابن عابدین رحمه الله تعالی: اعلم ان المرتد یقتل بالاجماع کما قر. (رسائل ابن عابدین ص ۲۱۸ ج ۱)

یعنی بدانید که مرتد واجب القتل است به اجماع امت طبقه که با دلائل مفصل ذکر نمودیم.

مالکیان :

مالك عن زيد بن اسلم رحمه الله تعالی ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من غرد بیده فاهربوا

عنده قال مالك ومعنى قول النبى صلى الله عليه وسلم فيها ترى ولله اعلم من غير دينه فأظهر بوا عهده انه من مخرج من الاسلام الى غيره مغل الزنادقة واشباههم فان اولئك اذا ظهر عليهم قتلوا ولم يستتابوا لانه لا يعرف توبتهم وانهم كانوا يسمون الكفر ويعلمون الاسلام فلا يرى ان يستتاب هؤلاء ولا يقبل منهم قولهم. واما من مخرج من الاسلام الى غيره واظهر ذلك فانه يستتاب فان تاب والا قتل ذلك ام (موطا مالك ص ۳۰)

رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد فرمود گردن مرتد را بزنید . امام مالک رحمته میفرماید مقصد این ارشاد مبارک این است کسی که دین اسلام را ترک کرد و دین دیگری را اختیار نموده است گردن آنرا بزنید مانند زندیقان و غیره در وقت غالب آمدن بر آنان بدون مهلت توبه آنان را به قتل برسانید چرا که حال تو به آنان معلوم نشد اینان از سابق کفر را پوشیده بودند و اسلام را اظهار میکردند به آنان فرصت به توبه داده نشود و از زبان آنها الفاظ توبه قبول نشود و کسیکه اسلام را ترک گفته دین دیگری را اختیار نمود و اظهار آنرا نیز کند آنرا به توبه مهلت دهید اگر توبه نمود فیها در غیر آن او را به قتل برسانید.

شوافع :

(وقال الشافعى رحمه الله تعالى) فلم يجز في قول النبى صلى الله عليه وسلم (لا يحمل دم امر مسلم الا باحدى ثلاث) احدهن الكفر بعد الايمان الا ان تكون كلمة الكفر تحمل الدم كما يحمله الزنا بعد الاحصان او تكون كلمة الكفر تحمل الدم الا ان يتوب صاحبه (الى قوله) فلم يختلف المسلمون انه لا يحمل انه يفاذى يمر تدبعا ايمانه ولا يمن عليه ولا تؤخذ منه فدية ولا يترك بحال حتى يسلم او يقتل (كتاب الام ص ۳۰ ج ۱)

امام شافعى رحمته میفرماید که رسول الله صلى الله عليه وسلم فرموده : ریختن خون مسلمان بجزء از سه سخن حلال نیست اول اینکه کافر شود بعد از ایمان جز این نیست که کلمه کفر ریختن خون را حلال میگرداند، مانندیکه زانی محصن نیز واجب القتل است دهم اینکه به توبه کردن سزائی قتل معاف شود همین راجح است امت مسلمه در این اختلافی ندارند که از مرتد فدیة گرفتن و بر آن احسان نمودن و او را گذاشتن در هیچ صورت جواز ندارد فقط یک صورت متعین است که اسلام را قبول کند و در غیر آن باید به قتل رسانیده شود.

شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب قدس سرہ شارح موطاء در شرح ابن حدیث مینویسد :

وَالْبَحْلُ قَالَ النُّوْی رَحِمَهُ اللّٰهُ تَعَالٰی اَجْمَعُوا عَلٰی قَتْلِهِ وَاعْتَلَفُوا اِیَّیْهِ اِسْتَبَاحَتْهُ فَقَالَ الْاِمْمَةُ الْاَرْبَعَةُ وَالْجُمْهُورُ رَحِمَهُمُ اللّٰهُ تَعَالٰی اَنَّهُ یَسْتَتَابُ وَنَقَلَ ابْنُ الْقَصَّارِ رَحِمَهُ اللّٰهُ تَعَالٰی اَجْمَاعُ الصَّحَابَةِ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُمْ عَلَيْهِ. وَقَالَ طَاوُؤُسُ وَالْحَسَنُ وَالْمَاجِشُونُ وَابُو یُوسُفَ رَحِمَهُمُ اللّٰهُ تَعَالٰی لَا یَسْتَتَابُ وَلَوْ تَابَ لَفَعَتْهُ تَوْبَتُهُ عِنْدَ اللّٰهِ وَلَا یَسْقُطُ قَتْلُهُ اَه (اوجز المسالك ص ۱۰۸ ج ۱)

امام نووی رحمہ اللہ میفرماید کہ ہر مسئلہ قتل مرتد اجماع ہمہ امت منعقد است اما در مہلت دادن او بہ توبہ اختلاف است.

مذہب ائمہ اربعہ ونظر جمہور امت در مہلت است ابن فیصلہ را بر آن اجماع صحابہ را نقل نموده.

وامام طاوؤس حسن ماجشون و ابو یوسف رحمہم اللہ میفرمایند کہ بہ مرتد مہلت توبہ نیست اگر توبہ کند توبہ او تنها عند اللہ نافع است اما حکم قتل از او ساقط نمیگردد.

حنا بلہ :

قال الامام ابن قدامة رحمه الله تعالى: واجمع اهل العلم عي وجوب قتل المرتد وروي ذلك عن ابى بكر وعثمان وعلى ومعاذ واى موسى واى بن عباس وعالم وغيرهم رضى الله تعالى عنهم ولم يذكر ذلك فكان اجماعاً.

مسألة: قال ومن ارتد عن الاسلام من الرجال والنساء وكان بالغاً عاقلأدعى اليه ثلاثة ايام وضيّق عليهم فان رجع والا قتل (المغنى مع الشرح الكبير ص ۱۰ ج ۱)

ہر وجوب قتل مرتد اجماع علماء امت قائم است واین حکم از حضرت ابوبکر حضرت عمر حضرت عثمان حضرت علی حضرت معاذ حضرت ابو موسی حضرت خالد و دیگر صحابہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم منقول است کسی از صحابہ کرام در آن انکار نہ ورزیدہ لہذا بر آن اجماع ہمہ منعقد گردیدہ است .

مسئلہ : وقتیکہ مرد یا زن عاقل وبالغ از اسلام مرتد شود باید تاسہ یوم تحت حراست قرار دادہ شود وبہ اسلام دعوت شوند اگر باز گردید بسوئی اسلام فیہا در غیر آن اورا بہ

قتل رسانند-

ظاهريه:

علامه ابن حزم ظاهري رحمته الله در المحلى تفصيل بسط در حصه مسئله قتل مرتد از احاديث و آثار صحابه شرح نموده (صفحه ۱۸۱ تا ۱۹۴ ج ۱۱).

مرتد بعد از جرم ارتداد بايد فوراً به قتل رسد و يا مهلت داده شود و مهلت او تا چند يوم باشد در اين مورد موصوف بعد از نقل مذاهب مختلف فيصله خویش را چنین تحرير نموده:

وليس قول من قال يستتاب مرتين بأولى من قال ثلاثة ولا من قال أربعاً أو خمساً أو أكثر من ذلك وكل هذه الأقوال بلا برهان فسقط هذا القول بلا شك فلم يبق الا قول من قال يدعى مرة فيقال له: ان من اسلم ثم ارتد قد تقدم دعاؤه الى الاسلام حين اسلم بلا شك ان كان دخيلاً في الاسلام ما وحين بلغ وعلم شرائع الدين هذا مما لا شك فيه وقد قلنا ان العكرار لا يلزم فالواجب اقامة الحد عليه اذا قد اتفقا نحن والتم على وجوب قتله ان لم يرجع الاسلام اهـ (المحلى ص ۳۳ ج ۱)

كسانيكه گفته اند كه مرتد را قبل از قتل دو مرتبه مهلت داده شود قول آنان راجع واولى نيست از قول كسانيكه مرتد راسه يا چهار يا پنج روز يا اضافه از آن مهلت ميدهند اين همه اقوال بلا دليل هستند قول دو مرتبه مهلت هر آئينه متروك است اما قول كسانيكه قائل يك مرتبه مهلت اند در جواب آنها تحرير شده كسيكه بعد از اسلام مرتد شود اگر نو مسلم باشد و قبل از آن نيز اسلام را قبول نموده باشد بلا شك وشبهه ب او دعوت اسلام رسيده است و اگر مادرزاد مسلمان باشد وقتيكه بالغ شود واحكام اسلام را درك كند به او دعوت اسلام رسيده باشد اين سخن از شك وشبهه مردم بالاتر است قبلاً گفتيم كه چندين مرتبه دعوت دادن ضرورى نيست لذا بايد حد بر او قائم گردد زيرا كه بر آن ميان وشا اتفاق داريم كه اگر مرتد پس داخل اسلام نگردد پس واجب القتل است.

قاضى شوكانى رحمته الله در نيل الاوطار از صفحه ۲۰۱ تا ۲۰۶ اين مسئله را مدلل بيان نموده است.

بدین جملات اكتفاء نمودم در غیر آن با استقصاء تصریحات فقهاء وانه حدیث این مسئله موضوع یک کتاب ضخیم تیار شود که یک کتاب هم از مسئله قتل مرتد خالی نباشد.

عقل سلیم :

بنا بر عقل سلیم نیز باید گردن مرتد زده شود زیرا کہ او از فطرت سلیم بفاوت نموده استہزاء نموده بآدین الہی توحین خدا و رسول او را نموده جذبات امت را خاموش سازخته پس فتنہ بزرگ چیست ازین ؟

کسی در روی زمین از حکومت ها تبت و پاش نظام مملکت خویش را تحمل نکند لذ سزای ہر باغی از مملکت ها محکوم بہ قتل است مرتد دشمن انسانیت است قطع نمودن عضو ناسور زده بی رحمی نیست بلکہ ذریعہ نجات جسم و جان باشد کہ در غفلت از آن دعوت دادن باشد بہ موت مرتد بر جرمش پردہ نهد چند دلائل آنان را بہ سمع شما می رسانیم.

۵

حجت بی بنیاد مرتدین**دلیل اول:**

(لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ) : اعلان واضح قرآنی است در صورت فکر نمودن یک مسلمان تبدیل نمودن دین خویش را پس بہ جبر و اکراه کسی را داخل اسلام نمودن تنگ نظری است .

جواب : اعلان (لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ) قانون مسلم قرآنی است اما بگوئید سزای مرتد با این جملہ چہ تعلق دارد ؟ در شان نزول ابن آیات درسنن ابی داؤد ابن حبان نسائی وغیرہ با حوالہ تفسیر معتبر در زمانہ خانم بی اولاد نذر می نہاد اگر خداوند من را اولاد داد او را در مذهب یہودیت داخل کنم باپیداشدن عده زیاد از خانم های انصار در زمانہ جاہلیت پسران خویش را در دین یہودیت داخل نمودند و قتیکہ یہود بنو نظیر بہ پاداش اعمال خویش جلاوطن گردیدند آن یہودان انصاری نسل نیز با آنان رفتند بعض از انصارها گفتند مایان پسران خویش را محولہ یہود نمی کنیم بلکہ جبراً آنان را گرویدہ اسلام میگردانیم بر آن این آیات نازل شد در یک روایت الفاظ انصار قرار ذیل است :

اَنَا فَعَلْنَا مَا فَعَلْنَا وَلَمْ نَرِ اَنْ دِينَهُمْ اَفْضَلُ مِمَّا لَنَا عَلَيْهِ وَاَمَّا اِذَا جَاءَ لَنَا اِسْلَامُ فَعَرَّهْمُ عَلَيْهِمْ فَلَمْ نَلِمْ اَلَا اِكْرَاهًا فِي الدِّينِ (تفسیر قرطبی ص ۲۸۰ ج ۳ وغیرہ)

مایان بدین مفکورہ پسران خویش را حوالہ آنان نمودیم کہ دین آنان افضل تر بود از

دین ما اما وقتیکه خداوند مایان را مشرف ساخت به دین اسلام پس مایان پسران خویش را مجبور میسازیم بر دین اسلام فوراً این آیات نازل شد.

در شان نزول واقعات دیگری نیز درج گردیده که همه آن متعلق کفار است که در آن هیچ ذکری از مرتد نیامده.

پس این آیات بر اطلاق خویش نیست کفار مقیم جزیره عرب جز اهل کتاب از آن مستثنی اند بلکه بعض حضرات آنرا منسوخ قرار داده اند امام ابن کثیر رحمته الله میفرماید :

وقد ذهب طائفة كثيرة من العلماء ان هذه محمولة على اهل الكتاب ومن دخل في دينهم قبل النسخ والتبديل اذا بذلوا الجزية وقال اخرون بل هي منسوخة بأية القتال وانه يجب ان يدعى جميع الاسماء الى الدخول في الدين المحمدي دين الاسلام فان ابي احد منهم الدخول فيه ولم يعقد له او يمل الجزية قوتل حتى يقتل وهذا معنى الاكراه. (تفسير ابن کثیر ج ۳ ص ۲۱۷)

گروه علماء بدین نظر اند که این آیات محمول است بر اهل کتاب و کسانی که قبل از نسخ و تحریف گروه مذهب آنان شده بودند بشرطیکه آنان جزیه را قبول دارند. و دیگران می گویند که این حکم با آیات قتال منسوخ گردیده و همه ملزم باشند برگزیده شدن دین حنیف اسلام اگر کسی نه گزیده دین گردد و نه جزیه را تسلیم کند با او قتال نموده شود تا آنکه قتل گردد همین است معنای اکراه.

خلاصه اینکه وصول (لا اکراه فی الدین) متعلق عامه کفار است مسئله قتل مرتد مسئله جدگانه است در این مورد موقف اجماعی امت بالتفصیل تحریر گردید.

دلیل دوم :

سزای قتل بالحق هر مدت نیست بلکه تنها در حصه مرتد محارب و باغی است طبقه که در روایت عبیدالله بن مسعود رضی الله عنه گذشت : (التارك لدينه المفارق للجماعة)

جواب آن اینست که قید المفارق بالجماعة احترازی نیست بلکه واقعی است هر مرتد باغی، مفسد و فاصله گیرنده است از جماعت مسلمانان است چرا در کدام حدیث با ارتداد بغاوت شرط نیامده.

چرا اگر این کلمه تسلیم شود پس گفته شود که ارتداد هیچ جرم نیست پس هر باغی ولو که مسلمان است واجب القتل است سزای جرم بغاوت قتل باشد و ارتداد هیچ جرمی است

در حقیقت سزای مرتد قتل است اگر باغی باشد یا نباشد ولو که مطیع و فرمانبردار نیز باشد عمل متوارث خلفاء راشدین و همه امت بر آن شاهد است در کتب احادیث ابواب جداگانه در مورد سزای محاربین بغا و مرتدان ذکر شده هر دو را خلط ملط نمودن تجهیل همه امت و انکار از حدیث است .

دلیل سوم:

در تمام دنیا مرتد را در دنیا سزا داده نمی شود از همین جا این جرم در نیاتحت قانون قرار نگرفته تنها معامله او معامله اخروی است قرآن کریم در این مورد می فرماید :

﴿وَمَنْ يَرْكَدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (۲۱۷)

ازین دلیل معلوم میشود که باسزای آخرت از سزای دنیوی عفو نمیشود چرا این چنین زنا، قتل و دیگر جرایم نیز جرائم دنیوی است بر آنها سزاهای شدیده وارد شده اگر سزای هر جرم به آخرت گذاشته شود پس در دنیا جرم بزرگی چنین بنظر میرسد آیا فیصله رسول الله صلی الله علیه وسلم و خلفاء راشدین در حصه سزاهای دنیوی مرتدان فیصله ظالمانه و خلاف قرآن بود. نعموذ بالله ؟

دلیل چهارم:

اینها میگویند در اسلام ازادی نظر است پس قانون قتل مرتد این حق را از آنان سلب میکند لذا در اسلام گنجانش سزا نیست از آنان می پرسیم اگر کاملاً آزادی به مردم داده شود و مردم بی لگام نهاده شوند پس قتل، غارتگری، سرقت و چپاولگری و بغاوت عام شود و آنها مستقل گذاشته شوند این آزادی جمهوریت است که در اسلام جای ندارد کسی با یک مولانا صاحب مناظره کرد تقدیم نمودن آن مناظره را در این مقام مناسب پنداشتم .

هستو : مولانا صاحب شمایان دایم داد می زنید کسی حق مجبور ساختن و مکلف نمودن او را ندارد نه کسی در معامله دین مکلف است بر چیزی اما از جانب دیگر اگر کسی داد زند از آزادی پس از اسلام اخراج میگردد و شمایان فیصله قتل او را صادر میکنید . این به کدام اندازه نظری بزرگ است ؟

مولانا : اگر ساکنان کدام مملکت دیگر بر بانیان پاکستان طعنه گوئی کنند آیا شما

اورا معاف میکنید.

مسئله: او از توان ما بالاتر است چگونه آنان را بگیریم ؟

مولانا: پس پس اینرا معامله دین بگوئیم پس اگر کدام کافر بر اسلام و افراد مقدس اسلام طعنه گونی و نکته چینی کند تا کدام اندازه بر آنان چشم پوشی نموده شود اما کسی که یکبار گرویده اسلام شد و جسارت نموده پس چنین غدار هیچگاه مستحق رعایت نباشد پس اگر شما عذار ملک را عفوہ نمی کنید پس مایان چگونه غذا و طعنه گر دین را عفوہ کنیم.

خلاصه: اینکه مسئله قتل مرتد نه بین امت مسلمہ مختلف فیه است نه از چنین مسئله بدیهی انکار در کنار بلکه بدترین کفر و ارتداد که لائق گردن زدن است .

دیگر احکام مرتد

(۱) حیط اعمال مرتد : تمام اعمال نیک مرتد ضائع میشود البته پس از مسلمان شدن او قضا اعمال بر او واجب نیست بدون حج اگر قبل از ارتداد حج نموده است بعد از اسلام بشرط استطاعت اعاده حج بر او ضروری باشد نزد محققین قبل از ارتداد نماز های قضا شده نیز باید اعاده شود و حقوق العباد نیز واجب الاداء است .

(۲) خانم مرتد طلاق بائن میگردد بعد از اسلام تجدید نکاح ضروری است .

(۳) با ارتداد ملکیت مرتد از اموالش زائل میگردد به زوال موقوف اگر پس گرویده اسلام گردید حسب سابق اموال او پس داخل ملکیت او میگردد و اگر در حالت ارتداد بمیرد و یا به دارالاحرب لحقوق نماید پس کمائی حالت اسلام او بعد از ادائی حقوق مالی به ورثه مسلمان او تکیه کند و کمائی حالت ارتداد او بعد از ادائی حقوق زمانه ارتداد او مال فنی قرار داده میشود.

(۴) دیگر تصرفات مالی او از قبیل بیع هبه اجاره و غیره موقوف گردانیده میشود اگر پس گرویده اسلام گردید تصرفات او نافذ است در غیر آن کالعدم قرار داه شود.

(۵) وقف مرتد باطل گردانیده میشود.

(۶) درحالت ارتداد نکاح ذبیحه و شکار (توسط باز و یا سگ شکاری با قرائت بسم الله صورت گیرد) شاهدی و میراث بدست آورده او همه باطل و کالعدم قرار داده شود نیز

حقوق مالی او برای مردم حلال گردانیده شود وتادیه آن ضروری نیست .

(۷) باید حاکم وقت مرتد را به اسلام دعوت دهد و سه و یوم آنرا حبس کند اشتباهات آنرا رفع گرداند اگر در این مدت پس گرویده اسلام گردید فبها ونعم ودر غیر آن او به قتل رسانیده شود طریقه اسلام آوردن آن قرائت کلمه شهادت و به جزء از دین اسلام از همه ادیان اعلان برائت نماید و یا برائت کند تنها از دینی که انرا عوض اسلام آنرا قبول نموده بود برائت او تنها با قرائت کلمه رسمی کافی نیست و با ان مسلمان پنداشته نمیشود.

(۸) خانم مسلمان که هنوز گرویده اسلام نشده باشد باید محبوس است و هر نوع مقاطعه با او نموده شود تا زمانی که پس گرویده اسلام گردد و یا در همان جا بمیرد اگر در این دوران کسی او را به قتل رساند محکوم به قتل نه گردد این حکم مرتده عامه است اما ساحره یعنی جوگی را سزای قتل متعین است همین است احکام خنثی مشکل.

(۹) بچه نابالغ اما وقتی که عاقل و باتمیز باشد اسلام و ارتداد او معتبر است اگر کدام بچه کافر گرویده اسلام شود و یا به طبع والدین مسلمان بود اما قبل از بلوغ مرتد شد واجب القتل نیست. نه قبل از بلوغ و نه بعد از بلوغ اما باید محکوم به حبس گردد تا اسلام بیاورد و اگر کسی او را به قتل رساند مضمون به قصاص نگردد و اگر بعد از بلوغ اقرار نمود بر اسلام و پس مرتد شد در این صورت واجب القتل است کسی که جبراً مسلمان گردانیده شده باشد در صورتیکه مرتد شود واجب القتل نیست .

(۱۰) بعد از مرگ مرتد رادر مقبره مسلمانان یا کفار دفن نکند بلکه در یک مکان علیحده و جدا حفر بکشند و جسد او را در آنجا بیندازند.

محمد ابرهیم

نائب مفتی دارالافتاء والارشاد

۲ ربیع الاخر ۱۳۱۷ھ

تَفْصِيْلٌ

من العبد الفقير الى رحمة الغنى الحميد رشيد احمد وفقه الله لما فيه رضا

زناده واحكام آنان

عوام بلکه اکثر خواص شیعه قادیانی و زناده را نیز مرتد می شمارند در حالیکه احکام آنان شدید تر از مرتدان است .

تعریف و زندیق : کسیکه مدعی اسلام باشد و عقائد کفریه خویش را بر ملا اعلان کند و آن عقائد کفریه خویش را اسلام قرار میدهد.

زنادقه و زنادقه‌ها :

- (۱) شیعه این یک فرقه قدیم ترین زنادقه است و دشمن بزرگ اسلام و خبیث ترهه این فرقه اخبث الغبائث زنادقه ضرر دهندگان به اسلام و مسلمانان از همه فرقه هائی زنادقه دیگراند که دیگران در ضرر عشر عشیر آنان نیز نیستند.
- (۲) مرزائی قادیانی و لاهوری . (۳) آغاخان اسماعیلی (۴) بوهری . (۵) بهائی . (۶) مهدوی و ریشه هائی آن ذکری و غیره .
- (۷) منکرین حدیث چکرالوی پرویزی و غیره .
- (۸) انجمن دینداران مدعی الوهت بنده های چن بسوی شور .

احکام زنادقه

- بر حکومت لازم است که حکم قتل آنان را صادر کند اگر شخصا کسی را زندیق سازد یا تابع مذهب آبا و اجداد باشد طبقه اولاد مرتد واجب القتل نیستند این چنین خانم مرتده واجب القتل نباشد مگر خانم زندیق و واجب القتل است .
- (۲) بعد از دستگیر شدن توبه او نیز قبول نمیشود در صورتیکه توبه مرتد بعد از گرفتاری نیز قابل قبول است با آنان نکاح مسلمانان جواز ندارد.
- (۴) ذبیحه آنان حرام قطعی است.
- (۵) با آنان هیچ نوع معامله جواز ندارد معاملات تجارتي در حالت مجبوری در کتاب الخطر والا با حاکم مذکور است.
- (۶) در جنازه آنان شرکت جواز ندارد.
- (۷) مقبره مسلمانان در کنار بلکه در مقبره کفار نیز دفن نمودن آنان جواز ندارد باید در یکجای کناره حفر کشیده شود و در آنجا انداخته شوند و خاک بریزند بر آنان . والله
- رشید احمد
- الهادی الی سبیل الرشاد.

کتاب اللقطه

لقطه کافر

سوال : زید مقروض کسی از کفار بود همانا که آن کافر قرض خواه سفر نمود به هندوستان و در آنجا درک شد که امکان ارسال پول نیز به او نیست پس زید با آن پول چه کند آیا آنرا به فقراء تقسیم کند و یا شخصاً در مصرف خویش آنرا در آرد ؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : باد اولاً توسط تلفون، خط و یا ذریعه دیگری از آن قرض خواه یا ورثه او اطلاع یابد در صورت عدم امکان و مایوسی آن پول را در بیت المال داخل کند در صورتیکه بیت المال حکومت مسلمانان موجود نیست پس آنرا بر فقراء صدقه کند.

قال فی الهدیه کل لقطه یعلم انها للذی لا ینبغي ان يتصدق ولكن یصرف الی بیت المال لنوائب المسلمین، کذا فی السراجیه (عالمگیریه ص ۳۰۰ ج ۳) ومغله فی الشامیه ص ۳۰۰ ج ۳، ولفیه تعالی اعلم

۲/ جمادی الاولی ۱۳۸۶ هـ

کسی به یک ساعت ساز خویش را داد و باز پس نیامد

سوال : زید ساعت ساز است و نزدش مردم ساعت ها رابه ترمیم می آرند چند عدد ساعت از چندین سال نزدش مانده که نه مالک آن میآید نه زید از آنان کدام نوع معلومات دارد و ساعت ها هم زنگ الود و خراب شده است پس با این ساعت ها زید باید چه کنند ؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر زید کاملاً از آمدن مالکان ساعت ها مایوس شده است پس آن را صدقه کند در صورتیکه مالک آنها پیدا شد اختیار دارد که این صدقه موقوف زید را نافذ می گرداند و یا از او ضمان می خواهد در صورت ضمان زید آن ساعت را از فقیر پس گرفته تسلیم مالک کند و یا از جیب خود تاوان آنرا بدهد اما زید حق فروختن آن ساعت ها را ندارد. اگر بر دارنده لقطه ضمان آنرا اداء نمود پس ثواب صدقه از او باشد.

قال الامام المرغینانی رحمه الله تعالی : قال فان جاء صاحبها والا تصدق بها ایصالاً للحق الی المستحق وهو واجب بقدر الامکان وذلك بإیصال عینها عند الظفر بصاحبها وایصال العوض وهو

القواب علی اعتبار اجازتہ التصدی بها وان شاء امسکھا رجاہ الظفر بصاحبها.

قال فان جاء صاحبها یعنی بعد ما تصدی بها فهو بالخيار ان شاء امضى الصدقة وله ثوابا لان التصدی وان حصل بالذن الشرع لم يحصل بالذنه فموقوف علی اجازتہ والمالك یحب عمل الفقیر قبل الاجازة فیه وان شاء ضمن الملتقط لانه سلم ماله الی غیره بغير اذنه الا انه بالخاۃ من جهة الشرع وهذا لا ینال الضمان حقاً للعبد کما فی تناول مال الغیر حالة المخصصة وان شاء ضمن المسکین اذا هلك فی یدہ لانه قبض ماله بغير اذنه وان کان قائماً اخله لانه وجد عن ماله (هدایة ص ۳۰۳ ج ۲) والله سبحانه وتعالی اعلم.

۱۷ / صفر ۱۳۸۸ھ

مالک مکان بی درک شد پس کرای خانہ را کراء نشین

به چه کسی تسلیم نماید؟

سوال : زید در یک خانہ سکونت پذیر بود کہ ماہانہ کرای انرا اداء می نمود اما بالاخرہ مالک مکان غائب شد زید تحقیق کرد مالک خانہ یک دکان داشت رفت دکان او ہم بند بود پس حالاً زید نمی داند کہ آیا مالک مکان فوت شدہ و یا چہ شدہ بر او؟ پس در این صورت کرای خانہ را با چہ کسی تسلیم کند؟ بینوا توجروا.

الجواب باسم ملہم الصواب : در این مورد زید کاملاً کوشش و تحقیق کند تا مالک خانہ را و یا وارث او را بیاید در صورت نیافتن مالک خانہ و یا وارث او چند ماہ دیگر نیز انتظار بکشد بالاخرہ آن پول را بر فقراء صدقہ کند اگر مالک مکان پیدا شد اختیار دارد کہ صدقہ زید را نافذ کند و یا از او ضمان بگیرد در صورت اول ثواب از مالک خانہ محسوب میشود و در صورت دوم ثواب صدقہ از زید محسوب میشود . والله سبحانه وتعالی اعلم .

۱۶ جمادی الآخرہ ۸۹ھ

کسی قلم را در راہ یافت؟

سوال : زید در راہ یک قلم یافت پس چہ باید کرد با آن؟ بینوا توجروا.

الجواب باسم ملہم الصواب : زید آنرا اعلان کند اگر مالک آن پیدا شد زید آنرا صدقہ کند و اگر شخصاً مسکین باشد خود آنرا استعمال کند.

قال فی التنبیہ: فینتفع الرافع بها لو فقیراً والاتصدق بها علی فقیر ولو علی اصلہ وفرعہ وعرسہ

(ردالمحتار ص ۳۰ ج ۳) والله تعالی اعلم.

رسانیدن رساله های ماهانه تا خریداران مشکل است

(۱) بعضی ساکنان پاکستان مشرقی بعد از استقلال بنگلادیش به آنجا رفتند در این وقت به ذمه مالک رساله های آنان باقیست از کسی نه واز کسی ده رساله اما باید گفت که مصارف پوسته خانه اضافه ار میشود، از قیمت رساله واز آن اشخاص اطلاع نیز ندارد کسانی که رساله های آنان بدوش مالک رساله ها مانده اما طریقه ارسال آن پول نیز ممکن نیست. اتفاقاً پسر مولانا محمدالله صاحب تشریف آورد برایش گفتیم که تمام پول آنان را با آدرس آنان و مصارف منی اردر برایت میدهم که آنرا به آنان ارسال نمائی او این خواست مایان را پذیرفت و پول را گرفت آیا من در این صورت از قرض آنان سبکدوش شدم؟

(۲) سپس براینم گفته شد که بعضی آنان داخل مذهب بهاری شدند و بعضی آنان فوت نمودند که منی آردر آنان پس ارسال نموده شد لهذا پول آنان را بر طلاب مستحق در مدرسه خویش مصرف نموده ام آیا بدین طریقه از قرض آنان سبکدوش شده ام؟

(۳) رساله هائی بعضی دیگر نیز نزد من بود اراده نمودم تا آنرا در کدام مدرسه دینی بر طلاب مستحق تقسیم نمایم در صورت آمدن مالکان رساله ها را بار دیگر به آنان بدهم در حالیکه آنان در هندوستان این رساله ها را نمیخواهند قصد دارم که این رساله ها را بر مردم تقسیم کنم حکم شریعت مطهره در این مورد چیست؟ بینواتوجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب : (۱) اگر تمام پول را توسط شخص معتمد با مصارف منی آرد فرستاده بوده ای بشرطیکه آن رساله ها تسلیم به مالکان شده باشد در آنصورت از قرض سبکدوش باشی در غیر آن هنوز قرض به ذمه ات باقی است.

(۲) کسانی که انتقال نموده اند پول را تسلیم ورثه آنان بکن در صورت نبودن ورثه آنرا بر طلاب مستحق با تقسیم نمودن سبکدوش میگردیدی. کسانی که به بهار هجرت نموده اند اگر باوجود مساعی کامل پول را به ورثه هائی آنان تسلیم نکرده ای این پول را نیز بر طلاب مستحق تقسیم کن پس اگر کسی از آنان عودت نموده و قرض خویش را خواست پس باید قرض را تسلیم آنان کنی.

کتاب الشریک

کمائی مشترک بین پدر و پسران ملکیت پدر است

سوال : زید با دو پسرانش مصروف یک کار بود و یک مقدار پول پس انداز کرده اند زید یک پسر نابالغ نیز داشت که حالاً بالغ گردیده اما او کمائی ندارد پس اگر زید پول پس انداز را بر هر سه پسران مساوی تقسیم کند آیا جواز دارد یا نه ؟ یعنی آیا پسر سوم نیز مستحق حصه است یا خیر؟ بینوا توجروا ؟

الجواب باسم ملهم الصواب : در صورت کار مشترک پدر و پسران همه سرمایه و پول منفعت ملکیت پدر شمرده میشود لذا بعد از وفاتش نیز پسر سوم را حق مساوی در ترکه داده شود.

قال العلامة ابن عابدین رحمه الله تعالى معزاً إلى القنية : الاب وابنه یکتسبان فی صنعة واحدة ولم یکن لهما شیء فالكسب كله للاب ان كان الابن فی عیاله لكونه معیالاً له الا ترى لو غرس شجرة تكون للاب (الی ان قال) وفي الخانیة زوج بنیه الخمسة فی داره وكلهم فی عیاله واختلفوا فی المتاع فهو للاب وللبنین الشیاء التي علیهم لا غیر الخ (رد المحتار ص ۳۰ ج ۲) والله تعالی اعلم.

یوم العاشر ۱۴۶۷ هـ

در کمائی مشترک حصه همه مساوی باشد

سوال : کسی چند پسر دارد که همه آنها شریک کار اند اما بعض آنان هوشیار و با تجربه و بعض بی همت و کاهل اند که نسبتاً کمائی آنان کم است همه مشترکاً یک زمین را خریدند و آنرا پس فروختند برادریکه کمائی زیاد داشت حصه زیات میخواست اما برادر دهم دعوه دارد که باید همه را مساویانه حصه داده شود در این حصه تقسیم حکم شرعی چیست ؟ بینوا توجروا ؟

الجواب باسم ملهم الصواب : این مال مشترک است باید بین برادرها مساوی تقسیم شود.

قال فی التنبییر و شرحه : وما حصله احدهما فله وما حصله معاً فلهما نصفین ان لم یعلم مالکین
وما حصله احدهما باعانة صاحبه فله ولصاحبه اجر مثله ما لم یبلغ الخ

وقال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ تعالیٰ: یوخذ من هذا ما اقلی به فی الخیرة فی زوج امرأ وابنها
اجتمع فی دار واحدة واخذ کل منهما یکسب علی حدیقه ویمعان کسبهما ولا یعلم التفاوت ولا التساوی
والتمیز فاجاب بأنه ینبغی سویة وکلوا مجتمع امرة یعملون فی تركة ابيهم واما المال فهو بینهم
سویة ولواختلفوا فی العمل والرأی اهـ (رد المحتار ص ۴۰۰ ج ۲)

اما اگر کار مشترک تفاوت زیادی داشت وبا اقرار یا بینہ ثابت شد در آن صورت آنرا
اعتبار داده شود . کیا هو مفهوم من العبارة المذكورة ومصرح قبلها فی الشامية. والله سبحانه
وتعالی اعلم. يوم العاشوراء ۷۶ھ

شرط نمودن نفع زائد در حصه یک شریک

سوال : زید مالک یک خانه کرائی است که در آن مصروف کار است سپس با بکر
شرکت نمود که زید دوهزار و بکر شش هزار روبیه انداز کرده بودند وتوافق نموده اند که
۳۵ فیصد منفعت آن از زید و ۶۵ فیصد منفعت آن از بکر باشد وبه همین تناسب نقصان هم
تقسیم گردد اما اضافه نموده اند که زید در کار وانتظام دکان دخل نداشته باشد بعد از
تقسیم وحساب در هر ماه زید حصه خود را بگیرد اما بعد از چند ماه مسلسل تقسیم
وحساب زید حساب را ترک نمود اما اندازه بکر یک مقدار پول را در نفع به زید داد زید
اعتراض نمود اما جهت مطمئن ساختن او در اندازه منفعت آورد ویدل مینمود بدین طریق
معمول جاری بود سوال اینجا است که آیا تقسیم نمودن نفع بدین طریق جواز دارد یا خیر ؟
بینوا توجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر عندالعقد در حصه یکی از شریکان کار نکردن طی
شده باشد پس در حق او نفع زائد از مقدار رأس المال را شرط نمودن جواز ندارد نفع نقصان
هر دو طبق سرمایه آنان تقسیم شود ۲۵ فیصد از زید و ۷۵ فیصد از بکر باشد البته کرایه
دکان را نیز از آن بر دارند.

حساب تقسیم منافع درست ضروری است با تخمین چیزی دادن یا گرفتن جواز ندارد
وبر عمل ایام گذشتهها چنین تقسیم تخمینہ باید فریقین توبه کنند ومغفرت خواهند از
خداوند تعالی.

قال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ تعالیٰ: (قوله ومع التفاضل فی المال دون الریح) ای بان یکون

لاحدھا الف وللآخر الفان مغلّا واشترطّا التساوى فی الریح (وقوله وعکسه) اى بان يتساوى المالان ويغضاهما فی الریح لكن هذا مقید بان يشترطّا الا کثر للعامل معهما اولا کثرهما عمل اما لو شرطّا للقاعد اولا قلّهما عملا فلا يجوز کما فی البحر عن الزیلعی والکمال قلّعا والظاهر ان هذا محمول علی ما اذا کان العمل مشروطا علی احدھما ولی النهر اعلم انھما اذا شرطّا العمل علیھما ان تساویا مالا وتفاوتا برهما جاز عند علمائنا العلاقة خلافا للزفر والریح ینھما علی ما شرطّا وان عمل احدھما فقط وان شرطّا علی احدھما فان شرطّا الریح ینھما بقدر راس مالھما جاز ویكون مال الذی لا عمل له بضاعة عند العامل له ربحه وعلیه موضیعتھ وان شرطّا الریح للعامل اکثر من راس مالھ جاز ایضا علی الشرط ویكون مال الدافع عند العامل مضارة ولو شرطّا الریح للدافع اکثر من راس مالھ لا یصح الشرط ویكون مال الدافع عند العامل بضاعة لكل واحدھما ریح مالھ والوضیعة ینھما علی قدر راس مالھما ابدًا هذا حاصل ما فی العنایة او ما فی النهر. قلت وحاصل ذلك كله انه اذا تفاضلا فی الریح فان شرطّا العمل علیھما سوية جاز ولو تبرع احدھما بالعمل وكذا لو شرطّا العمل علی احدھما وكان الریح للعامل بقدر راس مالھ اواكثر ولو كان الاكثر لغیر العامل اولا قلّهما عملا لا یصح وله ریح مالھ فقط وهذا اذا كان العمل مشروطا الخ (رد المحتار ص ۳۰۰ ج ۲)

غرة ربیع الاول ۸۸۸ھ

بدون اجازه تصرف نمودن در مال مشترک

سوال : جائداد مشترک چهار برادر بود که پدر آنان انتقال یافت بعد از آن دو برادران کلان در جائیداد تصرف نموده اند و دو برادران کوچک که آنان نیز عاقل و بالغ بوده و تابع آنان بودند یکی از برادران آن زمین مشترک را بدون اجازه دیگران به فروش رساند باین فوت شد برادران بزرگ باین خلاف مشتری دعوی نموده اند و بعد از هشت سال زمین را پس از مشتری مسترد نمودند اما هر دو برادران بزرگ عائدات هشت ساله مشتری را برایش عفو کردند و بار دهم زمین را بر او به فروش رسانیدند و چنین تصرفات را بدون اجازه برادر خورد خویش نمودند سوال اینجا است که آیا این تصرف تنها در حصه برادران بزرگ نافذ است و یا در حصه همه آنان؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : مالکان زمین را حق گرفتن از خریدار زمین داشته اند و عفو نمودن برادران بزرگ تنها در حصه آنان نافذ است حصه برادران کوچک معاف نشود لذا اداء کردن حصه آنان از اجر مثل زمین بدوش مشتری واجب است.

وقتیکه برادران بزرگ زمین را بار دیگر بر مشتری فروخته اند این تصرف نیز تنها در حصه اینها نافذ است نه در حصه برادران صغیر . والله تعالی اعلم .
 ۲۹ رمضان المبارک ۸۸ هجری

در سامان شرکت عنان جواز ندارد

سوال : زید بکر و عمرو در یک عمل شرکت مینمودند زید یک دکان داشت که دوازده هزار روپیه قیمت داشت و ماهانه ۳۵ روپیه کرایے آن بود بکر و عمرو چهار چهار هزار روپیه به او دادند در دکان مال به اندازه ۲۱ هزار روپیه برابر شد . و فیصله نموده شد که نصف منفعت اصل معاوضه محنت شرکاء کاریگر باشد و نصف متباقی طبق سرمایه بر شرکاء تقسیم گردد آیا این معامله شرعاً درست است یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : این شرکت عنان است که در آن وجود پول نقد شرط است و در صورت سوال از یک جانب سامان و از جانب دهم پول نقد است لهذا این شرکت درست نیست طریقه درست این شرکت چنین است که در قدم اول زید بکر و عمرو در مکان شریک شوند بعد از آن مساویانه یا کم و بیش سرمایه گذاری کنند و عقد را شریک کنند .

قال فی التنبیہ و شرحه : ولا تصح معاوضة وعنان ذکر فیجاء المال والا فیهما تقبل ووجوه بغیر النقدین والفلوس والناقله والتبر والقرعة ای ذهب وفضة لم یصر بها ان جری مجری العقود التعامل بها .

وقال العلامة ابن عابدین رحمه الله تعالی تحت قوله (بغیر النقدین) : فلا تصحان بالعرض ولا بالمکیل والموزون والعقد المتقارب قبل الخلط یمنسه واما بعده فکلک فی ظاهر الروایة فیکون المخلوط شركة ملک وهو قول الغالی رحمه الله تعالی وقال محمد رحمه الله تعالی شركة عقد (رد المحتار ص ۳۳ ج ۲) والله تعالی اعلم .
 ۲ / ذی قعدة ۸۸ هـ

در کار مشترک خساره آمد

سوال : در یک کار که ۱۰۰۰ روپیه سرمایه بکر و ۲۰۰۰ روپیه سرمایه زید بود در این کار خساره وارد شد پس خساره زید بکدام اندازه و خساره بکر بکدام اندازه باید باشد ؟ بینوا توجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : نقصان را در قدم اول از نفع اخراج کنند اگر با آن

تکمیل نمیشد پس آن نقصان طبق حصه بر هر دو شرکاء تقسیم گردد یعنی یک حصه آن بر مالک یک هزار و دو حصه آن بر مالک دوهزار انداخته شود. والله سبحانه وتعالى اعلم.

۱۷ ذی القعدة ۱۹۸۸ هـ

هر شریک اختیار ختم نمودن شرکت را دارد

سوال : زید یک کار را با چند تن مشترک شروع کرد یک دکان را خرید عمرو نیز خواهند شرکت گردید و شرط نمود که او حسب معمول در خدمت تعلیم قرآن مشغول میباشد و در کار آنان دخل نه داشته باشد و طی نمودند که زید عوض کار اضافه خود حصه اضافه را بگیرد یعنی چهل فیصد نفع از زید باشد و شصت فیصد آن از شرکاء متباقی چند یوم بعد شرکاء بر خیانت زید مطلع شدند و اراده نمودند که زید را از شرکت اخراج کنند آیا شرعاً در آن مجاز اند؟ و زید مطالبه دارد در صورت خاتمه دادن شرک در قیمت موجوده دکان باید سهم من برایم داده شود چرا که قیمت موجوده دکان چند برا بر از سابق اضافه شده است آیا این مطالبه زید درست است؟ بینواتوجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب : هر شریک اختیار دارد تا بدون رضایت شرکاء شرکت را ختم کند در این صورت اشیاء مشترک را قیمت کند اصل را بقدر حصه و منافع را طبق شرط تقسیم کند.

اگر یکی از شریکان خواهشمند خریداری چیزی باشد توسط نیلام آنرا خریداری کند به قیمت زیادی که او برایش آماده شود. لذا خاتمه دادن زید شرکت را درست است و در دکان بقدر سهم خویش حصه بگیرد و اگر اضافه از همه شرکاء قیمت را میدهد و دکان را به خود بگیرد طبقه که این اختیار را هر شریک دارد.

قال العلامة ابن عابدین رحمه الله تعالى: وفي البحر عن البزارية اشتركا واشترى امتهعة ثم قال احدهما لا اعمل معك بالشركة وغاب فباع الحاضر الامتهعة فالحاصل للمائع وعليه قيمة المتاع لان قوله لا اعمل معك فسخ للشركة معه واحدهما يملك فسخها وان كان المال عروضا بخلاف المضاربة هو المختار (رد المحتار ص ۳۷ ج ۳) والله تعالى اعلم.

۲۷ / ربيع الاول ۱۴۰۹ هـ

بلا اذن شریک تصرف جواز ندارد

سوال : عنایت الله وعلی محمد مشترکاً یک موتر را خریداری نمودند به ۳۵ هزار روپیه که ۱۶ هزار آن را نقد و ۱۹ هزار آن تا یک مدت قرض گردانیده شد علی محمد چند یوم بعد به ایران سفر نمود در این وقت مالک موتر آمد طالب پول خویش شد عنایت الله که پول نداشت مجبوراً موتر را به ۳۰ هزار روپیه سودا نمود و پول مالک موتر (بانع) را ادا نمود وفتیکه علی محمد از ایران باز گشت بر آن بیع راضی نشد پس آیا این بیع درست است و یا خیر و خساره بدوش چه کسانی هست ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : تنها در سهم عنایت الله بیع درست است و موتر بین علی محمد و خریدار مشترک است اگر خریدار شراکت رضایت نداشت بیع فسخ نموده شود و موتر مسترد گردانیده شود.

قال فی شرح التندویر: لم یجوز لهما وطاحون عبد ودابة حیث یصح بیع حصته اتفاقاً اهـ . (ردالمحتار ص ۳۴۱ ج ۳) والله تعالی اعلم . ۱۳ شعبان ۹۵ هـ

بدون اذن شریک شجر کاری در زمین مشترک

سوال : دوتن در یک زمین شریک بودند یک شریک در آن شجر کاری نمود در صورت میوه گرفتن نهال کننده شریک دیگر را گفت در این میوه تراسهم نیست اما شریک دوم گفت زمین مشترک است لذا باید درخت و میوه آن نیز تقسیم گردد از نگاه شرح باید چگونه فیصله نموده شود ؟ در دیار ما عرف است که شجرکار را نصف درخت میرسد در صورتیکه صراحة یا دلالة اجازه داده شده باشد. بینوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب : این زمین باید بین هر دو تقسیم شود حصه شجر کار در آن درخت بر قرار است و از حصه شریک دوم باید این شریک درختانش را بکشد و نقص وارد شده بر زمین را به مالک تسلیم کند.

قال العلامة ابن عابدین رحمه الله تعالی: ارض بیهما زرع احدهما کلها تقسم الارض بیهما فما وقع فی نصیبہ اقر و ما وقع فی نصیب شریکہ امر بقلعه و ضمن للنقصان الارض هذا اذا لم یدک الزرع فلو ادرك او قرب یغرم الزارع لشریکه نقصان نصفه لو انتقصت لانه غاصب فی نصیب شریکہ (ردالمحتار ص ۳۴۱ ج ۳)

اگر با کشیدن درختان زمین زیاد متضرر میشد پس مالک زمین اختیار دارد که قیمت آن درختان را تادیه کند تا بعد از آن مالک آن گردد باید قیمت درختان واجب القیوع تخمین شود.

قال فی التحدیر: ومن بی او غرس فی ارض غیره بغير اذنه امر بالقلع والدول للمالك ان یمضی له قیمه بناء او مھر امر بالقلع ان نقصت الارض به.

وقال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ تعالیٰ: (قوله ان نقصت الارض به) ای نقصاناً فاحشاً یجید یفسدھا اما لو نقصھا قليلاً فیأعذار طرھه ویقلع الاشجار ویضمن النقصان سائماً عن المقدسی (رد المحتار ص ۱۲۴ ج ۵) واللہ تعالی اعلم.

۲۷ / ذی الحجہ ۹۵ هجری

اصول تعیین نفع در شرکت

سوال : دوتن مشترکاً یک کتاب را به چهار پسانیدند یکی آنان آن کتاب را به فروش رساند و آن را به حصص مساوی یا طبق تقسیم طی شده تقسیم نمود آیا چنین شرکت جواز دارد یا خیر؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بدین طریق تقسیم جواز دارد اما اگر بدوش یک شریک حصه زیاد عمل نموده شود و برای دهم زیاد از حصه راس المال او شرط نمودن نفع جواز ندارد اگر این شرط در نفس عقد نباشد بلکه تبرعاً چنین نمودند پس شرط نمودن نفع زیاد در حق کسی که عمل نکرده نیز جواز دارد. واللہ تعالی اعلم.

۸ محرم ۹۶ هـ

ترمیم نمودن خانه مشترک را بدون اجازه

سوال : خانه پدر مرحوم به تحویل زید بود که هنوز بین ورثه تقسیم نشده بود کرای یک حصه خانه را زید تسلیم نمود که آنرا حق همه ورثه می پنداشت در وقت تقسیم خانه یک حصه خانه بوسیده بود که ترمیم در کار داشت در تقسیم مکان بنا بر اجراءات حکومتی معطل شده بود زید توان ندارد که آن حصه را ترمیم کند.

آیا آن پول حاصل شده کرایه را زید در ترمیم این خانه مصرف کند؟ چرا اگر خانه ترمیم نشود در وقت فروخت قیمت آن نازل می‌رود نیز بفروشانید آیا در چنین ترمیم نیازمند اجازه ورثه دیگر میباشد یا خیر؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر مکان بین ورثه قابل تقسیم باشد پس در مصرف نمودن رقم مشترک کراء ضرورت و نیازمندی نیست به اجازه شرکاء و اگر مکان قابل تقسیم نباشد یعنی در صورت تقسیم قابل انتفاع باشد پس اجازه گرفتن از شرکاء در حصه ترمیم آن ضرورى است اگر اجازه ندادند حاکم آنان را بر اجازه دادن مکلف نماید و اگر از خانم چنین توقع نباشد پس بدون اجازه آنان هم گنجایش و جواز است.

لانه صار مضطرا الى المهرمة كالمشترك الذى يقبل القسمة.

قال العلائى رحمه الله تعالى: والضابط ان كل من اجبر ان يفعل مع شريكه اذا فعله احدهما بلا اذن فهو محتو على الا لا، ولا يجبر الشريك على العبارة الا الى ثلاث وصى ونأطرو وضرورة تعذر قسمة ككرى بهر ومرة وقناة وبنو وحولاب وسفينة معيبة وحائط لا يقسم اساسه فان كان الحائط يحتمل القسمة ويبنى كل واحد على نصيبه السترة لم يجبروا الا اجبروا كذا كل ما لا يقسم كحياض وغان وطاحون وجمامه فى معترقات قضاء البحر والعينى والاشباه (رد المحتار ص ۳۸ ج ۳) والله تعالى اعلم.

۲۲ ربيع الثانى ۱۳۹۷هـ

مصارف مشترك با شخص نابالغ

سوال : از طرف حكومت بنام بيوه مرحوم يك مقدار پول برای ده سال منظور گرديد وى وشش روييه ماهانه نیز برايش داده ميشود .

از بوديجه دوهم امدادى ماه ۱۶ روييه از طرف حكومت به اطفال او منظور شد تا حد بلوغ بيوه با پسرانش كه دو تن آنان بالغ اند يكجا بسر مى بردند آيا اين پول را در مصارف اجتماعى به مصرف برسانند و يا آنرا علحده مصرف كنند ؟ بينوا توجه روا

الجواب باسم ملهم الصواب : پولی که برای نابالغان منظور شده مصرف نمودن آن بر بالغان جواز ندارد البته در خورد و نوش حساب همه مشترك است همه حق خوردن دارند. والله سبحانه وتعالى اعلم .

۲۹ رمضان سنه ۹۷هـ

شرکت همراهی مضاربت جواز دارد

سوال : زيد وعمرو باهم يك مساوى سرمايه گذارى نمودند عمرو جهت اشتراك آن عملى نصف ربح را ميگيرد و ربح متباقى را طبق سرمايه تقسيم مى كنند آيا شرعا اين طريقه

جواز دارد یا خیر ؟ اگر جائز است آیا این در صفتی فی صفتی و یا در عقد بالشرط داخل نیست ؟ بینوا توجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : در شرکت عمل من الجانبین شرط است که در اینجا مفقود است لذا این شرکت نه بلکه مضاربت است پس اگر از طرف رب المال مصرف مال در درجه شرط نباشد اشکالی نیست و اگر مشروط باشد نیز جهت ملائمت در شرکت جواز دارد . چرا در این صورت عین مضاربت اصل است و در شرکت بالتبع نیز ، از اینجا شرط عمل من الجانبین مرتفع میگردد نیز با اشتراط العمل تفاضل فی الربح بنا براین جائز است که این بر عکس صورت اولی در اصل شرکت است و در مضاربت از اینجا اشتراط العمل من الجانبین مضر است .

قال ابن عابدین رحمه الله تعالى في الشركة : وفي النهر اعلم انهما اذا شرط العمل عليهما ان تساويا مالا وتفاوتا ربحاً جاز عند علمائنا الخلافة رحمهم الله تعالى خلافاً للفرقة رحمه الله تعالى والربح بينهما على ما شرطوا وان عمل احدهما فقط وان شرطاه على احدهما فان شرطاً الربح بينهما بقدر راس ماله جاز ويكون مال الذي لا عمل له بضاعة عند العامل له ربحه وعليه وضيعته وان شرطاً الربح للعامل اكثر من راس ماله جاز ايضا على الشرط ويكون مال الدافع عند العامل مضاربة ولو شرطاً الربح للدافع اكثر من راس ماله لا يصح الشرط ويكون مال الدافع عند العامل بضاعة لكل واحد منهما ربح ماله والوضعية بينهما على قدر راس ماله ابداهما حاصل ما في العناية اهـ ما في النهر ، قلت وحاصل ذلك كله انه اذا تفاضلا في الربح فان شرطاً العمل عليهما سوية جاز ولو تبرع احدهما بالعمل وكذا لو شرطاً العمل على احدهما وكان الربح للعامل بقدر راس ماله او اكثر ولو كان الاكثر لغير العامل او لا قلهما عملاً لا يصح ولم يربح ماله فقط هذا اذا كان العمل مشروطاً بالخ (رد المحتار ص ۲۰۱ ج ۲)

وقال العلامة الرافعي رحمه الله تعالى : (قوله وان شرطاه على احدهما فان شرطاً الربح بينهما بقدر الخ في الرد من كتاب المضاربة مانصه والثالث ان من شروط المضاربة تسليمه الى المضارب حتى لا يبقى لرب المال فيه يد لان المال يكون امانة عند فلا يتم الا بالتسليم كالوديعة بخلاف الشركة لان المال في المضاربة من احد الجانبين والعمل من الجانب الاخر فلا بد ان يخلص المال للعامل ليتمكن من التصرف فيه واما العمل في الشركة فمن الجانبين فلو شرط غلوص اليد لاحدهما لم تعد الشركة لا انتفاء شرطها وهو العمل منهما اهـ وظاهر ما فيها ينافي ما نقله المحقق ويقال في دفع المداخلة ان شرط

العمل منهما شرط لصالح الشركة واذا شرط على احدهما تكون مضاربة او بضاعة على ما ذكره المحقق
بمل (الى قوله) وتخصيص العمل باحدهما يخرج المسئلة عن ان تكون من مفرد اعم مسائل الشركة بل
هي من المضاربة ان شرط العمل على احدهما مع التساوى في الربح ومضاربة ان شرط الفضل للعامل
(الصرير المختار ص ۳۰ ج)

وقال العلامة ابن عابدین رحمه الله تعالى: ذکر محمد رحمه الله تعالى في الاصل اذا جاء احدهما باللف
درهم والاخر باللفين واشتركا على ان الربح بينهما نصفان والعمل عليهما فهو جائز ويصير صاحب الالف
في معنى المضارب الا ان معنى المضاربة تبع لمعنى الشركة والعبرة للاصل دون التبع فلا يهرها
اشراط العمل عليهما (منحة الخالق على المحررات ص ۳۰ ج) والله تعالى اعلم (محرم ۱۳۹۹ هجری)

حکم جائیداد مشترک پدر و پسر

سوال : شخص بنام رحیم بخش دو پسر داشت کریم بخش و دوهنی بخش هر دو زندگی
جداگانه را بسر می بردند یک سال بعد کریم بخش با پدرش یکجا شد شانزده سال یکجا
زندگی بسر بردند پس از آن پدر ایشان رحیم بخش فوت نمود پس ترکه آنان چگونه تقسیم
شود؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بوقت اشتراك که مال هر دو بکدام تناسب بود طبق آن
از ترکه آن مال ملک حصه کریم بخش است متباقی مال بر ورثه بقدر سهام تقسیم میگردد.
والله سبحانه وتعالى اعلم .

۸ صفر ۱۳۹۹ هـ

حکم تیار نمودن تعمیر در مکان مشترک

سوال : زید در سنه ۱۳۹۳ هـ فوت نمود و ورثه ذیل داشت :

(۱) یک خانم (۲) دو پسر (۳) شش دختر

قبل از مرحوم والدین او انتقال یافته بودند هر پسر در تعمیر و نمره خویش زندگی
میکند تنها بکر در خانه پدر سکونت پذیر بود که در آن یک اشپز خانه و دواطاق رانیز
اضافه نمود شانزده سال بعد از وفات پدر ورثه ها گفتند این قطعه زمین را بفروش میرسانیم
و هر وارث سهم خویش را بگیرد همه برادران عمرو را مختار ساختند و اختیار نامه دادند
باشمول بکر اما سه یوم بعد بکر دعوه نمود پول مصرف شده من را که عبارت از تیار نمودن

دو اطاق واشپزخانه است که بالغ شصت هزار روپہ می شود باید این پول برایم داده شود عمرو این خواست بکر را پذیرفت و آن خانه را به فروش رسانیدند و سهم مساویانه را بین هم تقسیم نمودند چند امور قابل توضیح است.

(۱) آیا این شرط بکر که خواستن پول مصرف شده اوست بر دو اطاق و یک آشپزخانه

آیا این مطالبه او جواز دارد یا خیر ؟

(۲) آیا اضافه نمودن اطاق واشپزخانه برای بکر جواز دارد یا خیر ؟

(۳) عمرو که در قصدش فقط حیلہ بود تا بکر آمادہ شود بر فروش خانہ آیا ایفای این

وعدہ بر اولازم است یا خیر ؟

(۴) آیا بکر حقدار آن پول مصرف شدہ است یا خیر ؟

(۵) در صورتیکہ پول بین ورثہ تقسیم شدہ است مصارف بکر را چگونه از آنان پس

بگیرد؟ بینواتوجروا .

الجواب باسم ملہم الصواب : بکر قیمت آن عمارت را بگیرد کہ فیصلہ انہدام آن شدہ

ممکن از قیمت ملہ (خاک و سنگ) اضافہ نباشد ہر وارث بقدر حصہ آن پول را برای بکر

تادیہ کند . واللہ سبحانہ وتعالی اعلم . ۲۳ ذی قعدہ ۱۴۱۰ھ

تیار نمودن مسجد در زمین مشترک بدون اذن

این مسئلہ در کتاب الوقف باب المساجد ذکر خواہد شد .

شریک را بہ مزدوری گرفتن

این مسئلہ در کتاب الإجارہ بیان شدہ است .

کتاب الوقف

انتقال دادن قرآن کریم و دیگر کتب از مسجد به جای دیگر

سوال : آیا انتقال دادن قرآن های وقف شده از یک مسجد به مسجد دیگر و انتقال کتب دینی از یک مدرسه به مدرسه دیگر جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا۔
الجواب باسم ملہم الصواب : اگر واقف آنرا تخصیص داده باشد تا یک مسجد یا یک مدرسه پس انتقال دادن آن جواز ندارد و التفصیل فی کتاب الوقف من الشامیہ۔ واللہ سبحانہ و تعالیٰ اعلم۔
 مسلغ ذی الحجہ ۱۴۲۰ھ

انتقال دادن اشیاء یک مدرسه به مدرسه دیگر

سوال : منتظمین مسجد یک عالم دین را خطیب و امام مسجد تعیین نمودند عالم شرط گذاشت باید در پهلوی آن یک مدرسه نیز باشد۔ منتظمین این شرط را نیز تحریری قبول نمودند و آن عالم را مہتمم آن مدرسه تعیین نمودند چندی بعد با او خلاف شدند و فیصلہ نمودند تا عالم مذکور مسجد و مدرسه را تخلیہ کند پس آیا این عالم حق دارد کہ کتب و سامان این مدرسه را با خشت و گل آن بہ مدرسه دوم انتقال دہد یا خیر؟ بینوا توجروا۔
الجواب باسم ملہم الصواب : اگر عالم وظیفہ محولہ خویش را بطریق احسن انجام می دہد پس معزول ساختن آن جواز ندارد اما در حصہ سامان و خشت و گل مدرسه کسی حق ندارد کہ آنرا جای دیگر انتقال دہد این اشیاء مختص ہمین مدرسه میباشد۔ واللہ سبحانہ و تعالیٰ اعلم۔
 ۲۱ جمادی الاولیٰ سنہ ۱۴۱۱ھ

سوال مثل بالا

سوال : یک مولوی صاحب مدرس یک مدرسه بود چند سال بعد بنا بر اعتماد از طرف منتظمین مہتمم مدرسه تعیین گردید چند سال بعد مہتمم صاحب بدون اجازہ رفت و یک مدرسه دیگری تیار نمود۔ سوال اینجاست۔
 (۱) آیا با اجازہ یا بدون اجازہ منتظمین مولوی صاحب موصوف حق انتقال سامان و کتب این مدرسه را بہ مدرسه دیگر دارد؟

(۲) آیا توسط رسید های مدرسه سابق حق چنده گرفتن را بدین مدرسه جدید حق دارد؟

(۳) تحریر فرمائید که مدرسه در اختیار که باشد آیا در اختیار منتظمین یا در اختیار

مهتم؟ بینواتوجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : (۱) کتب و اشیاء مدرسه سابق را به مدرسه دوم به

اجازه منتظمین و یا بدون اجازه آنها در هیچ صورت انتقال دادن جواز ندارد.

(۲) جواز ندارد باید اسم مدرسه جدید تغیر داشته باشد با اسم مدرسه قدیم .

(۳) مدرسه ملکیت کسی نیست مدرسه بنام خداوند تعالی وقف شده البتہ مجازا نسبت

آن بسوی محل وقوع یا آبادی مقامی جواز دارد. والله تعالی اعلم .

• اربع الاول سنه ۱۳۹۸ھ

انتقال دادن جلد یا غلاف یک قرآن به قرآن دیگر

سوال : در صورت بوسیده شدن یک قرآن مجید آیا انتقال جلد آن به قرآن دوم یا

انتقال غلاف آن به قرآن دوم جواز دارد ؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر قرآن مجید وقف نشده باشد مالک آن اختیار دارد

که جلد و غلاف آنرا تبدیل کند و اگر وقف شده باشد پس بالتبع جلد و غلاف آن نیز وقف

شمرده میشود در این حصه تبدیلی جلد و غلاف قرآن بوسیده کدام جزئیة بنظر نرسید باید

بر آلات مسجد قیاس نموده شود که در صورت استغناء به مالک اول عودت کند لذا به اجازه

مالک به جای دیگر انتقال داده شود. (الشامیه کتاب الوقف) والله سبحانه وتعالی اعلم .

سلخ ذی الحجه ۱۳۹۲ھ

بر مقبره بوسیده شده تیار نمودن مسجد جواز دارد

سوال : آیا بر مقبره بوسیده که اثرات مقابر در آن بنظر نمی رسد و مردم تدفین اموات

را در آنجا ترک نموده اند تیار نمودن مسجد جواز دارد ؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر مردم تدفین اموات را در این مقبره ترک نموده

باشند و اثرات اموات نیز بنظر نرسد پس تیار نمودن مسجد در آنجا جواز دارد اما اگر آن

مقبره در ملکیت کسی باشد پس به از اجازه مالک تیار نمودن مسجد در آنجا جواز دارد.

قال المحافظ العيني رحمه الله: فان قلنا هل يجوز ان تبني المسجد على قبور المسلمين؟ قلنا قال ابن القاسم رحمه الله لو ان مقبرة من مقابر المسلمين عطف لهن قوم عليها مسجدا لم ار بذلك بأساً وذلك لان المقابر وقف من اوقاف المسلمين لدفن موتاهم لا يجوز لاحد ان يملكها فاذا درست واستغنى عن الدفن فيها جاز صرفها الى المسجد لان المسجد ايضاً وقف من اوقاف المسلمين لا يجوز تملكه لاحد لعناهما على هذا واحد (عدة القاري ص ۱۴۹ ج ۳)

وفي الشامية عن الزيلعي ولوبي الميعة وصار ترابها جاز دفن غيره ورعه والبناء عليه اهو مقتضاها جواز المضي فوقه (رد المحتار ص ۸۳۵ ج ۱) ولله سبحانه وتعالى اعلم. غره محرم سنة ۷۳ هـ

وقف معلق بالموت درست است

سوال : کسی گفت بعد از موت فلان قطعه زمین من برای مساکین وقف باشد حکم آن چیست شرعاً؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : این وقف درست است اما در حصه بعضی احکام حکم وصیت را دارد.

قال في التنوير وشرحه او بالموت اذا علق به اي عوته كذا مات فقد وقف تاري على كذا فالصحيح انه كوصيته تلزم من العلق بالموت لا قبله قلنا ولو لوارثه وان ردوه لكنه يقسم كالفلان الى امر التفصيل مع ما بينه في الشامية (رد المحتار ص ۲۴۲ ج ۳). ولله سبحانه وتعالى اعلم.

۸/ ذی قعدة سنة ۱۳۷۳ هـ

وقف متولی که تصرفات ناجائز کند واجب العزل است

سوال : آیا متولی که در ولایت خویش تصرفات ناجائز را انجام دهد معزول نمودن آن جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : در وقف هر نوع تصرف ناجائز خیانت است ومتولی خائن واجب العزل است ومعزول نکردن آن گناه است البته بعد از تجربه و ظهور صلاح پس باید متولی تعیین گردد.

قال في التنوير وشرحه هو ينزع وجوباً بآلية لو اوقف فلان على فلان ولاولى غير مأمون

وفي الشامية مقتضاها امر القاضي بتركه والا ثم بتولية الخائن ولا شك فيه (رد المحتار ص ۲۴۱ ج ۳)

وایضا فیها انه اذا امرجه وطلب واثاب اعاده وان امتناعه من التعمیر بحیاته وکذا الوباغ الوقف او بعضه او تصرف تصرف غیر جائز عالمابه (ص ۳۱۶ ج ۳) ولله سبحانه وتعالى اعلم.

۱۳ ربیع الثانی سنه ۷۵ هجرى

در وقف شهادت بالتسامع جواز دارد

سوال : یک وقف قدیم وسابق است که واقف بر آن علم ندارد کسی بر آن ظالمان غصب و دعوه ملکیت را نموده در این صورت اثبات وقف چه حکم دارد .

الجواب باسم ملهم الصواب : بر وقف شهادت بالتسامع وشهرت مقبول است مسائلیکه در آن شهادت بالتسامع جواز دارد در آن شهادت بالتسامع شرط است این شهادت تنها باسامع است اما وقف از آن مستثنی است که باوجود صراحت الی القاضی شهادت بالتسامع در آن جواز دارد . اگر چه واقف بر آن علم نداشته باشد البته علم بر موقوف علیه ضروری است این حکم اصل وقف است اما بر شرائط ومصارف وقف شهادت بالتسامع جواز ندارد .

قال فی شرح التنویر و تقبل فیہ الشهادة علی الشهادة وشهادة النساء مع الرجال والشهادة بالشهرة لاثبات اصله وان صرحوا به ای بالسامع فی المختار .

وفی الشامیة معزیا الی الخیرة وقف قدیم مشهور لا یعرف واقفه استولی علیه ظالم فادعی المتولی انه وقف علی کذا مشهور وشهدا بذلك فال مختار انه يجوز . (ردالمحتار ص ۳۱۵ ج ۳) ولله سبحانه وتعالى اعلم .

۱۳ ربیع الثانی سنه ۷۵ هجرى

در وقف علی المسجد قیام نمودن قبر جواز ندارد

این مسئله در باب الجنائز گذشته است .

تفصیل تقسیم الوقف بین المتولیین

سوال : بر یک زمین موقوفه دوتن متولی اند وهر دو بر حصه هائی جداگانه متصرف اند آیا بدین طریق تقسیم نمودن شرعاً جواز دارد یاخیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب :

قال فی الهدیة ولو وقف ارضین وجعل لكل متولیا لا یشارك احدهما الاخر (عالمگیری ج ۲ ص

(۲۱) و فی شرح التکویر و لا یقسم بل یعہد بان الا عندہما فیقسم المباح و بہ افی قاری الہدایۃ و غیرہ اذا کانہما القسمۃ بین الواقف و شریکہ المالك او الواقف الاخر او ناظرہ ان اختلفت جهة وقفہما۔
 و فی الشامیۃ (قولہ ان اختلفت جهة وقفہما) ای بان کان کل وقف منہما علی جهة غیر الجهة الاخری لکن هذا التعلیل مخالف لما فی الاسعاف حیث قال ولو وقف نصف ارضہ علی جهة معينة وجعل الولاية علیہ لزيد فی حیاتہ و بعد مماتہ ثم وقف النصف الاخر علی تلك الجهة او غیرہا وجعل الولاية علیہ لعمرو فی حیاتہ و بعد وفاتہ یجوز لہما ان یقتسما و یاخذ کل واحد منہما النصف فیكون فی یدہ لانہ لہما وقف کل نصف علیحدہ صاروا وقفین وان اتحدت الجهة کما لو كانت لشریکین فوقھا کذلک آہ (رد المحتار ج ۳ ص ۲۸۰)

از روایات بالا حکم صور ذیل مستفاد میشود:

(۱) هر دو زمین جدا جدا است.

(۲) نصف یک قطعه زمین به یک جهت و نصف قطعه دوهم آن بر جهت دیگر وقف گردیده.
 (۳) باوجودیکہ جهت متحد است مگر نصف الارض اولاً وقف شدہ و نصف ثانی آن بعداً وقف گردیدہ.

(۴) در یک زمین دو تن شریک اند و هر دو آنرا جدا جدا وقف نمودند.

(۵) ارض واحدہ در یک وقت بر جهت واحدہ وقف گردیدہ.

در اول صور اربعہ بر هر سهم تولیت مستقل جواز دارد و در صورت خامسہ جواز ندارد حدیث نزاع حضرت علی و حضرت عباس رضی اللہ عنہما نیز در همین صورت داخل بود واللہ تعالی اعلم۔
 ۱۳ ربیع الاول ۱۹۶۰ھ

شرط نمودن عائدات برای خود قابہ حیات در وقف

سوال : کسی در حصہ زمین یا کتب یا مکان یا دکان خویش چنین وقف را وصیت نمود کہ تادم حیات من یا اولاد من از آن استفاده کنیم و بعداً وقف باشد و یا تا یک مدت معین از آن استفاده کنیم در این مورد چند سوالات مطرح است.

(۱) آیا این صورت وقف شرعاً جواز دارد ؟

(۲) در چنین صورت در حصہ وقف کدام الفاظ تحریر نموده شود ؟

(۳) اگر واقف جائیداد را شغوی یا تحریری وقف کند اما وقف نامہ حکومتی را بر آن ثبت نکند یا آن وقف راجستر شدہ را تسلیم نکرد پس شرعاً حکم آن چیست؟ آیا در این صورت نیز واقف حقدار اجر و ثواب است؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملہم الصواب : (۱) بلہ ! جواز دارد

(۲) دروقف استخدام چنین الفاظ لازمی است کہ دلالت کند بر صدقہ علی سبیل التائید.

(۳) در وقف راجستر نمودن آن ضروری نیست شغوی کافی است البتہ اگر از طرف ورثہ خطر باشد پس راجستر نمودن آن ضروری است اگر ورثہ وقف اورا تسلیم نکنند. سخت مجرم اند واقف را در ہر صورت اجر و ثواب دادہ میشود .

قال فی شرح التذویر وجاز جعل غلۃ الوقف والولاية لنفسه عند الثانی وعلیہ الفتوی

وقال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ تحت قولہ (وجاز جعل غلۃ الوقف لنفسه) واما اشتراط الغلۃ لمديره وامهات اولاده فالاصح صحتہ اتفاقاً لثبوت حریمہم بموتہ فهو كالوقف علی الاجانب ولتوہ لہم حال حیاتہ تبع لہا بعدہا وقید بجمیل الغلۃ لنفسہ لانہ لو وقف علی نفسہ قبل لا يجوز وعن ابو یوسف رحمہ اللہ جوازہ و هو المعتمد (و بعد سطر) (قولہ و علیہ الفتوی) کذا قالہ الصدوق الشہید و هو مختار اصحاب المتون و رجحہ فی الفتح واختارہ مشایخ بلخ و فی البحر عن الحاوی انہ المختار للفتوی ترغیباً للخاص فی الوقف و تکفیر اللغویر (رد المحتار ص ۴۹۸ ج ۴) ولنہ سمانہ و تعالی اعلم.

۳/ جمادی الثانیہ سنہ ۸۷۷ ہجری

تعمیر مکان شخصی در وقف قبرستان

سوال : در داخل قریہ مایان یک قبرستان است کہ آہستہ آہستہ آنرا مردم شاملات تعمیرات خویش ساختند محکمہ اوقاف نیز عوض آن مقدار از آنان پول میکرد و آنرا در ضروریات دیگری صرف میکند آیا چنین اجارہ و بیع جواز دارد ؟ و کسانی کہ آن زمین را از دست متولی یا محکمہ اوقاف بدست آورده اند آیا حق تصرف را در آن دارند (از نگاہ

و شراہ آن باطل باشد باید حکومت یا متولی آن قطعه زمین را علی الفور ازین مردم فارغ ساز و اگر در انجا استفادہ از دفن نشود پس بر آن مسجد تیار کند یا چیز دیگر منفعت عامہ.
قال الحافظ العینی رَحِمَہُ اللہُ تَعَالٰی: فان قلنا هل يجوز ان تبنى المسجد على قبور المسلمين؟ قلنا لا القاسم
رَحِمَہُ اللہُ تَعَالٰی لو ان مقبرة من مقابر المسلمين عصف فبني قوم عليها مسجد لم اربك باسا و ذلك لان المقابر و قف من اوقاف المسلمين لدفن موتاهم لا يجوز لاحد ان يملكها فاذا درسع واستغنى عن الدفن فيها جاز صرفها الى المسجد لان المسجد ايضا و قف من اوقاف المسلمين لا يجوز لمملكه لاحد لمعناها على هذا واحد (عمدة القاری ص ۱۶۰ ج ۴) والله سبحانه وتعالى اعلم . ۱۸ ربیع الاول سنہ ۸۹ ہجری

در وقف تصرف شخصی حرام است

سوال : یک قطعه زمین را مسلمانان وقف نمودند و شخص معتمد را بر آن متولی تعیین نمودند کہ در آنجا بر آن یک مدرسه تیار نمودند پس از وفات متولی دو پسرانش بر آن قبضہ نمودند و یک حصہ آنرا یک پسرش بنام خود قوالہ نمودہ وبہ فروش رساند آیا در وقف چنین تصرف جواز دارد ؟ آیا آنها حق سکونت را در آن تعمیر دارند ؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملہم الصواب : در صورتیکہ این قطعه زمین وقف شدہ است و کدام شخص پارسا بر آن متولی تعیین گردیدہ پس نیازی نباشد برای ثبت نمودن آن در محکمہ اگر بنا بر خطای اندراج حکومتی یا کدام سبب دیگر پسران متولی آنرا بنام خود کنند این فعل غصب شمرده میشود خرید و فروخت آنان حرام است پسران متولی بدین شرط کہ مانند مدرس پابند درس باشند حق سکونت را در آنجا دارند باید اہالی منطقہ شخص متدین و پارسای دیگر را متولی مقرر نمایند . والله سبحانه وتعالى اعلم . ۱۶ شعبان ۸۹ ہ

اخراج کتب از کتابخانہ وقف

سوال : منتظمین یک مدرسه کتب وقف بعض اشخاص را بنا بر اینکه از آنان نفرت دارند از ادارہ و کتب خانہ اخراج میکنند آیا این وقف کنندہ گان حق دارند کہ کتب وقف شدہ خویش را پس بگیرند یا در مدرسه دیگری آنرا داخل کنند یا خیر؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملہم الصواب : تنها بنا بر نفرت شخصی اخراج کسی کتب وقف از کتب خانہ جواز ندارد البتہ اگر دارالعلوم بہ آن کتب نیازمند نباشد تسلیم شود بہ مدرسه دیگری

این تفصیل متعلق آن کتب است که خلاف نباشد از مندرجات دین و خلاف آراء اسلاف امت نباشد در عصر حاضر که بنام دین بعض کتب غلط به نشر می رسد حفظ نمودن آن در کتب خانه مدرسه ها جواز ندارد باید چنین کتب تلف شود یا تسلیم ذی استعداد متصلب علماء گردد که بعد از مطالعه بر آن تردید کند تا عوام و خواص از زهر آنان نجات یابند. والله سبحانه و تعالی اعلم.

۱۸ / ربیع الاول ۱۲۸۹ هـ

ملازمت اوقاف جواز دارد

سوال : آیا وظیفه گرفتن در اوقات از قبیل امامت، خطابت و اذان جواز دارد یا خیر در صورتیکه اکثر عائدات اوقاف از مدرک حرام است حکومت این محکمه را کاملاً جدا مانده بعد از معاشات همه اینان را معاش میدهد. بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : براینکه اکثر عائدات اوقاف حرام است کدام دلیلی موجود نیست لذا در اوقاف وظیفه گرفتن جواز دارد بشرطیکه کدام شرط خلاف شرع را برانسه و یا مؤذنان وضع نکنند. والله سبحانه و تعالی اعلم.

۲۳ / ربیع الثانی سنه ۱۲۸۹ هـ

وقف دراهم و دنانیر

سوال : آیا شرعاً وقف نمودن دراهم و دنانیر جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بله ! وقف نمودن دراهم و دنانیر جواز دارد اما در وقف شرط است که انتفاع بالمنافع مع بقاء العین باشد پس باید منفعت دراهم و دنانیر وقف گردد و خرج شود بر فقراء و تفصیله فی الشامیه. والله تعالی اعلم.

۲۳ / جمادی الثانی ۱۳۸۹ هـ

پس گرفتن پولی که به مدرسه داده شده است

سوال : کسی به یک مدرسه یک مقدار پول داد اما بعداً تحقیق نمود که منتظمین مدرسه اشخاص متدین نیستند و پول در آنجا درست مصرف نمی شود آیا حق دارد که این پول را از آنان گرفته در مدرسه دهم مصرف کند یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : در این صورت پول داده شده به مدرسه از ملکیت معطیین برآمده کما حررت فی رسالتی (القول المذموم فی احکام التوزیع) لذا پول را پس گرفته نمیشود باید اهل صلاح بکوشند در اصلاح اهالی منتظمین مدرسه در غیر آن آنان را معزول

سازند و عوض کنند با اشخاص صالح و نیک. والله سبحانه و تعالی اعلم .

۲۲/ محرم سنه ۹۰ هـ

قرض دادن پول مدرسه را بکسی

سوال : آیا از بودیجه مدرسه به کسی قرض دادن جواز دارد یا خیر ؟ بینواتوجروا
الجواب باسم ملهم الصواب : جواز ندارد اگر مهمتم چنین خیانت مینمود فاسق
 و واجب العزل است و ضامن آن پول است . والله تعالی اعلم . ۲۲/ ربیع الآخر سنه ۹۱ هـ

وقف مشاع جواز ندارد

سوال : قول مفتی به علماء دین مبین در حصه وقف مشاع چیست ؟ بینواتوجروا .
الجواب باسم ملهم الصواب : بناء بر قول مفتی به وقف مشاع جواز ندارد .
 قال الامام الحسکلی رحمته الله : ویفرز فلا يجوز وقف مشاع یقسم خلافاً للعالی رحمته الله .
 وقال العلامة ابن عابدین رحمته الله تحت (قوله هذا بیان) واختاره المصنف تبعاً لأعمامه المشایخ و
 علیه الفتوی و کثیر من المشایخ اخلوا بقول ابی یوسف رحمته الله وقالوا ان علیه الفتوی (رد المحتار ص ۴۹،
 ج ۳) ولله سبحانه و تعالی اعلم . ۲۸/ رجب سنه ۱۳۹۳ هـ

حکم میوه در خت های قبرستان

سوال : کسی یک قطعه زمین خویش را برای قبرستان وقف نمود که در آن درخت های
 میوه دار نیز بود آیا استعمال میوه آن درختها جواز دارد یا خیر ؟ بینواتوجروا .
الجواب باسم ملهم الصواب : اگر واقف تنها زمین را وقف نموده باشد در این صورت
 درختان در ملک واقف میباشد که بدون اجازه او استعمال آن جواز ندارد مگر در صورتیکه
 مجبور شوند برای کشیدن آن جهت توسع قبرستان و اگر درختان را نیز بازمین وقف نموده
 باشد پس حقداران وقف از درختها نیز استفاده میکنند . والله تعالی اعلم .

۱۳/ جمادی الاولی سنه ۱۳۹۷ هـ

قطع نمودن درخت های قبرستان

سوال : آیا قطع نمودن درخت های قبرستان جواز دارد یا خیر ؟ بینواتوجروا ؟

الجواب باسم ملهم الصواب : درختانی که در حصه آن حوام عقیده شرکیه دارند که این درخت سبب نجات از آسیب است و این درخت نشان دست فلان پیر و بزرگ است قطع نمودن و ابطال ساختن چنین درختها ضروری است اما باید به فروش رسانیده شود و پول آنرا بر مقبره مصرف کنند. و اگر در آنجا ضرورت نباشد بر قبرستان قریب تربه مصرف برساند این حکم در حصه درختانی بی مالک است اما درختهای راکه مردم نهال نموده باشند ملکیت آنان باشد. والله سبحانه وتعالى اعلم.

۲۷ ذی القعدة ۱۳۰۹ھ

قطع نمودن درختهای قبرستان برای تیار کردن مسواک

سوال : آیا بریدن خنجره های درختان قبرستان برای مسواک جواز دارد یا خیر؟ در صورتیکه کسی مانع آن نیز نباشد؟ بینوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر قبرستان وقف شده باشد درختهای آن نیز وقف شمرده میشود که از آن علاوه مصارف وقف کسی دیگری حق نفع گرفتن رانداشته باشد. والله سبحانه وتعالى اعلم.

۲۹ ربیع الثانی ۱۳۰۹ھ

در وقف شرط نمودن منفعت تادم حیات برای خود

سوال : یک شخص ضعیف العمر به حالت صحت خانه خود را برای یک مدرسه وقف نمود اما میخواست که تادم حیات آنرا استعمال کند اقربای نزدیک او علاوه یک برادر زاده اش همه فوت نموده اند لهذا آنرا به قصد ایصال ثواب وقف مینماید تا دیگر ورثه بعید در امید قبض نمودن آن نباشند حکم آن چیست؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : چنین شرط نمودن منفعت را برای خود تادم حیات جواز دارد اما نفس وقف بدین شرط جواز دارد که وارث غنی باشد و قصد او محروم نمودن آنها هم نباشد بلکه تنها اراده ثواب را داشته باشد.

قال فی التنبیہ و شرحه (و جاز جعل غلة الوالف) او الولاية (لنفسه عند الغالی) و علیه الفتوی (رد المحتار ج ۳ ص ۲۸) والله سبحانه وتعالى اعلم.

۳۰ ذی القعدة ۱۳۰۹ھ

سوال مثل بالا

سوال : من یک خانه دو منزله دارم که آنرا الله وقف مینمایم در منزل پائین کرایه نشین

است و در منزل بالا من با سه پسرانم سکونت دارم دو دختر نیز دارم که آنان در املاک من حق ندارند آنان را در حیات پول نقد داده ام این مکان را برای مسجد وقف مینمایم مگر بدین شرط که مصارف پسر سوم من شاهد علی نیز به ذمه مسجد باشد علاوه از آن این خانه من چهل هزار روپیه مقروض است آن پول رانیز مسجد قبول کند و ترمیم و تعمیر حصه متباقی آنرا نیز مسجد بدوش بگیرد آیا چنین وقف برای مسجد جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بعد از وفات شما دختر های شما نیز در میراث شما سهم دارند با دادن پول و غیره وارث از میراث محروم نمی گردد.

باید چنین وقف کنید که تعمیر من بعد از وفاتم با شرائط ذیل برای فلان مسجد وقف است .
(۱) در سلسله این تعمیر قرضهائی که بدوش من است از عائدات آن در قدم اول قرض اداء گردد.

(۲) مصارف پسر من شاهد از کرایه خانه بر آورده میشود و پول اضافه از آن تسلیم مسجد گردد.

(۳) بعد از وفات شاهد علی تمام عائدات تعمیر بر مسجد به مصرف رسانیده شود.

والله سبحانه و تعالی اعلم . ۲۹ / محرم ۱۳۰۰ هـ

تبدیل نمودن زمین وقف جواز ندارد

سوال : زمین جنازگاه در حصه نشیب و غیر موروثی موقعیت داشت که غیر مسقف نیز بود آیا باز زمین مناسب دیگر تبادل آن جواز دارد؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر آن قطعه زمین برای جنازگاه و ادای نماز جنازه وقف شده باشد تبدیل نمودن آن جواز ندارد. والله تعالی اعلم . ۱۱ / محرم ۱۳۰۰ هـ

حکم الوقف علی الآقارب

سوال : زید بی اولاد است برادر زاده های یتیم و مفلس دارد می خواهد که خانه او برای آنان صدقه جاریه باشد اما او وقف نمود که تاحین حیات شخصاً زید از آن نفع گیرد آیا چنین وقف نمودن که تادم حیات موقوفه در اختیار واقف و بعد از آن به موقوف له انتقال یابد جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : زید تعمیر وجانیداد خویش را چنین وقف نماید تا زمانیکه حیات است شخصاً از آن تعمیر منفعت میگیرد بعد از وفات او بر مساکین اقارب منفعت آن تقسیم شود اگر کسی در اقارب او مسکین نباشد به عامه مسلمانان و بر مساکین مصرف رسانیده شود. والله سبحانه وتعالی اعلم . ۱۷/ربیع الاول ۹۸هـ

وصیت برای مسجد را بر مدرسه صرف نمودن جواز ندارد

سوال : کسی وصیت نمود که بعد از وفات عائدات خانه من را بر مسجد مصرف کنند یعنی قیمت آنرا بر مسجد صرف کند و یا آنرا با مسجد شامل کنید وصی فکر کرد که مساجد زیاد است باید از این خانه یک مدرسه تیار شود به مشوره اهالی مسجد آنرا مدرسه تیار نمودند ناگفته نماند که این شخص وارث قریب وبعید نیز نداشت آیا چنین نمودن جواز دارد یا خیر ؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : طبق وصیت موصی برمسجد صرف نمودن آن ضروری است تیار نمودن مدرسه به آن جواز ندارد. والله سبحانه وتعالی اعلم .

۲۴/رجب سنه ۹۸هـ

واقف شخصاً متولی گردید

سوال : زید زمینش را وقف نمود اما عرض سپردن آن به متولی شخصاً متولی آن شد آیا این صورت جواز دارد یا خیر؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر شخصاً واقف شرط تولیت رانهاده باشد یا نه در هر دو صورت تولیت او درست است .

قال فی التئویر و شرحه: جعل الواقف الولاية لنفسه جائز بالاجماع و کذا لو لم يشترط لاحد قال الولاية له عند الثاني وهو ظاهر المذهب نهر خلافاً لما نقله المصنف (ردالمحتار ص ۳۰۳ ج ۲) ولله سبحانه وتعالی اعلم . ۱۳/صفر ۹۹هـ

تیار نمودن مکتب در زمین وقف به مدرسه دینی جواز ندارد

سوال : یک زمین مختص برای تیار نمودن مدرسه دینی وقف گردید حکومت بر آن قبضه نمود آن را مکتب ابتدائی تیار نمود آیا در صورتهای ذیل این وقف جواز دارد ؟

(۱) اینکه آن قطعه زمین را حکومت قبضه کند.

(۲) آیا تیار نمودن مکتب در آن وقف جواز دارد.

(۳) آیا در صورتیکه متولی اجازه دهد جواز دارد؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : زمینیکه برای مدرسه دینی وقف شود حکومت حق

مکتب ساختن را در آن ندارد کسی که در این مورد کوشش نموده اند برای تبدیل نمودن آن به مکتب سخت مجرم اند .

اگر متولی اجازه دهد بنا برید دیانتی باید معزول گردد باید حکومت اوقاف اسلامی را

تحفظ کند چه جائیکه بر آن قبضه و تصرف کنند و آنرا نقصان دهد. والله سبحانه وتعالی

۵ ربیع الثانی ۱۳۹۹ هـ

اعلم.

اگر ورثه محتاج باشند وقف نمودن جواز ندارد

سوال : بکروصیت نمود تا دم حیات من و خانم من مایان در این خانه سکونت پذیر

میباشیم بعد از وفات مایان این خانه وقف باشد برای مسجد. آیا چنین نمودن بکر که ورثه

خویش را محروم میگردانید جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر وارثان بکر مسکین باشند پس بکر در این وصیت

مجرم است در غیر آن وصیت بکر نافذ است. والله سبحانه وتعالی اعلم .

۲۶ جمادی الاولی ۱۳۹۹ هـ

بدون قبض وقف درست است

سوال : زید تحریری نویسد که خانه من برای مسجد وقف است بر آن محکمه دوتن

راشاهد گرفت وزید وفات شد خانم نیز سهم خویش را وقف نمود خانم نیز آن پارچه را

امضاء کرد بعد از وفات زید خانم که خانه هنوز در تسلیم اوست از تسلیم نمودن خانه برای

وقف مسجد انکار ورزید آیا چنین نمودن خانم جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : درصحت وقف در شرایط قبض متولی اختلاف است هر دو

اقوال مرجح و مفتی به اند عدم اشتراط احوط ، اسهل انفع و ارجح است مع هذا حالات جانبین

را مدنظر گرفته به یک جانب فتوی داده شود.

قال التمر تافى: ولا يتم حتى يقبض ويفرز ويجعل امره الجهة لا تنقطع.

وقال المحسكي: هذا بيان شرائط الخاصة على قول محمد لانه كالصدقة و جعله ابو يوسف كالأعتاق واختلف الترجيح والاخذ بقول الثاوي احوط واسهل بحر في الدرر و صدر الشريعة وبه يقضى واقره المصنف.

وقال ابن عابد بن محمد (قوله هذا بيان) باختاره المصنف تبعا لعامة المشايخ وعليه الفتوى وكثير من المشايخ اخذوا بقول ابي يوسف وقالوا ان عليه الفتوى ولم يرجح احد قول الامام (قوله واختلف الترجيح) مع التصريح في كل منهما بان الفتوى عليه لكن في الفتح ان قول ابي يوسف اوجه عند المحققين (رد المحتار ص ٢٥١ ج ٢)

وقال الطحطاوي: (قوله واختلف الترجيح) اي والافتاء ايضا كما في البحر ومقتضاها ان القاضى والمفتى يغيران في العمل بايهما كان ومقتضى قولهم يعمل بانفع للوقف ان لا يعد عن قول الثاوي لان فيه ابقاء له مجرد القول فلا يجوز نقضه (حاشية الطحطاوي ص ٥٣٣ ج ٢) ولله سبحانه وتعالى اعلم.

٢٣ / ربيع الاوّل ١٣٠٠ هـ

باب المساجد

ساختن مكتب در عيدگاه

سوال : آیا ساختن مكتب در جای وقف شده به عيدگاه جواز دارد يا خير ؟ بينوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب : اگر عيدگاه وقف شده باشد تبديل نمودن آن جواز
 ندارد نه تيار نمودن مكتب در آنجا جواز دارد (لان شرط الواقف كنص الشارع) والله سبحانه
 وتعالى اعلم .
 ۲۷ / صفر ۱۳۷۲ هـ

تير و دروازه های سابق مسجد

سوال : در صورت ضيق بودن مسجد اگر مسجد دوم تعمير شود آیا انتقال تير و
 دروازه های مسجد سابق به آن مسجد جواز دارد يا خير ؟ بينوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب : اگر تير و دستک و دروازه بعينه در مسجد جديد کار
 آمد نباشد به توافق اهل قرية آنرا به فروش برسانند و در مسجد جديد به مصرف رسانند.
 قال في الهدية اهل المسجد لو باعوا غلة المسجد ونقص المسجد بغير اذا القاضى الاصح انه لا يجوز
 كذا في السراجية . (عالمگیری ص ۳۴۹ ج ۲)
 قلنا فعلم انه يصح باذن القاضى

وفي الشامية ناقلا عن فتاوى النسفي سئل شيخ الاسلام عن اهل قرية رحلوا وتداعى مسجداهما الى
 الخراب وبعض المتغلبة يستولون على عيشه وينقلونه الى دورهم هل لواحد لاهل المحلة ان يبيع
 الخشب بامر القاضى ويمسك الثمن ليصرفه الى بعض المساجد او الى هذا المسجد قال نعم.
 وقال قبيلى هذا لا سيما في زماننا فان المسجد وغيرة من رباط او حوض يأخذ انقاذه اللصوص
 والمتغلبون كما هو مشاهد (رد المحتار ج ۳ كتاب الوقف)

قلت في زماننا جماعة المسلمين بمنزلة القاضى لان ولايته مستفاد منهم فكانه هم و كأنهم
 هو فان حكمه زماننا لا يعنون بمثل هذا الامور الدينية ولله سبحانه وتعالى اعلم.

۲۱ / ربيع الاول سنة ۱۳۷۲ هجرى

حکم بوریا های سابق مسجد

سوال : آیا فروختن بوریا ی سابق مسجد جهت خریدن بوریا ی جدید به آن جواز دارد یا خیر؟ بینواتوجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب : بوریا، قالین، سطر نجی وغیره چیزهائیکه داخل تعمیر مسجد نیستند در وقت استغناء داخل ملک معطی میگردد لذا با اجازه او به فروش رسانیده میشود در صورت نبودن معطی به اجازه وارثان معطی و یا به اجازه قاضی و یا به اتفاق جماعت مسلمانان فروخته میشود.

قال فی وقف الهدیه: ذکر ابوالمہدی علیه السلام فی نوازلہ: حصر المسجد اذ صار خلعا واستغنی اهل المسجد عنه وقد طرحه السان ان كان الطارح حيا فهو له وان كان ميتا ولم يدع وارثا رجوان لا بأس ان يدفع اهل المسجد الي فقير او يلتفع به في شراه حصر اهل المسجد والمختار انه لا يجوز لهم ان يفعلوا ذلك بغیر امر القاضي کذا فی فتاویٰ قاضی خان (عالمگیری ص ۴۸ ج ۲) ۳/ صفر سنه ۱۳۹۳ هـ

وقف علی المسجد را قبر تیار نمودن

این مسئله در کتاب الجنائز با تفصیل گذشته است

در زمین حکومتی بدون اجازه توسیع نمودن در مسجد

سوال : یک مسجد که ضیق است در جنبش یک قطعه زمین حکومتی است حکومت اجازه نمی دهد که آنرا با مسجد یکجا کنیم اگر مردم آنرا بدون اجازه حکومتی با مسجد شامل کنند حکم آن چیست؟ بینواتوجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : برحکومت تعمیر وتوسیع مساجد حتی المقدور فرض است اگر حکومت تقصیر و کوتاهی کند باز هم جواز ندارد که بدون اجازه حکومت زمین حکومتی را با مسجد یکجا کنند. والله سبحانه وتعالی اعلم . ۲۱/ ربيع الاول ۱۳۶۲ هـ

انتقال دادن سامان یک مسجد به مسجد دیگر

سوال: آیا جواز دارد که متاع یک مسجد را در مسجد دوم استعمال کنیم، بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : متاع مسجد به دو گونه است .

اول اینکه تعلق دارد به اینان مسجد مانند خاک و گل و تیر و دستک و دروازه آنرا انقاض المسجد گفته میشود پس اگر مسجد آباد باشد و مردم در آن نماز میگذارند انتقال آن به مسجد دوم جواز ندارد بلکه باید فروخته شود و قیمت آن در مسجد صرف نموده شود.

قال ابن عابدین رحمته الله: الفتوى على ان المسجد لا يعود ميراثا ولا يجوز نقله ونقل ماله الى مسجد اخر. (ردالمحتار ج ۲ کتاب الوقف مطلب فی نقل الانقاض المسجد)

و اگر مسجد چنین ویران باشد که کسی در آن نماز نمی گذارد پس در این صورت به اتفاق جماعه المسلمین انتقال تیر و دستک و دروازه و غیره آن به مسجد دیگر جواز دارد.

قال في الهندية: اهل المسجد لو باعوا غلة المسجد ونقلوا المسجد بغير اذن القاضي الاصح انه لا يجوز كذا في المراجعة. (عالمگیری ص ۳۴۱ ج ۲)

قلت فعليه ان يجوز باذن القاضي

وقال في الشامية: ناقلا عن فتاوى النسخي سئل شيخ الاسلام عن اهل قرية رحلوا و تداعى مسجدا الى الخراب وبعض المتغلبه يستولون على عشيبه وينقلونه الى دورهم هل لواحد اهل البهلة ان يبيع الخشيبة بامر القاضي و يحسك الثمن ليصرفه الى بعض المساجد او الى هذا المسجد قال نعم.

وقال قبيل هذا لاسيما في زماننا فان المساجد و غيرها من رباط او حوض يأخذ انقاضه للصوم و المتغلبون كما هو مشاهد (ردالمحتار كتاب الوقف ج ۲)

مناع دیگر مسجد که با تعمیر دخل ندارد مانند فانوس، بوريا و غیره که آنرا آلات المسجد میگویند پس اگر برای آن در مسجد ضرورت نباشد انتقال آن به مسجد دوم جواز دارد بشرطیکه واقف نیز اجازه بدهد چرا که در وقت استغناء آن پس عود میکند به ملک واقف لذا اذن واقف ضروری است.

قال في الشامية تحفة قوله و مثله حفيش المسجد الخ قال الزيلعي و على هذا حصر المسجد و حفيشه اذا استغنى عنها يرجع الى مالكة عند محمد رحمته الله و عند ابو يوسف رحمته الله ينقل الى مسجد اخر و على هذا الخلاف الرباط و البئر اذا لم ينتفع بهما هو صرح في الخالية ان الفتوى على قول محمد رحمته الله في الاع المسجد (ردالمحتار ج ۲) و لانه تعالى اعلم.

انتقال دادن قرآن کریم از یک مسجد به مسجد دیگر

این مسئله در کتاب الوقف با تفصیل گذشته است

بر مقبره بوسیده تیار نمودن مسجد

این مسئله در کتاب الوقف با تفصیل گذشت

آیا عیدگاه در حکم مسجد باشد یا خیر

سوال : آیا عیدگاه در حکم مسجد است یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : در تمام احکام مانند مسجد بودن عیدگاه مختلف فیه است از شامیه ترجیح معلوم میشود که عیدگاه در تمام احکامات مانند مسجد است و هو احوط و مقابله اوسع.

قال فی شرح التنویر و اما المصطلح لصلوة الجنازة و عید فهو مسجد فی حق جواز الاقتداء و ان الفصل الصوفی رفقا بالذات لانی فی حق غیره به یفتی بنهایة.

وفی الشامیه (قوله به یفتی بنهایة) عبارة النهایة والمختار للفتوی انه مسجد فی حق جواز الاقتداء الخ (و بعد سطرین) و مقابل هذا المختار ما صحه فی المحيط فی مصلى الجنازة انه ليس له حكم المسجد اصلا و ما صحه تاج الشريعة ان مصلى العید له حكم المساجد و مما به فی الشرع لیلالية (رد المحتار ج ۱) و ایضا فی کتاب الوقف منہا (قوله و المصلى) شمل الجنازة و مصلى العید قال بعضهم یكون مسجدا حق اذا ما تلا یورث عنه و قال بعضهم هذا فی مصلى الجنازة اما مصلى العید فلا یكون مسجدا مطلقا و اما یسلی له حكم المسجد فی حصة الاقتداء بالامام و ان كان منفصلا عن الصوف و فیها سوى ذلك فليس له حكم المسجد و قال بعضهم یكون مسجدا حال اداء الصلاة لا غیر و هو والجهانة سواء و یجنب هذا المكان عما یجنب عنه المساجد احتیاطا اذ غایة و اسعاف و الظاهر ترجیح الاول لانه فی الخاتمة يقدم الاشهر. (رد المحتار ج ۳) ولله تعالی اعلم ۲۷/ ذوال سنه ۱۳۳۷ھ

در عیدگاه بازی نمودن

سوال : آیا در عیدگاه بازی نمودن، تیار نمودن دعوت و غیره جواز دارد یا خیر؟ بینوا

توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : به هر کیفیت احترام عیدگاه واجب است بر مردم اگر
 ی در مسجد بودن آن بین علماء اختلاف است اما حفاظت آن از بی حرمتی بهر صورت
 لازمی است لذا امور مؤله جواز ندارد.

قال فی الشامیة (قوله به یعنی نہایة) عبارة النهاية والمختار للفتوی انه مسجد فی حق جواز الاعتداء
 الخ لکن قال فی البحر ظاهراً انه يجوز الوطء والبول والتعلی فیہ ولا یغنی ما فیہ فان البالی لم یعد لذلك
 لیهنی ان لا يجوز وان حکماً بکونه غیر مسجد وانما تظهر فائدته فی حق بقیة الاحکام وحل دخوله
 للجنب والمخاضی اهـ (در المختار ج ۱)

وایضا فی کتاب الوقف منها عن الخانیة ویمحب هذا المكان عما یمحب عنه المساجد احتیاطاً اهـ
 (ردالمحتار ج ۳) ولله تعالی اعلم. ۲۷/ شوال سنه ۱۳۷۳ھ

نذر بناء مسجد

این مسئله در کتاب النذر والیمین با تفصیل گذشته است .

تیار نمودن تانکی برای وضوء

سوال : از نگاه شرع در یک گوشه مسجد تیار نمودن تانکی آب برای وضوء جواز
 دارد یا خیر؟ بینوا توجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر از ابتداء آن حصه خارج از مسجد باشد تیار نمودن
 تانکی در آنجا جواز دارد لکن اخراج ومختص نموده یک حصه مسجد برای تانکی آب
 جواز ندارد اگر بانی مسجد بگوید قصدم این بود که در این حصه تانکی تیار کنم در این
 صورت نیز جواز ندارد که بعد از تیار نمودن مسجد آن حصه را برای تانکی مختص سازد
 مگر اینکه از ابتداء آن حصه را جدا مانده باشد برای تانکی آب.

کسی اشتباه نکند چونکه از تحت الثری تا به عنان السماء حصه مسجد است پس باید
 تحت مسجد جوئی آب نگذرد.

نیز جهت تیار نمودن تانکی جای نماز گذاران ضیق شود پس از این جهت ممنوع است
 اگر مسجد واسع باشد که بر نماز گذاران جای تضییع نمیشود نیز همین حکم است زیرا ما
 اعد للصلاة را مشغول نمودن جواز ندارد.

قال في البحر لو بني بيتاً على سطح المسجد لسكنى الامام فانه لا يهر في كونه مسجداً لانه من المصالح فان قلنا لو جعل مسجداً ثم اراد ان يبني فوقه بيتاً للامام او غيره هل له ذلك قلنا في التعارضانية اذا بنى مسجداً وبنى فوقه وهو اى المسجد يده فله ذلك وان كان حين بناءه على يديه وبين الناس ثم جاء بعد ذلك يبني لا يتركه وفي جامع الفتاوى اذا قال عديم ذلك فانه لا يصدق (البحر الرائق كتاب الوقف ج ٥)

وقال شارح التنوير في بيان محرمان المساجد والوضوء الا فيها اعد لذلك وفي الشامية (قوله والوضوء لانه ماء مستقل طبعاً فيجب تنازيه المسجد عنه كما يجب تنازيه عن المصاطب والمعلم بدائع . (ردالمحتار ج ١) وايضاً في الشرح لانه مسجد الى عدا السماء وفي الشامية وكذا الى تحصن الثرى (ردالمحتار ج ١) وفي الشامية في بيان الاشهار في المسجد ولا يضيق على الناس (وبعد اسطر) لان فيه شغل ما اعد للصلوة ونحوها وان كان المسجد واسعاً (ردالمحتار ج ١) بولنه تعالى اعلم.

١/ محرم سنة ١٤٢٣ هـ

بدون اجازه تيار نمودن مسجد در زمين مشترك

سوال : كسى يك قطعه زمين مشترك را در چنين حالت كه شريك دوهم او روبرو در همين مسجد آذان ميگفت و در جماعت شريك ميشد مسجد تيار نمود پنج سال بعد شريك دوم از دادن حصه خويش براي مسجد انكار نمود آيا اين مسجد شرعاً درست است يا خير آيا انكار اين شريك قابل مدار است يا خير ؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : قال في شرح التنوير جماع الفضولى ملك رجل والمالك ساكنا حينئذ لا يكون سكوتهم طبعاً عندنا.

وفي الشامية: عن فتاوى امين الدين عن المحيط اذا اشترى سلعة من فضولى ولبس المشتري المبيع بمحض لصاحب السلعة فسكره يكون رضاءاً هو مثله في الازالة عن المحيط ايضاً فعلم به ان عمل ما هنا ما اذا لم يقبض السلعة بمحض لصاحبها وهو ساكن (ردالمحتار مسائل شعي ص ١٥٠ ج ٥)

وايضاً فيها (قبيل هذا) ومثل المبيع الوقف

وايضاً فيها (قوله حاضراً المراد من الحضور الاطلاع وفي شرح التنوير في احكام المسجد من كتاب الوقف

هر طعمه و الا ما مرر حبه الله تعالى الصلوة عليه بهيمة

و فی القامیة (قوله بهيمة) لانه لا بد من التسليم عندها خلافاً لابی یوسف رحمته الله و تسليم كل شيء بمسبه في المقبرة بدفن واحد و فی السقاية بهر به و فی الخان بنزوله و اشتراط الجماعة لانها المقصودة من المسجد و لا ضرطان تكون جهرا بائذان و اقامتها الامر بهر مسجد (ال قوله) بولوا الحمد الامام و المؤذن و صلى فيه و حصصا مسجدان لا اتفاق لان الاداء على هذا الوجه كالمساجد قال فی النهر و اذ قد عرفنا ان الصلوة عليه اقيم مقام التسليم عليه و ان لم تسلم الي المتولي يكون مسجداً دونها أي جون الصلوة (ال قوله) و كذا الوسيلة الى القاضي او كتابه (رد المحتار ص ۱۱۰ ج ۳) و فی شرح التنوير و كل من شر كاه الملك اجنبی فی مال صاحبه لغيره تظلمها او ككافة (رد المحتار ص ۳۱۰ ج ۳)

ازین جزئیات امور ذیل مستفاد میشود :

- (۱) در شرکت عین هر شریک در حصه شریک خویش اجنبی است .
 - (۲) بیع الفضولی مع قبض المشتري و حضور المالك دال علی الرضا است .
 - (۳) اطلاع مالك بحكم حضور است .
 - (۴) وقف در موقوف علی الاجازه عموماً و در مزیل ملك بودن خصوصاً بحكم بیع است .
 - (۵) در مسجد صلوة مع الجماعة بمنزله تسليم و قبض است .
- از تفصیل فوق معلوم شد که مسجد حیثیت شرعی را در دودعوی شریک غیر مسومع .
 والله سبحانه و تعالی اعلم .
 ۲۰ ربیع الاول سنه ۱۳۵۷ هـ

حكم مسجد تعمیر نموده شده از مال حرام

سوال : یک مسجد از عائدات زنا تیار شد شرعاً حکم آن مسجد چگونه باشد؟ بینوا بالبرهان توجروا عند الرحمن .

الجواب باسم ملهم الصواب : صرف نمودن مال حرام بر مسجد صورت ها و احکام مختلف دارد .

- (۱) اگر زمین مسجد با پول حرام خریده نشود اما تعمیر آن با پول حرام شود در این مورد فقهاء کرام میفرمایند : در دوران ادای نماز استعمال حرام موجود نمی شود لذا نماز در آن درست است اما صرف نمودن مال حرام بر مسجد جرم است لذا باید دیوارهای تیار شده از مال حرام انداخته شود و از سر نو با مال حلال این دوارها تعمیر و ترمیم نموده شود .

قال في الهامة (قوله لو عماله الحلال) قال تاج الزريعة املوا لنفق في ذلك مالا خبيثاً او مالا سببه الخبيث والطيب فيكره لان الله تعالى لا يقبل الا الطيب فيكره تلويث بيعه بمالا يقبله - او هرئلا لية (ردالمحتار ج ۱)

(۲) اگر مال حرام در فرش وزمین استعمال شود در این صورت ادای نماز در آنجا مکروه تحریمی است زیرا آن زمین تحت استعمال قرار میگیرد پس طریق حل آن چنین است که فرش مسجد را بردارند و بار دوم آنرا با مال حلال فرش بندی کنند.

(۳) اگر با پول حرام زمین را خریداری نموده باشد جهت استعمال حرام در آن نماز مکروه تحریمی است تدارک آن امکان ندارد تدارک آن فقط یک صورت دارد که وقف درست گردانیده شود پس بیع اول را مسترد کند بار دوم آنرا با مال طیب خریداری نمایند. این مسجد باوجودیکه غیر مقبول است (لخبيث ان الله طيب لا يقبل الا طيباً) اما باوجود آن در مسجدیت آن شبهه باقی نیست لذا بی حرمتی آن جواز ندارد.

تنها شرط است در حصه مسجد که موقوف الصلوة باشد و برای صحت وقف فارغ عن ملک الغير بودن آن لازمی است این شرایط در چنین مسجد موجود است باید از جزئنه کشف و مدارک (قبیل کل مسجد بی مباحاة اوریا و مسحة اولغرض سوی اهتمام وجه الله و عمل غیر طیب فهو لاحق بمسجد الطهران) شبهه نموده نشود زیرا که : اولاً این قول با کلمه (قبیل) منقول است که ضعیف است.

ثانیاً آنرا بر غیر مقبول بودن محمول نمودن واجب است نه بدین مفهوم که این مسجد نیست چرا که شرایط مسجد در آن موجود است.

خلاصه اینکه در این مسجد نماز مکروه است اما بی حرمتی آن نیز جواز ندارد نه کدام صورت تدارک آن به نظر می رسد. مثلاً قرآن کریم را بر او راق مفسوبه نویسد قرائت آن جواز ندارد للزوم استعمال الحرام بی حرمتی آن نیز جواز ندارد. لانه قرآن. والله سبحانه و تعالی اعلم.

۱۱ / ربيع الآخر ۱۳۳۷

تیار نمودن مدرسه بر زمین اضافه از عیدگاه

سوال : در اینجا یک قطعه زمین است که برای عیدگاه وقف شده در حصه متباقی آن فصل کشت میشود و حاصلات آن و بر عیدگاه مصرف میشود مایان نیاز مندیم به یک مدرسه

در این مورد از مفتی محمد شفیع رحمۃ اللہ علیہ و مولانا محمد یوسف بنوری رحمۃ اللہ علیہ پرسیدیم هر دو جنابان فتویٰ بر جواز دادند اما از دار الافتاء خیر المدارس سہارنپور فتویٰ بر عدم جواز آمد و آنان تحریر نمودند کہ شرط الوقف کسب الشارح، از شمایان جناب در این مورد می پرسیم شمایان جناب در این مورد چه نظر دارید در صورتیکہ قلت مدرسه ہم است و این زمین ہم تکافو میکند برای مدرسه ؟ بینوا توجزوا.

الجواب باسم ملہم الصواب : بندہ در این مورد کہ در زمین وقف عیدگاہ مدرسه تیار شود کوشیدم اما هیچ جزیہ را نیافتم کہ دلیل باشد بر جواز اگر ممکن باشد فتویٰ مفتی محمد شفیع رحمۃ اللہ علیہ و مولانا محمد یوسف سہارنپوری رحمۃ اللہ علیہ را برای ارسال دارید بہر صورت مسئلہ کاملاً درست است اگر در کدام حصہ خلجان باشد تا آنرا تنقیح کنیم.

قال فی الشامیۃ فان شرائط الواقف معتبرۃ اذا لم تخالف الشرع وهو مالک فله ان يجعل ماله حیث شاء ما لم یکن معصیۃ ولہ ان یخص صنفاً من الفقراء ولو کان الوضع فی کلہم قرۃ (ردالمحتار ص ۴۰۶ ج ۳) وقال فی التنبویر ان شرائط الواقف والمجہۃ وقل مرسوم بعض الموقوف علیہ جاز للہاکم ان یمصرف من فاضل الوقف الا امر علیہ وان اختلف احدہما لا (ردالمحتار ص ۵۱۵ ج ۳)

فہمیدہ شد کہ مخالفت نمودن از شروط واقف و تبدیل نمودن آن جواز ندارد شخصاً واقف نیز حقدار مخالفت شرط خویش نیست .

قال فی شرح التنبویر وقف طبعۃ علی الفقراء ثم قال لولیہ اعط من غلہا فلانا کذا وفلانا کذا لم یصح لمخروجه عن ملکہ بالتسجیل (ردالمحتار ص ۵۱۴ ج ۳)

بعد از جزیئہ فوقانیہ در مختار جزیئہ : ان للواقف الرجوع فی الشرط ولو لم یسجل (ردالمحتار ص ۵۱۴ ج ۳) شبہہ نمودہ نشود زیرا در این مورد علامہ ابن عابدین رحمۃ اللہ علیہ تحریر نمودہ (وفیہ کلام سہائی) کہ چند سطر بعد در این مورد تحقیق بابسط نمودہ کہ از آن چند اقتباسات نمودہ شدہ است .

لا یجوز ان یفعل الا ما شرط و وقع العقد . وما کان من شرط معتبر فی الوقف فلیس للواقف تغییرہ ولا تخصیص بہ بعد تقرره ولا سہباً بعد الحكم الخ (ردالمحتار ص ۵۰۶ ج ۳)

خلاصہ اینکہ شخصاً واقف حق تبدیل نمودن جہت وقف را ندارد . نیز حاکم اختیار تبدیل نمودن وقف بہ مال را ندارد .

قال في شرح التنوير ان السلطان يجوز له مخالفة الشرط (ان ان قال) وان غايه شرط الواقف ان اصلها المصلحة المال

وفي الشامية قلنا والمراد من عدم مراعاة شرطها ان للامام او نائبه ان يزيدها وينقص ويحولك وليس المراد انه يصرفها عن الجهة المعينة الخ. (رد المحتار ص ۴۹ ج ۳)

خلاصه اینکه در تمام کتب معتبره آمده که خلاف نمودن از شرط واقف وجهت وقف جواز ندارد. اگر از موقوف علیه استغناء نموده شود باز هم صرف عائدات وقف بر مجانس اقرب موقوف علیه ضروری است در این صورت نیز تبدیلی جهت وقف جواز ندارد.

قال في التنوير ومثله حشيش المسجد وحصىه مع الاستغناء عنها والرباط والهبة اذا لم ينتفع بها فيصرف وقف المسجد والرباط والهبة (والحوض شرح) الى اقرب مسجد اورباط او بئر (او حوض شرح) اليه وقال في الشامية (قوله الى اقرب مسجد اورباط الخ) لف نشر مرتب وظاهره انه لا يجوز صرف وقف مسجد غرب الى حوض وعكسه مو في شرح الملحق يصرف وقفها لا قرب مجانس لها. (رد المحتار ص ۵۱۳ ج ۳)

جزیه مذکور باوجودیکه متعلق خرابی مصرف اول است اما اگر عائدات از مصرف اول اوقاف اضافه شد در آن نیز حکم است که استغناء آن جامع هر دو صورت است.

وبنه من غلته بعمارة ثم ما هو اقرب بعمارة كآمام مسجد ومدرس مدرسة يعطون بقدر كفايهم ثم السراج والبساط الى آخر المصالح وان لم يشترطه الواقف لشبوته اقتضاء.

باید ازینجا وهم نشود که از وقف مسجد دادن به مدرس جواز دارد بدین مقصد که وقف مسجد برای امام ووقف مدرسه برای مدرس جواز دارد چراکه در جزیه ذیل تصریح آمده که در وقت وقف بر مسجد اگر مدرس نیز مشروط فی الوقف باشد نیز از مصارف لازمه نیست.

قال في شرح التنوير وانما يكون المدرس من الشعائر لو مدرس المدرسة كما مر اما مدرس الجامع فلا لانه لا يتصل له بهيته بخلاف المدرسة حيث تغفل اصلا. (رد المحتار ص ۵۲۵ ج ۳)

خلاصه اینکه در صورت استغناء از اصل موقوف علیه نیز تبدیل نمودن جهت وقف جواز ندارد صرف نمودن بر اقرب مجانس ضروری است در عالمگیری نیز چنین جزیه موجود است.

سئل خمس الائمة المحلوا في عن مسجد او حوض غرب ولا يمتا ج اليه لتفرق الناس هل للمقاضي ان

یہ عرف اوقافہ الی مسجد آخر او حوض آخر قال نعم ولو لم یحفرق الناس ولكن استغنی الحوض عن العبارة وهناك مسجد محتاج الی العبارة او عن العکس هل يجوز للقاطی صرف وقف ما استغنی عن العبارة الی عمار ما هو محتاج الی العبارة قال لا کذا فی المحيط (عالمگیری ص ۴۵۲ ج ۲)

در این عبارت تصریح مجانس اقرب نیست، البتہ در جزئیہ های شرح تنویر و شامی وضاحت این آمدہ است، و آن اینست کہ در حالت استغناء وقف مسجد با نزدیک ترین مساجد میشود و وقف حوض با نزدیکترین حوضها میشود و در آن مصرف میشود. و ہذا ما جامی فہم هذا الفقیر والعلم عندہ اللطیف الخیر.

۱۸ رجب ۱۳۷۴ ہجری

تیار نمودن خانہ در زمین مسجد برای امام

سوال : یک مسجد وسیع بود یک حصہ آنرا خارج نمودند و در آن برای امام مسجد خانہ تیار نمودن آیا چنین نمودن جواز دارد؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملہم الصواب : وقتیکہ کدام قطعہ زمین برای مسجد وقف شود پس جہت هیچ ضرورت آنرا در چیز دیگر صرف نمودن جواز ندارد.
قال فی شرح ال تنویر ولو غرب ما حوله واستغنی عنہ یبقی مسجداً عند الامام والثانی انہذا الی قیام الساعۃ وہ یقی.

و فی الشامیہ (قولہ ولو غرب ما حوله الخ) ای ولو مع بقائہ عامرا و کذا لو غرب ولیس لہ ما یعبر بہ وقد استغنی الناس عنہ ابتداء مسجد آخر (رد المحتار ص ۵۱۳ ج ۳) و لہ تعالی اعلم. ۱۹ / شوال سنہ ۱۳۷۴ھ

تیار نمودن بیت الخلاء و غسل خانہ در جوار مسجد

سوال : مردم نزد دیوار مسجد غسل خانہ تیار کردہ در آن قضائے حاجت می کنند و همچنین غسلخانہ تیار میکنند آیا بین این دو چیز و بین مسجد کدام اندازہ فاصلہ ضروری هست و بکدام مقدار فاصلہ ضروری است؟ بحوالہ کتب جواب دہند.

الجواب باسم ملہم الصواب : قال فی الشامیہ فی باب مکروہات الصلوۃ لوجعل الواقف تحتہ بہت الخلاء هل يجوز کما فی مسجد حملة الفحم فی دمشق لم أرہ صریحاً نعم سیأتی متناً فی کتاب الوقف انہ لوجعل تحتہ مردا بالصالحہ ہا تأمل. (رد المحتار ج ۱ ص ۹۱۳)

این جزئیہ دال ست بر جواز بناء بیت الخلاء نزد مسجد بلکہ بزیں مسجد ہم ابتداء مگر

درین قیاس مع الفارق ست چراکه بیت الخلا را باغراض ومصالح مسجد بھیج گونه تعلق قریب نیست، واما تعلق بوسائط بعیده است پس باین طور هر فعل باغراض مسجد متعلق خواهد گرفت واین مبطل ست برای قید (لمصالحه) ونیز بناء بیت الخلا بقرب مسجد عرفاً خلاف احترام مسجد است، ونیز موجب ایذاء مصلیان، ودر حدیث آکل ثوم وبصل را از قرب مسجد بالفاظ (فلا یقرین مسجدنا) نهی آمده است، وظاهر ست که تعفن بیت الخلا از بدبوی ثوم وبصل بدرجه هازیاده ترست، شاید که علامه ابن عابدین رحمه الله تعالی بحکم تأمل باین جانب اشاره فرموده باشد.

همچنین غسلخانه از اغراض ومصالح مسجد نیست، بلکه مزید برین موضع اقدار واوساخ است وبرعلاوه مصلیان فساق وفجارهم درآن جمع می شوند پس بقرب مسجد امثال این چنین محدثات ساختن خلاف حرمت مسجد است. فی بیوت اذن الله ان ترفع. ومن یحظر شعائر الله فانه من تقوی القلوب. والله سمانه وتعالى اعلم.

۱۳/ جمادی الاولی سنه ۷۷۵هـ

تیار نمودن مسجد در زمین متروکه کافر

سوال : یک مولوی صاحب فرموده بر اراضی غیر مسلمین در راه هندوستان تیار نمودن مسجد جواز ندارد باوجودیکه از طرف حکومت پاکستان جواز نامه برایش داده شود دلیل آیات قرآنی (ماکان للمشرکین ان یعمروا مساجدا لله) را آورده اند در حالیکه در حدیث تعمیر مسجد نبوی بر قبور مشرکان منقول است آیا استدلال مولوی صاحب از آیات قرآنی درست است یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : قول واستدلال مولوی صاحب درست نیست زیرا برای غیر مسلم به نیت قربت در زمین خویش تعمیر نمودن مسجد جواز دارد.

واستدلال گرفتن از تعمیر مسجد نبوی شریف بر قبور مشرکین بر جواز تعمیر المسجد فی الارض الکفار نیز دست نیست چراکه در آن وقت مالکان ارض مسجد نبوی مسلمان شده بودند آن مقبره مملوکه آنان بود لذا مسجد نبوی بر ارض مسلمین تعمیر شده بود برارض کافر تعمیر شده نبود بلکه بر ارض کفار با بودن شرط مذکور تعمیر مسجد جواز دارد ودر صورت مذکور ارض کافر نیست چراکه هر دو حکومت بعد از فیصله باهمی هر

حکومت بر جائیداد متروک آن دولت قبضه کنند یعنی در تصرفات اصل وکیل مالک است لذا وقتی که به غیر مسلم عوض جائیداد او در هندوستان رسید پس این بیع زمین است توسط وکیل.

اگر در انتقال آبادی و معاوضه املاک این معاوضه را اعتبار ندهیم طبقه نظر بعضی هاست پس املاک متروک جهت مال فنی بودن از ملک کفار خارج گردیده لذا به هر کیف در املاک متروکه با اجازه حاکم بلا شبه تعمیر جواز دارد. والله سبحانه وتعالی اعلم.

۲۹/رجب ۱۳۵۵ھ

مثل سوال بالا

سوال : در یک منطقه که مردم برای مسجد ضرورت دارند مالک یک قطعه زمین گفت در این قطعه زمین بامن یک هندو شریک است که حالاً به هندوستان رفته است اگر شما یان حق او را آداء میکنید این قطعه زمین را برای شما میدهم آیا در این صورت تعمیر مسجد در اینجا جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : باید حکومت آن زمین را تقسیم کند و حصه شریک را نیز حکومت حق دارد که اجازه آنرا بدهد . والله سبحانه وتعالی اعلم .

غرذی حجه ۱۳۷۰ھ

سوال مثل بالا

سوال : آیا تیار نمودن مسجد بر زمین متروکه غیر مسلم جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : قبضه حکومت را بر زمین متروکه اگر استیلاء باشد یا بطور انتظام بمنزلة الوكالة عن المالك وهو الظاهر پس به اذن حکومت بر املاک متروکه تعمیر مسجد جواز دارد. والله سبحانه وتعالی اعلم.

۳۰/ذی الحجه ۱۳۷۰ھ

تیار نمودن کافر مسجد را

سوال : آیا کافر حق تعمیر مسجد را و یا حق پول دادن و تعاون در تعمیر مسجد را دارد یا خیر آیا مصرف کردن پول او در مسجد جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : کافر اگر به نیت قربت مسجد را تعمیر کند و یا به آن پول بدهد و تعاون کند در مسجد جواز دارد اما اختلاف است در اینکه آیا در مذهب واقف قربت بودن شرط است و یا تنها در نظر وعقیده واقف قربت بودن کافی است راجع قول ثانی است.

قال فی الہدیت و اما سببہ فطلب الزلفی (الی قوله) و اما الاسلام فلیس بشرط

و فی کتاب الوقف من شرح التنویر بدلیل صحیثہ من الکافر.

و فی الشامیۃ حتی یصح من الکافر (الی قوله) بخلاف الوقف فانہ لا بد فیہ من ان یکون فی صورۃ القرۃ و هو معنی ما یالی فی قوله و یشرط ان یکون قرۃ فی ذاته اذ لو اشرط کونہ قرۃ حقیقۃ لم یصح من الکافر (رد المحتار ج ۳)

وقف کافر در حکم وصیت کافر است و در هدایہ دیگر کتب فقہ اگر جهت وصیت عند الکافر قربت باشد پس این وصیت جواز دارد.

استدلال عدم جواز تعمیر کافر مسجد را از آیات کریمہ (ما کان للمشرکین ان یعمروا مساجد اللہ) درست نیست و قتیکہ به سیاق و سباق و شان نزول آیات نظر انداختہ شود. دانستہ میشود کہ آن آیات در حصہ تعمیر مسجد حرام و مشرکان افتخار میکردند بر سقایہ حجاج کہ خداوند جل جلالہ آنرا رد نمود نیز در حصہ قبولیت عمل مشرکین ایمان شرط است کہ جهت نبودن ایمان عمل آنان مقبول نیست پس بر عمل غیر مقبول فخر لغو است در این آیات بین جواز و عدم جواز تعارض نیست لهذا در (للمشرکین) لام برای جواز نہ بلکہ برای استحقاق و صلاحیت است. والتفصیل فی بیان القرآن.

از اینجا معلوم شد کہ بعض مفسرین در اثبات عدم جواز از این آیات اشتباه نمودہ اند زیرا کہ علاوہ خلاف سیاق و سباق و شان نزول آیات و تصریحات فقہاء نیز معارض است و در وقت معارضہ قول مفسرین قابل قبول نباشد. فانہ لکل فن رجال. دلیل قوی برای جواز تعمیر خانہ کعبہ بدست مشرکین است (فہای حدیث بعدہ یومعون) خلاصہ اینکه اگر کافر بہ نیت ثواب مسجد را تعمیر نمود جائز است اما اگر بنا بر آن عمل بر مسلمانان فخر و ریا کاری راقصد داشت و منت باری را پس تعمیر کافر مسجد را جواز ندارد. واللہ سبحانہ

خرید و فروخت در مسجد

سوال : یک عالم میفرماید که تنها در صورت زیادت مبیعه و یا تیار نمودن بازار در مسجد بیع مکروه است و اگر احیاناً کسی یک چیز کو چک را در مسجد به فروش برساند در آن حرجی نیست و عبارات ذیل را دلیل میگرد.

و كذلك البی عن المبیع فیہ هو الذی یفلیح علیہ حق یكون كالسوق لانه للمبیع علیہ من خصف الفعل فیہ مع ان لو اجتمع الناس لخصف الفعل فیہ كذلك المبیع والشاهد الشعر والتعلق قبل الصلوة لا یأ غلب علیہ کره ما لا فلاحه. (ردالمحتار ص ۶۱۸ ج ۱)

نیز فرموده اند اضافه تصریح جواز آن در بذل المجهود شرح ابی داؤد آمده نیز در شامیه در باب الاعتکاف چنین آمده :

ان المبیع لو لم یفعل البیعة لا یکره احضاره کدراهم یسیرة او کتاب ونحوه (الی قوله) ان احضار الثمن والمبیع الذی لا یفعل جائزاه. (ردالمحتار ص ۸۷ ج ۲)

آیا نظر این مولوی صاحب مذکور درست است و یا خطا ؟ بینواتوجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : جزیه باب الاعتکاف در شامی تنها با معتکف تعلق دارد در آن ارتباط نیست باجواز و یا عدم جواز بیع بلکه تنها تفصیل است در حصه احضار المبیع فی المسجد للمعتکف برای معتکف بیع اشیاء ضروریه جواز دارد تفصیل تنها در حصه احضار مبیع است.

و در حصه بیع غیر معتکف مطلقاً کراهت تحریمه با تصریح عبارت مذکوره در شرح التنویر و شامیه نیز موجود است.

قال فی شرح التنویر و کره ای تحریم لا یأ محل اطلاقهم احضار المبیع فیہ کما کره فیہ مباحة غیر المعتکف مطلقاً للبی.

و فی الشامیه (قوله مطلقاً) ای سواء احتاج الیه لنفسه او عیاله او کان للنصاراء احره اولاً کما یعلم بما قبله ومن الزیلعی والبحر (ردالمحتار ص ۱۸۳ ج ۲)

علامه ابن عابدین در حصه احکام مساجد تحقیق نکرده بلکه تحقیق امام طحاوی رحمته منقول است اگر چه در این حصه سکوت نموده مگر در باب الاعتکاف کراهت تحریمه مطلقاً ثابت است کما مر و قول مذکور امام طحاوی رحمته خلاف مذهب مشهور است مانندیکه

تحقیق او خلاف مذهب مشهور است در سور الهرة ودر دیگر مسائل متعدد تطبیقه امام رافعى رحمته الله در این مورد میفرماید :

(قوله كذلك النهى عن البيع فيه هو الذى يغلب عليه الخ) هذا خلاف المشهور فان المشهور كراهة البيع فى المسجد وان لم يغلب عليه (التحرير المختار ص ۸۶ ج ۱)

در بذل المجهود نیز تحقیق امام طحاوى رحمته الله چنین منقول است :

قال الشوكلى اما البيع والشراء فذهب جمهور العلماء الى ان النهى محمول على الكراهة (الى قوله) يفرق اصحاب الى حنيفة بين ان يغلب ذلك ويكثر في كراهة او يقل فلا كراهة وهو فرق لا تحليل عليه انه نهى قلنا وهذا الذى غراه الى اصحاب الى حنيفة رحمته الله هو الذى ذكره الطحاوى رحمته الله فى معالى الآثار الخ (بذل المجهود ص ۱۴۶ ج ۲، باب التعلق يوم الجمعة قبل الصلوة)

علاوه از آن امام طحاوى رحمته الله در تحقیق این مسئله در فقهاء احناف متفرد است از اینجا محمل قول امام شوکانی را امام طحاوى رحمته الله قرار داده اند.

خلاصه اینکه مذهب معروف و مفتی به این است که بهر کیف بیع فی المسجد در حق غیر معتکف مکروه تحریمی و واجب الرد است.

قال فى شرح التنوير واعلم ان فسح المكروه واجب على كل واحد منهما ايضاً بمجرى رفع الاثم. وفي الشامية (قوله ايضاً) اي كما فى البيع الفاسد وقدمنا عن الدور انه لا يبيح فسغه وما ذكره الشارح عزاه فى الفتح اول باب الاقالة الى النهاية ثم قال وتبعه غيره وهو حق لانه رفع البعثة واجب بقدر الامكان اه قلنا ويمكن التوفيق بوجوبه عليهما ديانة بخلاف البيع الفاسد فانهما اذا اصررا عليه يفسغه القاضى حيزاً عليهما ووجهه ان البيع هنا صحيح قبل القبض ويحب فيه الثمن لا القيمة فلا يل القاضى فسغه لحصول الملك الصحيح (رد المختار ص ۱۸۹ ج ۳)

و تبيحه اين بيع واجب الرد گردید پس در مبيع تصرف مانند اكل وغيره حرام است اما مبيع حرام نیست يعنى اكل حرام است وما كول حرام نیست.

قال فى شرح التنوير اشترى مكبلاً بشرط الكيل حرم اي كرهة تحرماً ببعه واكله حتى يكميله وقد صرحوا بفساده وانه لا يقال لا كله انه اكل حراماً لعدم التلازم كما بسطة الكمال

وفي الشامية تمسك بقوله كما بسطة الكمال لو اكله وقد قبضه بلا كيل لا يقال انه اكل حراماً لانه اكل ملك نفسه الا انه اثم لتركه ما امر به من الكيل فكان هذا الكلام اصلاً فى سائر البيع فانها

فاسد اذا قبضها لملكها ثم اكلها (الى قوله) وحاصله انه اذا حرّم الفعل وهو الاكل لا يلزم منه ان يكون اكل حراماً (الى قوله) وكذا لو غصب شيئاً واستهلكه بمخلطه ونحوه حتى ملكه ولم يؤدّ ضمانه بحرّم عليه التصرف فيها بكل ونحوه وان كان ملكه (ردالمحتار ص ۲۲۴ ج ۳) ولله تعالى اعلم.

۱۸ / صفر سنه ۱۷۶۶ هـ

تعمير نمون مدرسه بالای مسجد

سوال : آیا تعمیر نمودن مدرسه بر بام مسجد جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب : قال فی التنبیہ واذا جعل تحتہ سر داباً لمصالحه ای المسجد جاز
کمسجد القدس (ردالمحتار ص ۴۸۲ ج ۳).

وقال الراعي رحمته الله (قول المصنف لمصالحه) ليس بقيد بل الحكم كذلك اذا كان ينتفع به عامة المسلمين صل ما افادته في غاية البيان حيث قال اورد الفقيه ابو الليث سؤالا وجوابا فقال فان قيل ليس مسجد بيت المقدس تحت مجتمتع المأم والناس ينتفعون به قليل اذا كان تحت شيء ينتفع به عامة المسلمين يجوز لانه اذا انتفع به عامهم صار ذلك لله تعالى ايضاً اذ ومنه يعلم حكم كثير من مساجد مصر التي تحتها صهاريج ونحوها (التحرير المحتار ص ۸۰ ج ۲)

وفي الهندية ومن جعل مسجداً تحت سر داب او فوقه بيت وجعل باب المسجد الى الطريق وعزله فله ان يبيعه وان ما يورث عنه ولو كان السر داب لمصالح المسجد جاز كما مسجد بيت المقدس كذلك الهداية (عالمگیری ص ۴۵۵ ج ۲)

ظاهر عبارت اولی وثالثه دليل است بر عدم جواز لأن مفهوم الفقهاء رحمهم الله حجة بالاتفاق ودر روایات ثانیة تصریح است بر جواز است در وقت ضرورت شدیدة گنجائش باشد اما این جواز در آن صورت که در ابتداء اراده تیار نمودن مدرسه را بر بالا یا پائین مسجد داشته باشد اما اگر ابتداء اراده نداشته باشند بلکه در حصه تعیین حدود مسجد صراحة بگویند که این مسجد است بعد از آن بر بام آن اراده تیار نمودن مدرسه را بدارد پس در این صورت هیچ جواز ندارد.

قال فی شرح التنبیہ لو بی فوقه بیتاً للامام لا یضر لانه من المصالح اموال بیت المقدس ثم اراد البناء منع ولو قال علیه ذلك لم یصدق (ردالمحتار ص ۴۸۲ ج ۳) ولله سبحانه وتعالى اعلم.

۱۳ / ربیع الاول سنه ۱۷۶۶ هـ

تیار نمودن خانه برای امام بر سقف مسجد

سوال : آیا برای سکونت امام مسجد تعمیر نمودن خانه برای او بر بام مسجد جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : کدام قطعه زمینیکه یک مرتبه برای مسجد شرعی قرار داده شود پس در داخل پائین و یا بام آن تیار نمودن چیزی دیگر جواز ندارد قبل از شرعی گردانیدن مسجد اگر برای امام مسجد یا مصالح مسجد کدام اطاق تیار شود و اطلاع عام آنرا به مردم بدهد جواز دارد اما بعد از شرعی گردانیدن مسجد اگر متولی نیز بگوید که در ابتداء چنین نیت داشت قابل قبول نیست .

قال فی شرح التنویر: لو بنی فوقه بیتاً للامام لا یضر لانه من المصالح اما لو تممت المسجدية ثم اراد البناء منع ولو قال عنه عذلك لم یصدق تأثره خانیة (رد المحتار ص ۴۸۲ ج ۳)

۱۱ / محرم سنه ۱۳۸۶ هـ

تیار نمودن مسجد بر زمین رفاهی

سوال : در ناظم آباد یک قطعه زمین است که تخصیص داده شده برائی رفاه اهل مسجد از مدت ده سال مردم تقاریب انفرادی واجتماعی را در اینجا انجام میدهند ناگفته نماند مردم محله به یک مسجد ضرورت دارند در یک گوشه این قطعه زمین یک حصه را برای نماز های پنجگانه جماعت مختص ساخته اند که تا امروز نماز خوانی در آن دوام دارد اما از مردم محله در این مورد اجازه نگرفته بودند. اگر بعد از اجازه اهل محله آنرا مسجد تیار کنند چگونه است . بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : فقهای کرام تصریح نموده اند که در وقت ضرورت اهل محله حق دارند که راه عام را نیز در مسجد داخل کنند اما بشرطیکه رهگذاران را ایذاء و تکلیف زیاد نباشد بنا بر این برای راه نیز ضرورت دارند اما مجاز اند در تصرف نمودن بر آن بناء در آن قطعه زمین خالی که برای مفاد و راحت اهل محله گذاشته شده . با مشاورت اجتماعی اهل محله تعمیر مسجد در آن بطریق اولی جائز است مسجد از ضروریات محله است حکومت باید در این مورد با آنان کومک کندنه اینکه مانع شود . والله تعالی اعلم .

۵ سوال ۸۶ هـ

هموار نمودن لباس در مسجد

سوال : آیا هموار نمودن لباس شوئیده شده بر دیوار یا صحن مسجد جواز دارد یا خیر ؟
الجواب باسم ملهم الصواب : بر صحن یا دیوار مسجد هموار نمودن لباس جواز ندارد البته برای امام مؤذن و یا خادم مسجد بر دیوار ملحق مسجد در صورت نبودن جای دیگر هموار نمودن بر دیوار مسجد جواز دارد. والله تعالی اعلم .
 ۱۱ سوال ۸۶ هـ

فراهم نمودن چنده در مسجد

سوال : در یک مسجد چندین هزار روپیه بودیجه موجود است اما حسب عادت بازهم امالی مسجد چنده جمعه را قضا نمیکنند آیا شرعاً این چنده جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب : در صورت ضرورت نیز بدین طریق چنده نمودن جواز ندارد زیرا که این کار مفاسد ذیل دارد.

(۱) در نماز خلل میآید.

(۲) مصلیان را تکلیف است و از صف گذر نمودن جواز ندارد.

(۳) در پیش روی مردم دامن چنده را گردانیدن که خطاب خصوصی است جواز ندارد زیرا او به طیب خاطرش چنده نمیدهد که در حدیث ممنوعیت گرفتن چنین پول آمده.
 طریقه درست چنده اینست که توسط خطاب عام ترغیب به مردم داده شود ، تفصیل بیشتر در رساله (صيانة العلماء عن اللئالی اغنیاء) آمده . والله تعالی اعلم .

غره ذی القعدة ۸۶ هـ

بی جا استعمال نمودن برق مسجد

سوال : نزدیک مسجد جلسه دائر شد که در آنجا یک عالم معروف وعظ می نمود ممکن تا دوازده شب جلسه ادامه داشته باشد آیا جواز دارد که در آنجا برق مسجد را استعمال کنند در صورتیکه منتظمین نیز اجازه داده اند ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : برق مسجد مختص است برای مسجد علاوه مصالح مسجد در چیز دیگر استعمال آن جواز ندارد و قتیکه استعمال اشیا ی یک مسجد در مسجد

دوم جواز ندارد پس در جلسه چگونه استعمال برق مسجد جواز داشته باشد و اجازه خلان شرع منتظمین را مدار نیست در شریعت . والله تعالی اعلم .

۲۳/هوال ۸۶هـ

سوال مثل بالا

سوال : آیا صرف نمودن برق مسجد در اطاق امام یا مؤذن به اجازه منتظمین جواز دارد یا خیر؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : چونکه حجره امام و مؤذن از متعلقات مسجد است پس انتقال برق به آنجا جواز دارد نیز اینچنین به اطاق طلاب در صورتیکه مردم اطلاع داشته باشند انتقال برق جواز دارد اما بشرطیکه تبرع کنند گان شرط نکرده باشند که پول ما بر طلاب مصرف نشود پس در این صورت بر مدرسه متعلق نیز صرف برق جواز دارد . اگر مدرسه تابع مسجد نباشد پس دادن برق مسجد به آنجا جواز ندارد نیز انتقال کدام چیز یک مسجد به مسجد دیگر جواز ندارد .

قال العلامة ابن عابدین رحمته : لكن علمنا ان المقي به قول أبي يوسف رحمته انه لا يجوز نقله و نقل ما له الى مسجد اخر كما مر عن الحاوي (رد المحتار ص ۲۸۴ ج ۳) والله تعالی اعلم .

۳/ذی القعدة ۱۳۸۶هـ

غسل نمودن از فل مسجد

سوال : آیا استعمال آب مسجد را در غسل خانه برای غسل یا شوییدن لباس جواز دارد یا خیر؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر غسل خانه در حدود مسجد باشد پس تنها برای امام مؤذن و افراد متعلق خدمت مسجد استعمال آن جواز دارد .

و اگر قبل از ضرورت مسجد برای رفاه عام صرف شود پس هر شخص حقدار استعمال آن است بشرطیکه مسجد و مصلیات تلوث نشوند و مورد تشویش مصلیان نگردد . والله سبحانه و تعالی اعلم .

۳/ذی القعدة ۸۶هـ

پیش دادن معاش امام مسجد

سوال : امام مسجد ضرورت به خانه داشت اگر منتظمین مسجد او را قبل از تکمیل میعاد معاش بدهند از بودیجه مسجد و سپس آنرا اندک اندک از معاش او وضع کنند جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : طبق عرف عام معاش پیش خورده داده میشود بشرطیکه در صورت ترک ملازمت پول متباقی پس از او گرفته شود و در صورت وفات امکان پس گرفتن پول متباقی از او باشد . والله سبحانه وتعالی اعلم . ۲۵/ ذی الحجه ۸۶هـ

خوابیدن در مسجد

سوال : طلاب علم حق استراحت را در مسجد دارند یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : مسجد جهت ذکر عبادت تیار شده برای کارهای دیگر تیار نشده پس در حالت عام کسی حق استراحت را در مسجد ندارد اگر که طلاب باشند اما در صورت ضرورت با شرایط ذیل برای طلاب خوابیدن در مسجد جواز دارد .

- (۱) علاوه مسجد قیامگاه دیگری نداشته باشند و نه متولی انتظام آنرا نموده باشد .
- (۲) باید آداب مسجد را کاملاً مدنظر گیرد از شور و مذاق و خنده نمودن اجتناب کنند نظم و ادب را مدنظر گیرند و به نیت اعتکاف به رخت خواب بروند .
- (۳) مصلیان راهیچ نوع تکلیف نرسد متصل آذان برخیزند بعد از نماز تا زمان او راد و نوافل مردم خلل انداز عبادت آنان نگردند .

(۴) باید طلاب ریش دار باشند و اقلاً واقف باشند از آداب مسجد و با شعور باشند برای طلاب کم سن و بی شعور استراحت در مسجد جواز ندارد الغرض : باید حتی الامکان از خوابیدن در مسجد خود داری شود صورت های مجبوری مثثنی است . والله سبحانه وتعالی اعلم . ۲۳/ ربیع الاخری ۸۷هـ

سوال مثل بالا

سوال : آیا شخص مقیم بر چار پانی یا بدون چارپانی در مسجد حق استراحت را دارد یا خیر ؟ نیز جماعت تبلیغی ها در مسجد خورد و نوش و استراحت می کنند آیا شرعاً چنین

نمودن در حق آنان جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : برای معتکف و مسافر در مسجد خورد و نوش و استراحت جواز دارد جماعت تبلیغ از همین گروه اند باید بانیست اعتکاف داخل مسجد شوند و بکوشند که بیرون مسجد خورد و نوش نکنند و انداختن چارپائی در مسجد جواز ندارد.

قال العلامة المحسني: «واكل ونوم الا لمعتكف وشرب الخ»

وقال العلامة ابن عابدین: «قوله و اكل ونوم» اذا اراد ذلك يلمح ان يعوى الاعتكاف فمدخل ويدكر لانه تعالى بقدم ما نوى او يصل ثم يفعل ما شاء فتاوى هندیة (رد المحتار ص ۱۱۸ ج ۱) ولله تعالى اعلم.

۲۷ / ربيع الاول سنه ۸۹ هـ

ادای نماز در مسجد محله دیگر

سوال : کسی مسجد با جماعت محله خویش را ترک نموده در مسجد محله دوم نماز می گذارد آیا شرعاً چنین نمودن جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر امام مسجد راسخ العقیده باشد و کدام مانع شرعی و طبعی نیز در او موجود نباشد پس ترک مسجد محله خویش جواز ندارد اگر نماز جماعت از او رفته بود عوض رفتن به محله دوم نماز انفرادی افضل است زیرا پس عمل این شخص مبنی بر افراط است اما اهل محله حق سوء ظن و طعنه زنی را بر او ندارند بلکه این عمل او برنا واقفیت و اشتباه مبنی است باید در اصلاح آن چنین اشخاص بکوشند و اگر اصلاح نشدند آنرا بگذارند اما عوض کناره گیری از او باید دلجوئی او را بخواهند تا شخص دوم نیز از مسجد منع نشود و مفضی نگردد به تقلیل افراد مسجد . والله سبحانه و تعالی اعلم .

۱۸ / ربيع الآخر ۸۷ هـ

مبادله چنده مسجد

سوال : اگر کسی از چنده مسجد پول سیاه را بگیرد و عوض آن نوت دهد آیا این لین دین داد و گرفت در داخل یا خارج مسجد در این پول چنده مسجد جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : تبادل پول سیاه با نوت خارج از مسجد جواز دارد و در

داخل مسجد جواز ندارد باید در داخل مسجد از چنین عمل اجتناب ورزیده شود. والله سبحانه وتعالى اعلم.

۲۳/ربیع الاول ۱۴۰۰هـ

اخراج کتاب از مسجد

سوال : کسی در مسجد مضمون کتاب را مطالعه کرد آنرا خانه برد بعد از مطالعه کتاب را پس به مسجد آورد آیا این فعل او یعنی گرفتن او کتاب را از مسجد جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر کتاب وقف مسجد باشد انتقال آبه جای دیگر جواز ندارد در داخل مسجد از آن انتفاع جواز دارد.

کذا حرر العلامة ابن عابدین رحمه الله تعالى. (ردالمحتار ص ۴۸۸ ج ۳). والله سبحانه وتعالى اعلم.

رمضان سنه ۸۷هـ

بعد از آذان ادای نماز منفرد و خروج از مسجد

سوال : اگر کسی عجله داشته باشد از سفر یا کار دیگر آیا بعد از آذان حق ادای نماز را قبل از جماعت انفراداً دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر در انتظار برای جماعت در حق او حرج معتد به باشد ترک جماعت برای چنین شخص جواز دارد.

قال فی التتویر: فتسن او تحب علی الرجال العقلاء البالغین الاحرار القادرین علی الصلوة بالجماعة من غیر حرج. (ردالمحتار ص ۱۰۸ ج ۳) والله تعالى اعلم.

۱۵/ذی قعدة سنه ۸۷هـ

استعمال متاع مسجد در نفع شخصی خویش

سوال : آیا متولی مسجد یا همسایه آن حق دارد که بعضی متاع مسجد را در استعمال شخصی خویش در آرد؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : وقتیکه سامان یک مسجد را در مسجد دوم استعمال نمودن جواز ندارد پس متولی یا غیر متولی کجا اختیار داشته باشد که آنرا در نفع شخصی خویش استعمال کنند حتی چراغ مسجد را به خانه برده نمی تواند.

قال فی الهدیة ولا یحمل الرجل من ارجاء المسجد الى بیته (عالمگیری ص ۱۱۰ ج ۳) والله سبحانه وتعالى اعلم.

۲۳/صفر سنه ۱۳۸۹هـ

روشن نمودن چراغ در مسجد

سوال : زید بعد از صلوٰۃ عشاء تا نیم ساعت درس حدیث میدهد اگر در این وقت جهت تیز بودن هوا روشن نمودن شمع ممکن نباشد پس روشن نمودن چراغ که در آن تیل خاک باشد در مسجد جواز دارد یا خیر ؟ نیز در وقت رفتن برق در وسط نماز روشن نمودن چراغ جواز دارد یا خیر آیا با این عمل در نماز خلل می آید یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : در حدیث شریف آمده کسی که بصل یا ثوم یعنی پیاز یا سیر را بخورد به مسجد مایان نیاید و بوی بدتیل به درجه ها اضافه تر است از بصل و ثوم لذا استعمال تیل خاک و روشن نمودن آن در مسجد جواز ندارد . والله تعالی اعلم .

۲۷ / ربیع الاول ۱۳۸۹ھ

انتقال مسجد به جای دیگر

سوال : یک مسجد در وسط قریه موقعیت دارد در وقت ادای نماز مردم با دشواری ها مواجه می شوند آیا در این صورت انتقال مسجد از اینجا به جای دیگر موزون و درست جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بعد از وقف شدن زمین برای مسجد منتقل نمودن مسجد در هیچ صورت جواز ندارد تادم قیامت بالفرض اگر مسجد ویران شود و نماز گذار در آنجا باقی نماند باز هم ابقاء آن واجب است البته اگر متاع مسجد ویران در خطر باشد باید متاع آن به مسجد قریب انتقال نموده شود . والله تعالی اعلم .

۱۱ / رجب ۱۳۸۹ھ

سوال مثل بالا

سوال : یک کافر مالک شرکت در همین شرکت مسجد تیار نمود . مسلمانان تا شش سال در آن نماز خواندند سپس غیر مسلم آن شرکت را بر یک تاجر مسلمان سودا کرد باز هم تا هشت ماه در آن مسجد نماز با جماعت ادامه داشت بعد از آن آن مالک مسلمان شرکت گفت این مسجد رابه گوشه دوم شرکت انتقال می دهم آیا این اقدام او جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر غیر مسلم این عمل را کار ثواب پنداشته وقف نموده

باشد پس وقف او درست است مانندیکه در اینجا از این مسئله دانسته می شود لذا این حیثیت مسجد شرعی را گرفته پس مالک مسلمان آن مقدار انتقال آن مسجد نیست و اگر وقف غیر مسلم درست پنداشته نشود پس در ملکیت مسلمان نیز تاهشت ماه در آن نماز با جماعت اداء شده که او خاموش بود که خاموش بودن او دلیل رضایت او است لذا این مسجد باز هم حیثیت شرعی را گرفته پس انتقال آن از آنجا جواز ندارد . والله تعالی اعلم .

۱۳ / جمادی الثانی ۹۹ هـ

انداختن چارپائی در مسجد

سوال : در فتاوی رشیدیہ آمده که برای مسافر و مقیم بر چارپائی در مسجد استراحت نمودن جواز دارد با مطالعه این جمله حیران شدم که چگونه در مسجد استراحت نمودن برای مقیم جواز دارد لذا در حضور شمایان عرض نمودم تا این مسئله را برای ما شرح نمایند؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : در فتاوی رشیدیہ فقط انقدر آمده که داخل نمودن چارپائی در مسجد جواز دارد اما از تحقیق مولانا عبدالحی رحمۃ اللہ علیہ معلوم میشود که این در حق معتکف است ونصه :

جائز ست چه برای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در مسجد سریری نهاده شده و بر آن درایام اعتکاف آرام می فرمودند کما فی سفر السعاده، وابن ماجه از ابن عمر رضی اللہ عنہما روایت کرده ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا اعتکف طرح لمطر اشعه و یوضع لیسری و هو اسطوانة التوبة و لولہ تعالی اعلم فتاوی رشیدیہ ص ۴۱۵ .

به نص فقهاء استراحت در مسجد در حق غیر مسافر مکروه باشد بدون اعتکاف بحالت ضرورت شدیده تدبیر اتخاذ گردد که اولاً به نیت اعتکاف داخل شود یک مقدار عبادت کند .

قال العلامة المحصفي رحمه الله تعالى : واكل ونوم الالمعتكف وغريب الخ

وقال العلامة ابن عابدین رحمه الله تعالى : (قوله واكل ونوم) واذا اراد ذلك يلبي ان يعوى الاعتكاف فيدخل ويذكر الله تعالى بقدر ما نوى ويصلي ثم يفعل ما شاء فتاوى هندیة . (رد المحتار ص ۶۱۱ ج ۱)

در اصل معیار ادب یا بی ادبی عرف است در عرف ما داخل نمودن چارپائی در مسجد معیوب پنداشته میشود و وقعت مسجد را نیز از قلوب عوام خارج میکند که آنان قیاس

بر چارپارنی کار های ناجائز دیگر را بگیرند لذا داخل نمودن چارپارنی بداخل مسجد جواز ندارد طبقه که در ابتداء با داخل شدن پاپوش های پاک داخل مسجد ادای نماز عیب نبود اما در عصر مایان معیوب پنداشته میشود پس اگر کسی با پاپوش های نظیف داخل مسجد شود نیز مردم براو در ارتعاش می آیند و او را به شدت از مسجد خارج می کنند . والله سبحانه وتعالی اعلم .

۱۳ / رجب ۸۹ هـ

نهادن تف دان در مسجد

سوال : کسی مریض است در مسجد سلفه میکند اگر این شخص تغدان را باخود در گوشه مسجد بنهد و بوقت ضرورت در آن تف میکند و سپس آنرا بیرون خالی کند آیا جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : چنین نمودن جواز ندارد در جای وضوء خود را فارغ کند و در صورت ضرورت با دستمال رفع حاجت کند . والله سبحانه وتعالی اعلم .

۲۳ / رجب ۸۹ هـ

خریداری ضروریات مسجد از عائدات مسجد

سوال : کسی به حواله فتاوی نفع المفتی مولانا عبدالحی لکنوی صاحب گفته است که از عائدات مسجد خریداری ضرورت مسجد مثلاً کوزه، بوریا و غیره آن جواز ندارد آیا این سخن درست است یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر از طرف چانده دهندگان اذن صراحة یا دلالة موجود باشد جواز دارد در غیر آن جواز ندارد در نفع المفتی این مسئله را نیافتم . والله سبحانه وتعالی اعلم .

۱۴ / صفر ۹۰ هـ

تیار نمودن مسجد در زمین کافر بدون اجازه او

سوال : آیا بدون اجازه غیر مسلم تیار نمودن مسجد در زمین او و ادای نماز در آن جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : این قطعه زمین مسجد نیست و بدون اذن مالک در آن

نادیده نماز مکروه تحریمی است. کذا فی الهامیه قبل حلب الاثنان. لذا اعاده نماز واجب باشد.
 قال العلامة المرعشی رحمه الله تعالى فی مکروهات الصلوة : والصلوة جائزة فی جمیع ذلك
 لاستجماع شرائطها وتعادلی وجه غیر مکروه وهو المحکم فی کل صلوة اذین مع الکراهة. (هدایة ص
 ۱۳۲ ج ۱) ولله تعالی اعلم.

۲۳/ صفر سنه ۱۴۱۰ هـ

سلام دادن در وقت دخول مسجد و خروج از مسجد

سوال : در صورتیکه در وقت داخل شدن به مسجد و یا خارج شدن از مسجد مردم
 مصروف تلاوت، ذکر و نماز می باشند به استثنای یک یا دو نفر آیا سلام دادن در این حالت
 جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : داخل شوندگان مسجد در عبادات مختلف مصروف
 میباشند لذا سلام دادن جائز نیست و جواب آن نیز واجب نیست.

قال العلامة ابن عابدین رحمته معزاً للمصنوع یأثم بالسلام علی المشغولین بالخطبة او الصلوة او
 قراءة القرآن او مذاکرة العلم الخ
 ونقل عن الزیلعی : ولو سلم علیهم لا یجب علیهم الرد لانه فی غیر محله اهـ (رد المحتار ص ۸۸، ج ۱)
 ولله تعالی اعلم.

۲۵/ جمادی الآخرة ۱۴۱۰ هـ

وضوء گرفتن در مسجد

سوال : یک مسجد شهید نموده شد تا آنرا جدید تعمیر کنند آن بر آن خاک و گل
 مسجد با پاپوش آمد و رفت نمودن و در آنجا وضوء گرفتن جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب : آب وضوء که بنا بر یک روایت نجس و بنا بر روایت
 دوهم خبیث است و نیز در دوران وضوء آب بینی و بلغم در آنجا انداخته می شود لذا در آنجا
 وضوء گرفتن جواز ندارد مگر اینکه آب وضوء و غیره بیرون بیفتد. البته بنا بر ضرورت با
 بوت و کفش عبور و مرور مردم در آنجا جواز دارد. والله سبحانه و تعالی اعلم.

۱۸/ صفر ۱۴۱۲ هـ

دادن قرآن کریم به طلاب در مسجد

سوال : در این عصر مردم نسخه های زیاد قرآن کریم را به مسجد می آرند که از آن

بندل های کلان تیار میشود تا سالهای سال نوبت نمیرسد به تلاوت آن آیا اگر چند عدد آن به طلاب نادار ومسکین از مسجد داده شو تا در مکاتب ومدارس آنرا تلاوت کنند جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : داخل نمودن آن در ملکیت کسی جواز ندارد نه دادن آن به مدرسه جواز دارد البته بحالت استغناء انتقال آن به مسجد دوم جواز دارد. اما اگر در مسجد اعلان نصب کنند که بدون اجازه نهادن قرآن در این مسجد جواز ندارد در آن صورت اگر کسی نهاد حق دادن آنرا به مدارس ومساکین جواز دارد. والله سبحانه وتعالی اعلم. ۱۸/ صفر ۹۲هـ

تعمیر مکتب عوض مسجد قدیم

سوال : آیا تبدیل نمودن مسجد قدیم که فی الحال در آن نماز گذاریده نمیشود به مکتب جواز دارد؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : در صورتیکه یک قطعه زمین برای مسجد وقف شده تادم قیامت حیثیت مسجد را دارد باوجودیکه کسی در آن نماز نخواند. البته شروع نمودن تعلیم دینی در آن تحت چند شرایط جواز دارد.

(۱) باید معلم عوض اجرت درس ندهد بلکه بر وظیفه بقدر ضرورت اکتفاء کند.

(۲) اطفال صغیر بی شعور داخل مسجد آورده نشوند.

(۳) ادب واحترام مسجد را کاملاً مراعت کنند.

قال فی التذویر: ولو غرب ما حوله واستغنی عنه یبلی مسجداً.

وقال العلامة ابن عابدین رحمته: ولا يجوز نقله ونقل ماله المسجد اخر سواء كانوا يصلون فيه او لا وهو الفتوى حاوی القدسی واكثر المشايخ عليه مهتمی وهو الاوجه فتح اه بحر (رد المحتار ص ۲۸۲ ج ۳) والله تعالی اعلم. ۶/ جمادی الآخرة سنة ۹۲هـ

سخن های دنیوی در مسجد

سوال : آیا اختلاط وسخن های دنیوی در مسجد یا مطالعه کتب عصری ومکتب در مسجد جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : مسجد محض برای عبادت الهیه وضع شده است انجام دادن کارهای دنیوی یا اختلاط دنیوی بلا ضرورت یا سخن های بیهوده در آنجا جواز ندارد بلکه بی حرمتی مسجد دانسته میشود . البته بقدر ضرورت چند سخن های ضروری در آنجا جواز دارد . والله سبحانه وتعالی اعلم .
 ۲۶ / جمادی الاخره ۹۲ هـ

افطاری در مسجد

سوال : در ماه رمضان افطاری نمودن مردم در مسجد و خوردن طعام و نوشیدن شربت وغیره جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : در عصر حاضر جهت تلویث و بی حرمتی مسجد افطاری در داخل مسجد جواز ندارد باید منتظمین مسجد برای مردم آنقدر وقعه راتعین کنند تا افطار کنندگان از خانه به مسجد برسند . والله سبحانه وتعالی اعلم .

۱۰ / رجب ۹۲ هـ

جای گرفتن در مسجد

سوال : آیا در مسجد توسط قطیفه کلاه جانماز وغیره جاگرفتن درصف جواز دارد در صورتیکه آن حق او دانسته شود کسی دیگر حق نشستن را در آنجا نداشته باشد ؟ نیز آیا برای موذن خلف امام جاگرفتن جواز دارد یاخیر؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر کسی تادیر در یک جا عبادت میکند و برای چند لحظه برخاسته در آنجا کلاه یا دسمالش را بمانند در عودت حق اوست اما بانهادن دسمال یا کلاه حقدار آنجا نمیگردد همین حکم در حق موذن نیز است چراکه تخصیص مکان برای مصلی در مسجد جواز ندارد کسی که اول آمد حقدار آنجا همان شخص است . والله سبحانه وتعالی اعلم .
 ۹ / رمضان المبارک ۹۲ هـ

تلاوت به صدای بلند در مسجد

سوال : بعد از صلوٰه فجر تا طلوع آفتاب آمد ورفت مردم برای نماز فجر ادامه داشته می باشد آیا کسی حق دارد که در این وقت در مسجد با صدای بلند تلاوت کند در صورتیکه نماز گذاران نیز مشوش میگردند ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : در چنین صورتی که تلاوت مغل اذکار و نماز میگرد و با صدای بلند تلاوت جواز ندارد بلکه در یک روایت آمده که در هر صورت سمع قرآن کریم واجب است که در این صورت نماز گذار از سمع عاجز باشد لذا این قاری مجرم میباشد.

قال فی العلائق: (فروع) بحسب الاستماع للقراء المطلق لان العبر للعيوم اللفظ.

وقال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ تعالیٰ: ای فی الصلوة وعارجها لان الأیة وان کانت وارد فی الصلوة علی ما مر فالعبر للعیوم اللفظ لا لخصوص السبب.

وقال بعد سطرین: وفي الفتح عن الخلاصة رجل یکتب الفقه ومجنبه رجل یقرأ القرآن فلا یمکنه استماع القرآن فالاعتماد علی القاری. (ردالمحتار ص ۴۰۰ ج ۱) والله تعالیٰ اعلم.

۲۲/ جمادی الآخره ۱۳۹۳ هـ

تدریس نمودن با معاش در مسجد

سوال : آیا در داخل مسجد با معاوضه و در مقابل معاش درس قرآن و یا کورس لغت عربی جواز دارد یا خیر؟ بینواتوجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب : با معاوضه و معاش در مسجد درس دادن جواز ندارد خواه درس قرآن باشد و یا کدام درس دیگر.

صرح به فی الهدیة . وفي العلائق: و یمنع منه و کذا کل مؤذولو بلسانه و کل عقد الالمعتکف بشرط. (ردالمحتار ص ۶۱۱ ج ۱)

اگر خارج از مسجد جای تدریس ممکن نباشد در داخل مسجد با شرایط ذیل جواز دارد.

(۱) مدرس عوض معاش گرفتن برای گذران اوقات خویش بر وظیفه باید اکتفاء کند.

(۲) اینکه تدریس مغل تلاوت ذکر و دیگر عبادات مردم نگیرد.

(۳) باید طهارت، نظافت و احترام مسجد کاملاً مراعات شود.

(۴) باید از احضار اطفال کمسن کاملاً خود داری نموده شود. والله سبحانه و تعالی اعلم.

۲۲/ جمادی الآخره ۱۳۹۳ هـ

تدریس انگلیسی در حجره مسجد

سوال : در اطاق موزن استاد کورس انگلیسی را تدریس میکند بر علاوه آن برق مسجد

را نیز استعمال میکند آیا این جواز دارد ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر جهت قرائت انگلیسی بل برق اضافه می آید جواز ندارد و اگر بل برق اضافه نمی آید جواز دارد . والله سبحانه وتعالى اعلم .

۲۷/ جمادی الثانی ۱۳۹۳ هـ

نقش و نگار دیوارهای مسجد

سوال : آیا تعمیر نمودن گنبد، برج در مسجد و یا نقش و نگار مسجد از عوائد مسجد جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : نقش و نگار خارجی مسجد جواز دارد و جانب قبله یا طرف راست و چپ بنا بر مشوش ساختن مصلیان مکروه است در صورتیکه بر آن نظر مردم میفتد و اگر نظر مردم بر آن نمی افتد جواز دارد اما با رعایت شرایط ذیل :

(۱) که در آن زیاد تکلف نکنند.

(۲) مال وقف را به مصرف رسانیدن اگر به اذن متولی باشد باید آن پول بر ذمه او باشد با این شرایط نیز فقط جائز است سنت یا مستحب نیست باز هم اگر عوض این نقش و نگار این پول بر مساکین صدقه شود افضل تر است .

فی حظر الهدیة عن المضمرات والصرف الی الفقراء الفضل وعلیه الفتوی ۱۵ (ردالمحتار ص ۱۱۳) والله تعالی اعلم .

۲۷/ ربیع الاول سنه ۱۳۹۳ هـ

چانده گرفتن از قادیانی برای مسجد

(۱) آیا گرفتن چانده از قادیانی برای آن قطعه زمین که برای مسجد خریداری میشود درست است یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : در تعمیر مسجد چانده گرفتن از قادیانی جواز ندارد قادیانی زندیق است هیچ گونه معامله با او جواز ندارد . والله سبحانه وتعالى اعلم .

۲۷/ رجب ۱۳۹۵ هـ

تیار نمودن مکان شخصی بر زمین مسجد

سوال : در حصه نا آباد شده مسجد زید اراده تعمیر را دارد آیا چنین نمودن تعمیر

شخصی در این حصه مسجد جواز دارد؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بر زمین مسجد تعمیر شخصی جواز ندارد. والله سبحانه

و تعالی اعلم . ۶/ ذی القعدة سنه ۱۳۹۵ هـ

سوال نمودن در مسجد

سوال : اکثراً بعد از سلام سائل در مسجد ایستاد میشود که خلل میگردد در دعاء

واذکار مردم آیا باز داشتن چنین سائل جواز دارد یاخیر ؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر قدرت داشته باشد سوال نمودن برایش حرام است

دادن خیر نیز حرام است در مسجد سوال نمودن وسائل را چیزی دادن جواز ندارد لذا باید

سائل در مسجد منع شود از سوال یا اخراج شود اما این تنها وظیفه منتظمین مسجد است

امام باید این مسئله را در محضر همه مردم بیان کند . والله سبحانه و تعالی اعلم .

۱۸/ ذی الحجه ۹۵ هـ

تیار نمودن مدرسه بر عیدگاه قدیم

سوال : بعد از تیار نمودن عیدگاه جدید در جای دیگر اگر بر عیدگاه قدیم یک مدرسه

دینی تیار کنند آیا جواز دارد یاخیر ؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اختلاف است در اینکه عیدگاه در حکم مسجد است یا

خیر بنا بر ضرورت قول ثانی انساب است ووقف غیر مسجد در صورت تعطل استبدال آن

باذن قاضی جواز دارد.

قال ابن عابدین رحمته الله : اعلم ان الاستبدال على ثلاثة وجوه الاول ان يشترط الواقف لنفسه او

لغيره او لنفسه وغيره فالاستبدال فيه جائز على الصحيح وقيل اتفاقا والثاني ان لا يشترط سواء شرط

عدم او سكنا لكن صار بحيث لا يمتنع به بالكلية بان لا يحصل منه شيء اطلاقا ولا يفي بمؤنثه فهو ايضا

جائز على الاصح اذا كان بأذن القاضي ورايه المصلحة فيه والثالث لا يجوز استبداله على الاصح المختار

كلما حرره العلامة قتبي زاده في رسالته الموضوعة في الاستبدال واطنبت فيها عليه الاستدلال وهو

ما عوذه من الفتحة ايضا كما سنذكره عند قول الشارح لا يجوز استبدال العامر الا في اربع ويأتي بقية

شروط الجواز الخ (رد المحتار ص ۳۹۹ ج ۳)

از تحقیق مذکور دانسته شد که بر عیدگاه معطل شده طبقه تیار نمودن مدرسه چنین است که قیمت آن را بر علاوه آن پول بر عیدگاه جدید مصرف کنند این استبدال به اذن قاضی درست است که عوام حق آنرا ندارند در صورت فقدان قاضی به اتفاق جماعت المسلمین چنین نموده شود. والله سبحانه وتعالی اعلم .
 ۷/ محرم سنه ۹۶ هـ

در صورتیکه محراب در وسط نباشد صف چگونه باید بسته شود

سوال : محراب یک مسجد در وسط دیوار قبله نیست بلکه از یک جانب شش فت چار اینچ اضافه است ظاهر است که بنا بر آن در حصه قبله فرق می آید آیا بدین صورت در نماز فرق می آید یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر این محراب با سهولت درست میشود بهتر است در غیر آن بر همین طریق مانده شود اما باید امام مسجد عوض محراب در وسط مردم ایستاد شود تا هر دو جانب تعداد مردم مساوی بیاید . والله سبحانه وتعالی اعلم .

۲/ ربیع الآخر ۹۶ هـ

اداء کردن نماز بر بام مسجد

سوال : آیا نماز با جماعت بر بام مسجد بنا بر گرمی یا کدام عذر برای مردم جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بر بام مسجد نماز با جماعت اگر جهت گرمی یا عذر باشد مکروه است البته اگر مسجد تنگ باشد در فوق جواز دارد.

قال فی الہندیۃ : الصعود علی سطح کل مسجد مکروه ولہذا اذا اشتد الحر یکرہ ان یصلوا بالجماعۃ لوقلہ الا اذا طاق المسجد لم یثقل لایکرہ الصعود علی سطحہ للضرورة کذا فی الغرائب (عالمگیری ص ۲۲۲ ج ۵) وللہ تعالی اعلم .
 ۲۳/ شعبان سنہ ۹۷ هـ

نصب نمودن باد پکه مسجد در خانه امام مسجد

سوال : کسی دوبادپکه به مسجد داد که آنرا امام و مؤذن مسجد به خانه مسجد خویش بردند آیا چنین نمودن جواز دارد ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر پکه را بنام مسجد داده باشد اخراج آن از مسجد

جواز ندارد اگر آن را به متعلق مسجد وقف نموده باشد پس انتقال آن برای امام مسجد یا مؤذن و غیره جواز دارد . والله سبحانه وتعالی اعلم

۲۸ / رمضان المبارک ۱۴۰۷ھ

پول مسجد را در تجارت استعمال نمودن

سوال : متولی مسجد زید پول مسجد را به بکر به مضاربت داد که نفع آن را در کار مسجد به کار میبرد آیا شرعاً چنین نمودن جواز دارد ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر توقع نفع غالب دربان باشد پس جواز دارد . والله سبحانه وتعالی اعلم .

۲۲ / صفر ۱۴۰۸ھ

تیر سرقت شده را نصب نمودن در مسجد

سوال : کسی در زمانه حکومت انگلیس ها یک تیر را سرقت نموده بود بعد از وفات او ورثه او آنرا در بام مسجد انداختند آیا در چنین مسجد تادیبه نماز جواز دارد یا خیر ؟ نیز اگر کسی تیر آهنی ریل را سرقت نموده باشد آیا بعد از وفات او وارثان آنرا بر بام مسجد بیندازند آیا در این صورت تادیبه نماز در این مسجد جواز دارد یا خیر ؟ آیا اگر کسی بگوید تیر بر بام است با زمین تعلق ندارد باید در نماز مردم هیچ فرق نیاید یا اینکه تیر هنوز تسلیم مالک نشده و حکومت تبدیل شد اگر آنرا بکدام فقیر هبه کند و او آنرا در مسجد نصب کند آیا جواز دارد ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : تادیبه نماز در چنین مسجد یا داخل شدن بر مسقف آن جواز ندارد با تقسیم ملک مال انگلیس ها مال فنی گردیده داخل ملکیت حکومت پاکستان گردید لذا بعد از اجازه حکومت استعمال آن جواز دارد . والله سبحانه وتعالی اعلم .

۳ / جمادی الاخره ۱۴۰۸ھ

بودیجه تعمیر مسجد را در غسل خانه مصرف نمودن

سوال : یک مسجد زیر تعمیر است یک مقدار پول از بودیجه وچانده آن را بر گودام یا اطاق امام یا مؤذن یا غسل خانه مسجد و تشناب آن مصرف نمودند آیا چنین نمودن جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : غسل خانه نه و تشناب از مصالح مسجد به شمار نمی رود بلکه قریب مسجد تعمیر آن بی حرمتی مسجد و خلل اندازی در عبادت شماریده می شود لذا استعمال بودیجه مسجد در آنجا جواز ندارد .

استنجاء خانه نیز پیشاب خانه است که مردم به بهانه استنجاء در آنجا غائط میکنند که بوی آن به مسجد میرسد لذا حکم آن هم مانند تشناب است البته اشیاء متباقی در مصالح مسجد داخل اند که بودیجه مسجد در آنجا مصرف میشود و اگر کسی تصریح نمود که پول من تنها در مسجد صرف شود پس صرف نمودن آن در جای دیگر جواز ندارد. والله سبحانه وتعالی اعلم .

۲/ سوال ۹۸ هـ

شخص نا اهل را سرپرست تعیین نمودن

سوال : کسی که آمد و رفت او در محکمه ها است و مقدمه باز هم است آیا تعیین نمودن چنین شخص منتظم مسجد جواز دارد در حالیکه اهل مسجد ازین شخص دل بداند نیز مسائل دینی را از خود اجتناب میکند امام مسجد فضائل اعتکاف را بیان نمود اما آنان اهتمام آنرا نمی کنند و میگویند این مسجد محله نیست آیا تعیین نمودن آن شخص صدر مسجد جواز دارد یا خیر قبل از حکم عدالت حکم شریعت را از شمایان جناب منتظر هستیم ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر در عدالت امدورفت او بنا بر مقدمات ناجائز باشد و مصلیان را دل بدسازد و آنان را بی رغبت سازد از مسجد پس ناظم یا منتظم مسجد گرفتن او ظلم است اگر منتظم باشد باید در اصلاح او کوشیده شود در غیر آن واجب العزل است.

قال الله تعالى : **إِنَّمَا يَعْزِبُ مَسَاجِدَهُم مِّنْ أَمْنِ بَالِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَأَتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَعْصِ إِلَّا اللَّهَ الْأَمْرَ .** والله تعالى اعلم .

۱۳/ محرم سنه ۱۳۹۹ هـ

نماز خواندن زنان در مسجد

سوال : ادا نمودن زنان نماز را با جماعت در مسجد از روایت ابن عمر رضی الله عنهما که رسول الله صلی الله علیه وسلم میفرماید کنیزهای خداوند را از ادای نماز در مساجد باز مدارید جواز آن واز روایت حضرت عائشه رضی الله عنها ممانعت و عدم جواز آن دانسته میشود پس بین هر دو حدیث تطبیق چگونه کنیم لطفاً ما را راهنمایی کنید؟ بینواتوجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : رفتن خانم ها به مسجد مکروه تحریمی است از حدیث اول اباحت لعینه ثابت میشود و از حدیث دوم خطر لفریه یعنی جهت فساد اهل زمانه ممانعت آن ثابت میشود و قتیکه در دور صحابه کرام خانم ها از دخول مسجد منع گردیدند پس در این دور چگونه حکم به جواز آن داده شود . والله سبحانه وتعالی اعلم .

۷۷ / ربيع الاول ۱۳۹۹ هـ

متولی اختیار قبول نکردن چانده را دارد

سوال : کسی با مردم در مسجد تعاون مالی میکند اما این عمل اتفاق مردم را ضربه می زند آیا قبول نکردن آن جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بله متولی مسجد اختیار دارد که بنا بر کدام مصلحت چانده کسی را رد کند . والله وتعالی اعلم . ۹ / جمادى الاولى ۱۳۹۹ هـ

افراز طریق برای مسجد شرط نیست

سوال : کسی در شرکت خود مسجد شخصی تعمیر نمود اما برای آن راه مستقل افزاز نکرد آیا این تعمیر مسجد شمرده میشود یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : این مسئله بین امام صاحب و صاحبین اختلافی است نزد امام صاحب بدون تعین راه وقف تام نمیگردد و افزاز راه نزد صاحبین برای صحت وقف شرط نیست و راه بدون تصریح از خود ثابت است در حصه قضا و وقف فتوی امام ابو یوسف متعین است پس بدون افزاز طریق نیز این قطعه مسجد شرعی است .

قال فی التعلیل و شرحه : ویزول ملکه عن المسجد والمصلی بالفعل وبقوله جعلته مسجدا عند الثانی و شرط محمد و الامام الصلا لقلیه بمباعدة .

و قال العلامة ابن عابدین رحمته (قوله بالفعل) لكن عدده لا بد من افرازه بطريقه فلي النهر عن القمية جعل وسط داره مسجدا و اذن للناس بالذبول والصلوة لقلیه ان شرط معه الطريق صار مسجدا في قولهم جميعا والا فلا عند ابن حنيفة رحمته وقال يصير مسجدا و يصير الطريق من حقه من غير شرط كما لو احراره ولم يشترط الطريق اهـ .

و قال محمد (قوله و شرط محمد الخ) بولي الدار المنتقى و قدره في الدور والوقاية و غيره ما قول ابن يوسف

میلاد و علیہما رحمۃ اللہ الوقف والقضاء اھ (رحالہ معارف ص ۳۸۱ ج ۳) ولہ تعالیٰ اعلم

۲۵ / جمادی الآخرۃ سنہ ۱۳۹۹ھ

گرفتن چنده بہ اجرت

سوال : کسی برای مسجد چنده می چپند و یک حصہ آن را در حق الزحمہ برای خود میگیرد در حالیکہ چنده دهندگان چنده را برای مسجد میدهند و نیز مانند فقیز الطحان این اجرت از عمل خود می آید کہ در نظر مایان این طریقہ ناجائز معلوم میشود.

نیز اگر چنده برای مسجد نہ بلکه برای مصالح مسجد باشد آیا در آن صورت جائز است یا خیر زیرا کہ او حیثیت سفیر را داشته باشد.

در عالمگیریہ در کتاب الوقف تصریح آمدہ کہ قیم مال مسجد بر مشرف خرج کردہ نشود نیز اگر قیم از حساب عاجز باشد پس کاتب نیز حق اجرت گرفتن را از مسجد ندارد از اینجا معلوم میشود کہ اجورہ چاندہ نیز جواز ندارد. بینوا توجروا

الجواب باسم ملہم الصواب : چنده اگر با اجرت باشد یا باحق الزحمہ بہ ہر عنوان اجرت است کہ با تبدیلی اسم حقیقت آن تبدیل نمیشود.

کما ورد فی الحدیث : انہم یسبون المہرم منہم ویراعیہا ویستحلونہا.

بہ ہر صورت تحت عنوان حق الخدمۃ بناء بر جہالت در اجرت این اجارہ فاسدہ است کہ جواز ندارد. واگر از پول چنده اجرت او تعین شود این نیز جواز ندارد زیرا کہ اجیر قادر علی العمل نیست.

البتہ اگر معاش برایش مقرر شود مطلقاً اگر چنده جمع کند و یا نکند کم باشد و یا زیات در این صورت جواز دارد.

وآن جزئیہ عالمگیریہ در حصہ مال وقف لعمارة المسجد آمدہ است.

لہس للمقیم ان یستعمل من الوقف علی عمارة المسجد مہر فامن ثلک (ص ۴۱۲ ج ۲)

و مراد از جزئیہ دوم نیز در مال المسجد وقف لعمارة المسجد معلوم میشود لذا برای وصول کنندہ چنده از همان چنده ادا کردن جائز است اما بشرطیکہ در آن پول کدام حصہ را مشروط کردہ نباشد در غیر آن اجارہ فاسدہ میگردد. کما مر واللہ تعالیٰ اعلم.

۲۵ ربیع الثانی ۱۴۰۰ھ

قلف انداختن به مسجد

سوال : (۱) آیا در غیر اوقات نماز قلف انداختن به مسجد جواز دارد یا خیر ؟
 (۲) اگر بین دو فریق مثلاً (دیوبندی ها و بریلوی ها) نزاع واقع شود بنا بر خوف نزاع در مسجد اگر آن مسجد را قلف کند آیا جواز دارد یا خیر ؟ بینواتوجروا۔
الجواب باسم ملہم الصواب : حکم اصلی شریعت این است کہ باید شب و روز مسجد بر روی مردم باز باشد تا در هر وقت مسلمان در آنجا عبادت خداوند تعالی را انجام دہد اما جهت مفاسد عصر حاضر مثلاً :

- (۱) سرقت شدن سامان مسجد
- (۲) انتقال دادن مردم آب را از مسجد.
- (۳) وامدن اشخاص بیکار برائی استراحت به مسجد استفاده نمودن آنان از بادپکه و برق آن چندین ساعت.
- (۴) خلوت مردم برای سخنهای دنیوی از اینجا باید بدون اوقات نماز مسجد بندباشد.
- (۲) به حالت اضطراری و مجبوری این اقدام جواز دارد اما بر اهالی محلہ لازم است کہ در آن حالات طبق معمول مسجد را باز دارند و چنین بند گذاشتن مسجد ویران سبب ناراضی خداوند تعالی میگردد . واللہ سبحانہ و تعالی اعلم .

۲۷/ جمادی الاولیٰ ۱۴۰۰ھ

اعلان چیز گمشده در مسجد

سوال : آیا اعلان چیز گمشده در مسجد جواز دارد یا خیر ؟
الجواب باسم ملہم الصواب : در این مسئلہ بعض علماء اشتباه ہاتی نموده اند لذا تفصیل آن قرار ذیل تحریر میگردد :

اعلان مفقودات چہار صورت دارد :

- (۱) در صورتیکہ خارج از مسجد مفقود گردیدہ باشد.
- (۲) در صورتیکہ خارج از مسجد بدست آمدہ باشد.
- (۳) آنکہ در مسجد مفقود شدہ باشد.
- (۴) آنکہ در مسجد بہ دست آمدہ باشد.

نصوص المذاهب الأربعة

حنفيه رحمهم الله تعالى:

- ١ - قال الإمام الميرغني رحمته الله: وينبغي ان يعرفها في الموضع الذي اصابها وفي المجامع فان ذلك القرب الى الوصول الى صاحبها. (الهداية ص ١١٣ ج ١)
- ٢ - قال الإمام السرغسي رحمته الله: ووجد رجل لقطة أيام الحج فسال عنها عبد الله بن عمر فقال عرفها في الموسم (الى) بولي هذا دليل على انه ينبغي للملتقط ان يعرفها في الموضع الذي اصابها فيه وان يعرفها في جميع الناس ولهذا امره بالتعريف في الموسم وهذا لان المقصود ايصالها الى صاحبها وذلك بالتعريف في جميع الناس في الموضع الذي اصابها حتى يتصدت الناس بذلك بينهم فيصل الخبر الى صاحبها (الى) بولي انه ينبغي ان يعرفها في الموضع الذي وجدها لانه صاحبها يطلبها في ذلك الموضع (المبسوط ص ٢٦ ج ٢)
- ٣ - قال الحافظ العيني رحمته الله: (قوله في المجامع) اي جميع الناس كلاسواق وابواب المساجد وفي الشامل والتعريف ان ينادى في الاسواق والمساجد الخ (البداية ص ١٢٤ ج ٢)
- ٤ - قال العلامة ابن نجيم رحمته الله: قال في الجوهر ثم التعريف انما يكون جهرا في الاسواق وفي ابواب المساجد وفي الموضع الذي وجدها فيه وفي المجامع (المحرر ص ١٥٢ ج ٥)
- ٥ - قال العلامة المحمدي رحمته الله: ثم تعريف اللقطة هو المناداة في الاسواق والمساجد والشوارع لان المقصود من التعريف وصوله الى المالك والتعريف في هذه المواضع ابلغ (الاشباه والظواهر ص ٢٤ ج ١)
- ٦ - قال العلامة الطحطاوي رحمته الله: (قوله في المجامع) اي مجامع الناس كالمساجد والاسواق والشوارع الا انه ينادى على ابواب المساجد لا فيها (حاشية الطحطاوي على الدرر ص ٥٠١ ج ٢)
- ٧ - قال الشيخ الانور رحمته الله: واما الهدأ الضالة فله صورتان احدهما ان ضل شيء في خارج المسجد وينشده في المسجد لاجتماع الناس فهو القبح واشنع واما لو ضل في المسجد فيجوز الانهاد بلا شغب (العرف الشدي ص ١٢٢)
- ٨ - قال الشيخ محمد زكريا رحمته الله: واما مكانه وهو الاسواق وابواب المساجد والمجموع في الوقف

الذى يجتمعون فيه كأخبار الصلوات في المساجد وكذلك في مجامع الناس لان المقصود اشاعة ذكرها و
اظهارها ليظهر عليها صاحبها فيجب تحرى مجامع الناس ولا ينهدها في المسجد لان المسجد لم يبن
لهذا (اوجز المسالك ص ٢٩٨ ج ١٣)

مالكه ورحمهم الله تعالى:

٩ - في المدونة الكبرى للإمام مالك بن النضر رحمته الله: (قال) ما سمعت من مالك فيها شيئا ولكني
ارى ان تعرف في الموضع الذي التقط فيه وحيث يظن ان صاحبها هناك وحيث عمر بن الخطاب رضي الله عنه
ان قال له رجل نزلت منزل قوم بطريق الشام فوجدت صرقة فيه فماتون ذرهما فلذكرها لعمر بن الخطاب
رضي الله عنه فقال له عمر رضي الله عنه عرفها على ابواب المساجد فارى ان يعرف اللقطة من التقطها على ابواب المساجد
في موضعها وحيث يظن ان صاحبها هناك (المدونة الكبرى ص ١٤٢ ج ١٥)

١٠ - قال امام المالكية الشهير بالخطاب رحمته الله: قال في المدونة وتعرف اللقطة حيث وجدها وعلى
ابواب المساجد وحيث يظن ان ربها هناك او غيره انعمي وفي سماع اشهب من كتاب اللقطة وسأله
يعني مالك رضي الله عنه عن تعريف اللقطة في المساجد فقال لا احب رفع الصوت في المساجد وقد بلغني ان عمر بن
الخطاب رضي الله عنه امر ان تعرف اللقطة على ابواب المساجد واحب الى ان لا تعرف في المساجد ولو مضى هذا الى
الخلق في المساجد يخبرهم بالذي وجد ولا يرفع صوته لم ار بذلك بأسا اه قال ابن الحاجب في الجوامع
والمساجد قال في التوضيح ظاهرة ان التعريف يكون فيها ولعل ذلك مع خفض الصوت ويحتل ان
يكون على حذف مضاف اي باب الجوامع والمساجد وهو احسن لانه كذلك في المدونة وغيرها وللحديث
انعمي (المواهب الجليل ص ٢٠٢ ج ١)

١١ - قال العلامة الخريزي رحمته الله: ان تعريف اللقطة انما يكون بالمواضع التي يظن بها ويقصد ان
يطلبها اربابها فيها كأبواب المساجد وما اشبه ذلك واما داخل المسجد فانه لا يعرفها فيه ويجب على
المتقط ان يعرفها الخ (الخريزي ص ١٢٥ ج ١)

١٢ - قال العلامة صالح عبد السميع الابن الازهري رحمته الله: ويكون التعريف عطفان اي المواضع
التي يظن ان صاحب اللقطة يطلبها بها بكباب مسجد ومواضع العامة واجتماع الناس (جواهر الاكليل
ص ٢١٨ ج ٢)

١٣ - قال عاتمة المحققين الشيخ محمد عليش رحمته الله: (بكباب مسجد) فيها يعرف اللقطة حيث

وجدها وعلی ابواب المساجد این القاسم يعرف حیث یعلم ان صاحبها هناك (الی ان قال) لقال ما احب رفع الصوت فی المساجد واما امر عمر رضی الله عنه ان تعرف علی باب المسجد ولو مضى هذا الذى وجدها الى الخلق فی المسجد بخبرهم بها ولا یرفع صوته لمرار به بأسا و فی التجهیز التعریف عند جماعة الفقهاء فیها علی من لا يكون الا فی الاسواق و ابواب المساجد ومواضع العامة واجتماع الناس. (شرح منہج التحلیل ص ۱۲ ج ۳)

شافیه رحمهم الله تعالى:

۱۴ - قال العلامة القسطلانی رحمته الله: ويكون فی الاسواق و مجامع الناس و ابواب المساجد عند خروجهم من الجماعة و نحوها لان ذلك اقرب الى وجود صاحبها لا فی المساجد كما لا تطلب اللقطة فیها لعدم يجوز تعریفها فی المسجد الحرام اعتبارا بالعرف و لانه مجمع الناس و قضية التعلیل ان مسجدا للمدينة و الاقصى كذلك و قضية كلام النووي فی الروضة تحریم التعریف فی بقية المساجد (الی ان قال) اما لو سأل الجماعة فی المسجد بدون ذلك فلا تحریم و لا كراهة و يجب التعریف فی محل اللقطة (شرح القسطلانی ص ۲۲۰ ج ۳)

۱۵ - قال العلامة الرملى الشهير بالشافى الصغير رحمته الله: ثم يعرفها فی الاسواق و ابواب المساجد عند خروج الناس منها لانه اقرب الى وجدها و یكره تلزيمها كما فی المجموع لا تحریم خلافا لجمع مع رفع الصوت لمسجد كالشاذها فيه الا المسجد الحرام. (نهاية المحتاج الى شرح المنهاج ص ۲۲۴ ج ۵)

حنابلة رحمهم الله تعالى:

۱۶ - قال العلامة ابن قدامة رحمته الله: فی مكانه و هو الاسواق و ابواب المساجد و المجامع مع الوقت الذى يجتمعون فيه كادبار الصلوات فی المساجد و كذلك فی مجامع الناس لان المقصود اشاعة ذكرها و اظهارها ليطهر عليها صاحبها فيجب تحرى مجامع الناس ولا ينشد لها فی المسجد لان المسجد لم يبن لها و قد روى ابو هريرة رضی الله عنه عن النبي ﷺ انه قال (من سمع رجلا ينشد حسالة فی المسجد فليقل لاردها فانه اليك فان المساجد لم تبن لها) و امر عمر رضی الله عنه بواجب اللقطة بتعريفها علی باب المسجد (المغنى ص ۵ ج ۱)

۱۷ - قال الامام برهان الدين ابراهيم بن محمد رحمته الله: تحذف قول المققع (بالنداء عليه) فی مجامع

العاس كلاسواق و ابواب المساجد في اوقات الصلوات) و روى عن عمر رضي الله عنه انه امر واجد اللقطة لتعريفها على ابواب المساجد وعلم منه ان لا يفعل ذلك في المسجد وان كان جميع العاس بل يكره ولى عيون المسائل لا يجوز (المبدع شرح المقنع ص ۱۸۱ ج ۵)

۱۸ - قال شيخ الاسلام موسى الجهاوى المقدسى رحمته الله: و تعريفه على الفور حيواناً كان او غيره بالنداء عليه بنفسه او بدائنه في مجامع العاس كلاسواق والحمامات و ابواب المساجد اذ بار الصلوات يكرهانها ويكثر منه في موضع وجدانها (الاقناع ص ۴۰۰ ج ۲)

۱۹ - و قال ايضاً (و طريقه التعريف) و يكون التعريف بالنداء عليه اى الملتقط بنفسه اى الملتقط بدائنه و يكون النداء في مجامع العاس كلاسواق والحمامات و ابواب المساجد اذ بار الصلوات لان المقصود اشاعة ذكرها و يكره النداء عليها اي في المساجد تحديد اى هريز رضي الله عنه مرفوعاً من سمع ينشد ضالة الخ والاشاد دون التعريف فهو اولى و يكثر منه اى التعريف في موضع وجدانها لانه مظنة طلبها (كشف القناع من متن الاقناع ص ۲۱۲ ج ۲)

۲۰ - قال الجهاوى رحمته الله: والاشاد الضالة اى تعريفها و نشدانها اى طلبها و يسر لسامعه اى سامع لشدان الضالة ان يقول لا وجدناها ولا ردها لله عليك تحديد اى هريز رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من سمع رجلاً ينشد ضالة في المسجد فليقل لا ردها لله عليك ان المساجد لم تكن لهذا رواه مسلم (كشف القناع ص ۲۲۹ ج ۲)

از نصوص فوق الذكر عدم جواز صورت اول و ثانی واضح به نظر میرسد و در حصه فیصله حتی صورت سوم و چهارم از نظرم چیزی نگذشته اما از مراجعه کتب و از تعلیل ابن فرموده رسول الله ﷺ که (ان المساجد لم تكن لهذا) معلوم میشود که اعلان آن نیز بر دروازه مسجد نموده شود. در عبارات فوق در جائیکه ذکر مساجد با اسواق و مجامع آمده از آنجا شبهه جواز به نظر میرسد اما آن با وجوه ذیل درست نیست.

(۱) این خلاف است از همه تصریحات ممانعت.

(۲) بعض آنان شخصاً بر تصریح نموده اند آن را در ابواب مساجد ذکر نموده اند مانند یک

طحاوی علی الدرر و اوجز المسالك چنین نموده اند.

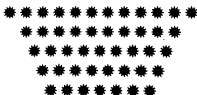
(۳) علامه خطاب رحمته الله از توضیح توجیه آنرا چنین نقل نموده که این عبارات محمول

است به حذف مضاف و مراد از آن ابواب مساجد است.

البته بدون اعلان افراداً از مردم پرسیدن یا اطلاع دادن بروجدان لقطه بلا شبهه جواز دارد. كما مر عن مواهب الجلیل نص الامام علیه السلام وكذا عن شرح القسطلانی والعرف الشذی آن نیز در زمره کلام دنیوی میآید که ضرورتاً در مسجد جواز دار.

قنیه : در بعض از روایات مذکوره ضرورتاً جواز انشاد در مساجد ثلاثه تحریر شده اما در این ایام غلبه بدیها از انتظام معقول حکومت این ضرورت رفع گردید لذا در آن مساجد نیز جواز ندارد.

چنین انتظام در مساجد دیگری نیز در کار است که یکجای مستقل دیگری تعین گردد برای اعلان مفقودات که بناء بر این تدبیر از اعلانات وشور وغلفلهء مردم مسجد محفوظ بماند طبقه در قشله هائی عسکری وتانه ها نیز چنین اعلانات نمیشود متاسفانه که امروز عظمت مساجد در نظر مردم نسبت به عظمت تانه ها وقشله های عسکری هم اندک وکم است. والله الهادی الی سبیل الرشاد. ۱۹/صفر ۱۴۱۳

کتاب البیوع

﴿ فِي يَوْمٍ أَتَىٰ أَنَّهُ لَنْ تَرْفَعَ وَيَذْكُرَ فِيهَا أَسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْقُدُّو وَالْأَصَالِ ﴿٣٦﴾ بِجَالٍ لَا
لَهُمْ فِيهِمْ فَحَرَّةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ السَّلَوةِ وَلِإِنَّهُ الرُّكْنَةُ بِمَا هُوَ يَوْمًا تَنْقَلِبُ فِيهِ الْقُلُوبُ
وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَزَيِّدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَأَنَّهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ
﴿٣٨﴾ (٣٦ تا ٣٨)

کتاب البیوع

**زمین را بدین شرط با فروش رسانیدن که مشتری عوض آن برایش
یک قطعه زمین حکومتی را خریداری میکند**

سوال : کسی یک قطعه زمین دارد شخص دوم را گفت که فلان قطعه زمین حکومتی را برای من این قطعه زمین تبادله کن شخص دوم سخن او را پذیرفت و زمین حکومتی را برایش داد بعد از آن هر شخص بر زمین تبادله شدگی خویش قابض بود که یکی از آنان با گرفتن سود زمین را مسترد نمود آیا شرعاً چنین نمودن جواز دارد یا خیر و آیا این بیع شرعاً جواز دارد و یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : در اینجا تفصیل است اگر لفظ برایت دادم گفته باشد این بیع نیست بلکه وعده است و تنبیه آن زمین را خرید تسلیم شخص دوم نمود و آن شخص بر زمین قبضه نمود این رابع بالتعاطی گویند.

قال في التنوير: ويكون بقول او فعل (الى ان قال) اما الفعل فالتعاطي في نفس وخمس (رد المختار ص ٣٤٦)

و اگر بگوید (دادم) این بیع باطل است که بعداً تعاطی نیز در آن درست نمیشود.

قال في الشامية: في فصل في الفضولي جمع (قوله الا في هذه الخمسة) قلنا ويزاد ما في جامع الفصولين باع ملك غيره فشره من ماله وسلم الى المشتري والبيع باطل لا فاسد واما يجوز اذا تقدم سبب

سبب ملكه على بيعه حتى ان الغاصب لو باع المصوب ثم ضمنه المالك جاز بيعه اما لو شرأه الغاصب
من مالكة او وهبه له او ورثه منه لا ينفذ بيعه قبله (الى قوله) فان مسالتان الخ (رد المحتار ص ۱۵۲ ج ۳)
وقال الرافعي رحمته الله (قوله فان مسالتان الخ) فيه ان هاتين المسالتين ليستا عامتين فيه اذ هو في
بطلان بيعه ابتداء وبطلان فسخها بطريق الطرول لهات على الموقوف (التحرير المختار ص ۱۴ ج ۲)
وايضاً في الشامية في مطلب اذا طرأ ملك بات على موقوف ابطله. واما عدم نفاذ البيع فلبطلانه
بالاجازة لانه يفتى بها الملك للمشتري باتاً والملك لهات اذا ورد على الموقوف ابطله وكذا لو وهبه
مولاه للغاصب او تصدق به عليه او مات فورته لهذا كله يبطل الملك الموقوف وورد عليه ان بيع
الغاصب ينفذ باداء الضمان مع انه طرأ ملك بات للغاصب على ملك المشتري الموقوف واجيب بأن
ملك الغاصب ضروري ضرورة اذا الضمان فلم يظهر في ابطال ملك المشتري بحر و اجاب في حواشي
مسكين بأن هذا غير وارد لان الاصل المذكور ليس على اطلاقه لما في الجزاية عن القاعدى ونصه
الاصل ان من يشرع عقداً في ملك الغير ثم ملك ينفذ لزوالم المانع كالغاصب باع المصوب ثم ملك و
كذا لو باع ملك ابية ثم ورثه نفذ وطرو لهات مما يبطل الموقوف اذا حدث لغير من يشر الموقوف كما
اذا باع المالك ما باعه الفضولى من غير الفضولى ولو من اشترى من الفضولى اما ان باعه من الفضولى فلا
اه (رد المحتار ص ۱۵۱ ج ۳)

وقال الرافعي رحمته الله : (قوله و اجاب في حواشى مسكين الخ) ما في حواشى مسكين لا يوافق ما مشى
عليه في الفصولين من التفصيل وهو جواز بيع الغاصب بالاجازة ولا بتقديم سبب ملكه على بيعه وعدم
جواز اذا تأخر و مقتضى ما في حواشى مسكين ايضاً جواز البيع الثانى بأجازة المالك الاول لان لهات
حدين فمن يشر الثانى الذى هو المشتري الاول ومخالف لما في المصنف من عدم جواز الثانى بأجازة الاول و
مقتضاه ايضاً انه لو ضمن الغاصب نفذ البيع الاول وهو موافق لما في الفصولين ومخالف لكللام المصنف و
انه لو ضمن المشتري منه ينفذ الثانى لطر و الملك لهات لمباشرة و هو غير سلم لمخالفة للمصنف
فالظاهر الجواب الذى في البحر العدم مخالفتها في المتن الخ (التحرير المختار ص ۱۴ ج ۲)

بيع باطل يافسد بعد از تعاطى نيز بيع صحيح و درست نمى گردد

قال في العلائقية: (و صرح في البحر بأن ايجاب والقبول بعد عقدا لا ينعقد بهما البيع قبل متاركة
الفاسد ففي بيع التعاطى بالاولى

وفي الشامية: (قوله كما لو كان) اى البيع بالتعاطى بعد عقد فاسد و عبارة الخلاصة اشترى رجل

(ال قوله) لا يصير هذا بيعا بالتعاطى لانهما يسلمان بحكم ذلك البيع السابق وانه وقع باطلا هو عبارة
اللزائية والتعاطى انما يكون بيعا اذا لم يكن بقاءً على بيع فاسد او باطل سابق اما اذا كان بقاءً عليه فلا
اهد (درالمحتار ص ۱۲ ج ۴) ولله سبحانه وتعالى اعلم.

۳ رجب سنه ۸۲ هـ

تحقیق احتکار

این موضوع در کتاب الخطر والا باحة با تفصیل بیشتر گذشته است :

زمین را بدین شرط به فروش رسانید که بنام مشتری باشد

و تادم انتقال عائدات او باید از بائع باشد

سوال : شاه محمد یک جریب زمین را بر حاجی نور محمد بفروش رسانید که تا
منظور شدن انتقال و قواله آن عائدات آن زمین باید حق شاه محمد باشد آیا چنین بیع درست
است ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : در این صورت جهت شرط فاسد بیع فاسد است .

قال فی التدویر فی بیان البیع الفاسد : و بیع بشرط لا یقتضیه العقد ولا یمکنه و فیہ نفع لاحد ما او
لمبیع من اهل الاستحقاق و لم یجر العرف به و لم یرد الشرع بموازاة کشرط ان یقطعه و یخبطه قباء او
یستخذه شهر او یعتقه الخ

و فی الشامیه : (قوله مثال لما فیہ نفع للبائع) و منه ما لو شرط البائع ان یمتدحه مشتری شیئا او
یقرضه او یسکن الدار الخ (درالمحتار ص ۱۳۶ ج ۴) ولله سبحانه وتعالى اعلم

۵ / محرم سنه ۷۳ هجری

زمین را به اجاره دادن بیع موقوف است

این موضوع نیز با تفصیل بیشتر در کتاب الاجاره گذشته است .

بیع بالجنس مکیلات و مورزونات

این موضوع نیز در باب ربا والقمار گذشته است.

خرید و فروخت با قیمت اضافه از نوخانه حکومتی

این موضوع در کتاب العطر والا باحة با تفصیل بیشتر گذشته است

فروختن ماهی در حوض جواز ندارد

سوال : آیا فروختن ماهی در حوض آب جواز دارد ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر از ابتداء در این حوض ماهی تیار شده نباشد یا ملکیت مالک نباشد یا آنرا شخصاً برای ماهیا تیار نکرده باشد یا در آن ماهیان رانگذاشته باشد پس این ملک او نیست و بیع مملوک غیر جواز ندارد.

و اگر در حوض آنرا بند نموده باشد و بعد از دخول در حوض رخ آب آنرا بند کند پس ملکیت آن است اما جهت غیر مقدره بودن بر تسلیم نمودن این بیع فاسد است اما اگر حوضاً بقدر تنگ و ضیق باشد که بدون تکلیف قادر باشد بر تسلیم نمودن آن و مقدار ماهی هائیز معلوم باشد پس این بیع جواز دارد.

قال فی الشرح التنویر: و بیع مال یس فی ملکة لم یطلان بیع المعلوم و ماله خطر العدم لا بطریق السلم فانه صحیح.

و ایضاً فیه: و فسد بیع سمک لم یصد (الی قوله) او صید ثم القی فی مکان لا یؤخذ منه الا بمحیلة للمعجز عن التسلیم و ان اخذ بدونها صح و له خيار الرؤية الا اذا دخل بنفسه و لم یصد مدخله فلو سده ملكه (الی قوله) و بیع طیر فی الهواء و لا یرجع بعد ارساله من یدة اما قبل صیدة فباطل اصلاً لعدم الملك. و فی الشامیة تحت (قوله) و فسد بیع سمک لم یصد الخ و فیه ان بیع مال یس فی ملکة مباطل کما تقدم لانه بیع المعلوم و المعلوم لم یس بحال فیلتبی ان یکون بیعه مباطلاً.

و ایضاً فیه: (قوله) فلو سده ملكه (ای فیصح بیعه ان امکن اخذة بلا حیلة و الا فلا لعدم القدرة علی التسلیم و الحاصل کما فی الفتح انه اذا دخل السمک فی حظيرة فاما ان یعدها لذلك و الا فلی الاول یمکنه و لیس لاحد اخذة ثم ان امکن اخذة بلا حیلة جاز بیعه لانه مملوک مقدور التسلیم و الا لم یجز لعدم القدرة علی التسلیم و فی الثانی لا یمکنه فلا یجوز بیعه لعدم الملك الا ان ینسد الحظيرة اذا دخل فیه لئلا یمکنه ثم ان امکن اخذة بلا حیلة جاز بیعه و الا فلا و ان لم یعدها لذلك لکنه اخذها و ارسله فیه ملکة فان امکن اخذة بلا حیلة جاز بیعه لانه مقدور التسلیم او بمحیلة لم یجز لانه و ان کان مملوکاً

فلس مقدور التسليم اه (ردالمحتار ص ۱۱۸ ج ۲) ولله سبحانه وتعالى اعلم.

۱۲ جمادی الاولیٰ سنہ ۷۷۵ھ

حکم عجز از تسلیم نمودن مسلم فیہ

سوال : کسی فی کاسہ یک روپیہ بیع سلم نمود پس در وقت معین بر ادای مبیع بوجہ افلاس قادر نشد پس رب السلم فی کاسہ دوروپیہ می خواهد آیا این فعل جواز دارد؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملہم الصواب : اگر تا مدت معین مسلم الیہ مسلم فیہ را اداء نکرد پس عرض آن چیزی دیگر یا اضافہ از ثمن گرفتن جواز ندارد لذا مناسب است کہ بائع را تایسر مہلت دہد در حق ثمن خویش پس ثمن را از او بگیرد و با رضایت بائع نیز استبدال اضافہ از ثمن جواز ندارد.

قال فی الہندیۃ: ولا يجوز الاستبدال بالمسلم فیہ (عالمگیری ص ۱۸۹ ج ۲)

وقال فی شرح التنویر: ولو انقطع بعد الاستحقاق غیر رب السلم بین انتظار وجودہ والفسخ واخذ راس مالہ (ردالمحتار ص ۲۲۸ ج ۳)

وايضافیہ: ولا يجوز التصرف للمسلم الیہ فی راس المال ولا لرب السلم فی المسلم فیہ قبل قبضہ بعبوع وحرکة ومرتاجعة وتولية ولو من علیہ (الی قولہ) بقوله علیہ الصلوٰۃ والسلام لا تأخذ الاسلام الا سلیک اوراس مالک ای الاسلامک حال قیام العقد اوراس مالک حال انفساخہ فامتنع الاستبدال

وقال ابن عابدین رحمہ اللہ: وتقدم اول فصل التصرف فی المبیع ان بیع المنقول من بائعہ قبل قبضہ لا یصح ولا ینتقض بہ المبیع الاول بخلاف مبیعہ منہ لانہا مجاز من الاقالۃ (ردالمحتار ص ۲۳۲ ج ۲) ولله سبحانه وتعالى اعلم.

۲۸ شوال سنہ ۷۳ھ

بعضی شرایط بیع سلم

سوال : کسی فصل خویش را بہ فروش رساند چنین کہ گندم چیدگی آن فی سیر بست روپیہ است ثمن رامشتری بر وقت اداء نکرد آیا شرعاً این بیع درست است؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملہم الصواب : این بیع سلم است کہ در آن مقدار بیع ووقت اداء آن معین شود واداء کل ثمن در مجلس عقد شرط شدہ باشد ودر صورت سوال این ہر سہ

شرایط مفقود است لذا این بیع درست نیست نیز بیع سلم را مقید نمودن بر زمین خاص و فصل خاص جواز ندارد.

قال فی التوضیح: وشرطه بیان جنس و نوع و صفة و قدر و اجل و اقله شهر (الی ان قال) و قبض راس المال قبل الافتراق و هو شرط بقائه صل الصحة لا شرط انعقادها و صفتها.
و فی الشرح: فیه عقد صحیحاً ثم یبطل بالافتراق بلا قبض (رد المحتار ص ۲۲۰ ج ۲) و لکنه سمانه و تعالی اعلم.
۲۹/ ذی القعدة سنه ۱۲۷۳ هـ

فروختن استخوان های بد بوی مردار جواز دارد

سوال : آیا بیع استخوان های حیوانات مردار شده بالخصوص در صورتیکه در آن تعفن نیز پیدا شده باشد جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا
الجواب باسم علم الصواب : بلی ! جواز دارد .
قال الامام قاضی خان رحمه الله تعالی : و بیع جلود المیتات باطل اذا لم تكن مذبوحة او مذبوغة و يجوز بیع عظامها و عصبها و صوفها و ظلفها و شعرها و قرنها (حاشیة جوامع الهدیة ص ۱۳۳ ج ۲) و لله سبحانه و تعالی اعلم.
۳/ ذی الحجة سنه ۱۲۷۷ هـ

فروختن میوه های باغ بشرط وزن

سوال : در دیار ما در یک مسئله اختلاف است صورت مسئله اینست که در ملکیت زید باغ سیب است و فتنیکه سیب فقط ظاهر شود پس آن سیب های خام باغ را را بر عمرو بفروشد فی سیر صد روپیه بعد از پخته شدن سیب را تول نموده حواله عمرو کند و عمرو آنرا قبول کند و یک مقدار پول نیز در این وقت به زید بدهد و پول متباقی را بعد از چیدن سیب بدهد بعضی علماء این بیع را مانند بیوع ذیل جائز قرار داده اند.
رجل قال لغيره بعث منک غنم هذا الکرم کل و قر بکلا قالوا ان کان و قر العنب معلوماً عندهم و العنب جنس واحد ینبئ ان يجوز المیع فی و قر واحد عند ابن حنیفة رحمته الله و عند صاحبیه رحمهم الله تعالی يجوز المیع فی الكل و جعلوا هذه المسألة فرعاً لرجل باع صبرة حنطة فقال بعث منک هذه الصبرة کل قفيز بدرهم عند ابن حنیفة رحمته الله يجوز فی قفيز واحد و عندهما يجوز فی الكل و ان کان عنب الکرم اجداً سا قالوا ینبئ ان لا يجوز المیع فی شیء فی قول ابن حنیفة رحمته الله و ان کان الوقر معروفاً و عندهما يجوز

فی الكل كما لو قال بعت منك هذا القطع من الغنم كل شاة بكذا عددا في حصة رسول الله ﷺ لا يجوز المبيع أصلا وعندهما يجوز المبيع في الكل والفتوى على قولهما (عالية بهامش الهدية ص ۲۵۰ ج ۲) گروه دیگر علماء آنرا بوجه ذیل بیع فاسد میگویند .

(۱) در آن مقدار بیع مجهول است.

(۲) جهالت ثمن در آن موجود است .

(۳) جهالت وقت تسلیم مبیع که بنا بر گرمی و سردی موسم فرق میکند .

(۴) تبعض ثمن

(۵) شرط تاجیل مبیع اگر که در عقد ذکر نشده اما ضمنا تاجیل مبیع در آن موجود شده

است تا آنکه سبب پخته نشده تا آن نه بائع اجازه چیدن رامیدهد نه مشتری آنرا می چیند.

(۶) یک نوع بیع الکالی بالکالی لازم می آید چرا که بقیه ثمن و همه مبیع در مدت سه

چهار ماه به یکدیگر تسلیم میگردد.

(۷) این مبیع مقدور التسلیم نیست ممکن مبیعه ضائع گردد.

فریق ثانی جواب دلایل فریق اول را چنین میگویند.

که این همه صورت ها مقید است با مجلس عقد اگر بائع همه صبره یا انگور را در

مجلس عقد وزن کرد پس جائز است و کذا فی نظائرهما.

اگر مبیع در مجلس عقد تول نکند آن صورت ها را نیز ناجائز قرار میدهیم و در اینجا

مکمل مبیع سه یا چهار ماه بعد تول شده است.

دلایل ضروری بودن مبیع در مجلس عقد:

(۱) اولهما ان هذه جهالة بهما اذا راعها بأن يكتله في المجلس. (فتح القدير ص ۸۹ ج ۵)

(۲) ومن باع صبرة قطعاً كل قفيز بدوهم الخ.

تحت آن فتح القدير مینویسد :

ولا جهالة في القفيز فلزم فيه واذا راعها بالتسمية او الكيل في المجلس يشبه الخيار كما اذا

ارتفع بعد العقد بالرؤية اذا المؤثر في الاصل ارتفاع الجهالة بعد لفظ العقد وكونه بالرؤية ملغى بخلاف

ما اذا علم ذلك بعد المجلس لتقرر المفسد (فتح القدير ص ۸۸ ج ۵)

در اینجا بعد از مجلس عقد معلوم بودن مقدار مبیع غیر مفسد بلکه مفسد قرار داده شود

بعد از تقدیم دلائل جانبین شمایان جناب در این مسئلہ فیصلہ نمایند۔ بینوا توجروا

الجواب باسم ملہم الصواب : قول قائلین فساد عقد درست است فساد ذکر شدہ نیز درست است زیرا این فساد موجود میشود البتہ تبعیض الثمن بمعنی تعجیل البعض وتاجیل البعض را در مفسدت محسوب نمودن درست نیست نیز بنا بر احتمال ہلاکت مبیع را غیر مقدو را تسلیم قرار دادن درست نیست چرا این احتمال در ہر مبیع موجود میشود بالخصوص در حیوانات۔ واللہ سبحانہ وتعالی اعلم۔ ۱۰ شعبان ۹۹ھ

صورۃ های مختلف فروختن میوہ باغ

سوال : فروختن میوہ های باغ در کدام صورت جائز و در کدام صورت ناجائز باشد مفصل تحریر دارید۔ بینوا توجروا

الجواب باسم ملہم الصواب : قال فی التنبیہ و شرحہ : ومن باع ثمرة بائنة اما قبل الظهور فلا يصح اتفاقا ظهر صلاحها ولا صح في الاصح ولو برز بعضها دون بعض لا يصح في ظاهر المذهب وصحة السر عسى وافق الحلواني بأجواز لو الخارج أكثر زلي و يقطعها المشتري في الحال جبراً عليه وان شرط تركها على الاشهار فساد المبيع كشرط القطع على المائع حاوی

وقيل قاله محمد بن محمد لا يفسد اذا تناهت الثمرة للتعارف فكان شرطاً يقتضيه العقد وبه يفتي بحر عن الاسرار لكن في القهستانی عن المضمرات انه على قولهما الفتوى فتنه.

وقال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ : (قوله ظهر صلاحها ولا) قال فی الفتح لا خلاف فی عدم جواز بیع الثمار قبل ان تظهر ولا فی عدم جوازہ بعد الظهور قبل بدو الصلاح بشرط الترك ولا فی جوازہ قبل بدو الصلاح بشرط القطع فیما ينتفع به ولا فی الجواز بعد بدو الصلاح لكن بدو الصلاح عندنا ان تؤمن العاۃ والفساد وعند الشافعی رحمہ اللہ هو ظهور النضج وبدو الحلاوة والخلاف انما هو فی بیعها قبل بدو الصلاح على الخلاف فی معناه لا بشرط القطع فعند الشافعی ومالك واحمد رحمہم اللہ لا يجوز وعندنا ان كان بحال لا ينتفع به فی الاكل ولا فی علف الدواب فيه خلاف بین المشايخ قيل لا يجوز و نسبه قاضياً للعامة مشايخنا والصحيح انه يجوز لانه مال منتفع به فی ثانی الحال ان لم يكن منتفعاً به فی الحال والمحيلة فی جوازہ باتفاق المشايخ ان يبيع الكمثرى اول ما تخرج مع اوراق الشجر فيجوز فيها طبعاً للاوراق كانه ورق كله وان كان يبيعها ينتفع به ولو علفاً للدواب فالبيع جائز باتفاق اهل المذهب اذا باع بشرط القطع او مطلقاً اهـ (قوله لو الخارج اكثر) ذكر فی البحر عن الفتح ان ما نقله شمس الائمة عن

الامام الفاضل لم یقیده عنه بكون الموجود وقع العقد اکثر بل قال عنه اجعل الموجود اصلا وما یحد بعد ذلك تبعاً (قوله ویقطعها المشتري) ای الما طلب البائع تبریع ملكه (قوله وبه یفی) قال فی الفتح ویجوز عند محمد بن یحیی الاستحسان وهو قول الامامة الثلاثة رحمهم الله واعتارة الطحاوی لبعویم البلوی (قوله فلتنبه) اشار به الی اختلاف التصحیح و تمیز المبی فی الاقواء بأیها شاء لكن حیث كان قول محمد بن یحیی هو الاستحسان یترجح علی قولهما تأمل (ردالمحتار ص ۴۲ ج ۳)

ازین تفصیل احکام ذیل معلوم میشود :

- (۱) تا زمانی که بعد از شکوفه شدن گل صورت میوه را اختیار نکرده بیع آن بالاتفاق ناجائز است امام ابن عابدین رحمهم الله بعد از بروز البعض بیع راجعت ضرورت شدیده و ابتلاء عام ملحق بالسلم جائز قرار داده میفرماید در دیار ما دستور بیع قبل البروز است بنا بر ضرورت شدیده و ابتلاء عام نظر شمایان دراین مورد چیست . والله تعالی اعلم .
 - در اینجا نیز همین دستور است که بنا بر آن العاق بالسلم میگردد فلینأمل .
 - (۲) وقتی که بعد از گل میوه قابل انتفاع انسان یا حیوان میگردد بیع جائز است .
 - (۳) اگر قابل انتفاع حیوان هم نباشد راجح اینست که بیع آن نیز جواز دارد .
 - (۴) اگر بعض حصه میوه ظاهر وبعض حصه آن هنوز ظاهر نشود راجح این است که بیع آن جواز دارد .
 - (۵) اگر بعد از صحت بیع بعد از اجازه بانی صراحة یا دلالة نهادن میوه مشتری را بر درختان بدهد میوه حلال است در این عصر اشتباه میشود که نهادن میوه تاپخته شدن بر درختان تعامل است والمعروف کالمشروط است باید این بیع فاسد باشد .
- جواب : شرط ابقاء علت افضاء الی المناعة دلیل فساد است و تعامل ابقاء احتمال منازعه را رد میکند .
- وهذا ما مرصده الفقهاء رحمهم الله فی اجارة الصباغ و غیرها من المسائل و یؤیدها ما مر عن نص محمد بن یحیی انه لا یفسد اذا تعاضت العمر للتعارف الخ و لیه جهانه و تعالی اعلم .

۱۰ / ذی القعدة سنة ۱۳۸۸ هـ

بیع الثمر قبل الظهور

سوال : میوه های درختان که هنوز در شکوفه به اندازه دانه فلفل سیاه باشد آیا آنرا

قابل انتفاع گفته می توانیم و یا خیر؟ در این مورد علماء اختلاف دارند یکبار شما فتویٰ داده بودید اما بنا بر اختصار آن فتویٰ مشکل بنده حل نشد. دلایل اختلافی علماء را در حضور شما یان با تفصیل عرض نمودم تا بعد از مطالعه جواب تفصیلی تحریر بفرمائید. بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : ابتلاء عام و تعمّر و تعذر را مدنظر گرفته باید اهل علم این مسئله را حل و فصل کنند بعض علماء از میوه (آم) اجتناب می کنند اما مسئله تنها با آم منحصر نیست نه مسئله بدین حل میشود زیرا درخت های زیاد بعد از بیع در کرد پیدا میشود در چنین صورت ضرورات شدید عمل بالمرجوح بلکه عمل بمذهب الغیر درکار است بلکه احیاناً واجب باشد باید در این صورت تاویل بعیده رانیز مدار داده شود طبقه امام ابن عابدین علیه السلام امکان بیع الثمار را فرموده اند و آنرا ملحق بابیع سلم قرار داده و فتویٰ داده بر جواز درالتحریر المختار علامه رافعی نیز بر تحقیق ابن عابدین رحمه الله تعالی اعتراض نکرده اما حکیم الامت رحمته الله در امداد الفتاویٰ اشکالات ذیل را درج نموده :

(۱) وجود مسلم فیه در وقت عقد ضروری است.

(۲) مقدار ثمار متعین نیست

(۳) اجل متعین نیست

(۴) بر اجل مشتری از بائع مطالبه نمیکند

(۵) اکثر شمار عددی متقارب یا وزنی متماثل نیست.

(۶) اکثر ثمن یک مثبت تسلیم نمیشود.

جواب اشکال اورا حکیم الامت رحمته الله شخصاً شرح نموده که نزد امام شافعی رحمته الله در وقت عقد وجود مسلم فیه شرط نیست از ثانی تاخامس جوابات اشکالات این است که اشکالات مفسد امور مذکوره که علت بر جهالة مفضیة الی المنازعة میگردد بسبب تعارف احتمال نزاع در آن منقطع میگردد.

فارتفع الفساد لارتفاع العلة كما قالوا في اشتراط الآلة على الاجير والصبع على الصباغ والخيط على الخياط.

حل اشکال سادس اینست که نزد امام مالک رحمته الله تاخیرالثلثن بالاشتراط تاسه یوم وبدون اشتراط تا مدت زیات نیز جائز است. (بدایة المجتهد ۲/۲۰۲ اقرب المسالك مع

شرح الصغیر ۲/۲۶۲)

انہ ثلاثہ علیہ السلام متفق اند بر اینکه کہ بوقت عقد وجود مسلم فیہ شرط نیست ازینجا در مسئلہ زیر بحث قول امام مالک اختیار نموده شود للزوم التلیفیک علی اختیار قول الشافعی رحمہ اللہ تعالی :

متعاقبین بوقت ضرورت اضافه از سه یوم از فساد شرط تاخیر ثمن چنین تدبیر کند کہ مشتری در وقت اداء نمودن کل ثمن قادر نیست پس از بائع قرض بگیرد وانرا بطور ثمن مسترد کند.

این تدبیر برای نفع عاقدین تحریر شدہ در غیر آن بر عوام آن تجسس و تحقیق لازم نیست بلکہ این تعمق جائز نیست کہ آیا در باغ بیع مطلق است یا بشرط تاخیر ثمن ؟ و آیا شرط تاخیر نا سه یوم باشد یا اضافه ؟ بلہ درجائیکہ در عرف اضافه از سه یوم شرط معروف باشد احترام آن در کار است .

فائدہ : از تحقیق علامہ ابن عابدین معلوم میشود کہ قبل از بروز شمار بلکہ قبل از بروز الاظهار نیز همین حکم است در جائیکہ علت ابتداء عام تحقق ضرورت شدیدہ است در آنجا طبق مذهب مالکی داخل بیع السلم نمودہ شود حل این مسئلہ در فقہ حنفی نیز آمدہ لذا ضرورت مذهب دوم نیست.

پس اگر بعض ثمر در درخت ظاهر شود نیز اشکالی نیست و اگر ثمر قطعاً ظاهر نشدہ باشد این بیع بالاثمار نیست بلکہ بیع الاظهار است .

و این اظهار مال متقوم منتفع بہ للدواب بل لبعض حاجات الناس است فرضاً اگر حالاً نباشد ثانیاً هست .

کما نقل العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ عن الامام ابن الہمام رحمہ اللہ فی حصۃ بیع الثمار بعد البروز قبل ان تكون منتفعاً بہا (رد المحتار ص ۴۴ ج ۴)

فقہاء بیع الثمر قبل انفراک الزهر را تفافاً ناجائز قرار دادہ اند اما دلیل منع بیع الزهر را هیچ توجیہ ذکر نکرده اند .

البتہ در صورت بیع قبل ظهور الاظهار بدون عمل بر قول امام مالک علیہ السلام چارہ نیست و دقتیکہ این جائز گردید اہل بصیرت در آن فیصلہ نمایند بنا بر ضرورت شدیدہ و ابتلائی عام

بیع باغ کیلہ بنا بر این جائز است کہ در آن بیع الاشجار مع الاصول است لذا درخت پیدا شدہ بعد از بیع در ملک مشتری داخل شود اگر در آن بیع بعد از مدت معینہ تری الاصول للبائع مشروط شود بیع فاسد است.

وهو يمسك ملك المشتري بعد القبض فيحل اكله للمشتري العالي.

حل بہتر آن اینست کہ بیع الاشجار بدون الاصول گرفته شود در موجودیت اشجار هیچ کلام نیست و بیع اشجار غیر موجودہ بیع الاشجار الموجودہ درست گرفته شود .
ولم يظن ان في كتب المذهب خصوصاً في بيع الاثمار والاظهار من رد المحتار.

یک اشکال : بعضی ها شبہ نمودہ اند کہ بیع بشرط التبقیہ فاسد است و در معاملہ معہودہ اگر کہ این بیع مطلقاً است مگر عرفاً تبقیہ لازم است والمعروف کالمشروط.
جواب : در بحث مذکورہ جواب آن نمودہ شد یعنی این شرط بنا بر مفضی بودن الی النزاع مفسد است اما عرف عام احتمال نزاع را منقطع نمودہ است.

الفساد والظن تفصيله في اجارات كتب المذهب. فاعتمد لهذا التحرير الفريد ولشكر وياك والتعبي في الدين واقتحام المضايق ولن يشاد الدين احد الاغلبه والله سبحانه وتعالى اعلم.

۲۳/ ذوالحجہ سنہ ۹۹ھ

مثل سوال بالا

در سلسلہ بیع باغ کیلہ در فتوای متضاد علماء ہند در حیلہ جواز آن تحریر میگردد کہ در وقت بیع آن زمین را بہ اجارہ میگردد مگر یک فتوہ آن جناب کہ در ۹۷ھ از دارالافتاء صادر شدہ در آن برای جواز حیلہ نویسدہ آن حصہ زمین کہ در آن درختان کیلہ رانہال میکند آن را برای چند سال بہ اجارہ بدهد در ہر دو نوع بیع فرق این است کہ علماء سند در وقت بیع حکم نمودہ اند بہ اختیار نمودن چنین حیلہ و در فتوی شما قبل از نہال نمودن درختان کیلہ امید است کہ قول فیصل را در این مورد تحریر نمودہ تشفی فرمائید. بینواتوجروا

الجواب باسم ملہم الصواب : بندہ بہ تاریخ ۲۳ ذوالحجہ ۹۹ ہجری یک جواب مفصل را تحریر نمودہ بود کہ یک پارچہ فوتوکاپی آن خدمت شما ارسال شدہ بر علاوہ بردہ عبارت فتوای مرسلہ شما بحث تحریر نمودہ شدہ است .

۱- واما البیع مطلقاً ذکر فی الهدیۃ جوازاً و اعترض ابن عابدین رحمہ اللہ بان المعروف بالعرف کالمشروط فلا یصح البیع مطلقاً و کشف متردداً فی هذا حتی ان وجد فی فتاویٰ ابن تیمیۃ عن ابی حنیفۃ والفقہاء رحمہما اللہ تعالیٰ انہما اجازا البیع مطلقاً اذا اجاز المائع الترتک علی الاشہار فاذن لما وجد فی عن ابی حنیفۃ رحمہ اللہ فلا اہل فی الحاصل اذا لم یشرط الابقاء فی صلب العقد یصح البیع وان کان معروف بالعرف هذا ما حصل لی ولہ اعلم وعلیہ اتمہ. (العرف الشذی ص ۴۸۸)

از اینجا استدلال نمودن درست نیست زیرا در آن در عرف هیچ تعارض نیست ظن غالب این است کہ در عصر امام صاحب رحمہ اللہ چنین عرف نبود اگر میبود صراحۃً ضرورت اجازہء بائن نبودہ زیرا کہ بناء بر عرف دلالتاً اذن بائن موجود است نیز بہ صورت وجود عرف از امام صاحب رحمہ اللہ توضیح آن منقول است از این جا ثابت شد کہ در آن زمانہ چنین عرف نبود مع هذا کسیکہ در صوت عدم عرف کلام نمودہ پس اقلاً احتمال بودن عرف در آن ہر آئینہ موجود بود - فاما جازم الاحتمال بطل الاستدلال.

۲- ولو اراد ان یترتک فی الارض ویكون لہ الولاية الشرعیۃ فالحملة ان یشتري المحشیش و الاشہار المبطیع ببعض الغنم و یستاجر الارض ببعض الغنم من صاحب الارض ایاماً معلومة و یلمی ان یقدم بیع الاشہار و الثمار و المحشیش و یؤخر الاجارة فانه لو قدم الاجارة لا یجوز کذا فی مختار الفتاویٰ ولو باع اشہار الطاطیع و اعار الارض یجوز ایضاً الا ان الاعارة لا تكون لازمة ویكون لہ ان یرجع کذا فی فتاویٰ قاضیخان (عالمگیریہ ص ۱۳۹ ج ۳)

در این جا اشکال است کہ این صفتۃ فی صفتۃ است اگر در وقت بیع شرط اجازہء با صراحت نباشد مگر بناء بر معہود بودن جانبین بہ منزلهء تصریح است و در صورتیکہ عرف است پس المعروف کالمشروط مسلم است و اگر تعامل رامخلص آن قرار دہیم پس چنین حیل راجہء حاجت است تعامل را مد نظر گرفتہ این معاملہ بدون حیلہ نیز جائز است کما حررنا مفصلاً. واللہ سبحانہ و تعالیٰ اعلم. ۱/۴ ربیع الثانی ۱۳۳

بیع بشرط البراءۃ من کل عیب

سوال : زید یک گاومیش دارد کہ بعد از زانیدن پنج کیلو شیر میدہد زید قصد

فروش آنرا دارد پس اگر مقدار شیر آن را ظاهر به مشتری کند کسی آماده خریداری آن نیست آیا بدون بیان مقدار شیر این گاومیش و فروختن آن جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب؛ زید اگر در وقت فروختن گاومیش به مشتری بگوید که من از هر عیب آن بری هستم اختیار داری میگیری و یانه این بیع درست است اگر چه همه عیبهای آنرا بیان نکند پس در صورت پیدا شدن عیب زید ضامن نیست.

قال فی التدویر: و صح المیع بشرط البراءة من کل عیب وان لم یسم.

وقال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ تعالیٰ: فان قال بعتک هذا العبد علی انی بری من کل عیب (ردالمحتار ص ۱۰۳ ج ۳) ولله سمانه وتعالی اعلم. ۲۶ شعبان سنہ ۸۷۰ھ

ظہور عیب در مبیعہ

در دیار ما دستور و رواج هست در مورد خرید و فروش مواشی و حیوانات اگر بائع در وقت بیع عیب حیوان را ظاهر نکند پس در آینده اگر حیوان عیب دار بر آمد مشتری قیمت آن حیوان را کم میدهد مثلاً از هر چهار پستان گاومیش شیر نمی برآید یا از یک پستان آن شیر کم می آید پس صد روپیه قیمت آنرا کم میکند در هر صورت اگر بائع به آن راضی باشد یا نه آیا چنین کم نمودن قیمت بعد از تکمیل بیع جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب؛ بعد از اطلاع یافتن مشتری بر عیب، مشتری اختیار دارد که آن حیوان را عوض کل ثمن میگیرد و یا آنرا رد میکند.

در صورت معیب بودن حیوان رجوع بالنقصان جواز ندارد. البته اگر نزد مشتری در آن عیب جدید پیدا شده باشد مشتری رجوع بالنقصان کند و با رضایت بائع حق مسترد نمودن را نیز دارد در صورت مسترد نمودن با رضایت بائع اگر مشتری آن حیوان را قبول میکند حق رجوع بالنقصان را ندارد.

قال فی التدویر: من وجد عصبیه ما یبطل فی العین اخله بکل العین اورده (ردالمحتار ص ۸۰ ج ۳)

وقال: حدیف عیب اخر عند مشتری رجوع بقصا له و له الرد بشرط البائع.

وقال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ تعالیٰ: الا ان یرضی بالهرق فی غیر مشتری حیث لا بین الرد والامساك

من غیر رجوع بالنقصان. (ردالمحتار ص ۸۱ ج ۳) ولله سمانه وتعالی اعلم.

پوشیدن عیب مبیعه حرام است

زید تاجر است، دو نوع گندم را خریداری کرد یک نوع آن سیر ۲۱ روپیه و یک نوع آن سیر ۱۹ روپیه خریداری شده اگر تاجر هر دو نوع گندم را خلط نموده و آنرا سیر ۲۰ روپیه بفروشد آیا جواز دارد و یا خیر؟ در صورتیکه هر دو نوع گندم جدا جدا نیز در دکان نهاده است گویا در دکان این تاجر سه نوع گندم موجود است سیر نوزده، سیر بیست و سیر بیست و یک و هر سه نوع را به خریدار می نماید تا کدام نوع را او پسند کند و با یکجا نمودن دو نوع گندم قصد فریب را نیز ندارد بلکه مقصد تاجر این است که آرد گندم که سیر نوزده روپیه است چندان عمده نیست نسبت به آنکه هر دو نوع یکجا شود آیا این فعل تاجر درست هست یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بلی جواز دارد زیرا تاجر کدام عیب مبیع را نمیپوشد زیرا که تنها پوشیدن عیب حرام است.

قال العلامة المحصلي رحمه الله تعالى : لا یحل کتمان العیب فی مبیع او ثمن لان الغش حرام
۸۱. (رد المحتار ص ۱۰۹ ج ۲) والله سبحانه وتعالی اعلم. ۱۳ / ربیع الثانی سنه ۱۲۸۹ هـ

بعد از ظهور عیب مشتری خیار فسخ را دارد

سوال : زید یک زمین را که یک حصه آن تعمیر شده است آنرا عوض هجده هزار بر عمر به فروش رسانید عمرو ده هزار روپیه را آداء نمود و هشت هزار دیگر را بعد از مدت معینه آداء مینماید و قتیکه زید شش هزار نقد را وصول نمود چند یوم بعد یک خویشاوند زید بر آن زمین دعوی ملکیت نمود اما فقط بر یک حصه آن و قتیکه زید خواستگار پول خویش شد عمرو گفت باید قبل از همه مسئله تصفیه شود و یا پول من پس برایتیم تسلیم گردد بر این سخن چند ماه گذشت همانا که زید خفیه آن زمین را بر شخص دیگری به فروش رسانیده بود پس سوال اینجا است که آیا این زمین ملکیت زید است و یا ملکیت عمرو و آیا این تصرف زید در آن درست است و یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : وقوع نزاع در مبیع عیب است لذا با مسترد نمودن عمرو این بیع فسخ گردیده است والله تعالی اعلم. ۲۷ / رجب سنه ۹۸ هجری

کاشت و بیع آفیون جواز دارد

سوال : آیا شرعاً کاشتن و بیع آفیون (کوکنار) جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب : در عصر قدیم آفیون به کثرت در ادویه استعمال نمیشد
عموماً به مشّت خورده میشد از اینجا بعض فقهاء بیع آنرا مکروه تحریر نموده بودند اما در
عصر جدید آفیون به کثرت در ادویه استعمال میشود و اهمیت بزرگ دارد در علاج بلکه
حکم ضرورت شدیده را دارد لذا بیع آفیون بلا کراهت جواز دارد البته کسیکه در حصه آن
ظن غالب باشد که آنرا مشّت مشّت میخورد در حق او یا به کف میخورد مکروه تحریمی
است . والله سبحانه وتعالی اعلم .
۲۶ / جمادی الاولی ۱۳۸۷ هـ

تجارت سگریّت جواز دارد

سوال : آیا تجارت سگریّت جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب : بله جواز دارد . والله سبحانه وتعالی اعلم .
۲۹ / جمادی الاولی ۹۸ هـ

فروختن چوچه نومولود گاومیش

سوال : مالداران جهت افزودی شیر گاو و گاومیش چوچه نومولود گاو و گاومیش را بر
قصاب سودا میکنند که در این صورت تا چندین یوم مادرش آه و ناله میزند آیا این بیع جواز
دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : چنین نمودن ظلم است .
قال البی : من فرق بین والد و ولدها فرقاً لئلا یبینه و بین اخته یوم القیمة . (ترمذی مستدرک)
وقال العلامة المأثور : **مؤید** : فلا یدخل محرّم غیر قریب ولا قریب غیر محرّم ولا ما لا محرّمیة
بینهما اصلاً حتی لو کان احدهما احراراً و الآخران لکفر او کان امة و الآخران احراراً و الآخران لکفر او کان احدهما ولدان
او غلام او کان احدهما زوج الاخر جاز التفریق بینهما لان النصّ النافی ورد بخلاف القیاس لان القیاس
یقطنی جواز التفریق لوجود الملك المطلق للمتصرف من الجمع والتفریق کما فی الکبیرین و کل ما ورد
من النصّ بخلاف القیاس یقتصر علی مورد و مورد الوالد و ولدها والاخوان : (عناية بها مشّ فتح
القدیر ص ۱۰۹ ج ۱)

اگر چه این حکم مخصوص با انسانان دست بیع چوچه حیوان واجب الرد نیست اما باز هم خالی از قباح و قساوت قلب نباشد اگر خوف صدمه بزرگ باشد باید فروخته نشود. والله سبحانه وتعالی اعلم .

۱۱/شوال ۸۶ھ

فروختن سرطان (پنجه پاؤ) جواز دارد

سوال : یک مسلمان توسط جال ماهی و سرطان (پنجه پاؤ) را در جال میگیرد آیا فروختن سرطان (پنجه پاؤ) در صورتیکه به ممالک غریبی ارسال میشود جواز دارد یا خیر در صورتیکه نزد شوافع حیوانات بحری همه حلال اند چنین تجارت چگونه است؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : چونکه نزد دیگر ائمه سرطان (پنجه پاؤ) حلال است لذا تجارت آن جواز دارد. والله سبحانه وتعالی اعلم .

۲۳/شوال ۹۷ھ

بیع بعض الحیوان جواز دارد

سوال : زید شش حصه گاؤ خویش را برشش تن برای قربانی فروخت حصه هفتم را برای خود ماند آیا چنین نوع بیع و شرکت در مال خویش جواز دارد یا خیر چنین بیع در ظاهر ناجائز به نظر می رسد زیرا این بیع بعض حیوان است نیز شرط شرکت زید شرط فاسد است که مفسد بیع است ظر شما از نگاه شرع در این مورد چیست؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بیع بعض الحیوان جواز دارد کدام دلیل عدم جواز موجود نیست لذا قربانی چنین حیوان بلا کراهت جواز دارد. والله سبحانه وتعالی اعلم .

۲۹/ذوالحجه ۹۳ھ

فروختن مثانه حیوان

سوال : آیا خرید و فروخت مثانه حیوان حلال که در آب پیشاب است جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بله ! خرید و فروخت مثانه جواز دارد. والله سبحانه وتعالی اعلم .

۲۹/رجب ۹۵ھ

وزن خرید و فروخت مرغ ها جواز دارد

سوال : در عصر حاضر مرغ زنده به تول فروخته میشود آیا این نوع بیع جواز دارد یا خیر در صورتیکه در هدایه آمده است : (ولا يمكن معرفة ثقله بالوزن لانه مختلف نفسه مرة وبثقل اخرى)

ازینجا معلوم میشود که بنا بر عدم معرفت وزن این بیع درست نیست . بینوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب : بنا بر تنفس پرندہ کدام معتد بہ فرق در وزن آن نمی آید
 لذا این جہالت یسیرہ مفضیہ الی النزاع نیست نیز بنا بر عرف عام در بیع مرغ احتمال نزاع
 نمی باشد لذا بیع مرغ زنده با وزن درست است . والله سبحانه وتعالی اعلم .

۲۹/ صفر ۱۴۱۹ھ

تحقیق اعادہ وزن بر مشتری بنا بر بیوع مروج

سوال : یک شیر فروش در خانہ خویش شیر را تول نمودہ برای ما می آرد در ظرف
 مایان می ریزاند و مایان بر او اعتماد داریم و بروزن او اکتفاء می نمایم اما یک مولوی
 صاحب گفت بار دوم بر شما وزن آن شیر لازمی است و قبل از آن استعمال برای شما جواز
 ندارد آیا این فتوی درست است ؟

سوال دوم : آیا وزن نمودن و انداختن در ظرف مشتری کافی است و یا وجود مشتری
 نیز نزد بائع شرط است و یا کسی را وکیل گیرد؟ در عصر جدید مردم توسط تلفون بہ بائع
 اطلاع میدهند کہ اینقدر فلان و اینقدر فلان چیز را وزن نموده برایم بفرست . آیا بر همین وزن
 بائع در غیاب مشتری اکتفاء نموده شود و یا بار دوم وزن وکیل نمودن مشتری ضروری
 است ؟ بینوا توجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : این هر دو نوع بیع را بیع بالتعاطی میگویند کہ بار دوم
 وزن نمودن مشتری را ضرورت نیست اگر کہ پول و قیمت آنرا چند یوم بعد اداء کند
 بالمشافہہ در خرید و فروخت همین طریق رواج است .

قال فی التنبیہ: اشتری مکيلاً بشرط الكيل ثم ربيعہ واکله حتی یکيله ومثله الموزون والمعدود
 غیر البواهر والدنایر .

و فی الشرع: لجواز التصرف لیهما بعد القبض قبل الوزن کبیع التعاطی فانہ لا محتاج فی الموزونات

الیون المبهتری ثانیاً لانه صار بیعاً بالقبض بعد الوزن القیمة وعلیه الفتوی
 وفي الحاشية: (قوله كبيع التعاطي الخ) عبارة البحر وهذا كله في غير بيع التعاطي اما هو فقال في
 القیمة ولا يحتاج الخ و ظاهر قوله وهذا كله انه لا يتقيد بالموزونات بل التعاطي في المكيلا
 والمعدودات كذلك وهو مفاد التعليل ايضاً بانه صار بيعاً بالقبض فانه لا يخص الموزونات لكن فيه ان
 مقتضى هذا انه لا يصير بيعاً قبل القبض ولعله مبني على القول بانه لا بد فيه من القبض من الجانبين
 والاصح خلافه وعليه فلو دفع الثمن ولم يقبض صح وقد مدنا في اول الميوع عن القیمة دفع الى بائع الحنطة
 خمسة دنائير لياخذ منه حنطة وقال له بكم تبيعها فقال مائة دينار فسكت المشتري ثم طلب منه
 الحنطة لياخذها فقال البائع غداً ادفع لك ولم يهر بهما بيع وذهب المشتري لجاء غداً لياخذ الحنطة و
 قد تغير السعر فعلى البائع ان يدفعها بالسعر الاول اهو مما هو هناك فتأمل . (درالمحتار ص ۱۸۳ ج ۴)
 والله سبحانه وتعالى اعلم.

۱۲ / صفر سنه ۱۳۹۸ هـ -

بيع وزن متعين در ظروف

در زيور بهشتی آمده کسی اگر يك مقدار تيل ياروغن را خريدارى نمود پس آن سه صورت دارد .

- (۱) دكاندار در محضر مشتري ويا قاصد مشتري آن چيز را وزن نمود .
- (۲) برای مشتري ويا قاصد آن گفت شما برويد من وزن نموده ميفرستم .
- (۳) قبل از آن جدا تول نموده بود پس دكاندار برداشت و مشتري تسليم نمود بار دوهم وزن نکرد .

در صورت اول بار دوهم وزن نمودن ضروري نيست . خورد ونوش و فروش آن همه جواز دارد .

در صورت دوهم وسوم تازمانيكه خريدار آنها تول نكرده خورد ونوش و فروش آن جائز نيست اگر بدون تول نمودن متاع را برايش فرستاد اين بيع فاسد است پسانتر اگر تول نموده شود باز هم اين بيع درست نمى شود .

در عصر حاضر اوزان اشيای مختلف در مرتبانهائی سر به مهر نهاده ميشود مشتري به دكاندار ميگويد يك كيلو از اين چيز بده دكاندار مرتبان يك كيلو سر به مهر را بر داشته

و به او میدهد نی دکاندار آنرا وزن میکند و نی مشتری آیا خرید و فرش چنین پاکتهائی بسته جواز دارد و یا خیر ؟

الجواب باسم ملهم الصواب : مقصد بائع و مشتری همان مرتبان و پاکت خاص میباشد که بر آن تحریر شده می باشد وزن در بیع مشروط نمی باشد از اینجا بدون وزن تصرف نمودن در آن جواز دارد. والله سبحانه و تعالی اعلم .
۲۷ جمادی الاولی ۱۴۰۰ هـ

با تخمین فروختن برف

سوال : اگر کسی یک کیلو برف را از دکاندار بخواهد و فرضاً یک روپیه به دکاندار بدهد که قیمت یک کیلو برف است دکاندار عوض تول به تخمین یک مقدار برف برایش بدهد آیا چنین خرید و فروخت برف جواز دارد و یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر برف بشرط وزن خریده میشود پس بدون وزن تصرف نمودن خرید و فروخت آن جواز ندارد.

اگر بنا بر ضرورت پارچه هائی برف فروخته می شود پس تصرف نمودن در آن جواز دارد . والله سبحانه و تعالی اعلم .
۲۷ جمادی الاولی سنه ۱۴۰۰ هجری

مبادله چیز عددی با جنس آن

سوال : چه می فرمایند علماء دین و مفتیان شرع متین درین مسئله که شگوفه درخت نرخرمارا بعوض جنس خود قرض دادن جائزست یا نه ؟

(۲) و ایضا همی شگوفه رایعنی خوشه خرمارا بعوض خرما آجل یا عاجل بعد دیا بوزن معین دادن جائزست یا نه ؟

(۳) بوته هر درخت را بعوض بوته جنس خود یا بوته درخت دیگر دست بدست یا بقرض یا ببذل دادن جائزست یا نه ؟ بینوا توجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : (۱) این شگوفه از اعداد متفاوت است لهذا استقراض جائز نیست .

(۲) جائزست زیرا که تبدیل خوشه بغیر جنس ست .

(۳) بوته هر درخت بجنس خود بیع عاجل دادن جائزست، قرض جائز نیست. والله تعالی

۱۶ / ربیع الآخر سنه ۱۴۰۱ هـ

اگر مشتری از خریداری بیع انکار ورزد مسترد نمودن بیعانه ضروری است

سوال : زید یک نمره زمینیکه ده هزار روپیه قیمت داشت آنرا از بکر خرید بعد از طی نمودن سودا زید صد روپیه به بکر داد و گفت پول متباقی را یک ماه بعد تادیه میکنم و نمره راقبض میکنم بعد از یک ماه بکر مطالبه پول را نمود زید از خریداری نمره انکار ورزید و صد روپیه خود را خواست اما بکر از دادن آن صد روپیه انکار ورزید آیا شرعاً بکر با پند دادن آن صد روپیه است و یا خیر؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : زید بدون اختیار بکر اختیار فسخ بیع را ندارد و بکر زید را مجبور سازد بر خریداری زمین و وصول نمودن پول متباقی از آن اما اگر عاجز آمد از مجبور ساختن او پس مسترد نمودن بیعانه ضروری هست .

بناء بر فساد زمان چنین مظالم زیاد واقع میشود پس برای نجات از ظلم و نقصان چند تدابیر تحریر میگردد.

اول مشتری قیمت کامل را آداء نموده و مبیع را قبضه کند سپس بایع به قدر بیعانه به قیمت کم پس آنرا از مشتری خریداری کند.

دوهم بائع به اجازه مشتری مبیع را برکس دیگری به فروش برساند اگر به کم از قیمت اول فروخته شد آن نقصان را از بیعانه وصول کند و اگر به زیات از قیمت اول فروخته شد پول اضافه را به مشتری اول بدهد.

سوم اگر مشتری به هیچ طریقه تحت قدرت نیآمد بائع به حاکم مسلمانان عارض شود تا او مبیع را به فروش برساند و طبق تفصیل شماره دوم فیصله کند.

قال الامام السنلی رحمه الله تعالی : ومن اشتری عبداً فغاب فله ان یبذل الی البائع علی بیعه وغیبهته معروفه لم یبع بدین البائع والایبع بدیعه . (کنز الدقائق ص ۲۲۱)

در صورت نبودن حاکم مسلمان مجلس علماء چنین فیصله نمایند والله سبحانه وتعالی

بیع بلا اذن شریک

زید با شراکت چندتن یک زمین مشترک را بدون اجازه آنان بر عمرو به فروش رساند که تادمیت دوسال آنان از این بیع اطلاع نداشتند بعد از شش سال آنان بر عمرو (مشتري) دعوه نمودند در این صورت بائع یعنی زید انتقال یافته بود و چهار تن دیگر باوجود علم دعوه نکردند.

آیا در صورت فوق این بیع زید شرعاً جواز دارد و یا خیر؟ اگر جواز ندارد پس آن محصولات هشت ساله مشتری از که گرفته شود آیا از زید (بائع) و یا از عمرو (مشتري) گرفته شود؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب: این بیع بر اذن شرکای متباقي موقوف است اگر بعض از شرکاء اجازه دادند بیع تنها در حصص اجازه دهندگان نافذ است اما در این صورت مشتری خيار قبول یا رد را دارد.

قال فی التنبیہ: وقف بیع مال الغیر (رد المحتار ص ۱۵۲ ج ۳)

و فی الشرح: و فی المجمع لو اجاز احد المالکین غیر المشتري فی حصته والزمه محمد رحمه الله تعالی بها (رد المحتار ص ۱۵۸ ج ۳)

عائذات هشت ساله از عمرو یعنی مشتری است اما بناء بر تصرف نمودن در ملک غیر در عائذات خبیث آمده است لذا قضاء باید از عمرو چیزی گرفته نشود. البته دیانته بر عمرو واجب است که عائذات اضافه از تخم و دیگر مصارف را بر شرکای متباقي مسترد کند در غیر آن مجرم است. والله سبحانه وتعالى اعلم.

۲۹ / رمضان ۸۸۸ هـ

به قیمت نازل فروختن به ضرورت

سوال: کسی بناء بر ضرورت چیزی را به فروش می رساند مشتری از ضرورت او سوء استفاده نموده و بر آن چیز یک قیمت اندک را وضع نمود مثلاً یک ساعت که قیمت خرید او دو صد و قیمت موجوده او صد روپیه است اما مشتری اضافه از شصت پنج روپیه آنرا نمیگرد آیا این عمل مشتری جواز دارد؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب: الجواب این عمل جواز دارد اما اگر مشتری صاحب

استطاعت باشد و فروشنده واقعهٔ مجبور باشد باید مشتری از مروت کار گرفته و حتی المقدور قیمت درست را به پانچ اداء کند اما بیع به هر صورت درست است لکن سوء استفاده از مجبوری کسی خلاف اخلاق اسلامی و مروت است . والله سبحانه و تعالی اعلم .

۲۵ / ذی الحجہ ۸۸ھ

در وقت خریداری شرط متعین نمودن مقدار کُوه (خلاصه شیر)

سوال : زید شیر را خریداری نموده (کوه) تیار نمود در این وقت شیر سیر سی و پنج روپیه است زید شیر خرید اما شرط نمود اگر از یک سیر شیر یک پاؤ کوه بر آمد به حساب ۳۵ روپیه پول برایت میدهم و اگر کوه آن از یک پاؤ کم شد به همان مقدار پول هم کم میشود اگر شیر خالص باشد یا غیر خالص آیا این شرط درست است در صورتیکه امکان دارد که از شیر خالص نیز یک پاؤ (کوه) نبر آید . شرعاً این عمل چه حکم دارد؟
بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : چونکه در شیر مقدار خاص (کوه) وصفه مرغوب است لذا اشتراط آن عندالعقد استحقاق آنرا تثبیت میکند و بوقت فقدان اختیار فسخ بیع ورد میباید است اما بعد از تیار شدن (کوه) بنا بر متعذر بودن رد نمودن مبیع ناممکن است و رجوع بالنقصان ثابت میشود . لذا کم نمودن قیمت شیر برای زید جواز دارد . والله سبحانه و تعالی اعلم .

۲۸ / جمادی الاولی ۸۹ھ

تعین اجل ضروری باشد در بیع مؤجل

سوال : چه می فرمایند علماء دین دربارهٔ مسئله ذیل که فی بلادنا اکثر بیع و شراء بدون تعیین مدت منعقد می شود- درمتون همچنین بیوع رافاسد قرارداد شده اند، اما درمجله الاحکام فی بیان المسائل المتعلقة بالبیع بالنسیئة والتأجیل ص ۳۷ مرقوم است .
(الاباح لسیعة بدون بیان مدة تصرف المدة الى شهر واحد فقط).

آیا ماده مذکوره قول مفتی به سست و عمل بر همین ست یانه ؟ و در صورت عرف اگر رائج باشد بدون از تعیین مدت آیا عرف رابصحة عقد اعتباری است؟ بینوا توجروا-

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر بیع مطلق باشد اجل ذکر نباشد ثمن فی الفور واجب

باشد البته اگر بایع فوراً مطالبه نکرد تاخیر جواز دارد در آن تعیین مدت ضروری نباشد.

قال العلامة المحصلي رحمه الله تعالى: (ومع يمين حال) وهو الاصل.

وقال العلامة ابن عابدین رحمه الله تعالى: (قوله وهو الاصل) لان الحلول مقتضى العقد وموجبه والاجل لا يثبت الا بشرط بحر عن المراج. (ردالمحتار ص ۲۵ ج ۳)

واگر بیع مؤجل باشد تعیین اجل ضروری باشد. البته اگر بین عاقدین سه یوم یا یک ماه مدت متعین باشد پس بنا بر عدم نزاع جواز دارد شرعاً همین مدت معتبر باشد در غیر آن این بیع فاسد باشد.

قال العلامة المحصلي رحمه الله: (ومؤجل الى معلوم) (ثلاث يفيض الا النزاع ولو باع مؤجلاً صرفاً لمهر به يمين).

وقال العلامة ابن عابدین رحمه الله: (قوله به يمين) وعند البعض لثلاثة ايام بحر عن شرح المجمع قلت ويشكل على القولين ان شرط صفة التأجيل ان يعرفه العاقدان ولذا لم يصح المبيع بيمين مؤجل الى الغد واليوم والمهر جان وصوم النصارى اذا لم يدركه العاقدان كما سياتى في البيع الفاسد وكذا لو عرفه احدهما دون الاخر فتأمل.

قال العلامة الرافعي رحمه الله: (قوله قلت ويشكل على القولين الخ) فيه تأمل فانه اذا كان المبيع ودان الاجل الشهر او ثلاثة ايام شرعاً وعرفاً يكون ذلك معلوماً عند العاقدین حتى لو لم يكن له عهد عرفاً كما في زماننا فالظاهر عدم الصحة. (التحرير المختار ص ۱۱۳ ج ۲) والله سبحانه وتعالى اعلم.

۳۰ / محرم سنه ۹۳ هـ

سوال مثل بالا

سوال : کسی چیزی را خرید و گفت که قیمت و پول را آنده برایت می دهم وقت هم مقرر نشد آیا چنین بیع جواز دارد یا خیر؟ بینوا تو جروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر بعد از خریداری چنین گفت و بایع او را به خوشی مهلت داد، چنین بیع جواز دارد و اگر بشرط قرض خرید پس بلا تعیین وقت اداء جواز ندارد. قال فی التنبیور و شرحه : و مع یمین حال و هو الاصل او مؤجل الى معلوم لثلاث يفيض الى النزاع. (ردالمحتار ص ۲۵ ج ۳) والله سبحانه وتعالى اعلم. ۱۲ / ربيع الاول سنه ۹۵ هـ

بیع شرب جائز نیست

سوال : بدون فروختن زمین آیا تنها بیع شرب یعنی فروختن آب آن جواز دارد یا خیر؟
 بینوا توجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : نه خیر ! جواز ندارد .
 قال المحکمی رحمه الله تعالى : وکلذا بیع المشرّب وظاهر الروایه فسادہ الاتباعاً خالیه وشرح
 وهابیه . (ردالمحتار ص ۱۱۸ ج ۴) والله سبحانه وتعالى اعلم . ۲۳ / ربیع الاول سیه ۹۴ هـ

خرید و فروخت را دیو و تائب

سوال : آیا خرید و فروخت را دیو و تائب جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب : اگر یقین داشت که این چیزها سبب ساز و سرود و گناه
 نمیگردد پس در حق چنین شخص خرید و فروخت آن جائز است و در غیر این صورت
 خرید و فروخت تایید و رادیو جواز ندارد . والله سبحانه وتعالى اعلم .

۳ / شعبان ۹۵ هـ

حکم مفصل آن در رساله (القول المبرهن فی بیع الرادیو والتیلیوین) مشاهده شود

بدون رضایت متبایعین فسخ بیع اعتبار ندارد

سوال : بین الف وباء سودای یک زمین طی شد میعاد ادای ثمن اولا برشش ماه سپس
 سه ماه تعیین شد در این وقت مشتری (باء) به بائع (الف) پول معتد به را اداء کرد اما پول
 متباقی را باگذشت میعاد اداء نکرد الف باربار تقاضا نمود اما (باء) تاخیر مینمود تا آنکه
 شش سال گذشت بالاخره الف در محضر مردم اعلان نمود که بیع را فسخ نمودم بعد از آن
 بقاء بر تادیه پول متباقی آماده شد اما الف بعد از آن زمین را بر شخص دیگر به فروش رساند
 آیا این بیع و فعل الف درست است ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر مشتری نیز حکم فروخت را تسلیم نموده باشد پس
 از آن اهالی قریه فیصله نمودند بر فسخ بیع پس در آن فسخ واقع شد بعد از آن هر نوع
 تصرف بائع در آن درست است و اگر مشتری حکم اهالی قریه را تسلیم نکرده بود یا انها
 فیصله نکرده بودند بر فسخ بیع بلکه بائع شخصاً در محضر اهالی محله فیصله نمود بر فسخ

بیع را این بیع فسخ نمیشود وان ثمن برای بائع حلال نیست. والله سبحانه وتعالی اعلم.

۹/هوالمر ۹۵ھ

اداء نکردن مشتری ثمن را فسخ باشد در حق بائع

سوال : بعد از عقد بیع بائع تا ادای ثمن مبیع را محبوس نمود پس اگر مشتری ثمن را اداء نکرد و یا غائب شد پس باید بائع چه کند آیا بیع را فسخ کند یا مزید انتظار کند ؟
بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر مشتری ثمن را اداء نکرد نی اقاله نمود بائع اختیار فسخ بیع را دارد عدم ادای ثمن از طرف مشتری عدم رضا و فسخ پنداشته میشود لذا باید فسخ بائع فسخ جانبین پنداشته شود.

علاوه ازین در بیع تراضی طرفین شرط است و از طرف مشتری در حالت متعذر بودن از استغناء ثمن رضای بائع مفقود گردید لذا اگر از جانب مشتری فسخ نباشد نیز بائع حق فسخ بیع را دارد.

قال العلامة النسفی رحمه الله : ومن قال لا عر اشتريت مني هذه الامة فانكر للبائع ان يطأها ان ترك الخصومة.

و قال العلامة ابن نجيم رحمه الله : لان المشتري لما لم يجد كان فسخا من جهة اذا الفسخ يثبت به كما اذا تم احدا فاذا عزم البائع على ترك الخصومة تم الفسخ بمجرد العزم وان كان لا يثبت الفسخ فقد اقترن بالفعل وهو امساك الحارثية ونقلها وما يضاهيه ولانه لما تعلل استيفاء الثمن من المشتري فأتى رضا البائع فثبت بفسخه (البحر الرائق ص ۳۶ ج ۴)

و كذا قال الامام المرحوم غياثي رحمه الله : وقال العلامة ابن الهمام رحمه الله : فثبت بفسخه لغواضطراب المبيع وهو التراضي (فتح القدير ص ۵۰۹ ج ۵) والله سبحانه وتعالی اعلم. ۷/ صفر سنه ۱۳۰۰ هـ

بیع بالوفاء

سوال : کسی چیزی را از یک شخص بدین شرط خریداری نمود : هر وقتیکه بائع پول را مسترد نمود آن چیز را به این شخص نیز مسترد میکند آیا چنین معامله جواز دارد ؟
بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر در وسط بیع یا قبل از آن شرط نمود یا جانبین این عقد را غیر لازم میپنداشتند پس این بیع فاسد است.

و اگر بعد از بیع وعده مسترد نمودن شده باشد پس بیع درست و ایفاء بر آن لازم است.
قال فی العلائق : وقيل بيع يفي بالانقضاء به وفي اقالة مخرج المبيع عن العباءة وعليه الفتوى و قيل ان بلفظ المبيع لم يكن رهنا ثم ان ذكر الفسخ فيه او قبله او رعاها غير لازم كان بيعا فاسدا ولو بعده على وجه الميعاد جاز ولزم الوفاء به (رد المحتار ص ۲۰۴ ج ۲) والله سبحانه وتعالى اعلم .

۲/ شعبان سنه ۹۷۷ هـ

لفظ «میدهم» وعدة بیع است

سوال : زید دوسه ماه قبل از پخته شدن سیب به عمرو یک مقدار پول داد که عمر از سیب مثلا فی سیر دو صد روپیه بدهد اما در وقت عقد نه شرط تاجیل ثمن بود و نه شرط تاجیل مبیع بعد از عقد گفت که عمرو زید را نه من سیب دو صد روپیه در آن وقت میدهد و فتنیکه سیب پخته شود چرا که در وقت عقد سیب کاملاً خام بود بعد از پخته شدن سیب عمرو حسب وعده فی سیر دو صد روپیه داد و مشتری نیز ثمن متباقی را اداء نمود.
 آیا صورت مذکوره بر آن جزیه خانیه قیاس نموده شده جواز دارد ؟

رجل قال لغيره بعض منك هذا الكرم كل وقر بكذا قالوا ان كان وقر العنب معلوما عندهم والعنب جنس واحد يلحق ان يجوز المبيع في وقر واحد عندنا في حنيفة رحمهما الله : وعند صاحبيه رحمهما الله تعالى يجوز المبيع في الكل وجعلوا هذه المسألة فرعاً لرجل باع صبرة حنطة فقال بعض منك هذه الصبرة كل لغيره بدرهم عندنا في حنيفة رحمهما الله يجوز المبيع في لغير واحد وعندهما يجوز في الكل وان كان عنب الكرم اجناساً قالوا يلحق ان لا يجوز المبيع في شيء في قول ابي حنيفة رحمهما الله وان كان الوقر معروفاً وعندهما يجوز في الكل كما لو قال بعض الخ (عائدية فصل بيع الزروع والثمار ص ۳۵۰ ج ۲) يدينوا وجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب : لفظ «میدهم» بیع نیست بلکه وعده است لذا مالک بعد از پخته شدن سیب اگر برایش سیب میدهد این بیع بالتعاطی است. والله سبحانه وتعالى اعلم .

۲/ جمادی الثانیه ۹۷۸ هـ

بعد از افزودنی قیمت نقره در قیمت روپیه فرق نمی آید

سوال : کسی یک کتاب را بر زید فروخت که صد روپیه قیمت داشت و در آن وقت قیمت نقره فی گرام پنج روپیه بود زید کتاب را قبض نمود اما هنوز پول را اداء نکرده بود که قیمت نقره عوض پنج روپیه فی گرام پانزده روپیه شد بائع گفت در این صورت که قیمت نقره سه برابر اضافه شد باید قیمت کتاب را نیز سه صد روپیه اداء کنی آیا این مطالبه درست است ؟ در تائید این عبارت شامیه را می آرد:

اما اذا غلت قيمتها وانقصت المبيع على حاله ولا يتغير المشتري ويطالب بالندى بذلك العيار الذي كان وقت المبيع كذا في فتح القدير (ص ۴۲ ج ۳)

روپیه در این وقت عوض نقره خالص از غالب الفش است که حکم آن در عبارت مذکوره نموده شد تصحیح یا تغلیط نظر بائع را مع الدلائل بنویسید. بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : نظر بائع خطاست چرا که کرنسی مروج من کل الوجوه بحکم فلوس نیست در غیر آن مبادله آن بالجنس با تفاضل جائز است و باوجود چندین کر ورنوت کرنسی در ملک بر آن زکات فرض نمی گردد. (وهو باطل والقول المستلزم للما باطل).

در سکه و فلوس رائج عصر قدیم فرق این بود که آن فلوس معیار و مقصود نبود بلکه عوض درهم محسوب میشد و آن رائج الوقت اگر که در مندوهی بین الاقوامی معیار نبود بلکه عوض طلا و عوض دالر تبادل میشد اما در داخل نوت یک روپیه خود معیار و مقصود است و پول مروج بدل آن است لذا فوت یک روپیه بحکم درهم است و عوض آن صد پیسه به حکم فلوس است اصل نقد روپیه است و ذکر پول تعبیر کدام مقدار نقد باشد طبقه روپیه اول ۶۴ پیسه بعداً صد پیسه گردیده قبل ازین تبدیل اگر ۱۶ پیسه ثمن متعین شود پس این یک تعبیر یک پاو روپیه است مشتری اختیار دارد که ۶۵ پیسه را اداء کند باهشت تکه یا چهار آنه اما وقتیکه پول پائین آمد یعنی در مقابل یک روپیه صد پیسه نموده شد پس مشتری اختیار دادن ۱۶ پیسه رانداشته باشد بلکه ۲۵ پیسه را اداء کند چرا که در عقد مقصد اصلی چاریک (پاو) روپیه بود ذکر بیست یک تعبیر آن است لذا بعد از نازل شدن پول مقصود اصلی از تعبیر یعنی چاریک (پاو) روپیه واجب است.

مسلك امام ابو یوسف رحمہ اللہ اینست کہ در صورت کمبودی و افزودی در قیمت فلوس با لحاظ درهم معیار اصلی ثمن واجب الاداء میگردد امام صاحب در این صورت فلوس را تعیین نموده که ادای آن لازم قرار داده شده است.

ازینجا ثابت شد و قتیکه لین و دین مانند هر دومروج باشد در حیثیت بدل درهم نیز و مانند مکيلات و موزونات مقصوداً نیز. **فاحل الاول بالثانی والثانی بالاول.**

در اکثر کتب چنین اختلاف قول امام ابو یوسف رحمہ اللہ تعالی را مفتی به قرار داده شده مگر در جوهره از نہایہ بر رد مثل اتفاق نقل شده است. (و ممکن التوفیق بالحمل علی المثل علی الجنس دون العدد).

از کرنسی مروج بالاتفاق چیزی دیگر تعبیر نشود اگر چه رسید یک روپیہ نوت به شکل رسید نوت بزرگ جاری شود مگر نوت یک روپیہ کہ کرنسی قرار داده شده مقصود است بنا بر این ملحوظ به حکم درهم و دینار میباشد.

از اینجا در معاملات و در عرف تجارت قیمت طلا و نقرہ بالا و پائین میروند اما بر قرض واجب الذمہ بطور ثمن بر کرنسی مروج اثری نمی افتد بلکه اصل مقدار کرنسی واجب است کہ اداء گردد و اگر فکر باطل بایع را تسلیم کنیم پس ہمہ صورتهای مروج ربوا حلال میگردند تنها حلال نہ بلکه بر مشتری و مستقرض اداء ربوا شرعاً واجب قرار داده میشود.

چرا کہ اسعار زر و نقرہ دائماً بالا میروند پس اگر آکلین ربا این صورت را اداء کنند کہ در ربوا عوض تعیین کرنسی در وقت اداء طبق نرخ زر و نقرہ وصول کنند در آن چه حرج است. (رحمان نیز راضی شود شیطان نیز خوش گردد).

البتہ در مندوہی بین الاقوامی معیار اصلی کرنسی دالر قرار داده شده است لہذا در مقابل دالر افزودی و کمبودی قیمت روپیہ در تجارت خارجی در قرض طبق قیمت دالر آداء میگردد با وجودیکہ در وقت عقد مقدار روپیہ ذکر شده باشد.

حاصل کلام :

(۱) در داخل ملکیت معاملہ داری مستقل حیثیت سکہ را دارد کہ تابع سکہ دیگری نباشد زیرا کہ در مالیت آن در صورت کمبودی و افزودی بہ آن مقدار روپیہ واجب میگرد کہ در اصل است.

(۲) اگر بالفرض در داخل مملکت نیز روپیہ سکہ مستقل محسوب نشود وبہ حکم فلوس تسلیم شود نیز بناء بر قول امام ابوحنبلہ رحمہ اللہ اختلاف مالیت را ہیج اثری نیست .

(۳) در نہایہ تصریح آمدہ اگر خلاف آن اختلاف امام ثانی را تسلیم کنیم پس در آن صورت ممکن باشد وقتیکہ متعاقبین فلوس را اصل مقصود تصریح نکرده باشند اگر بر علاوہ تصریح عقد نیز شدہ باشد کہ بادرہم قطع نظر از کدام نسبت این عدد فلوس مقصود باشد ظاہر است کہ قول ثانی با امام اول رحمہ اللہ موافق باشد .

در عرف عام در داخل مملکت در معاملات روپیہ قطع نظر سکہ دہم عدد همین روپیہ مقصود باشد لذا تحت المعروف کالمشروط بر قول امام ثانی نیز کمبودی واضافہ بودن روپیہ بر اصل عدد مؤثر نمیگردد .

این بحث محض استطراداً تحریر شدہ ودر حقیقت روپیہ داخلی تابع سکہ مملکت دہم نیست لذا این اختلاف در صورت مالیت بہ حکم فلوس نہ بلکہ بہ حکم درہم است . معاملات داخلی مملکت با عرف عام واجماع واتفاق ہمہ صورت میگیرد کہ تابع سکہ دیگری نباشد پس بناء بر آن در روپیہ واجب اصلی رد و بدل می آید بناء بر این حقیقت تا اینجا اتفاق است کہ قائل این خلاف تنها مجانیان اند طبقیکہ سکہ تیار شدہ از گیلت بعد از سالہای سال در تعامل طویل در نظر مایان صرف دو سوال می آید کہ در آن مطالبہ اضافہ از عدد اصل واجب نمودہ شود واین واقعات نیز چنین است کہ در آن ہوس مدعی ظاہر میشود کہ مدعی نیز در حقیقت علاوہ این واقعہ جزئیہ در تمام معاملات همان عدد را میپندارد کہ در ابتداء تعین شدہ بود وآنرا مورد عمل قرار میدہد ودر تمام معاملات طبق آن عمل میکنند . واللہ سبحانہ وتعالی اعلم . ۲۰ / ذی الحجہ سنہ ۹۸ ہجری

سوال مثل بالا

یک استفتاء با جواب پیش خدمت شما عرض است کہ در آن مسئلہ بیع وقرض موجود است کہ صورت شفعہ بر آن قیاس نمودہ شدہ چونکہ شفعہ نیز یک گونه بیع است کہ با آن مقدار ثمن می باشد کہ دادن آن بر مشتری لازم می باشد تنها تحویل صفقہ در آن می باشد پس این تحقیق مطلوب است کہ در بیع قرض وشفعہ آیا مالیت قدیم ثمن وقرض با رد مثل واجب می باشد؟ در صورتیکہ معاملہ از سابق صورت گرفته وکمبودی در قیمت

روپیہ قبل از قبض واقع نشده است۔

بندہ عبدالستار عفی اللہ عنہ خیر المدارس ملتان ۱۹۹۹/۷/۲۷ھ

سوال : یک مشتری در ۱۹۷۳ء میلادی یک قطعہ زمین را کہ ۶۴ بسوہ بود عوض یک صد پنجا ہزار روپیہ بہ قصد تیار نمودن مکانات خریداری نمود یک سال بعد شفیع دعوہ کرد در صورتیکہ هنوز فیصلہ نشدہ بود اما قیمت زمین یک صدوسی ہزار روپیہ طی شدہ بود آیا شفیع یک صد و پنجا ہزار روپیہ را برای مشتری اداہ کند؟
و برای مشتری یک صد و پنجا ہزار روپیہ دادہ شود ناگفتہ نماند اگر شفیع زمین میگیرد برایش ہفت بسوہ زمین میرسد۔

الجواب : (از خیر المدارس ملتان) :

در صورت افزودوی قیمت بر شفیع این افزودی لازم نمیگردد زیرا کہ حقیقت شفعہ اینست :

قال فی التتویر: من مملیک البقعة جبراً علی مشتری بما قام علیہ۔

البتہ کمبودی از طرف حکومت در مالیت روپیہ بر حق مشتری اثر انداز نمی باشد یعنی در وقت طبق مالیت روپیہ شفیع حقدار وصول آن حق میباشد و اگر قیمت روپیہ نازل رود حق مشتری کم نمی شود زیرا کہ حصول شفعہ مشابہ بیع و قرض قرار دادہ شدہ است ۔
و فی الشامیہ: و فی البزایۃ عن المتعلی غلت الفلوس اور خصصت فعد الامام والثانی اولالہس علیہ غیرہا وقال الثانی ثانیاً علیہ قیمتها من الدار ہر یوم البیع والقبض وعلیہ الفتوی بوہکذا فی الذخیرۃ والمخلاصۃ ونقلہ فی البحر والرقع بحیفہ صرح بأن الفتوی علیہ فی کثیر من المعتبرات فیجب ان یعول علیہ الفتاؤ قطباً ولما ر من جعل الفتوی علی قول الامام (ہ) (شامیہ ص ۲۵ ج ۳)
و در قرض نیز همین حکم است :

قال الشامی رحمہ اللہ تعالیٰ: وحاصل ما مرانہ علی قول ابی یوسف المفقی بہ لا فرق بین الکساد والانقطاع والرخص والغلام فی انہ تجب قیمتہا یوم وقع البیع والقرض لامثلہا۔

اما در جوہرہ در صورت رخص وغلاہ از نہایہ اتفاق منقول است کہ رد مثل میباشد۔
وجوب مالیت نمی باشد۔

الجواب باسم ملہم الصواب : جواب شما درست است روپیہ باوجودیکہ در مندوہی

بین الافواصی تابع دالر است اما در معاملات داخلی ملک یک سکه مستقل میباشد تابع چیزى دیگر نمیشد لذا با ملحوظ موثر نشدن اختلاف مالیت به حکم فلوس نمیشد بلکه بحکم درهم میباشد.

جواب : یک استفتاء در سنه : ۹۸/۲۰ هـ را بنده تفصیلى تجریر نموده بود نقل آن به خدمت شمایان ارسال گردید . والله سبحانه وتعالى اعلم . ۱۳/ شعبان ۹۹ هـ

فروختن پدر زمین پسر صغیر را

سوال : آیا پدر زمین پسر طفل صغیرش را می تواند بفروشد ؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب : اگر والد در شفقت پسر معروف باشد یا مستور الحال حق فروش زمین پسرش را دارد.

قال الامام المحقق رحمته الله : ولو البائع اباً فان محبوا عند الناس او مستور الحال يجوز ان يبيع
وقال العلامة ابن عابدین رحمته الله : (قوله يجوز) فلمس للصغير نقضه بعد بلوغه اذ لا يب شفقة كاملة ولم يعارض هذا المعنى معنى اخر فكل من هذا البيع نظراً للصغير وان كان الاب فاسداً لم يجر بيعه العقار فله نقضه بعد بلوغه هو المختار الا اذا باعه بضعف القيمة اذ عارض ذلك المعنى معنى اخر.

تنبيه :- ظاهر كلامهم هذا انه لا يقترب بيع الاب عقاراً ولذا الى المسوغات المذكورة في الوصى و نقل المحوى في حواشى الاشباه من الوصايا ان الاب كالوصى لا يجوز له بيع العقار الا في المسائل المذكورة كما افق به الحائقى اهـ ثم رايتم في مجموعة شيخ مشايخنا ملا صلى التركمانى قد نقل عبارة المحوى المذكورة ثم قال ما نصه وهو مخالف لاطلاق ما في الفصول وغيره ولم يستند الحائقى في ذلك الى نقل صحيح ولكن اذا صارت المسوغات في بيع الاب ايضاً كما في الوصى صار حسناً مفيداً ايضاً لان الاخلاص بالاتفاق اوفق هكذا افادني شيخنا الشيخ محمد مراد السفاميني رحمته الله (رد المحتار ص ۵۰۲ ج ۵) والله سبحانه وتعالى اعلم.

۴/ ذو الحجة سنه ۱۳۹۹ هـ

بيع واجاره اراضى وبيوت مکه

سوال : نزد امام ابوحنيفه رحمته الله خريد و فروخت واجاره اراضى و خانه هاى مکه (حرم) جواز ندارد طبقه که در تفسير مظهرى وغيره منقول است که :
ومن ههنا قال ابو حنيفة واحدا في اصح الروايتين عنه لا يجوز بيع ربا مکه ولا اجاره دورها فان

ارض الحرم عتیقی غیر مملوک لاحد (تفسیر مظهری ج ۱ سورۃ حج فی تفسیر قوله تعالی: والمسجد المحرام الذى جعلناه مساوا للعال کف فیہ والهاد)

آیا معنای رباع زمین است و یا مکانات؟ آیا نزد امام صاحب تنها خرید و فروخت اراضی مکروه است و اجاره آن ناجائز و یا با بیع مکانات نیز ممنوع حرام است؟ در طحاوی در صفحه ۱۸۳/۲ مذکور است که:

عن عبد الله بن عمر رضى الله تعالى عنهما ان النبي ﷺ قال لا يمل بيع بيوت مكة ولا اجارها.
عن علقمة بن نضلة قال توفى رسول الله ﷺ وابو بكر وعمر وعثمان ﷺ ورباع مكة تدعى السوائب من احتاج سكن ومن استغنى اسكن.
وفي رواية له كانت الدور على عهد رسول الله ﷺ وابي بكر وعمر وعثمان ﷺ ماتبا عولا تكرر (الحديث)
بعد از آن امام طحاوی رحمه الله مینویسد که عمل کنندگان بر این احادیث امام ابوحنیفه رحمه الله و محمد و ثوری رحمه الله اند.

از اینجا معلوم شد که علاوه بر بیع و شراء و اجاره اراضی بیع و شراء مکانات مکه نیز نزد ائمه مذکور ناجائز است در احادیث آمده:

قد اشترى عمر بن الخطاب رضي الله عنه من صفوان بن امية داراً بأربعة الاف درهم.
و كذا روى المذنب عن ابن الزبير رضى الله تعالى عنهما ان اشترى حمرة سودة رضى الله تعالى عنها (رواه المذنب عن ۳۷ ج ۱)

وعن حكيم بن حزام رضي الله عنه انه اشترى داراً بالدوة

وعن عمر رضي الله عنه اشترى الدور من أهلها حتى وسع المسجد و كذلك عن عثمان رضي الله عنه

اگر حضرت امام اعظم صاحب تنها بیع و شراء و اجاره اراضی و زمین مکه را ناجائز می پندارد و بیع و شراء مکانات را جائز می پندارد پس جواب آن احادیث این است که آن بیع و شراء واقع شده بیع و شراء مکانات بود بیع و شراء اراضی نبود اما اگر بیع و شراء اراضی نیز ناجائز باشد پس از آن احادیث چه جواب گوئیم؟

اگر بیع و شراء مکانات نزد او جائز است پس در احادیثی که در آن کراء رباع و بیوت و شراء و بیع آن را ناجائز گفته آنرا چه جواب گوئیم؟ و اگر آن احادیث مستدلان امام صاحب است که در احادیث فوق و عبارات تحریر شد، که بیع و شراء رباع مکه نزد او

ناجائز است و چندین احادیث مستدلّات را از طحاوی رحمته نقل نمود.

در مستدلّات امام صاحب یک حدیث اینست : عن مجاهد انه قال مكة مباح لا يمل بيع رباعها ولا اجارة بيوتها .

برای کرم اشتباهات فوق الذکر را حل وازاله نمایند - جزاکم الله خیر الجزاء .

الجواب باسم ملهم الصواب : امام طحاوی رحمته بیع و شراء اراضی مکّه مکرمه را

ترجیح داده است :

ودلائل کراهت را دو جواب گفته :

(۱) روایت جواز سنداً قوی است.

(۲) وجه النظر مقتضای جواز است .

ولما اختلفا احتيج الى النظر في ذلك للاستخرج من القولين قولاً صحيحاً ولو صار الى طريق اختيار الاسانيد وصرف القول الى ذلك لكان حديف على بن حسين اصهما اسناداً ولكننا محتاج الى كشف ذلك من طريق النظر فاعتبرنا ذلك فربما المسجد المحرام الذي كل الناس فيه سواء لا يجوز لاحدان يبيئ فيه بناء ولا يحتجر منه موضعاً وكذلك حكم جميع المواضع التي لا يقطع لاحد فيها ملك وجميع الناس فيها سواء الا ترى ان عرفة لو اراد رجل ان يبيئ في المكان الذي يلق فيه الناس فيها بناء لم يكن ذلك له وكذلك مي لو اراد ان يبيئ فيها داراً كان من ذلك ممنوعاً وكذلك جاء الاثر عن رسول الله ﷺ (طحاوی ص ۱۸۴ ج ۲)

امام حصفکی و علامه ابن عابدین نیز بر همین نظر اند البته آنان تنها در موسم حج اجاره بیوت را در حق حجاج مکروه قرار داده اند و روایات کراهت اجاره بیوت را بر آن محمول نموده اند.

قال العلای رحمته : و جاز بیع بناء بیوت مکّه و ارضها بلا کراهة و به قال الشافعی رحمته و به یفتی عینی و قد مر فی الشفعة و فی البرهان فی باب العشر و لا یکره بیع ارضها کبناءها و به یعمل و فی مختار ابن النوازل لصاحب الهدایة لا بأس بیع بناءها و اجارها لکن فی الزیلعی و غیره یکره اجارها و فی اخر الفصل الخامس من التتارخانیة و اجارة الوهبانیة قال قال ابو حنیفة رحمته اکره اجارة بیوت مکّه فی ایام الموسم و کان یفتی لهم ان یزلوا علیهم فی دورهم لمقوله تعالی سواء العاکف فیهِ و الباحور حص فیها فی غیر ایام الموسم اه فیلی حفظ قلنا و بهذا یظهر الفرق و التوفیق و هکذا کان یدادی عمر بن الخطاب

ایام الموسم و يقول یا اهل مكة لا تصعلوا لبيوتكم ابواباً ليلال البأدى حيث شاء ثم يقولوا
الاية فليحفظ.

و قال ابن عابدين رحمته: (قوله و ارضها) يجوز به في الكثر و هو قولهما واحدى الروايتين عن
الامام عليه السلام ملو كلاً لها لظهور اثر الملك فيها و هو الاختصاص بها شرعاً و تمامه في المبيع و غيرها
(قوله و قد مر في الشفعة) و مر ايضاً ان الفتوى على وجوب الشفعة في حور مكة و هو دليل على ملكية ارضها
كما مر بيانه (قوله قال ابو حنيفة) القول في غاية البيان ما يدل على انه قولهما ايضاً حين نقل عن
تقريب الامام الكرخي ما نصه: و روى هشام عن ابى يوسف عن ابى حنيفة عليه السلام انه كره اجارة بيوت
مكة في الموسم و رخص في غيرها و كذا قال ابو يوسف عليه السلام و قال هشام اخبرني محمد عن ابى حنيفة رحمهما
فيه تعالى انه كان يكره كراه بيوت مكة في الموسم و يقول لهم ان يلزلوا عليهم في حورهم اذا كان فيها
فضل وان لم يكن فلا و هو قول محمد عليه السلام اه فافاد ان الكراهة في الاجارة قوافية و كذا قال في
البداء المنتقى صرحوا بكراهتها من غير ذكر خلاف اه (قوله و به يظهر الفرق) اى يحمل الكراهة على ايام
الموسم يظهر الفرق بين جواز المبيع دون الاجارة و هو جواب عما في المرئى لئلا يسمي حنيفة نقل كراهة اجارة
ارضها عن الزيلعي و الكافى و الهداية ثم قال فليست الفرق بين جواز المبيع و بين عدم جواز الاجارة اه
حاصله ان كراهة الاجارة لحاجة اهل الموسم (قوله و التوفيق) بين ما في النوازل و ما في الزيلعي و غيره
يحمل الكراهة على ايام الموسم و عدمها على غيرها (رد المحتار ص ۲۴۸ ج ۵) و لانه سبحانه و تعالى اعلم.

۲۰ / رجب سنة ۱۳۰۰ هـ

بيع زر و نقره با نوت

سوال : در عصر حاضر نوت مروج و سكه كه از جانب حكومت رائج است كه مردم
نوسط آن بيع و شراء و داد و گرفت ميكنند آیا اين در حكم زر و نقره را دارد يا تنها در حكم
نقره قرار دارد؟ آیا با آنها بيع زر و نقره بافضل و النسبه يا تنها بالنسيه جواز دارد يا خير ؟
بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : نوت و سكه رائج در حكم زر و نقره نيست بلكه رسيد زر
با نقره است لذا با آن بيع ذهب و فضه به هر كيفيت جائز است تفاضل و نسيه نيز جائز است

البتہ حرمت ربوا بصورت تبادل بالجنس واقع گردد و در فرضیت زکات این مسئلہ بہکم فہ است . کہا قالوا فی الفلوس الرائجۃ . واللہ سبحانہ وتعالی اعلم .

۲۷ / محرم سنہ ۱۴۰۱ ہجری

رعایت در قیمت توسط قرعہ

سوال : در این ایام شرکت موٹر سائیکل عرادہ های موٹر سائیکل را بر اقساط می فروشند فی قسط (۵۵۰) روپیہ ماہوار اگر قبل از تکمیل قسط اسم کدام مشتری در قرعہ اندازی برآمد (در ہر ماہ قرعہ اندازی میشود) پس موٹر سائیکل بہ او دادہ میشود اقساط متباقی برایش عفوہ میگردد اگر تابست ماہ در قرعہ اندازی اسم مشتری نبرآمد بعد از بست ویک ماہ موٹر سائیکل بہ او دادہ شود واین پول بست ویک اقساط آن قیمت موٹر سائیکل را تکمیل میکند کہ در بازار رائج است آیا این طریقہ خرید و فروخت جواز دارد یاخیر؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملہم الصواب : این یک نوع رعایت است از جانب شرکت وبہ کدام یکی از مشتری ها را کہ رعایت دادہ میشود انتخاب او توسط قرعہ اندازی میشود او را ہیچ نقصان در آن نیست لذا چنین بیع و شراء جواز دارد . واللہ سبحانہ وتعالی اعلم .

۲۶ / ذی القعدہ ۱۴۰۲ھ

باب البیع الفاسد والباطل

در بیع فاسد مبیع هلاک شد

سوال : اگر مبیع در بیع فاسد هلاک شود حکم آن چیست از نگاه دین مبین و شرع متین؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بائن از مشتری قیمت یوم القبض را در ذوات الفیم بگیرد و در ذوات الامثال مثل آن را گرفته ثمن را بر مشتری مسترد کند .

قال فی جامع الفصولین : ثم البیع فاسداً تضمن قیمته یوم قبضه لو قیماً ومثله لو مثلیاً الضمانه بقبضه (جامع الفصولین ص ۴۹ ج ۲) والله سبحانه وتعالی اعلم .

۲۵/ ذی الحجه سنه ۸۵ هـ

خرید و فروخت بر اقساط

سوال : آیا خریداری ماشین، رادیو، بادپکه و غیره با اقساط جواز دارد در صورتیکه در اقساط سهولت میباشد برای مشتری اما قیمت قسط طبعاً اضافه تر میباشد نسبت به قیمت نقد با اضافه شرط دیگر که اگر مشتری اقساط را در زمانش نادیده نکرد پولش ضبط و مبیعه از او مسترد میگردد ؟ حکم اینگونه بیع شرعاً چیست آیا جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بنا بر قرض بودن قیمت افزودی در ثمن و قیمت نسبت به نقد جواز دارد اما شرط دوم که در صورت اداء نکردن اقساط در زمانش اقسام مشتری ضبط و مبیعه مسترد میگردد این شرط فاسد است بنا بر آن این معامله جواز ندارد . والله سبحانه وتعالی اعلم .

۸/ ربیع الاول ۱۲۸۷ هـ

بیع بالشرط

سوال : زید یک گاومیش را بر بکر فروخت بدین شرط که شیر آن را زید می گیرد آیا در این صورت شیر آن گاومیش برای زید جواز دارد ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر بیع گاومیش بدین شرط موقوف باشد که اگر مشتری آن شرط را قبول نکرد و بائن بر بیع راضی نبود این بیع فاسد است باید توبه کند

وفسخ نمودن آن بیع واجب است. البتہ اگر تنها با مشاورت و وعده این شرط را نہاد و بیع بدان موقوف گردانیدہ نشدہ باشد این بیع درست است و داد و گرفت شیر در این صورت جواز دارد بکر ملزم نیست بر فروش شیر بر زید البتہ اخلاقاً تکمیل وعدہ براو لازم است.

قال فی التنبیہ: ولا بیع بشرط.

وقال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ تعالیٰ تحفہ هذا القول: ثم ذکر فی البحرانہ لواعرجہ عرج الودع لہ یفسد وصورہ کہائی الولوالجیۃ قال اشترحق ابی الحوائط ۱- ۵ (رد المحتار ص ۱۴۵ ج ۳) وقللہ سبحانہ و تعالیٰ اعلم.

۲۵ / رجب سنہ ۱۲۷۳ھ

بونس داؤچر (رسید انعام مال فروش شدہ)

سوال : تاجر در مورد ہر آمد مال بہ حکومت ثبوت میدہد کہ بالمقابل حکومت او را بنام بونس داؤچر یک رسید انعام میدہد کہ بعد از آن تاجر بہ اجازہ حکومت آن چیز را بہ قیمت اضافہ بہ فروش می رساند آیا این جواز نامہ بونس داؤچر جواز دارد کہ بدین طریق بہ فروش برساند ؟ بینو توجرو .

الجواب باسم ملہم الصواب : صادر کنندہ قبل القبض هنوز مالک آن پول نیست لذا خرید و فروخت آن نیز جواز ندارد نیز پول وصول شدہ اضافہ از رقم اصلی بنا بر سود بودن حرام براو حرام . واللہ سبحانہ و تعالیٰ اعلم .

۲۳ / شوال ۱۲۸۸ھ

بیع سرگین و غائط

سوال : آیا بیع سرگین و غائط یک حکم دارد ، سرگین و غائط ہر دو نجس است باید بیع سرگین نیز مانند غائط حرام باشد در این مورد حکم شریعت مطہرہ چیست ؟ بینوا توجروا .

الجواب باسم ملہم الصواب : بیع سرگین جائز است و بیع غائط حرام است مگر اینکه با غائط گل ولای یکجا شدہ باشد و گل ولای غالب بر غائط باشد . فرق ہر دو اینست کہ غائط بالاتفاق نجاست غلیظہ است و در سرگین اختلاف است نزد امام صاحب نجاست غلیظہ و نزد صاحبین نجاست خفیفہ است اگر کہ نجاست غلیظہ را ترجیح دادہ شدہ است . دوم اینکه غائط خیلی متعفن است و تعفن سرگین کمتر است . سوم اینکه ضرورت است مردم را برای سرگین .

قال فی التنبیہ وشرحہ وبتل بیع فن هم الی حروذ کبہ ضمعی الی میثقه ماتع حلف انفسها (الی قوله)
ورجیع آدمی لم یطلب علیه التراب فلو مغلوبا به جاز کسر قین وبعر. (ردالمحتار ص ۱۱۹ ج ۲) والله سبحانه
وتعالی اعلم. ۳۰ / ربيع الثاني سنه ۸۹ هـ

فروختن تقاعدی جواز ندارد

سوال : من یک چیف بی آی ای متقاعد افسر هستم که حکومت شهری برایم ۱۴۲ کددار میدهد حکومت قانون دارد اگر کسی تقاعد خویش را بر حکومت بفروشد نصف تقاعد او را یک مشت دهد آیا این طریق فروختن پول تقاعدی جواز دارد یا خیر، حکم شریعت مطهره در این مورد چیست ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : تقاعد یک نوع انعام است که قبل از قبضه نمودن ملازم هنوز در تصرف مامور نمی آید لذا بیع آن نیز جواز ندارد البته بیع آن از حکومت در حقیقت بیع نیست تنها نام بیع را دارد صورتاً که این انعام بزرگ است که حکومت قسط وار نموده بود آنرا برای ملازم یک مشت داد لذا با حکومت چنین معامله جواز دارد. والله سبحانه وتعالی اعلم. ۲ / جمادی الاخره ۹۳ هـ

بیع و شراء دم مسفوح حرام باشد

سوال : وقتیکه یک حیوان حلال ذبح شود آیا خون تازه حیوان را در وقت ذبح به فروش رسانیدن جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا
الجواب باسم ملهم الصواب : نه ! جواز ندارد.

قال فی التنبیہ وشرحہ : هو مباحلة شیء مرغوب لیه مغلوب لیه مغلوب غیر المرغوب کتراب ومیثقه
وهم (ردالمحتار ص ۲ ج ۲) والله سبحانه وتعالی اعلم. ۲۹ / رجب سنه ۹۵ هـ

حکم ثمن شراب

سوال : زید مقروض است از اموال تنها شراب در دست دارد آیا برایش فروش شراب نداده قرض مردم از آن جواز دارد یا خیر ؟ وکسانیکه این پول را در قرض خویش از او اصول نموده اند آیا برای ایشان جواز دارد ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بیع خمر باطل و ثمن آن واجب الرد است که آن بر بائع و قرض خواه بر مرد و حرام است . والله و تعالی اعلم . ۷/ ذی قعدة ۱۴۰۰ هـ

تصرف نمودن در مبیع یا راس المال قبل القبض در بیع سلم

سوال : زید از بکر پنجاه سیر گندم را فی سیر بیست روپیه خریداری نمود و گفت بعد از درویدن گندم آنرا وصول کن بکر بر آن اقرار نمود پس دوماه پیش از حصول فصل زید از قرار فی سیر بیست روپیه پنجاه سیر گندم خرید و پول را اداء نمود آیا زید حق دارد که آن گندم را فی سیر سی روپیه بر عمرو به فروش برساند ؟ نیز آیا این عقد سلم زید و بکر جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : در بیع سلم این شرط است که از وقت عقد تا وقت محل مسلم فیه در بازار موجود باشد لذا اگر گندم تا دوماه در بازار دریافت میشود این بیع سلم جواز دارد در غیر آن جواز ندارد .

قال العلامة المرحوم فی سیر : ولا يجوز السلم حتى يكون المسلم فيه موجودا من حين العقد الى حين المحل حتى لو كان منقطعاً عند العقد موجوداً عند المحل او على العكس او منقطعاً فيما بين ذلك ولا يجوز . (هداية ص ۴۲ ج ۳)

در عقد سلم قبل القبض در راس المال یا مسلم فیه هیچ نوع تصرف جواز ندارد لذا فروش زید جواز ندارد .

قال فی التدویر و شرحه : ولا يجوز التصرف للمسلم اليه في راس المال ولا لرب السلم في المسلم فيه قبل قبضه . (رد المحتار ص ۲۳۳ ج ۴) ولله سبحانه و تعالی اعلم . ۱۳/ ربیع الثانی سنه ۸۸۸ هـ

پول گرفتن ماهی گیر پیشگانی

سوال : یک ماهی گیر از خالد بدین شرط صد روپیه پیشگانی (قبل از وقت) گرفت تا موسم سرمای سال آینده (که موسم شکار ماهی است) طبق رواج ماهی گیران صد روپیه شصت فیصد حساب نمود که دیگر مردم هشتاد فیصد حساب میکردند . آیا با این شرط فیصدی با گرفتن صد روپیه در موسم سردی با دادن یکصد و چهل روپیه خریدن ماهی درست است در صورتیکه که نرخ عمومی صد روپیه است ؟ بینوا توجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : این بیع سلم است که بنا بر فقدان شرط جواز ندارد. والله سبحانه وتعالی اعلم .
 ۱۸ / رمضان المبارک سنہ ۱۲۸۸ھ

شرط مسترد نمودن مبیع بر قیمت اضافه

سوال : بکر به پول ضرورت داشت به عمرو گفت یک توله زر را به دوصد روپیه بگیر سه ماه بعد همین یک توله زر را من از تو عوض دوصد وچهل روپیه پس میگیریم آیا چنین بیع نمودن جواز دارد و آیا این چهل روپیه برای عمرو جواز دارد یاخیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : این ربوای صریح است این نوع در بیع بالفاء داخل نیست که در ثمن اضافه نیامده نیز شرط رد مبیع در مجلس بیع نمی شود بلکه بعد از آن میشود لذا این بیع فاسد است پس بدون افزودی وزیادت رد بیع واجب است. والله سبحانه وتعالی اعلم .
 ۱۸ / رمضان ۱۲۸۸ھ

تسلم نمودن کل ثمن در بیع سلم در مجلس عقد شرط هست

سوال : زید میخواهد که یک مقدار تیل را بر بکر به فروش برساند صورت آن چنین است که بعد از طی نمودن نرخ و تاریخ یک مقدار پول بیعانه را وصول نمود بعد از وقفه یک ماه تیل را به بکر میرساند که هنوز تیل تحویل بکر نشده است آیا چنین بیع جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : جواز ندارد زیرا که این بیع سلم است که تسلیم نمودن کل قیمت در مجلس عقد در بیع سلم شرط میباشد که در اینجا این عمل مفقود است. والله سبحانه وتعالی اعلم .
 ۸ / صفر سنہ ۹۳ هجری

توسط بانک خریداری از خارج

سوال : در این ایام طریقه خریداری از خارج توسط ادائی پول و قیمت آن در بانک صورت میگرد مثلاً یک تاجر ساکن کراچی از یک تاجر ساکن جاپان مال میخواهد تاجر جاپانی میگوید در یکی از بنوک مقامی در حق من یک لیتر آف کریدت را باز کن بانک کراچی به شاخ جاپانی خویش توسط لیتر آف کریدت او هدایت نمود که آن بانک از تاجر

جاپانی به متعلق ارسال مال در جهاز کاغذات ضروری را وصول نموده و برائی او قیمت مال را اداء کند.

علاوه از این اموالیکه از خارج صادر میشود قبل از وارد شدن بر انوائس (یعنی بیچک) که بر آن تفصیل قیمت و غیره درج میباشد - یک نقل آن به مشتری فرستاده میشود احیاناً ل از آمدن مال تنها توسط بیچک خریدار اصلی بر خریدار دهم داده بر خریدار سوم مال را بامنافع به فروش میرساند در حالیکه هنوز مال در میدان وجود ندارد.

آیا چنین آداء نمودن قیمت توسط بانک و قبل از رسیدن مال از خارج خریدن مال خریدار و سپس تنها بامشاهده نمودن بیچک فروختن آن بر دوکان دار دهم جواز دارد ؟ نیزه کانداران کوچک حق خریداری مال را از دکانداران بزرگ با نقد یا قرض دارند که آنرا در دکان خود به فروش برسانند آیا در چنین معامله کدام نوع خرابی سود و غیره هست یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بانک وکیل مشتری هست لذا بعد از قبض نمودن شاخ جاپانی مال را بر دیگر فروختن جواز دارد **فَأَنْ قَبِضَ الْوَكِيلُ كَلْبَهُ الْمُوَكَّلَ .** والله سبحانه وتعالى اعلم .
۲۵/ ذی الحجه ۱۳۸۸هـ

بیع مال قبل از رسیدن آن

سوال : یک تاجر از خارج مال را خواسته و قبل از رسیدن مال بامنفعت آنرا به فروش میرساند آیا این منافع برای او حلال است سبب و علت پیش فروختن مال او این است که او در خوف است ممکن بعد از رسیدن مال کدام خساره براو وارد شود. بینوا توجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : قبل از قبض نمودن مال بیع آن جواز ندارد لذا این منافع حلال نیست تصحیح آن دو صورت دارد.

(۱) اول در جائیکه مال را خریداری نموده در آنجا کسی را یا مال بردار شرکت را وکیل بالقبض بگیرد بعد از قبضه آن چنین بیع جواز دارد.

(۲) دوم قبل از رسیدن مال آنرا به فروش نه رساند بلکه تنها با او وعده بیع را بکند مال را بعد از رسیدن به فروش برساند اگر در این صورت یکی از جانبین انکار ورزید تنها متحمل جرم وعده خلافی میگردد اما بر بیع مکلف نموده نشود.

اگر کرائی رسانیدن مال را خریدار اداء نمود پس به اجازه او تحویل نمودن مال به شرکت بار بردار از طرف بائع قبضه مشتری محسوب میشود اگر چه مشتری کدام شرکت مخصوص را تعیین نکرده باشد بعد از در آمدن در تحویل شرکت بیع جائز شود.

قال فی الهدیة: اذا قال المبتی للمائع ابعدها لی واستاجر المائع رجلاً یحمله الی ابنة فهذا لیس بقبض والا جر علی المائع الا ان یقول استاجر من یحمله فقبض الاجیر یكون قبض المبتی ان صدقه انه استاجر و دفع الیه وان انکره استیجاره والدفع الیه فالقول قوله کذا فی التعارفاة (عالمگیری ص ۱۹ ج ۲) و الله سبحانه و تعالی اعلم.

۹/ جمادی الاولی سنه ۹۶۶ هـ

اجازت نامه تجارت بیع

سوال : بعض افراد از حکومت اجازت نامه تجارتی برای صادر نمودن اموال خارجی بدست میآرند یک پارچه کاغذ داشته میباشد که توسط آن جواز وارد نمودن اموال صدها هزار روپیه را داشته میباشد در این صورت کسیکه استطاعت وارد نمودن مال رانداشته باشد یا او شخصاً مال را وارد نمیکند پس آن پارچه اجازت نامه را بر کسی عوض چند هزار روپیه میفروشد عوض چند هزار روپیه آیا به فروش رساندن این فورمه جواز دارد یا خیر ؟

بینوا توجروا .

الجواب باسم ملهم الصواب : مال بودن بمبیع در بیع شرط است اما اجازت نامه مال نیست لذا بیع آن نیز جواز ندارد . والله سبحانه و تعالی اعلم .

۲۵/ ذی الحجة ۹۶۲ هـ

جهالت ثمن مفسد بیع است

سوال : اگر ناشر کتاب به کتاب فروش بگوید در صورتیکه صد نسخه کتاب را خریداری نمودی سی و پنج فیصد تخفیف و در صورتیکه یک درجن کتب را خریداری کردن بیست و پنج فیصد تخفیف یعنی بیست و پنج فیصد کمیشن برایت داده میشود کتاب فروش گفت کتاب را اندک اندک ارسال و پول را یک مشت بالا قساط بگیر و قتیکه صد نسخه و کتاب را خریداری کرد کمیشن را برایش تسلیم نمود داد و معامله تکمیل مدت فرضاً سه ماه یا یک سال مقرر شد پس اگر کتاب در مدت مقرر صد نسخه کتب را خرید

طبق درجن کمیشن او وضع میگردد و اگر صد نسخه را تکمیل کرد کمیشن را برایش تسلیم میکند آیا این معامله شرعاً جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بنابر جهالت ثمن اینچنین معامله ناجائز است.

قال الامام ابن الهمام رحمه الله تعالى: واما البطلان فليخافوا قال بعثكم بالمال حالاً وبالدين الى سنة فلجهالة الدين (فتح القدیر ص ۸۴ ج ۲) والله سبحانه وتعالى اعلم. ۲۳ / ربيع الاول سنة ۱۳۹۳ هـ

خریداری مال ضبط شده از طرف حکومت جواز ندارد

سوال : آیا در صورتیکه حکومت اشیاء ممنوعه حکومتی را که مردم آنرا قاچاق میکنند در صورتیکه حکومت آنرا ضبط کند و آنرا نیلام اعلان کند پس در صورتیکه در آن مال اشیاء خورد و نوش، لباس و پوشاک و ماهی های شکار شده از جوی ها و نهرهای ممنوعه از طرف حکومت و اینچنین پرند هانیکه شکار آن ممنوع از طرف حکومت در آن شامل است آیا در صورت نیلام حکومت خریداری این اشیاء جواز دارد یا خیر؟ آیا استعمال آن اشیاء جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب : بنا بر آنکه این اشیاء ملکیت غیر اند پس خریداری و استعمال این اشیاء جواز ندارد. والله تعالی اعلم. ۱۰ / جمادی الاخره ۹۵ هـ

اشیاء به فروش رسانیده یک خانم زانیه

سوال : زانیه لباس، شیر، شیرینی و غیره اشیاء خویش را به فروش میرساند آیا حق فروختن این اشیاء برایش جواز دارد یا خیر؟ در صورتیکه کمائی او حرام است آیا خریداری آن اشیاء جواز دارد یا خیر اگر در صورت ندادن اشیاء برایش احتمال فساد باشد در این صورت حکم شرع چیست؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : نه خیر! جواز ندارد در صورت خطر فتنه ناقابل تحمل قیمت آن گرفته شده او صدقه گردد. والله سبحانه وتعالى اعلم.

۱۲ / جمادی الاخره ۹۵ هـ

داد و گرفت سر قلفی جواز ندارد

سوال : کسی یک قطعه زمین دارد به کسی گفت براین نمره (زمین) توخانه تیار

میکنم و سر قلفی تمام اطاق ها را من میگیرم پس بعد از آن مکان را تسلیم تو میکنم آیا شرعاً این عمل جواز دارد که کرایه آنرا مالک زمین بگیرد و سر قلفی آنرا راکسی دیگر وصول کند ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : نه خیر ! داد و گرفت سر قلفی جواز ندارد.
قال العلامة المحسني رحمه الله تعالى: وفي الاشهاد لا يجوز الاعتياض عن الحقوق المجردة كحق الشفعة (رد المحتار ص ۱۵ ج ۲)

این تفصیل رساله (ارشاد اولی الابصار الی شرائط حق القرائ) والله سبحانه و تعالی اعلم .
۲۱ / ربیع الاول سنه ۹۶ هـ

بیع حق سکنی، تزییف و غیره جواز ندارد

سوال : علماء دین مبین اسلام در این مورد چه می فرمایند ؟

(۱) نزول عن الوظائف را در شامیه جواز داده و آنرا بر یک مسئله دیگر قیاس نموده پس از آن یک اصول را بیان نموده که حقوق اصالة ثابت است برای دفع ضرر نیست گرفتن عوض در آن جواز دارد مانند قصاص، حق الرق، حق النکاح، و حقوقیکه برای دفع ضرر باشند گرفتن عوض در آن جواز ندارد مانند حق شفعة حق قسمت زوجات و غیره.

فی الرد: وقد استخرج شيخ مشايخنا نور الله ابن علي المقدسي صحة الاعتياض عن ذلك في شرحه عن نظم الكثر من فرع في مهسوط السرخسي هو ان العبد الموصى بركة لشخص ومخدمته لاخر لو قطع طرفه او شح موصية فادى لارث فان كانت الجناية تنقص الخدمة يشتري به عيدا اخر بمخدمته او يضم اليه فمن العبد بعد بيعه فيشتري به عيدا يقوم مقام الاول فان اختلفا في بيعه لم يبيع وان اصطلاحا على نسبة الارش بينهما نصفين فلها ذلك ولا يكون ما يستوفيه الموصى له بالخدمة من الارش بدلا للخدمة لانه لا يملك الاعتياض عنها ولكنه اسقاط لحقه به كما لو صالح موصى له بالرقبة على مال دفعه للموصى له بالخدمة يسلم العبد له اه قال فرما يشهد هذا للزول عن الوظائف بمالي اه قال الحموي للمحفظ هذا فانه نفيس جدا اه وفيه حاصله ان ثبوت حق الشفعة للشفيع وحق القسم للزوجة فانه يمنع جواز اخذ العوض هذا ثم قال ولعائل ان يقول هذا حق جعله الشرع لدفع الضرر وذلك حق فيه صلة ولا جامع بينهما فافترا (ص ۱۹ ج ۲)

این اصول را در شرح مجله نیز ذکر نموده و گفته که بعضی ها آنرا الحاق نموده اند.

ومنه من استند فی ذلك الى الحاقه بنطاقه المخصوص على جواز اعدا المبدل فيها كحق القصاص و
حق النكاح وحق الرق فانه قد جاز اعدا المبدل فيها مع انها حقوق فالحق بها الاول عن الوظائف و
مغلها (ص ۱۲۰ ج ۲)

آیا در این عصر گرفتن عوض نزول عن الوظائف جواز دارد یا خیر؟ آیا بر عبارت شامی
عمل نمودن جواز دارد یا خیر؟ و اصولی را که شامی بیان نموده که حقوق اصالة ثابت است
و گرفتن عوض در آن جواز دارد و حقوقی که برای دفع ضرر باشد گرفتن عوض در آن جواز
ندارد بنا بر این اصول آیا حق سر قلفی و حق تضییع یعنی بر مسائل موجود جاری کنیم یا
خیر؟ اگر جاری نکنیم دلیل آن چه باشد؟

(۲) در شرح المجله که اشاره شده بسوی الحاق آیا حقوق دیگر مانند جمله حقوق را از
قبیل حق تصنیف حق سکنی و غیره را بر حق القصاص، حق النکاح و حق الرق الحاق نموده
شده است یا خیر؟ اگر بین هردو عقود الحاق نه نموده شده است پس علت آن چیست؟
(۳) در بیع حق المرور اختلاف است اما عام مشایخ بیع آنرا جواز داده اند و آنرا حکما
مال نامیده اند و یک سخن اصولی را نیز ارایه نموده اند.

فی الهدایة ووجه الفرق بین حق المرور وحق التعلی علی احدى الروایتین ان حق التعلی یتعلق بعین
لا تملی و هو الهدایة فاشبه المذایع اما حق المرور یتعلق بعین تملی و هو الارض فاشبه الاعیان.
این اصول بدست آمده حقوقیکه با چنین عین تعلق دارد آنکه باقی ماند بیع حقوق آن
جواز دارد در صورتیکه دیگر قباحت شرعی نداشته باشد آیا بنا بر این اصول در عصر
حاضر این حکم در مسائل تصنیف و سر قلفی و غیره جاری نموده شود یا خیر؟ اگر جاری
نمی شود دلیل چیست؟ امید وارم تا با جواب مفصل عنایت فرمائید. بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : بیع مروج حق تصنیف و حق سکنی جواز ندارد چرا که
مصنف کدام حق مخصوص ندارد البته مسوده در ملکیت او میباشد حق فروش آنرا دارد.
در سکنی تفصیل است و قتیکه مالک مکان یا مالک دکان آن را به کراء میدهد حق
سکنی او از اختیار آن ختم میشود نیز یک کراء نشین آنرا به کراء دادن به کرا نشین دوم
به کراء بدهد در این صورت حق سکنی کراء نشین اول باطل میشود.
علاوه از آن در صورت معین بودن مدت اجاره بعد از اختتام در صورت عدم تعین در

انتہاء ہر ماہ عقد اجارہ ختم میشود لذا حق سکنی کراء نشین باقی نماند.
تفصیل اضافہ را در کتاب الاجارہ در رسالہ (ارشاداولی الابصار) ودر نتیجہ در رسالہ
(القول الصدوق) مطالعہ کنید .
۲۶ / شعبان ۱۴۰۰ھ

خرید و فروخت چوب های مباح الاصل

سوال : کسی را شخصی پول داد کہ از کوبہ برایش پنج بار ہیزم فی ہشتارہ بست روپیہ بیارد آن شخص رفت واز کوبہ برایش پنج ہشتارہ چوب آورد آیا این بیع جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملہم الصواب : این بیع فاسد است.

لکون المبیع غیر مملوئ للبلایع وللمہالۃ قدرا المبیع . والله سبحانه وتعالی اعلم .

۱۰ / شعبان سنہ ۹۸ھ

فروختن کتب مذاہب باطل جواز ندارد

سوال : من تاجر کتب ہستم بعض ہا تقاضا می کنند کہ برای ما تفسیر مترجم احمد رضاخان را مہیا کن در صورتیکہ در این تفسیر بر علاوہ اشتباہات وخطاها در مورد علماء دیوبند الفاظ بیہودہ وگستاخانہ را ہم ذکر نمودہ . آیا برایم مہیا نمودن و فروختن این کتب برای مشتریان جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملہم الصواب : نہ خیر ! جواز ندارد.

قال للہ تعالی : وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ . والله سبحانه وتعالی اعلم .
(۲ / ربيع الاول سنہ ۹۹ھ)

بیع بشرط اقالہ فاسد است

سوال : من از گل زرین یک رکشا را بہ دہ ہزار روپیہ نقد خریدم پس همان رکشا را بہ قرض قسط وار برگل زرین بہ پانزدہ ہزار روپیہ فروختم ہشت ہزار روپیہ آن را نیز وصول نمودم ناگفتہ نماند کہ رکشا ہنوز در قبضہ گل زرین بود و ہست بندہ بر آن قبضہ نکردہ اما گل زرین از قبضہ دادن آن انکاری نیست آیا چنین بیع جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : این بیع فاسد است تفصیل قرار ذیل است :

(۱) باید بائع و مشتری توبه کنند.

(۲) آن بیع را بر ثمن اول فسخ کنند یعنی آن پنج هزار زائد را پس برگل زرین مسترد

کند. والله سبحانه وتعالی اعلم . ۱۳/ ذوال ۹۹هـ

در بیع شرط نهاده شد قبل از وصول ثمن بیع درست نیست

سوال : در وقت بیع بائع شرط نهاد اگر تاعدت متعین ثمن را اداء نکرد بیع فسخ گردد حکم آن بیع چیست؟ آیا با این شرط بیع فاسد میگردد و در صورت اداء نکردن مشتری ثمن را بوقت معین آیا بائع حق فسخ را دارد؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : شرط نهادن تا سه روز یا کم از آن جواز دارد در مدت اضافه از آن اختلاف است نزد امام صاحب رحمته در اینجا این عقد فاسد است یعنی این مفسد عقد است.

نزد امام محمد رحمته اضافه از سه يوم شرط نیز جواز دارد بشرطیکه مدت متعین باشد اگر مشتری تا مدت شرط ثمن را اداء نکرد بیع فسخ است. قول امام ابو یوسف رحمته در این مورد مضطرب است.

قال فی شرح التنویر: فان اشتری شخص شیئاً علی انه ای المشتري ان لم یقده فمه الی ثلاثة ایام فلا بیع صح استحساناً الی قوله یو ان اشتری كذلك الی اربعة ایام لا یصح خلافاً للمحمد رحمته فان نقض فی الثلاثة جاز اتفاقاً.

وفی الشامیة: (قوله خلافاً للمحمد) فانه جوزه الی ما سميهاه (رد المحتار ص ۴۰ ج ۲)

وفی الهمدنیة: اذا باع علی انه ان لم یقده الثمن الی ثلاثة ایام فلا بیع بهما فالبیع جائز و کذا الشرط هكذا ذکر محمد رحمته فی الاصل وهذه المسألة علی وجوه اما ان لم یبین الوقت اصلاً بان قال علی انک ان لم تقده الثمن فلا بیع بهما او بین وقتاً مجهولاً بان قال علی انک ان لم تقده الثمن ایاماً و فی هذین الوجهین العقد فاسد وان بین وقتاً معلوماً ان کان ذلك الوقت مقدراً بثلاثة ایام او دون ذلك فالعقد جائز عند علمائنا الثلاثة رحمته وان بین المدة اکثر من ثلاثة ایام قال ابو حنیفة رحمته المبیع فاسد و قال محمد رحمته المبیع جائز کذا فی المحيط. (عالمگیری ص ۳۹ ج ۲)

وقال ابن قیم رحمته: (قوله ولو باع علی انه ان لم یقده الثمن الی ثلاثة ایام فلا بیع صح والی اربعة

معاملات بيع ، شراء وغيره باشيعة قاديانى ودیگر زنادقه جواز ندارد

سوال : آیا اشتراک در تجارت باشیعه و یا قادیانی و یا بیع و شراء با چنین اشخاص جواز دارد یا خیر؟ بینواتوجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : شیعه و قادیانی ها زندیقان اند لذا هیچ نوع معامله خرید و فروخت و تجارت با آنان جواز ندارد کسیکه عقائد شرکیه را بر ملا اعلان کند و آنرا اسلام نام برد چنین شخص را در اصطلاح شرع زندیق میگوید مانند فرقه شیعه، آغاخان ذکری، پرویزی و فرقه انجمن دینداران و غیره حکم همه اینست که هیچ نوع تعلق داد و گرفت و خرید و فروخت با چنین اشخاص جواز ندارد ؟ **ولله هو العاصم من الکفر فی الاسلام.**

۷/ ذی الحجة ۱۳۱۳ هـ

احکام این زنادقه در کتاب الایمان والعقائد در جلد اول و در باب المرتد والبیغاة در جلد ششم ذکر شده و تفصیل اضافه آن در کتاب الخطر والاباحه بیان شده.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَمَنْ النَّاسُ مَنْ يَشْتَرِي لَهْمَ الْحَكِيثِ يُخِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
يَنْزِعُ عَلَيْهِمْ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴾

(القرآن)

القول المبرهن

فى كراهية بيع الراديو والتلوزن

(تحرير مفصل بر خريد وفروخت وقرميم راديو وتلويزون)

القول المبرهن

- ✽ خريد وفروخت ومرمت راديو وتلويزون
- ✽ بيع الجارية المغنية والكبش النطوح والديك المقاتل والحمامة الطيارة
- ✽ بيع الامرد من اللوطى
- ✽ بيع الحديد لاهل الحرب
- ✽ بيع السلاح لاهل الفتنة
- ✽ بيع العصير لمن يتخذه خمرأ
- ✽ اجارة البيت للمكنيسة
- ✽ تفسير مالا تقوم المعصية بعينه

بيع وترميم راديو وتلويزيون

سوال : آیا پیشه وکسب خرید و فروخت راديو و تلويزون تجارت و ترميم راديو و تلويزون جواز دارد يا خير ؟ در مورد ترميم را ديو یک فتوی مورد خدمت ایتان عرض گردید پس نظر خویش را در آن مورد ارایه نمایند . بینوا توجروا
در این مورد علماء دین اسلام چه نظر دارند در صورتیکه کسی پیشه راديو سازی را ذریعه معاش بگیرد.

الجواب شماره ۶۰۸ :

في الهداية ومن كسر لمسلم برطاً و طبلًا او مزاراً الى قوله فهو ضامن وبيع هذه الاشياء جائز و هذا عند ابي حنيفة و قال ابو يوسف و محمد لا يضمن ولا يجوز بيعها الى قوله ولا يبي حنيفة انها اموال لصلاحيتها لما يحمل من وجوه الانتفاع وان صلحت لما لا يحمل فصار كالامة المغنية و هذا لان الفساد بفعل فاعل مختار فلا يوجب سقوط التقويم و جواز البيع و التضمين مرتبان على المالية و التقويم ثم قال و يجب قيمتها غير صالحة للهو كما في التجارية المغنية و الكبش الطوخ و الحمامة الطيارة و الديك المقاتل الخ (آخر كتاب الغصب ص ۲۴۲ ج ۳) و فيها من اجر بيتا ليتخذ فيه بيتاً الى قوله و ابيع فيه الخمر بالسواد فلا بأس به و هذا عند ابي حنيفة و قال لا ينبغي ان يكرهه بشي من ذلك لانه اعانة على المعصية وله ان الاجارة ترد على منفعة البيت و لهذا يجب الاجرة بمجرد التسليم و لا معصية فيه و انما العصية بفعل المستأجر و هو مختار فيه فقطع نسبتته عنه اهـ فصل في البيع.

بنا بر روایات مذکوره بنا بر یکی بودن علت ترمیم را ديو نیز مختلف فيه است بنا بر قول اما ابوحنيفه رحمته الله این پیشه جواز دارد و نزد صاحبين رحمته الله ناجائز و ممنوع است.
لذا اگر علاوه آن صورت دیگری معاش ممکن باشد باید اختیار نموده شود و اگر ممکن نباشد بنا بر قول امام ابوحنيفه رحمته الله ذریعه معاش گرفتن این پیشه جواز دارد. فقط

حرره احقر عبدالعزيز غني عنه

دارالافتاء مظاهر علوم سهارنفور ۱۱/ج ۸۶هـ

جواب درست است.

یحیی غفرله مدرسه مظاهر علوم سهارنفور ۱۲/۵/۸۶هـ

مظفر حسین الظاهری ۱۴/۵/۸۶هـ دارالافتاء نمبر ۶۰۸ مظاهر علوم سهانپور

الجواب باسم ملهم الصواب : چونکه در ترمیم را دیو وتلویزون ابتلاء عام است نیز علماء آنرا جائز قرار داده اند بنده نیز در جستجوی جواز آن بود پس همدردی و ابتلائی شدید عامة المسلمین را مدنظر گرفته از مقامات مختلف عبارات فقهاء را با دقت کامل مطالعه نمودم ازین جهت این مسئله را اندک مفصل تحریر میدارم ظاهر است که ذکر مصنوعات جدید در عبارات فقهاء صراحة موجود نیست اما نظائر آن در باب البغاة، کتاب البیوع، کتاب الفصب و کتاب الخطر والا باحة بنظر رسید بقدر ضرورت عبارات آن کتب را نقل نمودم.

فی العلائقة ویکرة محرما بیع السلاح من اهل الفتنة ان علم لانه اعانة علی المعصية وبيع ما يتخذ منه كالحديد و نحوه یکرة لاهل الحرب البیعی لعدم تفرغهم لعمله سلاحاً تقرباً و الهم بخلاف اهل الحرب لیلی قلعت و افاد کلامهم ان ما قامت المعصية بعینه یکرة بیعه محرماً و الا فتلیها نهر . و فی الشامیة (قوله لانه اعانة علی المعصية) لانه یقاتل بعینه بخالف ما لا یقاتل به الا بصنعة تحدث فیہ و نظیره کراهة بیع المعارف لانه المعصية تقام بها عینها و لا یکرة بیع الخشب المتغللة هی منه و علی هذا بیع الخمر لا یصح و یصح بیع العنب و الفرق فی ذلك کله ما ذکرنا ففتح و غلته فی البحر عن البدائع و کذا فی الزیلعی لکنه قال بعدة و کذا لا یکرة بیع الحجارة المغنیة و الکبش النطوح و الدیک المقاتل و الحماة الطیارة لانه لیس عینها منکر و انما المنکر فی استعمالها المحظور اه قلعت لکن هذه الاشیاء تقام المعصية بعینها لکن لیس هی المقصود الاصلی منها فان عین الحجارة للخدمة مثلاً و الغناء عارض فلم تکن عین المنکر بخلاف السلاح فان المقصود الاصلی منه هو المحاربة به فکان عینه منکر اذا بیع لاهل الفتنة فصار المراد بما تقام المعصية به ما کان عینه منکراً بلا عمل صنعة فیہ فخرج نحو الحجارة المغنیة لانها لیس عین المنکر و نحو الحديد و العصور لانه و ان کان یعمل منه عین المنکر لکنه بصنعة تحدث فلم یکن عینه و بهذا ظهر ان بیع الامرد من یلوط به مثل الحجارة المغنیة فلیس مما تقوم المعصية بعینه خلافاً لاذکرة المصنف و الشارح فی باب الحظر و الا باحة و یأتی تمامه قریباً (قوله یکرة لاهل الحرب) مقتضی ما نقلناه عن الفتح عدم الکراهة الا ان یقال المنفی کراهة التصریم و المثبت کراهة التصریم و المثبت کراهة التعزیه لان الحديد و ان لم تقم المعصية بعینه لکن اذا کان بیعه من یعمله سلاحاً کان فیہ نوع اعانة تأمل (قوله نهر) عبارته و عرف بهذا انه لا یکرة بیع ما لم تقم المعصية به کبیع الحجارة المغنیة و الکبش النطوح و الحماة الطیارة و العصور و الخشب الذی یغلل منه المعارف و ما فی بیوع الخانیة من انه یکرة بیع الامرد من فاسق یعلم ان یحیی

به مشكل والذي جزم به في الخطر والاباحة انه لا يكره بيع جارية ممن ياتها في دبرها او بيع الغلام من لوطي وهو الموافق لما رو عندي ان ما في الخيانة محمول على كراهة التزني والمنفى هو كراهة التصريح فعلا هذا فيكره في الكل تزنيها وهو الذي اليه تطمئن النفس لانه تسبب في الاعانة ولما رو من تعرض لهذا ولله تعالى الموفق اهـ (ردالمحتار باب البهافة ص ٢٢٣ ج ٣)

وقال الراجي رحمته (قوله لانه تسبب في الاعانة ولما رو من تعرض لهذا) قال المحموي وفيه ثمل و كانه ميل منه الى ان ما في الخانية محمول على كراهة التصريح لانه التسبب بهذه الافعال فليطبع قريب من المحرم فلا يكون خلاف الاولى اهـ (التصريح بالمختار ص ٦٢ ج ٢)

ثم ذكر ما حرره ابن عابد بن رحمته في الخطر والاباحة من رد هذا التوفيق وسئل كراهة ان شاء الله تعالى وفي بيع العلاتية من عاداته مرأه المردان يهجر على بيعه دفعا للفساد بهر وغيره وفي الشامية عبارة النهي عن المحيط الفاسق المسلم اذا اشترى عبدا امردو كان من عاداته اتباع المردا جبر على بيعه دفعا للفساد اهـ وعن هذا اقمي المولى ابو السعود بانه لا تسع دعواه على امردو به اقمي الخبز الرمي والمصنف ايضا (ردالمختار ص ٢٢٠ ج ٣)

وفي غصب التنوير وضمن بكسر معزف صاحبها لغير اللهو وبارقة سكر ومصنف وصح بيعها كالامة المغنية ونحوها وقال الشارح تحت (قوله وصح بيعها) كلها وقال لا يضمن ولا يصح بيعها وعليه الفتوى ملتقى ودرر وزيلعي وغيرها وقره المصنف (ردالمختار ص ١٣٩ ج ٥)

وفي حظر العلاتية وجاز بيع عصير عنب ممن يعلم انه يتخذة عمرا لانه المعصية لا تقوم بعينه بل بعد تغيره وقيل يكره لاعانته على المعصية (الى قوله) بخلاف بيع امردو من يلوط به وبيع سلاح من اهل الفتنة لانه المعصية تقوم بعينه ثم الكراهة في مسألة الامرد مصرح بها في بيع الخانية واعتمده المصنف على خلاف ما في الزيلعي والعيبي وان اقره المصنف في باب البهافة قلع و قد مدأ ثمة معز بالذهب ان ما قامت المعصية بعينه يكره بيعه محرما والا فتزنيها فليحفظ توفيقا وفي الشامية (قوله لا تقوم بعينه) يؤخذ منه ان المراد بما لا تقوم المعصية بعينه ما يحد فله بعد البيع وصف اخر يكون فيه قيام المعصية وان ما تقوم المعصية بعينه ما توجد فيه على وصفه الموجود حالة البيع كالامرود السلاح و يأتي تمام الكلام عليه (قوله على خلاف ما في الزيلعي والعيبي) بومثله في النهاية والكفاية عن اجارات الامام السرخسي وقال تحت (قوله معز بالذهب) وفي حاشية الشلبي على المحيط اشترى المسلم الفاسق عبدا امردو كان ممن يعتاد اتيان الامرد يهجر على بيعه (قوله فليحفظ توفيقا) بأن يحمل ما في الخانية من

التي الكراهة على التلويه وما في الزيلعي وغيره من نفيها على الصريح فلا مخالفة وأقول هذا التوفيق غير ظاهر لانه قد مر ان الامر مما تقوم المعصية بعينه وعلى مقتضى ما ذكره هنا يتعين ان تكون الكراهة فيه للصريح فلا يصح حمل كلام الزيلعي وغيره على التلويه والمما يميني كلام الزيلعي وغيره على ان الامر ليس مما تقوم المعصية بعينه كما يظهر من عبارته قريباً عند قوله وجاز اجاره ببيت.

وفي التنوير وجاز اجاره ببيت بسواد الكوفة لا يغيرها على الاصح ليعتد ببيت نار او كنيسة او بئعة او يباع فيه الخمر، وفي الشرح وقال لا ينهي ذلك لانه اعانة على المعصية وبه قالت الثلاثة زيلعي. وفي الحاشية قوله وجاز اجاره ببيت الخ هنا عدة ايضاً لان الاجارة على منفعة البيت ولهذا يجب الاجر بمجرد التسليم ولا معصية فيه والمما المعصية بفعل المستاجر وهو مختار فينقطع نسبته عنه فصار جميع المجارية ممن لا يستبرعها او يأتها من دبر وبيع الغلام من لوطي والدليل عليه انه لو اجرة للسكنى جاز وهو لا بد له من عبادته فيه اهـ زيلعي وعيني ومثله في النهاية والكفاية قال في المنح هو صريح في جواز بيع الغلام من اللوطي والمنقول في كثير من الفتاوى انه يكره وهو الذي عولنا عليه في المختصر اهـ القول هو صريح ايضاً في انه ليس مما تقوم المعصية بعينه ولذا كان ما في الفتاوى مشكلاً كما مر عن النهر اذا فرق بين الغلام وبين البيت والعصير فكان ينهي للمصنف التعويل على ما ذكره الشراح فانه مقدم على ما في الفتاوى نعم على هذا التعليل الذي ذكره الزيلعي يشكل الفرق بين ما تقوم المعصية بعينه وبين ما لا تقوم بعينه فان المعصية في السلاح والمكعب المفضض ونحوه المما هو بفعل الشاري فليتنامل وجه الفرق فانه لم يظهر لي ولم ار من نه عليه نعم يظهر الفرق على ما قدمه الشارح تبعاً لغيره من التعليل لجواز بيع العصير بأنه لا تقوم المعصية بعينه بل بعد تغيرة فهو كبيع الحديد من اهل الفتنة لانه وان كان يعمل منه السلاح لكن بعد تغيرة ايضاً الى صفة اخره وعليه يظهر كون الامر مما تقوم المعصية بعينه كما قدمنا فليتنامل (رد المحتار ص ٢٤٨ ج ٥)

از عبارات فوق الذكر امور ذيل ثابت شد :

(١) در حصه بيع مزامير وديگر الات لهو مشايخ رحمهم الله بالاتفاق طبق قول صاحبين ^{عليه السلام} فتوى داده اند بر حرمت در سوال فتوى مظاهر العلوم ناقص است که در آن قول حرمت را مفتی به قرار نداده است.

(٢) فروختن سلاح بر باغیان بالاتفاق حرمت آن مفتی به قرار داده شده است.

(٣) در معبرور - منتن لواطت کننده با امرد بر بيع در اين مورد اختلاف را نقل ذکر

نموده از آنجا معلوم میشود که بیع امرد با لوطی ناجائز است و قتیکه ابقاء و اقرار ملک جائز نیست پس احداث و اثبات ملک بطریق اولی ناجائز است .

(۴) بیع الجاریه المغنیه و بیع الامرء من اللوطی را اکثر فقهاء مکروه تحریمی قرار داده اند. البته زیلعی، عینی و سرخسی را آنرا مکروه تنزیهی گفته اند.

(۵) در اجارة البیت للکنیسه قول جواز را ترجیح داده اند.

(۶) بنا بر جواز وعدم جواز بیع و اجاره ما تقوم المعصیه بعینه و ما لا تقوم بعینه قرار داده شده است .

(۷) مطلب ما لا تقوم المعصیه بعینه اینست که قبل از معصیت آن چیز توسط صنعت و غیره چیزی تغییر آید کبیع الحديد من اهل الفتنه و بیع العصیر و مراد از ما تقوم المعصیه بعینه اینست که بدون تغییر در این حالت آن چیز را در معصیت استعمال میکردند . کبیع السلاح من اهل البهی.

در امور فوق الذکر تنها در مورد جاریه مغنیه و بیع امرد اختلاف است اما دلیل اکثریت و قائلین حرمت دلیل قوی است در این مورد امور ذیل در نظر گرفته شده است .

(۸) مجبور نمودن لوطی بر بیع امرد دلیل است که بدست او فروختن بطریق اولی ناجائز است.

(۲) بر قول نهر (لا تسب في الاعانة) ارشاد حموی رحمه الله تعالى : (كأنه ميل منه الى ان ما في الخانية محمول على كراهة التصريح لان التسبب بهذه الاعمال فطیع قريب من الحرام فلا يكون خلاف الاولى اهـ ذكره الرازي رحمه الله كما قدمنا)

(۳) داخل نمودن جاریه مغنیه و امر در (ما لا تقوم به المعصیه) زیات بعید است. در شماره ۷ ما تقوم به المعصیه شرح شد که در آن دخول آن بدیهی است این تفسیر که مفهوم شراء تنها در معصیت استعمال میشود از کسی منقول نیست تنها امام شامی در جواب امام زیلعی رحمه الله اینچنین تفسیر نموده در باب البغاة اما این تفسیر قرین قیاس نیست ازینجا شخصاً امام شامی رحمه الله نیز بر آن مطمئن نیست که در آخر کتاب الحظر خلاف آن فیصله نموده و آن اشیاء را ما تقوم المعصیه بعینه قرار داده است.

پس این اشکال امام شامی رحمه الله که بین جاریه مغنیه و اجارة البیت فرق نموده وجه

الفرق در آن ظاهر نیست.

در نظر بنده وجه فرق بین هر دو اینست که بیت آله معصیت نیست بلکه تنها ظرف معصیت است بیت در گناه استعمال نمیشود بلکه در بیت گناه می شود طبقه که بر فاسق فروختن لباس بنا بر این جواز دارد که لباس در گناه استعمال نمیشود بلکه در لباس نیز گناه نموده شود لباس برای زینت و حفاظت استعمال می شود و گناه نمودن در آن امر مجاور است این چنین استعمال بیت نیز برای زینت و حفاظت است معصیت در آن امر زائد است اگر بیت در مانعوم المعصیه بعینه نیز تسلیم شود باز هم یک امتیاز دارد که این صورت مسئله اجارة البیت من الکافر است و کافر در احکام شرع مکلف است.

خلاصه اینکه در جاریه مغنیه قول راجح کراهت تحریمیه است باز هم حرمت بیع آن نسبت به بیع مزامیر و اسلحه خفیف است ازینجا که اگر مزامیر مصنوع للهو است و در تسلیم نمودن سلام برای بغات تباهی ملک است به خلاف جاریه که مصنوعه للهو نیست پس در بیع آن نیز نقص عظیم در ملک نیست.

بعد ازین تفصیل مشاهده میشود که مشابهت بارادیو و تلویزون در امور مذکوره باکدام چیز است آیا این نظیر مزامیر و اسلحه است یا نظیر جاریه مغنیه و امرود یا نظیر بیت.

بعد از فکر نمودن این حقیقت درک میشود که بابت هیچ مشابهت ندارد لهامرانه طرف این چنین با مزامیر نیز مشابهت کامل ندارد لانها مصنوعة للهو بخلاف الرادیو و التلویزون. اگر که با سلاح مشابهت دارد اما بیع آن مانند بیع اسلحه نقصان عظیم ندارد پس مشابهت کامل با جاریه مغنیه دارد بلکه همین است جداریه مغنیه لذا فروختن رادیو و تلویزون و ترمیم آن بنا بر قول راجح مکروه تحریمی است و اگر قول مرجوح کراهت تنزیهی نیز گرفته شود باز هم اختیار نمودن این پیشه مکروه تحریمی است زیرا که دوام بر کراهت تنزیهی مفضی الی الکراهیت التحریمی میگردد علاوه ازین بوقت بیع و ترمیم از شنیدن ساز هیچ مفرونجات نیست که در حرمت آن اشتباهی نیست این چند سطر را علی سبیل التنزل تحریر نمودم در غیر آن حقیقت آنست که بیع جاریه مغنیه و امرود را مکروه تنزیهی گرفتن هیچگاه قابل قبول نیست.

نیرنگی های معاشره

در معاشره دور جدید در معاشره هر بی حیانی بزرگ هنر و کمال پنداشته میشود باوجود آن اگر کدام قوم لواط کنندگان مشغله بجه بازی و امردان را شروع کنند پس کدام شخص سلیم الطبع این عمل را مکروه تنزیهی یا خلاف اولی قرار دهد و بر آن تسامح کند ؟ حرمت ساز و سرود و وعیدات قهر و عذاب دنیوی هر آینه بر آن وارد گردد ، اما نیرنگی های این معاشره هر گاه که خواهد حرام را حلال ذلت را لذت تنزل را ترقی و بی حیانی حیوانی و بی غیرتی را معراج انسانی قرار میدهند مگر تابکی ؟ اگر استدراجاً از عذاب دنیا نجات یابند پس عذاب یوم حساب دور نیست .

التجای دردمندانه

در عصر حاضر عوام در کنار که عده علماء نیز در احکام شرع توسع میکنند این نظریه تا یک حد درست است که داخل حدود شرعیه و اصول مذهب گنجایش بیابند اما هیچگاه مفهوم آن این نیست که حدود شریعت و قواعد را بالای طاق نهاده و نفس پرستی را رخصت دهد هوای نفسانی را ضرورت و ابتلاء گفته و با قوانین اسلام مذاق کند هیچگاه چنین مجاز نیست بعضی ها در خانه به زعم خویش محققین قرار گیرند و محرمات شرعیه را تحت عموم بلوی حلال گیرند این محققین خود رو نمی داند که قانون عموم بلوی تنها با طهارت و نجاست متعلق است اما بر حلت و حرمت مؤثر نیست امروز مامورین اداره های بانکی و بیمه کاری ها بر ماموریت این اداره ها و تصویر سازی افتخار و ناز میکنند و مرتکب فحاشی و عریانی میگردند و این اعمال را مانند رفتار برق ترقی دهند با یاری علماء زمانه خانه زاد ها که وسعت نظر آنان را در آن دخل بزرگی است اگر خدا ناخواسته این جذبه وسعت نظر این چنین کار فرما بماند پس منتظر باشید بر ای دیدن (تسافد الحمر) (نزوالعبر علی العیر) و طبق قانون قدرت (فانتظر الساعة) انتظار حساب و کتاب را داشته باشید.

وَلَقَدْ لَئِلَهُ الْجَمِيعَ لَهَا يُحِبُّ وَيُؤْهِى وَعَصَبًا مِنْ جَمِيعِ السَّيِّئَاتِ الظَّاهِرَةِ وَالْبَاطِنَةِ آمِينَ

برای فائده شما

حتی الامکان باید از کسب و پیشه ترمیم رادیو تلویزون اجتناب ورزید اگر فرضاً بنا بر

مجبوریت در این مصیبت مبتلا شده باشید پس در حضور خداوند تعالی خویش را معترف بر جرم بدارید و توبه واستغفار کنید و عوض آن طالب دعا باشد در مورد کسب دوم در آن مورد در کوشش باشید . والله الموفق .

الحاق

بعد از تکمیل تحریر فوق یاد آور شدیم که از رساله استاد محترم حضرت مفتی محمد شفیع رحمته در رساله (تفصیل الکلام فی مسألة الاعانة علی المحرام) نیز استفاده نمودم که اقتباسات ذیل از آن تقدیم نمودم .

١ - فی الفن الاول عن الاشياء والنظائر تحف مباحة الدية ان بيع العصور من يتخذ عمرا ان قصده التجارة فلا حرم وان قصد لاجل الصغير حرما (جواهر الفقه ص ٢٢٢ ج ٢)

٢ - فی اجارات المبسوط للسر عسی واذا استاجر الذی من المسلم بیعا لیبیع فیہ الخمر لم یجز لانه معصية فلا یعتد العقد علیه ولا اجر له عندها وعند ابی حنیفة رحمته یجز والشافعی رحمته یجز هذا العقد لان العقد یرد علی منفعة البیعت ولا یعتبر علیه بیع الخمر فله ان یبیع فیہ شیئا اخر یجز العقد لهذا ، ولكننا نقول تصریحها بالمقصود لا یجز اعتبار معنی الخمر فیہ وما صرح به معصية (مبسوط ص ٢٨ ج ١٦ جواهر الفقه ص ٢٢٤ ج ٢)

٣ - وان لم یکن السبب محرکا وداعیا بل موصلا محضا وهو مع ذلك سبب قریب یجیبها لا یحتاج فی اقامة المعصية به الی احداث صدعة من الفاعل کبیع السلاح من اهل الفتنة و بیع العله عن سبق القلم لانه یحتاج فی اقامة المعصية به الی احداث صدعة ١٢ رشید احمد العصور من یتخلل عمرا و بیع الامرد من یحیی به و اجارة البیعت عن بیع فیہ الخمر او یتخللها کنيسة او بیعت نار و امثالها فكله مکروه محرما بشرط ان یعلم به المائع والاجرا الخ (جواهر الفقه ص ٢٨٢ ج ٢)

٤ - فان من قال بکراهة بیع الجارية المغنیة والامرد من یحیی به و امثاله فقد اصاب (الی قوله) ومن لم یجزها اراد جواز العقد معنی الصحة لا الجواز معنی رفع الائم (الی قوله) ومن صرح برفع القلم ایضا کما فی عبارة المبسوط المذکورة اولا فهو مقید بما اذا لم یعلم ان شرائه واستیجاره لفعل المعصية قصدا کاجارة البیعت من الذی والفاسق فان الجارة وقعت علی نفس السکني قصدا ولا اثم فیہ الخ (جواهر الفقه ص ٢٨٢ ج ٢)

حضرت مفتی رحمۃ اللہ علیہ صاحب در تفسیر (ماتقار المعصیۃ بمعینہ) فرموده و در آن این نیز داخل نموده است، مگر عبارات عام و معروف (ماتقار المعصیۃ بمعینہ) در مذهب در صورت مذکوره تعریف مسطور داخل نیست معہذا بنا بر علت معصیت حرام است.

(۲) طبق تحقیق مفتی صاحب نیز بیع الجاریۃ المغینہ مکروه تحریمی است و قبلاً شرح نمودیم کہ رادیو و تلویزون نیز جاریہ مغنیہ است.

(۳) در نظر حضرت مفتی صاحب اجارۃ البیت نیز مکروه تحریمی است در آخر رسالہ در مورد بہ کراء دادن خانہ بہ بانک کاری فرمودہ هنوز در این مسئلہ مترددام کہ آیا آنرا مکروه تحریمی بگویم یا مکروه تنزیہی از دیگر علماء نیز استصواب بفرمائید. (جواهر الفقه ص ۴۶۲ ج ۲)

در نظر بندہ بین اجارہ من الکافر و اجارہ من المؤمن فرق است از عبارات فقہاء متعلق اجارہ من الکافر روایۃ و در ایۃ مکروه تنزیہی راجح معلوم میشود و در اجارہ من المسلم کراہت تحریمیہ راجح معلوم میشود. واللہ تعالی اعلم.

این امر ظاہر مسلم و در کتب مذهب مصرح است کہ امور بالا در آنصورت ناجائز است و قتیکہ بانع و آجر علم داشته باشند بر استعمال فی المعصیۃ در عصر حاضر ہمین نظر غالب است اگر برتدین و تقوی کسی علم باشد برای او فروخت و ترمیم نمودن رادیو و فروختن رادیو جواز دار اما هیچ صورت جواز استعمال تلویزون موجود نیست تفصیل وجوہ حرمت را در احسن الفتاوی در کتاب الخطر والاباحۃ ذکر شدہ است. فقط واللہ سبحانہ و تعالی اعلم.

رشید احمد

۲۱/ جمادی الاولی سنہ ۹۷۷ ہجری

رسالہ مفصل بر حرمت تلویزون (زہر تی وی (تلویزون) مہلک تر است از زہر تی بی یعنی مرض تب دق).

در جلد ہشتم احسن الفتاوی در کتاب الحظر والاباحۃ موجود است و مستقل نیز بہ چاپ خواہد رسید.

متفرقات البیوع

دادن زمین به اولاد و تصرف نمودن ولد در آن

سوال : کسی در حیات خویش زمین خود را بر پسران خویش چنین تقسیم نمود که به آنان در حکومت سند تحریری داد که هر قطعه زمین را عوض چهار چهار هزار روپیه بر اولاد بالغ خویش به فروش رسانیدم پس زمین هنوز در قبضه پدر بود که پدر یک قطعه آن را برای مسجد وقف نمود در صورتیکه پدر هنوز آن پول را هم از پسران خویش تسلیم نشده آیا چنین تصرف پدر باوجود علم و سکوت پسران جواز دارد یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : اگر پسران اطلاع نداشته باشند و پدر چنین عمل را انجام دهد، یا علم داشته باشند اما آنان نپذیرفته باشند یا پذیرفته باشند اما از ابتداء پدر گفته باشد که این محض صورۃ بیع است در حقیقت از شما پول نمی گیرم در این صورت ها این بیع نیست لذا تصرفات پدر شرعاً درست است.

البته اگر در آنوقت واقعاً بیع مقصود باشد و پسران نیز قبول کرده باشند اما بعداً پدر قیمت را معاف نموده باشد پس این زمین پسران است پدر حق تصرف را بدون اجازه آنان در آن ندارد.

البته اگر پدر نیاز مند باشد بقدر نیاز مندی از مال اولاد حق گرفتن را دارد. والله سبحانه وتعالی اعلم.

۱۳ / جمادی الاول ۱۳۸۸ هـ

در وقت مشاهده نمودن بیع از دست مشتری ضائع شد

سوال : زید شانه را در دکان عمرو می گرفت زید اشاره نمود به یکی از آن عمرو گفت دو روپیه زید گفت درست است بیار تابینم قیمت را بعداً طی کنیم وقتیکه دکاندار شانه را در دست مشتری داد اتفاقاً در دست مشتری یک یا دو دندان شانه میده شد در این وقت دکاندار تاوان آن را خواست اما مشتری گفت هنوز بیع طی نشده بود سوال اینجاست که آیا ضمان بر مشتری می آید یا خیر؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : در صورتیکه مشتری گفت درست است بیار تابینم هنوز مشتری بر بیع راضی نشده پس ضمان بر مشتری لازم نیست.

قال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ : قلنا وبیان ذلك ان المساوم إنما يلزمه الضمان اذا رضى بأخله بالثمن المسمى على وجه الشراء فإذا سعى الثمن البائع وتسلم المساوم الغوب على وجه الشراء يكون راضياً بذلك كما انه اذا سعى هو الثمن وتسلم البائع يكون راضياً بذلك فكان التسمية صدقت منهما معا بخلاف ما اذا اخذته على وجه النظر لانه لا يكون ذلك رضى بالثمن المسمى قال في القنية سمعنا ابن حنيفة رحمہ اللہ قال له هذا الغوب لك بعشرة دراهم فقال هاته حتى انظر فيه او قال حتى اريه غيرى فأخذه على هذا وضاع فلا شيء عليه ولو قال هاته فان رضيت اخذته فضاغ فهو على ذلك الثمن اهـ. قلنا ففي هذا وجدت التسمية من البائة فقط لكن لما قبضه المساوم على وجه الشراء في الصورة الاخير صار راضياً بتسمية البائع فكلها وجدت منها أما في الصورة الاولى والثانية فلم يوجد القبض على وجه الشراء بل على وجه النظر منه او من غيره فكان امانة عندنا فلم يضمنه ثم قال في القنية طأخل منه ثوب وقال ان رضيت اشتريته فضاغ فلا شيء عليه وان قال ان رضيت اخذته بعشرة فعلياً قيمته ولو قال صاحب الغوب هو بعشرة فقال المساوم هاته حتى انظر اليه وقبضه على ذلك ضاع لا يلزمه شيء اهـ قلنا ووجهه انه في الاول لم يذكر الثمن من احد الطرفين فلم يصح كونه مقبوضاً على وجه الشراء وان صحح المساوم بالثمن او في الثاني لما صح بالثمن على وجه الشراء صار مضبوطاً وفي الثالث وان صحح البائع بالثمن لكن المساوم قبضه على وجه النظر لا على وجه الشراء فلم يكن مضبوطاً وبهذا ظهر الفرق بين المقبوض على سوم الشر او المقبوض على سوم النظر فأفهم واغتم تحقيق هذا البحل (رد المحتار ص ۵۵ ج ۳)

اما اين حكم در آن صورت است كه مشتری كاملاً به احتياط شانه را در دست گرفته است يا انرا به طريقه احتياط استعمال نموده است باز هم ميده شود ، اما اگر بي احتياطي نموده باشد در اين صورت بر مشتری ضمان لازم است . والله سبحانه وتعالى اعلم .

۱۳ / ذی قعدة ۸۹ هـ

سبل مين دييو مكلف است بر نوخ تعين شده

سوال : آیا بر مامور دييو پابندی قيمت طی شده از طرف آمر دييو لازم است يا خير ؟
بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : آمر دييو با حکومت تعهد نموده است. مكلف است بر نرخ تفين شده حكومتی اگر با کسی رعایت نمود پس مخالفت نموده است از مقررات حكومتی كه جواز ندارد. والله سبحانه وتعالى اعلم .

۱۹ / ذی قعدة ۹۵ هـ

یک شریک از ادای ثمن انکار ورزید

سوال : زید و بکر یکجا شده یک قطعه زمین را از یک کمپنی خریداری نمودند بعد از تادیه دو قسط شریک منکر شد از تادیه پول آیا پول دوماهه قسط بر او لازم است یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : تادیه آن پول بر شریک منکر لازم نیست، البتہ اگر تمام پول را اداء نموده باشند پس بر آن شریک پول قرض است، باید آن پول را به شریک خویش تسلیم کند شریک دوم اختیار دارد کہ پول حصہ شریک منکر را نیز اداء کند و زمین را بتصرف خویش درآورد و تازمانیکہ شریک پول را برایش نداده زمین را ہم تسلیم او نکند.

قال الامام النسخي رحمہ اللہ : ولو غاب احد المشرکین للملحاح دفع كل الثمن وقبضه وحبسه حتى ينفقه مريكة. (کلال الدقائق ص ۲۴۱) والله سبحانه وتعالى اعلم

۲۰ / رجب سنہ ۹۸ھ جری

غرامت جهت انحراف از بیع

سوال : در اینجا دستور است وقتی کہ کسی یک قطعه زمین یا تعمیر را خریداری کند در صورتیکہ قیمت آن صد ہزار روپیہ است مشتری چہار ہزار روپیہ بہ شکل بیعانہ بدهد کہ بعد از تسلیم اوراق رسمی قبالہ وغیرہ ہمہ پول را تادیه کند در این صورت اگر مشتری پشیمان شد آن دو ہزار روپیہ او سوخت و اگر بائع پشیمان شد دو ہزار روپیہ مشتری را چہار ہزار بدهد آیا این صورت جواز دارد یا خیر ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب : ایفای معاہدہ بر فریقین ضروری است شخص منحرف مجبور ساختہ شود بر قبول نمودن اما ضبط بیعانہ یا دوچند دادن بیعانہ از طرف بائع جواز ندارد تفصیل این مسئلہ را در جلد پنجم احسن الفتاوی تحت عنوان (تحریر المتعال فی التعزیر بالمال) درج نموده ام در آنجا مطالعہ کنید . والله سبحانه وتعالى اعلم .

۲۶ / رمضان ۹۹ھ

تمت بالخیر «جلد ششم بہ پایان رسید»

وصلی اللہ تعالی علی خیر خلقہ محمد وعلی آلہ واصحابہ وسلم اجمعین بر حمتک یا ارحم الراحمین

فہرست مضامین

صفحہ	موضوع
۳	کتاب الجہاد
۴	حکم ہجرت از دارالحرب
۵	قاچاق نمودن در دارالحرب
۵	مسلمانان دارالحرب حق مقابلہ حکومت مسلمہ را ندارند
۶	خلافت امیر معاویہ رضی اللہ عنہ
۷	شرائط جہاد
۹	در صورت ضرورت جہاد کوتاہ کردن ریش جواز ندارد
۱۰	اشخاص غیر مسلم حق اجتماعات تبلیغاتی را در دارالاسلام ندارند
۱۰	در دارالاسلام غیر مسلمین حق تعمیر معبد جدید را ندارند
۱۱	محدودیت بر لباس و حلیہ اشخاص غیر مسلم
۱۲	تعریف مملکت اسلامی
۱۲	تعریف دارالآمن
۱۲	از خطر دشمن خود کشی نمودن حرام است
۱۳	سیاست جدا نیست از شریعت
۱۴	در اسلام جمہوریت مغربی را هیچ سهم نیست
۱۶	تعریف دارالحرب
۱۶	جہاد نمودن اقلیت مسلمانان باحکومت کافر
۱۶	جہاد در اصطلاح شرع
۱۷	نو مسلمہ را سپردن بہ پدر و مادر ہندوی او جواز ندارد
۱۸	سزای جاسوس
۱۹	آیا مردم جبراً داخل گردیدہ اند در اسلام

۲۰	نمودہ اند
۲۱	نقل مکانی در ایام جنگ و کار زار
۲۲	سیاست اسلامی
۲۳	مخالفت نمودن از کدام حکم اسلامی در قیام دادن حکومت اسلامی جواز ندارد
۶۱	افکار سیاسی حکیم الامت رحمہ اللہ
۶۲	مقام سیاست در اسلام
۶۶	نظام حکومت اسلام
۷۰	حکومت شخصی
۷۷	حکمرانی یک وجبہ است نہ حق
۷۷	فرائض حکومت اسلامی
۸۰	مقام وحدود شرعی جدوجہد سیاسی برای اقامت دین
۸۱	خلاصہ
۸۱	جدوجہد سیاسی و تزکیہ اخلاق
۸۴	تدابیر سیاسی
۸۶	حکم شرعی اعتصاب و تظاهرات
۸۸	اعتصاب از نان
۸۸	ذرائع مروج پبلستی (دروغگوئی)
۸۹	طرز العمل با حکومت
۹۲	چارہ کار و اقدامات خلاف قوانین غیر شرعی حکومت
۹۴	خروج بر ضد حکومت
۹۹	جمہوریت اسلامیہ
۱۰۰	شرایط امیر
۱۰۰	طریق انتخاب امیر
۱۰۱	شرایط انعقاد خلافت توسط استخلاف

۱۰۴	سربراہی زن — فیصلہ علماء اکابر
۱۱۱	اجماع امت
۱۱۵	مسلم حافظ ابن جریر الطبری
۱۱۷	واقعه ملکہ بلقیس
۱۱۸	حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا و جنگ جمل
۱۲۳	یک تحریر حضرت تھانوی رحمہ اللہ تعالیٰ
۱۲۵	چند مثالہای تاریخی
۱۲۶	نظریہ و فیصلہ علمای مکاتب فکر پاکستان
۱۲۶	المزید من العبد الرشید
۱۲۷	مثالہا
۱۲۸	النظائر
۱۳۰	شجرۃ الدّر
۱۳۱	الحاق
۱۳۴	عبرت
۱۳۵	غلبہ اسلام
۱۳۵	آیا اسلام بزور شمشیر نشر شدہ ؟
۱۳۹	ذَبَّ الْجَهْلُ عَنْ سَبْطِ الرَّسُولِ
۱۳۹	چرا حضرت حسین <small>علیہ السلام</small> از یزید بغاوت نمود ؟
۱۴۲	تبصرہ بہ کتاب (خلافت معاویہ و یزید)
۱۵۶	تنبیہ
۱۵۶	یک نظر سریع بر کتاب (خلافت معاویہ <small>علیہ السلام</small> و یزید)
۱۶۷	در ہمین شمارہ ماہنامہ دارالعلوم دیوبند
۱۶۹	بہرہ مسلح و توکل
۱۶۹	اہمیت تدابیر حفاظتی
۱۶۹	زمانہ یک استاذ بہتر و خوب است

۱۷۱	تقدیم
۱۷۳	استفتاء
۱۷۴	آیا پھر مسلح خلاف توکل است ؟
۱۷۴	انتظامات دفاعی را خلاف توکل پنداشتن الحاد است
۱۷۵	اہمیت دفاع و نتائج خطیر ترک دفاع
۱۷۷	امور مذکورہ با اختصار در عبارات ذیل بیان میشود
۱۸۰	در مقابل دشمنان اسلام اسلحہ عمدہ را مہیا سازید
۱۸۰	حکم تدابیر حفاظتی
۱۸۰	حکم اسلحہ و تدابیر دیگر بہ خاطر حفاظت
۱۸۱	غفلت از سلاح تباہی و بربادی است
۱۸۱	حکم پھر و حراست
۱۸۱	حکم باخود داشتند تفنگ و دیگر آلات فیر کنندہ
۱۸۲	حکم یاد گرفتن فیر
۱۸۲	تیر اندازی یعنی فیر ہنر نفع مند است
۱۸۲	یاد گرفتن تیر اندازی و پس فراموش نمودن آن نافرمانی است
۱۸۲	فضائل حراست و پھر داری
۱۸۳	شب افضل تر از لیلة القدر
۱۸۳	رسول اللہ ﷺ بہ حیث یک محافظ مسلح
۱۸۴	آیا پھر مسلح خلاف سنت است ؟
۱۸۴	پھر مسلح را خلاف سنت پنداشتن جہالت است
۱۸۴	امروز کہ مارا حراست کند ؟
۱۸۵	امشب محافظ ما کہ می باشد ؟
۱۸۶	امشب حارس و پھر دار ما کہ باشد ؟
۱۸۷	حضرت صدیق اکبر <small>رضی اللہ عنہ</small> محافظ شان نبوت
۱۸۷	حضرت عمر فاروق <small>رضی اللہ عنہ</small> محافظ مسلح نبوت

۱۸۷	محافظ نبوت در فتح مکه
۱۸۸	پیره داری مسلح رسول الله علیه السلام در مدینه طیبه
۱۸۹	نیزه بردار در پیش رسول الله علیه السلام
۱۹۰	در پیش رسول الله علیه السلام رفتن
۱۹۰	منظر دلکش بهره داری حضرت بلال رضی الله تعالی عنه بر منبر رسول الله صلی الله علیه وسلم
۱۹۱	استوانه حارث در ریاض الجنة
۱۹۱	بیان ام المؤمنین حضرت عائشه <small>رضی الله عنها</small>
۱۹۱	نوبت به نوبت بهره داری صحابه کرام در مدینه طیبه
۱۹۲	بهره دادن صحابه کرام در وقت استراحت رسول الله <small>صلی الله علیه وسلم</small>
۱۹۲	عم رسول الله <small>صلی الله علیه وسلم</small> حضرت عباس <small>رضی الله عنه</small> نیز در زمره محافظین بود وبعد از نزول آیت عصمت بهره را ترک نمود
۱۹۳	بیان حضرت ابوموسی اشعری رضی الله تعالی عنه
۱۹۳	محافظ خلیفه راشد حضرت عمر بن عبدالعزیز <small>رضی الله عنه</small>
۱۹۳	پر رسول الله صلی الله علیه وسلم حراست و بهره داری تا آخر عمر مبارکش
۱۹۴	محافظین رسول الله علیه السلام
۱۹۵	اسلحه و دهشت گردی
۱۹۵	نفرت از سلاح در حقیقت نفرت نمودن است از قرآن و سنت
۱۹۶	فضائل باخود داشتن آلات دفاع و جهاد
۱۹۶	بول و براز اسپ جهاد در میزان در قیامت باصوم و صلوة
۱۹۷	برای دفاع اسلام اسلحه عبادت است و بخاطر ریاکاری و خود نمائی و بال است
۱۹۷	محبت باسلاح
۱۹۷	فائده مهمه
۱۹۸	صحابه کرام دایم باخود سلاح میداشتند
۱۹۸	نبوت و اسلحه لازم و ملزوم است

۱۹۸	استعمال نمودن رسول الله علیه السلام دوجاکت زره را برای دفاع
۱۹۸	استعمال کلاه جنگی (بلت پروف)
۱۹۹	مصرف مهم و مقدم در مصارف مال از نگاه نبوت
۱۹۹	در عودت رسول الله ﷺ به مدینه استقبال شدن با اسلحه
۲۰۰	اسلحه عزت مسلمانان است باید مسلمانان آنرا از تن خود جدا نکنند
۲۰۰	زیوری را که رسول الله ﷺ در تن ما نموده دور کردن آن روا نیست
۲۰۰	مایان توسط شمشیر علاج سرکشان و اهل شرک را میکنیم
۲۰۰	خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم و ترکه (میراث)
۲۰۱	رسول اکرم صلی الله علیه وسلم و جاسوسی
۲۰۱	میراث رسول الله صلی الله علیه وسلم ، تفصیلات حیرت انگیز
۲۰۱	نامهای یازده شمشیر رحمة للعالمین صلی الله علیه وسلم
۲۰۲	تعداد زره های جنگی (یعنی بلت بروف های) حضور صلی الله علیه وسلم و اسامی آن
۲۰۳	تعداد و اسامی کمان های رسول الله علیه السلام
۲۰۳	تعداد میگزین های (تیر دان های) رسول الله علیه السلام
۲۰۳	تعداد و اسامی سپرهای رسول الله علیه السلام
۲۰۳	اسامی و تعداد برچه ها و نیزه های رسول الله علیه السلام
۲۰۳	اسامی و تعداد کلاه های جنگی (خول) رسول الله علیه السلام
۲۰۴	آیا بردن اسلحه در مسجد بی ادبی مسجد است
۲۰۴	اسلحه زینت مسجد و یکی از شعائر اسلام است
۲۰۴	اسلحه در مسجد
۲۰۴	با اسلحه تمرین جهاد در مسجد نبوی شریف
۲۰۵	آداب داخل نمودن سلاح در مسجد
۲۰۵	در باره اسلحه مسجد و غیر مسجد مساوی است
۲۰۵	در داخل مسجد خیرات نمودن سلاح
۲۰۶	خطبه گفتن با سلاح در مسجد

۲۰۶	خطبہ عید با سلاح
۲۰۶	در دست گرفتن خطیب سلاح را
۲۰۶	تنبیہ
۲۰۷	آیا در مساجد خلفاء راشدین انتظامات حفاظتی می نمودند
۲۰۷	تدابیر حفاظتی خلفاء راشدین رضی اللہ عنہم در مساجد
۲۰۷	اطاق های حفاظتی خیر القرون در مساجد
۲۰۸	اطاق حفاظتی و بہرہ مسلحانہ در مسجد در وقت امیرالمؤمنین حضرت معاویہ <small>رضی اللہ عنہ</small>
۲۱۰	در ہمہ قلم روہای اسلام در مساجد اطاقہائی حفاظتی ترتیب دادہ شد
۲۱۱	بعد از ترتیب اطاقہای حفاظتی اختلاف فقہا در تعیین صف اول
۲۱۱	چرا حضرت عمر <small>رضی اللہ عنہ</small> محافظین را تعیین نکرده بود ؟
۲۱۱	شخصیت مدبر مانند حضرت عمر فاروق <small>رضی اللہ عنہ</small> چرا از تدابیر حفاظتی غفلت نمود ؟
۲۱۳	علت فرمان حکومتی
۲۱۴	حکیم الامت حضرت تہانوی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> چرا تدابیر حفاظتی را نگرہتہ بود ؟
۲۱۶	تالاشی نماز گذاران مترادف باز داشتن است از مسجد و خانہ خداوند تعالی
۲۱۷	محافظ مسلح چرا در محراب باعث تشویش بزرگ است ؟
۲۱۷	بعد از تالاشی چہ ضرورت است بہ محافظ مسلح در محراب ؟
۲۱۷	آیا اینقدر انتظامات حفاظتی در اسراف داخل نیست ؟
۲۱۷	داستان مفصل انتظامات حفاظتی در دارالافتاء والارشاد در مراحل مختلف
۲۱۸	اطمینان کامل
۲۱۹	درس احتیاط برای اہل بصیرت
۲۱۹	اعتراضات کار اجنبی ہا نیست
۲۱۹	مسئلہ تالاشی
۲۱۹	تالاشی در میدان ہوائی
۲۱۹	تالاشی در حرمین شریفین
۲۲۱	اگر خطر باشد پس چرا در خانہ نماز اداء نمی کنند ؟

۲۲۱	جہت احساس خطر در خانہ نشستن خلاف معقول و خلاف منقول است
۲۲۲	مسجد پارلمان عالم است
۲۲۲	شماپان محاسبہ کنید
۲۲۲	قابل تفکر
۲۲۳	دعویہ داران توکل باید یک نظر بسوی خود ہم بنگرند
۲۲۳	درس عبرت
۲۲۴	مثل مشہور نیز شرمید
۲۲۵	آیا اسلحہ بر نماز گذاران دہشت گردی است ؟
۲۲۶	اسلحہ بر دشمنان خداوند تعالیٰ دہشت انگیز است
۲۲۶	چرا صحابہ کرام از اسلحہ خوف نداشتند ؟
۲۲۶	علاج خوف از سلاح
۲۲۸	اجورہ شوئیدن لنگ را نیز بدهید
۲۲۸	جہاد علاج بزدلی است
۲۲۹	بشارت
۲۲۹	آیا محافظین و بہرہ داران از حضرت شیخ در استفادہ مانع میگردند ؟
۲۲۹	این مفکورہ کاملاً خطاست
۲۳۰	بیان حقیقت درست این اعتراض
۲۳۰	واقعہ سبق آموز حضرت تہانوی رحمہ اللہ
۲۳۱	حکم شرعی مخالفین علماء حق
۲۳۲	علت دوم تبلیغات خلاف علماء
۲۳۲	نظم وضبط در اوقات و قرآن و سنت
۲۳۳	پانزدہ صورت استفادہ از جناب گرامی
۲۳۵	تعمین نمودن حاجب و در بان از طرف رسول اللہ در وقت ضرورت
۲۳۹	آیا بہرہ مسلح در دارالافتاء قابل ستائش است و یا ہدف تنقید ؟
۲۴۸	الحاق

باب المرتد والبغاة.....	۲۴۹
حکم مال مرتد.....	۲۴۹
حکم ہبہ وصیت ووراثت مرتد.....	۲۴۹
ارتباط داشتن باقادیانیہا.....	۲۵۱
سوال مثل بالا.....	۲۵۱
با ارتداد زوج فوراً نکاح از بین میرود.....	۲۵۲
حکم ارتداد زوجہ.....	۲۵۲
قتل باغی ہا.....	۲۵۵
حکم اموال باغی ہا.....	۲۵۶
بغاوت فاسق.....	۲۵۶
القتل المشدد لقتل المرتد.....	۲۵۷
سزای مرتد.....	۲۵۹
اجماع صحابہ کرام رضی اللہ عنہم.....	۲۶۳
اجماع امت.....	۲۶۵
حجت بی بنیاد مرتدین.....	۲۶۹
خلاصہ.....	۲۷۲
دیگر احکام مرتد.....	۲۷۲
تتمتہ.....	۲۷۴
زنادقہ واحکام آنان.....	۲۷۴
تعریف زندیق.....	۲۷۴
زنادقہ دورحاضر.....	۲۷۴
احکام زنادقہ.....	۲۷۴
کتاب اللقطہ.....	۲۷۵
لقطہ کافر.....	۲۷۵
کسی بہ یک ساعت ساز خویش را داد وباز پس نیامد.....	۲۷۵

- ۲۷۶ مالک مکان بی درک شد پس کرای خانہ را کراء نشین بہ چہ کسی تسلیم نماید؟ ...
- ۲۷۶ کسی قلم را در راہ یافت؟
- ۲۷۷ رسانیدن رسالہ ہای ماہانہ تا خریداران مشکل است
- ۲۷۸ کتاب الشرکۃ
- ۲۷۸ کمانی مشترک بین پدر و پسران ملکیت پدر است
- ۲۷۹ شرط نمودن نفع زائد در حصہ یک شریک
- ۲۸۰ بدون اجازہ تصرف نمودن در مال مشترک
- ۲۸۱ درسامان شرکت عنان جواز ندارد
- ۲۸۱ درکار مشترک خسارہ آمد
- ۲۸۲ ہر شریک اختیار ختم نمودن شرکت را دارد
- ۲۸۳ بلا اذن شریک تصرف جواز ندارد
- ۲۸۳ بدون اذن شریک شجر کاری در زمین مشترک
- ۲۸۴ اصول تعین نفع در شرکت
- ۲۸۴ ترمیم نمودن خانہ مشترک را بدون اجازہ
- ۲۸۵ مصارف مشترک باشخص نابالغ:
- ۲۸۵ شرکت ہمرای مضاربت جواز دارد
- ۲۸۷ حکم جائیداد مشترک پدر و پسر
- ۲۸۷ حکم تیار نمودن تعمیر در مکان مشترک
- ۲۸۸ تیار نمودن مسجد در زمین مشترک بدون اذن
- ۲۸۸ شریک را بہ مزدوری گرفتن
- ۲۸۹ کتاب الوقف
- ۲۸۹ انتقال دادن قرآن کریم و دیگر کتب از مسجد بہ جای دیگر
- ۲۸۹ انتقال دادن اشیاء یک مدرسہ بہ مدرسہ دیگر
- ۲۸۹ سوال مثل بالا
- ۲۹۰ انتقال دادن جلد یا غلاف یک قرآن بہ قرآن دیگر

۲۹۰	بر مقبرہ بوسیدہ شدہ تیار نمودن مسجد جواز دارد
۲۹۱	وقف معلق بالموت درست است
۲۹۱	وقف متولی کہ تصرفات ناجائز کند واجب العزل است
۲۹۲	در وقف شہادت باتسماع جواز دارد
۲۹۲	در وقف علی المسجد تیار نمودن قبر جواز ندارد
۲۹۲	تفصیل تقسیم الوقف بین المتولیین
۲۹۳	شرط نمودن عائدات برای خود تاہ حیات در وقف
۲۹۴	تعمیر مکان شخصی در وقف قبرستان
۲۹۵	در وقف تصرف شخصی حرام است
۲۹۵	اخراج کتب از کتابخانہ وقف
۲۹۶	ملازمت اوقاف جواز دارد
۲۹۶	وقف دراہم و دنانیر
۲۹۶	پس گرفتن پولی کہ بہ مدرسہ دادہ شدہ است
۲۹۷	قرض دادن پول مدرسہ را بکسی
۲۹۷	وقف مشاع جواز ندارد
۲۹۷	حکم میوہ درختہای قبرستان
۲۹۷	قطع نمودن درختہای قبرستان
۲۹۸	قطع نمودن درختہای قبرستان برای تیار کردن مسواک
۲۹۸	دو وقف شرط نمودن منفعت تادم حیات برای خود
۲۹۸	سوال مثل بالا
۲۹۹	تبدیل نمودن زمین وقف جواز ندارد
۲۹۹	حکم الوقف علی الآقارب
۳۰۰	وصیت برای مسجد را بر مدرسہ صرف نمودن جواز ندارد
۳۰۰	واقف شخصاً متولی گردید
۳۰۰	تیار نمودن مکتب در زمین وقف بہ مدرسہ دینی جواز ندارد

۳۰۱	اگر ورثہ محتاج باشند وقف نمودن جواز ندارد
۳۰۱	بدون قبض وقف درست است
۳۰۳	باب المساجد
۳۰۳	ساختن مکتب در عید گاہ
۳۰۳	تیر و دروازہ های سابق مسجد
۳۰۴	حکم بوریا های سابق مسجد
۳۰۴	وقف علی المسجد را قبر تیار نمودن
۳۰۴	در زمین حکومتی بدون اجازه توسیع نمودن در مسجد
۳۰۴	انتقال دادن سامان یک مسجد بہ مسجد دیگر
۳۰۶	انتقال دادن قرآن کریم از یک مسجد بہ مسجد دیگر
۳۰۶	بر مقبرہ بوسیدہ تیار نمودن مسجد
۳۰۶	آیا عید گاہ در حکم مسجد باشد یا خیر
۳۰۶	در عید گاہ بازی نمودن
۳۰۷	نذر بناء مسجد
۳۰۷	تیار نمودن تانکی برای وضوء
۳۰۸	بدون اجازه تیار نمودن مسجد در زمین مشترک
۳۰۹	حکم مسجد تعمیر نموده شدہ از مال حرام
۳۱۰	تیار نمودن مدرسہ بر زمین اضافہ از عید گاہ
۳۱۳	تیار نمودن خانہ در زمین مسجد برای امام
۳۱۳	تیار نمودن بیت الخلاء و غسل خانہ در جوار مسجد
۳۱۴	تیار نمودن مسجد در زمین متروکہ کافر
۳۱۵	مثل سوال بالا
۳۱۵	سوال مثل بالا
۳۱۵	تیار نمودن کافر مسجد را
۳۱۷	خرید و فروخت در مسجد

۳۱۹	تعمیر نمون مدرسہ بالای مسجد.....
۳۲۰	تیار نمودن خانہ برای امام بر سقف مسجد.....
۳۲۰	تیار نمودن مسجد بر زمین رفاهی.....
۳۲۱	ہموار نمودن لباس در مسجد.....
۳۲۱	فراہم نمودن چندی در مسجد.....
۳۲۱	بی جا استعمال نمودن برق مسجد.....
۳۲۲	سوال مثل بالا.....
۳۲۲	غسل نمودن از نل مسجد.....
۳۲۳	پیش دادن معاش امام مسجد.....
۳۲۳	خوابیدن در مسجد.....
۳۲۳	سوال مثل بالا.....
۳۲۴	ادای نماز در مسجد محلہ دیگر.....
۳۲۴	مبادلہ چندی مسجد.....
۳۲۵	اخراج کتاب از مسجد.....
۳۲۵	بعد از آذان ادای نماز منفرد و خروج از مسجد.....
۳۲۵	استعمال متاع مسجد در نفع شخصی خویش.....
۳۲۶	روشن نمودن چراغ در مسجد.....
۳۲۶	انتقال مسجد بہ جای دیگر.....
۳۲۶	سوال مثل بالا.....
۳۲۷	انداختن چارپائی در مسجد.....
۳۲۸	نہادن تف دان در مسجد.....
۳۲۸	خریداری ضروریات مسجد از عائدات مسجد.....
۳۲۸	تیار نمودن مسجد در زمین کافر بدون اجازہ او.....
۳۲۹	سلام دادن در وقت دخول مسجد و خروج از مسجد.....
۳۲۹	وضوہ گرفتن در مسجد.....

۳۲۹	دادن قرآن کریم به طلاب در مسجد
۳۳۰	تعمیر مکتب عوض مسجد قدیم
۳۳۰	سخن های دنیوی در مسجد
۳۳۱	افطاری در مسجد
۳۳۱	جای گرفتن در مسجد
۳۳۱	تلاوت به صدای بلند در مسجد
۳۳۲	تدریس نمودن با معاش در مسجد
۳۳۲	تدریس انگلیسی در حجره مسجد
۳۳۳	نقش و نگار دیوارهای مسجد
۳۳۳	چانه گرفتن از قادیانی برای مسجد
۳۳۳	تیار نمودن مکان شخصی بر زمین مسجد
۳۳۴	سوال نمودن در مسجد
۳۳۴	تیار نمودن مدرسه بر عیدگاه قدیم
۳۳۵	در صورتیکه محراب در وسط نباشد صف چگونه باید بسته شود
۳۳۵	اداء کردن نماز بر بام مسجد
۳۳۵	نصب نمودن باد پکه مسجد در خانه امام مسجد
۳۳۶	پول مسجد را در تجارت استعمال نمودن
۳۳۶	تیر سرقت شده را نصب نمودن در مسجد
۳۳۶	بودیجه تعمیر مسجد را در غسل خانه مصرف نمودن
۳۳۷	شخص نا اهل را سرپرست تعیین نمودن
۳۳۷	نماز خواندن زنان در مسجد
۳۳۸	متولی اختیار قبول نکردن چانه را دارد
۳۳۸	افراز طریق برای مسجد شرط نیست
۳۳۹	گرفتن چنده به اجرت

۳۴۰	اعلان چیز گمشده در مسجد
۳۴۱	نصوص المذاهب الاربعہ
۳۴۴	تنبيه
۳۴۶	کتاب البيوع
	زمین را بدین شرط با فروش رسانیدن کہ مشتری عوض آن برایش یک قطعه زمین
۳۴۶	حکومتی را خریداری میکند
۳۴۸	تحقیق احتکار
	زمین را بدین شرط به فروش رسانید کہ بنام مشتری باشد وتادم انتقال عائدات او باید
۳۴۸	از بائع باشد
۳۴۸	زمین را به اجاره دادن بیع موقوف است
۳۴۸	بیع بالجنس مکيلات ومورزونات
۳۴۹	فروختن خانم حرواصیل حرام است
۳۴۹	بیع پوست مردار قبل از دباغت باطل است
۳۵۰	خرید وفروخت با قیمت اضافه از نرخنامه حکومتی
۳۵۰	فروختن ماهی در حوض جواز ندارد
۳۵۱	حکم عجز از تسلیم نمودن مسلم فیه
۳۵۱	بعضی شرایط بیع سلم
۳۵۲	فروختن استخوان های بد بوی مردار جواز دارد
۳۵۲	فروختن میوه های باغ بشرط وزن
۳۵۴	صورت های مختلف فروختن میوه باغ
۳۵۵	بیع الثمر قبل الظهور
۳۵۷	فائده
۳۵۸	مثل سوال بالا
۳۵۹	بیع بشرط البراءة من کل عیب
۳۶۰	ظهور عیب در مبیعه

۳۶۱	پوشیدن عیب میبعه حرام است
۳۶۱	بعد از ظهور عیب مشتری خیار فسخ را دارد
۳۶۲	کاشت و بیع آفیون جواز دارد
۳۶۲	تجارت سگریت جواز دارد
۳۶۲	فروختن چوچه نومولود گاومیش
۳۶۳	فروختن سرطان (پنجه پاؤ) جواز دارد
۳۶۳	بیع بعض الحیوان جواز دارد
۳۶۳	فروختن مثانه حیوان
۳۶۴	وزناً خرید و فروخت مرغ ها جواز دارد
۳۶۴	تحقیق اعاده وزن بر مشتری بنا بر بیوع مروج
۳۶۵	بیع وزن متعین در ظروف
۳۶۶	با تخمین فروختن برف
۳۶۶	مبادله چیز عددی با جنس آن
۳۶۷	اگر مشتری از خریداری بیع انکار ورزد مسترد نمودن بیعانه ضروری است
۳۶۸	بیع بلا اذن شریک
۳۶۸	به قیمت نازل فروختن به ضرورت
۳۶۹	در وقت خریداری شرط متعین نمودن مقدار کُوه (خلاصه شیر)
۳۶۹	تعین اجل ضروری باشد در بیع مؤجل
۳۷۰	سوال مثل بالا
۳۷۱	بیع شرب جائز نیست
۳۷۱	خرید و فروخت را دیو و تائب
۳۷۱	بدون رضایت متبایعین فسخ بیع اعتبار ندارد
۳۷۲	اداء نکردن مشتری ثمن را فسخ باشد در حق بائع
۳۷۲	بیع بالوفاء
۳۷۳	لفظ (میدهم) وعده بیع است

۳۷۴	بعد از افزودی قیمت نقرہ در قیمت روپہ فرق نمی آید
۳۷۵	حاصل کلام
۳۷۶	سوال مثل بالا
۳۷۸	فروختن پدر زمین پسر صغیر را
۳۷۸	بیع واجارہ اراضی و بیوت مکہ
۳۸۱	بیع زر و نقرہ با نوت
۳۸۲	رعایت در قیمت توسط قرعہ
۳۸۳	باب البیع الفاسد والباطل
۳۸۳	در بیع فاسد مبیع ہلاک شد
۳۸۳	خرید و فروخت بر اقساط
۳۸۳	بیع بالشرط
۳۸۴	بونس داؤچر (رسید انعام مال فروش شدہ)
۳۸۴	بیع سرگین و غانط
۳۸۵	فروختن تقاعدی جواز ندارد
۳۸۵	بیع و شراء دم مسفوح حرام باشد
۳۸۵	حکم ثمن شراب
۳۸۶	تصرف نمودن در مبیع یاراس المال قبل القبض در بیع سلم
۳۸۶	بول گرفتن ماہی گیر پیشکانی
۳۸۷	شرط مسترد نمودن مبیع بر قیمت اضافہ
۳۸۷	تسلم نمودن کل ثمن در بیع سلم در مجلس عقد شرط ہست
۳۸۷	توسط بانک خریداری از خارج
۳۸۸	بیع مال قبل از رسیدن آن
۳۸۹	اجازت نامہ تجارت بیع
۳۸۹	جہالت ثمن مفسد بیع است
۳۹۰	اشیاء بہ فروش رسانیدہ یک خانم زانیہ

۳۹۰	داد و گرفت سر قلفی جواز ندارد
۳۹۱	بیع حق سکنی، تضییع و غیره جواز ندارد
۳۹۳	خرید و فروخت چوب های مباح الاصل
۳۹۳	فروختن کتب مذاهب باطل جواز ندارد
۳۹۳	بیع بشرط اقاله فاسد است
۳۹۴	در بیع بشرط نهاده شد قبل از وصول ثمن بیع درست نیست
۳۹۵	حکم زمین های حکومتی که قسط وار به مردم عوام داده میشود
۳۹۶	معاملات بیع، شراء و غیره با شیعه قادیانی و دیگر زنداقه جواز ندارد
۳۹۷	القول المبرهن فی کراهیه بیع الرادیو والتلوزن
۳۹۸	بیع و ترمیم رادیو و تلویزیون
۴۰۴	نیرنگی های معاشره
۴۰۴	التجای دردمندان
۴۰۴	برای فائده شما
۴۰۵	الحاق
۴۰۷	متفرقات البیوع
۴۰۷	دادن زمین به اولاد و تصرف نمودن ولد در آن
۴۰۷	در وقت مشاهده نمودن بیع از دست مشتری ضائع شد
۴۰۸	سیل مین دیپو مکلف است بر نرخ تعیین شده
۴۰۹	یک شریک از ادای ثمن انکار ورزید
۴۰۹	غرامت جهت انحراف از بیع

تم فهرس الكتاب بعون الملك الوهاب

